

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

FRANSA'DA SOSYOLOJİNİN KURUMSALLAŞMASINDA
L'ANNÉE SOCIOLOGIQUE'İN ROLÜ VE ETKİSİ

MUHAMMED SAİD TOPAL

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN:
PROF. DR. MEHMET BİREKUL

KONYA-2025

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bilimsel Etik Sayfası

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Muhammed Said Topal		
	Numarası	21810301002		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji / Sosyoloji		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
Tezin Adı	FRANSA'DA SOSYOLOJİNİN KURUMSALLAŞMASINDA L'ANNÉE SOCIOLOGIQUE'İN ROLÜ VE ETKİSİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Muhammed Said Topal

ÖZET

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Muhammed Said Topal		
	Numarası	21810301002		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji / Sosyoloji		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mehmet Birekul		
Tezin Adı	Fransa'da Sosyolojinin Kurumsallaşmasında L'Année Sociologique'in Rolü ve Etkisi			

Sosyoloji, düşüncede her zaman var olan toplumsal düzen arayışı ve kavrayışının izinde, yirminci yüzyılın eşğinde özerk bir disiplin olarak sahneye çıkmaktadır. Bu kritik eşik, bilimsel meşruiyetini ilan ettiği ve ilk kez kurumsal bir gerçekliğe –üniversite kürsüsüne– kavuştuğu aşamayı imlemektedir. Bu tez çalışması, söz konusu süreçte Émile Durkheim'in kurduğu *L'Année sociologique* (1898-1913) dergisinin Fransa'da sosyolojinin kurumsallaşmasındaki rolünü ve katkısını incelemektedir. Tarihsel-sosyolojik bir yaklaşım benimseyen araştırma, sosyoloji disiplininin düşünsel, tarihsel, kavramsal ve kurumsal gelişim sürecine tanıklık etmektedir. *L'Année*'nin on iki ciltlik ilk serisi, sayfaları aracılığıyla tematik bir incelemeye tâbi tutulmaktadır. Bir dergi olmanın ötesine geçen ve Durkheim ekolünü kuran bu editoryal girişim sayesinde disiplinin kurumsallaşma stratejisi hayata geçirilmektedir. Tematik analiz, editoryal organizasyonun ve pratiğin üç eşzamanlı işlevinin bütüncül bir etki ürettiğini göstermektedir. Önsözler, disiplinin bilgi inşası, kapsamı ve metodolojik temellerine yön veren manifesto niteliğinde bir ufuk çizirken, özgün makaleler sosyolojik araştırma pratiğinin standartlarını kristalize eden kuramsal-metodolojik bir atölye işlevi görmektedir. Toplumsal düzenin kurucu kodlarını deşifre etmeyi esas alan teorik ilgisiyle sosyolojik tahayyülün gücünü temsil eden makaleler, tarihsel, karşılaştırmalı ve istatistiksel teknikleri model örnekler üzerinden sergilemektedir. Analizler ise, sosyolojinin henüz gelişmekte olan bilgi alanını diğer disiplinlerle kurulan temas aracılığıyla periyodik olarak inşa etmektedir. Sosyal bilimler evreninde dağınık hâlde bulunan toplumsal olguların bilgisi yapılandırılmakta, sınıflandırılmakta ve karşılaştırmaya elverişli bir bilgi kataloğu oluşturulmaktadır. Ansiklopedist rasyonel-ampirik bilgi geleneği böylece sosyolojik bir çerçeveye taşınmaktadır. *L'Année* etrafında birleşen kolektif iş birliği ağının yarattığı epistemik kümelenme, ekolleşme süreci aracılığıyla sosyolojinin bilgi alanını tahkim etmekte ve disiplinin kurumsallaşması üzerinde belirleyici olmaktadır. Bütünleşik bir strateji etrafında kenetlenen editoryal pratikler, sosyolojinin epistemolojik, metodolojik ve kuramsal temellerini kurmakta, disiplinin bilimsel kapasitesini ve meşruiyetini yaygınlaştırarak bilimsel otoritesini tesis etmektedir. Nihayetinde sosyolojinin kurumsallaşması, sembolik ve ritüel bir inşa süreci üzerinden gerçekleşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Sosyoloji Tarihi, Bilgi Sosyolojisi, Sosyolojinin Kurumsallaşması, Disiplin İnşası, Bilimsel Dergi, *L'Année sociologique*, Émile Durkheim.

ABSTRACT

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Muhammed Said Topal		
	Student Number	21810301002		
	Department	Sociology		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)	X	
	Supervisor	Prof. Dr. Mehmet Birekul		
Title of the Thesis/Dissertation	The Role and Impact of L'Année Sociologique in the Institutionnalization of Sociology in France			

Sociology, guided by the enduring intellectual quest to grasp and articulate the principles of social order, steps onto the stage as an autonomous discipline on the eve of the twentieth century. This critical moment is marked by its proclamation of scientific legitimacy and, for the first time, its attainment of an institutional foothold –a university chair. At this pivotal juncture, this dissertation examines the role and contribution of Émile Durkheim's journal *L'Année sociologique* (1898–1913) to the institutionalization of sociology in France. Adopting a historical-sociological approach, the research bears witness to the intellectual, conceptual, and ultimately institutional evolution of the discipline. The twelve-volume first series is subjected to a thematic exploration through the pages of the journal. More than a mere periodical, this editorial venture forges the Durkheimian school and puts into practice the discipline's institutional strategy. The analysis shows that its tripartite editorial functions –programmatically prefaces, original research articles, and critical reviews– work in concert to produce an integrated impact. Prefaces articulate a manifesto –a visionary horizon– guiding the construction of knowledge, defining the field's scope, and laying its methodological foundations. Original articles crystallize standards of research practice, showcasing comparative, historical, and statistical techniques as model exemplars with their focus on decoding the constitutive codes of social order, illustrating the power of the sociological imagination. Analyses restructure social facts scattered across the social science universe, consolidating them into a coherent classification schema –a catalogue that underpins comparative inquiry. In so doing, they recast the rational-empirical encyclopaedist tradition into a sociological framework. The epistemic cluster fostered by the collaborative network around *L'Année*, consolidates the knowledge domain of sociology through school formation and proves decisive for its institutionalization. By integrating editorial practices into a coherent strategy, the project establishes the discipline's epistemological, methodological, and theoretical foundations, expanding its scientific capacity and legitimacy and thereby securing its authority. Ultimately, sociology's institutionalization unfolds as a symbolic and ritual making of the discipline.

Keywords: Sociology, History of Sociology, Sociology of Knowledge, Institutionalization of Sociology, Discipline Formation, Scholarly Journal, L'Année sociologique, Émile Durkheim.

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 1: <i>L'Année sociologique</i> 'in (1898-1913) Sayfa Sayıları	197
Çizelge 2: <i>L'Année sociologique</i> 'e (1898-1913) Durkheim'in Katkıları	198
Çizelge 3: <i>L'Année Sociologique</i> 'de (1898-1913) Yer Alan Özgün Makaleler.....	226
Çizelge 4: <i>L'Année Sociologique</i> 'in (1898-1913) Analiz Sayıları	276
Çizelge 5: <i>L'Année sociologique</i> 'in (1898-1913) Analiz Sayıları Bölüm Dağılımı	281

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: <i>L'Année sociologique</i> 'in 1898 Tarihli İlk Sayısının Kapak Görseli.....	195
Şekil 2: <i>L'Année sociologique</i> 'in (1898-1913) İş Birlikçiler Ağı.....	202
Şekil 3: <i>L'Année sociologique</i> (1898) İçindekiler Kısmı Tasnif Görseli.....	284
Şekil 4: <i>L'Année sociologique</i> (1898) Sınıflandırma Çerçevesi	285
Şekil 5: <i>L'Année sociologique</i> (1913) Sınıflandırma Çerçevesi	286
Şekil 6: <i>L'Année sociologique</i> 'in Temel Sınıflandırma Şeması	291
Şekil 7: <i>L'Année sociologique</i> 'in Genel Sosyoloji Sınıflandırma Şeması	294
Şekil 8: <i>L'Année sociologique</i> 'in Din Sosyolojisi Sınıflandırma Şeması	296
Şekil 9: <i>L'Année sociologique</i> 'in Ahlak ve Hukuk Sosyolojisi Sınıflandırma Şeması	298
Şekil 10: <i>L'Année sociologique</i> Suç Sosyoloji ve Ahlak İstatistiği Sınıflandırma Şeması	300
Şekil 11: <i>L'Année sociologique</i> 'in Ekonomik Sosyoloji Sınıflandırma Şeması.....	302
Şekil 12: <i>L'Année sociologique</i> 'in Sosyal Morfoloji Sınıflandırma Şeması	304
Şekil 13: <i>L'Année sociologique</i> 'in Çeşitli Bölümü Sınıflandırma Şeması.....	306
Şekil 14: <i>L'Année sociologique</i> 'in Eser Analizleri İsimler Kelime Bulutu	308
Şekil 15: <i>L'Année sociologique</i> 'in Eser Analizleri Özel İsimler Kelime Bulutu ...	310

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	I
ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
ÇİZELGELER DİZİNİ.....	IV
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
ÖNSÖZ	IX
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYOLOJİNİN TARİHSEL SERÜVENİ

1.1. Sosyolojinin Bilim Öncesi Tarihi: Toplumsal Düşünceler	11
1.1.1. Felsefi Kökenler: Toplumsal Düşünce Geleneği	15
1.1.2. Rönesans, Reform Hareketi ve Bilimsel Devrim.....	20
1.1.3. Aydınlanma ve Toplumsal Düşünceye Etkisi.....	28
1.1.4. Toplumsal Sözleşme Fikirleri	36
1.1.5. Sosyolojik Yaklaşımın Öncüsü Montesquieu	44
1.1.6. Fransız ve Endüstri Devrimleri.....	49
1.2. Sosyolojinin Bilimsel Dönemi: Modern Toplumun Doğuşu	63
1.2.1. Fransız Sosyolojisinin Oluşumu	66
1.2.2. Endüstri Toplumunun Doğuşu	69
1.2.3. Sosyolojik Pozitivizm	75

İKİNCİ BÖLÜM

DURKHEİM VE SOSYOLOJİNİN KURUMSALLAŞMASI

2.1. Fransa’da Sosyolojinin Kurumsallaşması.....	88
2.1.1. Üçüncü Cumhuriyet’in Anomik Koşulları.....	92
2.1.2. Kurumsallaşmanın Anatomik Yapısı	97
2.1.3. Rakip Yaklaşımlar Karşısında Durkheim Sosyolojisi.....	108
2.2. Durkheim ve Entelektüel Biyografisi	119

2.2.1 École Normale Supérieure ve İlk Etkilenmeler	121
2.2.2. Disiplinin Temellerinin Atıldığı Dönem: Bordeaux Yılları	131
2.2.3. Nouvelle Sorbonne ve Sosyoloji Kürsüsü	140
2.4. Durkheim'ın Kavramsal Haritası.....	148
2.4.1. Modern Toplumsal Dönüşümün Dayanışma Esası	151
2.4.2. Toplumsal Olgunun Üstünlüğü ve Metodolojik Analizi.....	157
2.4.3. Dayanışmanın Anomik Zayıflaması	163
2.4.4. Ahlakın Dinsel Kaynağı: Kolektif Temsiller	171

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

L'ANNEÉ SOCIOLOGIQUE (1898-1913)

3.1. Araştırmanın Tasarımı.....	177
3.2. Bir Ekol ve Disiplinin Doğuşu: Uzmanlık Çağı	188
3.2.1. Tarihçesi ve Kurumsal Yapısı	191
3.2.2. İş Birlikçilerin Ekip Oluşumu.....	199
3.2.3. Editoryal Organizasyonu	203
3.3. Sosyolojinin Kurumsallaşma Manifestosu: Önsözler (Préfaces).....	205
3.3.1. Sosyolojik Bilginin İnşası.....	207
3.3.2. Disiplinin Kapsam ve Sınırları	214
3.3.3. Sosyolojik Yöntemin Ruhu.....	220
3.4. Sosyoloji Pratiğinin Vitriini: Özgün Makaleler (Mémoires originaux).....	225
3.4.1. Toplumsal Düzenin Kurucu Kodları.....	229
3.4.1.1. Din Sosyolojisi: Kutsalın Yapısal ve İşlevsel Gücü.....	230
3.4.1.2. Suç ve Ceza: Hukuk.....	236
3.4.1.3. İş Bölümü ve Toplumsal Dayanışma	241
3.4.1.4. Toplumsal Kurumların Statik Mimarisi	245
3.4.1.5. Modern Toplumsal Dönüşümün Düzenlenmesi.....	250
3.4.2. Sosyolojinin Metodolojik Temelleri	254
3.4.2.1. Antropoloji: İlksel Biçimlerin Kaynağı	255
3.4.2.2. Sistematik Sınıflandırma ve Tipoloji.....	258
3.4.2.3. Karşılaştırmalı Tarihsel Yaklaşım	260

3.4.2.4. Ahlaki İstatistik ve Nicel Ölçülebilir Kanıtlar	262
3.4.2.5. Sosyal Yapının Morfolojik Analizi	265
3.5. Sosyolojik Bilginin İnşası ve Disiplinin Kataloğu: Analizler (Analyses)	269
3.5.1. Sosyolojik Bilginin Madeni: Epistemik Genetiği.....	270
3.5.2. Rasyonel Sınıflandırma: Sosyolojinin Ana Matrisi	280
3.5.2.1. Genel Sosyoloji.....	293
3.5.2.2. Din Sosyolojisi.....	296
3.5.2.3. Ahlak ve Hukuk Sosyolojisi	298
3.5.2.4. Suç Sosyolojisi ve Ahlak İstatistiği	300
3.5.2.5. Ekonomik Sosyoloji.....	302
3.5.2.6. Sosyal Morfoloji	304
3.5.2.7. Çeşitli	306
SONUÇ	311
KAYNAKÇA	317

ÖNSÖZ

Her çalışmanın, araştırma öncesine uzanan bir öyküsü vardır. Geçmişin deneyimleri hafızamızda iz bırakır ve düşünsel yönelimlerimizi sessizce biçimlendirir. Bu bağlamda bu çalışmanın taşıdığı izler ve uyandırdığı anlam çağrışımları, yüksek lisans eğitimim için Fransa'da bulunduğum döneme uzanmaktadır. O yıllarda, gündelik yaşamın içinden edindiğim izlenimler, Fransızca diliyle kurduğum temasın araladığı toplumsal ve kültürel yaşam üzerinden şekillenmiştir. Bunlar içerisinde, Fransız toplumunun kamusal yaşamında ve kurumsal işleyişinde dikkatimi en çok çeken şey, ahlaki yapısındaki muhafazakârlık olmuştur. Bu özgül nitelik bireyler üzerinde güçlü bir toplumsal denetim hissi uyandırıyor. Bu durum, özellikle laikliğin kamusal alanda titizlikle korunmasında kendisini göstermekteydi. Öte yandan, kurumların istikrarlı yapısı ve işlerliğine rağmen, sokaklardan hiç eksilmeyen protesto kültürü, bu durağanlığın içinde canlı bir gerilim yaratıyordu. Toplum ve siyaset arasında kökenleri geçmişe uzanan bir etkileşim biçimine işaret eden bu ve benzeri gözlemler, o dönemde sadece sezgisel düzeyde kalmıştı. Bugün ise bu çalışma aracılığıyla, ait oldukları tarihsel ve toplumsal bağlam içerisinde açıklanabilir hâle gelmektedir. Fransa'da sosyolojinin, bilimsel bir disipline dönüşmeden önce, toplumsal krizlere ve düzen arayışına verilen ahlaki bir yanıt olarak doğmuş olması ve ortaya çıkardığı kavrayışlar, söz konusu erken izlenimleri açıklığa kavuşturmaktadır. Bu ilginin çalışmanın düşünsel zemininde karşılık bulması, araştırmanın benim için taşıdığı önemi derinleştirmektedir.

Sosyolojiye duyduğum ilgi, tarihsel ve toplumsal süreçlerin öz-düşünsel izlerini sürdüğüm yolculukta zamanla düşünsel bir sığınağa ve anlam arayışına dönüştü. Bu yönelimi bir araştırma sürecine dönüştürebilmem ise, bireysel bir çabanın ötesinde, bana rehberlik eden, yön veren ve katkı sunan kıymetli hocalarımla, dostlarımla ve ailemin desteğiyle mümkün olmuştur. Bu vesileyle doktora çalışmamın başından itibaren desteğini esirgemeyen, akademik ilgisi ve tecrübesiyle katkı sunan, araştırmanın özgün ilerleyişini destekleyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Birekul'a şükranlarımı sunarım.

Sosyoloji ile kurduğum bağda, entelektüel vizyonu ve birikiminden faydalandığım, kelimenin tam manasıyla talebesi olmayı arzuladığım kıymetli hocam Prof. Dr. Faruk Karaarslan'a gönülden teşekkür ederim. Tezin yazım aşamasında beni yüreklendiren değerli hocam Doç. Dr. Derviş Dereli'ye; çalışmanın okumasını yapan, metnin ruhunu korumam için bana ilham veren ve vizyon kazandıran Prof. Dr. Mustafa Atilla Arıcıoğlu'na müteşekkirim.

Görüş ve eleştirileriyle çalışmanın bilimsel kalitesini pekiştiren saygıdeğer jüri üyeleri Prof. Dr. Mehmet Ali Aydemir ve Doç. Dr. Hüseyin Çil'e; fikir alışverişine kapı aralayan Sosyoloji Bölümü'nün değerli hocalarına verimli tartışmaları ve nazik yönlendirmeleri için teşekkür ederim. Bu süreçte desteklerini esirgemeyen ve ufuk açıcı katkılar sunan Doç. Dr. Sedat Doğan, Doç. Dr. Metin Eken ve Dr. Hasan Güngörmez'e de minnettarım. Bu çalışma, pek çok değerli ismin rehberliğiyle şekillendi. Prof. Dr. Ali Kahraman, Prof. Dr. Fırat Yıldız, Doç. Dr. Özdal Koyuncuoğlu ve Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Göksel Uluer hocalarıma destekleri için teşekkürlerimi sunarım.

Arkadaşlarım Dr. Öğr. Üyesi Gülsen Çankal, Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Şahin ve Dr. Yasemin Demirel'le beraber yürüdüğümüz bu yolda gösterdikleri dayanışma benim için çok kıymetlidir.

Sevgisi ve sabrıyla her zaman yanımda olduğu için eşim Zeynep'e şükranlarımı sunarım. Neşe kaynağım kızlarım Saliha Sultan, Meryem ve oğlum Salih Kerem'e hayatıma anlam kattıkları için çok teşekkür ederim. Maddi ve manevi destekleri için anne ve babamın hakkını ödeyemem. Bu çalışmayı, hayatım boyunca bana imkân sağlayan ve doğrunun yanında durmanın timsali olan babama ithaf ediyorum.

Bu tez sürecinin zorluğuna ve düşünsel derinliğine eşlik eden yolculuğum bana yoldaşlığımızın; var oluşumuzun ve birlikteliğimizin hakikati olduğunu öğretti. Dilerim bu çalışma, tez konusunun ruhunu taşıyan yoldaşlık hukuku üzerine düşünmeye, kapı aralar.

GİRİŞ

Bu çalışma, sosyolojinin sosyal tarihini konu edinmektedir. Bir başka ifadeyle, sosyolojinin sosyolojisini belirli bir kesiti üzerinden yapmak üzere yola çıkmaktadır. Bu kesit, bir bilim olarak tarihsel gelişimi içerisinde, sosyolojinin bir disiplin olarak kurumsallaşması evresidir. Fransa'nın ve Avrupa'nın entelektüel tarihinde önemli bir aşamaya işaret eden sosyolojinin üniversitede bir disiplin olarak doğuşunun izlerini sürmek, bu sürecin tüm insanlık için sonuçlarını keşfetmemize olanak tanır. Felsefe, eski çağlardan beri insan ve toplum üzerine düşündüğü hâlde, sosyoloji neden bir bilim olarak 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır? Sosyolojiyi ortaya çıkaran etmenler nelerdir? 19. yüzyıldan başlayarak, daha yakın bir geçmişte, 20. yüzyılda bir disiplin olarak nasıl kurumsallaşmıştır? Dünya tarihinde öne çıkan tarihsel devrimler –bilimsel, düşünsel, siyasal ve ekonomik devrimler– onun gelişimine nasıl bir zemin hazırlamıştır? Sosyolojinin entelektüel gelişimine ve nihayetinde kurumsallaşmasına katkıda bulunan düşünceler, öncü isimler ve etkileri nelerdir? Bu makro düzeyde sorular üzerinden sosyolojinin düşünsel-bilimsel kökenlerini ve gelişimini incelemek, onun bir bilim ve disiplin olarak kuruluşu ile koşut olarak gelişen tarihsel bağlamın beraber okunması ile mümkündür. Bu okuma, sosyolojinin sonuçta dört başı mamur bir şekilde kurumsallaştığı döneme zemin teşkil eden tarihsel sürecin ve entelektüel gelişmelerin incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Sosyolojinin düşünsel tarihini, insan doğası ve toplumsal örgütlenme üzerine ilk felsefi sorgulamaların gerçekleştirildiği eski çağlardan başlatarak, Rönesans, Bilimsel Devrim, Reformasyon ve Aydınlanma ile devam eden çizgide takip edebiliriz. Avrupa tarihi boyunca, eskiler ile yenilerin savaşı (*quarelle des anciens et des modernes*) olarak tanımlanabilecek bu süreç, 'çifte devrim' ile Batı dünyasında modern toplumu doğuracak büyük değişimi netice verir. Avrupa merkezli Endüstri ve Fransız Devrimleri, modern toplumun karşı karşıya kaldığı büyük bir tehlikeye ve ihtiyaca işaret etmektedir. Toplumsal dayanışmanın giderek zayıflayan, kırılğan doğası ve yetersiz normatif düzenleme, toplumsal uyumu tehdit etmektedir. Ahlaki boşluğun bilimsel bir temelde ikame etme gereksinimi, sosyolojinin bir bilim ve disiplin olarak yükselişini ve temel teorik ilgisini belirlemektedir: *toplumsal düzensizlik*.

Sosyolojiye duyulan ihtiyacın ortaya çıkmasında ve onun gelişiminde etkili ve belirleyici olan temel toplumsal düzen kaygısı ile yeni toplumsal organizasyonun teorik kavrayışları, düşünürlerin sorgulamalarının merkezine yerleşir. Toplum kuramcılarının, toplumsal örgütlenme ve değişim üzerine ilk kavrayışları, J. M. Berthelot'nun (1991) deyiimiyle disiplinin 'döl yatağını' oluşturur. Modern toplumun doğuşuyla birlikte kentleşme, endüstriyel kapitalizmin yükselişi, yeni toplumsal sınıflar, eşitsizlik ve toplumsal örgütlenme üzerine yaşanan siyasal altüst oluşlar, başlıca gerçekleşen dönüşümler arasında zikredilebilir. Bu tarihsel momentler ve etkileri, kümülatif bir biçimde sosyolojinin ortaya çıkışına imkân tanıyan tarihsel bağlamı teşkil etmektedir. Bu tarihsel arka plana yaslanan, sosyolojinin bir disiplin olarak kurumsallaşmasını hem önceleyen hem içeren temel evre, ona bir bilim olarak duyulan ihtiyacın baş gösterdiği ve bilimsel temellerinin atıldığı 19. yüzyılın bütününe yayılan kurucu dönemdir. Bu, onun bilimsel tarihine özgü dönemdir. Bu dönemi, Comte'un 'sosyoloji' neolojizmini öne sürdüğü ve ona pozitivist bilimsel bir hüviyet kazandırma çabalarıyla başlatabilir, bir milat olarak kabul edebiliriz.

Kabaca 19. yüzyılın bütününe yayılan sosyolojinin bilimsel kuruluş evresini, teorik, metodolojik ve epistemolojik temellerinin atıldığı dönem olarak ifade etmek mümkündür. Bu dönem, Saint Simon, Auguste Comte, Herbert Spencer, Karl Marx, Max Weber ve Émile Durkheim gibi kurucu isimler olarak anılan sosyal teorisyenlerin, sosyal olgulara ve metodolojik yaklaşımlara ilişkin öne çıkan çığır açıcı kavrayışları ve katkılarıyla şekillenmektedir. Bu figürler arasında, sosyolojinin kurucusu unvanını taşıyan Durkheim, temel eserleriyle sosyolojinin teorik ve metodolojik çerçevesini çizmektedir. *Toplumsal olgunun* keşfi ile sosyolojiye ruhunu vermektedir. Durkheim'in sosyolojizminin yanı sıra onun liderlik ettiği ekolün 'uzmanlık çağını' başlatan kolektif girişimi *L'Année sociologique*, bir yayın aracı olmanın ötesinde, sosyoloji disiplininin inşasına katkı sunmaktadır. Bu önerme, disiplinin oluşumuna yakından bakan sosyologlar tarafından genel bir kabule mazhurdur. Disiplinin bilimsel *laboratuvarı* olduğunu göreceğimiz *L'Année*'nin, onun kuruluşuna sunduğu katkının nasıl gerçekleştiği ise bir araştırma ilgisi olmayı sürdürmektedir. Bu bağlamda çalışmamızın temel araştırma sorusu belirlenmektedir: Fransa'da sosyolojinin kurumsallaşması üzerinde *L'Année*'nin rolü ve etkisi nedir?

Buraya dek bir giriş olarak işaret ettiğimiz sosyolojinin tarihsel serüvenine ve onun bilimsel kuruluş evresine, çalışmamızın kapsam ve sınırlıkları göz önünde bulundurularak, sosyolojinin kurumsallaşmasına öncül ve temel teşkil etmeleri açısından değinilmektedir. Sosyolojinin tarihsel gelişime içkin doğası, özü itibariyle gelişimi, kopuşlar ve süreklilikler bağlamında ele alınabilir. Bu durum, sosyolojinin tarihine sosyolojik olarak yaklaşmanın bir gereğidir. Sosyoloji tarihinin farklı dönemlerini, belirli kopuşlarla ve sürekliliklerle belirginleştirilen gelişmeleri tasnif eden kategorik ayrımlar olarak görebiliriz. Sosyolojinin bilimsel evresi olarak esas alacağımız dönemi önceleyen ve ona etki eden düşünsel, entelektüel, siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmeleri, uzun erimli (*longue durée*) etkilerini göz önünde bulundurarak süreklilik (süreç) bağlamında ele alabiliriz. Sosyoloji, bu tarihsel sürecin birikimini ve izlerini taşımaktadır. Tarihsel koşullar ve toplumsal düşünce arasındaki etkileşim ve üzerine katarak gelişen sosyoloji mirası; disiplinin kaderini çizmektedir. Bu yönüyle bir bilim ve disiplin olarak kuruluşunun bağlamı, tarihinden koparılamaz.

Sosyolojinin bir bilim olarak kuruluşunun, 19. yüzyıla yayılan bir asırlık tarihsel dönemde gerçekleştiği üzerine, sosyologların büyük bir çoğunluğu hemfikirdir. Comte'un pozitivist felsefesi ve yöntemi aracılığıyla onun epistemolojik temellerini inşa etmeye giriştiği bu dönem, onun kuruluş evresi (*période fondatrice*), bir disiplin olarak meşruiyetinin bilimsel otorite tarafından üniversite içerisinde tanınacağı dönemin özgül gelişim evresi ise kurumsallaşması (*institutionnalisation*) olarak tasnif edilmektedir. Sosyolojinin bilim olarak kuruluş evresini önceleyen tarihsel dönem ise sosyoloji öncesi (*pré-sociologie*) olarak işaret edilebilmektedir. Sosyoloji tarihinin tasnifine değinmek suretiyle, kurumsallaşmasının bir dönemselleştirme içerisinde ele alındığına, yanı sıra onu önceleyen tarihsel aşamalara dikkat çekmek istenmektedir. Bu evrelerin kesintisiz izleğinde, toplum üzerine geliştirilen felsefi ve sistematik düşüncelerin izlerini süreceğimiz, insanlık tarihinin erken dönemlerinden itibaren başlayan sosyolojinin serüveni, tarihsel koşulların yatağında sürmektedir. Sosyolojinin doğuşu üzerinde kurucu etkiler barındıran tarihsel aşamalar, her biri özünde epistemik sıçramalara yol açmakta ve temsil etmektedir. Bu yönüyle, sosyolojiyi nasıl bildiğimizin incelemesinde uğramamız gereken duraklardır. Bu bağlamda çalışmamız, tarihsel-sosyolojik bir perspektifi benimsemektedir.

Sosyolojinin bir disiplin olarak kurumsallaşmasının özgül tarihsel bağlamı, Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet'e (1870-1940) geçişle birlikte işaretlenmektedir. Yüzyılın başında ilk gelişimini gösteren sosyoloji, bireysel çabaların ötesine geçen kolektif bir ekolden –ve ancak bu sayede elde edilebilen süreklilikten– mahrum kalmıştır. Bu durum, bir ekolün kolektif ve metodik çabalarının kurumsallaşma üzerinde sahip olacağı etkiye işaret etmektedir. Öte yandan, Restorasyon'un ilk yıllarında görülen, ahlaki yapıyı ayağa kaldırmaya yönelik heyecan; yüzyılın ortasında dinmiş, İkinci Cumhuriyete darbe vuran İmparatorluk döneminde (1852-1870) ise kesintiye uğramıştır. Durkheim'a göre, sosyolojiyi yaşatacak temel nedenler enerjilerini yitirmiştir (Bkz. 1900). Fransa'nın 1870 Prusya savaşında aldığı ağır hezimetle birlikte *toplumsal kriz* yeniden sahneye çıkmaktadır. Politik ve ekonomik buhranın yanı sıra radikal sosyalizm ve kanlı olaylar, ülkeyi derinden sarsmaktadır. Monarşizm ve Kilise eski düzeni çağırılmaktadır. Bu ahval içinde, çökmenin eşliğine sürüklenen toplumsal sistemin yeniden ayağa kaldırılması bir ihtiyaç ve zorunluluk dayatmaktadır. Bu doğrultuda Üçüncü Cumhuriyet, çareyi yeni bir ahlakın tesisinde görmektedir. Bu siyasal-toplumsal proje, karşılığını seküler yurttaşlık ahlakında ve onun tesisine yönelik girişimlerde bulmaktadır.

Fransa'yı yeniden ayağa kaldıracak proje, eğitim reformlarını başlıca stratejisi olarak belirlemektedir. Öncelikli gündemi seküler ahlakı eğitimle aşılacak olan iradenin, gelişmekte olan sosyal bilimlerin önünü açması, onun yükselişi için destek ve elverişli bir zemin sağlamaktadır. Siyasal bir doktrin olarak yükselen *solidarizm*, parçalanmanın önüne geçerek toplumu yeniden dayanışmaya sevk etmek üzere benimsenen politik ideali ve iradeyi temsil etmektedir. Öte yandan, toplumun mustarip olduğu hastalıklar, düşünceyi çareler aramaya kışkırtmakta ve tam da bu nedenle onu kolektif meselelere başvurmaya teşvik etmektedir. Sosyolojik düşünceye yeniden yakıt sağlayan toplumsal altüst oluşların ardından, bir bilim ve disiplin olarak sosyolojiye duyulan ihtiyaç kendisini dayatmaktadır. Sosyolojik araştırmaların filizlendiği bu aşamada sahneye çıkan Durkheim, entelektüel kaygısını sosyolojisinin temel kavramsal üretimlerine dönüştürmektedir. Birey ve toplum arasındaki ilişkiyi, ikincisini bir arada tutan ve tutkal işlevi gören *dayanışma* üzerinden okuması, *onu* toplumsal olgu sosyolojisinin merkezi teorik ilgisi olarak belirlemektedir.

Durkheim, sosyolojinin teorik altyapısını inşa eden temel eserlerinin ilki olan *İş Bölümü*'nün (1893) sonunda, bu aşamadan sonra *vazifenin* bir ahlak edinmek olduğuna işaret eder. Bir ahlak bilimi kurma projesini kastettiğini göreceğimiz bu vazife doğrultusunda, ilk kez 'kurulmakta olan bir ekolden' (1895) bahsetmektedir. Bu oluşum karşılığını, 1896'da bilimsel bir dergi olarak kurulan *L'Année sociologique*'te bulmaktadır. Durkheim'in editoryal liderliğinde *L'Année*, ilk dönem yayın hayatı ve serisinde (1898-1913) on iki sayıya sahiptir. Sonradan *Durkheim ekolü* olarak anılacak *elliye* yakın iş birlikçiyi bir araya getiren bu kolektif girişimin esas amacı, sosyolojinin bilimsel –özellikle epistemik– alanını kurmaktır. *L'Année*'nin bu doğrultuda belirlediği hedeflerin ilki, sosyolojinin henüz gelişmekte olan bilgi inşası için gereksinim duyduğu malzemeyi, mevcut diğer özel bilimlerle kuracağı temas sayesinde temin etmektir. Durkheim'in ifade ettiği üzere (1898), sosyolojinin araştırma nesnesi olan toplumsal olguların bilgisi, diğer alanlarda dağınık bir vaziyette bulunmaktadır. Öncelikli olarak sosyolojik bilgiyi yapılandırmayı hedefleyen *L'Année*'nin, bunu gerçekleştirmek üzere belirlediği özgün strateji, diğer alanlarda yayımlanan sosyal bilim eserlerini periyodik olarak analiz (analyses) etmek ve bu yolla sosyolojinin alanına bilgi devşirmektir. Çok yönlü işlevlere sahip olduğunu göreceğimiz bu stratejinin temel çıktısı olan sınıflandırma (*classification*), sosyolojinin epistemolojik temellerinin inşasına, kapsam ve sınırlarının belirlenmesine yaramaktadır.

L'Année'nin editoryal organizasyonunun ve stratejisinin diğer ayağını özgün makaleler (*memoires originaux*) oluşturmaktadır. Sosyolojinin temel metinleri olarak kabul edeceğimiz bu makalelere Durkheim'in atfettiği önem ve amaç, onun sosyolojisinin benimsediği teorik ve metodolojik çerçeveyi örnek modeller olarak sunmasıdır. Bu iki temel bölümün yanı sıra, derginin belirli sayılarının girişinde Durkheim tarafından kaleme alınan önsözler (*préfaces*) bulunmaktadır. Bu metinler, *L'Année*'nin editoryal gündemini ve stratejisini aktarmanın yanı sıra, sosyolojinin ruhunun, temel ilkelerinin, kapsam ve sınırlarının belirginleştirildiği, disiplinin manifestosu niteliğinde bir vizyon taşımaktadır. *L'Année*'nin, disiplinin kurumsallaşması üzerinde sahip olduğu etki, bu bölümlerin işlevsel uyumu ve sunduğu bütünlüklü katkı ile şekillenmektedir. Bu doğrultuda *L'Année*, *bütünü* oluşturan bu işlevsel mekanizmanın *parçalarından* yola çıkarak kendi içerisinde incelenmektedir.

L'Année'nin sosyolojinin kurumsallaşmasına sunduğu katkıda, onun kolektif teşekkülünün ve teşebbüsünün büyük payı bulunmaktadır. Durkheim'ın (1898) bilimin nesnel gelişiminin ancak kolektif icrasıyla ilerletilebileceğine yaptığı vurgu, *L'Année*'nin bu doğrultuda gerçekleştirdiği girişimlerin güç bulduğu kaynağa ve dayandırıldığı temel ilkeye işaret etmektedir. Başlangıçta bir araştırma grubu olarak yola çıkan *L'Année*, bir ekol bütünlüğü içerisinde yoldaşlığını Fransız sosyoloji okuluna taşımaktadır. Durkheim'ın çok sayıda iş birlikçisini *L'Année* etrafında toplama becerisi, sosyolojinin kuruluşu için hayati anlam taşıyan ekip çalışmasını ve kolektif bilgi üretiminin sonuç vermesi açısından belirleyicidir. Bu yönüyle *L'Année* sadece sosyolojik bilgiyi değil, onu üretecek bir nesil araştırmacıyı, disiplini kurmak üzere Durkheim'ın şefliği altında bir orkestra gibi bir araya getirmektedir.

Sosyolojinin kurumsallaşması bağlamında *L'Année*'nin etkisini ele alan çalışmalar, geniş bir literatürde karşılık bulmaktadır. Bu çalışmaların büyük bir çoğunluğu, onun disiplinin oluşumu üzerindeki tarihsel ve kurumsal rolüne odaklanmaktadır. Lukes'a göre (1973), Durkheim, *L'Année* ve iş birlikçileri aracılığıyla sosyolojisini entelektüel alanda yaygınlaştırmakta ve eleştiriler karşısında bir hat kurmaktadır. Fournier (2007), onun organizasyonel yapısının ve devasa bilgi üretiminin disiplin üzerindeki etkisini rakipsiz kıldığına vurgu yapmaktadır. Terry N. Clark'a göre (1968), bilimsel bir dergi olarak gerçekleştirdiği bilgi üretiminin yanı sıra *L'Année*, sosyolojinin kurumsal ajandasını belirleyen aktif bir organizatördür. Ona göre Durkheim, sosyolojik araştırmayı yaygınlaştırmanın yanı sıra araştırmacıları kolektif bir pratik etrafında bütünleştirerek disiplinin entelektüel kimlik ve tanınırlık kazanmasını sağlamaktadır. Benzer şekilde Karady (1979), Durkheim'ın *L'Année*'yi disipline meşruiyet kazandırma stratejisinin bir ürünü olarak görmektedir. Besnard (1979), ekip oluşumunun, bütünlüğünün ve yüksek iş bölümü organizasyonunun sahip olduğu etkinlik üzerindeki payına dikkat çekmektedir. Ona göre (1998) bu organizasyonel etkinlik, diğer disiplinlerle kurulacak etkileşimin ve disiplinin alan inşasına sunacağı katkının vazgeçilmez bir aracıdır. Literatürde yer alan çalışmalar, *L'Année*'nin üretken bir bilimsel yayının olmasının yanı sıra, onun disiplinin bilimsel temelleri ve kurumsal tanınırlığına sunduğu katkı noktasında birleşmekte ve bunun gerçekleşmesini sağlayan çok yönlü stratejilere dikkat çekmektedir.

L'Année'nin editoryal organizasyonu ve kolektif oluşumuna ışık tutan, onun etkin rolünü onaylayan mevcut literatür içerisinde, bu etkiyi sahip olduğu içerik organizasyonu ve bilimsel üretimleri üzerinden ele alan çalışmaların yokluğu göze çarpmaktadır. Ancak, onun bilimsel içeriğini ilgi odağına almak suretiyle kurumsallaşma üzerindeki işlevsel katkılarına işaret eden sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar, *L'Année*'ye dar bir kapsamda yaklaşmaktadır. Béra (2012), *L'Année*'nin analizler aracılığıyla yetersiz bulduğu araştırmaları itibarsızlaştırarak disiplin üzerindeki otoritesini pekiştirmesinin yanı sıra epistemik sınır bekçiliği yaptığını göstermektedir. Bu, bilgi alanı inşa eden pratiği, onun en az incelenen yönüne işaret etmektedir. Durkheim ve Mauss'un (1903) *L'Année*'nin geriye bırakacağı "büyük ve belki de tek miras" olarak işaret ettiği sosyolojik bilginin sınıflandırma çerçevesi, disiplinin epistemik kapsamını belirleyen ve bu yolla sınırlarını çizen katkısı, literatürde çok dar kapsamda karşılık bulmaktadır. Buna karşın Clammer (2000), sosyolojinin alt dallarına tekabül eden epistemik alanın yapılandırılmasında "bilgi kategorilerinin" önemine işaret etmekle yetinmektedir.

Türkçe literatürde ise *L'Année* üzerine yürütülen ve referans düzeyinde ona birkaç paragraflık değininin ötesine geçen bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Buraya dek ilgi ve kapsamına işaret ettiğimiz başlıca literatür, disiplinin oluşumu üzerinde *L'Année*'nin sahip olduğu etkiyi farklı perspektiflerden onaylamaktadır. Onun tarihsel ve kurumsal rolünü ve işlevsel katkılarını ele alan çalışmalar, *L'Année*'nin bilimsel çıktısı olan içeriğini farklı biçimlerde ve düzeylerde ilgi tutmaktadır. Ancak, onun ilk serisi boyunca ürettiği içeriğe sistematik ve bütünlüklü bir inceleme çerçevesinde yaklaşılmadığı görülmektedir. Bu noktada literatürde beliren boşluk, çalışmamızın kapsam ve derinliğinin yanı sıra özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda *L'Année*'nin ilk serisinde yer alan içerik, disiplinin kurumsallaşmasına sunduğu katkı ve işlevleri açısından tematik olarak incelenecektir. Bu inceleme, *L'Année*'nin yapısal özelliklerinin değerlendirilmesi ile desteklenmektedir. Böylelikle, editoryal organizasyonunun doğal bölümleri olan önsözler, makaleler ve analizlerin çıktıları, sahip olduğu işlevsel katkıları yönüyle ele alınmaktadır. *L'Année*'nin incelemesini derinleştiren üçüncü bölümün girişinde, çalışmamızın benimsediği araştırma tasarımına ve izlediği yol haritasına ayrıntılı bir şekilde yer verilmektedir.

L'Année'nin kendine özgü bir kurum olduğunu *düşünebileceğimiz* kolektif doğasının, yapısının ve işlevsel mekanizmalarının incelemesi, onun kendi bilimsel üretiminin ampirik kanıtlarıyla desteklenmektedir. Böylelikle onun somut çıktıları ele alınmaktadır. Bir öncül olarak yer verdiğimiz Durkheim sosyolojisinin kavramsal güzergâhı, teorik ve metodolojik yönelimleri, incelemeye rehberlik etmektedir. Tarihsel bakiyeyi sırtında taşıyan *fin-de-siècle* Avrupa'sı ve Fransa'sında gelişen özgül koşullar, sosyolojinin gelişiminin kaynağını ve rotasını belirlemektedir. Bu politik, ekonomik ve toplumsal süreçlerin kesişimi ve etkileşimi, sosyolojinin maruz kalacağı ve fırsata çevireceği otorite krizini biçimlendirmektedir. Kurumsallaşmanın gerçekleşeceği bu dönemde pratik kaygılar, bilimsel gelişimin lehine baskın gelmektedir. Bir 'ideolojik topluluk' ve 'ahlak bilimi' yaratma projesi, Fransa'nın özgül bağlamında *ideal bir tip* olarak sosyolojiyi doğurmaktadır. Bu süreçte disiplinin *L'Année* aracılığıyla şekillenen kurumsallaşması, katettiği mesafenin bir göstergesi olarak, Fransa'da Sorbonne Üniversitesi'nde 1913 yılında sosyoloji ilk kez bir kürsüye kavuşmaktadır. Çalışmamızın tarihsel yolculuğu bu aşamanın ötesine geçmemektedir.

L'Année'nin *neyi, nasıl* başardığını ortaya koymak, Durkheim'ın *modus operandi*'si olan bilimsel yayın ve araştırma faaliyetinin, kolektif girişiminin disiplinin kurumsallaşması üzerinde sahip olduğu etkiyi görünür kılmayı beklenmektedir. *L'Année*'nin editoryal stratejisine, pratiğine, tercihlerine ve çıktılarına yakından bakmak, Durkheim ve ekibinin *L'Année*'nin sayfalarında inşa ettiği sosyolojinin teorik, metodolojik ve epistemolojik temellerinin kuruluşuna ışık tutmaktadır. *L'Année*'nin sosyolojinin bir disiplin olarak kurumsallaşmasını anlamak için *zorunlu bir geçit* olduğunu gördüğümüz bu aşamadan sonra, ilerleyen bölümlerde bizi neyin beklediğine ve nereye götüreceğine dair kısa bir yol haritasına yer verebiliriz.

Birinci bölüm, sosyolojinin tarihsel arka planını ele almaktadır. Onun düşünceye başlayan yolculuğunun, felsefeyle birlikte gelişen ilk tezahürlerinden itibaren toplumsalı anlamlandırma biçimlerimiz üzerindeki izlerini sürmektedir. 19. yüzyılın başında, bilim olma iddiası taşıyacağı döneme dek, onun düşünsel serüveni izlenmektedir. Avrupa tarihinde büyük değişimlere yol açan hadiseler, sosyolojinin doğuşu üzerinde belirleyici olacak tarihsel koşulları üretmektedir. Bu bağlamda

düşüncenin ve tarihin, sosyoloji üzerinde beraber sahip olduğu vesayet izlenmektedir. Toplumun bilimsel olarak incelemesinin kökenlerinde yer alan sosyal felsefe geleneğiyle başlayan sorgulamalar, her biri birer epistemik sıçramayı temsil eden aşamaları işaretlemektedir. Rönesans'ın klasik öğrenmeye duyulan ilgiyi yeniden canlandırması, Reformasyonla birlikte ruhban sınıfının toplumsal alan üzerinde düşünceye ket vuran otoritesini kaybetmeye başlaması, Bilimsel Devrimin vahye dayalı bilgi yerine deney ve gözleme dayalı bilgiyi muteber kılmasıyla *aklı* bilmenin merkezine yerleştiren Aydınlanmanın önü açılmaktadır. Geleneksel otoritelerin yıkıldığı bu durumda seküler entelijansiya, yeni düşünme biçimleri geliştirmektedir. Aydınlanma düşünürlerinin bilimsel çabalarını bir sözlükte toplayan Ansiklopedist akım, rasyonel ve ampirik bilgi alanı yaratmaktadır. Toplumsal sözleşme yaklaşımları, toplumsal organizasyon üzerinde işleyen otoritenin meşru temellerini sorgulamaktadır. Montesquieu'nün kanunların ruhunu açıklamayı esas alan yaklaşımı, nesnesi ahlak ve yöntemi tarihsel olan toplumsal olguların incelemesinin öncüsü konumundadır.

Sosyolojinin ortaya çıkışının itici gücünü, sosyal sorunların kaynağını ve teorik inceleme ilgisinin eksenini şekillendiren Fransız ve Endüstri devrimleri, modern toplumu doğurmaktadır. Sosyoloji, bu aşamadan sonra onun incelenmesi ihtiyacını karşılamak üzere gelişecektir. Fransız sosyolojisi bu büyük değişimi muhafazakâr bir ilgiyle karşılamaktadır. Toplumsal düzenin yeniden inşasını bilimsel temeller üzerine oturtma fikrinin babası Saint-Simon, toplumsal fizyoloji bilimini önermektedir. Kapitalizm ve sosyalizm arasında arabuluculuk öngören endüstriyalizmi; ahlaki boşluğu dolduracak *yeni Hristiyanlık* vizyonunun temelidir. Ahlaki düzenin bilimsel tesisi çabaları, Comte'un doğa bilimlerinin yöntemini toplumun incelemesine genişlettiği sosyolojik pozitivizmiyle sistematik bir çerçeveye kavuşmaktadır. Sosyolojiyi, insanlığın dinini kuran bir teolojiye dönüştürme girişimi, çıkış noktası itibarıyla rasyoneldir. Toplumsal dayanışmayı sağlamanın yolları aranmaktadır.

İkinci bölüm, felsefeyle birlikte anılan sosyolojinin, yüzyılın sonuna doğru bir disiplin olarak kurumsallaşma sürecini ve onu gerçekleştiren Durkheim'in entelektüel yaşamını ve kavramsal güzergahını ele almaktadır. Eski toplumsal örgütlenmenin savaşa, politik ve ekonomik krizlerle derinden sarsıldığı Fransa'nın içinde bulunduğu

koşullar, Durkheim sosyolojisini bir müdahale biçimi olarak geliştirmektedir. Bu ilgi ve kaygıyla gelişen; onun başlıca eserlerinin disiplinin kavramsal ve metodolojik çerçevesini çizen bilimsel gelişimi, kolektif girişimin katkılarıyla üniversite sistemine taşınacaktır. Disiplinin bu yolculuğu, Durkheim’ın yaşamıyla ve zihin dünyasıyla iç içe gelişmektedir. Bu yönüyle onun entelektüel biyografisi, sosyolojinin bilimsel ve kurumsal gelişimine tanıklık etmenin aracıdır. Düşüncesinde kırılmalara yol açan hadiseler, etkilendiği isimler, aldığı eğitim; sosyolojinin gelişimi üzerinde derin izler taşımaktadır. Bu gelişmeler içerisinde, onun bireysel girişimleriyle hayat bulan ve disiplinin oluşumu ve yaşamı üzerinde hayati bir rol oynayan *L’Année*; onun *magnum opus*’u olarak kabul edilebilir. *L’Année*, sosyolojinin bilimsel meşruiyetini ve alanını inşa etmek için gereksinim duyulan bilginin; kapsam ve sınırlarının yanı sıra teorik ve metodolojik ilkelerinin kristalleştirildiği *zamanı* ve *mekânı* temsil etmektedir.

Üçüncü bölüm, *L’Année*’nin yapısını ve işlevlerini *sayfaları* üzerinden okumaktadır. Bu inceleme, bir araştırma olarak tasarımının sunumuyla başlamaktadır. *L’Année*’nin kuruluşu, ekip oluşumu ve organizasyonel yapısı, onun kolektif pratiğinin incelemesine öncül teşkil etmektedir. Önsözler, *L’Année*’nin kurumsal ve editoryal stratejisine ışık tutan ve disipline yön tayin eden perspektifler sunmaktadır. Sosyolojik araştırmanın kolektif olarak temsil bulduğu orijinal makaleler, teorik ve metodolojik örneklikler teşkil etmektedir. Son aşamada, onun analizler aracılığıyla sosyolojik bilgiyi –yapılandırma ve kategorize etme– kurma pratiği ele alınmaktadır. Sosyolojinin kurumsallaşmasının somut çıktılarında biri olan sosyolojik bilginin sınıflandırma sistemi, disiplinin kapsam ve sınırlarının çerçevesine tanıklık etmemize imkân tanımaktadır. *L’Année*’nin bu yapısal organları ve işlevleri, eşsiz bir uyum içerisinde birbirine kenetlenmekte ve bütünlüklü bir ahenk ve etki üretmektedir. Böylelikle *L’Année*, sosyolojinin kurumsal projesini hayata geçirmektedir. “Sosyolojinin on dokuzuncu asırdaki ilerlemesinde Fransa’nın payını tespit etmek, büyük ölçüde bu bilimin tarihini yazmakla eş değerdir. Zira sosyoloji, bizim ülkemizde bu asırda doğmuş ve esas itibarıyla bir Fransız bilimi olarak kalmıştır” (Durkheim, 1900). Onun, çalışmamızın odağına vurgu yapan bu özlü değişiminin ardından, sosyolojinin etimolojik kökenlerinde taşıdığı *yoldaşlığımızın mantığını* inceleme ilgisinin, düşünsel, bilimsel ve kurumsal gelişimine tanıklık etmek üzere yola koyulabiliriz.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYOLOJİNİN TARİHSEL SERÜVENİ

1.1. Sosyolojinin Bilim Öncesi Tarihi: Toplumsal Düşünceler

Sosyolojinin en erken biçimlerine yönelik köken arayışları ve yönelimleri, hemen her sosyoloğun, kendi disiplininin tarihini keşfetmeye yönelik ilgisinde beliriverir. Bu ilgi, aynı zamanda sosyolog için temel bir teorik eğitim meselesidir. Buradan hareketle bu sosyolojik ilgi, sosyolojinin tarihine bir başlangıç atfetmeyi gerektirir. Bu, sosyolojiden ne anladığımızla ve neyi kastettiğimizle doğrudan ilgilidir. Swingewood'un (1984) ifade ettiği üzere, sosyoloji ile sistematik bir bilgi birikimi, metodolojik ve kavramsal bir çerçeve, tarih, felsefe, hukuk ve ekonomi gibi özel alanlardan açıkça ayrılan, kendi araştırma nesnesi belirgin bir disiplini kastediyorsak, on dokuzuncu yüzyıldan önce sosyolojiden bahsetmek mümkün değildir (s. 7). Öte yandan, Antik Çağlardan itibaren düşünürlerin insan ve insan birliktelikleri üzerine ürettikleri felsefi düşüncelerin¹ ve yazılı metinlerin² varlığından söz edebiliriz. O hâlde, bu düşünce geleneğini ve mirasını sosyolojiyle ilişkisi bakımından nasıl tanımlayabilir ve hangi kapsamda değerlendirebiliriz?

Bu soruyu cevaplamadan önce, ilk çağlardan itibaren sosyolojinin bir bilim olarak doğuşuna dek süregelen düşünsel faaliyetlerinin ve eserlerin hangi kavramlarla nitelendirilebileceğine ilişkin, öncül olarak bir dizi ayrımın açıklanmasına gereksinim duyulmaktadır. Bunlardan ilki 'sosyal' teriminin Türkçedeki çetrefilli tezahürleridir. Bu, sosyal ve toplumsal terimlerinin birbirinin yerine eş anlamlı kullanımlarından kaynaklanmaktadır. Etimolojik olarak sosyal (*social*) kelimesi, Latince *socius* (yoldaş, arkadaş, müttefik anlamlarına gelen) insanlar arasındaki bağlılığa, birlikteliğe ve etkileşime işaret eden kökten gelmektedir. Öte yandan, *social* kelimesi ile aynı kökeni

¹ Antik Mısır, Mezopotamya, İndus Vadisi, Çin ve Antik Yunan gibi uygarlıklar, insan doğasından kozmolojiye, toplumsal organizasyonundan siyaset ve estetik gibi geniş bir yelpazede felsefi düşünceler üretmiştir. Antik uygarlıkların geride bıraktıkları felsefi düşünce mirasına ilişkin bir inceleme için Bkz. Richard D. McKirahan, *Philosophy Before Socrates: An Introduction with Texts and Commentary*, 1994.

² Tarihte bilinen en eski yazılı metinler arasında toplumsal düzen ilgisi muhteva eden *Hammurabi Kanunları*; toplumsal yaşamın ve değerlerin zengin tasvirlerini sunan *Illiad* ve *Odysey* gibi Homeros'un epik şiirleri örnek verilebilir. Antik uygarlıkların sosyal tarihini ele alan kaynak eserler arasında Bkz. D. Brendan Nagle, *The Ancient World: A Social and Cultural History*, 1979.

paylaşan ve toplumu (*société*) niteleyen toplumsal (*social*) ifadesi, daha geniş bir perspektifte, sosyal ilişkileri aşan, kültürel, ekonomik ve siyasî dinamikleri içeren, toplumu bir bütün olarak nitelendiren yapısına atıfta bulunur. Bu bağlamda, Robert Castel'in (1995) *Les métamorphoses de la question sociale* eserinde yer verdiği "sosyal[siz] toplumlar" (*sociétés sans social*) ifadesi, kavram kargaşası açısından dikkat çekicidir.³ Esasında, Alain Caillé'nin birincil toplumsallaşma (*sociabilité primaire*) ve ikincil toplumsallaşma (*sociabilité secondaire*) tarzlarına ilişkin yaptığı tasnif; Durkheim'ın mekanik–organik ve Tonnies'in *gemeinschaft–gesellschaft* dikotomilerinde paralellik arz eden benzer ayrımlar, sosyal ve toplumsal terimlerinin kullanımı arasındaki temel farkı imler ve gerekçelendirir. Böylelikle, sosyal ile belirli bir topluluk içerisindeki ilişki ağını ve etkileşimi; toplumsal ile dolaylı etkileşimlerle bir bütün arz eden –baskılayıcı karakteri de dâhil olmak üzere– sosyal yapıları, yani bireyler üstü bir gerçeklik olarak toplumsalı nitelendirebiliriz.

Yukarıdaki çerçeveden hareketle, insan topluluklarının yapısal özelliklerini, kültürel örüntülerini, tarihsel süreçlerini, değişimlerini ele alan felsefi fikirleri toplumsal düşünce geleneği kapsamında değerlendirebiliriz. Ancak bu erken dönemler için 'toplum' kavramının modern anlamıyla kullanılamayacağını belirtmek gerekmektedir.⁴ Bu yönüyle ilkel toplulukları anarken antropolojik terminolojiden, modern toplum kavramını sosyolojik kuramsal çerçeveden hareketle kullanacağız. Tarihsel olarak sosyolojiyi bir terim olarak anmaya başladığımız andan itibaren toplum kavramını kullanmak mümkündür. Böylece hem tarihsel hem de kavramsal netlik sağlanmaktadır. Bir diğer ayrım ise, toplumsal ve sosyolojik düşünce arasındadır. Sosyolojik düşünce ile kastedilen toplumun kendine özgün bir araştırma nesnesi, yasalar ve süreçler tarafından belirlenen bir sistem ya da yapı olarak farkındalığıdır.

³ Bu bağlamda Castel (2001), kelime dağarcığından kaynaklanan kargaşanın önüne geçmek için, birey ilişkilerinin kolektif niteliğine atıfla 'toplum hayatıyla ilgili' (*sociétal*) kelimesinin uygunluğuna; öte yandan 'toplumsal' (*social*) terimiyle sadece insan kolektivitelerinde kurumsal dolayimler ile inşa edilen özgün bir konfigürasyonun varlığına ve bu ikisi arasındaki ayrıma dikkat çeker. Bu bağlamda ayrıca bkz. Maurice Véral, *Vous avez dit «sociétal?»*, Humanisme, ss. 10-12, 2014.

⁴ Durkheim (1897), dinsel olguların tanımlaması üzerine makalesinde, totemik sistemler gibi ilkel toplulukları birbirine sıkı sıkıya bağlayan bilişsel temsillerin ve (mekanik) dayanışmanın varlığına dikkat çeker. Bu yönüyle, bu erken toplumsal organizasyonlar için 'toplum' ifadesini kullanmak mümkündür; ancak bu noktada dayanışmanın türü belirleyici olmaktadır. Mekanik dayanışmadan, bireyler arasında yüksek düzeyde farklılaşma ve bağımlılık biçimi sergileyen organik dayanışmaya geçiş, modern toplumun temel karakteristiğidir.

Bu yönüyle, on sekizinci yüzyıl toplumsal düşüncesi sosyolojiktir; ancak yeterince sosyolojik, toplumsal bir çerçeve geliştirmekten uzak, daha çok siyasî ve ekonomik unsurlarla özdeşleşmiştir. Buna karşılık, on dokuzuncu yüzyıl sosyolojik düşüncesi (özellikle Comte, Spencer, Marx, Durkheim) toplumu hem karmaşık yapısal bir bütün olarak hem de –başta iş bölümü, sosyal sınıflar, din, aile olmak üzere– belirli kurumlarla ilişkisi açısından bilimsel olarak tanımlamaya çalışmaktadır (Swingewood, 1984). Bu yaklaşımdan hareketle, sosyolojik düşünceyi modern toplumun ortaya çıkmasıyla, sosyolojinin bir bilim olarak ortaya çıktığı dönem ve toplumsal olguları anlamaya yönelik düşünsel yaklaşımlarla bağdaştırabiliriz. Ancak sosyolojik düşünce özelinde dikkat ettiğimiz ayrıma ilişkin, sosyoloji tarihi kaynaklarında kavramsal bir birlik bulunmadığını da belirtmek gereklidir. Nitekim Bouthoul (1971), sosyolojik düşüncenin şartlarını, kültürlü bir topluluğun ve gözlem ile deneyin verilerini çözümlenmeye çalışan “özgür bir aydın çevrenin var olmasına” (s.7) bağlayarak açıklar. Aksi takdirde, eleştiri ve varsayım (*hypothèse*), tutuculuk (*conformisme*) karşısında ortaya çıkamaz. Bu koşulların ise ilk kez Antik Yunan’da –başını sofistlerin çektiği, Platon, Sokrates ve Aristoteles’in yer aldığı felsefe okullarında– sağlandığına dikkat çeker. Nihayetinde, sosyolojinin bir bilim olarak kuruluş evresini önceleyen tarihini; felsefeyle birlikte başlayan ve gelişen düşünce geleneğini *toplumsal düşünceler tarihi* olarak okuyabiliriz.

Sosyolojinin bilim öncesi tarihini içeren sosyoloji tarihi kaynakları, sosyolojinin doğuşuna zemin hazırlayan toplumsal düşüncelerin ve süreçlerin incelenmesini içerir. Bu çalışmalar,⁵ disiplinin kökenlerini, evrimini, gelişimini, günümüz sosyolojik düşüncesini ve pratiğini daha iyi anlamamıza olanak sağlar. Aynı zamanda, disiplinin konumu üzerine sosyolojik tahayyül geliştirmemiz için gerekli araştırmanın ayrılmaz bir parçasını teşkil eder. Jensen’a göre (1957) “toplumsal süreç hakkındaki fikirlerin kendileri de toplumsal sürecin bir parçasıdır ve bu fikirler

---

⁵ Sosyoloji tarihi çalışmalarında öne çıkan kaynak eserler arasında bkz. Raymond Aron, *Les Étapes de la pensée sociologique*, 1967; Robert Nisbet, *The Sociological Tradition*, 1967; Tom Bottomore & Robert Nisbet, *A History of Sociological Analysis*, 1978; Alan Swingewood, *A Short History of Sociological Thought*, 1984; Friedrich Jonas, *Histoire de la sociologie. Des Lumières à la théorie du social*, 1991, ilk edisyon Almanca, 1965; Gilles Ferréol, *Histoire de la pensée sociologique*, 1994; Lewis A. Coser, *Masters of Sociological Thought: Ideas in Historical and Social Context*, 1971; Jerzy Szacki, *History of Sociological Thought*, 1979; Gaston Bouthoul, *Histoire de la Sociologie*, 1971.

sosyolojik olarak ele alınmadıkça, insan kültürünün önemli bir aşaması sosyolojik analiz alanının dışında kalır” (s. 46). Bu yönleriyle, toplumsal düşünce tarihinin incelemesi, günümüz sosyolojisinde öne çıkan yaklaşımların, bakış açılarının, değer sistemlerinin ve toplumsal deneyimlerimizin kesintisizliğine ve kalıcılığına dair önemli iç görüler sunmaktadır.

Nihil novi sub sole,⁶ yeryüzünde hiçbir şeyin yenilik olmadığı anlamına gelir ve bu söz, toplumsal gerçekliği soruşturan toplumsal fikirler açısından da geçerlidir. Her ne kadar modern yaklaşımlar farklılık gösterse de en yüzeysel gözlemler bile ortak motifleri ve prensipleri ortaya çıkarabilir ve sosyolojik yaklaşımların geçmişe uzanan köklerini bize hatırlatabilir (Szacki, 1979, s. xiv). Toplumsal düşünce tarihine baktığımızda da insanın temel tecrübesinin esasında değişmediğini görebiliriz. Kuşkusuz, modernite ile toplumsal yapılar köklü değişiklikler göstermiştir, ancak insan doğası ve insan ilişkileri ve en önemlisi toplumsal düşünce geleneği içerisinde belirli kalıplar, temalar, toplumsal meseleler her daim varlığını sürdürmüştür. Örneğin, toplumsal hayatın siyasî organizasyonları, toplumsal düzen, tabakalaşma, eşitsizlik, ekonomik örgütlenme, aile gibi meseleler, sosyolojik perspektiflerde yeni değerlendirmelere konu olmuştur. Sosyoloji öncesi bu değerlendirmeler, sosyolojinin felsefi kökenleri olarak nitelendirilebilir.

Buraya kadar çerçevesi belirginleştirilen kapsamda, çalışmamızın amacı ne toplumsal düşüncenin ne de sosyoloji tarihinin nitelikli ve kapsamlı bir analizine yer vermektir. Retrospektif bir yaklaşımla, sosyolojinin bilimsel kuruluş evresine dek ortaya çıkan ve sosyolojinin daha sonraki bilimsel gelişimi üzerinde etkili olan önemli toplumsal düşünce akımlarının, doğrudan veya dolaylı olarak onlarla koşut ya da öncül olarak gelişen tarihsel süreçlerinin ana hatlarıyla bir incelemesine yer vermektir. Buna, önemli düşünürlerin fikirlerinin ve eserlerinin seçici bir sunumu eşlik edecektir. Sosyoloji, deyim yerindeyse, tüm bilimler gibi felsefenin eteğinin altından çıkmıştır. Felsefe, metafizik spekülasyonlar aracılığıyla toplumsal gerçekliği anlama gayreti

---

⁶ İncil'in resmî Latince çevirisinden alınmış *nihil novi sub sole*, 'güneşin altında yeni bir şey yok' anlamına gelen bir ifadedir. Bu söz, dünya tarihindeki olayların ebedî tekrarını belirtmek için kullanılır.

içerisindedir; ancak modern toplumsal dönüşüm, sosyal âlemin (*règne social*) ampirik bilimsel incelemesini ve açıklamasını zorunlu kılacak ahlaki krizleri dayatacaktır.

1.1.1. Felsefi Kökenler: Toplumsal Düşünce Geleneği

Felsefe, insanlık tarihinde, eski çağlardan itibaren insan, evren, doğa, tanrı, bilgi, etik ve toplumsal düzen gibi çeşitli konular üzerine tartışmalar yürütmüştür. Bu düşünce faaliyetleri, zamanla doğa, bilgi, metafizik, etik-ahlak, siyaset ve sosyal felsefe (*philosophie sociale*) gibi alt alanlarda kategorik gelişim göstermiştir. Bunların içerisinde sosyal felsefe, insanların toplumsal ilişkilerini; toplumsal kurumların doğasını, politik ve etik yönlerini; toplumsal değişim ve düzen gibi temel konuları kapsar. Beck (1971, s. 1), toplumsal felsefeyi, toplumsal yapı ve işlevlerin kökenine ve temel prensiplerine odaklanarak, toplumsal süreçlerin felsefî bir eleştirisi olarak tanımlar. Bir başka tanımda, Haines (1967, s. 37) onu, toplumsal gerçekliklerin ilgili değer özneleri olarak bireyler ve gruplar bağlamında yorumlanması olarak ifade eder. Her iki bakış açısında da, toplumsal süreçlerin ve gerçekliklerin eleştirisi olarak öne çıkan toplumsal felsefe, sosyolojinin kendisinden koparak yeni bir çerçeveye kavuştuğu, bir bilim ve disiplin olarak kurumsallaştığı evreye kadar, toplum ve toplumsal olan üzerine düşünmenin ve tartışmanın adı olmuştur. Toplumsal felsefe ve onun tarihini ele alan çalışmalar,⁷ toplumsal düşüncelerin kökenlerine ışık tutmaktadır.

Sosyolojinin bilim öncesi kökenleri, bir tür toplumsal felsefe ve düşünce olarak, en eski sosyal (*site*, aile ve yerleşim yeri gibi) ve siyasal yapıların ortaya çıkışı (*polis*, Antik Yunan şehir devletleri) ile insan toplulukları (vatandaşlık) üzerine düşüncelerin kayıtlara geçtiği antik çağlara dek uzanmaktadır. Antik Yunan'da toplumsal felsefe, münhasıran insan yaşamının organizasyonları ve sorunları üzerine düşüncelerden oluşmaktadır. Bu düşüncelerin ilgi odağında otorite tartışması merkezi bir konumdadır. İdeal devletin ve topluluğun nasıl olması gerektiği etrafında gelişen bu tartışma, esasında otorite üzerinden *bir arada yaşama* meselesinin, toplumsal

---

⁷ Toplumsal felsefeye bir giriş niteliğinde olmakla beraber, Antik Yunan'dan Aydınlanma dönemine kadar geniş bir zaman aralığında yer alan düşünürleri ve fikirleri kapsayan eser için bkz. John Christman, *Social and Political Philosophy: A Contemporary Introduction*, 2002. Ayrıca bkz. Robert N. Beck, *Handbook of Social Philosophy*, 1979; Hans Fink, *Social Philosophy*, 1981; Éric Dufour, *Histoires et définitions de la philosophie sociale*, 2012.

felsefenin temel kaygısı ve ilgisi olduğunu açık etmektedir. Özellikle Platon ve Aristo gibi düşünürler, toplumsal düzenin, siyasal yapıların ve insan ilişkilerinin doğası üzerine, karşılıklı konumlarını ve sorumluluklarını düzenlemeyi gerektiren önemli eserler üretmiş, yanı sıra anlama ve açıklama çabalarına sistematik bir yaklaşım getirmişlerdir. Yunan filozofları arasında sofistler,⁸ toplumsal konuları işleyen ilk düşünürler olarak bilinir. Sofistlerin sunduğu düşünceler ne olursa olsun, temelde gözlemi, karşılaştırmayı ve eleştiriyi vurguladıkları kabul edilir. Onları Platon'un sıkı eleştirilerinden tanırız.⁹

Platon, *Devlet* adlı başyapıtında, ideal toplumsal felsefe anlayışını, mevcut topluluk yapısının yerine ideal topluluk yapısı üzerinden tanımlar. Sitelerdeki kaos ve felaket dolu karışıklıklardan kaçınmak için toplumu akla uygun ve sağlam bir biçimde düzenlemenin önemini vurgular. Evliliklerin sayısını düzenlemeyi, baba olmak için yaş sınırı getirmeyi önerecek kadar radikaldir (Bkz. Platon, 1951). Bu radikal girişimler, birlikte yaşamaya ilişkin zorunlu düzenleme arayışları olarak değerlendirilebilir. Düşünce tarihinin hemen hemen bütün evresinde görebileceğimiz bu arayış, Platon'un hem öğrencisi hem eleştirmeni konumunda olan Aristoteles'te belirgin ve sistematik bir şekilde kendisini göstermektedir.

Toplumun sağlıklı bir şekilde işlemesi için düzenlemenin ve kontrolün gerekliliğini vurgulaması, hâlen güncelliğini koruyan teorik bir tartışmadır. Aristoteles, *Politika* adlı eserinde, toplumsal felsefenin temel ilgi alanlarından olan toplumsal değişim üzerine düşünceler ortaya koyar. Değişimin, sitelerin devamlılığının koşulu olduğunu belirtir. Sitelerin ortaya çıkışına dair tespitlerinde gereklilik, arzu ve ortak yaşam etkenlerine vurguda bulunur (Bkz. Aristote, 1960). Siteyi (topluluğu) canlı bir varlığa benzetir; bu yönüyle, klasik sosyolojik yaklaşımlar içerisinde rastlayacağımız organizmacı toplum anlayışını benimseyen yaklaşımlarla benzerlik gösterir. Aristo'nun siyaset felsefesinde *zoon politikon* kavramı, insanın doğası gereği siyasal, dolayısıyla toplumsal olduğuna işaret eder. Sitelerde ortaya

⁸ MÖ beşinci yüzyılın sonlarında Sofistler, Atinalı gençlere nasıl başarılı ve zengin olabileceklerinin yanı sıra, nasıl ikna edici tartışmalar yürütebileceklerini öğreten gezici eğitimcilerdir. Bkz. Patricia F. O'Grady, *The Sophists: An Introduction*, 2008.

⁹ Platon, Sofistleri, toplumun geleneksel yapısını tehdit eden tehlikeli fikirleri teşvik ettikleri için eleştirmektedir (Bkz. Bouthol, 1971).

çıkan karışıklıkları ‘koşulların eşitsizliğine’ bağlayan Aristo, bunu demografik etkilere bağlar ve nüfusun azaltılmasını önerir. Heterojen öğelerden oluşan sitenin, yönetim ve görev dağılımı ile düzenlenmesi gerektiğine değinir (Bouthol, 1971, s. 12). Aristo’nun felsefesinde öne çıkan toplumsal değişim, düzen ve iş bölümü gibi unsurlar, bir tür denge sistemi arayışı olarak onun politik felsefesine içkindir. Antik Yunan’da bir arada yaşamaya ilişkin tartışmalar, Helenistik dönemde ve daha özeldir Orta Çağ felsefesinde devam eder.

Roma İmparatorluğu dönemine gelindiğinde Aurelius (MÖ 121-180), insanın doğası, erdemler ve toplumsal sorumluluklar gibi –çoğunlukla Stoacılık felsefesine dayanan– düşünceler ortaya koyar (Bkz. Aurelius, 1894). Selefine göre Roma’nın istikrarsız bir döneminde yaşayan Cicero (M.Ö 106-43), toplumsal ve siyasal kurumları, düzeni, adaleti ve devletin doğasını ele alan eserleri ile öne çıkmaktadır (Bkz. Cicero, 1874; 1959). Geç Antik Çağ’da Augustinus (354-430) ve Orta Çağ’da Aquinas, Hristiyan teolojisinin ve ahlaki değerlerin toplumsal düzenin temelinde yer aldığı ve insanların Tanrı’nın iradesine uygun olarak yaşamaları gerektiği düşüncesini paylaşırlar. Aquinas’ın *Summa Theologiae* (1274) eseri, Orta Çağ Avrupa’sında toplumsal düzenin ve adaletin temel ilkelerini şekillendirmede önemli bir rol oynamıştır. Augustinus’un tarihsel ve toplumsal değişime ilişkin temel perspektifinde ise insanlık tarihi, ilahî düzen içerisinde sadece bir andır ve her şey kader çizgisinde Tanrı’nın müdahalesi ile gelişir (McClelland, 1996, s. 88). Roma İmparatorluğu’nun çöküş döneminde, Hristiyanlık ve paganizm arasındaki çatışmayı ele aldığı *City of God* eserinde Tanrı’nın şehri ve dünyevî şehir şeklinde farklı ayrımlara tekabül eden toplumsal temsillerden bahseden Augustinus, toplulukların bu *şehir* tiplerine olan bağlılıklarına göre şekillendiğini öne sürer (Bkz. Saint Augustine, 1984; Wetzel, 2012).

Toplumsal düşünceye dair felsefi uğraşlar, sadece Antik Yunan ya da Orta Avrupa’da gerçekleşmemiştir. Özellikle Orta Çağ’da, toplumsal felsefeye dair önemli katkılar yapılmıştır. Bunların içerisinde en önemlisi İbn Haldun’dur (1332-1406). O, devletlerin ve kavimlerin tarihsel gelişimi ve dönüşümü üzerine ortaya koyduğu teorileriyle ün kazanmıştır. Batı merkezli bilimsel tarih yazımında, 19. yüzyıl gibi

görece geç bir dönemde tanınmaya başlayan Kuzey Afrikalı düşünür, devletlerin doğuş ve çöküş nedenleri üzerine gözlemlerini içeren eseri *Mukaddime*¹⁰ ile tanınmaktadır. Tarihsel bilgiye atfettiği konum; tarihi olayların yorumlanmasındaki ampirik yaklaşımı (objektif gözlem); tarihsel değişiminin/dönüşümün nedenlerini incelemesi, eleştirel analizi, bağlamsal yaklaşımı ve toplumsal dinamikleri hesaba katmasıyla, tarih yazımına (*historiografi*) ve incelemesine (*metodoloji*) yenilikçi bir yaklaşım getirmiştir. Bu kuramsal-yöntemsel tutumuna içkin bir biçimde, devletlerin ve toplumların değişimini ve nedenlerini inceleyen yaklaşımına *Ümran ilmi* adını verir. İbni Haldun'un tarihsel yönteme ve toplumsal düşünceye büyük katkı sunduğu açıktır. Toynbee, *Mukaddime*'nin hiç şüphesiz herhangi bir zamanda ve yerde yazılmış "türünün en büyük eseri olarak kalacağını" (1935, s. 332) aktarmaktadır. Ancak bu türün tarih olduğu belirgin olsa da, İbni Haldun'un toplumsal değişimi esas alan çözümlemeleri, onu sosyolojinin hiç eskimeyen 'kim kurucu, kim değil?' tartışmasına çekmektedir. Bu durum ayrıca akademik tartışmalara konu olmaktadır.¹¹ İbni Haldun'un temel teorik meselesinin devletlerin ve toplumların tarihsel değişimini anlamak ve nedenleriyle açıklamak olduğunu düşündüğümüzde, onun modern toplumları ve toplumsal meseleleri konu edinen bir bilim ve disiplin olarak sosyolojiden çok, bir tür olarak tarihsel sosyolojinin yöntemiyle benzeşen yaklaşımına vurgu yapabiliriz. Nihayetinde gerek toplum felsefesi gerekse toplumsal tarih anlayışı bağlamında, onu toplumsal düşüncenin öncülleri arasında konumlandırabiliriz.

---

¹⁰ İbni Haldun'un *Mukaddime* (1375) eseri, ele aldığı konular bakımından oldukça geniş kapsamlıdır. Devletlerin ve kavimlerin yükseliş ve düşüş süreçlerinden, iktisadi düzenlemelere, dini ve toplumsal dinamiklere değin birçok konuda çözümlemeler içerir. Öne sürdüğü kavramlar arasında *asabiye*, göçebe topluluklar arasında önce kan bağı ile akrabalık ilişkilerinden doğan, daha sonra dayanışma ve zümreye mensubiyetle gelişen sosyal bağı ifade eder. Onun toplumsal felsefesinin incelemesi için bkz. Gaston Bouthol, *Ibn Khaldoun: sa philosophie sociale*, 1930.

¹¹ Soyer ve Gibert'in (2012) İbni Haldun'un sosyolojinin kurucusu olarak kabul edilip edilemeyeceği üzerine yürüttükleri tartışma, Haldun'un teorik yaklaşımlarının Comte ve Durkheim ile karşılaştırmalı analizini içermektedir. Haldun'un *asabiye* ve Durkheim'in *dayanışma* kavramları arasındaki benzeşmeye dikkat çekilmektedir. Haldun'un toplumsal yapının sistematik gözlemini içeren tarihsel yöntemiyle, Comte'un yeni bilimin konusu olarak tarihsel gelişim yaklaşımı arasındaki benzerliğe vurgu yapılmaktadır. Böylelikle, Haldun'un teorik kavrayışlarının, modern sosyoloji için geçerliliğini koruduğuna ve bundan hareketle sosyolojinin kurucu babası olarak işaret edilmektedir. Bkz. *Debating the Origins of Sociology Ibn Khaldun as a Founding Father of Sociology*, s. 26-27. Bu yaklaşım, öncelikli bir itiraza kabil görünmektedir. Haldun'un Comte-Durkheim çizgisinde modern sosyoloji ile benzeşen kavramsal yaklaşımları, onu sosyolojinin kurucu babası olarak nitelendirmemiz için yeterli bir gerekçelendirme değildir. Haldun'un toplum bilimi yaklaşımı, epistemolojik kapsam ve sınırlardan yoksun, bilimsel geçerliliğini test edecek yöntemsel kapasiteden mahrumdur.

Avrupa merkezli tarih yazımında görünmez kılınan İslam düşünürlerinin (Monteil, 1964, s. 357) toplumsal felsefeye katkıları, toplumsal düşüncenin farklı coğrafyalarda ve zamanlarda, dinî ve kültürel bağlamlarda nasıl şekillendiğini ve etkili olduğunu göstermesi açısından kayda değerdir. Özellikle Aristo'nun düşüncesini İslam ve ahlak düşüncesiyle, Platon'u ise siyaset düşüncesiyle harmanlayarak derinleştiren Farabi'nin (870-950) *El-Medinetü'l Fazıla*, *Es-Siyasetü'l Medeniyye*, *Tahsilü's Saade* ve *Mille* eserleri, toplum ve yönetim biçimleri üzerine zengin tartışmalar sunar. İnsanın erdem sahibi olabilmesinin, toplumsal yapının koşulları ile bağlantılı ve mümkün olduğuna değinir (Cevizci, 2000, s. 137). Bir başka İslam düşünürü El Biruni (973-1048), doğa bilimlerinin yanı sıra coğrafya, tarih, antropoloji gibi alanlarda önemli çalışmalar yürütmüştür. Özellikle Asyalı toplumlar hakkında bilgi veren *El-Asarül-Bakiye* ve *Kitâb'üt-Tahkîk Mâli'l-Hind* gibi eserleri, Hindistan'ın coğrafyası, halkı, dinî ve inançları üzerine kapsamlı incelemeler içerir; karşılaştırmalı tarihsel yaklaşım ve antropolojik ilgiyi yansıtır (Bkz. Saliba, 2007; Sachau, 2015). Endülüslü İbn Bacce (1095-1138), akıl, erdem ve etik ilkelerle yönetilen toplumun ideal formunu ele alan eserler kaleme almıştır (Bkz. Adamson, 2005). Aynı dönemde Ibn Tufeyl (1106-1186), *Hay bin Yakzan* eseriyle¹² Hayy karakteri üzerinden, doğal insanlık koşullarında felsefî düşüncenin, sosyalleşme süreçlerinin ve insan davranışının oluşumuna ilişkin içgörüler sunmaktadır. Bu isimler ve eserler, İslam düşüncesinin ve mirasının toplumsal felsefenin gelişimine sunduğu katkılar olarak öne çıkmaktadır.

Toplumsal felsefe ve düşünce geleneği içerisinde, buraya dek yer verdiğimiz isimler ve eserler elbette çoğaltılabilir. Çalışmanın sınırlılıkları kapsamında, öne çıkan düşünürlerin felsefenin izleğinde süregelen toplumsal yaklaşımlarına ve toplumsal felsefe geleneğinin ana hatlarına yer vermeye çalışılmıştır. Bu düşünsel gelenek, çalışma boyunca temel bir izlek teşkil edecektir. Bu izleğe, sosyolojinin ortaya çıkış zemini hazırlayan tarihsel gelişmeler eşlik edecektir.

---

¹² Hay bin Yekzan, ıssız bir adada büyüyen ve dünyayı sadece gözlem ve akıl yoluyla anlamaya çalışan, kendi kendini yetiştirmiş bir filozof olan Hayy'ın hayatını anlatır. Eser; sosyalleşme süreci, toplulukların oluşumu, kültürün insan davranışlarını şekillendirmedeki rolünü incelemesi yönüyle kayda değerdir (Bkz. Ibn Tufail, 1986). Bireysellik, eleştirel düşünme ve entelektüel özgürlük gibi temaları felsefe üzerinde etkili olmuştur. Ibn Tufayl'ın Modern Batı düşüncesi üzerindeki etkilerini inceleyen eser için bkz. Samar Attar, *Ibn Tufayl's Influence on Modern Western Thought*, 2010.

1.1.2. Rönesans, Reform Hareketi ve Bilimsel Devrim

Toplumsal düşünce tarihi üzerindeki etkileri bakımından, entelektüel, kültürel ve sosyal dönüşümlerle karakterize edilen Rönesans, Reform Hareketi ve Bilimsel Devrim olarak belirginleştirilen tarihsel sürecin kritik katmanları, bir bilim olarak sosyolojinin doğuşuna entelektüel zemin hazırlayan Aydınlanma düşüncesinin öncüllerini teşkil eder. Avrupa merkezli gerçekleşen bu tarihsel momentler silsilesinin sanat, kültür, din ve bilim gibi alanlarda yarattığı değişimler, Batı düşüncesinde büyük bir dönüşümü hazırlar. Bu, her biri Avrupa tarihinde silinmez izler bırakan dönüştürücü sürecin toplumsal felsefenin olgunlaşarak toplum felsefesine evirildiği Aydınlanma dönemi üzerindeki uzun vadeli etkileridir. Bu süreçte yaşanan maddi ve manevi dönüşümler neticesinde sekülerleşme, modernleşme ve bilimsel ilerleme gibi başlıca etkiler, Avrupa'nın Aydınlanma dönemi ve sonrasında ortaya çıkan, sosyolojiye bir bilim olarak ihtiyaç duyulacağı 19. yüzyıl Avrupası'nın özgün tarihsel koşullarının yapı taşlarını oluşturur.

Rönesans –14. yüzyıl Orta Çağ Avrupası'nda hümanist değerlere ve sanatsal yeniliklere olan ilginin canlanması olan yeniden doğuş (*re-naissance*)– kültürel, entelektüel ve sanatsal ilerlemelerle karakterize edilir; Burke'un ifadesiyle (1964) “bir dönem değil, bir harekettir” (s. 9). Aydınlanma dönemine dek sürdüğü kabul edilir. İlk olarak İtalya'da ortaya çıkan Rönesans'a kesin bir tarih atfetmek oldukça güçtür. Ancak İtalya'da ortaya çıkması tesadüf değildir. Doğduğu coğrafya, Roma İmparatorluğu'nun düşünsel ve kültürel mirasını yeniden canlandırmak isteyen İtalyan kültür ve düşün dünyasına ev sahipliği yapmaktadır (Bkz. Burke, 1964). Rönesans ile ilişkilendirilen başyapıtlar arasında, bireyin ruhsal yolculuğunu ve kurtuluşunu merkeze alan, bireysel deneyimini öne çıkaran Dante Alighieri'nin *La Divina Commedia* (1320) eseri; klasik ve Hristiyan kültürünün sentezini yansıtır. Adaletsizlik ve siyasi entrikalarla dolu toplumsal bozulmaya yaptığı atıflar, dönemin trajedisini gözler önüne serer (Bkz. Alighieri, 2011). Rönesans dönemini ele alan eserler,¹³ klasik çağın yeniden canlanması, insan merkezli düşünce, hümanist değerler ile klasik

¹³ Bkz. Peter Burke, *The Italian Renaissance: Culture and Society in Italy*, 1986; Jacob Burckhardt, *The Civilization of the Renaissance in Italy*, 1860; Jerry Brotton, *The Renaissance: A Very Short Introduction*, 2006.

düşünce ve öğrenmeyi Hristiyanlıkla harmanlama eğilimini onun başlıca özellikleri olarak tanımlar. 17. yüzyıla dek, Antik dönem eserlerin tercüme yoluyla incelenmesinden, coğrafi keşiflere, sanatta ve mimarideki gelişmelerden, matbaanın icadına değin çoğaltılabilecek gelişmeler Rönesans dönemi kapsamında değerlendirilir.

Rönesans'ın ortaya çıktığı tarihsel koşullar, ihtişamlı bir dönemden çok, bir dizi felaketin ve çalkantının içerisinde gelişmektedir. Tarnas'a göre (1993), hastalık ve ölümlerin Avrupa'yı kasıp kavurduğu, Yüz Yıl savaşlarının bitmek tükenmek bilmeyen tahribatı, dini çekişmeler, ekonomik bunalım, Engizisyon, işkenceler ve kazıkta yakma gibi şiddetli uygulamaların etkili olduğu; Türk ordularının Avrupa'yı hemen her an istila etmekle tehdit ettiği bir döneme işaret eder. Batı'nın temel kurumu olan Kilise, manevi bütünlükten yoksun, çökmekte olan sistemin ve yozlaşmanın tam merkezinde yer almaktadır. Rönesans –*yeniden doğuş*– bu kültürel çürüme, şiddet ve ölüm zemininde gerçekleşir. Hepsi de doğulu öncüllere sahip teknik buluşlar –manyetik pusula, barut, mekanik saat– bu yeni döneme girilmesinde önemli etkilere sahiptir. Dünya'nın keşfiyle zenginliklerin peşine düşülmesi, feodal düzenin yıkılarak milliyetçiliğin yükselişe geçmesi, mekanik saatin insanı doğayla ilişkisinde özgür kılması ve öğrenme tekeli aşındıran matbaa gibi tüm bu icatlar, sekülerleşmenin ve modernleşmenin önünü açan etkiler meydana getirir. Matbaanın icadıyla Reformasyon ve Bilimsel Devrim gibi süreçlerin gerçekleşmesi hızlanır. Basılı yayınlar aracılığıyla bireysel düşünme imkânı doğar ve böylelikle yeni bir *kültürel etos* ile bireycilik akımını teşvik edilir (ss. 225-226). Rönesans ve onunla gelişen maddi dönüşümler, birbiriyle bağlantılı ve bir bütün olarak Batı'daki manevi ve düşünsel değişimlerin tarihsel yatağını teşkil eder.¹⁴

Orta Çağ'da, Roma'nın düşüşüyle birlikte ortaya çıkan siyasi parçalanma ile ekonomik ve kültürel gerileme dönemi, Patriarch'ın deyimiyile 'Karanlık Çağ' olarak ifadesini bulur. Bu sürecin son bulmasıyla Rönesans dönemine geçişe ilişkin Le Goff, Kara Veba'yı bir kırılma noktası olarak görmektedir (1964, s. 3). Avrupa nüfusunun

---

¹⁴ Rönesans döneminin Batı düşünce dünyası üzerindeki etkisinin kapsamlı bir analizi için bkz. Richard Tarnas, *The Passion of the Western Mind: Understanding the Ideas That Have Shaped Our World View*, 1991, Harmony Books.

neredeysse yarı yarıya azalmasıyla, iş gücünün kıymeti bir hayli artmış; ekonomik sonuçları itibariyle kişi başına düşen servet ve gelir yükselmiş, toprak ücretleri ve kiralarda düşüşler yaşanmıştır (Eipstein, 2009, ss. 185-186). Bu gelişmeler, Avrupa’da ortaya çıkacak toplumsal koşulların habercisi ve hazırlayıcısı niteliğindedir.

Rönesans’ın doğuşunda ‘yeniden’ kelimesi ile tekrardan doğuşuna atıfta bulunulan kökler, Antik Yunan ve Roma dönemine işaret etmektedir. Bu dönemlerin düşünsel ve kültürel bakiyesinin yeniden canlandırılması kadar, mevcut Orta Çağ döneminin vahiy ile belirlenen din paradigması ve mezhepsel bölünmeleri Rönesans ile geride bırakılmak istenmektedir. Bunu, tarihte geçmişe gitmekle yapmak isteyen Rönesans, dinsel bir hareketi içinde barındırmaktadır. Bin yılı aşkın uzun bir aradan sonra Batı’nın “Pagan geçmişiyle yüzleşmesi ve barışabilmesi” (Karaarslan, 2021, s. 32) esasında Rönesans’ın ve devamı niteliğinde olan Reform hareketlerinin kökenlerinin çok daha eskiye dayanan dinsel karakterini göstermektedir.

Orta çağı geride bırakarak gelenekselden kopuşu imleyen Rönesans, modernitenin de ilksel başlangıcı mahiyetindedir. Zira, Rönesans ile başlayan kopuş ve büyük değişimler, Reformasyon ve Bilimsel Devrimler ile Aydınlanma projesine dönüşecek; aklın merkeze yerleşmesi, sekülerleşme ve Fransız Devrimi ile olgunluğa erişecek modernitenin tarihsel kökenlerini oluşturur. Bu yönüyle, modern toplumun ortaya çıkmasına zemin hazırlayan toplumsal düşüncenin ve ona eşlik eden gelişmelerin anlaşılmasında Rönesans, tarihsel ve düşünsel durakların hareket noktasıdır. Her ne kadar Avrupa’nın baskın feodal yapısı, zenginliği hedef alan Fransız ve İspanyol istilaları, alternatif rotaların keşfi ile Akdeniz’in ticaret merkezi olmaktan çıkmasıyla Rönesans sekteye uğrasa da (Coşkun, 2003, s. 63), düşünsel ve kültürel değişimin sürekliliği bağlamında, Aydınlanma döneminde yankı bulacak düşüncenin ilham kaynağı niteliğindedir.

Rönesans döneminin toplumsal düşüncenin gelişimi üzerindeki önemli etkisi, klasik öğrenmeye ilginin yeniden artması, insan doğasının ve onurunun yeniden keşfiyle, insan özerkliği ve failliğine ilişkin düşüncenin yeniden keşfedilmesidir. Düşüncede bu yeni yaklaşımların benimsenmesiyle, geleneksel dini ve metafizik anlayışa karşı bir tür meydan okuma, başkaldırı ortaya çıkmıştır. Bu karşı çıkış, daha

önce vurgulandığı üzere, gelenekten kopmak için, daha eski bir geleneğe (aslına müracaat etmek suretiyle), Antik Yunan ve Roma döneminin bilme ve sanat biçimlerine yolculuk gerçekleştirmektedir. Bir anlamda geleneksel din anlayışından kopuşun; bireysel farkındalığın, aklın, şüpheciliğin ve sorgulamanın önünü açmaktadır. Tüm bu gelişmeler, Reformasyon ile etkileşimli bir süreci ifade etmektedir.

Latince *formare* ve *reformare* etimolojik kökenlerini taşıyan ‘reform’, yeniden biçim vermek, ıslah etmek anlamlarını taşımaktadır. Reform Hareketi, Avrupa’da 15. ve 16. yüzyıllarda hâkim olan Hristiyanlık anlayışı ve Kilise düzeninin eleştirisine dayanır. Bir karşı devrim değil, esasında Hristiyanlığın özüne dönmesi gerektiğini savunan bir ihya hareketidir. Bu yönüyle, Rönesans’ın tarihsel uzamı içerisinde yer alan Reform Hareketi; mevcut geleneksel ve yozlaşmış Hristiyanlık anlayışının terk edilerek kökenlerine, aslına dönmesi ve yeniden canlandırılması fikrini savunur. Tarihsel süreçte Hristiyanlığın Kilise otoritesi altında uğradığı deformasyon, bir tür reformasyonu zorunlu kılmaktadır. Kilisenin toplumsal ve siyasal alan üzerinde giderek artan baskısı, dünyevi alanı düzenleme ve kontrol çabası ile ruhban sınıfının imtiyazlı konumu, en nihayetinde itibarını yitirmesine yol açar.

Reform Hareketi ilan edilmeden önce, Kilise’nin içerisine düştüğü durum ve din anlayışına ilişkin ilk tepkiler, Hristiyanlığın yegâne kaynağının Kutsal Kitap olduğunu savunan Petrus Valdes’ten gelmiştir (Hazard, 1999, s. 242). Daha birçok din adamı tarafından benimsenen ve dile getirilen bu tepkiler, Alman teolog Martin Luther’in (1483-1546) Roma Katolikliğinin hâkimiyetine meydan okuyarak Protestanlığın kurulmasına yol açan çalkantılı ve kanlı bir çatışma dönemini başlatması ile bir harekete dönüşür. Luther’in *Doksan Beş Tez* (1517) isimli Latince eseri, *Endüljansların Kudretine ve Yararına Dair İfşaatlarla İlgili Münazara* alt başlığını taşır. Günahların bağışlanması için ‘endüljans’ satılması gibi son derece karlı bir uygulamayı eleştirerek papalık otoritesine meydan okur (Bkz. Luther, 1984). Avrupa’da mezhep birliğinin bozulmasına ve Protestanlığın doğuşuna yol açan reform hareketleri, ‘din’ merkezli toplumsal yapı ve düzenlemenin yerini alacak ‘akıl’ merkezli Aydınlanma düşüncesine ve Batı’da modern toplumu şekillendirecek

kapsamlı değişikliklere zemin hazırlar.¹⁵ Esasında dini bir hareket olan reformasyon, bireysel eylemlilik, dini otorite ve toplumsal düzen hakkındaki tartışmaları teşvik eder.

Modern toplumun –ve bir yönüyle de sosyolojinin– bir bilim olarak ortaya çıkmasında temel paradigma teşkil eden sekülerizm, Reform Hareketi’nin en önemli sonuçlarından biri olarak şekillenmiştir. Esasında Reform dinden uzaklaşmayı değil bilakis doğru temsil edilmediği düşünölen dinden uzaklaşmanın sitemini barındırır. Bu yönüyle, sonuçları bakımından dini otoritenin mutlak gücüne meydan okuyarak, bireysel düşünce özgürlüğü ve seküler düşüncenin önünü açmaktadır. Luther ve Calvin gibi reformcuların çabalarıyla, yeni dini bilinç geniş bir etki alanı bulmuş, Kilisenin etkisinin azalmaya başlamasıyla sorgulamanın ve bilimsel araştırmaların önü açılmıştır. Reform Hareketi’nin yarattığı bu seküler ortam, araştırma ve analizlerin bilimsel ve rasyonel temellere dayanması gerektiği düşüncesinin gelişimine katkı sunacaktır (Bkz. Weber, 1905; Berger, 1967). Toplumsal olguların yorumlanmasına ilişkin belirli kalıpları içermesi nedeniyle, toplumsal düşüncenin gelişimine etki eden Reform Hareketi; hem Orta Çağın hiyerarşi düzenini eleştirerek hem de ‘inanırlar topluluğu’ olarak Kilise idealini vaaz ederek seküler meselelere yaklaşım biçimini derinden etkiler. Bu yönleriyle Reform Hareketi’nin toplumsal düşünce üzerindeki etkisi, bir açıdan Rönesans’inkine çarpıcı bir şekilde benzemektedir: “İkincisi siyaseti teolojiden özgürleştirirken, ilki –özellikle Luther’in versiyonunda– teolojiiyi siyasetten özgürleştirmiştir” (Wolin, 1961, ss. 142-143).

Sonuçları itibarıyla Reform, Katolik Kilisesi’nin otoritesine meydan okuyarak yeni inanç biçimlerinin önünü açar. Protestanlık, kutsal metinlerin bireysel yorumunu ve kişiye özgü düşünceyi teşvik ederek, bireyin toplumdaki rolünü öne çıkarır. Bireyciliğe yapılan bu vurgu, bireysel eylemlilik ve kapitalizmin yükselişi gibi (Weber) sosyal teorinin merkezinde yer alacak fikirlerin kökenlerine işaret etmektedir. Reformun Avrupa genelinde yol açtığı dini çatışmalar, toplumsal parçalanma ve kargaşa, toplumsal düzen ve istikrar üzerine tartışmayı ve düşünceyi beraberinde getirir. Dini düşüncedeki bu değişim, eleştirel düşünmeyi teşvik ederek daha geniş toplumsal eleştirinin temellerini atar ve ileride toplumsal alanı belirleyecek siyasal ve

---

¹⁵ Bkz. Diarmaid MacCulloch, *Reformation: Europe’s House Divided 1490-1700*, 2003.

sosyal yapıların oluşumu ve incelemesi üzerinde kalıcı etkiler barındırır. Reform Hareketiyle birlikte ortaya çıkan yeni ‘dini cemaat’ fikri, davranışlarında herhangi bir otorite tarafından değil, kendi vicdanları tarafından yönlendirilen eşit ve özgür bireyler topluluğu olarak toplum tasavvuruna öncülük eder. Bu yönleriyle Reformasyon, Avrupa’da bireyciliğin yükselişinde önemli bir bölüm oluşturur. Etkileri bakımından, toplum sözleşmesi yaklaşımları ve Fransız Devrimi’nin siyasi ilkeleri üzerinde etkilidir. Bu her iki bağlam, ilerleyen bölümlerde incelemeye konu olacaktır.

16. ve 18. yüzyılları kapsayan bir dönemde, bilimsel araştırma, deney ve keşiflerle fizik, astronomi, biyoloji, tıp olmak üzere farklı disiplinlerdeki bilimsel gelişmeleri ve eski bilgilerde-inanışlarda yaşanan ciddi kopuşlar, ‘bilimsel devrimler’ olarak temsil bulmaktadır. Bu devrimlerin ortaya çıkardığı bilimsel dönüşümler, esasında bu döneme kadar gelişen tarihsel sürecin mirasıdır. Başlıca Rönesans ve Reform hareketleri sayesinde kültürel ve entelektüel alanlarda yaşanan gelişmeler ile Kilisenin halk ve ekonomi üzerindeki etkisinin azalması, bilimsel gelişme için gerekli zemini sağlar. Böylelikle ruhban sınıfının bilim insanları üzerindeki patronajı kalkar. Monarşilerin ve zengin tüccarların finansal desteği ile bilimsel çalışmalarda ciddi gelişmeler kaydedilir. Rönesans ve Reformasyon’la işaretlenen aşamalar, feodalizmin çöküşüne eşlik eden kapitalist ekonomiye geçişle bilimsel devrimi meydana getiren süreci oluşturur (Bernal, 1954, s. 377- 418).

Copernicus, Bilimsel devrimi başlattığı kabul edilen, Dünya yerine Güneş merkezli evren yaklaşımını öne sürer.¹⁶ Galileo, Kopernik devrimini ileriye taşıyarak evrenin merkezinde Dünya’nın değil Güneş’in yer aldığı anlayışını Kilise karşısında savunur. Newton’un mekanistik devrimi (*révolution mécaniste*), Galileo ve Copernicus’a benzer bir biçimde, dünyayı bilme biçimlerimiz üzerinde etkileri bakımından bir kırılma; bilim tarihi açısından bir dönüm noktasıdır. Newton, fiziksel evren anlayışını yeniden kurar.¹⁷ Evrensel kütle çekim ve hareket yasalarını ortaya koyarak Aristoteles’in hareket yasasını yerinden eder ve klasik mekaniği inşa eder.

¹⁶ Nicolaus Copernicus (1473-1543), Dünya’yı evrenin merkezinde sabit ve durağan kabul eden görüşü yerinden ederek; Kopernik Devrimi olarak da adlandırılan Güneş merkezli evren modelini sunar.

¹⁷ Isaac Newton (1643-1727) bilim tarihine etki etmiş çalışmalar içerisinde öne çıkan 1637 tarihli *Philosophiae Naturalis Principia Mathematica* [Doğa Felsefesinin Genel İlkeleri] eserinde, evrensel kütle çekim ve hareket yasalarını ortaya koyar.

Fiziğin matematiksel hesaplamalarının önünü açan bu adım, bilim ve teknolojiye devrim etkisi yaratır ve etkileri bununla sınırlı kalmaz. Metafizik, epistemoloji ve bilim felsefesi üzerinde köklü değişikliklere yol açar. Nesnelerin davranışlarının temel fiziksel yasalar aracılığıyla anlaşılabilmesi mekanistik dünya görüşü, teleolojik açıklamaları içeren felsefi görüşlere meydan okur. Newton yasalarının temel öngörüsü olan, her olayın ona etki eden nedenler tarafından belirlendiği determinist yaklaşım, özgür irade ve ahlaki sorumluluk tartışmalarına kapı aralar; bu tartışmalar, modern toplumsal dönüşümü getiren büyük değişimler sonrasında modern toplum teorilerinin merkezi ilgisini oluşturacaktır.

Modern bilimsel yöntemin gelişmesine katkı sağlayan isimler içerisinde Francis Bacon, *ampirizm*; Rene Decartes ise *rasyonalizm* savunularıyla öne çıkar. Bacon, *Novum Organum* (1620) eserinde gözlem, deney ve tümevarımın önemini vurgulayan bilimsel araştırmanın, ampirik yöntemlerini savunur; deneysel yöntemin ilk kez bir tanımlamasına yer verir (Bkz. Pousseur, 1985). Bilginin deneyimlerden elde edilebileceğini ve gözlemlerden çıkarılan genel yasalarla anlaşılabilmesi, tümevarım yaklaşımını savunur. Bacon'un ampirizm anlayışı, insan zihninde doğuştan bilginin varlığını öngören *innéisme* –René Decartes'ın Kartezyen felsefesi– ile tam bir karşıtlık içerisindedir (Bkz. Schmaltz, 2002). Bacon'a göre insan zihni 'boş bir levha' (*tabula rasa*) gibidir. Decartes ise bilginin temeli olarak doğuştan gelen verili fikirlerin kullanımını ve tümdengelimsel akıl yürütmeyi (*raisonnement deductive*) savunur. *Discours de la methode* (1637) eserinde Decartes, meşhur "Je pense, donc je suis" (düşünüyorum öyleyse varım) *cogitosunu* ilan eder. Decartes'ın bu temel önermesi, varlığımızın Tanrı inancından ziyade, şüphecilikten hareketle akıl merkezli düşünme yetisi ile temellendirilebileceğini belirtir (Bkz. Decartes, 2000).

Decartes'ın rasyonalizmi, Bacon'un ampirizmi ve Newton'un mekanistik yaklaşımlarıyla bilim paradigması yeniden şekillenir. Bu yeni bilim anlayışı, Aydınlanma düşüncesi ve sonrası üzerinde etkili olur ve doğa bilimlerinde kullanılan bilimsel yöntemin toplumsal olanı incelemek için kullanılabilmesi fikrinin temellerini oluşturur. Bacon geleneğini devam ettiren John Locke (1689), Kartezyen felsefeyi çürütme girişiminde bulunur. David Hume (1740), bilginin kaynağının deneyimden

geldiğini savunur ve rasyonalizme karşı bir duruş sergiler. Natürizm ile olguların neden-sonuç ilişkileriyle açıklanabileceğini, önyarguların kontrol edilmesi ile de nesnelliğin sağlanabileceğini ileri sürer. Bu yaklaşım daha sonra Durkheim'ın sosyolojik natürizminde karşılık bulacaktır. Hume'un epistemoloji ve metafiziğe sunduğu katkı açısından dikkat çeken *Le Traité de la nature humaine* eseri, esasında Aydınlanma düşünürlerinin ortak yaklaşımını, insan bilimine katkı sunma kaygısı taşımaktadır. Callinicos'a göre (2013), Aydınlanma düşüncesinin ortak yaklaşımına dönüşecek bu ilgi, ahlakın 'tutku' kavramı ile fizik yasaları arasında ilişki kurarak incelenmesinin, toplumsalı da kapsayacak şekilde genişletilme çabasıdır (s. 40). Bu yeni bilimsel yaklaşımların birçok alana genişletilmesinin etkisiyle, 17. Aydınlanma düşüncesi ve felsefesi, bilimsel yöntemle ilişkin temel bir vurgu etrafında şekillenir. Bu, rasyonel anlam içeren fikirlerin derli toplu bir şekilde sistematikleştirilmesi girişimidir. Göreceğimiz üzere, Ansiklopedist girişim bunu gerçekleştirecektir. Seidman (1983), Aydınlanma ile ilişkilendirilen düşünürlerin, akıl ile ampirik araştırmayı birleştiren fikirlerin rasyonel, gerçek dünyadan türetilmiş ve test edilmiş olmalarına özen gösterme noktasında birleştiğine vurgu yapmaktadır. (ss. 36-37).

Bilimsel devrim, öncesinde geçerli olan vahye dayalı bilginin yerine, akıl, deney ve gözleme dayalı bilgiyi –ve ona ulaşma yöntemini– muteber kılarak bilme biçimlerimizi köklü bir değişikliğe uğratar. Toplumsal sonuçları bakımından, Kilise'nin bilgi üzerindeki tekelinin kalkmasıyla bilimsel gelişim Aydınlanma düşüncesinin önünü açar ve onun ilerleme fikrini besler. Zira modernitenin yükselişi ve Avrupa'nın materyal gelişimi, düşünsel meşruiyetini dayandırdıkları bilimsel gelişmelerin itici gücüyle mümkün olmuştur. Özellikle Endüstri Devrimiyle gerçekleşecek büyük dönüşüm üzerinde ve dolayısıyla devrimler sonrası tarihsel koşullar bağlamında bir bilim olarak baş gösterecek sosyolojinin ortaya çıkmasında bilimsel gelişme paradigmatik bir temel teşkil eder. Sosyolojinin doğuşuna öncülük edecek Aydınlanma felsefesi düşünürleri ile doruk noktasına ulaşacak akıl merkezli anlayış, bilimsel gelişmelerin devrim niteliğinde bir sonucudur.

1.1.3. Aydınlanma ve Toplumsal Düşünceye Etkisi

Akıl Çağı olarak da adlandırılan Aydınlanma, Batı düşüncesinde yaşanan büyük bir kırılmayı ve değişimi simgeler. Bu değişim, başta entelektüel ve düşünsel anlamda, geleneksel otoritelerinin sarsılmasıyla ve yerlerini alan yeni düşünme biçimlerinin ortaya çıkmasıyla şekillenir. 17. yüzyılın ortalarından itibaren, 1789 Fransız Devrimiyle zirveye ulaşan dönemde, Batı'nın geçirdiği entelektüel, siyasal ve sosyal dönüşümler ve kaydettiği ilerleme 'Aydınlanma dönemi' olarak anılır. 18. yüzyılın bütününe yayılan bu dönemde seküler düşünürler, bilgi üzerindeki kontrolü elinde bulunduran ruhban sınıfına karşı koymak için gerekli güç ve sayıya ulaşırlar. Kilise'nin uzun süredir egemen olduğu bilgi alanında, dinsel metinlerin üstün otoritesi yıkılarak aklın liderliğinde bilimin yükselişi gerçekleşir.¹⁸ Çiğdem'e göre (1997), 17. yüzyılın sonlarından itibaren Kartezyen felsefenin rasyonalizm ilkesinin benimsenmesiyle 'akıl' ayırt edici bir biçimde yeni dönemin merkezine yerleşir. Artık bu aşamadan sonra bilim rehberliğinde akıl, "Aydınlanmanın devraldığı kutsal üçlünün –vahiy, gelenek ve otoritenin– temellendirdiği ve bu üçlüde temellenen her şeyi eleştirme ve sorgulama yetisini" (ss. 19-20) temsil eder. Bu aşamadan sonra, dini kurumun ahlaki otoritesi hızla çözülmeye ve toplumsal dayanışma üzerindeki gücü her geçen gün azalmaya başlayacaktır. Bu durum, modern toplumun sosyal sorunu haline gelecek toplumsal düzensizliğin arka planına işaret etmektedir. Aydınlanma, bu tarihsel arka planın düşünsel koşullarının olgunlaştığı evredir.

Robert Bierstedt (1978) Aydınlanma'yı dört aşamada tanımlar. Öncelikli olarak, doğaüstü ile doğal, din ile bilim, ilahi irade ile doğal hukuk ve rahipler ile filozofların yer değiştirdiği bir altüst oluş yaşanır. İkincisi, deneyimin rehberliğinde akıl, siyasi veya sosyal her türlü sorunu çözmek için öne çıkarılır. Üçüncüsü, bireylerin ve toplumun geliştirilebileceğine, insanlığın ilerleyebileceğine olan güçlü bir inanç hâkim olur. Son olarak, otoritenin baskısı ve yozlaşması karşısında –Fransız Devrimi'nde kanla talep edilen– 'insani saygı hakkı' talep edilir. Bu süreçler neticesinde, dönemin aydınlarının benimsediği yaklaşımlar; şüphecilik, rasyonalizm,

---

¹⁸ Aydınlanma Dönemi üzerine daha kapsamlı bir okuma için Bkz. Roy Porter, *The Enlightenment*, MacMillan, 1990. Ruhban Sınıfının ayrıcalıklarını ve bilgi üzerindeki kontrolünü yitirmesiyle bilimsel düşüncenin gelişimi, eleştirel yaklaşımlar dönemin öne çıkan gelişmeleri arasındadır (ss. 73-105)

natüralizm, hümanizm, hoşgörü, bireycilik ve düşünce özgürlüğüdür (ss. 4-5). Bu ilkeler doğrultusunda Aydınlanma, tüm feodal engellerden arındırılmış bir varlık tasavvurunu ve vurgusunu taşımaktadır. Toplumu mümkün olan en iyi şekilde tesis etmek için ise bireyin kendi düşünce ve tefekkürünü kullanarak, doğa bilimlerinde elde edilen yasalarla uyumlu biçimde, eleştirel düşünceyle mevcut koşulları değiştireceğine dair bilincin hâkim kılınması gereklidir. Münhasıran toplumsal bir çerçeve çizen ve tezahürlerinin çeşitliliğine rağmen toplumsal bütünü vurgulayan bu yaklaşım, bireycilik fikri ile öne çıkan çabaların, bütünün gerekliliklerine göre anlaşılmasına tabi kılacak kadar “aydınlanmıştır” (Johnson, 1998, ss. 3-4). Bu minvalde gelişen eleştirel yaklaşımlar, toplumsal süreçlerin irdelenmesini sağlayarak, sosyal bilim yaklaşımlarını bu dönem itibarıyla temellendirir. Bilimsel bilginin kullanılması ve aklın yüceltilmesi ile toplumların ilerlemesinin ve sorunlarının çözümünün mümkün olduğuna dair inanç benimsenir. Bilim ve aklın merkezi ekseninde gelişen rasyonalist paradigma, çeşitli kavramlar etrafında düşüncelerin gelişmesini sağlar. Bu düşünce yapısı, ileride sosyolojiye dönüşecek olan ilgi ve yaklaşımların alt yapısını teşkil etmesi sebebiyle toplumsal düşünce tarihinde özel bir öneme sahiptir. Bu öneme ilişkin Espinas, sosyolojinin öncül tarihinin büyük ölçüde Aydınlanma dönemini içerdiğine işaret eder.¹⁹

Aydınlanma üzerindeki etkileri bakımından, Bilimsel Devrimler ile doğanın mekanik yasalarının keşfi, bilim ve aklın egemenliğini tek bir vurguda birleştirerek ‘bireyi’ doğa karşısında yüceltir. Onu, Bacon, Decartes ve Spinoza’nın ortak felsefelerini²⁰ yansıtan ‘özgürleşme miti’ etrafında yeniden konumlandırır. Bireyin bilim ve aklın rehberliğinde dünyayı yeniden keşfe çıkması toplumsal alan üzerinde geri dönülmez bir aşamayı geride bırakmaktadır. Kutsal otoritenin yerini dünyevi olanın almasıyla “toplumsal düzen artık Tanrı iradesinin değil, insan-akıl idaresinin bir ürünüdür” (Ünsaldı, 2021, ss. 28-29). Aklın ve bilimin karşısında daha üst bir otoriteyi reddeden bireycilik, feodal ve geleneksel sınırlılıkları reddeden özgürleşme fikriyle birleşerek insan bilgisine ulaşmanın özne merkezli felsefesini hâkim paradigma kılar.

¹⁹ Bkz. Alfred Victor Espinas, *La Philosophie Sociale du XVIIIe Siècle et la Revolution*, 1898.

²⁰ Baruch Spinoza’nın (1632-1677) Latince eseri *Tractatus Theologico-Politicus*, esas olarak bireyi batıl inançların ve kilise otoritesinin esaretinden kurtarmayı amaçlar. Düşünce tarihinin en çok tepki çeken eserleri arasında gösterilir. Bkz. Benedictus Spinoza, *Teolojik Politik İnceleme*, 2024.

Dönemin genel karakteristiğini belirleyen çeşitlilik içerisinde hümanizm, özne anlayışı çerçevesinde öne çıkar. Özlem'e (2001) göre, "Orta Çağ'da insanı edilgen bir konuma yerleştiren teolojik dünya tasarımından, insanı evrenin merkezi konumuna yükselten Aydınlanma süreci" (s. 27) bireyin failliğini ön plana çıkarmaktadır. Bu doğrultuda, bireyin daha iyi ve daha rasyonel bir dünya yaratma kapasitesine sahip olduğunu ileri süren Aydınlanma düşüncesi; bireycilik, ilerleme, özgürlük gibi ilkeler ve değerler ekseninde toplumsal yaşam üzerinde belirleyici olacaktır.²¹

İnsan ve akıl merkezli evren tasavvurunu zirveye taşıyan Aydınlanma düşünürü Immanuel Kant, *Saf Aklın Eleştirisi* (1781) eserinde "Neyi bilebilirim?" sorusuna yanıt aramaktadır. Kant, bilginin kaynağını ampirizmde bulan görüşü (Hume) kısmen kabul eder ancak eksik bulur. Hume ve Rousseau'dan etkilenen Kant, onların temel yaklaşımlarını mezc ederek yeniden yorumlar. Bilginin, *apriori* zihinsel anlamımızın, duysal verileri sadece *aposteriori* deneyimle (ampiri) işlenip biçimlendirilmesinden sonra mümkün olabileceği inancını benimser. Kant, *bilginin deneyimle başladığını, ancak bütünüyle deneyimden çıkmadığını* öne sürmektedir. Esasında onun yaklaşımı, bilginin, nesnenin özneyle anlık görünümü (fenomenal) ile özne ve nesneden bağımsız gerçekliği (realite) arasındaki ayrıma dayanır. Kant'a göre bir nesneyi ancak zihnimizin biçimlendirdiği görünüşüyle, yani fenomenal gerçekliğiyle bilebiliriz. Bunu, 'ideler' veya 'anlık ideler' kavramları aracılığıyla açıklar. Bu bilgi oluşturucu elemanlar aracılığıyla sadece ampirik olarak fenomenal gerçeklik keşfedilebilir ve bunlar aracılığıyla fenomenal ötesi gerçekliklere dair kanaatler üretilebilir. (Özlem 2001, ss. 27-29). Kant, fenomenal gerçekliğin (deneyimin) ötesinde olan gerçekliği numen (*noumène*)²² olarak tanımlar. *Ding an sich* –Almanca kendinde olan şey– anlamını karşılayan numen, insan kavrayışının ötesinde bilinemez ve tanımlanamaz gerçeklik olarak, algılarımızla oluşturduğumuz fenomenin ötesindedir. Netice itibarıyla bilme biçimlerimize ilişkin olarak Kant, rasyonalizm ve ampirizm eleştirisini

²¹ Bkz. John Robertson, *The Enlightenment: A Very Short Introduction*, 2015.

²² Kant'ın numen kavramının detaylı bir okuması için 1766 tarihli *Träume eines Geistersehers* [Bir kâhinin rüyaları] eseri için Bkz. Immanuel Kant, *Dreams of a Spirit-Seer*, 1992.

(ve sentezini), rasyonalist inanç ile duyusal deneyimi uzlaştıran çığır açıcı yaklaşımını aşkın idealizm (*transcendental idealism*)²³ olarak kavramsallaştırır.

Kant'ın toplumsal felsefe ve düşünce üzerinde etkili olan metafizik, epistemoloji ve ahlak alanlarında öne çıkan katkılarının yanı sıra, onun determinist faillik ve kozmopolitik tarihsel yaklaşımı,²⁴ sosyolojinin kuruluş evresinde öne çıkacak yaklaşımlar ve düşünürler üzerinde etkiler barındırır. Özellikle Durkheim'in benimseyeceği sosyolojik yöntemin doğası (doğa yasaları ve aklın birlikteliğinde), onun ahlak ekseninde toplumsal düzen anlayışı, determinist ve işlevsel yaklaşımları ile evrensel tarih anlayışı üzerinde belirleyici olur. Durkheim, Kant gibi, insan bilişinin sınırlarını ve toplumsal olguların hemen görülemeyen, altta yatan yapılar tarafından şekillendirildiği yolları anlamının önemini kabul eder. Durkheim'in 'toplumsal olgu' ve Kant'ın 'numen' kavramları, her ikisi de altta yatan gerçekliklerin varlığını öne sürmesi bakımından benzerlik göstermektedir.

Kant'ın *Ahlak Metafiziğinin Temelleri* (1785) ve *Pratik Aklın Eleştirisi* (1788) eserlerinde ana hatlarıyla ortaya koyduğu ahlak felsefesi, toplumsal düşünce üzerinde kalıcı etkiler barındırmaktadır. Kant, evrensel olarak uygulanabilecek ilkelere göre hareket etmenin önemini vurgulayan, akıldan türetilmiş evrensel bir ahlak yasası olan kategorik zorunluluk (*impératif catégorique*) kavramını öne sürer. Bu, belirli bir amaç doğrultusunda başka bir gerekçe olmaksızın dayatılan zorunluluktur. Öte yandan, bunun tam karşıtı olan hipotetik (*hypothétique*) zorunluluk, bir amaca bağlı araçsal yükümlülüğü ifade eder; bu nedenle, bir amaç dahilinde yürütüldükleri sürece ahlaki bir nitelik taşımazlar. Bu noktada Kant'ın zorunluluk ayrımları üzerinden

²³ İnsan bilincinin sınırını aşan, aşkın.

²⁴ Kant (1784), "Evrensel Tarih Fikri" başlığını taşıyan makalesinin girişinde, insan eylemlerinin özgür iradede bağımsız olarak, diğer olaylar kadar evrensel doğa yasalarına uygun olarak belirlendiğini ileri sürer. Nedenleri ne kadar belirsiz olsa da, insan eylemleri olarak tezahür eden görünümüleri anlatmakla ilgilenen tarih, büyük ölçekteki iradeye dikkat ettiğinde, vakit, tek bir bireyde karmaşık ve kaotik görünen şeyin doğanın istikrarlı bir bütün dahilinde işlediğini ve onda düzenli bir hareketin keşfedilebileceğini gösterir. Bireyler, her biri kendi eğilimi olarak görünen 'yol gösterici bir ipi' takip etmektedir. Filozof ise, insanlık tarihinin kaotik bir olaylar silsilesi mi yoksa onu yol gösterici bir ipliği takip eden bir anlatı olarak tasavvur etmenin mümkün olup olmadığını sorgulamaktadır. Görünüşte kaotik olan olaylar arasındaki ilişkiyi tespit etmek, mikro tarih ile mümkün değildir. Ona göre tarih bilimi, insan iradesinin ve karşılıklı etkileşimlerinin geniş bağlamında, düzenli bir işleyiş keşfedebileceğimiz nedenleri sunmalıdır. Bkz Immanuel Kant, *Idée d'une histoire universelle au point de vue cosmopolitique*, 1994.

temellendirdiği temel ahlaki yaklaşımı, “öyle davranın ki, eyleminizin düsturunun evrensel bir yasa haline gelmesini isteyebilirsiniz” (Delbos, 1967, s. 100) ifadesine yansımaktadır.²⁵ Kant’ın düstur (*maximes*), evrenselleştirilebilir (*universabilité*) ve ödev-sorumluluk (*devoir*) kavramları, onun ahlaki yaklaşımının açıklamasını desteklemektedir. Kant’a göre ödev, bireyin eylemi evrensel düsturlara saygı duyarak gerçekleştirdiği yükümlülüktür. Onun ahlak felsefesine içkin bu unsurlar, Durkheim sosyolojisinin toplumsal dayanışmayı ve düzeni merkeze alan teorik ilgisinde karşılık bulacaktır.

Kant, 1784 tarihli *Aydınlanma nedir*²⁶ makalesine tanımıyla giriş yapar: “Aydınlanma, insanın kendi kendine dayattığı ergin olmama durumundan kurtulmasıdır”. Ergin olmama durumunu ise, “insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmadan kullanamayışı olarak” tanımlar. Şimdi geriye sadece bilme cesareti göstermek kalmıştır! Latince *sapere aude*, –“bilmeye cesaret et”– deyişini, “aklını kullanma cesareti göster” ifadesiyle Aydınlanma’nın parolası olarak ilan eder.

Avrupa’da entelektüel gelişimin ve yoğunluğun zirvesinin yaşandığı bu dönemde,²⁷ Aydınlanma düşüncesinin klasik yapıtlarından *Encyclopédie*²⁸ (1751-1772), Denis Diderot (1713-1748) ve Jean Le Rond d’Alembert (1717-1783) editörlüğünde yayımlanır. Ansiklopedi, ‘bilim, sanat ve zanaatların akla dayalı (*raisonné*) sözlüğü’ alt başlığını taşır. Bu eser, Aydınlanma’yla birlikte bilgiyle kurulan yeni ilişkinin sembolü ve temsilcisi hâline gelir. Daha fazla insanın bilgiye erişimini sağlayan Ansiklopedi, bir önceki yüzyılda tasarlandığı şekliyle *érudition*²⁹ (bilgelik) kültüründen, insan faaliyeti ve girişimcilik odağında dinamik bir kültür lehine

²⁵ Bkz. *Fondements de la métaphysique des mœurs*, çev. Victor Delbos, 1967.

²⁶ Michel Foucault *Qu’est-ce que les Lumières?* (1984) makalesinde, Aydınlanma’yı bir tarihsel dönem ya da bir ilke dizisi olarak değil, eleştirel öz-düşünümle iktidar ve tahakküm biçimlerinden özgürleşme olarak anlaşılması gerektiğini öne sürer.

²⁷ 1635’te Fransız Akademisi, 1645’te ise Londra Kraliyet Topluluğu gibi modern akademilerin kurulmasıyla bilimsel faaliyetler, aristokrasi himayesinde destek bulur.

²⁸ *Encyclopédie*’nin 1772 tarihli son edisyonunun iç kapağında yer alan gravür (*frontispice*) ansiklopedinin olduğu kadar Aydınlanma düşüncesinin de sembolik bir çizimidir: ayakta duran ve ışıkla belirginleştirilen kadın figürü hakikati, onun sağında ve solunda perdeyi aralamaya çalışan figürler ise felsefe ve aklı temsil eder. Bkz. Christian Michel, *Charles-Nicolas Cochin et le livre illustré au XVIIIe siècle*, Droz, 1987.

²⁹ *Érudition*: tarihsel kaynakların, belgelerin ve metinlerin incelenmesine dayanan derinlemesine bilgi.

dönüşümü işaretler (Pinault, 1993, s. 127). Fransız tarihçi Jules Michelet (1877), Ansiklopedinin bir kitaptan çok daha fazlasını, “bir hizipleşmeyi ve akımı” temsil ettiğine dikkat çeker; bu akım “insan aklının kurduğu komplonun muzaffer” (s. 407) sonucudur.

Bilginin yol göstericisinin, gelenek aracılığıyla konuşan vahiy değil; duyuların üzerinde işleyen akla işaret eden rasyonel ilke olduğu, Ansiklopedi'nin ruhuna nüfuz etmiştir. Onu bir araya getiren burjuvazinin tarihsel rolü, mücadelenin bir aracı olmak değil; bilgiye duyulan ihtiyaca cevap vermek ve rasyonel bilgiyi yaygınlaştırmaktır (Roche, 1993, s. 651). Diderot ve d'Alembert, Ansiklopedi'yi yaygınlaştırmanın rasyonel bir toplum teşekkülünü teşvik edeceğine ve ilerlemeye katkı sağlayacağına inanmaktadır.

D'Alembert, manifesto niteliğinde yazdığı *Discours préliminaire sur l'Encyclopédie* (1751) eserinde, ampirik gözlemin ve entelektüel özgürlüğün mevcut ahlaki yapıyı dönüştürecek kudrete sahip olduğu vurgular. Ansiklopedi, muhafazakâr veya liberal bir duruştan ziyade reformist bir yaklaşımı temsil eder; akıl ve bilgi yoluyla değişimi savunur. Aydınlanma'nın ve Ansiklopedi'nin temsil ettiği rasyonel ve özgürlükçü yaklaşım, Fransız Devrimi'nin ortaya çıkmasında etkili olan düşünsel akımları teşvik eden dolaylı bir etkiye sahiptir. Aydınlanma ilkelerinin mirasını taşıyan Ansiklopedist akım ve onun entelektüel geleneği, Fransa'da sosyolojinin bilimsel gelişimine öncülük eden isimler üzerinde etkili olur. Saint-Simon'un toplumun bilimsel organizasyonu; Comte'un pozitif felsefesinin ilerleme ve düzen ilgisi; Durkheim'in toplumsal yapıları rasyonel ve ampirik inceleyen sosyolojisi, Ansiklopedinin entelektüel geleneğinin etkilerini ve izlerini taşır.

Ansiklopedi, Aydınlanma düşünürlerinin bilimsel katkılarını bir araya getirmesi ve ortak fikirlerini yansıtmaları bakımından, Aydınlanma düşüncesinin klasik yapıtları ve merkezi figürleri arasında başı çeker. Bu yönüyle Aydınlanma'nın sembolü haline gelen Ansiklopedi, teolojik unsurları bütünüyle reddeden seküler bir akımı temsil eder. Ducros'ya (1900) göre Ansiklopedi, 18. yüzyıl düşüncesinin ve fikir adamlarını bir sözlüğe sıkıştırılmış halidir. Avrupalı pek çok düşünürün entelektüel iş birliği ile çıkarılan Ansiklopedi, ağırlıklı olarak Fransız Aydınlanması'nın

–Montesquieu, Rousseau, Voltaire, d’Holbach, Quesnay gibi önde gelen isimlerinin– yer aldığı bir oluşumdur. Fransız toplumsal düşüncesinin Ansiklopedist geleneği, bilimsel bilgiyi toplumun düzen ve ilerlemesine yakıt sağlayacak sistematik bilimsel bir çabaya dönüştürmede öncü bir rol oynamaktadır.

Toplumsal düşüncenin Ansiklopedi özelinde tezahürlerine ilişkin Bierstedt (1978), ‘insan bilimlerini incelemek için bireyden ziyade grupla işe başlamamız gerektiği’ fikrinin Ansiklopedi’de karşılık bulmadığına işaret eder. Ansiklopedi’ye göre toplum (*société*), bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu, organize ettiği bir örgütlenmedir. Toplumun oluşumu, insan yaşamının yalnız yaşamaya elverişli olmadığı şeklinde bir zorunlulukla açıklanmaktadır (s.18). Ansiklopedi’nin, bireylerin üzerinde modern anlamda baskılayıcı ve zorlayıcı bir toplumsallık ilgisini muhteva etmediği tespiti yerindedir; bu erken dönemde, toplumsal olguların bireyler üzerindeki *sui generis* baskılayıcı ve üstün karakteri keşfedilmemiştir. Ansiklopedi’nin, Fransız sosyolojisinin ortaya çıkışını teşvik eden entelektüel iklim üzerindeki etkisi, sosyoloji disiplinin rasyonel ve sistematik bilgi alanının Durkheim ekolü tarafından inşa edilmesinde kendisini gösterecektir.

Fransa’da erken dönem sosyolojinin belirgin bir biçimde Aydınlanma karşıtlığı içerisinde geliştiğini düşündüğümüzde, Ansiklopedi’nin temsil ettiği akım, Fransız sosyoloji üzerinde dolaylı bir etkileşime sahiptir. Geleneksel otoriteleri reddeden tutumuyla seküler ve eleştirel düşünceyi ve ampirik yaklaşımı yüceltir. Bilginin birbiriyle bağlantılı oluşuna yaptığı vurgu, Comte’un ‘bilimler hiyerarşisi’ görünümünde rastlayacağımız türden, bilimin birliğine vurgu yapan bir akımın başlatıcısı konumundadır. Bütün bu entelektüel yönleri ve katkılarıyla, Ansiklopedi’nin ruhu, Fransız sosyolojisinin kilit figürleri haline gelecek birçok ismi etkileyecek ve onların sosyolojiyi bir bilim ve disiplin olarak kurma çabalarına eşlik edecektir. Durkheim’ın *L’Année sociologique* aracılığıyla, sosyoloji disiplinin bilgi alanını kurma girişimi, Ansiklopedist geleneğin bir devamı niteliği taşıyacaktır.

Aydınlanma düşüncesi ve 18. yüzyılın toplumsal felsefesi ile ilişkilendirilen çok sayıda düşünür, eser ve katkılarından söz edilebilir.³⁰ Bunlar arasında sosyolojik ilgiyi görünür kılan eserler arasında Giambattista Vico, *Scienza nouva* (1725) eserinde, toplumsal gelişimin tamamen anlaşılabilir bir süreç olduğunu ve tüm insan uygarlıklarının ilahi, kahramanca ve insani olarak üç aşamada yinelenen döngü (*ricorso*) içerisinde ilerlediğini savunur. Adam Ferguson, *An Essay on the History of Civil Society* (1767)³¹ ile bu ayrılıklar çağında, iş bölümü (*division of labor*) üzerine düşünmenin kendine özgü bir zanaat haline gelebileceğine dikkat çeker. Toplumsal düzenin kökenlerine ilişkin incelemelerinde, sosyal yardımlaşmanın, karşılıklı bağımlılığın ve iş bölümünün önemini vurgular. John Millar, *The Origin of the Distinction of Ranks* (1771) eserinde toplumsal hiyerarşinin ve tabakalaşmanın kökenlerine ışık tutar.

Birçok araştırmacıya göre (Nisbet, 1967; Hawthorn, 1976; Hughes vd., 1995) Aydınlanma, sosyolojinin daha sonraki evrimi açısından kritik bir önemi ve aşamayı temsil etmektedir. Bu bağlamda Zeitlin (1968), Aydınlanma'yı sosyolojik teorinin kökenlerinin incelenmesinde en az keyfi ve en uygun çıkış noktası olarak görmektedir. On sekizinci yüzyıl düşünürleri, bilimsel analiz ilkeleri olarak gördükleri şeyleri bilinçli bir şekilde insana, doğasına ve topluma uygulayarak insan durumunun metodik bir şekilde incelemesine, kendilerinden önce gelen düşünürlerden daha tutarlı bir şekilde girişmemektedirler (s. vii). Bu temel yaklaşım, esas olarak Aydınlanma düşüncesinin –insanların akıl ve ampirik araştırma yoluyla evreni kavrayabileceği ve kontrol edebileceği inancı– şeklinde karşılık bulur.

Ampirik bilgiye duyulan inanç, ruhban sınıfı karşıtlığı, ilerleme ve mutlakiyetçi otoritenin yerine yapısal reform talepleri, David Hume'un 'ahlak bilimi' olarak adlandırdığı yaklaşımın temelini oluşturur. '*Deneysel Yöntemi Ahlaki Konularda Kullanma Girişimi*' alt başlığını taşıyan Hume'un insan bilimi Newton fiziğini model olarak benimser (Callinicos, 2013, ss. 39-40). Newton tarafından

³⁰ Öne çıkan eserler içerisinde bkz. Voltaire, *Essai sur les mœurs et l'esprit des nations*, 1756. Aydınlanma düşünürleri içerisinde öne çıkan isimler; John Lock; David Hume; Jean-Jacques Rousseau; Denis Diderot; Jean d'Alembert; Adam Smith; Anne Robert Turgot; Marquis de Concorde; Adam Ferguson.

³¹ Bkz. Adam Ferguson, *An Essay on the History of Civil Society*, 1767.

keşfedilen “doğal düzen” (Johnson, 1998) hem toplumun hem de siyasetin düzenleyicisi olarak görülür. Böylelikle ahlak bilimlerinin, deneysel fizik gibi incelenmesi gerektiği düşüncesi, Aydınlanma düşüncesinin ampirik ve pozitivist toplum bilimi tahayyülünü yansıtmaktadır. Doğa bilimlerinin rehberliğinde, toplumsal olguların da diğer fenomenler gibi incelenebilen, karşılaştırılabilen ve sınıflandırılabilen gözlemlenebilir tekdüzeliklere tâbi olduğu varsayımı, ileride sosyolojinin benimseyeceği yöntem üzerinde etkili olacaktır. Aydınlanma’nın sosyal bilimler tarihinde biçimlendirici bir dönem olarak görülmesinin nedenleri arasında, seküler bir entelijansiyanın –tartışmalı da olsa– her konuyu resmi doktrinlerden bağımsız olarak analiz etme hakkını açıkça talep etmesinin önünü açmış olması vardır.³² Bu belirli düşünsel aşama itibariyle toplumsal düşüncenin ve felsefenin, sosyolojik ilgiye ve düşünceye evrilmeye başladığını ifade edebiliriz. Ancak ekonomik ve siyasi devrimlerin geri dönülemez bir biçimde dönüştüreceği modern toplum muhayyilesinden söz etmek için henüz erkendir. Bunun ilk düşünsel tezahürlerini, Aydınlanma düşünürlerinin toplum sözleşmesi fikirleri üzerinden okuyabiliriz.

1.1.4. Toplumsal Sözleşme Fikirleri

Toplumsal düşüncenin gelişimi ve evrimi açısından kritik bir aşamayı imleyen toplum sözleşmesi tartışmaları, felsefenin tarihi kadar eski bir meseleye işaret etmektedir. Bu mesele, en temelde toplumsal organizasyonun üzerinde işleyen otoritenin meşruiyet temellerini, politik organizasyon ve ona tâbi olan grupların arasındaki etkileşimi ve mutabakat zeminini ele almaktadır. Toplum sözleşmesi fikrinin ilkel biçimlerinden, Platon’un Kriton (*crito*) diyalogu, onun en erken örnekleri arasında sayılmaktadır.³³ Felsefe tarihinde, erken modern döneme dek, Aristoteles’in *zoon politikon* (politik hayvan) olarak tanımladığı biçimde insan ve doğası gereği sosyal bir varlık olarak insan birlikteliklerinin (toplum) bu zorunluluk esaslı üzere oluştuğu fikri kabul görür. 16. yüzyılla birlikte, Din Savaşları’nın ve Reformasyon’un

³² Sosyal bilimlerin gelişiminde Aydınlanma’nın kurucu rolünün incelemesi için bkz. Johan Heilbron, Rémi Lenoir ve Gisèle Sapiro (Eds.), *Pour une histoire des sciences sociales*, Paris, Fayard, 2004.

³³ Kriton diyalogu, ölüm cezasına çarptırılmış Sokrates ile onu hapisneden kaçmaya ikna etmeye çalışan arkadaşı Krito arasında geçen bir konuşmayı konu edinmektedir. Sokrates, adaletsizliğe karşı adil olmayan bir yöntemle mücadele edilmemesi gerektiğini savunarak, Krito’nun yardım teklifini geri çevirir. Diyalog boyunca, şehrin yasalarına itaat etmenin önemi tartışılır. Bu eser, toplumsal sözleşme fikirlerinin taşıdığı ahlaki ve siyasal kaygılara örnek teşkil etmektedir. Bkz. Platon, *Criton*, 2005.

etkisiyle, mutlak monarşi iktidarının toplulukların iradesi tarafından sınırlandırılması düşüncesi, toplum sözleşmesi fikirlerinin öncüllerini teşkil eder. Ancak bu fikirler, 17. yüzyılda tam aksi bir doğrultuda, otoritenin egemenliğini yücelten bir amaca hizmet eder. Figgis'e (1960) göre "Luther olmasaydı, Louis XIV diye biri asla olmazdı" (s. 81). Bu ifade, her ne kadar tarih dışı görünse de Lutherci siyaset yaklaşımının (dinin yönetimdeki rolü), mutlakiyetçi monarşilerin ortaya çıkışını teşvik eden ve meşrulaştıran etkisine vurgu yapmaktadır.³⁴ Modern siyasi ve toplumsal meselelerle ilişkilendirilen toplum sözleşmesi fikirleri ise, Aydınlanma kapsamında ilk açıklamalarını ve savunmalarını 17. yüzyılda Thomas Hobbes, 18. yüzyılda John Locke ve Jean-Jacques Rousseau'da bulur.

Bryan S. Turner'a (2006) göre toplum sözleşmesi (*social contract*) bireylerin özgürlüklerini, yazılı olmayan bir sözleşme dâhilinde, devletin koruması altındaki vatandaşlık hak ve yükümlülüklerinden kaynaklanan özgürlükle takas etmeleri durumudur. Bu kavram, vatandaşların devletin siyasi otoritesine nasıl rıza gösterdiklerini açıklamak için temelde siyaset felsefesinden türetilmektedir (s. 571). Bu doğrultuda, yönetilenler arasında veya yönetilenler ile onları yönetenler arasında karşılıklı hak ve görevleri tanımlayan gerçek veya zımnî bir anlaşmanın varlığına işaret eder. Öte yandan, 17. yüzyıl Aydınlanma düşüncesinde kontraktualizm –sözleşmecilik (*contractualisme*) olarak karşılığını bulan siyasal-felsefi akım– kapsamında gelişen toplumsal sözleşme teorileri, toplumun ve devletin köken oluşumlarını açıklayan sözleşmeci geleneğin yaklaşımlarını muhteva eder.³⁵

İlk çağlarda, anarşik bir doğa durumuna doğan bireyler, birlikte yaşama geçmeden önce nispi de olsa hür ve eşit bir doğal durumda (*status naturalis*) yaşamaktadır. Toplu yaşama geçişle birlikte iktidara bağlı güç ve sınıfsal hiyerarşi ilişkileri, bütün bireyleri kapsayan bağlayıcı bir sözleşmeye (*pactum societatis*) duyulan ihtiyacı beraberinde getirir. Bu durumda, doğal ve ast olan bireyin (*finis nature*) mutlak egemenlik haklarını anlaşmalı bir şekilde toplum lehine devretmesi ve

³⁴ Toplum sözleşmesi fikirlerinin düşünsel ve tarihsel arka planı için bkz. Quentin Skinner, *The Foundations of Modern Political Thought: The Age of Reformation*, 1978.

³⁵ Toplum sözleşmesi yaklaşımlarını inceleyen kapsamlı eserler için bkz. Otto Gierke, *Natural Law and the Theory of Society*, Cambridge, 1934; G. R. Grice, *The Grounds of Moral Judgement*, Cambridge, 1967.

onunla paylaşması kaçınılmaz hâle gelir (Ünsaldı, 2021, ss. 31-35). Bu noktada toplumsal sözleşme teorileri, ortak egemenliğin nasıl idare edileceği etrafında farklı görüşleri barındırır. Feodaliteyi geride bırakmakta olan toplum yapısının ne tür siyasal bir irade ile sevk olunacağı sorunu, toplumsal sözleşme fikirlerinin çıkış noktası ve merkezi ilgisini oluşturur.

Gough'a göre (1936) iki farklı sözleşme türünü ayırt etmek gereklidir: ilkinin, devletin kökenine ilişkin teorileri; ikincisinin ise bir tür hükümet sözleşmesi veya boyun eğme (*submission*) içeren yaklaşımları ele aldığını belirtir. İkincisi, hâlihazırda ortaya çıkmış bir toplum varsayımı üzerinden, toplumun nasıl yönetilmesi gerektiğini tanımlama iddiasındadır. Yönetilenler itaat sözü verirken, yönetenler iyi yönetim vaadinde bulunmaktadır; taraflar pazarlığın kendi paylarına düşen kısımlarını yerine getirmek üzere sözleşmektedirler (ss. 1-3). Her ne kadar toplum sözleşmesi fikirleri, bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları grubun bir otorite ile paylaşacağı egemenliğin kim tarafından nasıl kullanılacağı ve meşruiyeti etrafında, politik bir çerçevede şekillense de temelde toplumun nasıl oluştuğunu açıklamaya yönelik ilgiyi barındırırlar. Nitekim insanların, bilinçli bir şekilde bir araya gelerek ortak kurallarla yönetilme konusunda anlaşmaya varmaları ya da buna zorlanmaları, toplumsal organizasyonu teşekkülüne işaret etmektedir. Bu noktada, Ansiklopedi'nin (1755) *Ekonomi Politik* başlıklı makalesi, toplumun ve toplumsal organizasyonun nasıl geliştiğine ve işlediğine dair sözleşmecî yaklaşımların toplumsal organizasyon üzerindeki etkisine vurgu yapmaktadır. "Halklar, uzun vadede, devlet onları nasıl kurgulamış ise öyle olacakları muhakkaktır" (cilt V, s. 339).

Toplumsal organizasyonların oluşumuna ve ideal yapısına ilişkin teorik yaklaşımlar içerisinde Thomas Hobbes, *Léviathan* (1651) eserinde doğa durumunu (*état de nature*) 'herkesin herkese karşı savaşı' (*bellum omnium contra omnes*) olarak tanımlar. Kaotik ve güvensiz olan doğal durum sebebiyle, bireylerin salt güvenlikleri karşılığında egemen bir güce tüm haklarını devrettiğini ve toplumun bu sayede oluştuğunu savunur. Doğası gereği bencil ve çıkarıcı olan 'insan, insanın kurdudur' (*homo homini lupus*). Hobbes, toplumun özgür bireyler tarafından, siyasi iktidar ile yaptıkları sözleşme vasıtasıyla kurulduğu noktasında Rousseau ile hemfikirdir; ancak

Hobbes, *gövdesi*³⁶ bireylerden oluşan devleti tek mutlak güç ve hükümdar olarak görür. Toplum sözleşmecileri, insanın doğasına ilişkin tasavvurlarında ve bireyin daha üst bir yapıyla egemenliği nasıl paylaştığı ve bu otoritenin nasıl işlemesi gerektiğine ilişkin konularda ayrışmaktadırlar.

John Locke, *Two Treatises of Government* (1689) eserinde Hobbes'tan farklı olarak doğa durumunu kaotik değil; aksine doğal hakların (hayat, özgürlük, mülkiyet) korunduğu bir durum olarak tanımlar. Ancak bu doğal hakların koruma altına alınması için yönetim iradesine ihtiyaç vardır ve otoritenin meşruiyeti sadece yönetilenlerin rızasına bağlıdır. Meşruiyetin devamının ise ancak bu hakların korunmasına bağlıdır. Mutlak monarşiyi reddeden Locke, eşitlik ve doğal haklar ilkeleriyle çelişen herhangi bir yönetim fikrine karşı çıkar. Öyle ki, otorite doğal hakların korunmasında başarısız olursa isyan hakkı doğar ve devrilmesi meşru hâle gelir. Locke, siyasi otoritenin dini veya kalıtsal iddialara değil, rasyonel ilkelere ve yönetilenlerin rızasına dayanması gerektiğini savunur (Bkz. Locke, 1988). Sadece Locke ile sınırlı kalmayan bu yaklaşımının temsil ettiği Aydınlanmacı görüş, Filmer'e (1949) göre modern dönemin ilk dalga siyasal devrimleri üzerinde ve düşünsel arka planında etkili olmuş; sırasıyla İskoçya, Hollanda, Fransa ve İngiltere'de mutlakiyetçi krallıkları yerinden etmiştir (s. 53) Filmer'in işaret ettiği üzere³⁷ Locke, kralların ilahi hakları bulunduğu fikrinin Kutsal Kitap'ta temeli bulunmadığını savunur. Locke'un görüşleri, bu yönüyle, devlet otoritesinin kutsaldan arındırılması gerektiği yaklaşımıyla seküler bir toplum tahayyülü tasvir etmektedir. Bu yaklaşım, Aydınlanma sonrası modern toplumun teşekkülünde temel bir mesele olarak karşımıza çıkacaktır.

Rousseau'nun toplumsal sözleşmeye dair erken ilgisine, insan eşitsizliğinin kökenlerini, insan doğasını ve medeniyet eleştirisini tartıştığı *Discours sur l'origine de l'inégalité parmi les hommes* (1755) eserinde rastlanmaktadır. Rousseau'ya göre insanlar doğa durumunda özgür ve eşittir. Medeniyet öncesi saf, basit ve mutlu bir

---

³⁶ Hobbes'un 1651 tarihli Leviathan eserinin kapak görselinde, gövdesi bireylerden oluşan dev bir kral gravürünü yer almaktadır. Bkz. Thomas Hobbes, *Leviathan*, 1996.

³⁷ Filmer, daha sonra toplum sözleşmesi fikirleri olarak baş gösterecek Aydınlanmacı mutlakiyet ideolojisine ilişkin "tüm yöneticilerin, tebaalarının kınamalarına ve mahrumiyetlerine tabi olmaları gerektiğini" belirtir. Bkz. Sir Robert Filmer, *Patriarcha*, 1949.

yaşam sürmektedirler. İhtiyaçlarını basitçe karşılıyor olabilmeleri, doğuştan gelen masumiyet ve dürüstlük gibi içsel erdemlerini korumalarına imkân tanır. Özel mülkiyetin ortaya çıkışıyla zenginlik ve güç farkı, eşitsizliğin temelini oluşturur. Bu durumu insanın doğasına doğrudan yabancılaşma olarak tanımlamaz; ancak insanın doğasından giderek uzaklaştığı tespitinde bulunur. Rekabet ve hırsın, medeniyetin ahlâkî çöküşüne yol açtığına savunur (Bkz. 1992). Ancak Rousseau'nun medeniyete ilişkin görüşlerinin bütünüyle olumsuz olmadığını ve farklı sosyo-politik bağlamlarda olumlu yaklaşımlar da içerdiğini belirtmek gereklidir (Mendham, 2009, s. 170). Rousseau, doğa durumu ve medeniyetin etkileri altında tasvir ettiği insanın, içine düştüğü durumu aşarak, doğuştan gelen erdemlerine, özgür ve eşit bir ortama kavuşması gerektiği idealine inanmaktadır. Doğa durumunun insanı (*I'homme de la nature*) ile toplumun ürünü olan insan (*I'homme de I'homme*) arasındaki ayrım, ikincisinin ilkiyle uzlaşmasıyla çözüme kavuşturulabilir.

Toplumsal sözleşme fikrinin önde gelen temsilcilerinden Rousseau, siyaset ve toplum felsefesinin temel metinleri arasında kabul edilen *Du Contrat Social* (1762) eserinde, insanın doğa durumunun özgür ve eşit olduğunu ve bu sebeple egemenliğin halka verilmesini savunur. Bu noktada, bireylerin özgürlüğü ve eşitliği ile otoritenin nasıl uyumlu bir biçimde bağdaştırılabileceği sorunu merkezidir. Rousseau'ya göre bu durum, ancak bireylerin *doğal* özgürlüğünden kolektivite lehine vazgeçerek *akdi* özgürlüğe rücu etmesi ile mümkündür. Hiçbir insan, hemcinsleri üzerinde doğal bir otoriteye sahip değildir. Bu temel sabiteden hareketle Rousseau, monarşik ya da oligarşik, aristokrat ya da zengin, bir başka kişinin ya da zümrenin toplum üzerinde iradesini hâkim kılmaya hakkı olmadığını ileri sürer. Bu durumda, otoritenin meşruiyeti tek bir hüküm aracılığıyla sağlanabilir. Genel irade (*volonté générale*) ilkesi çerçevesinde, topluma (*communauté*) devredilen müşterek iradenin koşulları herkes için tereddütsüz ve koşulsuz eşit olmalıdır. Rousseau'nun özgürlük ve eşitlik vurgusu, mülkiyet ilişkilerinin yeniden düzenlenmesine yönelik talepleri ve eşitsizliği ortadan kaldırarak halkın özgürlüğünü tesis etmeyi amaçlayan fikirleri, devrimci söylemlere ve taleplere esin kaynağı teşkil etmektedir. Bu yönüyle, Eski Rejim (*ancien régime*) yozlaşmış yapısını reddetmesi ve doğal erdemlerin yeniden kazanılması gerektiğine olan inancı, Fransız Devrimine yol açan fikri akımlar üzerinde etkili olur.

Rousseau'ya göre toplumsal sözleşme şu durumda ve koşullar altında sağlanabilir: “Her birimiz, kendi kişiliğini ve tüm gücünü genel iradenin yüce yönetimi altında birleştirerek tek bir bedende ve her bir üyeyi bütünün bölünmez bir parçası olarak kabul ederiz” (1762, cilt I, bölüm IV).³⁸ Rousseau'nun bu genel irade kavrayışı, Durkheim'in toplumsal dayanışmayı merkeze alan teorik ilgisiyle örtüşmektedir. İradenin kollektif bir karakterde olması vurgusu, Durkheim'in toplumun ancak kolektif temsiller ve ortak bir bilinç ekseninde uyum sağladığı görüşünü desteklemektedir. Öte yandan, Rousseau'nun medeniyet eleştirisinde ortaya koyduğu; uygarlaşmanın beraberinde çözülmeyi ve yozlaşmayı doğurduğu tespiti, Durkheim'in modern toplumun dayanışma esasının kırılğan yapısına işaret eden anomi ve düzenleme kavramlarının düşünsel kökenlerine gönderme yapmaktadır.

Durkheim, Bordeaux'da ders verdiği 1887-1902 yıllarda kaleme aldığı makalesinde³⁹ Rousseau'nun sözleşmecî felsefesini uzun uzadıya tartışmaktadır. Durkheim, Rousseau'nun doğa durumu olarak tanımladığı şeyin, toplumların kurulmasından önce insanın kendini içinde bulduğu durum olmadığını belirtir. Ona göre böyle bir ifade, insanın gelişiminin gerçekten başladığı tarihsel bir döneme atıfta bulunduğu inandırıcılığına yol açacaktır; oysa Rousseau'nun düşüncesinin bu değildir. *Eşitsizliğin Kökenleri Üzerine Söylev*'in önsözüne atıfta, Rousseau'nun ifade ettiği doğa durumu, “artık var olmayan, belki de hiçbir zaman var olmamış ve muhtemelen hiçbir zaman var olmayacak” bir durumu temsil eder (Durkheim, 1965, s. 66). Rousseau'nun farklı bir okumasına dikkat çeken Durkheim, insan doğasının toplum doğasından ayrı tutulamaz olduğuna dikkat çeker. Bu yönüyle Rousseau'nun, etkisi Durkheim'da başından itibaren ‘toplumsal durumda olduğu’ şeklinde karşılık bulmaktadır: bütünün parçalara indirgenmesini engelleyen bireyler üstü ve ötesi bir *fazlalıkla* –toplumsal üstünlüğüyle– ilgilenir. Toplumun bir tür sentez olduğu fikri, Rousseau düşüncesinde *Manuscrit de Genève* (1896) taslak metinlerinde yer alır. Durkheim, *Représentations individuelles et représentations collectives* (1898) makalesinde, Rousseau'nun bireylerin kendi rasyonel iradeleriyle bir araya gelerek

³⁸ Bkz. Jean-Jacques Rousseau, *Œuvres complètes*, Gallimard, 1959.

³⁹ Bu makale, Durkheim'in ölümünden sonra Xavier Léon tarafından yayımlanmıştır. Bkz. Durkheim, *Le Contrat Social de Rousseau*, *Revue de Métaphysique et de Morale*, t. XXV, ss. 129-161, 1918.

toplumu genel iradenin kolektif bir sentezi olarak oluşturdıkları (sözleşmeci) fikrini ileriye taşır. Durkheim, bu ‘kimyasal sentezi’, bireysel bilinçlerin dışında var olan ve onları bilişsel olarak yapılandıran kolektif temsillere başvurarak açıklar.

“Özel duygular, ancak birlikteliğin geliştirdiği *sui generis* güçlerin etkisi altında birleşerek toplumsal hâle gelir; bu birleşmelerin ve bunlardan kaynaklanan karşılıklı değişikliklerin sonucunda, başka bir şey hâline gelirler. Sentezlenen unsurları yoğunlaştıran ve birleştiren, bu sayede onları dönüştüren kimyasal bir sentez üretilir. Bu sentez, bütünün eseri olduğu için tiyatrosu da bütündür. Dolayısıyla ortaya çıkan sonuç her bir zihni taşır; tıpkı bütünün parçayı kuşatması gibi” (Durkheim, 2002, s. 36).

Durkheim’in ‘kolektif bilinç’ kavramı ile karakterize ettiği bu ortak duyguların ve bilişlerin sentezi, paylaşılan inançları, değerleri ve adetleri bir bütün olarak toplumsal bedeni çağrıştırmaktadır. Bu beden, toplumun *sui generis* varlığı ve doğasıdır. Durkheim’in çığır açan toplum yaklaşımı, ilerleyen bölümlerde onun sosyolojisinin gelişiminin mihenk taşı olarak incelemeye konu olacaktır. Bu aşamaya geri dönecek olursak, kolektif bir varoluş olarak ‘toplumun’ incelenmesinde Rousseau’nun yaklaşımı, kültürü doğadan ayırmayı esas almaktadır. Rousseau’nun kendi ifadesine başvurarak açıklayacak olursak: “insanları değil insanı incelemeliyiz; olguları bir kenara bırakarak başlayalım, çünkü onlar soruyu etkilemez” (Rousseau, 1952, s. 333). Bu durum, Rousseau’nun bilgisi tek bir toplumun gözlemlenmesiyle elde edilemeyecek olan insanlığın ilksel birlikteliğine işaret eder. Bu doğrultuda, Levi-Strauss Rousseau’yu ‘kültürel antropolojinin babası’ olarak nitelendirmektedir (Bkz. 1973). Bu yönleriyle Rousseau, evrensel olanı –yani insanın, tüm insanlarda görülen ortak doğasının– peşinde olduğunu söyleyebiliriz.

Aydınlanma düşüncesi içerisinde ekonomi-politiğin temellerini atan liberalizm; yararcılık (*utilitarisme*),⁴⁰ herhangi bir sözleşmeye ihtiyaç duymaksızın, bireylerin –kolektif refahı en üst düzeye çıkaracak şekilde– bireysel kârı maksimize

---

⁴⁰ Yararcılık, faydacılık akımının öncü ismi Jeremy Bentham, insan davranışının temelinde yatan şeyin mutluluk ve acıdan kaynaklanan net fayda ilkesinden (*principle of utility*) kaynaklandığını ileri sürer. Bkz. *Introduction to Principles of Morals and Legislation*, Dover Publications, 2007[1789].

etmek üzere hareket ettiği; dolayısıyla toplumun, birey iradelerinin toplamı ve mekanik bir sonucu olarak öngörüldüğü teorilerin temelini oluşturur. Fizyokratik düşüncenin önde gelen temsilcisi François Quesnay, *Tableau Economique*'de (1758) toplumun da ekonomik düzen gibi doğal yasalara dayalı işlediğini savunur. Ekonomi biliminin öncü isimlerinden Adam Smith, *The Theory of Moral Sentiments* (1759) eserinde, insan ahlakının temeli olarak gördüğü *sempati* (başkalarının duygularını anlama ve paylaşma yeteneği) sayesinde toplumsal düzenin ve uyumun sağlandığını öne sürer. Bu sayede bireylerin, kendilerinin ve başkalarının davranışlarını değerlendirmede temel teşkil eden ahlaki yargıların ve toplumsal normların oluştuğunu savlamaktadır.

Smith, *The Wealth of Nations* (1776) eserinde görünmez bir el (*invisible hand*) aracılığıyla ve kaidesince, müdahale edilmeksizin (*laissez faire*) hareket eden bireylerin, doğal olarak çıkarlarının izinde toplumsal düzen ve refah kendiliğinden tesis edileceği görüşünü benimser. Bu düzenin tesisinde, insan doğasının tabii işleyişinin bir parçası olan iş bölümünün payı büyüktür; ancak bu mesleki organizasyon, bireylerin takas ve alıp verme gibi eylemlerin bir çıktısı olarak alışveriş ilişkisi ile sınırlandırılmaktadır (Smith, 2016, ss. 14-19). Toplumsal yapılanmanın ekonomik temellerine ışık tutan ve ekonomik dayanışma içeren Smith'in yaklaşımı, Durkheim'in iş bölümünü toplumsal evrimin kaçınılmaz bir sonucu ve dayanışmanın temeli olarak benimsediği yaklaşımı teorik ilgileri yönüyle örtüşmektedir. Ancak göreceğimiz üzere, Durkheim'in iş bölümü kavramsallaştırması ekonomik fayda aracılığıyla değil; toplumsal rollerin karşılıklı bağımlılığı ve organik dayanışma esasına dayanmaktadır. Smith'in, ekonomik yapılanmayı toplumun ve onun ahlaki birlikteliğinin motoru olarak gördüğü yaklaşımı, daha çok ekonomi politığın sınıf ve tabakalaşma bağlamında gelişecek sosyolojik düşünceye katkı sunmaktadır.

Toplum sözleşmesi teorilerinin temel çıkış noktası olan doğa durumunun ve toplum teşekkülünün; otorite temelli tartışmalar etrafında gelişmiş olması, onu idare edecek bir otorite olmaksızın toplum tahayyülünün eksik kalacağını ortaya koymaktadır. En temelde, bireylerin özgür iradeleri ile toplumsal bir kurum olarak işlettikleri ekonomik ve politik iradeleri şekillendiren diyalektik ilişkiyi ele

almaktadırlar. Bu ilişkiyi incelemek, bireysel eylemlilik ve toplumsal organizasyon arasındaki temel bir soruya işaret eder: Toplumsal düzen nasıl sağlanmaktadır? Toplum sözleşmesi teorileri, bu bağlamı açıklamaya yöneldiği ölçüde sosyolojik düşüncenin gelişmesine katkı sağlamaktadır. İlerleyen bölümlerde göreceğimiz üzere, modern toplumun ortaya çıkışı ile Fransız sosyolojisinin temel teorik ilgisi, toplumsal düzensizlik sorunu ekseninde gelişecektir.

Aydınlanma'nın toplumsal sözleşme fikirlerinin gelişmekte olduğu bu aşamada; insanın doğa durumu, bireycilik, rasyonalizm, ekonomi-toplum temelli sözleşmecî politik ve felsefi çözümler sosyolojik bir toplum teorisinden yoksundur. Ancak Aydınlanma'nın akıl, bilim ve bireysel özgürlükleri vurgulayan fikri akımları ile birleşerek –özellikle Rousseau'nun halk egemenliğini öne çıkaran yaklaşımıyla– Fransız ve Endüstri devrimlerinin ortaya çıkması üzerinde barındırdığı etkiler, sosyolojinin ortaya çıkışının tarihsel ve toplumsal zemine katkı sağlamaktadır.

Devrimler sonrası, 19. yüzyılla birlikte gelişmeye başlayacak modern toplum tahayyülünün gelişmesiyle sosyolojik düşüncenin bilimsel bir gelişim göstermeye başlayacağını ifade edebiliriz. Devrimler öncesinde, bir bilim olarak sosyolojinin gelişiminde, toplumsal felsefenin sosyolojik düşünceye evrilmeye başladığı ve bir bilim olma yolunda onun temellerine büyük katkı sunduğu süreçte Montesquieu'yü sosyolojinin ortaya çıkışına etki eden önde gelen figürler arasında görebiliriz. Toplumsal gerçekliğe bütüncül ve tarihsel bakış açısıyla yaklaşan özgün yöntemiyle onun fikirleri, devrimler sonrası ortaya çıkacak yeni toplumsal yapılanma üzerine toplum biliminin teşekkülü üzerindeki etkileriyle önemli bir aşamayı temsil etmektedir

1.1.5. Sosyolojik Yaklaşımın Öncüsü Montesquieu

Charles-Louis de Secondat Montesquieu (1689-1755), siyaset biliminin kurucusu olarak kabul edilir. *L'esprit des lois* (1748)⁴¹ eseriyle öne çıkan Montesquieu, nesnesi hukuk ve ahlak tarihi olan bir felsefe önerir. Hobbes'un aksine, toplumun özüne dair soyut bir teori önermek yerine, toplumları bir inceleme nesnesi olarak ele

---

⁴¹ Kanunların Ruhu ve Montesquieu'nün sosyal bilimlerin teşekkülüne dair katkılarının detaylı bir incelemesi için Bkz. D.de Casabianca, *Montesquieu. De l'étude des sciences à l'esprit des lois*, Paris, Honoré Champion, 2008.

almaktadır. Bu noktada Louis Althusser (1959), spekülâtif fiziği deneysel fizikten ayıran mesafeye nispetle bu ayrıma dikkat çeker: “ilki mümkün olan tüm fiziksel olguların *a priori* hakikati için doğrudan özlere veya basit doğalara ulaşırken; ikincisi olgulardan başlar ve yasaları türetmek için varyasyonlarını gözlemler” (s. 15). Tam olarak Montesquieu, bu çeşitliliğin yasalarını keşfetmeye girişmektedir. Toplumsal yapıların ve yasaların nasıl işlediğini ve bu yapıların çeşitli faktörler tarafından nasıl etkilendiğini incelemektedir.

Toplum bireylerden öte *bağlayıcı bir gerçeklik* olarak kabul eden yaklaşımı, sosyolojinin bir disiplin olarak doğuşundan yaklaşık iki yüz yıl önce onu sosyolojinin öncüsü (*précurseur*), belki de adı konmadan önce (*avant la lettre*) ilk sosyolog olarak adlandırmamıza imkân tanımaktadır. Onun toplumsal düşünce içerisinde bu ayrıcalıklı ve dönüm noktası teşkil eden konumu, atomistik olan çağdaşlarından ayrıştığı noktada sahip olduğu bütüncül (sosyolojik) toplum yaklaşımından ileri gelmektedir. Durkheim’in zirveye taşıyacağı Fransız sosyoloji okulunun düşünsel kökenlerinin anlaşılmasında, Montesquieu silsilenin önemli figürleri arasında başı çekmektedir.⁴²

Aristokrat bir aileden gelen Montesquieu, tanınırlığını 1721 tarihli *Lettres persanes* (Acem Mektupları) eserine borçludur. Bu eser, iki İranlı gezginin Fransa’yı ziyaret ederken elde ettikleri gözlemleri yakınlarına aktardıkları hayali mektuplardan oluşur. Montesquieu, bu mektuplar üzerinden Fransa’nın siyasal, dini ve toplumsal kurumlarını eleştirirken, sosyolojik açıdan gözlem ve analizlere yer verir. Kilise karşıtlığı, öne çıkan temalar arasındadır. Dönemin fikir ve yayın sansürleri sebebiyle başka bir ülkede ve anonim olarak yayımlanan, Fransa’nın siyasal ve toplumsal mevcut durumuna ayna tutan eser; normatif yapıların toplum üzerindeki etkilerini yansıtması açısından sosyolojik analiz içermektedir (Bkz. Montesquieu, 1964). Öte yandan, gözlemlere iki yabancıнын gözünden yer vermesi, farklı kültürlerin ve toplumların birbirinden farklı olabildiği; dolayısıyla farklılıkların insan davranışları, normlar ve gözlemleri üzerine değerlendirmelerde etkili olabileceğini vurgulaması

---

⁴² Montesquieu’nün, Fransız sosyoloji geleneği içerisindeki konumu ve bir bilim olarak sosyolojinin gelişimindeki etkisinin incelemesi için Bkz. Enes Kabakçı, *Sosyolojiyi Kurmak, Montesquieu, Tocqueville, Comte, Durkheim*, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2023.

açısından, sosyolojik yöntemin kültürel görelilik (*relativisme culturel*) ilkesine erken bir örneklilik teşkil etmektedir.

Montesquieu, Roma imparatorluğunun büyüklük ve çöküş nedenlerini tarihsel ve sosyolojik bir yaklaşımla açıklamaya giriştiği *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence* (1734) eserinde, Roma'nın çöküşünü; hükmettiği geniş coğrafyanın idaresini merkezde ve tek elde toplamasına bağlar. Buna ikincil nedenler ve açıklamalar da eşlik eder. Ancak onun çalışmasında izlediği yöntemin özgüllüğü, sosyolojik yaklaşımdır. O, ilahi olanı tarihsel sürecin çözümlemesinin dışında tutmakta ve bireyin tarihsel olayların akışı içerisindeki rolünü en aza indirgemektedir. Birey sadece bir araç ve aracıdır. Nitekim, Sezar ve Pompey İmparatorluğu çöküşe götüren kararları almasalardı, bunu onların yerinde yapacak başkaları olacaktı ve bu genel akışı (*le mouvement général*) yine de değiştirmeyecekti. Tarihin akışını belirleyen şans olmadığını; nedenlerin, her aşamada –manevi ya da fiziki koşullarda, monarşilerin yükseliş, durağanlık ve düşüş süreçlerinde olduğu gibi– etki ettiğini savunur (Bierstedt, 1978, s. 9). Montesquieu'nün sosyolojik düşünce tarzını içeren bu metodolojik yaklaşımı, olguların sistematik gözlemine ve karşılaştırılmasına içermektedir. Bu yönüyle, Montesquieu'nün temel ilgisi; insanın doğa durumunun ortaya çıkardığı insan merkezli soruşturmayı, daha ziyade bu toplumsal kurumların ürettiği koşullar tarafından belirlenen zorunlulukların araştırılmasına kaydırmaktadır. Toplumsal olgular arasında –tıpkı fiziksel olgular arasında olduğu gibi– oldukları gibi olmalarını sağlayan sabit yasaların keşfiyle ilgilenmektedir.

Montesquieu'nün, devletlerin ve toplumların yapısal dinamiklerini ve bu bağlamda farklı toplumların farklı kanunlara ve yönetim biçimlerine sahip olmasının nedenlerini açıkladığı *L'esprit des lois* (1748), onun toplum tahayyülünü ve yöntemsel yaklaşımını; sosyolojik ilgisini zirveye taşıdığı eserdir. Ona göre toplumsal değişim (kanunlar), bir toplumun coğrafi, kültürel, etnik ve dini karakteristiklerine göre şekillenmektedir. İncelediği toplumları karakteristik etkenler bakımından açıklama eğilimi, determinizm eleştirisine açıktır; ancak onun bu çözümlemelerdeki mahareti, tek bir faktörden ziyade çeşitli faktörlerin ilişkilendiği ve etki ettiği toplumun “bir

sistem olduğu gerçeğine işaret etmesidir” (Szacki, 1979, s. 60). O, çeşitli etkenler ve birbiri arasındaki etkileşim üzerinden, toplumsal ve tarihsel olguların ardındaki nedenleri ve toplumların işleyişinde düzenlilik gösteren ilke ve yasaları; gözlem ve karşılaştırma yoluyla ortaya koymaya çalışmaktadır. Aron’a (1965) göre temel gayesi “tarihi anlaşılabilir kılmak” olan Montesquieu’nün bu temel yaklaşımı, onu bir sosyoloğun temel görevi olan “tutarsız bir gerçeklikten anlaşılabilir bir düzene geçiş çabasında” (s. 28) modern sosyologlar ile kıyaslanabilir kılmaktadır

Toplumların ve kurumların işleyişini anlamaya çalışırken, Newton’un mekanistik bilimsel yöntemine dayanan, doğa olaylarında olduğu gibi neden-sonuç ilişkisi içerisinde işleyen yasaların keşfini incelemektedir. Bu yönüyle, Comte ‘sosyal fizik’ terimini icat etmeden önce, Montesquieu toplumların ve kurumların doğasında bulunan ilkeleri; bir başka deyişle, hareket yasalarını belirlemeye girişmektedir. Bu çerçevede, hükümet biçimleri içerisinde despotizmin korku, monarşinin onur ve cumhuriyetin erdem ilkeleriyle işlediğini ortaya koyar. Montesquieu, çeşitli hükümet tiplerinin hangi toplumsal koşullar altında işleyebileceğini araştırdığı siyasal sistemler tipolojisi, Durkheim’a göre (1965), onun ilk kez “toplumsal türleri” (s. 61) (*types sociaux*) tespit ettiğini göstermektedir.

Louis Althusser’e göre (1959), Montesquieu gerçek bir teorik devrim gerçekleştirmektedir. Newtoncu yasaları siyasete ve tarihe uygulamanın mümkün olduğunu göstermektedir. İnsan kurumlarının, bir bütünlük içindeki çeşitlilikleri ve bir sabitlik içindeki değişimleri üzerine sistematik düşünce yürütmenin mümkün olduğunu ima etmektedir. “Keşfedilen yasalar ideal bir düzene değil; olgulara içkin olacaktır. Özlerin sezgisinden değil, olguların kendisinden, herhangi bir önyargılı fikir olmaksızın, araştırma ve karşılaştırma yoluyla, deneme ve yanılma yoluyla çıkarılacaktır” (s. 26). Ancak Althusser, Montesquieu’nün metodolojik yaklaşımını betimledikten sonra, modern sosyolojinin açmazlarından olan bireysel failliğin öngörülemez doğasına dikkat çeker: “Sosyolog olarak, fizikçi gibi basit bir determinizme itaat eden ve saptadığı bir çizgiyi izleyen bir nesneyle (beden) değil, çok özel bir nesne türüyle uğraşmak zorundayım: kendileri için koydukları yasalardan bile sapan bu insanlarla” (s. 28). Bu bağlam, sosyolojik yaklaşımlarının gelişiminde

belirgin bir karşıtlık içerisinde gelişecek metodolojik bireycilik ve holizm ayrımlarına atıfta bulunmaktadır.

Durkheim'ın Latince tezi *La contribution de Montesquieu a la constitution de la science sociale* (1892)⁴³ Montesquieu'nün sosyal bilime katkılarının hem eleştirisini hem de kabulünü içermektedir. Montesquieu'nün, toplumsal olguları anlama çabasında ilkelerini ve gözlemlerini eşyanın doğasından türettiği durumu kabul eder ancak bir itirazda bulunur. Onu, tamamen tümevarımcı bir yaklaşım izlemek yerine, başlangıçta ilkeleri ilan etmek ve daha sonra bunlardan özel durumlar türetmekle eleştirir. Bununla birlikte, yasa koyucunun rolünü aşırı vurguladığını ve yasaların şekillenmesinde toplumsal koşulların ve geleneklerin belirleyici rolünü hafife aldığını savunur (Durkheim, 1965, ss. 153-154). Durkheim, Montesquieu'nün sosyal bilimin gelişimine yaptığı önemli katkıyı kabul eder ve toplumsal olguları incelemek için bilimsel ve bütüncül bir yaklaşım oluşturmadaki rolünü vurgular.⁴⁴ Bu yönüyle Montesquieu, 18. yüzyılın bireyci toplum okumasından ayrılmaktadır. Montesquieu, bilimsel sosyoloji ve karşılaştırmalı tarihin öncüleri arasında kabul edilmektedir.

Aron'a göre (1967), sosyolojik düşünce tarihini Montesquieu ile başlatmak şaşırtıcı; ancak mümkündür. Toplum bilimsel olarak anlama niyetiyle tanımladığımızda, en az Comte kadar etkili bir sosyolog, hatta ondan daha modernidir (s. 27). Montesquieu'nün siyaset bilimine katkısı, güçler ayrılığı ilkesi gereğince yasama, yürütme ve yargı güçlerinin ayrılması gerektiği düşüncesidir. Modern demokrasinin temel ilkesini yansıtan bu yaklaşım, Aydınlanma'nın özgürlük ve adalet anlayışının uzamında yer alır. Ayrıca, monarşik ve despotik yönetimleri eleştirmektedir. Özgürlüğün korunması için yasaların önemine vurgu yapmaktadır.

⁴³ *Montesquieu'nün Toplum Biliminin Teşekkülüne Katkısı* olarak çevirilebilecek Latince tezi, Rousseau üzerine yazdığı makalesiyle birleştirilerek tek bir çalışmada yayınlanmıştır. Bkz. Emile Durkheim, *Montesquieu et Rousseau. Précurseurs de la sociologie* [Montesquieu ve Rousseau Sosyolojinin Öncüleri] Paris, Librairie Marcel Riviere et Cie, 1966.

⁴⁴ "Kuşkusuz, Montesquieu bu eserinde tüm toplumsal olguları değil, yalnızca belirli bir türü, yani yasaları tartışmıştır. Bununla birlikte, onun çeşitli hukuk biçimlerini yorumlama yöntemi diğer toplumsal kurumlar için de geçerlidir ve genel anlamda onlara da uygulanabilir. Yasalar toplumsal yaşamın tümünü etkilediğinden, zorunlu olarak toplumun neredeyse tüm yönleriyle ilgilenmektedir. Bu nedenle, iç hukukun doğasını açıklamak, yasaların din, ahlak vb. ile nasıl uyum sağladığını göstermek için dini, ahlakı ve aileyi incelemek zorunda kalmış ve sonuçta aslında toplumsal olguları bir bütün olarak ele alan bir inceleme yazmıştır" (Durkheim, 1965, s.1).

Onun bu yaklaşımları, monarşik sistemin keyfi, katı ve adaletsiz yönetimine karşı çıkan devrimci düşünce akımına esin kaynağı olduğu ya da katkıda bulunduğu pekâlâ düşünülebilir.

Bu durum, Fransız Devrimi'ne tanıklık edecek kadar uzun yaşamamış olan Montesquieu'yü devrimci bir idealist olarak görmemize imkân tanımaz. Aksine, onun Aydınlanma idealleri ve devrimler karşısındaki tutumu temkinlidir. Paul Rahe'ye göre (2009), Montesquieu'nün toplumsal ve siyasi değişime yaklaşımı, radikal ve ani dönüşümler yerine evrimsel reformları tercih etmesiyle karakterize edilir (s. 167). Reformların özellikle mahkemeler tarafından yasal ve ihtiyatlı bir biçimde yapılması gerekir. Geleneksel adetlerin sistematik olarak kökünden sökülüp değiştirilmesinin etkinliğinden şüphe duyar (s. 218). Onun, radikallik taşımayan, uygulanabilir evrimsel reformlar çerçevesinde bir değişimi yeğleyen yaklaşımı, Fransız sosyoloji geleneğinin muhafazakâr ruhunu temsil etmektedir. Muhafazakâr düşüncenin önde gelen temsilcilerinden Edmund Burke'un ifadesiyle Montesquieu "bu çağı aydınlatan en büyük dehadır" (1901, s. 315). Böylelikle, bu muhafazakâr geleneğin temsil ettiği geleneksel yapının alt üst olduğu ve yerinden sökülüp atıldığı; modern toplumu meydana getiren ve bir ihtiyaç olarak sosyolojiyi dayatan *büyük değişimin* incelemesine geçebiliriz.

1.1.6. Fransız ve Endüstri Devrimleri

Sosyolojinin bilimsel bir disiplin olarak doğuşunu hazırlayan tarihsel ve toplumsal değişimler içerisinde, şüphesiz en kritik aşama, Hobsbawm'ın "çifte devrim"⁴⁵ olarak adlandırdığı; çağ açıp çağ kapatan Fransız Devrimi ve ekonomik üretim ilişkilerini baştan aşağı yeniden şekillendiren Endüstri Devrimi ile işaretlenir.⁴⁶ Bu devrimler, geleneksel toplumdan modern topluma geçişte bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Feodalizmin ve mutlakiyetçiliğin sonunu getirerek, kapitalist toplumda egemen sınıf olarak burjuvazinin yükselişini simgeler. Aydınlanma döneminin son iki yüz yılına sahne olan, eskilerle modernler arasındaki çatışma (*quarrelle des anciens et*

⁴⁵ Eric Hobsbawm'ın *The Age of Revolution: 1789-1848* (1962) eserinde ortaya koyduğu terim, Fransız Devrimi'nin siyasi ve Sanayi Devrimi'nin ekonomik sonuçlarının ürettiği ortak etkiye işaret eder.

⁴⁶ Fransız Devrimi için bkz. Jules Michelet, *Histoire de la Révolution Française*, Le Vasseur, 1868.

des modernes) neticesinde “modern dünya olarak görme eğiliminde olduğumuz” (Callinocis, 2013, s. 37) yeni toplumsal yapılanma, bu tarihsel momentlerin ürünüdür. Bu yönüyle, eskiden kopuşu işaretleyen; “toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerinin kökten dönüşümünü temsil eden modernitenin bilimi sosyoloji” (Giddens, 1990), devrimlerin tetiklediği değişimin netice vereceği yeni toplumsal yapılanmanın doğuşuyla eş zamanlı bir kuruluş evresine girecektir.

Fransız Devrimi, Kral XVI. Louis'nin idamıyla sembolize edilen; önce devrime karşı çıkanların, idam edildiği daha sonra idamları gerçekleştirenlerin aynı akıbete uğradığı, kanlı ve kaotik bir döneme sahne olmuştur. Monarşinin yıkılarak cumhuriyetin kurulmasıyla ve nihayetinde 1799'da Napoleon'un mutlak iktidarıyla sonuçlanan Devrim, esasen Avrupa'nın son birkaç yüz yıldır geçirdiği değişim ve dönüşümlerin bir neticesi olarak görülebilir. Orta Çağ sonrası Rönesans'la birlikte öğrenmedeki ilerlemenin öncülük ettiği, kendisi de bir devrim niteliği taşıyan bilimsel gelişmelerin bilimi, akli ve rasyonalizmi öne çıkarması; Reform hareketleri sonucu Kilise'nin otoritesini büyük ölçüde kaybetmesi gibi tarihsel süreçler birleşerek, Aydınlanma düşüncesinin öncülük ettiği ve yol açtığı atomizasyon (bireycilik), Fransız Devrimine giden yolda temel tarihsel, düşünsel ve sosyo-politik koşulların yatağını oluşturur.

Fransız Devrimi'nin ortaya çıkmasına sebep olan politik, ekonomik ve toplumsal koşulların ve çeşitli faktörlerin analizleri ve bunlar üzerine tartışmalar oldukça detaylı⁴⁷ ve zengindir (Bkz. Tocqueville, 1856; Lefebvre, 1951; Rudé, 1959; Furet, 1985). Fransız Devrimi'nin, sosyolojinin bir bilim olarak doğuşu üzerindeki etkileri bağlamda Robert A. Nisbet (1943), *The French Revolution and the Rise of Sociology in France* makalesinde, devrimin sosyolojik teorinin merkezi olan ‘toplumsal grup’ (*groupe social*) kavramının oluşumunda kritik bir rol oynadığını savunur. Devrim, geleneksel toplumsal yapıları yerinden etmekte ve toplumun bireyselliğe evrilmesine yol açmaktadır. Kolektif bağların kopmasıyla bireyler gelenekten bağımsız hale gelmektedir. Yanı sıra, devletin birincil toplumsal

---

⁴⁷ Devrimlerin anatomisini inceleyen ve inceleme konusu olarak Fransız Devrimi'ni ele alan eser için bkz. Pitirim A. Sorokin, *The Sociology of Revolution*, J. B. Lippincott Co., 1925.

organizasyon olarak yükselmesine sebep olur. Devlet merkezileşirken, geleneksel toplumsal bağlar üzerinde ahlaki bir çözüme ve boşluk ortaya çıkar (ss. 156-157). Bu belirli çözüme ilişkin Auguste Comte, ilk denemelerinde Devrimin, Kilise, cemaat birlikleri gibi geleneksel yapıları önemli ölçüde bozarak, uyumlu toplumsal grupları yalıtılmış bireylere dönüştürdüğü durumu ‘toplumsal atomizasyon’ (*atomisation sociale*) olarak tanımlar.

Toplum düzenini alt üst eden “bu fırtınalı durumu ve onu istila eden anarşiyi durdurmanın tek yolu; ulusları olumsuzu terk etmeye ve organik bir tutum benimsemeye teşvik etmekten ibarettir” (Comte, 1911, s. 88) Comte, insanları politik olmayan bir toplumda birleştiren birincil bağların bozulmasından ve toplumsal dayanışmanın ve ahlakın zayıflamasından kaygı duymaktadır. Ona göre aile veya din gibi bağlayıcı kurumlar, devletin üstlendiği ahlaki işlevleri devralmalıdır. Bu noktada sosyolojinin sorumluluğu, “bu birincil bağları ve diğer daha az toplumsal bağlılıkları rehabilite etmek ve anlamlı hale getirmektir” (Nisbet, 1943, s. 156). House (1970), “sosyolojinin, batı dünyasında aile, devlet ve kilise dışında kalan insan birliktelikleri var olmaya başladığı andan itibaren ortaya çıkmaya başladığı” (s. 103) tespitiyle Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkan modern toplum organizasyonuna işaret etmektedir. Fransa’da sosyolojinin yükselişine yol açan durum, “grupların çoğalması ile değil, yok olması ile başlamaktadır” (s. 162). Sosyoloji disiplininin kurucusu Durkheim’in düşüncesinde göreceğimiz üzere, Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkan ahlaki çöküşün bir yüz yıl boyunca süren etkileri ve benzer bir kırılmaya ve koşullara yol açan 1870 Fransa-Prusya savaşının alt üst ettiği toplumsal düzen ve yarattığı ahlaki çözüme, toplumsal sonuçları itibariyle sosyolojinin ortaya çıkışında belirleyici bir tarihsel bağlamı teşkil edecektir. Durkheim’in entelektüel çabaları, yerinden edilen ahlaki boşluğun doldurulması olacaktır. Devrim sonrası ortaya çıkan yeni toplumsal ve siyasal organizasyon, eskiye ait toplumsal bağları ortadan kaldırarak toplumsal düzensizliğe (*désorganisation sociale*) yol açmaktadır. Devletin ve bireyin ana unsurlar olarak belirlendiği bir siyasal ve toplumsal yapılanma, sosyolojinin bilimsel gelişimine ihtiyaç duyulacak kritik bir aşamayı belirler. Sonuç olarak bu yeni toplumsal organizasyon, ulus-devletlerin milliyetçilik kimliği altında ürettikleri ideolojik halkları doğuracaktır.

Fransız Devrimi'nin, sosyolojinin bilimsel inceleme ilgisinin eksenini belirleyecek modern toplumun doğuşunu tetikleyen etkileri içerisinde; doğduğu topraklar olan Fransa'da özgürlük, eşitlik, kardeşlik gibi ideallerin benimsenmesine, halkın egemenliğini ve yurttaşlık bilincini esas alan siyasal toplum teşekkülü başı çekmektedir. Bu yeni toplumsal düzen, bireylerin belirli bir ulusa ve devlete bağlılık ve vatandaşlık bilinciyle hareket ettikleri, ortak bir kültürel kimlik etrafında birleştikleri; milliyetçi bir toplum yapılanmasını ortaya çıkarır. Milliyetçilik, modern devletlerin ve sanayi toplumunun uyum ihtiyacına yanıt veren bir ideoloji ve düzenleyici bir unsur olarak bu yeni birlikteliğin yapısında harç işlevi görür (Bkz. Gellner, 1983). Bu yeni birliktelik, ortak bir kimlik (milliyetçilik) duygusuyla oluşturulan metafizik; hayali cemaatler olarak tasvir edilmektedir (Bkz. Anderson, 1983). Bu toplumsal organizasyonun soyut tezahürü, devrimin sonuç verdiği maddi ve manevi koşulların ortaya çıkardığı siyasal ve toplumsal mevcudiyet; halk olarak karşılık bulur. Halk (*le peuple*) en temelde bir ulusu oluşturan bireyler topluluğudur.

Modern toplumsal dönüşümle birlikte ifade edilmeye başlayan halk daha çok siyasal yapılanmanın bir ürünü olarak ortaya çıkan yeni bir oluşumdur. Geleneksel toplumlarla karşılaştırıldığında, kutsal alanın baskılayıcı gücü modern toplum üzerinde giderek azalmakta; devlet, ahlaki birliktelikleri ideolojik olanlara dönüştürmektedir. Halk ifadesinin aynı zamanda, ulus ve devlet (*nation, pays*) anlamlarını karşılayacak şekilde gelişen kullanımı, bu yeni modern siyasal ve toplumsal yapılanmanın etkileşimine ve bütünlük arz eden karakterini işaret etmektedir. Halkın; ulusa ve devlete ait siyasal toplulukları temsil ettiğini ifade ettikten sonra, onun muhteva ettiği bir başka bağlama değinmek zaruridir. Bu, halka ait olan; umumi, ortak ve herkese açık anlamları taşıyan kamu (*public*) kavramıdır. Halk (*peuple*) ile kamu (*public*), aynı Latince kökeni *populus* (aynı yasalara tabi olanlar; nüfus) paylaşırlar. Bu kökenden türetilen sıfat *publicus* (halka ve yasalara ait) ve *publicum* (ortak menfaat), kamu kavramının tözünü teşkil eder. Bu kısa etimolojik katkı, halka ve devlete ait ortak yarar düşüncesi etrafında birleşen, Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkan siyasal ve toplumsal yapılanmayı özetler niteliktedir.

Halkı oluşturan bireylerin bir araya gelerek ortak menfaatlerini tartıştıkları (oyladıkları) ve devlet ile paylaştıkları egemenlik durumu, kamusal alanı doğurur. Kökenleri daha eskiye, 17. ve 18. yüzyıllara dayanan kamusal alanın Fransa’da kurumsallaşması, devrimin ardından anayasada karşılık bulan yasal statülerle gelişir (Bkz. Habermas, 1962). Halkın devrimler sonrası siyasal alana doğrudan katılım imkânı bulduğu bu yeni durumda, kamuoyu (*opinion publique*), kamusal alanın yükselişini karakterize eder. Arendt (1958), ‘toplumsalın’ yükselişi olarak gördüğü kamusal alanı; “toplum, yaşam uğruna karşılıklı bağımlılık olgusunun kamusal bir önem kazandığı ve salt hayatta kalma ile bağlantılı faaliyetlerin kamusal olarak görünmesine izin verildiği biçimdir” (s. 98) şeklinde tanımlar. Neticede devrim, aynı devlete ve yasalara tabi oldukları bilincini taşıyan, ulus-devletin milliyetçilik kimliği etrafında birleşmiş vatandaşların; halk olarak ortaya çıkan yeni kamusal alanda ortak menfaat gözetecekleri; yeni bir toplumsal grup ve düzen ortaya çıkarmıştır. Bu toplumsal dönüşüm, modern toplumun ve onun incelenmesi için kaçınılmaz bir ihtiyaç olarak sosyolojinin doğuşunda dönüm noktası ve mihenk taşıdır.

Devrimin ardından, 1791 tarihli Fransa’nın kabul edilen ilk anayasası, Fransa’yı sınırlı bir monarşiye dönüştürmüştür. Bu anayasa, Kilise’nin devlet üzerindeki gücünü büyük ölçüde sınırlamaktadır. Devrim, sadece sekülerleşme sürecini hızlandırmakla kalmamış, laiklik ilkesinin yasalaşacağı sürecin temelini de teşkil etmiştir. 1905 yılında kabul edilen Laiklik Yasası (*Loi de la séparation des églises et de l’état*), laikliğin; kilise ve devletin kesin olarak ayrılmasını ve devletin dini tarafsızlığını garanti altına almaktadır. Bu yasal hüküm, Fransız Devrimi ile egemenliğin halk ve devlet arasında paylaşıldığı siyasal organizasyonun, dinsel karakterde bir otoriteyi kabul etmeyeceğini yasalaştırmaktadır. Devrim öncesi soy, aristokrasi ve kutsal olana dayalı feodal ve monarşik yönetim biçiminden; halkın yöneticileri belirleyeceği modern bir iktidar biçimine geçiş yaşanmaktadır (Bkz. Rudé, 1988). Halkın doğrudan yönetime siyasi katılım sağlaması ve dinin kamusal hayattaki rolünün azalmasına ilişkin Charles Taylor (2003), kamusal alanda sekülerleşme ile paralel gelişen modern ahlaki düzenin ortaya çıktığını işaret eder. Bu bağlamda Marcel Gauchet (1985), demokratik usullerin yerleşmesinden teknolojinin yükselişine kadar (Fransız ve Endüstri Devrimleri), çağdaş toplumların gelişimini din dışı bir topluma

doğru hareket (sekülerleşme) olarak nitelendirmektedir. Bu eskiden yeniye geçişin ayırt edici özelliği, ‘dünyanın büyüünün bozulması’ (*désenchantement du monde*) olarak tasvir edilmekte ve dinin yitip giden etkisine dikkat çekmektedir (Bkz, Gauchet, 1985). Ritzer’in deyimiyle bu ‘büyüsü bozulmuş dünyayı büyülemek’ (Ritzer, 1999) için modernite tüm imkânlarını seferber edecek; bu örüntünün incelemesi ise sosyolojinin merkezi teorik ilgisine dönüşecektir.

Aydınlanma düşüncesinin bireyci, rasyonel ve ilerlemeci felsefesinin, Fransız Devrimi’ne zemin hazırlayan etkilerinin sonuç olarak feodal toplum düzenini önemli ölçüde yerinden ettiği aşikârdır. Hamilton’a göre (1996), Aydınlanma düşüncesinin tek başına doğrudan siyasal ve endüstriyel devrimleri meydana getirdiğini düşünmek yanıltıcıdır; ancak düşünsel etkileri dolaylı olarak geniş kitleler üzerinde yankı bulmuş, devrimleri tetikleyen tarihsel koşullara eşlik etmiştir (ss. 46-48) Bu doğrultuda Polanyi (1957), Fransız Devrimi’nin düşünsel temellerini Voltaire, Diderot, Quesnay, Rousseau ve Condorcet’ye borçlu olduğunu; Burke, Bentham, Marx, Mill, Darwin ve Spencer gibi isimleri etkileyen bu geleneğin 19. yüzyıl medeniyetinin “manevi ebeveynleri” (s. 88) olduğuna dikkat çeker.

Aydınlanmanın sıkı savunucuları arasında yer alan ve toplumsal olayların ilerlemenin bilimsel yöntemlerle incelenmesi fikri ile ön plana çıkan Marquis de Condorcet (1743-1794),⁴⁸ *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi*’nin (1790) hazırlanmasına katkı sunmaktadır. İnsan hakları, eşitlik, eğitim reformu gibi fikirleri ile devrime etki etmekle kalmamış; ona bizzat katılmış ve hayatını adamıştır. Buraya dek izahına yer verilen tarihsel ve düşünsel bağlamın çalışmamız açısından önemi,⁴⁹ devrim sonrası sosyolojinin doğuşuna eşlik edecek sosyolojik düşüncenin bilimsel olgunlaşma evresinde, sosyo-politik toplum biçimi ve tahayyülleri üzerindeki belirleyici rolüdür.

---

⁴⁸ Aydınlanma düşüncesinin merkezi bir meselesi olarak gördüğü ilerleme fikriyle öne çıkan Condorcet, ölümünden sonra yayımlanan *İnsan Ruhunun İlerlemesine İlişkin Tarihsel Bir Taslak* eserinde, bilimsel bilgideki ilerlemenin; bireysel özgürlük, maddi refah ve ahlaki bakımdan daha adil bir dünyaya yol açacağını savunur. Bkz. *Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain*, Agasse, 1795.

⁴⁹ Aydınlanma felsefesinin Fransız Devrimi üzerindeki etkilerini analiz eden detaylı bir inceleme için bkz. Ernst Cassirer, *The Philosophy of the Enlightenment*, Princeton University Press, 1951.

Avrupa’da başlayan ve tüm dünyanın çehresini dönüştüren siyasal ve endüstriyel devrimlerin yarattığı kargaşayı yatıştırmak ve çökmekte olan toplumsal düzeni yeniden sağlamak, bir bilim olarak sosyolojiye duyulan gereksinimin temel tarihsel bağlamını teşkil etmektedir. Nitekim ilk dönem sosyoloji özellikle Fransa’da, Aydınlanma ve Devrim karşıtı muhafazakâr bir çizgide gelişmiştir. Bu temel toplumsal düzen meselesinin, sosyolojik düşüncenin ortaya çıkışından çok önce, düşünce tarihine ve kamusal tartışmalara konu olduğuna –bundan sonra olacağı gibi– çalışmanın buraya kadar olan kısmında sürekli olarak değinilmektedir. Devrimler sonrası dönemde, toplumsal düzen sorununun pratik önemi, topluma ilişkin düşüncelerin hemen her alanda ve boyutta gündeme gelmesine neden olmuştur.

Dönemin sosyo-politik düşünce hatları; muhafazakârlık, liberalizm ve sosyalizm akımlarıdır. Bunların içerisinde muhafazakârlık, burjuva devrimleri ile feodalizmden kapitalizme geçiş döneminde toplumun geleneksel bağlarını ve uyumunu korumayı esas alan fikri bir akıma işaret etmektedir (Szacki, 1979, s. 92). Mannheim’ın (1959) ‘muhafazakâr düşünce’ olarak işaret ettiği bu fikri akımın, devrimler sonrası aristokratik muhafazakârlığın ilk bütünlük dünyası görüşü (*weltanschauung*) olduğunu ileri sürer. 1789 Devrimine karşı çıkanlar arasında, bütünüyle değişime karşı çıkanlar olduğu gibi; eski kurumların restore edilemeyeceğini kabul eden ancak geleneklere ve sürekliliğe inananlar da mevcuttur. Bu her iki durum, yeni koşullar altında toplumsal düzeni korumak için ahlaki bütünlüğün tesisine ve korunmasını savunan muhafazakâr bir toplumsal felsefenin gelişmesine yol açmıştır. Bu belirli karşıt ve muhafazakâr düşünce, Fransız sosyoloji geleneği içerisinde ve bilimsel gelişimi üzerinde kurucu bir konuma ve öneme sahiptir.

Bu tutucu duruşu sergileyenlerin başında, modern muhafazakârlığın kurucusu Edmund Burke (1729-1797) gelmektedir. *Reflections on the Revolution in France* (1790) eserinde, devrim karşıtı düşüncelerini; toplumsal düzenin korunması ve geleneksel değerlerin devam ettirilmesi gerektiği ekseninde temellendirir. Toplumlar, geçmişten gelen birikimleri ve deneyimleri dikkate alarak gelişmelidir. Montesquieu ile benzer çizgide, toplumun doğal gelişimini sekteye uğratan ani ve radikal değişimler yerine kademeli ve dikkatli reformlar tercih edilmelidir. Sıkı bir rasyonel düşünce

eleştirisi yapan Burke, insan aklının toplumsal düzenin karmaşıklığı karşısındaki sınırlılıklarına dikkat çeker. Bu nedenle, tarihsel birikim ve geleneklerin bilgeliğine güvenmek gerektiğini savunur. Toplumun organik bir yapıya benzeten Burke, geçmiş, şimdi ve gelecek arasında bir bağ ve süreklilik içerisinde olan bu organik bağın toplumsal değişim sürecinde koparılmaması gerektiğine vurgu yapar (Bkz. 1951).

Fransa’da Aydınlanma ve Devrim karşıtı fikirleriyle öne çıkan isimler arasında Joseph de Maistre, ‘düzenin yazarı’ olarak gördüğü ‘Tanrı’nın düzen çimentosunun’ devrim tarafından aşındırıldığı görüşünü benimser. Benzer çizgide olan Louis de Bonald, “toplumun yazarı Tanrı, insanın yazarı toplum” (Nisbet & Bottomore, 1990, s.107) ifadesiyle bireyci toplum yaklaşımını reddetmektedir. Devrimi, ortaya çıkardığı olumsuz ve eleştirel ilkelerle, geleneksel otorite biçimlerinin çöküşü olarak gören fikri akımı yüksek sesle tekrar eder (Swingewood, 1984, s. 33). Bu düşünürler, Fransız Devrimi’nin dayattığı anlamdan yoksun “saf bir soyutlama olarak bireyciliğin” (Riutort, 2019, s. 16) bir bütün olarak toplum karşısında yer almasını sıkı bir şekilde eleştirirler. Çıkış noktaları her ne kadar birbirinden farklı da olsa, Aydınlanma felsefesinin, işleyen bir toplum için gerekli toplumsal bağları yaratan geleneksel kurumların analizinde yetersiz olduğunu savunurlar. Bu muhafazakâr akımın Fransız ve Endüstri devrimlerine yönelttiği gelenekçi eleştiriler, sosyolojinin modern bir disiplin olarak doğuşuna eşlik eden ilk sorgulamaları oluşturur.⁵⁰

Fransız Devrimi ve onu meydana getiren Aydınlanma düşüncesi karşıtı muhafazakâr tepkiler, sosyolojinin doğuşuna eşlik eden klasik Fransız sosyolojisini önemli ölçüde şekillendirmiştir (Zeitlin, 1996). Muhafazakârlar, Aydınlanma düşünürlerinin aksine, bireyden ziyade, kendine özgü bağlılığı ve tarihsel derinliği olan bir varlık olarak toplumu önceler. Toplumun, bireylerin salt toplamının ötesinde ahlaki bir varlık olduğu düşüncesi, en belirgin karşılığını muhafazakâr düşüncede bulur. Düşüncede başlayan bu değişim, Fransa’da doğacak olan sosyolojinin temel paradigmasını kuracak ve toplumu birincil analiz birimi olarak konumlandıracaktır. Bu temel paradigma, devrimler sonrası devletin ve bireyin birincil organizasyonlar

---

⁵⁰ Devrim ve etkileri üzerine 19. ve 20. yüzyıl toplum teorisyenlerinin (Tocqueville, Marx, Weber, Durkheim) çalışmalarını sosyolojinin gelişimi açısından ele alan eser için bkz. Michael S. Kimmel, *Revolution, A Sociological Interpretation*, Temple University Press, 1990.

olarak ortaya çıktığı maddi ve manevi koşulların eleştirisini ve modern toplumsal tahayyülleri etkileyen gelenektir.

Devrimler gibi ani değişimler, potansiyel olarak tüm sistemi istikrarsızlaştırabileceğinden, muhafazakârlar toplumsal değişime temkinli yaklaşmaktadır. Endüstrileşme ve kentleşme gibi yıkıcı değişimler karşısında ailenin ve toplumun uyumuna; sosyal yapıların istikrarının önemine vurgu yapmaktadırlar. Ayrıca, ritüeller ve törenler gibi toplumsal yaşamın rasyonel görünmeyen unsurlarını ve hiyerarşik yapıları, toplumsal düzen için elzem görürler. Neticede, toplumun istikrar ve sürekliliğini önceleyen muhafazakâr düşünce, göreceğimiz üzere, Fransa'da sosyolojik teorinin bir yüzyıl boyunca bir disiplin olarak kurumsallaşmasının teorik ilgisine yansıtacaktır. Modern toplumun ortaya çıkışı; Fransız Devrimi'nin etkilerini aynı tarihsel potada eriten; kıyasla etkileri ve dönüştürücü gücü daha belirgin bir başka köklü değişimi işaretleyen Endüstri Devrimiyle beraber gerçekleşir.

Endüstri devrimi, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, tarım ve zanaat ağırlıklı işleyen ekonomik üretimden, makinelere ve seri üretime dayalı sanayi ağırlıklı bir üretime geçişin yaşandığı tarihsel sürece ve materyal değişimlere tekabül etmektedir. Ancak sonuçları itibariyle toplumsaldır. Büyük Britanya'da başlayıp önce Kıta Avrupa'sına, daha sonra diğer bölgelere yayılan bu küresel ve kökten dönüşüm, 1760'lı yıllardan itibaren, el emeği ve iş gücünün yerine, buharlı makinelerin, su gücünün, takım tezgahlarının ve seri üretimin giderek artan kullanımı ile gerçekleşir. 1840'tan sonra, demir yolları ve buharlı lokomotiflerin kullanıma girmesiyle, endüstriyel devrim kümülatif etkileri zirve dönemine girer. 1850'ye gelindiğinde, işçilerin ve sermayenin büyük bir kısmı şehirlere, ticarete ve imalat sektörüne yönelmiştir. Bu yeni ekonomik üretim biçimleri ve ilişkileri, toplumsal hayatın hemen her yönü üzerinde derin dönüşümlere sebep olur.⁵¹ Bu dönüşümler, 'endüstri toplumu' olarak anılacak modern toplumu netice verecektir.

Bilimsel devrimlere bağlı olarak gelişen Aydınlanma düşüncesinin ilerleme ilkesi, Endüstri Devriminin lokomotifidir. "Bilgi güçtür" sözüyle meşhur Bacon,

---

⁵¹ Endüstri Devrimi'nin iktisadi ve toplumsal etkilerini ayrıntılı bir şekilde analiz eden kapsamlı eser için bkz. David S. Landes, *The Unbound Prometheus*, 1969, Cambridge University Press.

“bilimin gerçek ve meşru amacı insan yaşamını keşifler ve güçlerle donatmaktır” (2000, s. 66) ifadesiyle ilerleme ilkesine atıfta bulunmaktadır. İlerlemenin yakıt sağladığı Endüstri Devriminin iktisadi, siyasi, çevresel, küresel ve toplumsal etkileri oldukça detaylı ve kapsamlı analizlere konu olmuştur (Bkz. Toynbee, 1884; Ashton, 1948; Hobsbawm, 1962, 1969; Thompson, 1963; Mokyr, 1990; Ponting, 1991). Bu etkileri özetleyecek olursak; sanayilerin hızla büyümesi, kitlesel göçlere yol açarak kentsel merkezlerin yükselişiyle birlikte fiziksel ve toplumsal yapıları dönüştürür. Benzeri görülmemiş ölçekte ekonomik büyüme, modern kapitalizmin temelini atar. Seri üretim ve fabrikaların yaygınlaşması, yeni iş türleri ve ağır çalışma koşullarını doğurarak işçi hareketleri ve taleplerini tetikler. Toplumsal yapıları değiştirerek, belirgin bir işçi sınıfı ve burjuvazinin ortaya çıkmasına katkıda bulunur; aile, eğitim, cinsiyet rolleri gibi toplumsal kurumları ve normlar üzerinde etkili olur. Devrim hem nedeni hem sonucu olan teknolojik (buharlı sistemler, mekanize tekstil üretimi ve metalurji gibi) ve daha birçok alanda değişiklikleri beraberinde getirir. Kültürel etkisi dikkate değerdir. Birbiri içine geçmiş sayısız gelişmenin imkân verdiği kapitalist ilerleme, ekonomik üstünlüğü elinde bulunduran toplumların “başka toplumları kendine benzetmeye imkân veren kültürel teknolojileri” (Karaarslan, 2019, s. 74) iktidar kurmanın ve aktarmanın aygıtlarına dönüştürmelerine olanak tanımıştır.

Endüstri Devrimiyle birlikte, son üç yüz yılda eşine rastlanmamış büyük bir hızda ve hacimde yaşanan teknolojik ve iktisadi ilerleme; kent ve üretim merkezli bir ekonominin egemen olması ile gerçekleşen bu büyük değişim, toplumsal yapıyı bütünüyle dönüştürmüştür. Başta güç ve üretim ilişkilerini etkileyen bu büyük dönüşüm, Marx’ın öngördüğü sınıfsal tabakalaşmanın politik bir biçim almasına sebep olur. Toprak sahipleri, ticari ve sanayi servet sahipleriyle birleşerek kapitalist burjuva sınıfını oluştururlar. Küçük burjuvazi ve profesyonel meslek sahiplerinin birleşmesiyle orta sınıf oluşur. Tarımsal sınıflar, ticari kapitalizme ve genel sınıf çatışmalarına dahil olur. Sonuç olarak işçi sınıfı ve hareketlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlanır (Mann, 1993, s. 597-598). Sonuçları bakımından Endüstri Devrimi; Fransız Devrimi karşısında ortaya çıkan muhafazakâr fikri akıma benzer bir şekilde, toplumsal düşüncede liberal ve sosyalist fikir akımlarının gelişmesine etki etmiştir.

Endüstri Devrimi ile yükselen serbest piyasa ekonomisi, sınırlı devlet müdahalesi ve bireysel özgürlükleri savunan liberalizm, toplumsal düşüncede karşılığını John Stuart Mill'in (1859) *On Liberty* eserinde bulur. Liberal düşünceye katkı sunan teorisyenler (Bentham, 1789; Constant, 1819; Mill, 1820), bireyciliği, faydacılığı, sosyo-ekonomik ve siyasi sitem arasındaki kesin sınır çizgilerini ortak varsayımları kabul ederler. Kapitalist gelişme açısından en ileri ülke olan anavatanı Britanya'da liberalizm, Fransa'sının aksine, siyasi bir devrimle değil, kademeli reformlarla burjuvazinin politik güce erişimini sağlamıştır. Bu durum, sosyolojinin bilim olarak doğduğu Fransa'dan farklı olarak, İngiltere'de toplumsal düşüncenin bireyci, liberal ve dolaylı da olsa organizmacı bir karakter taşımasına neden olmuştur. Böylece, Fransa'da ilk dönem sosyolojisinde görülen toplumsal düzen ve bütünlüğe yönelik bütüncül vurguya karşılık, İngiliz toplumsal düşüncesi daha çok bireysel özgürlükler ve piyasa dinamikleri üzerinden şekillenmiştir.

Endüstri devrimi, politik, ekonomik ve sınıfsal dolayısıyla toplumsal yapıyı ve beraberinde ulusların arasındaki ilişkileri de dönüştürmüştür. Bu dönüşümün sosyo-politik yapılar üzerindeki etkisine değinen Mann (1993), sınıf ve ulusal mücadelelerin, toplumsal gelişimin merkezi meselesi haline gelmesiyle birlikte ortaya çıkacak bir tehlikeye işaret eder: Toplumsal aktörler, bu dönüşümün sunduğu kolektif güç potansiyelini, endüstriyel modernleşmeyi kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmek için kullanabilirler (s. 15). Bu bağlamda, devrimler sonrası modernleşmenin birincil organizasyonu olarak yükselen ulus-devletler, kapitalist gelişmenin ihtiyaç duyduğu kolektif üretim gücünü ilerlemenin lokomotifini kılmak; aynı zamanda toplumsal düzeni ve uyumu korumak istemektedir. Bu durumda, modernleşmenin doğurabileceği sonuçlar hem arzu edilen hem de imtina edilendir. Modernleşmenin çelişkili karakterine dikkat çeken bu durum, sürecin doğasında var olan bir gerilimdir. Bu gerilim, çifte devrimlerin sonuçlarıyla yeniden tesis edilecek düzen içinde, eski ile yenin uyumsuzluğu üzerinden gelişen sosyal sorunların temelini oluşturacaktır.

Bir bilim olarak sosyolojinin üzerine düşen; bu yeni modern yapının ve toplumun doğasını, onu kompoze eden örüntülerin çözümlenmesine yönelik bilimsel, teorik kavrayışlar üretmek olacaktır. Bu aşamada, yukarıda değinilen bağlamın önemi

açığa çıkmaktadır. Toplumsal aktörlerin başında gelen siyasal erk, bu örüntüleri anlamlandırma çabasına ihtiyaç duymaktadır. Bu belirli ihtiyaç, sosyolojinin bir bilim ve disiplin olarak kuruluşu sürecinde; sosyolojinin siyasal alanın politik amaçlarına hizmet edecek şekilde kurgulanmasına ve müdahaleye açık yönüne dikkat çekmektedir. Bu bağlam, Fransa’da Üçüncü Cumhuriyet’in sosyolojinin bilimsel bir disiplin olarak kuruluş evresinde ona yükleyeceği misyon ile tekrar gündeme gelecektir. Siyasal otorite, toplumsal değişimin dinamik düzenlemesine katkı sunacak kudrete sahiptir; ancak buna imkân tanıyacak bilimsel bilginin yardımına hayati bir gereksinim duymaktadır.

Toplumsal hayatın bütününe kuşatan Endüstri Devrimi’nin sebep olduğu etkilerin bir başka boyutu da, 13. yüzyıldan itibaren, 16. ve 18. yüzyıllarda en yoğun dönemini yaşayan Avrupa merkezli kolonyalizm üzerinde olmuştur. Sanayi üretiminin ihtiyaç duyduğu ham madde ihtiyacı ve bu ihtiyacı karşılamak üzere hız kazanan sömürgecilik faaliyetleri, tıpkı toplumsal sınıf ayrımlarında olduğu gibi, küresel güç eşitsizliklerini meydana getirmiş ve iktisadi güç ilişkilerini, yakıt sağladığı kapitalizmin yükselişiyle yeniden belirlemiştir. Kolonilerden elde edilen zenginlik, Avrupa’da sanayileşmenin finanse edilmesiyle, kapitalist ekonomilerin ve kentleşmenin yükselişinin önünü açmıştır. *Modern dünya sistemi* olarak kuramsallaştırılan bu yeni düzen, merkez ve çevrede yer alan güç odakları arasında eşit olmayan asimetric iş bölümüne benzer bir organizasyona; farklılaşma ve ayrılmaya dayanmaktadır (Bkz. Wallerstein, 1974; 1989). Kolonyalizm, kapitalist sermaye birikimi mekanizmasını işletmesiyle, kapitalist dünya sisteminin gelişimi ve sürdürülmesinde kritik bir rol oynar ve çevrede yer alan kolonyal toplumların siyasi bağımsızlıklarını kazandıktan sonra bile merkeze bağımlı kaldığı eşitsizlik durumunun temellerini oluşturur. Modern dönemde kolonyalizm; resmî kurumlar aracılığıyla kolonyal güçlerin kolonilerinden aktif olarak geniş kaynaklar aktarmasını içeren, ancak sadece iktisadi boyutuyla sınırlı olmayan,⁵² bir tahakküm biçimi dayatmaktadır.

---

⁵² Kolonyalizm, aslı olarak kültürel unsurları aktarmak gibi bir amaç taşımamaktadır; ancak iktisadi istismarın ve yerleşimci iskanın yan ürünleri olarak ortaya çıkmaktadır (Young, 2011, s. 32). Kolonyalizmin bu yeni biçimi, modern kapitalist sistemin yaygınlaştırılması ve küresel güç eşitsizliklerinin devam ettirilmesine imkân tanıyan; kültürel baskı mekanizmalarını, başta tarih anlatısı ve hafızayı şekillendirmek suretiyle işletmektedir (Bkz. Karaarslan & Topal, 2024).

Gücünü emperyal ve kapitalist kurumsal yapılardan alan bu tahakküm ilişkilerinin arka planında, Endüstri Devrimi itici bir güç olmuştur. Hiç pamuk üretimine sahip olmayan İngiltere'nin, mekanize tekstil üretimi ile 'pamuğun yetişmediği yerde bir pamuk endüstrisi kurması' (Bkz. Bhambra, 2014), Endüstri devrimi ve kolonyalizm ilişkisine çarpıcı bir örnek sunmaktadır. Endüstri Devrimi sonrası Avrupa'da modern toplumların ortaya çıkışında, kolonyalizmin kapitalizme yakıt sağlayan ve temel oluşturan bu bağlamı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu baskı ve tahakküm ilişkisini ele alan teorik kavrayışlar (Bkz. Bhambra, 2007; 2017) hem tarihsel bir tecrübe hem de Batı kolonyalizminin fiziki yerleşim yoluyla sömürü dönemi sonrasında, onun çeşitli ve yeni biçimlerine maruz kalan ve ötekileştirilen toplumların falliğini geri kazanma koşulları üzerine düşünceye sevk eden postkolonyal teoriye işaret etmektedir. Bu teorik kavrayışların ortak paydası, modernite eleştirisi içermesi yönüyle, ilk dönem sosyolojinin temel teorik gelişimiyle örtüşmektedir.

Kolonyalizm, sosyolojinin ortaya çıktığı daha geniş tarihsel arka planın; ekonomik, politik ve toplumsal bağlamın bir parçasıdır. Farklı toplum ve kültür yapıları ile karşılaşmaların incelenmesi, toplumsal yapılar ve değişimler hakkında teoriler geliştirmek için karşılaştırmalı veriler sağlar; böylelikle güç ve tahakküm gibi konular, sosyolojik araştırmaların temel ilgi alanları arasında yer almaya başlar (Bkz. Collins & Makowsky, 1972). Bu bağlamda, ilk dönem klasik sosyoloji, ağırlıklı olarak Avrupa-merkezci bir biçimde Avrupa modernitesine odaklanan; özellikle emperyalizm ve kolonyalizm tarafından şekillendirilen tarih ve perspektifleri dışlayan ve marjinalleştirilen bir çizgide gelişir. Batı kolonyalizmi, kendi toplumlarını modern uygarlığın timsali olarak görmekte; ekonomik, siyasi ve kültürel etki mekanizmalarıyla farklı toplumları modernleştirmeye çalışmaktadır. Bu yönüyle kolonyalizm, modernleşme ile ilişkisi ve etkileşimi bağlamında, ilk dönem sosyolojik sorgulamalar için gerekli bir hareket noktası sağlamakta ve sosyoloji disiplinin entelektüel temellerini inşa eden kilit konuları ve başlıca teorisyenlerin konumlarını belirlemektedir. Comte ve Spencer gibi erken dönem sosyolojik düşünürler, kolonyalizmi meşrulaştıran pozitivist ve evrimci yaklaşımlarıyla; kolonyal toplumlara kıyasla Avrupa merkezli toplumları insanlık evriminin ileri ve üstün bir aşamasında yer aldığı düşüncesini kültürel tahakkümün bir aracı haline getirmektedirler.

19. yüzyıl Avrupası'nda, Fransız ve Endüstri Devrimleri, toplumsal yapıyı derinden sarsarak geleneksel düzenin köklerine balta vurmuştur. Böylelikle insanlık tarihinin hiç kesintiye uğramayan temel toplumsal düzen kaygısı, yaşanan alt üst oluşlarla ve ortaya çıkan kaosla birlikte toplumsal bir kriz olarak kendisini dayatmaya başlamıştır. Bu modern toplumsal soruna bir yanıt bulma ihtiyacı, siyasal ve entelektüel kaygıların merkezine yerleşmiştir. İşte bu ihtiyaç üzerine sosyoloji, deyim yerindeyse modernitenin çocuğu olarak sahneye çıkacak ve sosyal sorunla baş etmek üzere gelişim ve bilimsel ilerleme kaydedecektir.

Sosyoloji, doğduğu topraklar olan Fransa'da, siyasal ve ekonomik devrimlerin yarattığı ahlaki çözülmeyi, muhafazakâr bir çizgide yeniden restore etmeye çalışacaktır. Bir bilim olarak sosyoloji, buraya kadar incelemesine yer verdiğimiz tarihsel süreçlerin kaotik mirası olan modern toplumun düzensizlik sorununu analiz etmeyi amaçlayan entelektüel ilgisi ve toplumun işleyişini ve dinamiklerini kavrama yolunda bilimsel kapasitesini geliştirmeye başlayacağı ve adının koyulacağı döneme girecektir.

Kabaca 19. yüzyılın bütününe yayılan bir süreç, toplumsal meselelerin kavranmasına ilişkin büyük bir çaba ve zengin bilgi üretimine sahne olacaktır. Ancak sosyolojinin Felsefe ve Tarih başta olmak üzere diğer özel bilimlerden bağımsız bilimsel meşruiyetini kazanması için, 19. yüzyılın sonlarından itibaren, 20. yüzyılın başında onu bir disipline dönüştürecek kolektif bilimsel çabaların etkilerini beklemesi gerekecektir. Bu döneme dek sosyolojinin göstereceği bilimsel gelişmeler, modern toplumun doğasını kavramaya çalışan entelektüel çabalarla gelişecektir.

Comte ile bilimsel hüviyetini kazanacak ancak bir disiplin olarak icra edilmesi için uzmanlık çağının açılması beklenecektir. Öte yandan farklı coğrafyalar, özgül tarihsel koşullarının küresel ortak potada eriyen ve açığa çıkan, kendilerine özgü toplumsal koşullara ve sorunlara üzerine ayrışan ve benzeşen sosyolojik perspektifler geliştirirler. Bu entelektüel yaklaşımlar ortak bir noktada birleşir: giderek artmakta olan bir toplumsallığın birçok alanda hissedilebilir olduğu. Bu, en nihayetinde toplumsal olgunun ve sosyolojinin keşfini doğuracaktır.

1.2. Sosyolojinin Bilimsel Dönemi: Modern Toplumun Doğuşu

Sosyoloji, sosyal tarihin büyük vukuflarda cisimleştiği bilimsel, dinsel, entelektüel, siyasal ve endüstriyel (çifte) devrimlerin geleneksel toplumun yerinden ettiği ve modern toplumun yükseldiği sürecin sonunda; modernitenin bir vukufu olarak 19. yüzyılda ortaya çıkacaktır. Modern toplumun doğuşu ise, bu tarihsel dönemi önceleyen süreçler ve dönüşümler dizisinin bir sonucu ve tezahürüdür. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişin belirleyicisi modernite; çıktısı ise modern toplum olarak anılacaktır. Büyük değişimlerin ardından doğan yeni toplumsal koşullar, sosyolojik düşüncenin köklü ve bilimsel bir temele oturtulmasını kaçınılmaz hale getirecektir. 19. yüzyılın şafağına dek, sosyolojinin bilim öncesi dönemine ait toplumsal düşünceler, bağımsız ampirik bir bilim olarak sosyolojinin temel gereksinimi olan nesnel, yapısal ve bütünlükçü bir toplum teorisinden yoksundur. Fransız Devrimi sonrası başından beri Aydınlanma felsefesinin bireyci, atomistik anlayışına karşı çıkan sosyolojik pozitivizm, Auguste Comte'un adını koyduğu bilimin temel ilkesi olarak ilan edilmesiyle bir bilim olma iddiası ortaya çıkacaktır. Bir başka deyişle, Aydınlanma'nın eleştirel pozitivizminin yerini sosyolojik pozitivizm alacaktır. Muhafazakâr fikri akım, geleneksel otorite biçimlerini ve toplumsal bağların organik doğasını göz ardı eden bireyci toplum tahayyülünü reddetmektedirler. Toplum, irrasyonel ve geleneksel unsurların aktif ve kurucu bir rol oynadığı organik bir bütün olarak tanımlarlar. Bu akımın Saint Simon ve Auguste Comte gibi öncülerinin bu düşünsel uzamda temellerini atacakları pozitivizm düşüncesi, sosyolojinin Fransa'da temellerini atacaktır ve bir yüz yılın boyunca sosyolojinin kurumsallaşma evresine dek gelişimini ve etkisini sürdürecektir.

Avrupa'nın kalbinde, Rönesans ile başlayan tarihsel dönüşümler; Bilimsel devrimler ve Reform hareketleri, akı, deneyciliği, metafizik alanın reddi ve sekülerleşmeyi önemli tarihsel değişimler olarak ortaya çıkarmış ve Aydınlanma düşüncesinin bireyci ve ilerlemeci felsefesi ile doruğa taşımıştır. Bu aşamadan sonra gerçekleşen siyasal ve endüstriyel devrimlerle ilişkili değişimin hızı ve kapsamı, sadece değişim olgusunun keskinleştiği belirgin olduğu, onun dışında kaosun, belirsizliğin ve düzensizliğin hâkim olduğu bir gerçeklik durumunu meydana getirmiştir.

Şair Lamartine'in ifadesiyle "dünya kendi kataloğunu karıştırmış" (Burrow, 1966, s. 94), kendi düzenini altüst etmiştir. Bir geçiş ve adaptasyon durumu zorunlu olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum, sonuçları itibarıyla; toplumsal bağların zayıfladığı, yeni iktisadi düzenin toplumsal tabakalaşma, eşitsizlik, uyum gibi sorunları beraberinde getirdiği; toplumsal normların ahlaki düzenleme üzerinde yetersiz kaldığı, kutsal alanın toplumsal uyumu üzerindeki yapısal ve işlevsel gücünü yitirdiği; Durkheim'ın kavramsallaştırmasıyla *anomi* olarak tanımlanabilecek normsuzluğu sonuç vermiştir. Bu toplumsal değişimi düzenleme eksikliği, 'sosyal sorun' kavramı ile tanımlanmaktadır.

Sosyoloji, bu tarihsel altüst oluşların sonuç verdiği sorunlara bilimsel ortaya cevaplar üretme ihtiyacını karşılamak üzere gelişim gösterecektir. Nisbet'in ifadesiyle, "Avrupa sosyolojisinin temel fikirleri, en iyi şekilde, 19. yüzyılın başında eski rejimin endüstriyalizm ve devrimci demokrasinin darbeleri altında çökmesiyle ortaya çıkan düzen sorununa verilen yanıtlar olarak anlaşılabilir" (1967, s. 21). Entelektüel ve toplumsal anarşi durumuyla karşı karşıya kalan ilk sosyologlar, bu temel sorun etrafında şekillenen bir dizi soruya cevaplar aramışlardır: Toplum nasıl var olmaktadır? Toplumu bir arada tutan nedir? Toplumsal düzen nasıl sağlanabilir? Toplum bilimi olanaklı mıdır? Öyle ise, konusu, yöntemi, amacı ve ilkeleri ne olmalıdır? Toplumsal bir bilimin ontolojik, teorik ve epistemolojik gelişimi nasıl gerçekleşecektir? Sosyolojinin bilimsel dönemi olan 19. yüzyıl boyunca bu sorulara cevaplar aranacak ve bu bakiye nihayetinde, onun kurumsallaşmasının özgül tarihsel bağlamında nihayete erecektir. Bu döneme dek sosyologlar, toplumsal değişim süreçlerini; özellikle de endüstriyalizme geçişle birlikte ortaya çıkan modern toplumun düzensizliklerini ve mevcut düzenini kavramaya, bilimsel perspektifler üretmeye çalışırlar. Endüstriyalizme geçiş sürecinin toplumsal sonuçları –tabakalaşma, sınıf mücadeleleri, kentleşme süreçleri, kapitalizm, toplumsal değişim ve modernleşme– sosyolojinin ilk dönem temel ilgi alanları arasında yer almaktadır. Saint-Simon, Comte, Spencer, Marx, Weber ve Durkheim; hepsi de sanayileşmeye geçişin doğasını çalışmalarının temel kaygısı haline getirmiş ve açıklamaya girişmişlerdir. Sosyolojiye ruhunu veren temel araştırma ilgisi, 19 yüzyılda yaşanan toplumsal, siyasal ve iktisadi *büyük değişimi* anlama çabasıdır.

19. yüzyıl Avrupa'sında, devrimler sonrası toplumsalın kaçınılmaz bir biçimde bireyler üstü belirleyici bir gerçeklik olarak algılanmaya başlaması, onun bilimsel inceleme konusu olması gerektiği kanaatini yaygınlaştırır. Modern devletin kontrol mekanizmaları, kapitalizmin doğuşuyla şehirlere yığılan işçi sınıfı ile yoksulluk şartlarına karşı duyarlılıkta artış; doğa bilimlerinin bu toplumsal sorunların çözümünde sınılanabileceği düşüncesine olan ilgiyi artırmıştır (Ünsaldı, 2021, s. 55-56). Toplumsala artan bu ilgi ve devrimlerin etkileri sadece Avrupa ile sınırlı kalmamış, dünyanın pek çok bölgesinde de benzer etkiler yaratmış, farklı tarihsel ve özgül koşullarda gelişim göstermiştir. Fransa'da sosyolojinin bir bilim olarak doğuşu, gelişimi ve bir disiplin olarak kurumsallaşma süreçlerini konu edinen çalışmamız, münhasıran Fransız sosyolojisi izleğinde devam edecektir. Fakat bu, dünyanın farklı coğrafyalarında teorik ve metodolojik eğilimlerin olmadığı anlamına gelmemektedir.

19. yüzyıl içerisinde Amerika'da sosyolojinin ortaya çıkmasında rol oynayan kurucu figürler arasında Lester F. Ward (1841-1913) ve kurumsallaşmasında Chicago Okulunun temellerini atan Albion W. Small (1854-1926) öne çıkmaktadır. İngiltere'de en erken temsilcisi Thomas Malthus (1766-1834) olan sosyolojinin gelişimi John Stuart Mill (1806-1873) ve kurumsallaşması Harriet Martineau (1802-1876) ve merkezi bir figür olarak Herbert Spencer'in (1820-1903) çabalarıyla şekillenmiştir. İtalya'da sosyolojinin gelişimi, siyaset alanında düşünceleri ile öne çıkan Vilfredo Pareto (1848-1923) ve Gaetano Mosca (1858-1941) ile anılır. Avrupa'da sosyolojinin Fransa'dan sonra ikinci durağı Almanya'da sosyolojinin gelişimi, doğa ve tin-kültür bilimlerinin epistemik düalist ayrımı etrafında inşa edilen felsefi temellerin ve entelektüel geleneğin, sosyolojinin gelişimine sunduğu ayırt edici katkı ile karakterize edilir. Alman idealizminin ve tarihselciliğinin felsefi temellerini atan Kant, Herder ve Hegel gibi düşünürler; Alman sosyolojisinin felsefi temellerini atarlar. Engels ile çok sayıda eser ve kavram üreten, 19. yüzyılın en etkili teorisyenlerinden Karl Marx, ekonomi politiğe, sosyolojik düşünceye ve çağdaş tartışmalara katkı sunar. Pozitivist geleneğin karşısında yer alan ve klasik sosyolojiye sunduğu özgün ve kalıcı etkilerle, kurucular arasında sayılabilecek diğer isimler; Ferdinand Tonnies, Georg Simmel ve Max Weber, Alman sosyolojisinin merkezi figürleridir.

Sosyolojinin bilimsel bir disiplin olarak ortaya çıkmasında etkili olan tarihsel bağlam ve öncül koşullar, Sanayi Devrimi'nin yarattığı derin dönüşümler, bütün coğrafyalarda sosyolojik düşüncelerin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Fakat, yukarıdaki bölümlerde yer alan izlekten de anlaşılacağı üzere, sosyoloji tarihsel ve toplumsal koşulları itibariyle Avrupa merkezlidir. Yani, Avrupa'nın toplumsal sorunlarına cevap üretme çabası olarak şekillenmiştir. Bu, bir taraftan yeni bir bilme biçimi olan Aydınlanmanın kendine dönük, tanımlama ve anlatı üretme yetisi iken, diğer taraftan ilerlemeci tarih anlayışının Avrupa-merkezci şekillenişinin doğal bir sonucudur. Bu bağlamı göz önüne alarak ifade edecek olursak; sosyolojinin kendine özgü yörüngesi ve ayırt edici geleneği ile sosyolojinin en erken ve en güçlü biçimleri Fransa'da ortaya çıkar. Bu, toplumsal çözülmenin yarattığı zorluklara yanıt ve toplumsal düzeni yeniden tesis etmeye yönelik bilimsel yaklaşımların ortaya çıkışıyla gerçekleşir. Fransız sosyolojisinin tekilliği, sağlam bir şekilde atılan güçlü kurumsal temellerinde yatmaktadır. Bu doğrultuda, Fransız sosyolojisinin oluşumunu ve gelişimini derinlemesine inceleyerek, kurucu isimlerin katkılarını ve sosyolojinin bir bilim olarak Fransa'da kuruluşunu keşfedeceğiz.

1.2.1. Fransız Sosyolojisinin Oluşumu

Sosyolojinin beşiği Fransa'dır. Bir düşünce ve bilim olarak Fransa'da ortaya çıkmış ve kurumsallaşmasını bu topraklarda gerçekleştirmiştir. Bunda köklü toplumsal düşünce geleneğinin ve Fransız Devriminin yadsınamaz etkisi vardır. 19. yüzyılda, Fransız sosyolojisinin ayırt edici karakteristiği, onun devrim sonrası bir daha geri dönmeyecek bir biçimde, bireyin toplumun kolektif yapısına tabi kılınması çabasına dönük gelişmiş olmasıdır. Dönemin Fransız toplumsal düşüncesine hâkim olan bu toplumsal düzenin sağlanması fikri ve uğraşısı, hiç şüphesiz dönemin tarihsel, ekonomik ve toplumsal koşullarının bir bileşimi olarak ortaya çıkar. Devrimin ardından ortaya çıkan ve onun karşısında yer alan muhafazakâr fikri akımın başını çeken yerli temsilciler: De Maistre, De Bonald, De Chateaubriand, ortak bir kanaatle devrimin toplumun bütünlüğünü ve doğal düzeni parçaladığı inancını paylaşırlar. Monarşi ve Katolik Kilisesi'nin, toplumsal istikrar ve düzen için vazgeçilmez olduğunu; uyumun gelenekler ve dini inançlar çerçevesinde korunması gerektiğini

savunurlar. Dikkat çekici bir biçimde, Ansiklopedist gelenek içerisinde yer alan ve Aydınlanmanın bireysel akıl ve özgürlük düşüncesini paylaşan Diderot, D'Alembert, Voltaire, d'Holbach gibi düşünürlerin hemen hepsi de, ekseriyetle toplumsal düzenin ve uyumun korunması gerektiği hususunda hemfikirdir.

Rousseau, genel irade fikrine dayalı toplumsal sözleşme yaklaşımı ile, bireysel özgürlüğün de içinde yer aldığı düzenin sağlanması fikrini benimser. Radikal ve ani değişimlerin düzeni bozarak anarşi durumunu tetikleyeceği endişesini taşıyan Montesquieu'de pekâlâ bu geleneğin öncülleri arasında sayılabilir. Bütün bu isimlerin öncülük ettiği Fransız toplumsal düşüncesinin, katı liberal bireycilikten uzak, egemen muhafazakâr geleneği⁵³ Saint-Simon ve Auguste Comte ile devam eder; ancak büyük bir farkla. Bu düşünürler, 'toplumsal düzensizlik' sorununa çareler üretmenin ve kurulacak yeni toplumsal düzenin bilimsel temeller üzerine oturtulması için çaba sarfederler. Bu noktada, Saint-Simon ve Comte arasındaki ayrıma dikkat çekmek gereklidir. İlki, bu bilimin mümkün olduğunu onaylayan ve teklif eden ilk düşünürdür. İkincisi ise, onun kurulmasını üstlenen ilk düşünürdür. Toplumsal olguların sistematik ve objektif incelemesinin gözlem, deney ve bilimsel yöntemler ile elde edilebileceğini savunan felsefi akım pozitivismi, adını koyulacak yeni bilim projesinin felsefi temelleri olarak belirlerler. Comte'un sosyolojisinde tezahür ettiği şekliyle, bu bilimsel projenin çıkış noktası, düzeni (statik) olduğu kadar ilerlemeyi (dinamik) de sağlayacak bilimsel bilgiyi üretmektir. Sosyolojinin Fransa'da bir bilim olarak doğuşu, Comte'un yaratmak istediği bilimin yöntemini tanımlaması ve çerçevesini oluşturmasının ardından, nihayet Emile Durkheim'ın bireysel ve kolektif çabaları ile kurumsallaşma evresine girecektir. Bu kolektif çabaların, sosyolojiyi bir disiplin olarak Fransa'da kurumsallaştırmasında ise, Durkheim ve arkadaşlarının en etkili aracı *L'Année sociologique* dergisi olacaktır. Çalışmamızın temel konusunu teşkil eden bu hususlar, ilerleyen bölümlerde ayrıntılı bir biçimde ele alınacaktır.

---

⁵³ Saint-Simon, Comte, Tocqueville ve Le Play'den Taine, Durkheim ve Tonnie's'e kadar on dokuzuncu yüzyıl sosyolojisi birçok kez doğrudan ya da dolaylı olarak muhafazakârlığa atıfta bulunmuştur. Bkz. Robert A. Nisbet, *Conservatism and Sociology*, *American Journal of Sociology*, 58, 1952, ss. 167-75.

Saint-Simon'un 'toplumsal fizyoloji' daha sonra Comte'un 'sosyoloji' olarak tasarladıkları bu yeni bilim 'fiziksel dünya' ile 'insan dünyası' arasındaki işleyiş yasalarını bir araya getirme ve açığa çıkarma eğilimindedir. Bir tür analogi içeren bu eğilim sosyolojinin pozitivist bilimsel temellerinin mekanistik yönüne vurgu yapar. Bu yaklaşım, toplumsal yaşama ilişkin kesin bilgi edinme amacı taşımaktadır. Öte yandan, Montesquieu'nün toplumsal olguların da tarihin genel işleyiş yasaları gibi keşfedilebileceği fikri, bu projenin en erken habercisidir. Durkheim (1900), Condorcet'nin de Montesquieu gibi toplumsal olguların incelenmesine ilişkin bu bilime duyulan ihtiyacın farkında olduklarına; çaba sarfettiklerine ancak her ikisinin de parlak eserler ve orijinal görüşler sunmaktan öte bilimsel bir tasarımda bulunmadıklarına dikkat çeker. Dönemin pratik kaygıları zihinleri o denli meşgul etmektedir ki, bilimsel bir gelenek başlatmak için eski toplumsal düzenin çöktüğü tarihsel koşulların baskın ve itici gücünü beklemek gerekmiştir.

Benzer şekilde Fransa'da sosyolojinin ortaya çıkmasına katkı sunan Tocqueville'in katkıları göz ardı edilemez. Daha çok sosyal teori tarihinde önemli bir yere sahip olan Alexis de Tocqueville (1805-1859) her ne kadar doğrudan bu bilimi kurma çabalarına dahil olmamış ise de gözlem ve karşılaştırmalı yaklaşımı ile sosyolojinin daha sonra gelişecek metodolojik araçlarını zenginleştirmiştir. Tocqueville'in temel eserleri *De la démocratie en Amérique* (1835) ve *L'Ancien Régime et la Révolution* (1856), her ikisi de eski aristokratik topluma karşıt olarak gelişen yeni demokratik toplum yapısının özünü, kökenini ve görünümünü açıklamaya yönelmektedir. O, toplumun nasıl oluştuğu ve nasıl incelenmesi gerektiğiyle değil, doğrudan toplum ve toplumsal süreç analizleri ile ilgilenir. Bu yönüyle Raymond Aron (1967) toplumsal ve politik kurumların işleyişini ve bu kurumların toplum üzerindeki etkilerini inceleyen Montesquieu ile Tocqueville arasındaki benzerlik ve yakınlığa dikkat çekerek, onların sosyolojinin kurucu geleneği içerisinde yer almayı hak ettiklerini ifade eder (s. 20-21). Kabakçı'ya göre (2023, s. 85) Tocqueville'in karşılaştırmalı yöntemi kullanarak Amerika'nın Fransa'ya göre neden daha liberal olduğunu ele aldığı (1835) ve Fransa'da eski rejimin merkezîyetçi, otoriter yapısından demokratik bir düzene geçişte liberal yönünün neden geride kaldığını incelediği (1856) eserleri; *karşılaştırmalı sosyoloji* ve *karşılaştırmalı tarihsel*

sosyoloji yönteminin temel metinleridir. Tocqueville'in katkıları ile gelişim göstermeye devam eden sosyolojinin bilimsel alt yapısı, Saint-Simon'un toplumsal yaşamın fizyolojini incelemeye yönelik teorik ve metodolojik ilgisiyle sosyoloji ilk kez bir bilim olma iddiasını taşımaya başlayacaktır. Onun özellikle endüstri toplumu üzerine yaptığı ayrıntılı incelemeleri söz konusu iddianın temelini teşkil eder.

1.2.2. Endüstri Toplumunun Doğuşu

Endüstri devriminin meydana getirdiği yeni iktisadi düzen ve kapitalizmin her geçen gün cemaat ruhunu, Fransız Devrimi'nin yıkıcı bireycilik dalgasının ise dayanışma duygusunu aşındırdığı durum karşısında öne çıkan tepkiler, sadece muhafazakâr fikri akım ile sınırlı değildir. Devrim sonrası sosyalist düşüncenin kökeninde, D'Alembert'in öğrencisi, *Encyclopédie* ruhundan güçlü bir şekilde etkilenmiş Claude Henri de Saint-Simon (1760-1825) yer almaktadır. Onun öncülüğünde Fransız sosyalist düşüncesi, –Engels ve Marx'inkine benzemeyen– Endüstri Devriminin yarattığı toplumsal değişimlere yanıt arayan ve toplumun yeniden organizasyonunun yönetilmesi gerektiğini öne süren akımı temsil eder. Devrim sonrası terör katliamlarının ve Napolyon'un baskıcı militarizminin sürdüğü bir dönemde, bilim ve teknoloji tarafından regüle edilen, sanayiciler ve bilim adamları tarafından kontrol edilen bir toplum öngörür. Bu düşüncenin özgül yanı ise, onu ilk kez kavramsallaştırdığı 'endüstri (sanayi) toplumu' ile bilimsel ve üretim odaklı çözümler sunma çabasının yeni bir bilim tahayyülü ile birleşmesidir.

Saint-Simon, sistematik bilim projesini (bir din ve vahiy olarak) ve endüstriyel doktrinlerini ilk kez 1803 yılında duyurur.⁵⁴ 'Toplumsal fizyoloji' olarak adlandırdığı insan bilimi, toplumsal yasaları fizyolojinin biyolojik olguların yasalarını incelediği gibi incelemelidir (Bkz. Saint-Simon, 1813). Saint-Simon'a göre, bilimsel ve endüstriyel gelişmenin lokomotif olacağı bir sistem, çatışmanın önüne geçecek iş birliğini artıracak ve Avrupa toplumunun yeniden organizasyonunu mümkün kılacaktır. Saint-Simon, sosyolojiyi bir bilim olarak ilk formüle eden kişi olma onuruna sahiptir. Meriç'e göre (1980), sosyoloji, sosyalizm, pozitivism ve

⁵⁴ Bkz. *Lettres d'un habitant de Genève à ses contemporains*, Bibliotheque de Lausanne, s. 98, 1803.

endüstriyalizmin gerçek anlamda kurucusu Saint-Simon'dur (s. 451). 19. yüzyıl Avrupa'sında sosyoloji, sosyalizm ile doğmuş ve bu yönüyle ihtilalci devrimlerin sarstığı atmosfer içerisinde eski cemiyetin mazisini yaşatmak gayreti taşımaktadır (1993, s.194). Bu yönüyle muhafazakardır.⁵⁵ Meriç (1995), doğmakta olan bilimin kuruluş evresinde gözlemlediği düşünsel gayrete atıfla, sosyolojiyi, “düzenin müdafaasına ve istikrarına adanmış *yeni bir teoloji*” (s. 183) olarak tanımlamaktadır. Onun bu tespiti, Saint-Simon'un endüstriyalizm fikrini ve Comte'un pozitivizmi, kurulacak ahlaki düzenin ‘dini’ olarak belirleme gayretleri sentezlemektedir. Saint Simon'un son eseri olan *Nouveau Christianisme* (1825) –yeni Hristiyanlık– *Saint-simonisme* olarak da anılacak fikirlerinin bir son tahlili ve sentezi mahiyetinde, bilimsel yaklaşımının özü olarak sunmaktadır.

Saint-Simon, her ne kadar 1789'dan beri süregelen sosyo-politik istikrarsızlığa ilişkin; bunun Hristiyan ahlakı ve sivil toplum arasında açılan uçurumdan kaynaklandığını düşünen De Bonald ve De Maistre'den etkilenmiş bir düşünür olsa da, toplumsal yaklaşımında onları takip etmez. Ortaya çıkan düzensizliğin altında ahlaki çözümlenin yattığı teşhisinde onlarla hemfikirdir; ancak o, bu ahlaki kaosun ancak bilimsel bilgi aracılığıyla çözüme kavuşturulabileceğini öngörür. Bu kriz karşısında yeniden yapılanma modelini; yeni doğmakta olan, emek ve sermayenin üretkenliği ile karakterize edilen endüstri toplumunda bulur. Feodal ve teolojik sistemden, endüstriyel ve bilimsel olana geçişte, toplumun yapılanması için ihtiyaç olarak gördüğü bilincin dönüştürülmesi ve insanlığın faydasına olacak çağdaş bilginin oluşturulması için ‘yeni bir ansiklopedi oluşturma’ fikrini taşımaktadır (Tiryakian, 1978, ss. 204-6). Topluma yön verecek bilgi sistemine ihtiyaç vardır; zira eskisi çözülmüş, yenisi henüz kurulu değildir. *Yeni Ansiklopedi*'nin yazılması fikri,

---

⁵⁵ Sosyalist düşünce, bir yönüyle muhafazakâr düşünce ile ortak bir kesişim hattında buluşmaktadır. Her iki akım da toplumun bir arada tutulması, düzenin korunması ve istikrarın sağlanması amacını güder. Öte yandan, muhafazakâr düşüncenin yeni düzenin oluşturulmasında ve ahlakın kurulmasında, dinin eski toplumsal yapı içerisindeki rolüne olan bağlılığının aksine; sosyalist düşüncede, bilim, akıl ve teknik yer alır. Bu yönüyle sosyalist düşünce, muhafazakarlıktan ‘seküler’ olduğu noktada ayrışır. Ayrıca, Fransız sosyalizminin öncüsü Saint-Simon, bireyden ziyade ‘toplumsal sınıfı’ sosyolojik analizin temel birimi olarak kabul etmektedir.

endüstriyalizmi yeni bir siyasi ve toplumsal sistem olarak teorik düzeyde inşa etme projesinin bir parçasıdır.

Saint-Simon'un birbiriyle bağlantılı Yeni Ansiklopedi'si (*Nouvelle Encyclopédie*), yeni seküler bir din olarak hizmet verecek; Yeni Hristiyanlık (*Nouveau Christianisme*) ise Newton'un evrensel çekim yasası üzerine kurulacaktır (Gouhier, 1960, s. 386). Yeni dinin en büyük amacı ise, en büyük ve en yoksul sınıfın ahlaki, maddi ve entelektüel durumunun iyileştirilmesini sağlamaktır. Ansiklopedi, yani onun bilimsel çabası, buna hizmet edecektir. *Introduction aux Travaux scientifiques du XIXe* (1808) eserinde, yeni Ansiklopediyi; dolayısıyla bilimsel projesini inşa etmeye girişir.

Önsözünde, “Descartes tarafından öngörülen bilimsel sistemi düzenleyen iyi bir Ansiklopedi oluşturmak, büyük Napolyon'un görüşlerine layık tek bilimsel çalışmadır” (Saint-Simon, 1808, s.18) ifadesi yer almaktadır. *Esquisse d'une nouvelle encyclopédie* (1810) ile giriş düzeyinde bir ilerleme kaydeder. Devrim sonrası ideologlar hareketinin bir parçası olmak isteyen Saint-Simon, bu projeyi 'bilimsel teğmeni' olmak istediğini ifade ettiği imparatorun himayesi altında yürütmek istemektedir (s. 192). Nitekim ömrünü bu projenin altyapısını oluşturmak için harcayacaktır. Bu proje, en temelde bir tarih anlayışına dayanır. Bu tarih anlayışı evrimci ve ilerlemeci bir tarih anlayışıdır. Temelinde ise, endüstrileşmenin tarihin nihai evresi olduğu fikri yatar.

Teolojik ve metafizik evreleri geride bırakan endüstri çağında bilim, onun öngördüğü şekliyle ancak 'sistematik' olması şartıyla amacına hizmet edecektir. Bunu ise çok temel bir bilimsel kaideye, Newton'un 'yer çekimi' yasasına dayandırır. Onun bu mekanistik devrime dayanan yaklaşımı, fiziksel bilimlerin doğal dünyanın anlaşılmasında olduğu gibi, geleceğin endüstri toplumunun anlaşılmasında benzer şekilde işleyeceğini öngörür. Bu yaklaşım, daha sonra pozitivistlerin temellerini atar. Toplumsal bilginin, doğa bilimlerinde olduğu kadar kesin, net ve sistematik olması elzemdir. Toplumsal fizyoloji bunu tasarlamaktadır.⁵⁶ Bu bilimsel yöntem, en

⁵⁶ Saint-Simon'a göre (1810) “toplum eylemlerinin bireysel iradelerin keyfilikinden başka bir nedeni olmayan canlı varlıkların salt bir yığılması” değildir; “organlarının kendilerine emanet edilen işlevleri az ya da çok düzenli olarak yerine getirip getirmemesine göre varlığı az ya da çok güçlü ya da bocalayan

nihayetinde geleceğin endüstri toplumunun toplumsal gelişmesine ve ilerlemesine hizmet edecektir.

L'Industrie (1816-1818) eserinin yazarı, endüstrileşmeyi sadece ekonomik gelişmenin değil aynı zamanda toplumsal ve ahlaki ilerlemenin de kaynağı olarak görür. Bu düşüncesini, *Du Système Industriel*'de (1821-1822) genişleterek, aristokrasi ve ruhban sınıfının hâkim olduğu eski düzenin yerini; merkezinde sanayicilerin, üretici ve zanaatkar kesimin yer aldığı, ilerlemeyi sağlayacak bilgi ve beceriye sahip olanlar tarafından yönetilen endüstri toplumu vizyonunu detaylandırır. "Hükümet, bilim ve sanayiye sahip olanlara emanet edilmelidir, çünkü toplumu üreten ve zenginleştiren onlardır" (Bkz. *Catechisme des Industriels*, 1823-1824).

Endüstri, yeni toplumun mimarı olmalıdır. Bir tür toplumsal mühendislik girişimini açık eden bu yaklaşımında Saint-Simon, bireylerin üretim ve ilerlemeye katkıları nispetinde saygınlık kazanmalarını ve ödüllendirilmelerini savunur. "Herkes yeteneğine göre, her yetenek ürettiği işe göre" (*chacun selon sa capacité, à chaque capacité selon ses oeuvres*) bunu başarmanın parolasıdır. Bu parola, sosyalizmin temel işleyiş mantığına işaret eder ve daha sonraki sosyalist teorilerin öncüsü konumuna yerleşir.

Saint-Simon'un, özel mülkiyet tartışmalarına kapı aralayan sosyalist düşüncesi, onu çoğunluğun yararına yeniden düzenleme esasına dayanır. Mülkiyetin komünist bir yöntemle yok edilmesini değil; fert mülkiyetini endüstri rejimine tabi kılmak suretiyle umumi yararı gözetmektedir. Bu yarar, en nihayetinde toplumu maddi ve manevi olarak yüceltmektir (Meriç, 1996, s. 74). Fransızcaya kazandırdığı *industriel* kavramı etrafında inşa ettiği sosyalist düşüncesinin, toplumun yeniden örgütlenmesinde bir kılavuz icra etmesi için bilime duyulan ihtiyacı ilk kez yüksek

---

gerçek bir varlıktır." Bu nedenle toplumsal fizyoloji, tıpkı özel fizyolojinin bireylerinkini incelediği gibi, onun için organik işlevlerini incelemesi gereken toplumsal bedenin organlarından başka bir şey olmayan bireylerin üzerinde durur. Bkz. *Physiologie sociale, t. X des Œuvres complètes*, s. 177.

sesle duyuran Saint-Simon, toplumun tıpkı yaşayan bir organizma gibi keşfedilebilecek belirli yasalar altında işlediğini öne sürer.

Toplumun işleyiş yasalarını analiz etmek ve düzenlemek için bilimsel ilkeleri kullanma ısrarı, sosyolojinin bir bilim fikri olarak ortaya çıkışında önemli bir aşamayı temsil eder. O'nun, toplumun, endüstriyel ve bilimsel ilerlemeleri yönlendirmek için gerekli bilgi ve becerilere sahip kişiler tarafından yönetilmesi gerektiğini öne süren bu meritokratik görüşü, modern sanayi toplumlarının örgütlenmesine ilişkin sosyolojik teorilerin gelişimine etki edecektir.

Saint-Simon'un, toplumsal adalet ve uyumun sağlanması için ekonomik yeniden dağılım ve sanayileşmenin; bireylerin yeteneklerine göre katkıda buldukları ve ihtiyaçlarına göre adil bir şekilde paylaştıkları bir sistem öngörüsü; daha sonraki sosyolojinin eşitsizlik ve toplumsal adalet konularını ele almasında temel teşkil eden bir etkiye sahiptir. Durkheim (1893), modern toplumlarda mekanik dayanışmadan organik olana geçişi inceleyerek, Saint-Simon'un toplumsal uyum yaklaşımını geliştirir. Simon'un, toplumsal örgütlenme biçimleri yaratmada sanayileşmeye yaptığı vurgu; Durkheim'ın karmaşık toplumlarda toplumsal uyuma katkıda bulunduğu analizlerde ve giderek uzmanlaşan (toplumsal farklılaşma) 'bireyci bir toplumda' toplumsal düzeni korumak için kolektif bir vicdana duyulan ihtiyacın analizinde karşılık bulur. Durkheim'a göre iş bölümü, toplum için düzen ve istikrar sağlayıcı bir işleve sahiptir, bu yönüyle Simon'un sanayi toplumu tahayyülü ile örtüşür. Simon sosyalist, Durkheim kolektivist yaklaşımları bir tür ahlaki rehber olarak görür. Saint-Simon'un fikirlerinin Durkheim üzerindeki yansımaları ve belirgin etkileri elbette çoğaltılabilir.

Saint-Simon'un, sanayi toplumu için dini esinli ahlaki bir çerçevenin gerekliliğini yansıtan *yeni Hristiyanlık* vizyonu; Durkheim'ın, dinin toplumsal uyum ve ahlaki düzenleme için sağladığı yapısal ve işlevsel gücünü keşfetmesiyle benzer bir ilgi taşır. Bir diğer süreklilik, toplumu reforme etme potansiyeline sahip sosyal bilim fikrini ortaya atan Simon'un, onun dönüştürücü gücüne olan inancının entelektüel bir miras olarak aktarımıdır. Durkheim, bu fikirleri, sosyolojiyi modernitenin ahlaki krizlerini teşhis edebilecek ve ele alabilecek ayrı bir bilimsel disiplin olarak kurma

projesinde karşılık bulmaktadır. Bu yönüyle, Simon'un bilimsel ilkelerin sistematik bir biçimde toplumun incelenmesi, açıklanması ve bu doğrultuda dönüştürülmesi düşüncesi; sosyolojinin bir bilim olma yolculuğunda süreklilik arz eder.

Endüstri, sosyalizm ve bilim; toplumsal bir vizyonla birleşerek *saint-simonisme* olarak sosyolojinin ortaya çıkmasına katkı sunmaktadır. Geleneksel toplumdaki modern topluma geçişin ortaya çıkardığı kaotik durumun, toplum bilimsel olarak incelenmesi gerektiği düşüncesini savunan ilk figür olmasıyla; sosyolojinin toplumsal düşünceler tarihiyle bilimsel evresi arasında köprü kurmaktadır. Saint-Simon, mevcut toplumsal örgütlenme (*ancien régime*) ile toplumsal yeniden örgütlenme (endüstriyel toplum) arasında toplumsal düzensizliğin hâkim olduğu geçişin ahlaki kılavuzluğunu yapma gayretindedir. Endüstrinin toplumun temel yapı taşı olduğu; ekonomik üretimin ve zenginliğin toplumsal refahın hizmetine sunulması gerektiğini savunan sosyalizm anlayışı; bilimsel pozitivist yöntemin toplumsal olayların incelenmesinde kullanılabileceğini savunan ilk düşünür olması; bütünüyle sosyolojiyi toplumsal sorunların çözümüne yönelik sosyolojinin gelişimine katkı sunar.

Saint-Simon, en nihayetinde sosyolojinin entelektüel fikir babasıdır. Onu ilk formüle eden kişi olma onuruna sahiptir. Toplumsal fizyolojinin kuruluşunu, bilim reformunun vazgeçilmez bir unsuru olarak görmesi, Gurvitch'in onu sosyolojinin "vaftiz babası" (1965, s. 7) olarak adlandırma nedenidir. Onun sosyo-ekonomik ve politik düşünce de öne çıkan bir başka yönü de, kapitalizm ve sosyalizm arasında köprü kurmaya çalışan yaklaşımıdır. Bu köprü vazifesiyle geleceğin toplumunu bilimsel olarak yeniden organize etme peşindedir. Böylesi bir projeye en yararlı katkının, toplumlara bilinçlerini yeniden kazandırmak olduğunun; bunun için ise her şeyden önce anlaşılması gerekenin toplum olduğunun farkındadır. Ancak onun çalışmalarında, toplumsal sistemin temelini keşfetmeye yönelik bir girişim görülmemektedir. Bilimin pozitif olması gerektiği koşulu yerindedir; ancak bu tasarımı üstlenmemiştir. Onun niyet düzeyinde kalan bu projesi, daha sonra sosyolojiye isim ve bilim hiyerarşisinde bir konum atfedecek öğrencisi Comte tarafından bir tür toplum mühendisliği projesi olarak devam ettirilecektir.

1.2.3. Sosyolojik Pozitivizm

Bir bilim ve disiplin olarak sosyolojinin soy kütüğünde, toplumun incelenmesinin ampirik ve bilimsel ilkelere dayandırılmasını esas alan pozitivizm felsefesinin kurucu bir rolü ve etkisi vardır.⁵⁷ Bu felsefi akım, bilimsel kanıtların toplumu anlamak için en güvenilir kaynak olduğunu; olgunun bilgisinden ibaret olan geçerli bilgiye ise ancak ampirizm (gözlem, deney) ile ulaşılabileceğini savunur. Matematiksel kanıtlamayı esas kabul eden bir bilimsel düşünce geleneği, doğayı nasıl görüyor ve anlıyorsak, toplumu da aynı şekilde gözlemleyip bu deneyimlerin üzerine ampirik bilgi üretebileceğimiz kabulünü içerir. Buradaki bilgi üretimi, toplumsal olgular ve olaylar üzerinde dinsel ve kültürel yanlılıkları bir kenara bırakıp, nesnel bir gözle bakabilmeyi esas almaktadır. Pozitivizmin en erken ve belirgin formülasyonu ve esin kaynağı, 19. yüzyılda Saint Simon'un pozitif bilginin spekülatif ve metafizik tartışmaların yerini alması gerektiği yönündeki fikrine dayanır. Bu fikri hocasından devralan Auguste Comte (1798-1857),⁵⁸ pozitivizmin adını koyması, geliştirmesi ve sistematik bir çerçeveye oturtmasıyla kurucusu olarak tanınır. Comte, doğa bilimlerinde kullanılan yöntemlerin sosyal bilimlere de uygulanması gerektiği görüşünü, toplumun incelenmesini de içine alacak şekilde genişleterek sosyolojik pozitivizm fikrini geliştirir. Toplumsal olguların da doğa olayları gibi kavranabileceği fikrini öğrencisi olduğu Saint-Simon'a borçludur.

Bu aşamada Saint-Simon ve Comte'un düşüncelerindeki benzerlikler ve süreklilikler dikkat çekicidir. Ancak ilki, bir bilim olarak sosyolojinin kurulması gerektiği fikrini onaylarken; ikincisi onu fiilen üstlenmiştir. Comte'un, toplumsal olguların gözlem, deney ve karşılaştırma yoluyla incelenmesi gerektiği fikri, sosyolojinin ayrı bir disiplin olarak kurulmasına temel teşkil etmesi açısından kritik bir aşamaya işaret eder. Comte bu yönüyle sosyolojinin ilk epistemoloğudur ve Durkheim aracılığıyla Fransız sosyoloji geleneği üzerinde en büyük etkiye sahip

⁵⁷ Herbert Marcuse'un sosyolojinin pozitivizmden doğduğu ve onun etkisiyle bağımsız bir ampirik bilim haline geldiği tespiti dikkat çekicidir. Bkz. *Reason and Revolution: Hegel and The Rise of Social Theory*, Humanities Press, 1954.

⁵⁸ Auguste Comte'un kapsamlı entelektüel biyografisi için Bkz. Henri Gouhier, *La Vie d'Auguste Comte*, Gallimard, 1931; *La Jeunesse d'Auguste Comte et la formation du positivisme*, Vrin, 1933.

olacak olan; onun epistemolojisidir. Bu, sosyolojinin gelişimini sağlayacak temel bir düşünsel ilerlemeyi ve gelişmeyi temsil eder.

19. yüzyılın hemen başında, devrimler sonrası Fransa’da Bilim Akademilerinin tekelinin giderek çözülmesiyle birlikte, bilimsel gelişimin önünün açılmasında ve bilimsel gelişimin hız kazanmasında “edebi bir salon kültüründen, akademisyenlere öncü bir rol veren kültüre geçiş” (Heilbron, 2006, s. 237) büyük rol oynamıştır. Fransız sosyolojisinin üzerine inşa edileceği epistemoloji büyük ölçüde bu dönemde Comte tarafından şekillendirilmiştir. Ancak onun sosyolojik pozitivizminin düşünsel temelleri daha eskiye; 18. yüzyıl Aydınlanma düşüncesinden hem etkilenen hem de onu eleştiren bir etkileşimden beslenmektedir. Bu etkileşim, Aydınlanmanın metafiziğine, insan biliminin analiz birimi olarak ‘bireyleri’ ele almasına ve psikolojinin odağına indirgemesine karşı tepkilerle beslenmiştir.

Metodolojik bireyciliğin karşısında yer alan düşünce geleneğinin kökenlerinde, Rousseau, Montesquieu ve ayrıca Maistre’in; toplumu bireylerin basit toplamının ötesinde, bir gerçeklik ve organik bir bütün olarak gören yaklaşımları yer almaktadır. Bu yaklaşım, Saint-Simon ve Comte tarafından güçlü bir biçimde benimsenmiştir (Bkz. Benton, 1977). Genel iradeye ve kolektif çıkara olan inancı ile Rousseau, toplumu organik bir bütün olarak görürken; Montesquieu *Kanunların Ruhunu* adlı eseriyle yapıların insan üzerindeki etkisini vurgulamakta ve bu yapıların bireysel eylemlerin salt toplamından daha fazlası olduğunu öne sürmektedir. Bu organisist yaklaşımıyla, tıpkı doğal gerçeklikler gibi toplumsal gerçekliklerinde genel yasalara ve kendine özgü bir doğaya sahip olduğunu savunur. Durkheim (1965), Rousseau ve Montesquieu’yü, başlıca bu yaklaşımları sebebi ile sosyolojinin öncüleri olarak değerlendirmektedir. Çünkü her ikisi de kolektif olguların ve toplumsal yaşamı yöneten yapıların varlığına ve önemine dikkat çekmektedir.

Bu bağlam, 19. yüzyıl Fransız toplumsal düşüncesinin bütününe egemen olan sosyolojik pozitivizmin düşünsel temellerinin anlaşılmasında ve Fransız sosyolojisinin bütüncül toplum anlayışında arz eden sürekliliği takip etmek açısından; ayrıca Fransız sosyolojisinin bütüncül toplum anlayışında süreklilik gösteren temel bir hattın takibi bakımından da önemlidir. Nihayetinde, sosyolojik pozitivizmin toplumsal düzenin

bilimsel ilkelerle yönetilebileceği fikrini sistematize eden epistemolojik ve metodolojik yaklaşımı, toplumu bireyler üstü bir gerçeklik olarak telakki eden Fransız sosyoloji geleneği ile iç içe gelişmektedir.

Pozitivizmin günümüzde çağrıştırdığı anlamlar nesnelcilik ve bilim-perestlik gibi yorumlansa da, Comte, sosyolojiden önce icat ettiği pozitivizm terimini –kelimenin barındırdığı anlam itibarıyla– pozitivist düşüncesinde istenmeyen özelliklerin karşısında; tek bir sendromda birleşen birçok anlamı içerecek şekilde tasarlamıştır. Negatif, düşsel, yetersiz, dayanıksız, muğlak, göreceli ve zararlı olanın karşısında pozitif, gerçek, faydalı, kesin, açık ve seçik (metafizik olmayan), net ve yapıcı olarak tanımlar (Comte, 1963, ss. 71-73). Comte pozitivist düşüncesini, temellerini attığı altı ciltlik eseri *Cours de philosophie positive* (1830-1842) ile detaylandırır. Bu eser, Comte’un toplumun içerisinde bulunduğu krizi düşünmesinin ve pratik toplumsal anlam kazanması beklenen felsefi sisteminin bir sonucu ve tamamlayıcısı olarak, sosyolojisinin ortaya çıktığı ve adının konduğu metindir.

Comte, Saint-Simon’dan ödünç aldığı ‘toplumsal fizik’ teriminin Quetelet (1835)⁵⁹ tarafından kullanıldığını fark edince; Latince *socio* (yoldaşlık, birliktelik, toplum) ve Yunanca *logia* (söz söyleme yeteneği, bilim, uzmanlık) kelimelerini bir araya getirerek *sociologie* neolojizmini, *Pozitif Felsefe*’nin (1837) dördüncü cildinde icat eder. Bu aşamadan sonra Comte’un çabası ve özgün katkısı, tek ve tutarlı bir toplum teorisi öne süren görüşlerini ve pozitivist ideolojisini eklemlenmek ve sistematik hale getirmek olacaktır. Sosyolojinin bilimsel safhaya ilerleyişinin habercisi konumunda olan Comte’un pozitivizmi, doğduğu yüzyılda taşıdığı tarihsel bagajına (devrimlerin yıktığı yapıların yerinde ortaya çıkan inanç ve bilinç boşluğu; düzen ve istikrar sorunu) taşıdığı sorunlara çözüm üretme gayreti taşımıştır. Pozitivizm; inanç ve kültürlerden bağımsız, seküler bir biçimde toplumsal meselelere nesnel ve tarafsız bir biçimde yaklaşmayı esas almaktadır. Bu yaklaşım, bir anlamda Batı Avrupa’nın düşünsel çerçevesini belirleyecek olan paradigmatic zemini oluşturacak; Fransız sosyoloji ekolünün benimseyip sürdüreceği sosyolojik yöntemin esasını teşkil

---

⁵⁹ Bkz. Adolphe Quetelet, *Sur l’Homme et le développement de ses facultés ou essai de physique sociale*, Paris, Bachelier, 1835.

edecektir. Sosyolojinin doğuşundaki toplumsal sorunları çözüme odaklı Comte'un toplum mühendisliği vizyonunun; sosyalist (endüstri toplumu) ve muhafazakâr düşüncelerle harmanlanan çelişkili ve özgün doğasının, nesnel olmayan, sosyo-politik bir kaygıdan beslendiğine dikkat çekmek gerekmektedir.

Comte sosyolojisinin en belirgin ve dikkat çekici yönünü teşkil eden, onun çelişkili ve zıtlıklarla dolu düşünce yapısı; dikkate değer olduğu kadar, onun özgün ve eklektik katkılarını da belirleyen bir özelliktir. Bir taraftan, 18. yüzyıl Aydınlanması'nın metafizik felsefesine ciddi şekilde tepki gösterir; buna rağmen, Turgot ve Condorcet'nin ilerlemeci anlayışından etkilenir. Öte yandan, Comte'un anti-bireyci ve anti-liberal konumu üzerinde muhafazakâr düşünürlerin etkisi büyüktür. Muhafazakâr öğretinin önde gelen isimleri De Bonald ve De Maistre'nin, toplumsal bağların korunması ve düzenin tesisine bağlılık ilkeleri; sıkı bir devrim karşıtı olan Comte üzerinde oldukça etkili olur (Ünsaldı, 2021, s. 100). Comte'un düşüncesinde açıkça görülebilen bu belirgin zıtlık, onun sosyolojisinin özgün ve eklektik yapısını inşa eder. İlerleme ve muhafazakarlık düşüncesini, toplumsal *dinamik* ve toplumsal *statik* olarak iki ayaklı bir kurguya oturtması, sosyolojinin gelişimine sunduğu önemli katkıyı belirler.

Toplumun iyileştirilmesi için, bir dizi bilimsel temele dayanan ne anarşik ne de gerici (*ni anarchique ni retrograde*) bir programın tasarlanmasında toplumsal dinamik ve statik, toplumsal hayatın iki yönünü belirler. Sosyolojinin daha sonraki gelişiminde, toplumsal dinamik, toplumsal değişimi; toplumsal statik ise başta aile olmak üzere bütünüyle kurumların (*institutions*) incelenmesini konu edinen ve kurumsal yapının sürekliliğini merkeze alan, ilgi alanını muhteva edecektir. Comte'a göre “en küçük toplum birimi olan aile, en temel sosyolojik unsur” (Arnaud, 1969, s. 25) ve analiz birimi olarak merkezi bir rol oynar. Toplumsal statik; toplumsal sistemin (düzenin), çeşitli bileşenleri arasındaki karşılıklı ilişkilerinin dengesinin ve toplumsal uyumun oluşumunu belirleyen faktörlerin metodik olarak incelenmesiyle ilgilenir. “Sistemin bütünü ve parçaları arasında her zaman kendiliğinden bir uyum olmalıdır” (Coser, 1971, s. 10); aksi takdirde patolojik bir durum ortaya çıkar. Düzenin korunması esas, statığın temel meselesidir.

Toplumsal dinamik ise tarihsel perspektiften, insanlığın gelişimini ve ilerlemesini; toplumsal değişmeyi konu edinir.⁶⁰ Bu, insan toplumlarının tek bir evrim çizgisinden geçtiği birbirini izleyen aşamaların basit bir şema olarak tanımlanabilir. Comte, insan aklının ve bilincinin gelişimini yöneten yasaların ve toplumsal dinamiğin ortaya koyduğu temel düzenin, pozitivizmin nihai hedefine ulaşmadan önce geçirdiği değişimlerin izini sürer. Bu yönüyle dinamik, statige bağlıdır. Pozitivizmin temel ilkeleri olan düzen ve ilerleme, Brezilya'nın milli bayrağında yer aldığı şekliyle, birbirine bağlıdır: düzen ve ilerleme (*ordem e progresso*). “İlerleme düzenin gelişmesidir” (Comte, 1967, s. 105). Comte'un statik ve dinamik ile toplumsal gerçekliği inceleme yaklaşımı, bu iki perspektifi aynı düzlemde birleştirmektedir. Hem toplumsal organizmanın görece istikrarlı yapısının hem de sürekli büyümesinin yasalarını; toplumsal düzenin ve ilerlemenin yasalarını keşfetmeyi amaçlamaktadır.

Dinamik değişimle bağlantılı olarak Comte'un ilerlemeci fikri, temel bir sorunun tespiti etrafında şekillenir: devrimler sonrası büyük buhranın yaşandığı dönemde, toplumsal örgütlenme arzu edildiği gibi gerçekleşmemiştir ve düşüncede (akılda) anarşi hüküm sürmektedir. Bu ise kökten uyumsuz üç düşünce tarzının bir arada var olmasından kaynaklanmaktadır. Comte'un insanlığın ilerlemesini evrimsel ilerlemesini açıkladığı üç hal yasası (*la loi des trois états*) bu bağlamda karşılık bulur. Fenomenlerin ortaya çıkışını tanrıların iradesiyle açıklayan teolojik felsefe; ilahların yerine varlıkları ve soyutlamaları koyan metafizik felsefe; fenomenlerin yasalarını araştırmak için aşkın nedenler arayışını terk eden pozitif felsefe: insanlığın nihai olarak ulaşacağı evrelerdir. Böylelikle, teolojik doğa üstü açıklamalar yerini metafizik soyut sorgulamalara bırakır ve nihayetinde her iki aşamayı reddeden ve geride bırakan, bilginin yalnızca gözlem ve ampirik kanıtlara dayandığı pozitif aşamaya ulaşılır. Comte'un bu üç hâl yasası, toplumların değil, bütün insanlığın gelişimini yöneten tek

---

⁶⁰ Durkheim'a göre (1900) “toplumların kendine özgü gerçeklikleri olsa da, doğanın geri kalanıyla aynı determinizme tabidirler. Yer çekimi yasasının fiziksel dünyaya hükmettiği ve gezegenimizin güneşin etrafında dönüşünü değiştirmenin elimizde olmayışı gibi, toplumların işleyişinde aynı zorunlulukla hükmeden bir yasa vardır: ilerleme yasası. Bu nedenle, yeni bilimin (toplumsal fiziğin) amacı bu yasayı, ona itaat edebileceğimiz ve bizim için belirlediği rotayı anlayabileceğimiz şekilde formüle etmektir. Pozitif karaktere sahip bu bilim, gözlem yoluyla icra edilmeli ve insanlığın ilerleyişinin yönünü saptamalıdır. Bu nedenle yeni bilimin yöntemi tarihsel olmalıdır” (ss. 609-613).

bir yasa önerisidir. Tarihin konusu, Comte felsefesinde bir bütün olarak insanoğlunun evrimsel ilerleyiştir. Durkheim (1900), Comte'un bu akıl yürütmesini sorunlu bulur; zira "insan ırkı bir bütün olarak her zaman aynı yönde, tek ve düz bir çizgide gelişmez. Her zaman ve her yerde aynı yönde ve aynı hedefin peşinde bir insanlık evrimi, kökten hatalı bir doktrindir. Dahası, sosyal bilimlerin ilgilenmesi gereken tek gerçeklik kabileler, uluslar ve devletlerdir" (s. 612). Bu, Durkheim sosyolojisinin Comte ile ayrıştığı noktalardan sadece biridir.

Comte, pozitif aşamayı sadece insan aklının ve entelektüel gelişimin bir safhası olarak değil; pozitivizmi, –Fransız Devrimi'nin ardından süregelen düzensizliği ve istikrarsızlığı, metafizik ilkelerin ışığında düzenleme eğiliminin karşısında– toplumsal ve siyasal krizlere reform niteliğinde bir rehber program olarak görür. *Opuscles de philosophic sociale* (1820) eserinde bu krizin teşhisini bilinç durumuna yönelik yapar. Eski inanç sistemi (bütüncül bir teoloji) ve bunun feodal sistemde karşılık bulduğu siyasi yapı çözülmüştür. Bu durumda, pozitif bilgidaki ilerlemenin bir sonucu olarak, artık metafizikçilerin spekülasyon faaliyetleri geride bırakılmıştır, ancak ahlaki bilincin yeniden inşa edilmesi gereklidir. Arnaud'ya göre (1969), teolojik felsefenin ve onun ruhani iktidar biçimindeki karşılığı olan Kilisenin çöküşü, toplumu ahlaki disiplinden yoksun bırakmıştır (s. 19). Bu belirli aşama itibarıyla, toplumsal ahlaki ikame etmesi hedeflene pozitivism, toplumların daha rasyonel ve etkili bir biçimde bilimsel ilkelere göre örgütlenmesini öngören toplumsal mühendislik vizyonunun temel kılavuzu olmalıdır. Bu noktada, Comte'un bu yaklaşımının kendi düşünce sistemi içerisinde çelişki arz ettiğini ifade etmek gereklidir. Onun pozitivism bilimsel bir altyapıya ve çerçeveye sahiptir, ancak onun düşünceleri, eleştirilerinin merkezinde yer alan metafizik spekülasyonları dolaylı olarak içermektedir. Çünkü onun pozitivismi, bilimsel bir metodoloji öngörmenin yanı sıra ideolojiktir ve felsefesi, bilimin dinin toplumsal işlevlerini üstlendiği bir toplum vizyonu içermektedir. Özellikle yaşamının son yıllarında bu vizyonu insanlık dini olarak ilan edecek ve bizzat eleştirdiği teolojik unsurları barındıracaktır.

Comte'un bilim felsefesini sistematikleştirme girişiminde bulunduğu pozitivism, en nihayetinde sosyolojiyi evrensel bir bilim olarak kurma eğilimine yol

açar. *Discours sur l'esprit positif* (1944), pozitivizmin epistemolojik ve metodolojik temellerinin yanı sıra onun topluma nasıl uygulanabileceğinin felsefesine vurgu yapar. Eğer bilim, toplumsal yeniden yapılanmada bir faktör olarak rol oynayacaksa, pozitif yöntemin ruhuna uygun olarak bu amaca yönelik olarak dönüştürülmeli ve özellikle bu yöntemi toplumsal, siyasi ve ahlaki sorunlara uygulamalıdır; yani sosyolojiyi bilimsel bir disiplin olarak kurmalıdır.

En az genel ve en karmaşık olgularla ilgilenen bu bilimin temeli, bilimlerin zorunlu bir hiyerarşi içinde düzenlenmesini gerektirir. Comte, bir yandan tarihsel ve mantıksal olarak ortaya çıktıkları sıraya; diğer yandan genellik ve karşılıklı bağımlılık derecelerine göre *bilimler hiyerarşisini* oluşturur: matematik, astronomi, fizik, kimya, biyoloji, sosyoloji. Buradaki sıralamanın temel kriteri, azalan genellik ve soyutluk derecesi; artan karmaşıklık ve pratik önem derecesidir. Dolayısıyla, sosyoloji en son gelişen ve hiyerarşiye katılan bir bilim olarak, soyut, karmaşık ve sahip olduğu uygulama kapasitesinin pratik önemi sebebiyle en üst düzeyinde yer almaktadır.

Bu bilimsel hiyerarşi, toplumsal olguları incelemeye yönelik sistematik bir yaklaşımın kurulmasında ve daha basit bilimleri anlamının, sosyolojinin daha karmaşık konuların üstesinden gelmesine yardımcı olacak bir altyapıyı öngörür. Bir matematikçi, başka hiçbir bilimden elde edilen sonuçlardan yararlanmak zorunda değilken (matematik bir bilim olarak ilk ortaya çıkar), bir sosyolog diğer tüm bilimlerden elde edilen verilerden yararlanmak zorundadır. Bu yüzden, sosyoloji pozitif evreye en son ulaşan bilimdir. Bu gecikme, insan toplumlarının karmaşıklığını ve bilimsel yöntemin toplumsal gerçekliği kavrayışının zorluğunu yansıtmaktadır. Pozitif aşamaya ulaşması ise, sosyolojinin doğa bilimleri ile aynı ilkeleri titizlikle benimsediğini gösterir. Comte, gözlem, deney, karşılaştırma ve tarihsel analizi sosyolojinin yöntemi olarak belirleyerek onu felsefeden ve normatif disiplinlerden ayırır; ona bilimsel bir meşruiyet kazandırır. Sosyolojiyi bilimsel piramidin en tepesine yerleştirerek karmaşıklığını ve toplumu anlamaya ve iyileştirmeye adanmış bir bilime duyulan pratik ihtiyacı vurgular. Böylelikle, Comte'un *Cours de Philosophie Positive*'in dördüncü ve beşinci ciltlerinde sosyolojiye atfettiği bu hiyerarşik konum, onu bilimsel bir disiplin olarak meşrulaştırma girişimi olarak düşünülebilir.

Comte'un bilimler hiyerarşisi, organik ve inorganik bedenlerle ilgilenen bilimleri birbirinden ayırıştırırken, sosyolojiyi biyolojinin yakın bir akrabası olarak konumlandırır. Bu yakınlık, sosyolojinin kendisi gibi organik bir bilim olan biyolojinin yaşam, büyüme ve iç düzenleme gibi yaşayan sistemlerle sistematik ve ampirik olarak ilgilenmesi yönüyle benzeşir. Örneğin, sosyal bilimlerde bütünün parçalardan bağımsız gerçekliğinin anlaşılabilir olduğu fikri biyoloji ile kurulan analogik ilgiyi yansıtır. Bu doğrultuda, sosyoloji ve biyoloji ortak kavramları (kriz, organizasyon, konsensüs, organik sistem) paylaşmaktadır. Buna karşın, biyoloji bireysel canlı organizmalara odaklanırken; sosyoloji kendi dinamikleriyle işleyen kolektif organizmaları, insan gruplarını, toplumları ve kurumları inceler. Tekil ve kolektif organizmalar arasındaki niteliksel farklılığın bilincinde olan Comte'un bu tutumu, dönemin revaçta olan psikoloji ve ekonomi politik disiplinlerine karşı takındığı bireycilik ve indirgemecilik karşıtlığının da bir göstergesidir.

Comte, bileşenlerini analiz etmek için toplumsal varlıkları parçalarına ayırmanın, metafizik düşüncenin bir kalıntısı olduğuna ve bu yaklaşımdan uzaklaşmanın toplum biliminin ilerlemesi için elzem olduğunu savunur (Szacki, 1979, s. 184). Buradan çıkarılabilecek en önemli sonuç, sosyolojik çözümlerinin toplumu oluşturan bireyler üzerine açıklamaların bir birleşimi ve toplamı olamayacağıdır. Nitekim Comte'a göre (1969) "toplum, geometrik bir yüzeyin çizgilere ya da bir çizginin noktalara ayırıştırılabileceğinden daha fazla bireylere ayırıştırılmaz" (s. 25). Bu noktada, Comte ile pozitivizmin erken evresinde, sosyolojinin daha sonraki gelişiminde süreklilik arz edecek temel bir ikilem oldukça belirgin hale gelir. Bu, 19. yüzyılda sosyolojinin gelişiminde iki karşıt metodik ve felsefi yaklaşımı belirleyecek olan nominalizm ve realizm arasındaki karşıtlıktır. Bu ayrım, tümel (*universal*) olanın kategorik doğası hakkındaki temel sorgulamalara ve pozisyonlara işaret eder.

Nominalizm, toplumsal kategorilerin gerçek varlıklar olmadığını, bunun yerine bireysel eylemlerin inşa ettiği etiketler olduğunu varsayar. Bu bakış açısını benimseyen sosyolojik yaklaşım, toplumu bireysel etkileşimlerin salt toplamı olarak gören akımı temsil eder. Buna karşılık realizm, tümel veya kategorik yapıların, bireysel oluşumlardan bağımsız gerçek bir varoluşa sahip olduğunu; bireysel eylemleri

etkileyen ve bu eylemlerin toplamının ötesine geçen nesnel *sui generis* bir doğaya ve gerçekliğe sahip olduğunu savunur. Comte'un, toplumu biyolojik ve fiziksel sistemleri inceleyen doğa bilimlerinin kesinliğinde, bilimsel olarak incelenmesi mümkün; kendi yasaları ve dinamikleri olan organik bir bütün olarak gören yaklaşımı realisttir. Bununla beraber, epistemolojik yaklaşımında toplumsal gerçekliği soyut olmayan, gözlemlenebilir olgular olarak görmesi nominalisttir. Bütünüyle özdeş olmasa da bütüncüllüğe (*holisme*) karşı indirgemecilik (*réductionnisme*) ve daha sonra sosyolojizme karşı psikolojizm olarak belirgin karşıt hatlar içerisinde gelişen bu temel ayırım, sosyal teorinin faillik meselesine işaret etmektedir.

Comte'un, bilimleri birbirine bağlı ve tek bir bütünün parçaları gibi bileşik bir bilgi sistemi içerisinde yer aldıkları ve evreni anlama sürecinde zincirin halkaları gibi bütüncül bir ilişkilene sistemi içerisinde yer aldıklarını gösteren hiyerarşisi, bilimin birliği inancını ve vurgusunu öne çıkarır. Esasında Comte, bilimin birliğini yeniden keşfetmez; çünkü Ansiklopedistlerin girişimi tam olarak bunu tasarlamış ve ilan etmiştir. Comte'un ansiklopedik hiyerarşisi de bu geleneğin uzamında yer alır (Bkz. Lévy-Bruhl, 1903). Kendisi de Ansiklopedist geleneğinin bilgiyi sistematize etme çabalarını takdir eder ve pozitivist felsefesini bu çabaların bir devamı olarak görür. Saint-Simon'da belirgin bir şekilde kendini gösteren Yeni Ansiklopedi girişimi ve Comte'un sistematize etmeye giriştiği pozitif bilgi sistemi, Fransız sosyolojisinin bilimsel geleneğinin kökenlerinde yer alan Ansiklopedist geleneği hatırlatmaktadır.

Ansiklopedistlerin bilgiye ve rasyonalizme dayalı bilimsel yaklaşımları, toplumun düzenini ve işleyişini ahlakla ilişkilendiren tutumları ve en nihayetinde toplumsal düşünceyi bireyin ötesine taşıyarak toplumu bir bütün olarak inceleme eğilimleri, Fransız toplumsal düşüncesini yansıtmaktadır. Bütün bu yönleriyle Ansiklopedi'nin temsil ettiği şey, Fransa'da sosyoloji geleneğinin sistematik bir bilime dönüştürülmesi ilgisini taşımasıdır. Sosyolojinin kurumsallaşması evresinde göreceğimiz üzere, Durkheim'ın toplumsal olguların bilimsel incelemesini bir disiplin olarak kurma misyonu; Ansiklopedist geleneğin rasyonel, sistematik ve bilimsel çabalarını devam ettiren ve Durkheim ekolünü temsil eden *L'Année sociologique*'in kolektif bilimsel çabalarında karşılık bulacaktır.

Comte'un, üç hal yasaının geride bıraktığını iddia ettiği metafizik evreye geri dönmek ve kendi bilimsel ilkesiyle çelişmek pahasına pozitivism ile sosyolojiyi, insanlık dinini (*religion de l'humanité*) kurmak için seferber ettiği görülmektedir. Bunu bir sosyal mühendislik projesi olarak değerlendirmek mümkündür. Bu projesini, *Toplumunu yeniden reforme etmek için gerekli bilimsel çalışmaların taslakları*⁶¹ başlığını taşıyan eserinde açıkça ilan etmektedir. *İnsanlığın dinini kuran sosyoloji üzerine bir inceleme* alt başlığını taşıyan *Système de politique positive* (1851-1854) ve 1852 tarihli *Catéchisme Positiviste* (Pozitivist ilmihal) eserleri, onun toplumu yeniden reforme etmeyi öngören bilim tasarımını büyük oranda bir teoloji kurma girişimine dönüştürdüğünü göstermektedir.

Pozitif politika sisteminde ilan ettiği mottosunda “Aşk ilke, düzen temel ve ilerleme amaçtır”⁶² (Bkz. Comte, 1967). Comte, ‘aşk’ı toplumun üyelerini bir arada tutan toplumsal bağın; dayanışma ve birliktelik duygusunun ahlaki kuvveti, temel unsuru olarak görür. İnsanlık dini olarak adlandırdığı etik sistemin merkezinde yer alan ‘aşk’ bireysel çıkarların ötesine geçerek kolektif fedakarlığın kaynağını teşkil edecektir. Toplumun düzenli, adil uyumlu bir yapıya ulaşması ve ilerlemeyi sürekli kılması için aşk benimsenmesi gereken ilkedir. Comte, aşkı, düzeni ve ilerlemeyi deyim yerindeyse emretmektedir. O, kurduğu insanlık dini ile insanlığı kurtaracak; pozitivism bunun rehberi, sosyoloji ise buna hizmet edecek bilimsel araç olacaktır. Onun Mesihvari noktaya ulaşan bu yaklaşımı, sosyolojinin bilimsel temellerine sunduğu katkıya gölge düşürmemelidir. Comte, toplumsalın da doğal olgular gibi incelenebileceği fikrinin ötesine geçerek; inceleme nesnesi toplum olan özerk bir bilimin öncelikli olarak kurulmasını bireysel düzeyde de olsa ilan eden ve üstlenen ilk kişidir.

Comte, geniş bir öğrenci ve takipçi çevresine sahip değildir. Ancak onun çalışmalarıyla yakından ilgili olan öğrencileri Émile Littré (1801-1881) ve Pierre

⁶¹ Bkz. Auguste Comte, *Plan des travaux scientifiques nécessaires pour réorganiser la société*, Aubier-Montaigne, 1822.

⁶² “L’amour pour principe; l’ordre pour base et le progrès pour but” Bkz. Auguste Comte, *Système de politique positive ou Traité de sociologie instituant la religion de l’humanité*, Osnabrück, Otto Zeller, 1967.

Lafitte (1823-1903), onun düşüncelerini yaymaya kendilerini adanmışlardır. Littré pozitivistin daha seküler bir yorumlamasını benimser ve Comte'un 'insanlık dini' fikriyle arasına mesafe koyar. Öte yandan Lafitte, onun hem bilimsel pozitivistini hem de dinini yaymaya devam etmiştir. Comte'un 1857'deki ölümünden sonra Fransa'da sosyolojinin bilimsel gelişiminde kayda değer bir kesinti yaşanır. Bu dönem itibariyle sosyoloji, İngiltere'de önemli bir gelişme gösterecektir. Harriet Martineau (1802-1876) Comte'un *Pozitif Felsefe Derslerini* çevirerek ve derleyerek İngiltere'ye taşımıştır (Bkz. 1853). Comte'un pozitivistinin öngördüğü bilimsel yöntemin doğa bilimleri ile benzer şekilde işlediği noktada buluşan ve İngiltere'de gelişen pozitivist akım; temsilcileri olan John Stuart Mill'in bütüncül olmayan toplum bilimi önerisi (1806-1873)⁶³ ve Spencer'ın, Comte'un tarihsel ve toplumsal evrimciliğini biyolojik evrimle birleştirerek toplumsal ilerlemeyi bireysel girişimlerin nedeni ve sonucu ilan ettiği liberal görüşlerle gelişim gösterir.

Comte'un takipçileri ve ondan etkilenen isimlerin neredeyse bütünü, Comte'un dini ve otoriter pozitivist yaklaşımından önemli ölçüde ayrılmaktadır. Comte'un entelektüel pozitivistinden dini pozitivistime geçişi, kendini başrahibi ilan ettiği insanlık dini, Comte'un itibarını zayıflatmıştır. Onun entelektüel pozitivistini yüzyılın ikinci yarısında devralan isimlerin başında gelen Durkheim, ilerleyen bölümlerde göreceğimiz üzere onun metodolojik pozitivist yaklaşımını ve ampirik temellerini benimsemiştir ancak neo-kantçı rasyonel yaklaşımlarla özgün bir biçimde mezcetmiştir.

Comte ile aynı dönemde eserler vermiş, hiçbir zaman pozitivist olarak adlandırılmamış; ancak çalışmalarıyla sosyolojik pozitivistin kapsamı içerisinde sayılabilecek isim, Belçikalı istatistikçi Adolph Quetelet'tir (1796-1874). Daha erken bir tarihte ampirik çalışmalar yürütmüştür.⁶⁴ Felsefeyle hiç ilgilenmeyen Quetelet'in, toplumu yeniden yapılandırmak ve insanlığı kurtarmak gibi bir misyonu olmamıştır.

---

⁶³ Sosyolojik teoriden çok onun yöntemine yaptığı katkıyla öne çıkan bir başka isim, John Stuart Mill'dir. *System of Logic* (1843) eserinde toplumu, insan doğasının kanunlarına itaat eden bireysel eylem ve tutkuların bir sonucu; olguları ise dışsal etkenlerin insan toplulukları üzerindeki etkileri olarak tanımlar.

⁶⁴ Bkz. Adolphe Quetelet, *Recherches sur la population, les naissances, les décès, les prisons, les dépôts de mendicité, etc., dans le royaume des Pays-Bas*, 1827.

Quetelet, daha çok olgular hakkında veriler toplayan ve toplumsal yaşamın yasaları hakkında bilgi sağlayan uzman rolünü seçmiştir. Sosyal fizik yaklaşımını benimser ve sosyal istatistiğe uygular. Onun *Physique Sociale* (1835; 1869) eserinin her iki cildi de önemli ölçüde ahlaki istatistiklerin (sosyolojisinin) genel teorik ilkelerini ortaya koyar. Quetelet, istatistiksel tekniklerin uygulanması yoluyla ampirik düzenliliklerin varlığını dolayısıyla toplumsal olguların fiziksel gerçeklikler gibi işleyen düzenliliğini (*de l'ordre des faits physiques*) tespit etmeye girişmektedir. Bireyleri değil, büyük insan kitlelerini ele alarak, fiziksel ağırlık merkezi kavramının bir benzeri olacak şekilde ortalama insan (*l'homme moyen*) kavramını icat eder (Bkz. Quetelet, 1869). Quetelet'in çalışmaları, Comte'un metafizik içeren pozitivizmi ve toplum felsefesinden daha tutarlı bir biçimde pozitif yöntemin temel ilkeleri ile uyumluluk içerisindedir. İstatistiksel yöntem üzerine çalışmalarını ise Comte'dan daha erken bir vakitte üretmiştir. Onun nicel yöntemi çağının çok ötesindedir; ancak dönemin sosyal sorunları üzerine teorik bir çerçeve çizmemiştir.

Fransa'daki gelişiminde sosyoloji, Comte'un ölümünden sonra, onun oluşturduğu ivmeyi kaybeder ve en az otuz yıl sürecek bir duraklama dönemine girer. Bunun birkaç sebebi olduğu düşünülebilir. Öncelikli olarak, Comte'un ilk kez bu denli bütünlük arz edecek bir şekilde formüle ettiği geleceğin toplum bilincini inşa edecek bilim (sosyolojik pozitivizm) fikrinin, eski dinin işlevlerini devralması beklenen Comte'un 'insanlık dini' fikrine evrilmesi, onun temellerini attığı bilimin metodolojik canlılığını büyük ölçüde kaybetmesine sebep olur. Bu duraksamaya, pozitivistlerin daha çok pratik ve siyasi kaygılara odaklanmaları da eklenir ki; bunda 1830 ve 1848 devrimlerinin yol açtığı siyasal ve toplumsal çalkantılar ve özellikle ikinci imparatorluğun bilimin ilerlemesini kesintiye uğratan despotizmi etkili olur. Ancak bu ve çoğaltılabilecek diğer unsurların ötesinde, adı konmuş bu yeni bilimin bilimsel yöntemine ilişkin sosyolojik pozitivizmin güçlü temellerine rağmen ne Comte ne de takipçileri, sosyolojiyi sistematik bir biçimde kurumsallaştırma yolunu tercih etmemiştir. Bu doğrultuda kolektif bir ekol bütünlüğü ve sürekliliği inşa edememiştir. Comte'un temel araştırma ilgisinin insanlık tarihinin evrimsel yönünü tayin etmek olduğu düşünüldüğünde, kapsamı fazlasıyla geniş ve spekülatifdir. Henüz belirgin bir

araştırma nesnesi tanımlı değildir. Felsefe ve tarih disiplinleri ile iç içe geçmiş vaziyettedir. Epistemolojik ve metodolojik bütünlükten ve tutarlılıktan yoksundur.

Comte'un sosyolojisi, bütün eksikliklerine, çelişkilerine ve istikrarsızlığına rağmen, Fransa'nın ahlaki düzenini yeniden inşa edecek araçları sağlayacak olanın akıl ve bilim olduğu; bunun sosyolojik pozitivizmle sağlanabileceği projenin adını sosyoloji olarak belirler. Comte, pozitif bir toplum bilimi oluşturmak için, toplumsal gerçekliğin ne olduğuna, onun karakteristik özelliğine ve onları hem mantıksal olarak özümsebilir hem de incelenebilir kılmak için taşıdığı epistemolojik kırılmalara rağmen sürekli ve metodolojik çaba gösteren ilk kişidir. Ancak sosyolojinin bilimsel temellerine sunduğu büyük katkılara rağmen, bireysel gayreti sosyolojiyi metafizik aşamadan koparmak için yeterli olmamıştır. Comte'un sosyoloji disiplinin isim babası olduğu doğrudur ancak kurucusu olduğu tartışmasız değildir. Comte'un sosyoloji fikrinin, onun selefleri olan Rousseau, Montesquieu, Saint-Simon tarafından öne sürülen yaklaşımların sentezinin *sui generis* bir ifadesi olduğu ileri sürülebilir.

Fransız sosyolojisinin gelişimi üzerinde Comte etkili bir figürdür ve bilimsel bir tanınırlığa kavuşması ilk kez onun sayesinde olmuştur; ancak ölümünden sonra sosyolojisi varlık gösterememiş, ayrı ve özgül bir disiplin olarak sosyolojinin kurumsallaşmasına katkı sağlayamamıştır. Onun mucit rolü ve yaratıcı özgünlüğü; zahmetli bir devamlılık ile var olan unsurları yeni bir bütün olarak sunma becerisidir. Ancak tüm bu çaba, sosyolojinin kuruluşu için yeterli değildir. Şayet bu bilim kurumsal meşruiyetini ilan edecekse, felsefe başta olmak üzere diğer disiplinlerle mesafesini; epistemolojik alanının kapsam ve içeriğini, kolektif olguların doğasına uygun yöntemini belirlemeli, bağımsız ve özerk bir disiplin olarak sosyolojik araştırmalar yürütecek ve devamlılığını sağlayacak kurumsal işlerlik kazanmalıdır. Bu yönleriyle, onun dört başı mamur bir şekilde bir disiplin olarak kuruluşu, ancak Durkheim'in önderliğinde kurumsallaşması ile nihayete erecektir. Bu ise, *L'Année sociologique*'in kolektif çabası sayesinde gerçekleşecektir. Fransa'da sosyolojinin kurumsallaşmasının özgül tarihsel ve toplumsal konjonktürünün dayattığı; bir ahlak disiplinine duyulan ihtiyaç, politik ve entelektüel fikir, uyum ve güç birliği içerisinde ortak bir projeye dönüşecek ve tarihsel ideal bir buluşma gerçekleşecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

DURKHEİM VE SOSYOLOJİNİN KURUMSALLAŞMASI

2.1. Fransa’da Sosyolojinin Kurumsallaşması

Sosyolojinin bir bilim olarak 19. yüzyılın başından itibaren işaretlenen bilimsel gelişiminin tamamlanacağı ve kurumsallaşmasının ortaya çıkacağı süreç; Fransa’da Üçüncü Cumhuriyet’in karşı karşıya kaldığı sosyal sorunları içeren ahlaki krize entelektüel yanıtlar üretme ihtiyacıyla baş gösterir. Bu süreç ve ihtiyaç, –birinci bölümde ortaya koyduğumuz üzere– Avrupa’da 18. ve 19. yüzyıllarda yaşanan iktisadi, siyasal ve toplumsal dönüşümlerin tarihsel arka planına yaslanır. Bu köklü dönüşümlerin somut sosyo-politik yansıması, Durkheim’in sonradan adlandıracağı üzere, Üçüncü Cumhuriyet’in anomik yapısında ve kaotik koşullarında karşılık bulur. Bu anomik yapı sadece yetersiz sosyal örgütlenmeyle değil, ahlaki otoritenin yokluğu ve eksik normatif düzenlemenin yarattığı krizin yansımasıdır. Bu kriz durumu, epistemolojik bir kırılmayı zorunlu kılacaktır. *Toplumsal olgu*, üstünlüğünü; dışsal ve zorlayıcı bir biçimde bireylerin üzerinde kendisini dayattığını kanıtlayacaktır. Bu döneme dek gerçekleşen değişimin sosyal tarihi, sosyolojinin bir bilim ve disiplin olarak kurumsallaşma evresinin sosyolojisini oluşturur. Bu etkileşim hattında kuruluşu nihayete erecek sosyolojinin bir bilim olarak ilk kez tasarlandığı en erken evreyi; devrimlerin yarattığı çalkantıların ardından büyük değişimin netice verdiği modern toplumu anlamaya yönelik ilk felsefi ve bilimsel vizyonlar ile başlatabiliriz.

Fransa’da Saint-Simon ve Comte’un sosyolojik düşünceye ilham veren pozitivist yaklaşımları, sosyolojinin bilimsel nüvelerini oluşturur. Ancak, endüstri toplumu ve sosyolojik pozitivism vizyonları, toplum mühendisliğinden öteye bilimsel bir araştırma alanının kurulması aşamasına geçemez. Sosyolojinin bir bilim olarak kuruluşunun fişegi ateşlenir, tasarımı onaylanır ancak henüz kurumsal bir gerçekliğe kavuşamaz. Bu bilimsel projenin tamamlanabilmesi için, 1870’ten itibaren kendilerini dayatan toplumsal krizlerin zorunlu olarak üreteceği politik ve bilimsel yanıtlar için son çeyreği beklemek gerekir. Bu yönüyle sosyolojinin kurumsallaşması, toplumsal, siyasal ve bilimsel süreçlerin ve ilişkisinin tarihsel bağlamında gerçekleşir. Bu sürecin ortaya çıkacağı 1880’lerden itibaren onun kurucusu unvanını taşıyan Emile Durkheim,

sahip olduğu sosyolojik paradigma ve ekol bütünlüğü sayesinde sosyolojiyi, Bordeaux'da bir ders olarak başlattığı yolculuktan Sorbonne'da bir kürsüye taşımayı başaracaktır. Bu başarısında, onun başlıca eserlerinin; sosyolojinin araştırma nesnesine, metodolojisine, epistemolojik alanına ve kavramsal çerçevesine sunacağı bilimsel temellerin yanı sıra, *magnum opus*'u ve *modus operandi*'si olarak görülebilecek kolektif eseri *L'Année sociologique*'in –bilimsel bir dergiden çok daha fazlasını temsil eden– merkezi rolü belirleyicidir. *L'Année*, Durkheim sosyolojisinin oluşumunda; bir bilim ve disiplin olarak sosyolojinin kurumsallaşmasında bir araç ve platform görevi görecektir.

Fransa'da sosyolojinin kurumsallaşmasının gerçekleşeceği dönem, Üçüncü Cumhuriyet'in başlangıcı ile işaretlenen 1870 ve Durkheim sosyolojisinin ortaya çıkacağı 1880'lerden itibaren bir disiplin olarak kürsüye kavuşacağı 1913 tarihine uzanmaktadır. İki savaş arası döneme tekabül eden 1870-1914 arası dönem, sosyolojinin bir disiplin olarak gelişimi ve kurumsallaşma dönemi olarak kabul görmektedir (Clark, 1968; Mucchielli, 1998). Sosyoloji, 1887'de Bordeaux Üniversitesinde, sosyal bilimler adı altında ilk kez bir ders olarak verilmiştir. 1880 tarihi ile ilk kez bir kürsüye kavuştuğu tarihin ertesine işaret eden 1914 arası dönem, sosyolojinin kurumsallaşmanın esas odağını ve kapsamını oluşturmaktadır (Clark, 1973; Berthelot, 1991). Bu dönem aynı zamanda, Durkheim'in araştırma kapsamında bulunduğu Almanya'dan dönerek ilk yayınlarını vermesiyle, Durkheim sosyolojisinin başlangıcı kabul edilebilecek döneme işaret eder.

1870 Fransa-Prusya savaşıyla derinden sarsılan Fransa'da, sosyolojiye duyulan ihtiyacın baş göstereceği ilk on yıl ve Cumhuriyetçilerin iktidara geleceği 1880'den itibaren onun bir bilim ve disiplin olarak yükselişe geçeceği ikinci on yıl, sosyolojinin kurumsallaşmasının başlıca dönüm ve kırılma noktalarını teşkil eder. Bu bağlamda, Üçüncü Cumhuriyet'in savaş sonrası siyasal ve toplumsal koşulları, sosyolojinin yerleşik bir disiplin olarak üniversite sistemine taşınmasında itici bir güç ve belirleyici bir bağlam teşkil eder. Bu bölümde, söz konusu tarihsel dönemin siyasal ve toplumsal koşullarının, sosyolojinin bir bilim ve disiplin olarak kurulması projesinin gelişimiyle bağlantılı bir değişimine yer verilecektir. Bunu, kurumsallaşmayı ele alan teorik

yaklaşımlar eşliğinde, bu sürecin temel dinamiklerinin ve aşamalarının bir görünümü izleyecektir. Son olarak, dönemin öne çıkan farklı sosyolojilerinin kurumsallaşma sürecindeki konumlarının, faaliyetlerinin ve karşılıklı etkileşimlerinin incelenmesi, Durkheim ve ekolünün kurumsallaşma stratejisini ve başarısını belirginleştirmektedir.

Fransa'da on dokuzuncu yılın son çeyreğiyle birlikte ortaya çıkan, sosyolojik araştırma grupları olarak nitelendirilebilecek, Clark'ın (1968) ifadesiyle 'araştırmacı kümeleri' arasından, üniversite içerisinde bir grup felsefe profesörünün teşebbüsü ile sosyoloji, bir disiplin olarak üniversite kürsüsüne taşınacaktır. Bu teşebbüs, Fransız sosyoloji ekolu ile özdeşleşen ve *L'Année sociologique* etrafında birleşen Durkheim ekolüdür. Bu girişimin öncüsü, lideri ve patronu Durkheim'dır. Durkheim sosyolojisinin oluşumu ve gelişimi, sosyolojinin kurumsallaşma süreci ile iç içe gerçekleşir. Bu yönüyle Durkheim'ın entelektüel biyografisi ve sosyolojisinin kavramsal güzergâhını ele alan bölümler,⁶⁵ onun sosyolojinin kurumsallaşmasına sunduğu bilimsel ve kurumsal katkıların bir izleğini ve analizini içermektedir. Bunu, *L'Année*'nin tarihçesini, organizasyonel yapısını, içeriğini, sosyolojinin bilimsel gelişimine sunduğu katkıları ve kurumsallaşma sürecine etkisini ele alacak müstakil bir bölüm izlemektedir. *L'Année*'nin kuruluşu ile Durkheim'ın Bordeaux'da sosyal bilimler kürsüsüne atanması aynı yıl içerisinde, 1896'da gerçekleşir. *L'Année*, savaş öncesi dönemde son sayısını 1913'te vermiş ve aynı yıl sosyoloji, Sorbonne'da ilk kürsüsüne kavuşmuştur. Durkheim, üniversitede sosyal bilimler kürsüsünde sosyolojiyi bir ders olarak vermeye başlayacağı tarihten itibaren kendisini *L'Année*'ye adanmıştır. Bu çabanın, kurumsallaşmanın önemli bir evresi kabul edilen üniversite sistemine girişine dek kesintisiz sürmesi, *L'Année*'nin, Durkheim'ın sosyolojiyi yerleşik bir disipline dönüştürme stratejisi ile özdeşleştiğinin bir göstergesidir. Bu bağlama tekrar dönmek üzere, sosyolojinin bir disiplin olarak kurumsallaşmasının tarihsel bağlamına dönebiliriz.

---

⁶⁵ Durkheim'ın, sosyolojinin bilimsel oluşumuna ve kurumsal projesine katkıları, ilerleyen müstakil bölümlerde daha kapsamlı bir analize konu edilmektedir. Özellikle entelektüel biyografisi, kurumsallaşmanın tarihsel bir izleğini içermektedir. Bu sebeple, bu bölüm, Fransa'da sosyolojinin kurumsallaşmasının bir öncülü olarak sınırlandırılmıştır.

Sosyolojinin, devrimci fırtına geçtikten sonra yüzyılın başından itibaren kaydettiği bilimsel ilerleme, görünmez bir şekilde sekteye uğrar. Durkheim (1900), ‘mükemmel usta’ olarak nitelediği Comte’un elinden doğan sosyolojinin, yaklaşık otuz yıl sürecek (1950-1970) durağanlığının –esasen gerilemesinin– sebebini “onu doğuran ve yaşamını sürdürecekteki temel enerjinin yitirilmesine” (s. 610) bağlar. Sosyolojiyi ayakta tutan, Restorasyonun ilk yıllarında olduğu gibi, ülkenin ahlaki yapısını yeniden inşa etmeye yönelik akla ve bilime dayalı entelektüel coşku sönmüştür. Ta ki, 1870’te Prusya karşısında alınan ağır hezimetin ardından Fransa, yüzyılın başında olduğu gibi, siyasal ve toplumsal yapının çöküşüyle yeniden sarsılır. Durkheim’a göre bu çöküşle birlikte sosyoloji, adeta sihirli bir değnek değmişçesine yeniden canlanır ve toplumsal yapının yeniden inşası için toplum bilimine duyulan ihtiyacın aciliyeti kendisini hissettirir (1900, s. 611). Bu bağlamda, Fransa’da Üçüncü Cumhuriyet döneminin karşı karşıya kaldığı sosyal sorunların yol açtığı politik mücadeleler ve entelektüel cevap arayışları, sosyolojinin yeniden ortaya çıkışının ve kurumsallaşmasının ideolojik, politik, toplumsal ve bilimsel bağlamını teşkil eder.

Foucault (1966) ve Bourdieu (1972), bilimin verili bir toplumsal ve entelektüel konjonktürde ortaya çıktığını ve bir disiplinin kurumsallaşmasının ancak kendi siyasi ve entelektüel bağlamına yerleştirilmesinin gerekliliğine işaret ederler. Bu çerçevede, Üçüncü Cumhuriyet döneminin sosyal sorunlar karşısında acil ihtiyaç duyduğu reformlar, bu durumdan büyük ölçüde etkilenen sosyolojiyi, bilimsel ve akademik olarak entegre etmeye yönelik çabaların zeminini hazırlar. Bu yönüyle, sosyolojinin itici gücünü oluşturan tarihsel bağlam; dönemin siyasal ve toplumsal koşulları, entelektüel girişimleri ile beraber değerlendirilmelidir. Burke III’e göre (1984), disiplinlerin oluşumundaki kritik aşama, onların maruz kaldığı otorite kriziyle belirlenir. Sosyolojinin kurumsallaşmasının özünde, bu otoritenin biçimlendiği bilimsel ve politik süreçlerin ilişkisi ve etkileşimi belirleyicidir (s. 678). Bilimsel paradigma mücadeleleri, bu otoritenin yaratılmasında ve kurumsal sisteme dayatılmasında etkili olduğu kadar, politik ve ideolojik konjonktürün belirleyici gücü, bu sürecin ayrılmaz bir parçasıdır. Fransa’da Üçüncü Cumhuriyet, ortaya çıkan ahlaki boşluğu, solidarizm düşüncesi ekseninde seküler vatandaşlık ahlakı ve eğitim reformlarıyla ikame etmek üzere harekete geçer. Başından beri toplumsal sorunu bir

ahlaki kriz durumu olarak teşhis eden Durkheim, tasarladığı ahlak bilimini kurma girişimiyle, Üçüncü Cumhuriyet'in sosyo-politik projesine doğal olarak, doğrudan dahil olur. Böylelikle, ahlaki düzeni rasyonel zeminde inşa etme projesi ve bunun için gereksinim duyulan ahlak bilimini kurma girişiminin *tarihsel ideal bir tip* olarak buluşması; sosyolojinin kurumsallaşmasının önünü açmaktadır.

2.1.1. Üçüncü Cumhuriyet'in Anomik Koşulları

Fransa'nın 1870 yılında Bismarck'ın Prusya'sı karşısında aldığı ağır hezimetin ardından, imparatorluğun yerini alan Üçüncü Cumhuriyet'in kuruluşu, Fransa tarihinde dramatik bir kırılma ve dönüm noktası teşkil eder. Üçüncü Napolyon'un (1808-1873) Almanlara esir düşmesi ve Alsace-Lorraine bölgesinin kaybedilmesi ile savaşın yıkıcı sonuçları; *fin-de-siècle* Fransa'sını adeta bir felaket dönemine sürükler. Büyük bir yıkıma sebep olan savaş sonrası dönem, ardı ardına yaşanacak siyasal ve toplumsal krizlere sahne olur. İmparatorluğun yıkılmasıyla Üçüncü Cumhuriyete geçiş, Durkheim'ın (1915) sosyolojinin doğuşu için gerekli gördüğü ve bir arada gerçekleşmesi gereken iki koşuldan ilkinin gerçekleşmesine imkân tanır. İmparatorluğun çöküşüyle, gelenekçilik (*traditionalisme*) etkisini yitirmiştir. İkinci koşul ise “gerçeklikleri kesin kavramlara dönüştürmeye cesaret etmek için aklın gücüne duyulan inançtır. [...] Eski toplumsal örgütlenmenin bu kadar kökünden söküldüğü ve yeniden inşa edilmesi için düşünmeye, yani bilime bu denli ihtiyaç duyan başka bir ülke yoktur” (s. 14). Durkheim sosyolojisi, bu ikinci koşulun yerine getirileceği Üçüncü Cumhuriyet'in (1870-1840)⁶⁶ ikinci ve üçüncü on yıllarından itibaren ortaya çıkacak ve dönemin toplumsal krizlerine bir müdahale biçimi olarak gelişim gösterecektir.

Bu tarihsel süreçte, dönemin farklı sosyolojik yaklaşımları arasında Durkheim sosyolojisinin gelişimi, siyasal dinamiklerle koşut gelişen belirleyici bir bağlama işaret

⁶⁶ Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet'in sosyo-politik tarihi üzerine daha kapsamlı bilgi için bkz. Jean-Marie Mayeur, *La vie politique sous la Troisième République, 1870-1940*, Seuil, 1984; Denis William Brogan, *The Development of Modern France (1870-1939)*, H. Fournier, 1963. Dönemin sosyalist sınıf mücadeleleri için Bkz. G. Lefranc, *Le mouvement socialiste sous la Troisième République (1875-1940)*, Payot, 1963.

eder. Siyaset ve sosyoloji arasındaki bu ilişki, bir bilim ve disiplin olarak sosyolojinin ortaya çıkışından itibaren, tarihsel konjonktür içinde karşılıklı bir etkileşim hattını paylaşır ve bu zeminde şekillenir. Therborn'a göre (1976), Durkheim sosyolojisi, Üçüncü Cumhuriyet'in parlamenter sistemi içerisinde yer alan üç temel siyasal gücün çekişmesi ile temsil edilen krize müdahalesine referansla değerlendirilmelidir. Bu siyasal atmosferin bir kanadını, Kilise desteğini arkasına alan soylu zenginlerin de yer aldığı Monarşistlerden oluşan anti-Cumhuriyetçi sağ; diğer kutbunu ise devrimci sol, yani işçi sınıfı hareketi oluşturur. İşçi sınıfı hareketinin başını çeken radikal sosyalistlerin darbe ile kurduğu 1871 Paris Komünü hükümeti, yirmi ila otuz bin kişinin ölümüne sahne olan 'kanlı haftanın' (*semaine sanglante*) sonunda devrilir. Bu hadisenin sebep olduğu travma, siyasal kutuplaşmanın ve toplumsal düzenin derinden sarsıldığı dönemin yaşanan siyasal krizin şiddetinin bir göstergesidir. Bir diğer yönüyle, dönemin sanayileşme, ekonomik eşitsizlikler ve siyasal istikrarsızlık sorunlarının sembolik temsilini taşır. Savaş sonrası alt üst oluş, büyük can kayıpları, monarşist-cumhuriyetçi çekişme, Kilise'nin politik etkisini artırma gayreti ve buna karşı mücadele, 1873 ekonomik kriziyle birlikte dönemin toplumsal birlik ve uyum ihtiyacını körükleyen başlıca koşullar arasındadır (Bkz. Seignobos, 1897).

1871-1877 yılları arasında, muhafazakârların çoğunluğunu oluşturan hükümetin içerisinde yaşanan ayrışmalar, monarşistlerin iktidardan düşeceği tarihe kadar Üçüncü Cumhuriyet'in ayakta kalmasını sağlar (Therborn, 1976, ss. 262-63). 1877 yılı, Fransa'da siyasal dengelerin değiştiği kritik bir tarihe işaret eder. Monarşistlerin güçlerini sağlamlaştırmayı hedefledikleri seçimlerden, Léon Gambetta'nın liderliğinde Cumhuriyetçiler zaferle çıkar. Cumhuriyetçilik ile özdeşleşen ve eşsiz bir popüleriteye sahip olan Gambetta (1883), mecliste yaptığı konuşmasında siyasal düşüncesini 'ruhbanlık düşmanımızdır' ifadesine yansıtır. Cumhuriyetçiler, Katolik Kilisesi'nin, dolayısıyla dinin siyaset üzerindeki etkisinin toplumsal kalkınmaya ve cumhuriyetçi değerlerin benimsenmesine engel teşkil ettiğini savunurlar. Laiklik ilkesinin benimsenmesiyle bu etkinin ortadan kaldırılması; eğitim yoluyla seküler bir ahlakın tesis edilmesi ve toplumsal düzenin sağlanması, bu yeni dönemin siyasal ajandasını oluşturur. Toplumsal normları yeniden belirlemeye dönük bu program, Durkheim'ın toplumsal dayanışmayı tesis etmeye içkin, norm temelli

entelektüel paradigmasını seküler bir ahlak bilimi olarak kurma gayesi ile ortak bir paydada buluşmaktadır. *Laik ahlaki düzenin tesisi için seküler bir ahlak bilimine* duyulan ihtiyaç, sosyolojinin ortaya çıkacağı siyasal ve entelektüel etkileşimin merkezinde yer almaktadır.

1879’da Jules Grévy’nin Cumhurbaşkanı seçilmesiyle siyasal gücünü perçinleyen cumhuriyetçiler; laiklik, eğitim reformları, ulusal birlik ve vatandaşlık ahlakı gibi başlıkları içeren ajandasıyla, esasında bir kamu projesine girişmektedir. Kamu (*le public*) etimolojisi itibariyle Latince *populus* (halk) ile etkileşim içerisinde; *publicus* (devleti ilgilendiren) kökenden türemiştir. Bu yönüyle, ortak kamu yararını (*publicum*) gözeten bir ilgiye sahiptir. Devletin öngördüğü bir toplum yaratma vizyonunu amaçlayan bu projenin, gelişmekte olan toplum bilimine sunacağı ve ondan bekleyeceği destek, sosyolojinin kurumsallaşması üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olacaktır. Dönemin koşulları, çözülmekte olan toplumsal dayanışmanın yeniden sağlanmasını en acil reform ihtiyacı olarak öne çıkarmaktadır. Bu bağlamda, Durkheim’in ilk büyük eseri ve doktora tezi olan *De la division du travail social* (1930 [1893]), modern toplumda iş bölümünün artışıyla dayanışmanın güçlendiği; ancak bununla birlikte artmakta olan bireyselliğin toplumsal dayanışmaya ket vurma tehlikesi karşısında düzenleme ihtiyacına işaret eder. Toplumsal uyumun nasıl var olabileceğine dair, bu felsefi ve sosyolojik soruya cevap aradığı eserinde, Durkheim’in reçetesi: “şimdi ilk vazifemiz kendimize bir ahlak edinmektir” (s. 406). Durkheim’in teşhis ettiği dayanışma sorunu ve onu tesis etmeye yönelik gelişecek kavramsal reçetesi, dönemin öne çıkan siyasal düşüncesi ile eşsiz bir uyum içerisindedir.

Üçüncü Cumhuriyet’in sosyo-politik vizyonuna temel teşkil eden siyasal düşüncesi; Léon Bourgeois’nın *Solidarité* (1896) ile çerçevesini çizdiği, dönemin öne çıkan politik ve entelektüel fikri *solidarisme*, dayanışmacılıktır. Solidarizm, başta bireysellik ve sosyalizm olmak üzere, toplumsal uyum sorununu aşmayı hedefleyen Cumhuriyetçi ideallerin resmi siyasal doktrinine dönüşür.⁶⁷ Cumhuriyetçilerin vaftiz babası Gambetta’nın deyimiyile, solidarizm ‘devrimsiz ilerlemeyi’ ilke edinen birlik,

---

⁶⁷ Önde gelen Cumhuriyetçi politikacılardan Deschanel solidarizmi, Üçüncü Cumhuriyetin yol gösterici felsefesi olarak nitelendirmektedir. Bkz. Paul Deschanel, *La Question Sociale*, Paris, Calmann-Lévy, 1898.

adalet ve toplumsal barışı vadetmektedir. Bu düşünce akımının hâkim olacağı 1880 sonrası bu yeni döneme, Berthelot (1991), Fransa’da sosyolojinin ‘kurumsal kimliğini’ kazanacağı süreç olarak işaret eder. Ahlaki ve etik normların belirlenmesini içeren Cumhuriyetçi solidarizmin hayata geçirilmesinde sosyolojinin üstleneceği misyon, ufukta belirmeye başlar. 1880’de Başbakan olarak göreve gelen Jules Ferry, özellikle eğitim alanındaki reformları ve dönemin toplumsal sorunlarını ele alma kararlılığıyla, sosyolojinin kurumsal destek bulmaya başlayacağı dönemin önemli siyasi figürleri arasında yer alır. Ferry, cumhuriyetçilerin siyasal programında “Tanrı’nın ve Kral’ın olmadığı bir toplum” (Goldberg, 1962, s. 39) tasarımını benimsediklerini ifade eder. Ferry hükümeti, Kilise ve devlet ayrımını esas alan laiklik ilkesinin tesisi için uzun soluklu bir mücadele verir. Özellikle, eğitim ve seküler bir vatandaşlık ahlakının tesisi için öne çıkan reformlar,⁶⁸ 1880’lerden itibaren resmî ideolojinin programını oluşturur. Ferry’nin eğitim reformları, sosyolojinin ortaya çıkacağı kurumsal zeminin şekillenmesinde etkili olur. Bu dönemin ideoloğu olarak anılan Durkheim’in siyasal ve toplumsal düşüncesi, Cumhuriyet’in seküler bir ahlak yaratmayı amaçlayan programını⁶⁹ bütünüyle benimseyen ve destekleyen bir çizgiye sahiptir.

Durkheim’in Almanya’da iken yayımladığı ilk makalesinin (Bkz. 1887), pozitif bir ahlak biliminin kurulması üzerine değerlendirmeler içermektedir. Aradan geçen 30 yılın ardından, 1917’deki ölümünden önce tamamladığı *Introduction à la morale* (1920) başlıklı son yazısında, sosyolojiyi kurulmuş bir ahlak bilimi olarak sunmaktadır. Bu çizgide, Bordeaux ve Paris’te verdiği ahlak eğitimi dersleri⁷⁰ (*l’éducation morale*), onun bir ahlak bilimi olarak sosyolojiyi Cumhuriyet’in laik değerleriyle uyumlu hale getirmeye yönelik entelektüel girişimleri kapsamında değerlendirilebilir. Durkheim’in ideoloğu olarak anıldığı Üçüncü Cumhuriyet’in ahlaki dayanışma vizyonunu entelektüel olarak üstlenmesi, benimsediği dayanışma

⁶⁸ 1882 yılında yürürlüğe giren *Temel Eğitim Kanunu*; altı-on üç yaş arası tüm çocuklar için ücretsiz ve laik eğitimi zorunlu hale getiren reformların ilkinin oluşturur. Daha fazla bilgi için kz. Mona Ozouf, *L’École, l’Église et la République, 1871-1914*, A. Colin, 1963.

⁶⁹ Cumhuriyetçi ideolojinin sosyal bilimlerin gelişimine etkisi ve Durkheim ile etkileşimini ele alan eser için bkz. Georges Weisz, *L’idéologie républicaines et les sciences sociales: les Durkheimiennes et la chaire d’économie sociale à la Sorbonne, Revue française de sociologie*, XX, 1, 1979.

⁷⁰ Émile Durkheim’in Bordeaux ve Paris’te verdiği seküler ahlak dersleri, ölümünden sonra bir araya getirilerek yayımlanmıştır. Bkz. Durkheim, *L’éducation morale, Cours de Sorbonne 1902-1903*, Alcan, 1925; *Leçons de sociologie, Physique des moeurs et du droit*, PUF, 1952.

içerisinde toplum idealiyle örtüşmektedir. Bu ideali, sosyolojiyi kurumsallaştırma projesi ile bütünleştirmektedir. Bu yönüyle, Durkheim'ın politik ve sosyolojik düşüncesinin merkezinde, Therborn'un (1976) kavramsallaştırmasıyla bir 'ideolojik topluluk' (*ideological community*) yaratma fikri yer almaktadır. İdeolojik topluluk; bireyleri birbirine bağlayan ve davranışlarını düzenleyen kolektif bir amaç etrafında, ortak norm, inanç ve değerler bütünü benimsen toplumsal birlikteliği temsil etmektedir. Bu yönüyle, Durkheim'ın kolektif bilinç ve toplumsal dayanışma kavramlarına işaret etmektedir. Üçüncü Cumhuriyet'in ve Durkheim'ın müşterek projesine dönüşecek, toplumu dayanışma etrafında birleştirme esası; bunu sağlayacak seküler bir ahlak ve bilim kurma düşüncesi, geleneksel dini ahlakın toplumsal yaşam üzerindeki etkisini yitirmesinden bağımsız düşünülemez. Yitip giden dini değerlerin bağlayıcılığının çözülmesi karşısında, tıpkı bilimin insana doğa üzerinde hakimiyet kurmasına imkân tanıdığı gibi, Durkheim'ın niyeti; ahlaki olgular üzerinde kontrolü sağlayacak bir bilim ve disiplin inşa etmektir (Isambert, 1990 s. 129). *Fin-de-siècle* olarak anılan, ahlaki dejenerasyonun had safhada olduğu Üçüncü Cumhuriyet dönemi, Durkheim'ın *anomi* kavramsallaştırmasında karşılık bulan, yetersiz toplumsal organizasyona referansla normatif düzenlemenin ve ahlaki otoritenin eksikliğine işaret etmektedir (Bkz. Durkheim, 1893). O'na göre, modern toplumun hastalığı ahlaki krizden ve düzenin istikrarsızlığından kaynaklanmaktadır. Bu kriz durumu, bir bilim olarak sosyolojiye duyulan acil ihtiyacı dayatmaktadır.

Durkheim'ın Üçüncü Cumhuriyet'in eğitim sistemi içerisinde üstleneceği rol ve sunacağı katkı, yaşanan bu ahlaki krizi aşmaya yöneliktir. 1884'te Yüksek Öğrenimden sorumlu olarak atanan Louis Liard, bilimi ve modern pedagojiyi, eğitim sitemine dahil etmeyi amaçlamaktadır. Liard'ın reformist çabaları ve Durkheim'ın bu süreçteki rolü sosyolojinin kurumsallaşmasında belirleyici olacaktır. Bir politikacı ve bürokrat olmanın yanı sıra, Liard, *La science positive et la métaphysique* (1883) eserinde, ancak metafiziği reddeden bir bilim sayesinde toplumun ilerleyeceğini savunan pozitivist bir felsefe profesörüdür. Toplumun incelenmesinde bilimsel metotların uygulanmasının gerekliliğine kesin olarak inanmaktadır. Lenoir'a göre (1930), Liard 1886'da Durkheim ile yaptığı görüşmesinde onun Cumhuriyetçi ideallere olan sıkı bağlılığından ve bilime dayalı bir seküler ahlak kurma niyetinden

haberdar olur (s. 294). Liard ve Durkheim arasında gerçekleşen bu temas ve ideallerin uyumu, sosyolojinin Fransa'da üniversitede bir disiplin olarak yer alacağı sürecin önünü açar. Liard, Durkheim'ın Almanya'ya araştırma kapsamında gönderilmesine ve Bordeaux Üniversitesi'nde sosyal bilimler ve pedagoji dersleri vermek üzere öğretim görevlisi (*chargé de cours*) olarak atanmasına imkân tanır (Greenberg, 1981, s. 86). Durkheim'ın Almanya dönüşü iki makalesini inceleyen Liard, “doğru adamı” (Clark, 1968, s. 54) bulduğundan emindir.

Liard, Durkheim'ın 1887'de Bordeaux'da akademiye adım attığı ilk günden itibaren; 1896'da Bordeaux'da sosyal bilimler kürsüsüne, 1902'de Sorbonne'a geçişi, 1906'da eğitim bilimi kürsüsüne atanmasında ve 1913'te sosyolojinin ilk kürsüsüne kavuşmasında kritik öneme sahip politik ve kurumsal destek sağlamıştır. Akademik serüveni süresince politik ve kurumsal desteği arkasına alan Durkheim'ın, sosyolojiyi bir ahlak bilimi olarak kurmayı hedefleyen, toplumsal dayanışma esaslı kavramsal çerçevesi; uzun yıllar verdiği dersler ve temel eserleriyle gelişen “epistemolojik devrimi” (Karady, 1976, s. 280) meydana getirecektir. Durkheim, kendisini önceleyen sosyolojik bilginin kümülatif gelişiminde, sosyolojiyi geri döndürülemez bir biçimde etkileyecek; toplumsal olgunun keşfiyle sahneye çıkar. Bu keşif, bütünüyle sürekliliklerden bağımsız olmayan “epistemolojik kırılmayı” (Berthelot, 1991) temsil eder. Böylelikle bu paradigmatik yeniliğin, üniversite sistemi içerisinde bir disiplin olarak meşruiyetini ve kimliğini kazanacağı kurumsal yolculuğu başlar. Kurumsallaşma, üniversite içinde ve dışında eş zamanlı gelişen bir sürecin etkileşimiyle gerçekleşmektedir. Bu süreç; bir taraftan bilimsel dergilerin kuruluşu gibi entelektüel organizasyonların gelişimi, diğer taraftan üniversite içerisinde eğitim ve öğretim yoluyla sosyolojinin kurumsal kimlik kazanacağı bilimsel ve akademik faaliyetleri içermektedir.

2.1.2. Kurumsallaşmanın Anatomik Yapısı

Sosyolojinin kuruluşu ve kurumsallaşması kavramlarıyla neyin kastedildiğini açıklamak, esasında ikincisinin bir olgu ve süreç olarak ilkinin kapsadığını vurgulamak açısından gereklidir. Burada yapılması gereken ayırım, bilimsel olarak kuruluşunu yüzyılın başından itibaren henüz tamamlamamış; ancak entelektüel ve bilimsel

kökenleri itibarıyla köklü bir geçmişe sahip olan sosyolojinin, bu süreklilik içerisinde bilimsel kuruluşunu ancak 1890'lardan itibaren, Durkheim'in çizdiği kavramsal çerçeveye tamamladığı aşamaya işaret etmektedir. Durkheim'in inşa ettiği bu bilimsel ve paradigmatik çerçeveyi, bir disiplin olarak üniversiteye entegre etmeyi başarması yine aynı dönemde gerçekleşir. Durkheim'in 1896'da Bordeaux'da sosyal bilimler kürsüsüne atanması ve aynı yıl *L'Année sociologique*'i kurmasıyla başlattığı kurumsal süreç, sosyolojinin Sorbonne'da bağımsız bir kürsüye kavuşmasıyla tamamlanır. Sosyolojinin bilim ve disiplin olarak kuruluşu ve kurumsallaşması, birbirinden ayırt edilemez bir biçimde iç içe geçmiştir; ancak bir olgu olarak bilimsel kuruluşu, kurumsallaşmasının kapsamında yer almakla birlikte, onun ön aşamasını ve temelini oluşturur.

Karady (1979), sosyolojinin kurumsallaşmasını bir disiplinin kurulması için gerekli olan farklı meşruiyet biçimlerini edinme süreci olarak tanımlar. Bu türler içerisinde bilimsel meşruiyet (*légitimité scientifique*), enstitüler ve akademik bilgi cemiyetleri gibi entelektüel ve akademik camia tarafından kabul görmesidir. Kurumsal meşruiyet (*légitimité universitaire*) ise yükseköğrenim otoritesi tarafından, fakültelerde öğretim pozisyonları aracılığıyla sağlanan kurumsal zemindir (s. 50). Kurumsallaşma, bilimsel meşruiyetin üniversite sistemine entegre edildiği kurumsal meşruiyeti elde etme sürecidir. Bu süreç, sosyolojinin kendine özgü bilimsel çerçevesi, teorik kurgusu ve metodolojisi ile diğer araştırma alanlarından ayrılan özgün bir disiplin olarak meşruiyetini kazanması; alana özgü bilimsel dergilerin, mesleki derneklerin ve üniversitede sosyoloji kürsüsünün kuruluşunu içermektedir.

Fransa'da sosyolojinin bir bilim ve disiplin olarak ortaya çıkışına ilişkin değerlendirmesinde Durkheim (1900), bilim ve sanat arasında yaptığı ayrımı yer verir. Her ikisi de metodik olarak kurgulanmış olsalar bile, bilim “olguları ancak bilgi edinmek amacıyla; sanat ise olguları faydalı amaçlara hizmet etmek ve zararlı etkilerden kaçınmak” (ss. 609-10) gibi yararlı amaçlar için, pratikte nasıl uygulanabileceğiyle ilgilenir. Teoriler, doğrudan sanatın amacı olmayan; ancak eyleme geçmeye yönelik birer araçtır. Durkheim'in işaret ettiği üzere, sosyolojinin bir disiplin olarak icra edilmesi, onun bilimsel varlığının araştırma alanına –bir disiplin olarak–

taşınmasını, uygulamaya ve pratiğe dökülmesini gerektirir. Sosyolojinin bir bilim olarak gelişimini kurumsal bir pratiğe dönüştürmesi için teorik ilerleme başlı başına yeterli değildir. Hiç şüphesiz, *İntihar* üzerine çalışması olmasaydı, onu önceleyen eserleri sahip oldukları yankıyı bulamazdı. Teori ve pratik arasındaki ilişkinin ve birlikteliğinin keşif gücü ve metodolojik geçerliliğini kanıtlaması, bir anlamda sosyolojinin katettiği bilimsel mesafenin bir ilanı niteliğini taşımaktadır.

Bu aşamadan sonra Durkheim, kurucu eserlerinin inşa ettiği kavramsal ve metodolojik temeller üzerinde yükselecek sosyolojiyi, uygulamalı bir sanat dalı olarak kurma projesine girişecektir. Bu projenin karşılık bulacağı kolektif bir araştırma platformu olarak *L'Année sociologique* dergisi, öncelikle sosyolojinin ihtiyaç duyduğu epistemolojik alanın inşasına girişecek; ayrıca teorik ve metodolojik gelişimini kurumsal düzeye taşıyacaktır. Sosyolojinin bir disiplin olarak meşruiyetini kazanması için gereksinim duyduğu bilgi alanı, diğer özel bilimlerle etkileşime gireceği, kapsam ve sınırlarını belirginleştireceği bir bağlamda *L'Année* aracılığıyla gerçekleşecektir. Durkheim'ın bu kolektif girişimi, sosyolojik araştırmanın standartlarını belirleme ve kurumsallaştırma işlevi görecektir. Bu kurumsal çerçevenin belirlenmesi, disiplinin sahip olduğu bilimsel altyapıyı araştırma pratiğine dönüştürmek için gereklidir. Bu bağlam, ilerleyen bölümlerde daha geniş ve ayrıntılı bir biçimde ele alınacaktır.

Durkheim'ın, bilim ve sanat arasında yaptığı ayırımı vurguladığı üzere, sosyolojinin bir disiplin olarak icrası, toplumsal yaşamı iyileştirme idealini taşımalıdır. Nitekim temel sosyolojik ilgisini (dayanışma) pratiğe döktüğü, nedensel analiz içeren intihar olgusu üzerine çalışması; *bizim dışımızda*, bağlı olduğumuz ahlaki normların varlığını ispat eder. Ayrıca, yetersiz ahlaki düzenlemenin yıkıcı sonuçlarını gözler önüne serer. Toplum, uğruna her türlü fedakârlığı yapmaya iten bu ahlaki normların incelenmesinin hayati önemini açığa çıkarır. Onun varoluş sebebine değinen Durkheim'a göre (1897), “bilim hayatta kalma şansımızı artırmaktan başka bir amaca hizmet ediyorsa, harcadığımız zahmete değmez” (s. 227). Bu ödenecek bedel, ampirik kanıtlara dayanmalıdır ve en nihayetinde toplumsal faydayı gözetmelidir. Bunu ilk büyük eserinin girişinde ifade eder: “araştırmamız yalnızca spekülâtif bir ilgiye dayanıyor olsaydı, onu bir saatlik bir çabaya bile değer görmezdik” (1893, s. xxxiv).

Toplumsal gerçekliği bilimsel olarak incelemek, onu geliştirme amacını beraberinde taşımaktadır. Böylelikle sosyoloji, kurumsallaşmasının kökenlerinde derin bir entelektüel ve toplumsal kaygıyı barındırmaktadır. Bu, toplumu içinde bulunduğu mevcut durumdan daha iyi bir noktaya taşımaktadır. Bu iyi olma hâli, dayanışmanın, dolayısıyla toplumsal düzenin sıhhatidir.

Durkheim'in toplumsal faydayı, dayanışmayı bu denli önnelemesine ve onu bu doğrultuda sosyolojiyi kurmaya iten entelektüel kaygısı neden kaynaklanmaktadır? Üçüncü Cumhuriyet'in toplumsal koşullarında gördüğümüz üzere, çökmekte olan toplumsal yapının karşı karşıya olduğu ahlaki kriz ve normların yetersiz düzenlemesi karşısında dayanışmanın kırılan yapısı, bu entelektüel ve teorik ilginin kaynağıdır. Durkheim'in –ilerleyen bölümlerde detaylandıracağımız üzere– entelektüel yaşamında ve eserlerinde karşılık bulan toplumsal *dayanışma* ve *düzen* kaygısı, toplumu bir arada tutacak bağların *ne olduğu* ve onun sağlayacağı birliktelik esasının *nasıl korunacağını* keşfetmeye adanmıştır. Bu her iki ilgi, onun yapısal-işlevsel sosyolojisinin düşünsel arka planına işaret eder. Modernite ve bireyciliğin yıkıcı etkileri karşısında toplumsal ahlakın yeniden tesisi ne tür bir düzenlemeye ihtiyaç duymaktadır? Bu soruya üreteceği cevapların iz düşümleri; iş bölümü, dayanışma, toplumsal olgu, yöntemin kuralları, anomi, kolektif bilinç ve temsiller olmak üzere düşünsel güzergâhının başlıca kavramsal üretimlerinde karşılık bulmaktadır. Toplumsal uyumu yöneten yasaları keşfetmek üzere Durkheim'in bu temel ilgisi, sosyolojinin entelektüel ve kurumsal projesini şekillendirmektedir. Durkheim, modern dayanışma biçiminin zayıf ve kırılan doğasından kaynaklanan toplumsal sorununun çözümünü; organik dayanışmayı ayakta tutacak normatif yapının restore edilmesi ve düzenlenme ile desteklenmesinde görmektedir. Bu doğrultuda, Durkheim sosyolojisi Fransa'da toplumsal yapının çöküşü ile ortaya çıkan sosyal sorunla başa çıkmak için bütünlüklü bir toplumsal düzen teorisi sunmak üzere gelişim gösterecektir.

Sosyolojik düşüncenin olgular düzeyinde ileri sürülmesi yeterli değildir; aynı zamanda metodik bir biçimde uygulanmasına ihtiyaç vardır. Bu sebeple –daha önce izah ettiğimiz üzere– toplumsal gerçeklik üzerine yapılan spekülasyonları, sosyoloji olarak adlandırmak mümkün değildir. Bir bilim olarak kuruluşu, metafizik

yaklaşımlardan ayrıışan ve metodolojik ilkeler tarafından yönetilen sistematik bir bilgi bütününe tesisini gerektirmektedir. Bu yönüyle bilimsel projesine karşılık gelen sosyolojinin kuruluşu, araştırma nesnesinin tanımlanmasını, teorik çerçevesinin belirlenmesini ve ampirik doğrulama için metodolojisinin geliştirilmesini gerektirmektedir. Durkheim, sosyolojinin bir disiplin olarak kuruluşunun, başta kendi alanını oluşturmak üzere felsefe ve teolojiden ayrıışmasına; toplumsal yaşamı incelemek için kendine özgü kavramlara ve yönetime sahip olması gerektiğine dikkat çeker. Bunu ilan ettiği *Les Règles de la méthode sociologique* (1895) eseri, Durkheim'ın toplumsal olgu sosyolojisinin kavramsal çerçevesini ve metodolojik ilkelerini tanıtmaktadır. Bu çerçeve, Comte'un (1839) bir bilimin oluşumu için gerekli gördüğü, metodolojik ilkeler tarafından yönetilen sistematik bilgi bütününe işaret etmektedir. Bu doğrultuda, Fransa'da Durkheim sosyolojisinin bilimsel temelleri –göreceğimiz üzere– Durkheim'ın temel eserlerinin (1893, 1895, 1897) kavramsal zemini üzerine inşa edilecektir. Durkheim, bu kavramsal çerçeveyi daha sonra *L'Année* aracılığıyla gerçekleştireceği kurumsal girişimler sayesinde geliştirecek ve yaygınlaştıracaktır.

Fransa'da sosyal bilimlerin ve sosyolojinin bir bilim olarak gelişimini ele alan çalışmalar, bu dönemin sosyal tarihinin okumasını içeren ortak bir paydada buluşur. Buna karşın, münhasıran bir disiplin olarak yükseköğretim sistemi içerisinde kurumsallaşması üzerine teorik ve ampirik çalışmalar görece sınırlıdır. Bu her iki kapsamda öne çıkan çalışmaların kurumsallaşma sürecini anlamlandırmaya katkı sunan kavramsal yaklaşımlarının bir değişimine yer vermek gereklidir. Berthelot, sosyolojinin kuruluşunu (*la fondation*), yeni bir araştırma alanı, epistemik çerçeve ve disiplin olarak kurumsallaşmasını sağlayan unsurların 'kristalleşmesi' olarak tanımlar. Bu özel bileşimi oluşturan unsurlar arasında; sanayi ve burjuva toplumuna özgü ilk büyük teorilerin gelişimi, 1870'i izleyen dönemde modern bilimin ve teorik bilginin önemini yeniden tesis eden bilim anlayışının yükselişi ve 1880'den itibaren bilimsel referansın baskın hâle gelmesiyle bilimsel dergilerin ortaya çıkışı yer almaktadır. Bilimsel dergiler, gelişmekte olan sosyoloji disiplininin "alışveriş, çatışma ve standartlarının geliştirilmesi" (2010[1991], s. 48) yoluyla inşa edildiği araçlardır.

Benzer doğrultuda, Muchielli (1998) sosyolojinin akademik alana girişini ‘sosyal olanın keşfi’ ile işaretlemektedir. Kurumsallaşma, bir kürsüye ve müfredata sahip olma ile sınırlandırılabilir bir süreçten çok daha fazlasını ifade etmektedir. Toplumsal olgunun üstünlüğü ile başlayan ve onun incelenmesinin mümkün olduğunu gösteren keşif, Durkheim’in entelektüel başarısının bir sonucudur. Durkheim ve arkadaşlarının *L’Année* aracılığıyla gerçekleştirdikleri epistemik program ve eleştirel çalışmalar, bu keşfin bir disipline dönüştürülmesi amacına hizmet etmektedir (s. 22). Peki, bu epistemik sıçrama ve paradigmatik yaklaşım; disipline evrildiği süreçte nasıl bir kurumsal süreçten geçmektedir? Bir başka ifadeyle sosyolojinin bir disiplin olarak kurumsallaşması hangi koşullar altında ne tür bir yapısal değişime uğramaktadır?

Sosyal bilimlerin ve sosyolojinin kurumsallaşması üzerine teorik modeller sunan yaklaşımlarıyla öne çıkan Clark’ın çalışmaları (Bkz. 1968a; 1968b; 1968c; 1971; 1972; 1973), bir seri halinde entelektüel bir alanın ve özelde sosyolojinin kurumsallaşma süreçlerini ele almaktadır. Clark (1973), en genel anlamında kurumsallaşmayı “belirli kültürel unsurların ve nesnelere bir sosyal sistemdeki aktörler tarafından benimsenmesi” (s. 95) olarak tanımlar. Sosyal organizasyonların bütünü için geçerli olan ve Fransa’da sosyal bilimlerin de dahil olduğu çeşitli entelektüel alanların kurumsallaşması süreci; (i) mevcut kurumsal yapı ve alanlardan farklılaşmayı, (ii) bilimsel dergiler ve dernekler gibi yeni kurumların oluşturulmasını ve (iii) nihayetinde üniversite sistemine dâhil edildiği aşamaları içerir. Bu süreçler, gelişmekte olan entelektüel alanı “kurucusunun peygamberliğini, üniversitede bir patronaja dönüştürmektedir” (s. 95).⁷¹

Yeni bir entelektüel alanın bir disiplin olarak kurulması; (a) bir *paradigmanın* varlığını, (b) *yetenekli bireylerin* bu fikirleri yaymasını ve (c) kurumsallaşmanın bu alandaki gelişmeyi teminat altına almasını içeren üç temel gereksinimi içermektedir (1972, s. 658). Clark (1968a), yükseköğretimde yenilik (*innovation*) olarak adlandırdığı entelektüel bir alanın kurumsallaşmasını, dört model çerçevesinde analiz eder. Bunların ilki olan organik büyüme modeli (*organic growth*), yeniliğin üniversite

⁷¹ Fransa’da sosyolojinin ve sosyal bilimlerin bir disiplin olarak oluşumunu ve Fransız üniversite sistemi içerisinde kurumsallaşmasını alan ilk kapsamlı eser için Bkz. Terry N. Clark, *Prophets and Patrons: The French University and the Emergence of the Social Sciences*, Harvard University Press, 1973.

dışında, bilimsel dergiler ve profesyonel kuruluşlar aracılığıyla gelişimidir. İkincisi, farklılaşma (*differentiation*), yeniliğin var olan kurumlar içerisinde yapısal ayrışması ve uzmanlaşması yoluyla gerçekleştiği modeldir. Üçüncüsü, yayılma (*diffusion*) yeniliğin yaygınlaştırılması, denenmesi ve kabul edilmesi süreçlerini içerir. Dördüncü ve son model olan birleştirilmiş-süreç (*combined-process*), kendisini önceleyen üç modelin bir bileşimi olarak; yeniliğin, kurumların içinde yer alan farklılaşma ve yayılma ile dışında gerçekleşen profesyonel ağ sayesinde ortaya çıktığını öne sürer. Bütün bu modellerin paylaştığı temel dinamik unsur, *yeniliğin* temelini oluşturan fikirlerin gücünün sistematik bir biçimde büyümesidir.

Clark'ın (1968b) kurumsallaşma modelinin bir diğer önermesi, bir yeniliğin üniversitenin merkezi değerleriyle uyumu arttıkça, kurumsallaşma olasılığının da aynı oranda arttığıdır (s. 40). Fransız üniversite sisteminde yer alan kurumsallaşma süreçlerinin analizinde ilk üç modelinin yetersizliği, *birleştirilmiş-süreç* modelini ortaya çıkarır. Durkheim sosyolojisinin kurumsallaşmasını açıklamak üzere bu model, diğer üç modelin bileşimini ve daha fazlasını içerir. Fransa'da yeniliğin (*innovation*) kurumsallaşması, üniversite dışında ve içinde eş zamanlı bir biçimde gerçekleşir. Sosyolojinin, sosyal bilimler adı altında bir ders olarak verilmesi ve bu isimle bir kürsüde öğretilmesi, üniversite içinden gelişen konumunu gösterir. Durkheim'ın Bordeaux'da ve Paris'te üniversite pozisyonlarına atanması benzer şekilde, sosyolojinin *içeriden* gelişmesi ve akademiye entegre olmasında önemli bir etkiye sahiptir. Öte yandan, bilimsel bir dergi olan *L'Année* etrafında kurulan ekol ve profesyonel ağ, Durkheim sosyolojisinin üniversite haricinde gelişen bilimsel faaliyetlerinin yaygınlaştırılmasının ve kurumsallaşmanın *dışarıdan* işleyen yönünü teşkil eder. Bu içeride ve dışarıda gerçekleşen faaliyetler sıkı bir etkileşim içerisinde birleşen bir süreç ve gelişime işaret etmektedir.

Kurumsallaşmanın analizine yönelik çok sayıda aşamalı model geliştiren Clark (1968b), belirli bir zamanda ve belirli bir toplumda akademik kurumların yeni fikirleri kabul etme ve yeni yapılar oluşturmaya hazır olma durumunu etkileyen dört koşulun incelemesine başvurur. Bunlar: *i*) toplumun temel yapısı ve kurumsal düzenlemeleri, *ii*) konjonktürel kırılmalar (savaşlar, değerlerde ve tutumlarda değişimler, ekonomik

dalgalanmalar), *iii*) yeni ihtiyaçlara yol açan yapısal değişiklikler ve *iv*) uluslararası rekabetin yoğunluğudur (s. 39). Bu koşullar, kurumsallaşmanın gerçekleşeceği toplumsal ve kurumsal yapıların yeni bir disiplini kabul etme süreçleri üzerinde etkilidir. İki savaş arası dönemde (1870-1914), bu koşulların neredeyse bütünü Fransa'da gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Fransa'da Kartezyenizm'in mirası sayılan, akla sıkı sıkıya bağlı inancın gücü (rasyonalizm), bilimsel gelişimin devamını sağlayacak dinamiktir. Eski rejimin silinip entelektüel gelişimin önünün açılmasıyla, bilimin üzerinde yükseleceği yeni yapısal düzenlemenin zemini oluşur. 1870 Savaşı ve 1871 Komünü, İkinci Cumhuriyet'i geride bırakan döneme girilirken yaşanan büyük çapta toplumsal kırılmalarıdır. Bu yeni dönem, kurumsal yapıların tekrar gözden geçirilmesini zorunlu kılar. Katolik kilisesinin etkisini kamusal alanın dışına çıkarmayı öngören laik eğitim kanunu, yeni bir ahlaki yapının inşası projesi kapsamında atılan adımların başında gelir. Cumhuriyetçilerin laik bir ahlak kurma ideali, Durkheim'in seküler bir ahlak bilimi projesinin garantörüne dönüşür.

Cumhuriyetçi ideolojinin ulus milliyetçiliği, uluslararası rekabete yakıt sağlar. Durkheim'in da aralarında bulunduğu araştırmacıların Almanya'ya gönderilmesi, ahlak temelli yeni toplumsal düzenlemeyi sağlayacak eğitim politikaları kapsamında olduğu kadar, iki ülke arasında her alanda yaşanan rekabetin bir yansımasıdır. Fransa'nın ezeli rekabet içerisinde olduğu Almanya'da sosyal bilimlerin göz kamaştırıcı gelişimi, araştırma kapsamında gönderilen bursiyerlerin çalışmalarında karşılık bulur. Özellikle Durkheim'in Almanya'da ahlak biliminin gelişimini inceleyen ilk makaleleri, Fransa'da sosyal bilimlerin gelişimine duyulan ihtiyaca ve aciliyete işaret etmektedir. Bu uluslararası rekabet ortamında, Anglosakson çizgide gelişim gösteren Le Play ve takipçilerinin aksine, Durkheim ve arkadaşları cumhuriyetçi ve milliyetçi bir tutum sergilemektedir. Fransa'da toplumsal olgunun keşfini ve bir yenilik olarak kabul edilmesinin önünü açan bu gelişmeler, sosyolojinin yeni bir entelektüel alan ortaya çıkacağı tarihsel ve yapısal koşulların zeminini oluşturur.

Durkheim'in sosyolojinin yeni bir entelektüel alan olarak kurumsallaştırma çabalarının temel *paradigması*, toplumsal gerçekliğin (*réalisme social*) bireylerin üzerinde sahip olduğu dışsal ve baskılayıcı üstünlüğünün ve doğasının incelenmesi

yaklaşımıdır. Toplumsal olgu sosyolojisine dayalı bu paradigma, onun sosyolojisinin pozitivist, yapısalcı, işlevselci ve ahlakçı yönlerinden bağımsız bir adlandırma değildir. Bu paradigmayı geliştirecek ve yaygınlaştıracak *yetenekli bireyler*, Durkheim öncülüğünde iş birlikçileri ve öğrencilerinden oluşan Durkheim ekolüdür. Paradigmanın yerleşik yapılar aracılığıyla *kurumsallaşması* ise üniversite içinde ve dışında sürdürülen bilimsel ve profesyonel faaliyetlerin sürekliliğinin sağlanmasıdır. Bu unsurlar, yeni bir alanın gelişiminin ön koşullarıdır. Esasında bu koşullar, bir alanın kurumsal yapıya kavuşturulması için gerekli ve geçerli ortak unsurlardır. Kuhn' a göre (1962), bir paradigmayı kuran temel bileşenler; özgül kavramlar arasında ilişki kuran önermeler, değişken ilişki türlerini tanımlayan modeller ve bunların çalışmalara uygulanabilirliğini gösteren tanımlı durumlardır. Bir alanın sınırlarının ve alt bölümlerinin tanımlanması, birbiriyle bağlantılı hipotezler dizisine ve ampirik araştırma için bir metodolojiye sahip olması, onun paradigmasının varlığının bir göstergesidir (s. 211). Durkheim sosyolojisi, bu doğrultuda on dokuzuncu yılın sonunda bir paradigma kurmayı başarmış; dahası bu paradigmatik bütünlük ve süreklilik ekseninde, *L'Année* aracılığıyla bir ekol oluşturmuştur.⁷²

Bir entelektüel alan ve ekol, ortak özellikleri paylaşmaktadır. Bir ekol; paradigmatik bir bütünlüğe, entelektüel bir lidere ve kurumsal yapıya sahiptir. Bunun yanı sıra, modern bir akademik ağa ve yayın platformuna ihtiyaç duyar. Durkheim ekolü, bütün bu unsurları karşılamaktadır. Böylelikle, bir ekolün varlığı, entelektüel bir alanın yerleşik bir disiplin olarak sürekliliğini temin eden koşulları sağladığı şeklinde değerlendirilebilir. Ayrıca, disiplinin kurumsallaşmasına öncülük edecek; Durkheim ve işbirlikçilerinden oluşan ekol; kültürel ve entelektüel sermayeye sahip, seçkin okullarda eğitim almış ve tek bir alanda ileri düzey ihtisas edinmiş üyelerden oluşmaktadır. Fransa'da köklü eğitim kurumlarına ev sahipliği yapan, Paris'in entelektüel çevresi olarak tanınan *Latin Quartier*'den yetişmektedir. Burası, pozitivism ve rasyonalizm gibi entelektüel akımların ve sosyal bilimlerin gelişiminin

---

⁷² *Durkheim ekolü* ifadesi anakronizm içermektedir. Durkheim ve iş birlikçileri, Durkheim'in hayatta olduğu dönem içerisinde bir ekol olarak anılmamaktadır. Bu kavram, yirminci yüzyılın ortasından itibaren, retrospektif bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır.

kalbidir. Durkheim, Jaurès ve Bergson gibi isimlerin yer aldığı entelektüel elitin yetiştiği bir merkez olan *École Normale Supérieure* (ENS) de burada yer almaktadır.

Entelektüel bir alanın kurumsallaşması, aynı zamanda kurumsallaşmanın farklı aşamalarına tekabül eden kurumsallaşma düzeylerine sahiptir. Clark (1972), bu aşamaları ve düzeyleri sınıflandırarak inceler. Bunlar: bireysel bilim (*solitary scientist*), amatör bilim (*amateur science*), gelişmekte olan bilim (*emerging science*), yerleşik bilim (*established science*) ve büyük bilimdir (*big science*). Bu aşamaları belirleyen değişkenler; bireysel araştırmacılarla sınırlı faaliyetler, küçük mesleki organizasyonlar, üniversitelerde bireysel kürsüler, mezun veren eğitim programları ve geniş çapta mesleki topluluklardır. Tek bir bilim adamının kurumsal destek olmaksızın bilimsel girişimlerini kurumsallaştırma çabalarına örnek olarak Saint-Simon ve Comte verilebilir. Paradigmatik bir fikre sahip olsalar da kümülatif bir entelektüel gelişimden, profesyonel standartlardan, fikirlerin paylaşıldığı formel bir platformdan ve genç yetenekli bireyleri kendisine çeken bir oluşumdan mahrumdurlar. Bunda, bireysel kişiliklerin baskın ve tekil karakteri belirleyicidir. *Amatör bilim*, tam zamanlı akademik kariyer fırsatı bulamayan girişimlerdir. Bireysel çabaların ötesine geçerler, ancak tek bir bireye olan bağımlılıkları fazla olduğundan; liderlerinin ölümünden sonra takipçileri arasında çıkan anlaşmazlıklar ile bilimsel girişim dağınık ve süreksiz kalır. Le Play ve takipçileri, erken dönem profesyonel faaliyetler ve kurdukları bilimsel dernek ve dergileri ile iletişimi ve etkileşimi devam ettirir; ancak tanınan bir akademik pozisyonlardan ve eğitim faaliyetinden yoksundurlar. Bir diğer aşamayı temsil eden *gelişmekte olan bilim*, bireysel olsalar dahi tam zamanlı akademik pozisyonlara sahip üniversite profesörlerinin öncülüğünde kürsülerde gelişir. Durkheim, bu bağlamda bir istisnayı teşkil eder. Üniversite dışında kurulan kolektif bir oluşumun, *L'Année*'nin liderliğini yürütmektedir.

Bireysel olarak başlattığı bilimsel çabasını; ilk kez 1887'de elde ettiği akademik pozisyonunu sahip olduğu entelektüel çevre (öğrencileri ve takipçileri) sayesinde kolektif bir düzeye taşımaktadır. Onun kolektif bir araştırma ağına öncülük eden başarısında, sahip olduğu entelektüel etki ve politik gücü tartışmasızdır; ancak bunda Fransız üniversite sisteminin yapısı oldukça belirleyicidir.

Fransa yükseköğretim sisteminin hiyerarşik ve merkezi yapısı; akademik pozisyonların belirlenmesi, atamalar, bilimsel araştırma ve yayın faaliyetleri olmak üzere daha birçok konuda Sorbonne *patronları* (profesörleri) gücü elinde bulundurur.⁷³ Sosyolojinin bu sistem içerisinde kabul görmesinde, Durkheim'in entelektüel ağının ve politik bağlantılarının onu bir patrona dönüştüren etkisi belirleyicidir. Clark'a göre (1971), Durkheim, ağırlıklı olarak ENS'nin yetenekli beyinlerinden oluşan, genç entelektüel felsefecilerden oluşan bir çevre (*le cercle*) kurmayı başarır (s. 21). Durkheim'in oluşturduğu bu çevre, *L'Année sociologique* etrafında birleşmektedir. Bu oluşum etrafında sosyoloji, bir disiplin olarak kurumsallaşacaktır.

Fransa üniversite sistemi içerisinde sosyolojinin kurumsallaşması en temelde iyi fikirler, yetenekli bireyler ve yeterli kurumsal destek ile gerçekleşmektedir. Durkheim ve ekolünün bu süreçteki başarısı, bir entelektüel alan olarak sosyolojinin sınırlarını ve konusunu belirleme becerisinin yanı sıra, rakip grupların aksine işbirlikçilerinin daha organize ve prestijli bir akademik çevreden oluşmasıdır. *L'Année*'nin alan üzerindeki hâkimiyeti aracılığıyla Durkheim ve ekolü, disiplinin içeriğini inşa edecek entelektüel kapasiteye ulaşırlar. Sorbonne Rektörü Louis Liard, bu süreçte belirleyici bir kurumsal desteği sağlamaktadır (Clark, 1968a, ss. 37-71). Karady'e göre (1976), Durkheim sosyolojisi tartışmasız bir biçimde sahip olduğu entelektüel otorite, prestiji ve üniversite sistemi üzerindeki kısmi tekeline rağmen, kurumsal açıdan zayıftır. Ona göre sosyoloji, bir türlü felsefeden bağımsız kurumsal özerkliğini kuramaz. Mezunları için bir meslek piyasası bulunmadığı gibi, programları ve diploma derecelerinin önü açık değildir. Bu kurumsal zayıflıklarıyla, Durkheim sosyolojisinin kurumsallaşması iyi ihtimalle kısmi bir başarı elde etmiştir. Bir başka deyişle, yarı başarısız (*semi-échec*) olma durumu söz konusudur (ss. 308-310).

Disiplinlerin ortaya çıkışı, salt fikirlerin gücüne dayalı bir biçimde değil; farklı hizipler arasında entelektüel ve siyasi avantaj sağlamaya yönelik kurumsallaşma mücadelesi içerisinde şekillenir. Bu durum, kurumsallaşmanın sosyolojik anlayışlarını

---

⁷³ Fransız üniversite sisteminin monopolistik karakteri ve bu merkezileşmenin kontrolünü elinde bulunduran entelektüel yapının etkin konumu üzerine daha fazla bilgi için bkz. Terry N. Clark & Priscilla P. Clark, *Le patron et son cercle: clef de l'université française*, RFS, ss. 19-39, 1971.

geliştirir. Buraya kadar ifadesine sıklıkla yer verdiğimiz üzere, Durkheim sosyolojisinin Üçüncü Cumhuriyet'in siyasal ideolojisiyle bir ideal tip olarak uyumu ve sosyolojiyi bir ahlak bilimi olarak kurma ve üniversite sistemine dahil etmek üzere aldığı onay ve kurumsal destek hiç şüphesiz sosyolojinin kurumsallaşmasının seyrini belirler. Ancak, dönemin farklı sosyoloji yapma tarzlarının kurumsallaşma mücadelesinde göreceğimiz üzere, Durkheim sosyolojisi; arkasına aldığı politik ve kurumsal desteğin yanı sıra bu süreçte izlediği strateji ile öne çıkacaktır. Bu doğrultuda, *L'Année* etrafında bir araya gelen Durkheim ekolünün kolektif ve bütünlüklü katkısı belirleyici olacaktır.

2.1.3. Rakip Yaklaşımlar Karşısında Durkheim Sosyolojisi

Fransa'da sosyolojinin henüz felsefeden kopmadığı ve psikolojiden belirgin bir biçimde ayrılmadığı 1870'lerde, sosyoloji çalışmaları deneyselci bir psikolog olan Théodule Ribot'nun *Revue philosophique* (1876) dergisinde yayımlanıyordu. Bu bağlamda, Fouillée'nin *Vues synthétiques sur la sociologie* (1880) ve Espinas'ın *Les études sociologiques en France* (1882) makaleleri, taşıdıkları ilgiyle sosyolojinin kurumsallaşma evresinde öne çıkan isimler ve metinlerdir. Fransa'da ilk sosyoloji tezi⁷⁴ olarak kabul edilebilecek Espinas'ın *Les Sociétés animales* (1877) çalışması, ileri toplumlarda gözlemlenen toplumsal uyum ve dayanışmanın; hayvanların sosyal sistemlerine benzeyen evrim geçirmiş daha bilinçli bir uyum sergilediğini ileri sürer. Espinas'ın sosyolojiyi, biyolojinin bir uzantısı olarak gören bu yaklaşımı, organizmacı ve evrimci bir çizgiden öteye geçemez. Öte yandan, Fouillée eklektik bir biçimde organik ve sözleşmeye dayalı toplum modellerinin arasında bir köprü kurma; Spencer sosyolojisinin ve spiritüalist felsefenin bir sentezini yapma peşindedir. Fouillé'nin sosyolojinin kurumsal gelişiminin önünü açan önemli bir katkısı, sosyolojinin yeni doğmakta olan meşruiyetini, spiritüalist felsefeyle uzlaştırma çabasıdır. Fransa'da dönemin ahlak, felsefe, ekonomi, hukuk gibi alanlarında bir monopoli ve otoriteyi teşkil eden *Académie des Sciences Morales et Politiques* (1795), sosyolojiyi açıktan

⁷⁴ Espinas'ın tez konusu, doğrudan sosyolojik bir ilgiye sahiptir. Ancak sosyoloji, henüz o tarihte kurumsal bir kimliğe ve bir disiplin olarak meşruiyete sahip değildir. Sosyolojinin belirgin bir şekilde tanınırlığını kazanmaya başladığı dönem itibarıyla, Célestin Bouglé'nin *Les idées égalitaires: Étude sociologique* (1899) çalışması, Fransa'da ilk sosyolojik tez çalışması olarak kabul edilebilir.

reddeden bir tutuma sahiptir. Heilbron'a göre (2015), Fouillée'nin felsefe ve sosyal bilim sentezini makul bulan liberal akademisyenler, sosyolojiyi reddeden bu tutumlarını gözden geçirirler ve 1885'te Louis Wuarin'in sosyolojik metnine⁷⁵ Akademi ödülü verirler. Buna rağmen, Akademi natüralizm ve pozitivizm karşıtlığını sıkı bir şekilde sürdürür (s. 64). Ancak sosyolojinin felsefi sayılabilecek metafizik unsurları barındırması ve felsefeye içkin bir disiplin olarak değerlendirilmesi; sosyolojinin kabul görmeye ve elde etmeye başladığı konumunun bir göstergesidir. Bu aşamayla birlikte, henüz üniversitede temsil bulamamış sosyolojinin kendini göstereceği yer, bilimsel dergiler olacaktır.

Fransa'da Comte'la anılmaya başlayan sosyoloji, pozitivizmle sınırlı kalan temsiliyetini, *La Philosophie positive* (1867) ve *La Revue occidentale* (1878) dergileri sayesinde sürdürür. Bilimsel dergiler, fikir akımlarının, entelektüel alanların ve akademik ağların vazgeçilmez unsurlarıdır. Fransa'da sosyolojinin ortaya çıktığı dönem itibarıyla gelişiminin lokomotifini olan bilimsel dergiler, sosyolojik fikirlerin ve erken dönem sosyal bilim araştırmalarının entelektüel gelişimine ve yayılmasına imkân tanır. Sosyolojiye dönüşecek fikirlerin ve farklı disiplinler yaklaşımların karşılıklı etkileşimine zemin sağlar. *Revue philosophique*, geleceğin sosyolog adayları için bir platform görevi görür. Durkheim'ın ilk değerlendirme yazıları burada yayımlanır. Gabriel Tarde ve Gaston Richard'ın yanı sıra, *anomie* teriminin sahibi Jean-Marie Guyau⁷⁶ da dergide yer alan isimler arasındadır. Öte yandan, *École Normale*'in genç felsefecileri, sosyoloji adı altında bir değerlendirme bölümüne sahip *Revue de métaphysique et de morale* (1893) dergisini kurarlar. Kurucuları arasında yer alan Xavier Léon, derginin “akılın hizmetine” (1893, s. 5) adandığına vurgu yapar. Neo-Kantçı bir çizgiye sahip olan *RMM*, pozitivizmi ve onun metafiziği yok sayan tutumunu reddeden; rasyonalizmi ve metafiziği ampirik araştırmaya entegre eden konumuyla, felsefenin farklı disiplinlerle bütünleşmesinin önünü açar.

⁷⁵ Bkz. L. Wuarin, *Examen critique des principes et des fondements sur lesquels reposent les théories désignées de nos jours sous le nom de sociologie* [Sosyoloji adıyla günümüzde anılan teorilerin dayandığı ilke ve temellerin eleştirel incelemesi] Manuscrits des concours, Archives de l'Institut de France, 1885

⁷⁶ Guyau, *anomie* kavramını ilk kez üreten felsefeci ve sosyologdur. 1887 tarihli *L'Irréligion de l'Avenir* [Geleceğin Din-Dışılığı] adlı eserindebu kavramı, geleneksel dini inançların gerilemesi bağlamında toplumdaki dini ve ahlaki değerlerin yokluğunu vurgulamak için kullanır.

Sosyolojinin, bu tarihe kadar Comte'un pozitivismi ve *sosyokrasi* (1851) ile anılan itibarsız damgası kırılmaya başlar. 1880 ve 1890'lardan itibaren, bilimsel dergilerin yükselişiyle, sosyolojik çalışmaların ve fikirlerin gelişiminde belirgin bir artış, dolayısıyla sosyolojinin tanınırlığı hızla tırmanan bir ivme gözlemlenir. Çok farklı alanlardan isimleri; bir tür sosyal bilim sentezi etrafında toplayan *La Revue internationale de sociologie* (1893) ve Durheim'ın *L'Année sociologique* (1896) dergileri, sosyolojinin kurumsallaşmasında öne çıkmaktadır. Bu dergiler, kurucularının ve takipçilerinin sosyoloji yaklaşımlarını ve aynı zamanda dönemin öne çıkan araştırma hatlarını temsil etmektedir. Öne çıkan araştırma gruplarına geçmeden önce, Fransa'da sosyolojinin gelişimine katkı sunan ancak kurumsallaşma sürecinde doğrudan etkili olmayan iki araştırma grubuna değinmek gereklidir. Bunlar; monografik çalışmalarıyla tanınan Frédérick Le Play ve takipçileri ile Adolphe Quetelet'in öncüsü olduğu, anket çalışmalarıyla öne çıkan sosyal istatistikçilerdir.

Pozitivist geleneğin yüzyılın ortasında kesintiye uğramasının ardından, öne çıkan sosyolojik araştırma hatlarının ilkinin temsil eden maden mühendisi Le Play, İkinci İmparatorluk'un kendisine tanıdığı devlet pozisyonları ile etki alanı kazanır. Katolik bir muhafazakâr olan Le Play, Devlet Konseyi üyesidir ve üst düzey görevlerde bulunur. *Les Ouvriers européens* (1855) eseri, Avrupa aile sistemleri üzerine yazılmış ilk ampirik, niceliksel ve karşılaştırmalı çalışmadır. Araştırması; işçi sınıfı ailesi, bütçesi ve aile yaşamının tüm niceliksel yönlerinin sistematik analizlerini içerir. 1856'da *Société d'économie sociale* derneğini kurar. Fransız muhafazakâr düşünce geleneğine sıkı sıkıya bağlı olan Le Play, *La Réforme sociale en France* (1864) eserinde olduğu gibi muhafazakâr toplumsal reform konularını ele almaktadır. Fransa'yı çöküşten çıkarıp refaha götüreceği yol arayışında; doğrudan gözleme, anket ve istatistiksel analize dayalı monografik saha çalışmaları ile sosyolojinin gelişimine sunduğu katkı kayda değerdir. Ölümünden sonra ikiye ayrılan takipçileri içerisinde, Le Play geleneğine sadık kalan ve üstatlarının politik görüşlerini devam ettiren grup, *La Réforme Sociale* (1881) kuruluşu etrafında aile monografileri ağırlıklı araştırmalarını devam ettirir.

Henri de Tourville ve Edmond Demolins, Le Play'in bilimsel geleneği devam ettirir. *Société de la science sociale* adında kurdukları yeni bir dernek ve onun dergisi olan *La Science Sociale* (1886) ile Le Play'in muhafazakâr ve gelenekçi yaklaşımından ayrışarak, eğitim ve sosyal reform odaklı bir çizgiyi temsil ederler. Le Play'in her iki takipçi grubu, onun ampirik yaklaşımını ileriye taşır; ancak üyelerinin ölümlerinin ardından çalışmalar sekteye uğrar. Savaş sonrası dönemde bu iki grup *Les Études sociales* (1935) adlı bilimsel dergi etrafında birleşir. İmparatorluğun kendisine tanıdığı ayrıcalıklı görevleri ve pozisyonunu Cumhuriyet'e geçişte bütünüyle kaybeden Le Play takipçilerinin, Katolik ve muhafazakâr siyasi görüşleri politik destek görmez. Öte yandan Muchielli'ye göre (1991) Le Play, Üçüncü Cumhuriyet'in Edebiyat fakültelerine sosyal bilimleri dahil etme çabalarına hiçbir şekilde ilgi göstermemiş ve kurumsal düzeyde dahil olmamıştır (s. 111). Böylelikle Le Play ve takipçileri sosyolojinin kurumsallaşması sürecinde bir varlık gösteremez.

Quetelet'in *Physique Sociale* (1835) öncü eseri ile tanınırlık kazanan sosyal istatistik alanı, 1870 sonrası endüstriyelleşme ve kentleşmenin giderek büyümesiyle, pozitivist sosyal bilimlerde yükselişinin ardından devlet eliyle gelişim göstermeye ve ivme kazanmaya başlar. Ekseriyetle hükümetin idari görevlilerinden oluşan sosyal istatistikçiler, bir grup bütünlüğüne sahip değildir; ancak bir araştırma hattı olarak kabul edilebilecek düzeyde, bürokratik görevleri kapsamında nicel ve ampirik çalışmalar yürütmektedirler. Jacques Bertillon'un (1880) doğum, ölüm ve evlilik oranları ile Émile Levasseur'ün (1892) Fransa'nın karşılaştırmalı demografisi üzerine eserleri öne çıkan çalışmaları öne çıkan örneklerdir. Bu çalışmalar, 1946'da kurulacak Ulusal İstatistik ve Ekonomik Çalışmalar Enstitüsü'nün (INSEE) öncülleri arasında yer alır. Sosyal istatistikçiler, kullandıkları nicel istatistik yöntem dışında bir araştırma grubu olarak kabul edilebilecek ölçüde homojen ve kurumsal bir birlikteliğe sahip değildir ve sosyolojiyi kurumsal anlamda temsil etme gayreti taşımazlar. Ancak ürettikleri araştırmaların sosyolojik çalışmaların gelişimine sunduğu katkısı kayda değerdir. Ampirik sosyal araştırma geleneği, profesyonel eğitim kurumlarına ve üniversitelere entegre olmadan önce uzun süre bakanlıkların istatistik büroları aracılığıyla çalışmalarını sürdürürler.

1880 sonrası Fransa’da ortaya çıkan sosyolojik çalışmalar, bilimsel dergiler, kuruluşlar ve bunlara liderlik eden isimlerin başını çektiği araştırma grupları, sosyolojinin kurumsallaşmasında öne çıkan entelektüel ve kurumsal girişimleri temsil etmektedir. Bu girişimleri başlangıçta *école* olarak tanımlamak mümkün olmasa da içlerinden yalnızca bir tanesi, zamanla paradigmatik bir niteliğe sahip, homojen bir işbirlikçi çevresiyle ekol olarak anılacak bir bütünlüğe ulaşacaktır. Bu yönüyle, başlangıçta, sosyolojiyi kurumsallaştırma mücadelesine, cılız ya da güçlü bir biçimde katılan bu girişimleri; araştırma grupları, entelektüel ağlar ve bireysel girişimler olarak nitelendirebiliriz.

Muchielli’ye göre (1998), Fransa’da sosyoloji temel olarak “üçlü bir ilişki” (s. 112) (*ménage à trois*) içerisinden, bir başka deyişle üç farklı sosyolojik grup arasından çıkar. İlk grup, bir entelektüel paradigma ya da ekolün taşıyıcısı olmamasına karşın, sosyolojiyi kurumsal ve uluslararası düzeyde dergiler ve kuruluşlar aracılığıyla oluşturma girişimlerinde bulunan Réne Worms ve onun profesyonel organizasyonları liderliğinde temsil edilen çevredir. İkincisi, Worms’un entelektüel ağına dahil olmakla birlikte, kamuoyu önünde bireysel olarak Durkheim’a karşı polemik duruşuyla öne çıkan Gabriel Tarde ve temsil ettiği psikolojizm yaklaşımıdır. Üçüncü ve son grup ise, diğerlerinden farklı olarak, sosyolojiyi üniversitenin sınırlarından içeri taşımayı başaran Durkheim ve onun işbirlikçilerinden oluşan, *L’Année*’nin prestijli araştırmacılarından oluşan kolektif girişimdir. Bu araştırma hatlarının her biri, kendi entelektüel, örgütsel ve sosyokültürel karakteristiklerine sahiptir. Benimsedikleri sosyolojik ve kurumsal yaklaşımlar ayrıştıkları ölçüde, disiplinin kurumsallaşmasının karşılaştırmalı bir şekilde incelenmesine imkân tanırırlar. Bu etkileşim hattı, sosyolojiyi üniversitenin kurumsal sistemine taşıyan Durkheim’ın başarısını öne çıkarmaya imkân tanıyan dolaylı bir rekabete ve mücadeleye sahne olmaktadır.

Bu hatların içerisinde Réne Worms, sosyolojinin kurumsallaşması döneminde öne çıkan pozisyonunu daha çok akademik girişimlerine ve kurduğu uluslararası organizasyon ağına borçludur. Worms, yüksek rütbeli bir devlet yöneticisi olmanın yanı sıra, kurduğu bilimsel dergi ve akademik organizasyonlar, kongreler ve yayın faaliyetleri ile dönemin oldukça aktif bir figürüdür. *Revue internationale de sociologie*

(1893) isimli ilk sosyoloji dergisini çıkarır. *L'Institut internationale de sociologie* (1894) enstitüsünü kurar ve her üç yılda bir düzenlenen kongrelerin çıktıları, enstitünün yayın organında yayımlanır. Worms'un bu faaliyetler aracılığıyla elde ettiği başarı, enstitü üyelerinin farklı alanlarda prestije sahip uluslararası isimlerden oluşmasıdır. Bu isimler arasında, Alfred Marshall, Thorstein Veblen, Gabriel Tarde, Ferdinand Tönnies, Lester Ward, Georg Simmel ve kısa bir süre içinde olsa Max Weber yer almaktadır. Bunlar arasında Tarde, Worms ile benzer bir sosyolojik yaklaşımı benimsememekle birlikte, onun organizasyonlarında yer almaktan geri durmaz. Worms'un bir diğer kuruluşu olan ve amatörler için hitap eden *Société de sociologie de Paris* (1895) derneğinin başkanlığını Tarde yürütür. Worms'un *Organisme et société* (1896) eserinde bütünleşen sosyolojik yaklaşımı, toplumsal yapıların ve işlevlerinin, biyolojik sistemlerle benzer işlediğini; bu nedenle doğa bilimlerinin toplumsal analizlere olduğu gibi uygulanabileceğini savunur.

Spencer'dan etkilenen organik analogisi ile Worms, biyolojinin ilkelerini sosyal yapılara ve işlevlere uygulamayı esas alır. Toplumun, bir beden olarak sağlıklı bir biçimde işlevselliğini sürdürebilmesi, organlarının karşılıklı bağımlılığına bağlıdır. Worms, toplumu onu oluşturan bireylerin basit bir toplamı olarak görmez; toplumsal yapıların bireyler üzerindeki etkisini kabul eder. Toplumun bir bütün olarak ele alma noktasında Durkheim ile benzeşmeler de, Worms'un biyolojik analogisi, Durkheim'in toplumsal olgu yaklaşımının ayırt edici doğasına aykırıdır. Toplumsal olgular ne biyolojik süreçlere ne de –göreceğimiz üzere– bireysel psikolojilere indirgenemez. Worms, toplumu biyolojik bir organizma gibi analiz edilmesi gereken sosyal bir organizma olarak değerlendirir ve bu çerçeveye diğer tüm yöntemlerin entegre edilebileceğini düşünür (Worms, s. 19). Bu sebeple her tür sosyolojik yaklaşıma hoşgörü ile yaklaşır ve çok geniş bir çevreye hitap eder. Ancak bu durum, onun etrafında tutarlı bir ekol oluşmasının önüne geçer; eklektik organizme hapsolür.

Worms'un sosyolojiye alan açmak için inşa ettiği kuruluşların geniş kapsayıcılığı, disiplini ilerletmede etkili olacak bütünlüklü bir sosyolojik teoriden yoksundur. Ancak buna rağmen, profesyonel girişimleri, kurduğu dergi ve organizasyonlar, öngördüğü sosyoloji anlayışı için araştırmacı kaynağı seferber etme

konusunda başarılı olmuştur. Worms'un etrafında yer alan ve daha çok kuruluşlara üyelik yoluyla bağlı bulunan bu araştırma grubu, topluma dair ideolojik veya bilimsel bir bilgi bütünü sunmaz. Ancak, bir toplum bilimi olarak sosyolojinin mümkün olduğunu savunan geniş bir kitleyi temsil eder. Worms'un çatısı altında bir araya gelen bu grup, bir paradigma bütünlüğü kurmayı başaramasa da kurumsallaşma dönemi içerisinde öne çıkan multidisipliner yaklaşımlarıyla sosyolojinin bilimsel gelişimine katkı sunar. Clark (1973), Worms'un, girişimleri sayesinde güçlü fikirleri entelektüel bir sentez altında birleştirmeyi hedeflediğini, ancak etkisinin oldukça sınırlı kaldığını belirtir. Siyasi ideolojinin desteğini hiç arkasına alamayan bu grup, üniversitede pozisyon elde etmek için girişimlerde bulunmaz (s. 161). Worms ve çevresinin çalışmaları, bireysel ve dağınık bir görünüm sergiler. Aynı dönemde *L'Année* etrafında birleşen Durkheim ekolü, paradigmatik bir bütünlüğe ve tutarlılığa sahip kolektif bir yapı sergilemektedir. Bu rekabet ortamında, sosyolojiyi üniversite dışında araştırma ve profesyonel olarak kurumsallaştırma yolunu tercih eden Worms ve çevresi, etkisini giderek yitirir.

Durkheim, bu süreçte, en başından itibaren Worms'un organizasyonlarına katılmayı reddeder. Bu stratejik bir tercih midir bilinmez; ancak Worms'u ve sosyolojisini doğrudan hedef alan bir eleştirel tutum sergilemek yerine onu adeta görmezden gelir. Durkheim, Worms'un *organicisme* yaklaşımını dolaylı biçimde, ilk eserinden itibaren eleştirir. Toplumun, biyolojik işlevlere indirgenemeyecek, kolektif bilince sahip *sui generis* bir varlık olduğunu ileri sürer; sosyolojisini, biyolojik analogilerden uzaklaştırır (Bkz. 1893). Durkheim, sosyolojisinin epistemik, metodolojik ve teorik temellerini atmak ve yaygınlaştırmak amacıyla kurduğu *L'Année* üzerinden, kendi paradigmasına uygun olmayan yaklaşımları eser analizleri aracılığıyla eleştirir ve kendi sosyolojisinin sınırlarını belirginleştirir. Böylelikle, Durkheim kendi paradigmasını ve ekolünü sistematik bir şekilde inşa ederken, rakiplerini dolaylı olarak etkisiz bırakır.

Sosyolojiyi üniversitede bir disiplin olarak kurumsallaştırma çabası göstermeyen Gabriel Tarde, sosyal fenomenlere benzersiz yaklaşımıyla bireysel fakat etkili bir figür olarak öne çıkar. Bir yargıç olan Tarde, bir düşünce ekolüne ve takipçi

çevresine sahip değildir; bu yönde bir çabası da bulunmaz. Tarde, Durkheim sosyolojisiyle taban tabana zıt sosyolojik yaklaşımıyla dönemin dikkat çeken figürleri içerisinde öne çıkar. Worms'un aksine, toplumu açıklamada yönelik natüralist modellerden uzaklaşan Tarde, kolektif olguların bireysel bilinçlerin ilişkilerinden doğduğunu savunan sosyal psikoloji yaklaşımını benimser. İlk yazılarından itibaren düşüncesinin merkezine yerleştirdiği taklit (*imitation*) kavramını, toplumsal yaşamın temel olgusu olarak tanımlar. *Qu'est-ce qu'une société?* (1884) makalesinde 'toplum taklitten ibarettir' diyerek, sosyal grupları birbirini taklit eden bireylerin toplamından ibaret görür. Toplum üyelerinin ortak özellikleri, birbirlerini taklit eden (*mimétique*) davranışlarıdır. Tarde, kuramını temellendirdiği *Les lois de l'imitation* (1890) eserinde, "küçük olanı büyük, ayrıntıda olanı genel olan" ile açıklamak yerine tam tersini "büyük olanı küçükle, genel olanı ayrıntıda gizli olan" (s. 165) ile açıklamayı tercih ettiğini ifade eder. Durkheim'ın sosyolojik yaklaşımının tam olarak zıddını benimsediğini ilan etmekten geri durmaz. Sosyal analiz birimini mikro düzeyde 'birey' olarak tanımlar. Toplumsal fenomeni yöneten yasaları belirler: *icat*, *taklit* ve *karşıtlık*. Yeni pratikler icat yoluyla ortaya çıkar, taklit aracılığıyla yayılır ve çeliştiklerinde ortaya çıkan karşıtlık sayesinde toplumsal değişim gerçekleşir (Bkz, 1890).

Tarde, *L'opposition universelle* (1897) eserinde, evrensel bir boyuta taşıdığı karşıtlık ilkesini, sosyolojik düşüncenin ötesinde diğer sosyal alanları kapsayacak şekilde kuramsallaştırır. Heilbron'a göre (2015), Tarde, psikolojik fikirleri toplumsal alana aktarmak suretiyle insan davranışının rasyonelliğine ilişkin kabullere meydan okur. Cournot'nun izinden giden Tarde, bilimin fenomenlerin 'tekrar kalıplarını' incelemesi gerektiğine inanır. Evrimsel teorilerden ve organik şemalardan ayrılarak, Comte'un aksine, toplumların daha az karmaşık ve şeffaf bir biçimde birbirini takip eden yenilikleri taklit etmesi yoluyla 'basit bir sosyal mekanizma' üzerinden işlediğini ileri sürer (s. 69). Tarde'in bu yeni yaklaşımı, yayımlandığı dönemde önemli yankı uyandırır. 1894'te Adalet Bakanlığı'nın istatistik bürosunda bir pozisyon elde eder. Üniversitelerde hiçbir zaman pozisyon elde edemese de, özel kurumlarda ders verir. 1900 yılında *Collège de France*'ta modern felsefe kürsüsüne atanır. Bu döneme dek yayımladığı eserleri ve psikolojik yaklaşımının, dönemin mevcut sosyoloji anlayışından belirgin şekilde ayrılması, onu tanınan bir figür haline getirir.

Tarde ve Durkheim arasında sosyolojinin doğasına dair benimsedikleri karşı görüşler, her iki düşünürün temel eserlerine belirgin bir biçimde yansır (Bkz. Tarde, 1890; 1895; 1897; Durkheim, 1895; 1897). Bu karşıtlık, 1903 yılında *École des Hautes Études Sociales*'de, Tarde ve Durkheim'ın kamuya açık bir buluşmada karşı karşıya gelmesiyle, Dekan Alfred Croiset'nin moderatörlüğünde gerçekleşen bir tartışmaya sahne olur.⁷⁷ Clark (1973), Durkheim ve Tarde arasında gerçekleşen bu tartışmanın, kamuoyunun dikkatini Durkheim sosyolojisine ve onun etrafında oluşan ekole çektiğini belirtir (s. 160). Tarde, Durkheim'ın toplumsal olguların bireylerden bağımsız, dışsal ve baskılayıcı güçler olarak görmesine karşı çıkar. Ona göre bu olgular, bireyler arası etkileşimden doğar. Sosyal gerçekliğin temelinde ise icat yer almaktadır. Toplumsal olguların doğasına ilişkin bu iki isim arasındaki bu karşıtlık, metodolojik alanda da kendisini gösterir.

Psikoloji ve sosyoloji arasına kesin bir çizgi çizmeyi savunan Durkheim, toplumsal olguların nedenlerinin diğer toplumsal olgularda aranması gerektiğini savunur. Metodolojik holizmi benimseyerek, toplumsal olguları bireyler üzerinde etkili bir gerçeklik olarak ele alır. Tarde ise, toplumsal değişimi yöneten taklit mekanizmasının psikolojik yasalarını birey düzeyinde analiz eden metodolojik bireyciliği savunur. Böylece, iki düşünürün sosyolojik olgu yaklaşımı, belirgin bir biçimde bireysel taklit ve toplumsal olanın bireyler üstü, dışsal ve zorlayıcı doğası arasında farklılık üzerinden ayrılmaktadır. Tarde'a göre sosyal yaşam, toplumsal baskı olmaksızın kopyalanan eylemler üzerinden şekillenirken; Durkheim'a göre, ahlak ve normlar gibi kolektif yapılar, bireysel davranışları biçimlendirmektedir. Bununla sınırlı olmayan ancak genel bir çerçevesine yer verdiğimiz karşıtlık, iki yaklaşım arasındaki derin farklılıklara dikkat çeker (Bkz. Candea, 2008). Durkheim'ın, Tarde'ın yaklaşımlarına yönelik yaptığı değerlendirmeler, kendi sosyolojisinin belirgin karakterini duyurmasında, disiplinin sınırlarını çizmesinde ve akademik çevrenin dikkatini kendi ekolüne yönlendirmesinde etkili olmuştur. Bu ayrışma, rakip yaklaşımlar arasında verilen entelektüel mücadelenin bir örneğini temsil etmektedir.

---

⁷⁷ Bu halka açık tartışmaya ilişkin ulaşılabilen tek kayıt kısa bir özettir. Bkz. Terry N. Clark, *On Communication and Social Influence: Selected Papers*, The University of Chicago Press, 1969.

Durkheim, ilk olarak *Les Regles* (1895) eserinde, Tarde’ın kolektif olguların oluşumunda taklide atfettiği baskın etkiyi, gözlemin dolaysız verilerinin basit bir çıktısı olarak değerlendirir. Toplumsal olguların taklit edilme ve genelleşme eğilimi taşıdıkları doğrudur; ancak bu, onların tamamen toplumsal ve zorunlu niteliklerinden kaynaklanır. Bu nedenle, olguların taklit yoluyla “yayıma gücü, sosyolojik karakterinin nedeni değil sonucudur” (1967, ss. 12-23). Durkheim, Tarde’ın bireysel icatların ürünü olarak sunduğu sosyal olgu anlayışını, kanıtın düzenli yükümlülükleri ve olguların sistematik kontrolü ile bağdaşmadığı için bilimsel bir yaklaşımdan ziyade spekülatif bir önerme olarak görür. Tarde’ın “icat bilimi” bir tür kaza ve şans ürünü olarak “kör ve tesadüfi” bir biçimde keşiflerin bireysel tekilliklerin tekrarı ile kolektif bir olguya dönüşmesi, Durkheim için kabul edilemezdir. Durkheim’a göre, “sosyolojide tesadüfi olanın rolünün düşünülemez ve kıyaslanamaz olduğunu bildiğimiz sürece” (Durkheim, 1900, ss. 649-650), toplumsal olguların sistematik ve düzenli bir biçimde incelenmesi gerekir.

Durkheim *Le suicide* (1897) adlı eserinde, dipnotta Tarde’a atıfla açtığı ‘taklit’ başlığını taşıyan bölümde, taklidin –bireysel-psikolojik kökenli olsa bile– ancak sosyal bağları paylaşan bireyler arasında yayılabileceğini savunur. Örneğin, cinayet dürtüsü bir öznenen diğere aktarılabilir; ancak bu tesadüfi ve geçici bir bağdan öteye geçemez (s. 107). İntihar olgusu, bireyin toplumsal olguların nedensellik ilkesine indirgenebileceği varsayımını test etmek için ideal bir araştırma nesnesidir. Durkheim, intiharın bireysel bilinçlerden bağımsız bir biçimde, toplumsal bütünleşme ve düzenleme tarafından yönetildiğini ampirik kanıtlarla ortaya koyar. Bu bulgular, Tarde’ın psikolojik yaklaşımını zayıflatırken, Durkheim sosyolojisinin açıklayıcılığını öne çıkarır. Bu bağlamda, Durkheim’ın yapısal-işlevselci sosyolojisi, Tarde’ın birey merkezli psikolojik yaklaşımı karşısında açık bir üstünlük sergiler. Worms ve Tarde’ın sosyolojilerinin Durkheim karşısında yeterince etkin olamamasının nedenleri arasında teorik zayıflık, siyasi angajmanın eksikliği ve kurumsal düzeyde sınırlı kalmaları gösterilebilir (Bkz. Jayat, 2000).

Fransa’da sosyolojinin kurumsallaşması evresinde doğrudan ve dolaylı olarak karşı karşıya gelen ve öne çıkan farklı sosyolojik yaklaşımlar arasında, sosyolojiyi

üniversitede bir disiplin olarak kurmayı başaran Durkheim ve ekolünün diğer yaklaşımlar karşısında elde ettiği başarısı, bir dizi temel faktöre atfedilebilir. Her şeyden önce, bu sonuç, Durkheim sosyolojisinin paradigmatik üstünlüğüne bağlıdır. Sosyolojiyi felsefe ve psikolojiden bağımsız, özgül bir disiplin olarak tanımlayan Durkheim, bunu büyük ölçüde başlıca eserlerinde kuramsal olarak temellendirmiştir. Öte yandan, Durkheim'ın kolektif değerlere, seküler ahlaka ve dayanışmaya yaptığı vurgu, Üçüncü Cumhuriyet'in ideolojik projesiyle eşsiz ve istisnai bir uyum sergiler. Bu uyumun temelinde, Durkheim'ın dönemin toplumsal sorunlarına bilimsel bir yaklaşımla eğilmesi ve ahlak eğitimine verdiği önem yer almaktadır. Üçüncü Cumhuriyet'in sahiplendiği bilimsellik anlayışı, Durkheim'ın nesnellik, pozitivizm, rasyonalizm ve metodolojik titizlik gibi unsurları içeren bilimsel yaklaşımıyla örtüşmektedir. Bu doğal uyum, onun arkasına aldığı politik desteği pekiştirmiş; böylece Durkheim sosyolojisinin üniversite sistemine entegrasyonu üzerinde doğrudan etkili olmuştur. Louis Liard'ın, 1887 yılında Durkheim'ı Bordeaux'da ders vermek üzere görevlendirmesi; 1896'da sosyal bilimler kürsüsüne ataması ve 1902'de Sorbonne'a geçişini sağlaması, sosyolojinin 1913'te bağımsız bir kürsüye kavuşacağı kurumsal güzergâhın önünü açan temel adımlardır.

Sosyoloji, 19. yüzyılın başlarında büyük değişimlerin ardından modern toplumun sorunlarıyla yüzleşmeye cesaret eden bir mercək olarak bilimsel görünümünü kazansa da, aradan geçen yarım asır boyunca, bir ruh gibi henüz bedenine kavuşamamıştır. Bu beden, terimin tam anlamıyla bir disiplin; öğretim, araştırma ve profesyonel bir eğitim birimi olarak üniversitede sosyolog sıfatı üstlenen kişiler tarafından temsil edilen; disiplinler bir kimlik ve hüviyete bürüneceği kurumsal yapısıdır. Emile Durkheim (1858-1917), bu ruha beden kazandırmak için öncelikle sosyolojinin bilimsel projesini tamamına erdirmeyi amaçlamaktadır. Bunu, sosyolojinin inceleme nesnesini kristalleştirerek; araştırma pratiğinin olmazsa olmaz ilkelerini tanımlayarak ve diğer disiplinler ile mesafesini ve konumunu belirginleştirerek yapacaktır. Durkheim sosyolojiyi, felsefenin özgül bir faaliyeti olmaktan çıkararak, ona üniversitede akademik bir disiplin olarak resmi bir statü kazandıracaktır. Bu başarısında, Üçüncü Cumhuriyet'in sosyo-politik koşulları ile örtüşen ahlaki boşluğu bilimsel bir yaklaşımla doldurma arayışlarının belirleyici bir etkisi bulunmaktadır.

Durkheim'in sosyolojiyi kurumsallaştırma projesi, esasen kendi içerisinde iki ayaklı bir stratejinin ürünüdür: bilimsel ve kurumsal inşa. Bu bütünleşik strateji, onun bilimsel ve kurumsal girişimlerinin matuf olduğu tek bir amaca; sosyolojinin bir disiplin olarak kurumsallaşmasına hizmet etmiştir.

Yüzyılın başında Saint-Simon ve Comte ile bilimsel altyapısına ve tanınırlığına kavuşan sosyoloji, yüzyılın son çeyreğine girilirken Fransa'da, pozitivistten bağımsız tutulduğunda, halen olumsuz ve tartışmalı bir görünüme sahiptir. Öte yandan, rakip yaklaşımların çerçevesini çizmek için mücadele verdiği bir konumdadır. Bu durum, onun bu henüz bu aşamada kurumsallaşmadığının bir başka göstergesidir. Nihayetinde, sosyolojinin bağımsız bir disiplin olarak kuruluşu, ona bilimsel meşruiyetini kazandıran Durkheim'in kolektif girişimleri neticesinde gerçekleşecektir. Bu kolektif girişimi mümkün kılan entelektüel birikim ise, nihayetinde Durkheim'in yaşam serüveni içerisinde gelişmektedir. Bir sonraki bölümde inceleyeceğimiz Durkheim'in entelektüel biyografisi, *L'Année*'nin belirleyici rolüyle şekillenecek sosyolojinin kurumsallaşma serüveninin bir izleğini taşımaktadır.

2.2. Durkheim ve Entelektüel Biyografisi

Durkheim, Fransa'da sosyolojisinin kurucusu ve ilk sosyolog unvanının sahibidir. Modern toplumun görünmez dokusunu keşfetmesinin yanı sıra, sosyolojinin konusunu ve yöntemini kesin bir şekilde belirlemektedir. Fransa'nın taşrasından Paris'in entelektüel kalbine uzanan bu yolculukta Durkheim, toplumsal iş bölümü üzerinden mekanik ve organik dayanışma ayrımı ile insanlığın tarihsel evriminin yeni bir okumasını yapar. Modern toplumun kurucu esası *dayanışma*; Durkheim sosyolojisinin merkezi kavramıdır ve onun tüm çalışmalarının ana eksenini oluşturur. Toplumun, bireylerin ötesinde bir bütün; toplumsal olguların ise toplumsal gerçekliğin veçhelerini oluşturduğunu savunur. Bu olguların, tıpkı fiziksel nesnelere gibi dışsal ve nesnel *şeyler* olduğunu ortaya koyar. Toplumsal olguların bilimsel incelemesini zorunlu kılan metodolojik ilkeleri, sosyolojinin bilimsel statüsünü belirler. Geliştirdiği kuramsal temeller ve metodolojik araçlar ile bilimin sınırlarını, toplumun incelenmesini içine alacak şekilde genişletir. Durkheim ekolünün oluşumuna imkân tanıyan ve kolektif bir ekip çalışmasını temsil eden *L'Année*, Durkheim sosyolojisinin

ilkelerini korumakla kalmaz; sosyolojik bilginin gelişimi için bir envanter sunmanın yanı sıra, sosyolojik araştırmanın standartlarını; teorik ve metodolojik çerçevesinin belirlenmesi ve bilgi alanının inşa edilmesi gibi çok yönlü işlevler üstlenir. *L'Année*, Durkheim ekolü ile özdeşleşen Fransız sosyolojisinin, bilimsel bir disiplin olarak kurumsallaşma sürecinde mihenk taşı işlevi görür.

Durkheim'ın entelektüel serüveni, sosyolojinin bilimsel ve kurumsal bir disiplin olarak gelişimiyle paralel bir seyir izler. Sosyolojiye adanmış hayatı, onu bir disiplin olarak kurmaya yönelik sarsılmaz kararlılığının izlerini taşır. Bu anlamda, onun entelektüel biyografisini keşfetmek; sadece Durkheim'ın şahsiyetiyle değil, aynı zamanda düşünce yapısının geliştiği tarihsel bağlam ve sosyolojinin kurumsallaşma serüvenine tanıklık etmek demektir. Onun bilimsel ve kurumsal projesinin, sosyolojiyi bir disiplin olarak taçlandığı kurumsallaşma sürecinin analizinde, entelektüel yolculuğu bir rehber niteliği taşır. Durkheim üzerine yazılmış iki biyografik eser bulunmaktadır. Steven Lukes (1973) ve Marcel Fournier'in (2007) hacimli eserleri, Durkheim'ın biyografisini, sosyolojisinin gelişimiyle iç içe geçmiş bir şekilde sunmaktadır.

Durkheim'ın entelektüel ve akademik yolculuğunun, sosyolojinin kurumsal gelişimiyle örtüşen rotası, onun kişisel katkılarını, disiplinin tarihsel bağlamını ve dinamiklerini keşfetmek açısından son derece değerlidir. Hem metinlerin yorumlanmasına hem de bağlamının incelenmesine dayanan Durkheim, başlı başına kendine özgü bir olgu niteliği taşımaktadır. Bir disiplinin sosyal tarihini ele almanın ve incelemenin imkânını barındırmaktadır. Bütün bu yönleriyle onun entelektüel serüveninin incelemek, bir disiplin olarak sosyolojinin gelişimini ve kuruluşunu keşfetmemiz için kritik önem teşkil etmektedir. Özellikle vurgulanması gereken, Durkheim'ın çökmekte olan eski düzenin (*ancien régime*) kalıntıları ile tam yerleşmemiş modern toplumsal yapılar arasındaki zor bir geçiş döneminde yaşadığıdır. Hem eski hem de modern dünyanın dinamiklerini kavrayarak bu geçiş sürecini yalnızca entelektüel olarak analiz etmekle kalmamış; bu kavrayışı toplumun hizmetine bir bilim olarak sunmayı başarmıştır. Bu yönüyle Durkheim'ın entelektüel serüveni, sosyolojinin bir disiplin olarak kurumsallaşma güzergahını ortaya koymaktadır.

2.2.1. École Normale Supérieure ve İlk Etkilenmeler

David Émile Durkheim, 15 Nisan 1858 tarihinde Fransa'nın kuzeydoğusunda, Almanya sınırında bulunan Vosges, Lorraine bölgesinde yer alan Épinal kasabasında dünyaya gelmiştir. Babası Moïse, 1830'lardan itibaren Épinal ve Vosges'un baş hahamı olarak görev yapmıştır. 1784'te haham olarak atanan büyükbabası İsrail David ve onun babası Simon Simon da Alsace bölgesinde hahamlık yapmıştır. Durkheim'ın ailesi, sekiz kuşak boyunca hahamlık yapan (Filloux, 1977, s. 8) köklü Yahudi bir soyağacına sahiptir. Geleneksel, dindar bir Yahudi cemaati içerisinde büyüyen Durkheim, çocukluk eğitimini haham olmaya yönelik almıştır. Ancak, henüz okul çağında aile geleneğini sürdürmeme kararı almıştır. Durkheim, Yahudi cemaatinin bağlılık temelli yapısını “bireysel yargıya çok az yer bırakan; genel bir düşmanlığa karşı direnme ihtiyacından ileri gelen ve kendi içine kapanmış sıkı sıkıya bir bağlılık” (Lukes, 1972, ss. 39-40) olarak tanımlar. Ahlaki olarak yasalara uymanın ve görevden sapmaya karşı müsamahasızlığın hâkim olduğu bir aile ortamında büyüyen (Davy, 1960, s. 15) Durkheim, çocukluğundan itibaren titiz ve güçlü bir görev bilincine sahip olmuş; pişmanlık duygusu yaşamına yön vermiştir (Bouglé, 1930, s. 283). Gençliğinde dini uygulamalardan uzaklaşmış olsa da yetiştirilme tarzı; disiplin ve cemaat duygusunu içselleştirmesine yol açmıştır. Bu muhafazakâr aile yaşamı, daha sonra gelişecek entelektüel düşüncelerini derinden etkileyecek ve sosyolojisine yansıyacaktır.

Durkheim, henüz 12 yaşındayken, 1870'te patlak veren Fransa-Prusya Savaşı'nda Fransa'nın aldığı ağır hezimet, onun düşünce dünyası üzerinde derin izler bırakır. Bu büyük yenilgi, uzun yıllar Fransız halkının hafızasında küçük düşürücü bir anı olarak yer edecektir. Ulusal çöküşün yarattığı atmosferde, acilen ihtiyaç duyulan toplumsal birlik inancının canlandırılmasına yönelik arzu, Durkheim'da güçlü bir şekilde yer edinecektir (Bkz. Digeon, 1959). Doğup büyüdüğü Épinal bu dönemde Alman istilasına maruz kalır. Almanlar karşısında Épinal ve çevresinde alınan bu hezimetten Yahudiler sorumlu tutulur ve hedef gösterilir. Durkheim, antisemitizmi ilk kez bu denli deneyimler. Bu süreçte, Yahudilerin toplumun acılarının ve hayal kırıklıklarının yüklendiği “kefaret kurbanları” (Fournier, 2007, s. 50) olarak gösterilir.

1873'te Almanlar bölgeyi terk ettiğinde, savaş sonrası dönemin ana gündemi ülkeyi yeniden canlandırmaktır. Savaş sonrası büyük bir entelektüel coşkunun yaşandığına işaret eden Durkheim, bilimin gelişmek için ihtiyaç duyacağı bütün imkânları bu dönemde bulabildiğini ifade eder. Üçüncü Cumhuriyet Fransa'sında, toplumun ayağa kaldırılması için aydınlanmaya ihtiyacı vardır ve bu aydınlanma, bilimi payanda olarak temel alan eğitim vasıtasıyla ulusun bütününe yayılmalıdır (Durkheim, 1918, s. 465). Bouglé'nin belirttiği gibi, Durkheim; ulusal toparlanma, laik özgürleşme ile sosyal ve ekonomik örgütlenme ihtiyacının ortaya çıktığı bir dönemde, toplumsal gerçekliğin pozitif bilgisini ilerletecek kuşağın içinde yer almaktadır (1938, ss. 23-35). 1870 Fransa-Prusya Savaşı'nın Durkheim üzerindeki etkisi; toplumsal dayanışmayı sağlamanın ve ulusal toparlanma için yurttaşlık bilincinin ve birlik inancının, bilim ve eğitim yoluyla tesis edilmesi gerekliliğini keşfetme imkân tanır. Ulusu cumhuriyetçi ilkeler etrafında bir arada tutmayı amaçlayan resmî ideolojinin yaygınlaştırılması politikası, Durkheim'in eğitim hayatı üzerinde belirleyici olacaktır.

Durkheim orta öğrenimine *Collège d'Épinal*'de başlar ve üstün başarı göstererek sınıf atlar. 1874'te edebiyat, 1875'te fen bilimleri alanlarında *baccalauréat* derecelerini alır. *École Normale Supérieure*'e iki başarısız denemenin ardından, üçüncü denemesinde 1879'da kabul edilir ve böylece Fransa'nın en prestijli eğitim kurumlarından birine girmeyi başarır. *École Normale*, Üçüncü Cumhuriyet'in laik eğitim vizyonunu ve bilimsel pozitivizmini bütünüyle benimsemiş bir okuldur (Bkz. Lemaître, 1985). Durkheim'in burada aldığı eğitim sırasında üzerinde önemli etkiye sahip profesörler arasında, bilgi felsefesi derslerini aldığı tez hocası Émile Boutroux ile tarih alanında ders aldığı ve tezini ithaf ettiği, okul müdürü Fustel de Coulanges yer alır. Durkheim'in ileride benimseyeceği sosyolojik yaklaşımlar ve metodolojik yönelimler üzerinde etkili olacak *École* yılları, özellikle Kant felsefesinden derin bir şekilde etkilenmesiyle işaretlenmektedir. Renouvier'in yeniden kurguladığı biçimiyle devralacağı Kantçı düşünsel miras, sosyolojinin bilimsel ve metodolojik temelleri üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olacaktır.

Durkheim'in, yetiştirildiği aile hayatında sahip olduğu Tanrı ve din inancından, *École* eğitimi sırasında koptuğu ve agnostisizme yöneldiği düşüncesi yaygındır (Bkz.

Lukes, 1973). Anlatılar, onu agnostik olarak tasvir etmektedir; ancak bunu doğrudan onaylayan, kendisine ait bir ifadeye rastlanmamaktadır. İlahi bir varoluş inancına sahip olup olmadığı konusunda sessiz kaldığını düşünülebilir. Çalışmamızın doğrudan araştırma ilgisini oluşturmayan bu konu, onun sosyolojiyi bir ahlak bilimi olarak üstleneceği bağlamda önem kazanmaktadır. Tanıklık edeceğimiz üzere; toplumsal düzeni ve dayanışmayı had safhada bir kaygı olarak taşıyan, kutsal alanı toplumsal yaşamın kaynağı olarak konumlandıran ve sosyolojiyi, dinin yitip giden bağlarını yeniden tesis edecek bir doğrultuda gören vizyonu, bir din adamının sahip olabileceği türden bir muhafazakarlığı çağrıştırmaktadır. Pécaut'ya göre (1918), Durkheim'in dini inanışları basitçe yanlış olarak değil, çarpıtılmış ahlak biçimleri olarak görmektedir. Ona göre dinler, pozitif ya da bilimsel bir aşamadan ziyade, teolojik ve mitolojik bir düzlemde ifade edilen inanç sistemlerinden ibarettir (s. 15). Durkheim, “bilimin, şimdiye kadar insanların yalnızca dini alegoriler biçiminde anlamaya çalıştıkları ahlaki güçleri” (Fauconnet, 1925, ss. 12-13) ortaya çıkarmakla ilgilenmektedir. Bu düşünceler, daha sonra *L'Année*'nin ilk sayılarında ve yaşamının son döneminde kaleme aldığı entelektüel eserlerin temel ilgi odağını oluşturacaktır.

Durkheim'in *École* yıllarına ilişkin not düşülmesi gereken bir diğer husus, bu dönemde ateşli bir destekçisi olduğu Cumhuriyetçi ilkelere olan bağlılığıdır. Özellikle arkadaşı Jean Jaurès ile birlikte, Cumhuriyet'in özgürlük, eşitlik ve kardeşlik temelindeki ulusal retoriğine bütünüyle kapılmıştır. Durkheim, bu ideallerin temsilcisi olarak gördüğü idolü Gambetta'nın, ideal bir ulusal dayanışma için savunduğu “yurtiçinde adalet, yurtdışında barış” (Davy, 1919, s. 188) ilkesini benimser. Üçüncü Cumhuriyet, Almanlar karşısındaki yenilgiyi ulusal bir yük olarak sırtında kambur gibi taşımaktadır. Buna, 1871 Paris Komünü'nün yol açtığı büyük kayıplar ve işçi sınıfı radikalizmi eklenir. Böylece dönemin siyasal ve toplumsal düşüncesinde bir kırılma yaşanır. Ulusal birlik ihtiyacı, siyasal ve entelektüel kaygıların merkezine yerleşir. Bir yandan kapitalizmin dayattığı sosyo-ekonomik sorunlar, diğer yandan işçi sınıfının koşulları, yoksulluk, suç ve şiddet gibi tehlikeler; dönemin entelektüelleri ve siyasi elitleri üzerinde Cumhuriyet'in dayanışmacı ilkelerinin önemine ve gerekliliğine vurgu yapmayı zorunlu kılar.

Bu tarihsel koşullar, toplumsal adaletin sağlanması ve genel çıkarların korunması için devletin belirli derecede müdahaleciliğini (*interventionnisme*) öngören siyasi bir doktrin olarak *solidarisme* (dayanışmacılık) fikrinin gelişmesine yol açar. Léon Bourgeois'nın temel çerçevesini çizdiği *Solidarité* (1896) eserine, 'toplumsal organizma' metaforuyla yansıyan bu yaklaşım; bireysel özgürlüklerin savunulması ve endüstriyel kapitalizmin düzeni bozan aşırılıklarının kınanmasını içermektedir. Bourgeois, siyasi radikalizm içeren yaklaşımını, mantıklı, cesur bir politika ve program içeren makul bir sosyalizm (*socialisme raissonnable*) olarak görmektedir. Böylelikle, Durkheim sosyolojisi üzerinde etkili olacak; dönemin siyasal ajandasının ve toplumsal felsefesinin merkezinde yer alan solidarizm, onun ilk büyük teorisini ortaya koyacağı tezinde yankı bulacak ve dayanışma olgusu, sosyolojisinin bütünüyle merkez aksını oluşturan temel kavramsal yaklaşım olacaktır.

Durkheim'in *École* yıllarından sıkı etkileşim içerisinde olduğu okul arkadaşları Jean Jaurès ve Henri Bergson'un yanı sıra, ders aldığı ve etkilendiği hocaları arasında Fustel de Coulanges, Émile Boutroux, Charles Renouvier yer alır. Bu isimlerin sahip olduğu yaklaşımlar içerisinde özellikle Coulanges'e göre (1889) tarihçinin görevi; tıpkı kimyagerler gibi olguları toplamak, analiz etmek ve aralarında ilişki kurmak olmalıdır. İnsan toplumlarının bilimi olan "tarih, toplumsal olguların bilimidir; başka bir deyişle sosyolojinin ta kendisidir" (ss. 9-10). Coulanges'in Antik Roma'da din, ahlak ve hukukun etkileşimini ele alan *La Cité antique* (1864) eseri; toplumu, bireylerden bağımsız, kendi kurallarına ve yapısına sahip bir bütün olarak ele almasıyla Durkheim'in dikkatinden kaçmaz. Bu eser, Durkheim'in toplumun bireylerden bağımsız bir gerçekliğe ve üstünlüğe sahip olduğu düşüncesini pekiştirir. Ayrıca Coulanges, bu eserinde, toplumsal yapıların dini kökenlere sahip olduğuna işaret eder. Onun etnografik verilere dayalı ilkel kurum çalışması, Durkheim'in 'ilksel biçimlerin' incelenmesini metodolojik bir çıkış noktası olarak benimseyeceği yaklaşım üzerinde etkili olacaktır. Yanı sıra, toplumsal olguların incelenmesinde tarihsel süreçlerin hesaba katılmasının gerekliliğine vurgu yapar. Pozitivizmi ve bilimsel titizliği öğrencilerine aşıl原因 Coulanges, felsefi spekülasyonlara karşı tutumunu: "felsefeci arzu ettiğini söyler; tarihçi kanıtlayamayacağını söylemez" (Durkheim, 1924[1899], s. 370) sözleriyle ifade etmektedir.

Bir diğ er hocası Émile Boutroux ise Durkheim'in derinlemesine incelediğ i *De la contingence des lois de la nature* (1874) eserinde, toplumsal yasaların toplumsal gerç ekliğ in temsilcilerini teşkil ettiğ ini ileri sürmektedir. Bu gerç ekliklerin farklı düzeyleri ve düzenleri olduğu gibi, her birinin diğ erlerine nispeten özerk; kendine özgü doğ aları olduğ unu savunmaktadır. Bu durum toplumsal fenomenler için de geçerlidir ve her bilim, bu gerç eklikleri –biyolojinin biyolojik ilkelerle açıkladığ ı gibi– kendi ilkeleriyle açıklamalıdır (Fournier, 2007, ss. 77-78). Durkheim, felsefenin yerini doğ al gerç eklerin incelemesinin alması ve bu sürecin bilime dayanması gerektiğ i düşüncesinde Boutroux'dan etkilenir. Boutroux, bilimin alanının bir diğ erine indirgenemez oluşunu Comte'tan devralmıştır; bu yaklaşım, Durkheim'da sosyal bilimin kendine özgü ve onu açıklayacak kendi türünden olguların bilgisine sahip olması gerektiğ i şeklinde karşılık bulmaktadır. Boutroux'nun pozitivizmi deyim yerindeyse ayaklarının üstüne oturtan yaklaşımı, uzun bir aradan sonra Comte'un bilim teorisinin akademik açıdan itibar kazanmaya başlamasına vesile olur.

Pozitivist yöntemin doğ asına ilişkin Comte okumaları, Charles Renouvier'in rasyonalizm ve ahlak bilimi yaklaşımlarıyla birleşerek, Durkheim'in özgün bir biçimde geliştireceğ i sosyolojik yaklaşımının altyapısını oluşturmaktadır. Davy'nin ifadesiyle Coulanges, Boutroux ve Renouvier, Kant'ı önceleyecek şekilde genç Durkheim'in “düşünce ustalarıdır” (Davy, 1919, s. 187) 1881'in sonuna doğ ru, Durkheim Spencer'in eserleriyle tanıştığ ında, Henri Bergson'un ifadesiyle *École*'de iki kamp vardır. Bunlar, Kant'ın bilgi kuramı ve ahlak felsefesini benimseyen –ve çođ unluğ u oluşturan– grup ile, Spencer'in biyolojik ve toplumsal gelişimi birbirine entegre eden evrimci teorisini savunan kamp olarak ayrışmaktadır (Mucchielli, 1998, s. 88). Durkheim, Kant'ın bireyin özgürlüğ ünü etik sorumluluklarla dengelemeye çalışın yaklaşımına yakın bir çizgide olsa da, bireyin topluma tabi olduğu fikrini açıkça benimsemektedir. Bu yaklaşımı, Durkheim'in hangi kampa dahil olmadığını göstermesi açısından daha belirleyicidir. Spencer, toplumları bireylerin toplamından ibaret görürken; Durkheim, toplumun bireylerin üzerinde ve ötesinde var olan kolektif varlığ ına vurgu yapmaktadır. Spencer'in, toplumsal örgütlenmeyi canlı bir organizmaya benzettiğ i biyolojik ve sosyal âlem arasında kesin ve özgün olmayan bir ilişki kurduğ una dikkat çeker. Bu analogik yaklaşımın, aradaki farkları ıskaladığ ına

vurgu yapar. Eğer toplumlar birer organizmaysa, fiziksel ve biyolojik organizmalardan farkları bilinçleridir. Dolayısıyla, sadece yaşayan varlıklar olmaları yeterli değildir. Toplum bilinci, ancak bireysel benliklerde yoğunlaşan kollektif bilinçlerin temsilleriyle mümkündür: “bir koalisyon bütünü olarak yaşayan bilinçler ve fikirlerin organizmalarıdır” (Durkheim, 1900, s. 611). Böylelikle, Spencer’ın sosyolojinin nesnesinin kabuğunu tanımlama yaklaşımı karşısında; Durkheim, onun oluşumunu içeren kolektif temsillerin oluşumunu incelemeyi esas almaktadır.

Davy’ye göre (1973), özellikle Renouvier’in *La science de la morale* (1869) adlı ‘ahlak bilimi’ başlığını taşıyan eseri, Durkheim üzerinde hiç silinmeyecek kalıcı izler bırakmış ve onun düşünce dünyasını dönüştürmüştür (s. 185). Durkheim da bu etkiyi açık bir şekilde şu sözlerle dile getirir: “zihninizi olgunlaştırmak istiyorsanız, kendinizi bir ustanın titiz çalışmasına adayın ve onun sistemini en gizli işleyişine kadar parçalarına ayırın, benim yaptığım budur ve üstadım Renouvier’dir” (Maublanc, 1930, s. 296). Durkheim, ahlakın bilimsel incelenmesi ve toplumsal gerçeklik (*réalisme sociale*) anlayışını büyük ölçüde Renouvier’e borçludur. Bütünün, parçaların toplamından fazla olduğu; toplumun bireyler üstü bir gerçeklik, toplumsal olguların ise bireylerden bağımsız olarak var oldukları yönündeki aksiyom, bu etkiyle birlikte olgunlaşır. ‘Fransız Hume’ olarak adlandırılan Renouvier, kendi doktrinini “bireyin kendi içinde bir amaç; başkalarının yardımıyla ise bu amaca yönelik araçlara sahip olduğu bir dayanışmanın temsili” (Michel, 1890, s. 649) olarak tanımlar.

Durkheim üzerinde esasında en derin etkisi, Renouvier’in Kant’ı yeniden yorumlamasından kaynaklanmaktadır. Kant’ın akli ve düşünce kategorilerin verili olarak kabul eden yaklaşımını, yeniden kurgular. “Eleştiri, teorik akli pratik akla tabi kılar” (1869, s. 14). İrade ve seçimlerimiz, deneyimlerimiz üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Bu noktada, Kant’ın ‘fenomen’ ve ‘numen’ ayrımını yeniden ele alır ve bilinmeyen, duyuların ötesinde olan numen (kendinde şey) kavramını yeniden kurgular. İnsan bilincinin sınırlarını daha radikal bir biçimde çizer; bilginin yalnızca deneyim ve algı yoluyla elde edilebileceğini öne sürer. Kant’ın epistemolojisindeki ‘kategori’ kavramını ise ‘temsili’ (şeylerin tümel temsili) düzlemine taşır. Renouvier’e göre bu kategoriler, soyut düşünsel yapılar değil; bilginin gerçek nesnelere ve bu

nedenle ‘şey’ olarak, kendi içerisinde incelenmelidir (Fournier, 2007, ss. 82-85). Bu yaklaşım, bilgi kuramını daha öznelci bir çerçeveye oturtur ve bilginin bireyler arası değişkenliğini vurgular. Kategorilerin bu şekilde somutlaştırılması, bilginin saf akıl yoluyla değil; deneyim ve algılar üzerinden şekillendiği anlayışını doğurur. Böylelikle, Kantçı rasyonalizmin sınırlarını aşan bir perspektif sunar. Kant’ın ahlak felsefesi ve özgür irade anlayışını daha bireyci bir düzleme taşıyan Renouvier, bilginin bireyin özgür iradesi ve deneyimiyle şekillendiği öznel yaklaşımı belirginleştirir. Ancak bu öznel yaklaşım, ahlaki sorumluluk (ödev) anlayışıyla çelişmez; bilakis, normatif ilkeler doğrultusunda irade etme zorunluluğunu beraberinde taşır.

Renouvier’in, ahlakı bilimsel olarak inceleme kararlığı kadar, bilginin hem ampirik (deneyimsel) hem de rasyonel temeller üzerinde kurulması gerektiği düşüncesi, Durkheim’ı cezbetmiştir. Renouvier’e göre “doğanın determinizmi ile ahlaki özgürlüğün uyumu ve bireyin onuru; birlik ve bağımlılık duygusuna dayanan toplumsal uyumda birleşmektedir” (Lukes, 1973, s. 55). Bu yaklaşım, Durkheim’ın düşüncesine tam anlamıyla yansımıştır. Bireysel özgürlük ve ahlaki sorumluluğun birlikteliği, Durkheim’ın birey-toplum yaklaşımında, özgür iradeyi göz ardı etmeden; toplumsal yapıların birey üzerindeki etkisini öne çıkardığı yaklaşımına işaret eder. Renouvier’in pozitivism ve dogmatizme karşıtlık içeren; hem deneyime hem de akılsal kategorilere dayalı bilgi anlayışı, onun Neo-Kantçı bir rasyonalist olarak tanınmasını sağlamıştır. Durkheim’ın sosyolojiyi bir bilim dalı olarak kurma yaklaşımında, toplumsal olguların ‘şeyler’ olarak incelenmesinde ampirist ve rasyonel tutumu, Renouvier’in deneyime ve akla dayanan felsefi mirasıyla doğrudan ilişkilidir.

Renouvier’in dönemin sosyo-politik koşulları üzerine geliştirdiği düşünceler, Fransız liberal cumhuriyetçileri tarafından, Üçüncü Cumhuriyet’in “siyasi kültürünün ve resmi metafiziğinin türediği sistem” (Parodi, 1919, s. 33) olarak görülmekte ve benimsenmektedir. Ona göre, devletin rolü ‘sosyal adaleti’ tesis etmektir ve bu amaç faydacılığa kurban edilmemelidir. Bireyin kutsallığını toplumsal dayanışma ile uzlaştırma çabası, Durkheim’ın entelektüel düşüncesinde ve özgün sosyo-politik konumlanmasına yansımıştır. Bu, toplumsal düzenin tesisi ve korunmasında muhafazakâr bir duruşu; bireyin toplumsal düzene tabi olmasında ve cumhuriyetçi

ilkelerin eğitim yoluyla yaygınlaştırılmasında reformist bir çizgiye işaret eder. Fransız toplumsal düşünce geleneğinin muhafazakâr ruhu, Durkheim'ın toplumsal düşüncesine incelikli bir biçimde yansımaktadır. Durkheim düşüncesinde, bireycilik karşıtlığı ve toplumsal düzenin korunmasına yönelik vurgular muhafazakâr bir çizgiye işaret ederken; cumhuriyetçi reformları, sosyal adaletin sağlanmasını esas alan 'Fransız sosyalizmi' olarak ifade edilebilecek düşünceleri makul bulan özgün bir konumlanmaya sahiptir. Fransız eğitim sisteminin laikleştirilmesi ve Dreyfus davasının ateşli bir savunuculuk, onun çok yönlü duruşunu açıkça sergilemektedir.

Kurucusu olduğu *L'Année philosophique*⁷⁸ dergisinde yayımladığı makalesinde Renouvier (1879), demokrasi ve sosyalizmin tehlikede olduğunu vurgular. Ona göre, otoriter ve şiddet yanlısı sosyalizmin devrimci yöntemleri, sağcı bir tepkiyi kışkırtma riski taşımaktadır. Bu nedenle 'toplumsal sorun', devrimci sosyalizmin elinden alınmalı ve 'pratik sosyolojiye' emanet edilmelidir (Fournier, 2007, s. 88). Renouvier, Durkheim düşüncesine doğrudan aktarılacak bir teorik kaygı olarak, bireyi ve toplumu dayanışma esasında uzlaştırmaya çalışır. Bu, onun hem ahlak bilimi düşüncesini hem de Durkheim sosyolojisinin temel meselesini oluşturur.

1882'de *École*'de felsefe *agrégation*'unu⁷⁹ tamamlayan Durkheim bu kritik sınavda –kendi ifadesiyle– oldukça zor bir soruyla karşılaşır. Bu soru, hayal gücü ve düşünce arasındaki ilişkiye dairdir. Durkheim, cevabında zihnin tek bir yapıya sahip olmasına karşın, şeylerin yasasının çokluk ile karakterize edildiğine vurgu yapar. Ona göre, bu ilişkiyi çözmek için hayal gücünü hem birliğe hem de çokluğa 'aracı' bir yeti, bu iki yapı arasındaki ilişkiyi ise bir 'sentez' olarak görmemiz gerekir. Düşüncenin kaynağını teşkil eden zihin ve şeylerin bir araya gelmesinin, hayal gücü aracılığıyla gerçekleşebileceğini savunur. Bu nedenle, bilimin amacı "zihnin şeyleri anlamasını sağlamaktır ve çokluğu mümkün olduğunca teke indirmektir" (Fournier, 2007, s. 86). Durkheim'ın hayal gücünü bir sentez yetisi olarak tanımlaması, Kant'ın hayal gücüne yüklediği işleve büyük ölçüde paralellik gösterir. Kant, hayal gücünü,

⁷⁸ Renouvier'in 1867'de kurduğu *L'Année philosophique* ile Durkheim'ın 1896'da kurduğu *L'Année sociologique* dergileri arasında, her iki yayının da yıllık ifadesini taşıyan isim benzerliği dikkat çekicidir.

⁷⁹ *Agrégation*, bir lisede ve daha sonra üniversitede eğitmen olabilmek için zorunlu olarak geçilmesi gereken bir sınav ve akademik yeterlilik aşamasıdır.

deneyimlenebilir bilgiyi oluşturmak için duyuşal verilerle zihinsel kategoriler arasındaki bağlantıyı bir köprü ve sentez olarak konumlandırır. Benzer şekilde Durkheim'ın toplumsal gerçekliği görme biçimine yansıyan; duyuşal ve zihinsel kategorilerin bütünleştiği bu süreç, bilgiyi mümkün kılacak zorunlu bir sentezdir. Bouglé'nin ifadesiyle “Durkheimcılık özünde Kantçılıktır; Comtizm tarafından gözden geçirilmiş ve tamamlanmıştır” (1930, s. 283). Durkheim üzerinde, Kant'ın bilgiyi duyarlılık ve anlama yetisinin ortak bir ürünü olarak gören epistemolojisinin derin ve kalıcı etkisi gözlemlenmektedir.

Pozitivist geleneğe mensup felsefeci ve tarihçi Hippolyte Taine (1828-1893), fizyoloji ve tarih bilimini insan geçmişinin yasalarını inşa etmek için bir model olarak görür. Taine'in Fransa'ya tanıttığı ve yaygınlaştırdığı, birbiriyle ilişkili olguların gözlemlenebilir ve rasyonel olarak açıklanabilir olduğu yaklaşım; Durkheim'da ‘rasyonalist ampirizm’ olarak karşılık bulur. Ancak Durkheim, Taine'in ampirizmi ve rasyonalizmi sadece yan yana getirdiğini; bu iki yaklaşımın yeniden ele alınması ve uzlaştırılması gerektiğine dikkat çeker (Lukes, 1973, s. 70). Durkheim, yalnızca rasyonalist olarak nitelendirilmesini gerektiğini ifade ettiği bu yaklaşımı; insan davranışlarını neden-sonuç ilişkileri ile açıklayan bilimsel rasyonalizmin ve pozitivistimin doğal bir sonucu olarak görür (Durkheim, 1901, ss. vii-viii). Bouglé, Durkheim'ın bu pozisyonunu “pozitivistizm aşılınmış rasyonalizm” (1938, s. 31) olarak tasvir eder. Durkheim'ın temel meselesi, teoride ve pratikte birey ve toplum arasındaki ilişkiyi tanımlamaktır. Geleneğin bağlarından kurtulan bireylerin talepleri ile bir bütün olarak toplumun ihtiyaçları arasında kurmaya çalıştığı denge, onun metodolojik yaklaşımı üzerinde belirleyicidir.

Durkheim, 1883'te felsefe *agrégation*'unu tamamladıktan hemen sonra doktora tezinin konusunu belirlemek üzere çalışmalara başlar. Başlangıçta birey ve toplum ilişkisi üzerine ilk halini alan konu, zamanla ‘bireysel kişiliğin toplumsal dayanışmayla ilişkisi’ ekseninde şekillenir. 1884'te ‘bir toplumsal olay olarak iş bölümü’ olarak ilk konu taslağına ulaşan tez, sosyolojiyi bir bilim olarak kurma fikrini geliştirmeye başlayacağı dönemin başlangıcına işaret eder. O dönemde ‘sosyoloji’ neolojizmi, felsefeciler tarafından yaygın olarak bilinse de olumsuz bir çağrışım

taşımaktadır. Kavram daha çok, Comte'un genel bir sosyal bilim önermesi ve onun son dönemde tutarlılık sergilemeyen düşünceleriyle özdeşleştirilir. Mauss'a göre (1928), Durkheim bu dönemde kendisini, zihninde tasarladığı yeni bilimin "çerçevesini ve metodunu çizmeye adanmıştır" (s. vi). Dönemin entelektüel atmosferini göz önünde bulundurduğumuzda, bilimsel pozitivist egemen doktrin haline geldiği; felsefenin ise pozitif bilimler karşısında giderek güç kaybettiği ifade edilebilir. Bu noktada Durkheim, Comte'tan devraldığı bilimsel mirası onaylamasa da, toplumsal olguların özgüllüğü ve tekil doğası konusundaki ısrarını sürdürür. Yüzyılın sonuna doğru etkilerini dayanışma üzerinde yıkıcı bir biçimde arttırmaya devam eden modern dönüşüm karşısında, toplumsal düzenin rehberi olacak bu yeni bilim; bir yandan felsefenin metafizik geleneğinden ayrılmakta, diğer yandan yine felsefenin içinden çıkan ve onun mirasına dayanan pozitif bilim felsefesinin itici gücünü arkasına alacaktır. Durkheim'ın kurucu eserleriyle gelişecek bu akım, sosyolojiyi bilimsel bir disiplin haline getirme çabalarının temelini oluşturacaktır.

1882-1885 yılları arasında Durkheim, dört yıl boyunca Le Puy, Sens, Saint-Quentin, Troyes liselerinde felsefe dersleri verir. 1885'te kazandığı bursla Almanya'ya sosyal bilimler öğretimi üzerine araştırmalar yapmak üzere gönderilir. Burada özellikle Wilhelm Wundt'un laboratuvarı başta olmak üzere üniversite ortamıyla temas içindedir. Almanya'da kaldığı süre zarfındaki gözlemlerine yer verdiği makaleleri arasında *La Science positive de la morale en Allemagne* (1887), Almanya'da ahlak biliminin gelişimini ve Alman düşünürlerin çalışmalarını incelemektedir. Eserin başında, Almanya'da kendi yöntemi ve ilkeleri olan bir bilimin, felsefe ve metafizikten kopma eğiliminde olduğunu ve bağımsız bir bilim olarak kurulmaya çalışıldığını vurgular. Bu yaklaşım, Wundt'un 'olgular etiği' olarak tanımladığı büyük ölçüde eylemi belirleyen ahlaki güdülerin analizini konu edinen *Etik* (1886) eserine dayanmaktadır. Tümevarımsal genelleme yoluyla, somut ve nesnel yasalar üzerinden analiz içeren bir ahlak bilimi yaratma amacına işaret eder. Bu doğrultuda 'aynı şey neden ahlak için geçerli olmasın?' sorusunu soran Durkheim (1887), Wundt'un muhtemelen daha genel psikoloji yöntemine atıfla, onun ne spiritüalist ne de materyalist olduğuna dikkat çeker. Wundt'un, ahlakı bir bilim statüsüne yükseltme gayretinden ilham almaktadır.

Gilbert (1959) Wundt'un kolektif psikoloji yaklaşımının Durkheim'in felsefesini açıklığa kavuşturmada 'anahtar' rolüne dikkat çeker (s. 69). Wundt, *Völkerpsychologie* (halkların psikolojisi) yaklaşımında, bireylerin psikolojisinin ancak toplumsal ve kültürel bağlam içinde anlaşılabileceğini savunur; ancak bu kolektif bağlamın deneysel olarak incelenemeyeceğini öne sürer (Bkz. Farr, 1996). Durkheim ise, bu kolektif bağlamın deneysel olarak incelenebileceği görüşüyle Wundt'tan ayrışır. Bu noktada Durkheim sosyolojisinin temel kavramlarından 'kolektif bilinç' temel edinir. Gelecekte, yöntem ve ilkelerini belirlemek suretiyle kolektif fenomenlerin deneysel olarak incelemesinin mümkün olduğunu ispat edecek ve bu, bir anlamda sosyolojinin ilanı sayılacaktır.

2.2.2. Disiplinin Temellerinin Atıldığı Dönem: Bordeaux Yılları

Durkheim'in akademik kariyeri, ilk eserlerini vereceği ve kolektif bir girişim olan *L'Année* etrafında bir ekol kuracağı Bordeaux Üniversitesine 1887'de atanmasıyla başlar. Bilime dayalı seküler bir ahlak biliminin geliştirilmesinin gerekliliğine işaret eden Durkheim'in görüşlerinden etkilenen, yükseköğretimden sorumlu Louis Liard, onu Bordeaux Edebiyat Fakültesi'nde sosyal bilimler ve pedagoji alanında ders vermek üzere atamıştır. Bu atama, Durkheim'in tasarlamakta olduğu sosyolojinin üniversite sistemine bir ders olarak girişi açısından önemli bir aşamadır. Bordeaux'ya atandığı yıl yayımladığı *La science sociale et l'action* (1887) eserinde, toplumun bireylerin ötesinde ve üzerinde; birbirine bağlı organik bir bütünlük oluşturduğunu ve bu olguların *pozitif bir bilim* çerçevesinde incelenmesi gerektiğine vurgu yapar. Bunu görevi üstlenecek bilimin sosyoloji olduğunu ilan eder (ss. 109-110). Durkheim, *Cours de science sociale: leçon d'ouverture* (1888) başlıklı, sosyal bilimler açılış dersi konuşmasında, sosyolojiyi bilimsel ve kurumsal anlamda kurma projesine atıfta bulunur.

“Bireye toplumun ne olduğunu, toplumun onu nasıl tanımladığını ve onun yalnızca kendi gücüyle ne kadar yetersiz olduğunu anlatacak olan sosyolojidir [...] bunun için öncelikle bu fikirleri üniversitelerde bilimsel olarak hazır hale getirmemiz gerekmektedir” (ss. 23-48).

Durkheim, ‘toplumsal dayanışma’ başlığını taşıyan ilk sosyal bilimler dersinin açılışında sosyolojiye özel bir vurgu yapar “Beyler, dün doğmuş ve hala çok az sayıda kesin olarak belirlenmiş ilkeye sahip bir bilimi öğretmekle görevlendirilmiş biri olarak” (Fournier, 2007, s. 188) sözleriyle başladığı konuşmasını, tezinin temel konusu olan ve ileride sosyolojisinin temel teorik ve metodolojik ilgisini belirleyecek bir soruyla tamamlar: İnsanları birbirine bağlayan bağlar nelerdir?

Durkheim’ın Bordeaux’da toplumsal dayanışma üzerine verdiği ilk ders⁸⁰ adıyla olmasa da bütünüyle sosyolojiye işaret etmektedir. 1896’da Durkheim’ın sosyal bilimler kürsüsüne atanacağı ve sosyolojinin pedagojiden ayrılarak, içeriği bakımından müstakil bir ders olarak verileceği tarihe kadar, sosyal bilimler dersini vermeyi sürdürür. Bordeaux’da; aile, dayanışma, intihar, hukuk, dinler ve sosyolojik yöntem gibi çeşitli konularda dersler verir ve temel eserlerinin üçünü burada tamamlar. Durkheim, bir sosyolog olduğu kadar eğitimcidir. Bordeaux ve Sorbonne yıllarında, kesintisiz biçimde pedagoji dersleri vermeye devam eder. O’na göre eğitim toplumsaldır ve bireyi toplumla temas haline sokmanın yolu eğitimden geçmektedir. Eğitim aynı zamanda, toplumsal normların, değerlerin ve dayanışmanın bireylere aşılması sürecidir. Bu nedenle eğitim, toplumsal dayanışmayı sağlayan güçlü bir araçtır (Bkz. Durkheim & Fauconnet, 1922).

Durkheim, sosyal bilimlerin ve sosyolojinin gelişimi üzerinde kurucu etkisiyle anılan dört temel eserle öne çıkmaktadır. *De la division du travail social* (1893) onun asıl tezidir. *La contribution de Montesquieu à la constitution de la science sociale* (1892) ise onun Latince tamamlayıcı tezidir ve 1893’te Sorbonne’da savunulmuştur. Aynı yıl yayımlanan bu tez, *Toplumsal İş Bölümü*, ekonomik ve endüstriyel organizasyon içerisinde görevlerin dağıtılması üzerine değildir. Çalışma, iş bölümünü soyut bir biçimde toplumsal bir olgu olarak ele alır. Durkheim, her bireyin farklı işlevleri dayanışma içerisinde uzmanlık esasınca yerine getirdiğini gözlemler. Peki, neden böyle bir uzmanlaşmaya ihtiyaç duyulmaktadır? Bireysel kişilik ile toplumsal dayanışma arasındaki ilişkide, birey nasıl hem daha özerk hale gelmekte hem de topluma daha sıkı biçimde bağlanma ihtiyacı hissetmektedir?

---

⁸⁰ *Cours public de science sociale: La solidarité sociale*, Conférence de pédagogie, 1887-1888.

Durkheim'a göre, modern endüstriyel dönüşümle birlikte iş bölümü ve uzmanlaşma, bireyleri birbirine daha yabancı ancak daha bağımlı hale getirmektedir. Farklılaşmamış iş gücüne sahip ilkel toplumların mekanik, artan uzmanlaşmaya ve yüksek iş bölümüne sahip toplumlar ise organik dayanışma sergilemektedir. Bu ayrım, Durkheim'ın; modern toplumun geleneksel olandan ekonomik üretim ve artan iş bölümü ile ayrıştığını ve dönüştüğünü ortaya koyan toplumsal değişim teorisidir. Organik dayanışma, bireyleşmeye (*individuation*) ket vurmada toplumsal uyuma (*socialisation*) katkı sağlamaktadır. Bu noktada, Durkheim, dayanışmanın toplumu bir arada tutan olgu olduğunu keşfeder. Bu doğrultuda toplumsal dayanışma esası, onun entelektüel yaşamı boyunca toplumsal düşüncesinin temel yapıtaşı ve çalışmalarının merkezi teorik ilgisini oluşturacaktır.

1895'te yaşanan Dreyfus Hadisesi, Durkheim'ın üzerine düşünmekte olduğu ve derin entelektüel bir kaygı olarak taşıdığı dayanışmanın kırılğan doğasını açığa çıkaran bir gelişmedir. Toplumun bir arada tutan ahlaki norm ve değerlerin, sosyal adaletle birlikte tehlikede olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu duruma kayıtsız kalmayan Durkheim, Dreyfus'u savunan kampta yer alır. Bu dava, kolektif bilincin toplumsal düzen üzerindeki belirleyici etkisine dair farkındalığını pekiştirir. Yahudi kökenli bir subay olan Alfred Dreyfus (1859-1935), vatana ihanetten suçlu bulunarak ömür boyu hapse mahkûm edilir. Masumiyetine dair kanıtlar bulunmasına rağmen, siyasal otorite bu durumu göz ardı etmekte ısrar eder. Émile Zola'nın Cumhurbaşkanına hitaben meşhur hitabı ve yazısı *J'accuse...!* (Suçluyorum!), büyük ses getirir. Fransa'yı ikiye bölen bu hadise, dönemin sosyo-politik bir açmazı hâline gelir ve büyük bir tartışmayı tetikler. Bir tarafta, gerçek failin kimliğini örtbas etme çabaları, diğer tarafta, onun suçsuz olduğu ve aklanması yönünde itirazlar yer almaktadır. Smith'e göre (2020), Fransa için ciddi bir sınav olan bu dava üzerine tartışmalar; Katolik ve laik kamplar arasında gerçekleşmektedir. Durkheim, ilkel dini dayanışmanın karşısındadır (s. 7). Toplumun ihtiyaç duyduğu ahlaki dönüşüme ilişkin görüşlerini derinden etkileyen bu olay; özellikle sosyolojisinin benimseyeceği pratik kaygılar ve faaliyetlerinin doğası üzerinde belirleyici olacaktır. Ayrıca, seküler vatandaşlık ahlakının eğitim aracılığıyla tesis edilmesi gerektiği yönündeki inancın pekişmesine katkı sağlar.

Durkheim, Dreyfus Davası'nın toplumun temel ahlaki değerlerini tehdit eden ve mevcut durumu yansıtan bir kriz olduğunun ve toplumsal dayanışmayı zayıflatan etkisinin farkındandır. Bu olayın, 1870'te kaybedilen savaş sonrası Yahudilerin suçlanmasında olduğu gibi, ulusal birlik ve beraberliği yaralayan bir çatışmaya dönüştüğünü görmektedir. Ona göre, hukuk ve seküler bir bilim aracılığıyla dayanışmayı önceleyen; modern bir ulus yaratacak reformlara ihtiyaç vardır (Fournier, 2005, s. 49). Dreyfus Hadisesi devam ederken kaleme aldığı *L'individualisme et les intellectuels* (1898) makalesinde, bireyin toplumla olan bağlarını güçlendiren ahlaki dayanışmayı sağlayacak entelektüel kesimin sorumluluğunu vurgular. Bir ulusun, ancak toplumsal adalet ve kolektif bir bilinç etrafında şekilleneceğini savunur.

Durkheim, 1894 yılında *Revue Philosophique*'te dört makale yayımlar. Bu makaleleri düzenleyerek bir önsözle birleştiren Durkheim, sosyolojinin manifestosu olarak değerlendirilebilecek *Les Règles de la méthode sociologique* (1895) eserini yayımlar. Bu eser, sosyolojinin kendine özgü bir bilim dalı olma yolunda kaydettiği çok önemli bir aşamaya işaret eder. Durkheim, sosyolojinin kendine has konusunu, kavramsal kaynaklarını ve olmazsa olmaz ilkelerini belirleyerek, yeni bir toplum biliminin çerçevesini çizer.

Sosyolojinin inceleme nesnesinin toplumsal olgular (*faits sociaux*) olduğunu ilan ettiği bu eserinde, bu vurguyu sık sık tekrarlar. Durkheim'a göre, nesnel, gözlemlenebilir ve ölçülebilir toplumsal olgular, *şeyler olarak* (*comme des choses*) ele alınmalıdır. Toplumsal olgular, ancak başka toplumsal olgular ile açıklanmalıdır. Bu metodolojik yaklaşımıyla sosyolojinin felsefeden ve psikolojiden bağımsız bir disiplin olarak kopuşunu hazırlar. Toplumsal olguların bireyler üzerindeki belirleyici etkisini kuramsallaştırır. Nasıl ki toplum, bireylerin toplamının ötesinde bir gerçeklik arz ediyorsa; toplumsal olgular da bireysel tercihleri ve zihinleri aşan, onlara hükmeden ampirik gerçekliklerdir ve bireylere, bireysel bilinçlere dışsaldır. Robert Alun Jones (1999), Durkheim'ın toplumsal gerçekliğin (*réalisme social*) kolektif doğasına bağlılığının bir göstergesi olarak, "toplumsal olguların; doğa yasalarına tâbi, bilimsel yöntemle gerçek ve somut şeyler olarak incelenmesi" (s. 1) gerektiği düşüncesine vurgu yapar.

Sosyolojik yöntemin dört temel kuralı; toplumsal olguların ön yargılardan arındırılmış ve dışsal gerçeklikler olarak ele alınması (nesnellik), sosyolojik araştırmanın toplumsal olguların nedenlerini açıklamaya odaklanması (nedensellik), olguların toplum üzerindeki etkilerinin anlaşılması (işlevsellik) ve toplumsal olguları anlamadaki benzerliklerin ve farklılıkların incelenmesi (analiz) olarak özetlenebilir. Sosyolojik yöntemin kuralları, Durkheim’ın bir bilim olarak sosyolojiyi meşru kılma çabasını taşımaktadır. Onu bireysel ve spekülatif yaklaşımların ötesinde, felsefeden bağımsız ‘deneysel bir bilim statüsüne’ yükseltir. Durkheim’ın kuramsal metodolojisi, sosyolojinin bilimsel temellerinin güçlendirilmesi ve kurumsallaşması üzerinde belirleyici bir rol oynar. Bu yönetsel çerçeve, *L’Année sociologique* etrafında bir araya gelecek Durkheim ekolünün sosyolojiyi yaygınlaştırılmasında ve Fransa’da üniversitelerde kabul görmesinde güçlü bir altyapı teşkil eder.

Durkheim’ın bir ekol oluşturma fikrine sahip olup olmadığı konusuna ışık tutan, 1895 tarihli *La Riforma Sociale*’de yayımlanan İtalyanca makalesinde;⁸¹ sosyolojik üretimin düzensiz ve bireysel, herkesin bir dereceye kadar kendi efendisi olduğunu ifade ettiği mevcut durumda ‘ekol’ teriminin yetersiz bir adlandırma olacağına dikkat çeker. Son dönemde antropolojik ve kriminolojik grupların dışında, üniversite içinde, olguların pozitif yönetime dayanan incelemesine adanmış yeni bir ‘sosyolojik hareket’in geliştiğini ifade eder. Bu hareketin; ahlakı, psikolojik yanılsamaya indirgmeden, rasyonel bir şekilde açıklamanın mümkün olduğunu gösterme çabasına duyulan önyargının karşısında yer aldığını belirtir. Bu oluşumu “üzerinde çalıştığımız ve kurulmak üzere olan ekolümüz (*notre école*)” olarak belirtir. Bu oluşumun gayesini, “çabalarımızın temel amacı, sosyolojinin gerçekten bilimsel bir disiplin haline gelmesini sağlamak” (Durkheim, 1975[1895], ss. 73-108) şeklinde tayin eder. Kolektif bir dil kullanan Durkheim’ın, henüz o dönem itibariyle takipçilerinden söz etmek için erkendir fakat bunu tasarladığı ve mümkün kılmak için harekete geçeceği anlaşılmaktadır. Bir ‘ekol’ oluşturmak için tercih edeceği yöntem,

---

⁸¹ Bkz. Émile Durkheim, *Lo stato attuale degli studi sociologici in Francia*. La riforma sociale, 607-622, 1895 [Fransa’da sosyolojik çalışmaların mevcut durumu]. Fransızca edisyonu için bkz. *Éléments d’une théorie sociale*, içinde Émile Durkheim, Textes, Éditions de Minuit, 73-108. 1975.

sosyolojinin bir bilim olarak kabul görmesinde ve bir disiplin olarak kurumsallaşmaya gideceği yolda belirleyici olacaktır. Bu doğrultuda, *L'Année sociologique* dergisi doğmak üzeredir.

Durkheim, 1896'da yeğeni Mauss'a yazdığı mektupta, o döneme dek sosyoloji üzerine var olan dergilerin hiçbirinin, incelemesi doğrudan sosyolojinin alanına giren "olguların varlığını olgularla kanıtlama görevini" (Durkheim, 1998, s. 45) üstlenmediğine dikkat çeker. Bu, onun yeni bir dergi kurma fikrinin ilk işaretidir. Bu amaca yönelik ilk girişim ise Durkheim'dan değil; gelişmekte olan sosyolojiyi tanıtmak üzere uluslararası bir dergi kurma önerisini sunan meslektaşı Célestine Bouglé'den gelir. Böylelikle, Nisan 1896'da yayınevi Felix Alcan'ın bulunduğu Paris'te Bouglé ile buluşarak *L'Année sociologique*'in kuruluşunu gerçekleştirirler. (Fournier, 2007, s. 505).

L'Année'nin kuruluşunu, Durkheim'in sosyolojiyi bir disiplin olarak kurma çabaları bağlamında değerlendirdiğimizde; ona yükleyeceği misyonun, doğrudan bu amaca hizmet edecek doğrultuda şekilleneceğini rahatlıkla düşünebiliriz. Bu bağlam, çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde detaylı bir biçimde ele alınacaktır. Bu aşamada, *L'Année*'nin 1898 tarihinde yayımlanan ilk sayısının önsözünde Durkheim'in ona biçtiği öncelikli role yer vermekle yetinebiliriz: *Sosyologların acilen ihtiyaç duydukları bilgi; hukuk, din, ahlaki istatistikler ve ekonomi gibi özel alanlarda bulunmaktadır.* Sosyolojinin inşası için ihtiyaç duyduğu malzemeler, bu alanlarla kurulacak ilişki sayesinde temin edilmelidir (1898, s. i). Bu, ilerleyen bölümlerde inceleyeceğimiz *L'Année*'nin temel işlevine işaret etmektedir ancak bununla sınırlı kalmayacaktır.

Durkheim'in entelektüel serüveninde ve akademik kariyerinde büyük öneme sahip bir diğer gelişme, 1896 yılında Bordeaux'da Fransa'nın ilk Sosyal Bilimler kürsüsüne atanması ve bu alanda Fransa'nın ilk 'sosyoloji profesörü' unvanını almasıyla gerçekleşir. Bu, aynı zamanda ülkenin ilk sosyoloji profesörlüğüdür. Bir ders olarak pedagojiden ayrılmakla kalmayan sosyal bilimler, özerk bir bölüm olarak kurulur. (Fournier, 2007, s. 384). Bu gelişmeyle birlikte, dersin adı *Sciences Sociales* olarak kalmaya devam etse de, içerik bütünüyle sosyolojinin konularını içermektedir.

Böylelikle sosyoloji, bir kürsü altında ve müstakil bir müfredatta tek başına yer alarak ders olarak verilmeye başlar. 1887'den bu yana, esasında sosyoloji, pedagoji ve sosyal bilimler kılıfı altında öğretilmektedir; ancak aradan geçen on yıllık zaman sarfında Durkheim sosyolojisi büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Bu yeni dönemde, Durkheim'ın Fransa'da ilk kez sosyal bilim öğretiminden sorumlu (*chargé d'un cours de science sociale*) olarak kürsüye atanması, Üçüncü Cumhuriyet'in yükseköğretimden sorumlu figürü Louis Liard'ın önderliğinde uygulanan eğitim reformlarının bir parçasıdır. Fransa'ya özgü bir sosyal bilim geliştirme ve kurumsallaştırma çabalarının içerisinde yer almaktadır. (Nandan, 1980, s. 7).

Her ne kadar kürsü henüz sosyoloji adını taşıyor olsa da, Bordeaux'da kurulan kürsüye Durkheim'ın atanması, disiplinin bu doğrultuda gelişeceğini göstermektedir. Kürsünün içeriğinin Durkheim sosyolojisini içermesi, onu disiplinin öncül kürsüsü olarak belirlemektedir. Sosyolojinin üniversitede, ayrı bir kürsü altında ve bağımsız müstakil bir müfredat çerçevesinde öğretilmesi, disiplinin kurumsal gelişiminde kritik bir aşamayı temsil etmektedir. Aynı zamanda, bu gelişme Durkheim'ın Paris'te entelektüel tanınırlığını artırmış; şekillenmekte olan disiplinin Fransa'nın entelektüel kalbinde yankı bulmasına zemin hazırlamıştır.

Durkheim, sosyolojinin paradigmatic eserlerinden biri olan *Le Suicide: étude de sociologie* (1897) ile, teorinin somut veriyle bir araya geldiğinde açığa çıkaracağı sosyolojik tahayyülün ve analizin derinliğini ortaya koyar. Bu eser, sosyolojik yöntemin kurallarının ilk kez bir bilimsel incelemede test edildiği çalışmadır. *Les Règles*'de ortaya konan metodolojik ilkeler, bu çalışmada kesin ve açık bir biçimde uygulamaya dönüşür. Bireyin yaşamından vazgeçmesi gibi görünüşte oldukça psikolojik ve bireysel bir kararı, toplumsal güçlerin etkisi altında gerçekleşen doğasını açıklayarak, intiharın toplumsal bir olgu olarak analizini gerçekleştirir. İntihar türlerini ve analizini açıklarken; bütünleşme (*intégration*) ve düzenleme (*regulation*) süreçlerine odaklanır. Durkheim'a göre bir bireyin intihar eğilimi, ait olduğu sosyal gruplara entegrasyon derecesiyle ters orantılı olarak değişmektedir. "Toplum yüksek düzeyde bütünleştiğinde, bireyleri kendine bağımlılığı altında tutar, hizmetinde kabul eder ve fantezilerine göre kendilerinden vazgeçmelerine izin vermez" (2007, s. 223).

Düzenleme ise, bütünleşmeden farklı olarak, bireylerin uyması gereken normların toplumsal kurallar aracılığıyla dayatılmasıdır. Durkheim, hem bütünleşmenin hem de düzenlemenin az ya da çok, güçlü ya da zayıf olduğu durumlarda ortaya çıkan dört intihar türü tespit eder. *Egoist* intihar, bireyin toplumla yeterince bütünleşmemesinden kaynaklanır; birey, toplumsal bağlardan kopuk hale gelir (örn. bekârlar). *Altruist* intihar, aşırı entegrasyonun sonucudur; birey, kendi iradesine sahip değilmiş gibi davranır ve görev duygusuyla intihar eder (örn. ordu mensupları, tarikat üyeleri). *Anomik* intihar, yetersiz düzenlemeyle ilişkilidir; toplumsal normlar belirsiz hale geldiğinde bireyler, sınırsız isteklerle baş başa kalır ve yaşamlarını yönlendirme yetilerini yitirir. *Fatalist* intihar aşırı düzenlemenin sonucudur; bireyin yaşamı çok sıkı bir şekilde kontrol edildiğinde, bireysel özgürlükler yok olur ve kişi baskı altında bir çıkış olarak yaşamına son verir. (Bkz. Durkheim, 1897). *Le suicide* ile Durkheim, sosyolojinin çalışma konusunu, temel ilkelerini ve yöntemin kurallarını somut bir araştırtma üzerinden görünür kılar. Amacı, insan davranışlarını daha fazla dayanışmaya yönlendirebilecek pozitif bir sosyal bilim formüle etmektir.

Durkheim'ın Bordeaux'da 1901-1902 yıllarında verdiği son ders, sosyolojik doktrinlerin tarihine yöneliktir. Mauss'un aktardığına göre (1925, s. 15), Durkheim, sosyolojinin kökenlerini tek bir eser olarak yazma niyeti taşımaktadır; ancak bu gerçekleşmez. Bununla birlikte, 1960 yılında öğrencisi Georges Davy, onun sosyolojinin kökenlerine ilişkin incelemelerini içeren Montesquieu üzerine Latince tezini⁸² ve Rousseau'nun toplumsal sözleşme fikirleri üzerine görüşlerini tek bir kitapta toplar.⁸³ Durkheim, Bordeaux yıllarında kaleme aldığı bir dizi makalede, sosyolojinin gelişimine ilişkin değerlendirmelerine yer verdiği bir dizi makalede, sosyolojinin temel ilkelerini ilk kez ortaya koyanın Montesquieu olduğunu, Rousseau ile bu anlayışın geliştiğini, Comte ile ilan edildiğini, Spencer ile pekiştiğini ve Schaeffle ile sınırlandırıldığına yer verir (Bkz. Durkheim, 1886; 1888; 1892).

⁸² Bkz. *Montesquieu: sa part dans la fondation des sciences politiques et de la science des sociétés*, [Montesquieu: siyaset ve toplum bilimlerinin kuruluşundaki rolü], *Revue d'histoire politique et constitutionnelle*, i, 405-63, 1937.

⁸³ Bkz. Émile Durkheim, *Montesquieu et Rousseau: précurseurs de la sociologie* [Montesquieu ve Rousseau: sosyolojinin öncüleri], Petite Bibliothèque Sociologique Internationale, 1953.

Durkheim, Alfred Schaeffle ve onun *Die Quintessenz des Sozialismus* (1877), sosyalizmin özü üzerine düşüncelerini, 1886 tarihli bir incelemesinde incelemesinde dile getirir. Schaeffle'in ekonomik liberalizm ve bireycilik karşıtı duruşu ile toplumsal olanın *sui generis* bir gerçeklik olarak 'yaşayan bir kişi olarak toplum' biçiminde tanımlaması, Durkheim'in ilgisini çeker. Bu ilgi onun değerlendirmesine, "bir Fransız için daha öğretici bir okuma olamaz ve bu noktada Fransız sosyolojisinin geleceğinin şekillendireceğini söylemek abartı olmaz" (Gidé, 1887, s. 85) şeklinde yansımaktadır. Schaeffle'in bireyciliği "ortak yarar" etrafında uzlaştırma arayışı içerisinde (Coenen-Huther, 2013, s. 15), "ekonomik refleksleri toplumsal organizmanın bilinçli merkezine bağlayan devleti ise toplumsal yaşamın bütünü ifade eden bir organ" olarak tanımlayan yaklaşımı (Lukes, 1973, s. 246) Durkheim'da karşılık bulur.

Durkheim, 19. yüzyılda Fransa'da sosyolojinin bilimsel ve düşünsel gelişiminin yüz yıllık bilançosunu, dönüm tarihi olan 1900 yılında kaleme alır.⁸⁴ Sosyolojinin geride bıraktığı yüzyılın bir fotoğrafını çeken Durkheim, pozitif bir toplum bilimi oluşturmak için ilk metodik çabayı gösteren Comte'un ölümünden sonra sosyolojinin doğduğu ülke olan Fransa'da duraksayan gelişimine değinir. Fransa'da sosyolojinin uğradığı bu kesintiyi siyasal istikrarsızlığa ve İkinci İmparatorluk döneminin bilimin ilerlemesini engelleyen despotizmine bağlamanın cazibesine kapılmak yerine; bu duraksamanın sebebini farklı şekilde açıklar. Durkheim'a göre "sosyolojiyi doğuran, besleyen ve onun yaşamını sürdüreceği temel nedenler enerjilerini yitirmiştir" (1900, s. 610). Restorasyonun ilk yıllarında görülen, ülkenin ahlaki yapısını yeniden inşa etme ihtiyacının dayattığı güç etkisini yitirmiştir. 1848 Devrimi ise bu dalganın son ve cılız bir yankısı olmaktan öteye geçemez. Sosyolojinin yeniden canlanması, ancak 1870 Fransa-Prusya Savaşı sonrasında –tıpkı yüzyılın başında olduğu gibi– yaşanan toplumsal alt üst oluşların ardından gerçekleşir. İmparatorluktan Cumhuriyet'e geçişte yaşanan idari ve toplumsal çöküş, toplum bilimine olan ihtiyacı kaçınılmaz bir biçimde dayatır ve onun gelişiminin önünü tekrar açar.

---

⁸⁴ Bkz. Émile Durkheim, *La Sociologie en France au XIX siècle* [19. yüzyılda Fransa'da Sosyoloji] *Revue bleue* 4e série, t. XVII, ss. 609-13; 647-52, 1900.

Fransa’da sosyolojinin duraksama ve yeniden yükseliş dönemine ilişkin bu analiz, ‘toplumsal sorunun’ sosyolojinin gelişimi üzerindeki itici ve belirleyici gücünü gösterir. Fransa’nın tarihsel koşulları ve düşünsel geleneği, sosyolojinin gelişimi üzerinde sahip olduğu önemli rolü ve ona zemin hazırlayan koşulları açıklamaktadır. “Eski toplumsal örgütlenmenin en fazla kökünden söküldüğü [...] şeyleri kesin kavramlara indirgemeye karşı konulmaz bir ihtiyaç duyan Decartes’ın ülkesi burasıdır” (1900, s. 611). Durkheim, ‘rasyonalist zihniyet’ olarak ifadesine başvurduğu Kartezyenizmin sığ, sınırlayıcı ve düalist formlarına saplanıp kalmadan, rasyonalizmin ilkelerini korumanın gerekliliğine işaret eder. Sosyoloji, her şeyin silinip süpürüldüğü zemin üzerinde inşa edilecek yeni bir bilim olarak meşru umut vadetmektedir; ancak karşı karşıya olduğu zorluk büyüktür. “Bilimimiz, eğer vaatlerini yerine getiremezse, güvenilirliğini kaybedecektir” (s. 612). Durkheim’in yüzyılın dönümünde işaret ettiği ve sosyolojinin karşı karşıya kaldığı bu tehlike; kurumsallaşmadığı takdirde bilim olma iddiasını ve mevcut gelişimini yitirme riskiyle karşı karşıya kalacağıdır. Şayet sürdürülebilir kurumsal temellere oturtulmazsa, entelektüel durgunluğun tekrarlanması kaçınılmaz olacaktır. Bu tarihten sonra, onun Sorbonne Üniversitesi’ne yapacağı geçiş ile, sosyolojinin akademik tanınırlığı Paris’e; yükseköğrenimin entelektüel patronaj ağının içerisine taşınacaktır. Öte yandan, Durkheim önderliğinde *L’Année*’nin bilimsel faaliyetleri ile kurumsallaşma projesi de ivme kazanacaktır.

2.2.3. Nouvelle Sorbonne ve Sosyoloji Kürsüsü

Durkheim 1902 yılında Sorbonne Üniversitesi Eğitim kürsüsüne atanır. Paris’te bir kürsüye atanmak, onun elde ettiği entelektüel itibarının açık bir kanıtıdır. Paris ise, Fransızlar için Fransa’nın ta kendisidir. Bu yönüyle, sosyolojinin Fransa’da kabulüne giden yol açılmış anlamına gelmektedir. Durkheim, Sorbonne’a geçiş yaptığında hâlihazırda bir üne ve öncülük ettiği doktriner bir ekolün prestijine sahiptir. Ancak bu atamayla birlikte, hem kendisinin ve sosyolojinin kazandığı statü, daha önce var olan muhalefetin de şiddetlenmesine yol açar. Durkheim’in Sorbonne’da sosyoloji ve pedagoji profesörü olarak atandığı dönemde, üniversite içerisinde pozitivist ve anti-klasik bir atmosfer hâkimdir. Bu süreçte Durkheim’in da parçası olduğu ve

kamuoyunda *Nouvelle Sorbonne*⁸⁵ olarak adlandırılan çevre; seküler “anti-klerikal, cumhuriyetçi, revizyonist (reformcu) solu” temsil etmektedir (Karady, 1976, s. 287). Bu konumlanmayla Durkheim; Péguy, Halévy, Rolland, Rauh, Besse, Deploige gibi isimlerin her biri farklı perspektiflerden gelen karşı kampın çeşitli eleştirilerinin hedefi olur. Özellikle aşırı sağda yer alan ve *Agathon* mahlasını kullanan Alfred de Tarde ile Henri Massis, “yeni zenginlerin sahte bilimi” olarak nitelendirdikleri sosyolojiyi doğrudan hedef alırlar. Şiddetli eleştirilerin odağında, Durkheim’in temsil ettiği *Yeni Sorbonne* ruhu⁸⁶ ve onun rasyonalizm ve pozitivism kombinasyonuna dayanan sosyolojisi yer almaktadır.

Durkheim’a yönelik tepkilerin kaynağı, onun bilimsel yönteminin doğasıyla sınırlı değildir. Halévy’nin iddiasına göre, bu atama akademik olmayan bir ajandaya sahiptir. Ona göre, Jean Jaurès ve Lucien Lévy-Bruhl’un Durkheim’in atanmasına destekten de anlaşılacağı üzere, siyasal irade; uyumsuz ve uygunsuz bulunduğu ‘sosyalist’ ideolojinin yerine, daha ılımlı gördüğü ‘sosyolojiyi’ politik ajandanın doktrini ve aracı yapmak istemektedir. Öte yandan, Durkheim’in dini “toplumsal bütünleşmenin sembolik bir faili” olarak gören ve bu anlayış doğrultusunda rasyonel ve seküler bir ahlak vazettiği sosyoloji dersleri, Katolik çevrelerin ve aşırı sağın tepkisini çekmektedir (Lukes, ss. 363-4). Durkheim’ı hedef alan bu karşı çıkışlar, dönemin siyasal kutuplaşmanın bir yansımasıdır ve sosyo-politik ve tarihsel bağlam içerisinde okunmalıdır. Bu bağlamın önemli bir yansıması olan Dreyfus Davasının seyrindeki değişim –1906’da Dreyfus’un aklanması– ile birlikte, *Nouvelle Sorbonne*’a ve Durkheim’a yönelik tepkilerin yer aldığı entelektüel ve kamusal atmosferde de bir değişiklik yaşanır. Durkheim ve arkadaşlarının Dreyfus davasında sergiledikleri kararlı mücadele ve tutum, sosyoloji karşıtlarını toplumsal adalet ve düzeni tehdit eden

---

⁸⁵ *Nouvelle Sorbonne*, Sorbonne’da başlayıp zamanla daha geniş üniversite içerisinde yayılan; klasik eğitimden uzaklaşan, modern ve seküler bir bilim anlayışını temsil eder. Durkheim’in rasyonalist-pozitivist sosyoloji anlayışı, bu yönelimin bir parçasıdır. *Nouvelle Sorbonne* hem bir değişimi hem de bu anlayışın hâkim olduğu bir ruhu temsil ettiği ifade edilebilir. Durkheim ve *L’Année* bu ruhun taşıyıcıları arasında yer almaktadır.

⁸⁶ Bkz. Agathon, *pseud.*, *L’esprit de la nouvelle Sorbonne; la crise de la culture classique, la crise du français* [Yeni Sorbonne’un Ruhü; Klasik Kültürün Krizi, Fransız Kültürünün Krizi], Paris, Mercure de France, 1911. Bu eser, Alfred de Tarde ve Henri Massis’in 1910 yılında *L’Opinion* dergisinde yayımlanan bir dizi makalesini içermektedir. Makalelerde Sorbonne’da yer alan baskın sosyolojik eğilimler, Fransız yükseköğretim sistemindeki seküler, kültürel ve dilsel (*littéraire*) değişimler; öznellikten uzak bilimsel eğilimleri ve daha özelden Durkheim’in sosyolojisini şiddetle eleştirmektedir.

ortak bir düşman karşısında birleştirmiş; bu da sosyolojiye yönelik düşmanca tutumun nispeten bertaraf edilmesine ve sempatiyle karşılanmasına yol açmıştır.

L'Année gurubu, ahlaki ve siyasi tutumlarıyla hadisenin işaret ettiği toplumsal sorunun boyutlarına dikkat çekerek, entelektüel kamuoyu nezdinde saygı ve güven kazanır. Dreyfus davasının toplumsal adalet ve birlik üzerindeki yıkıcı etkisi, Cumhuriyet'in ilkelerinin korunmasını içeren sosyo-politik anlayışın entelektüel camia tarafından müdafaa edilmesinin önemini ve gerekliliğini ortaya koyar. Durkheim ve ekolünün bu doğrultuda gösterdiği üstün entelektüel çaba (Lasserre, 1913, ss. 178-9), onun sosyolojiyi bir disiplin olarak kurumsallaştırma girişimlerine destek sunmaktadır. Bu aşamayla birlikte, Durkheim ve çevresi üniversitelerde yüksek pozisyonlar elde etmeye başlar. Bu atamalar, siyasi iradenin onayı ile mümkün olmaktadır. (Goriely, 1962, ss. 176-7). Üçüncü Cumhuriyet'in laik düzeni eğitim yoluyla toplum üzerinde tesis etme gayreti, Durkheim'ın bu doğrultuda benimsediği sosyal bilim projesiyle örtüşmektedir. Bu uyum, Durkheim'ın sosyolojiyi kurumsallaştırmasında meşru ve elverişli bir zemin teşkil etmesi açısından kritik bir ilişkiyi imlemektedir. Durkheim ve ekolünün laik, cumhuriyetçi bir çizgide bulunan politik konuları işlerini kolaylaştıracaktır.

1906 yılında, Sorbonne'da Durkheim'ın Eğitim kürsüsüne asaleten atanması, 'sosyoloji profesörü' unvanını elde etmesi ve üniversite konseyine seçilmesiyle bir aşama daha kaydedilir. Ancak bu dönemde sosyoloji, henüz bağımsız ve meşru bir kurumsal statüye sahip değildir; bunun için kürsüyü beklemek gereklidir. Sosyoloji, bu tarihe kadar olduğu gibi, eğitim, pedagoji, ahlak, din gibi derslerle beraber verilmeye devam eder. Ancak ilk kez 1906'dan sonra *Sociologie, La Morale* (Sosyoloji, Ahlak) başlığıyla müfredata ismiyle ve münferit bir şekilde dahil olur. Bu gelişme, onun giderek güçlenen kurumsallaşmasını göstermesi açısından kayda değerdir. Fournier'e göre (2007), bu dönemde Durkheim ve işbirlikçilerinin entelektüel ve siyasi çevrelerle sahip olduğu ilişkiler ağı oldukça geniş ve çeşitlidir. Bunun bir sonucu olarak, Mauss ve Hubert'in *École pratique*'e girişi ile Bordeaux, Toulouse ve Lyon'a yapılan diğer atamalar; Durkheim ekolünün, *L'Année* aracılığıyla sürdürdüğü bilimsel etkinliğinin gücünü göstermektedir (s. 749).

L'Année ile cisimleşen bu etkinin bir benzeri, Durkheim'ın kişisel etki ağı sayesinde, Sorbonne'a geçişinde Jaurès ve Lévy-Bruhl'un siyasi desteklerinin devreye girmesinde de görülmektedir. Bu dönemde Durkheim'ın 'bir kilisenin rahibi' ve Bouglé'nin ifadesiyle 'tabu-totem klanının lideri' olarak anılması; Sorbonne'da verdiği, dini hayatın ilksel biçimleri ve toplumsal yaşam üzerindeki etkileri üzerine yoğunlaşan derslerin ve *L'Année*'nin ilk sayılarından itibaren bu doğrultuda kaleme aldığı yazıların yarattığı yankıların bir sonucudur (Fournier, 2007, s. 814). Durkheim, dini olguyu ilk kez 1899'da *L'Année*'de dini fenomenlerin tanımı üzerine yazdığı makalesiyle incelemeye başlar. Bu makaleyi, 1902'de totemizm ve 1907'de *Revue de philosophie*'de dini hayatın kökenleri üzerine yazıları takip eder.⁸⁷

Durkheim, dinin toplumsal yaşam üzerinde oynadığı rolü keşfetmesinin ancak 1895 yılında William Robertson Smith'in (1846-1894) çalışmalarıyla ve düşüncesiyle tanışmasının ardından mümkün olduğunu belirtir. Bu keşfin etkisini, 1895 tarihli 'dinin kökenleri üzerine' derse atıfla şöyle ifade eder: "Bu, benim için bir aydınlanma oldu ve düşüncelerimin gelişiminde bir ayırım çizgisi oluşturdu; öyle ki, önceki tüm çalışmalarımın bu yeni kavrayışlarla uyumlu hale getirilmesi gerekti" (Durkheim, 1907, ss. 6-7). Durkheim bu etkinin olgunlaşacağı *Dini Hayatın İlksel Biçimleri* adlı eserinde, din üzerine düşüncesinin kökenlerini (*genèse*), Smith'le birlikte İngiliz ve Amerikalı etnografların çalışmalarına borçlu olduğunu aktarmaktadır (Durkheim, 1912, ss. 126-7).

Smith'in çalışmaları üzerinde etkili olan isimlerden biri de, Fustel de Coulanges'tir. Özellikle, *La Cité antique* (1864) eserinden etkilendiğini not düşmek gereklidir. Smith, *The Prophets of Israel* (1882) ve *Kinship and Marriage in Early Arabia* (1885) eserlerindeki din incelemelerini ve yaklaşımlarını *The Religion of the Semites* (1889) adlı çalışmasında birleştirir. Ona göre din, "totemle sembolize edilen hayvan ve bitki sembollerinin ilahlaştırılması yoluyla gurubun değerlerini ve birlikteliğini koruyan bir toplumsal olgudur" (Lukes, 1973, s. 238). Smith, dinin toplumsal doğası açısından açıklanması gerektiğini öne sürmektedir.

---

⁸⁷ Bkz. Émile Durkheim, De la définition des phénomènes religieux, *L'Année sociologique*, 1899; Sur le totémisme, 1902; Cours sur les origines de la vie religieuse, *Revue de philosophie*, 1907.

Ancak Coulanges'in *La Cité antique* eseri, bu yaklaşımı ortaya koyan metinlerin içerisinde ilk temsilcisi olduğu değerlendirilebilir. Bu eser, Antik Yunan ve Roma'da, ata kültürünün, kutsallığın ve ritüelin; kurumların ve inançların açıklanmasında dinin sahip olduğu baskın rolü vurgular. Pratikler, doktrinden daha önceliklidir ve insanları birbirine bağlayan şey, bu ortak davranış kalıplarıdır. Coulanges'e göre (1955[1864]) dini inançların "efsanevi biçimlerinin altında yatan toplumsal yasalar tanrının eseridir" ancak tanrılar da "insanların inançlarından başka bir şey değildir" (s. 133). Öte yandan Smith'e göre (1927 [1889]), "din bir topluluğun tüm üyelerinin, o topluluğun iyiliğini düşünen şeyle ilişkilidir" ve "tanrılar ve onlara tapanlar arasında toplum dayanışması" (s. 32) yer almaktadır. Durkheim üzerinde etkili olan bu kavrayışlar, onun toplumsal düşüncesine ve geliştireceği kavramsal çerçevesine yansımaktadır.

Durkheim, düşüncesinin değiştiğine işaret ettiği 1895'ten önce, dinin toplumun uyum dengesine katkı sunan bir "sosyal disiplin biçimi" olduğunu; "kutsallığın ise gelenekleri, kültürleri ve kolektif ihtiyaçları" (1886, ss. 66-8) şekillendirdiğini düşünmektedir. Ayrıca "Dinin, bireyi toplumsal varlığa bağlayan" (1887, ss. 309-11) bir duygudan kaynaklandığını yazar. Bu erken ve farklı tarihlerde yaptığı saptamalar, onun entelektüel serüveninin çok erken tarihlerinden itibaren dinin toplumsal yönleriyle alakadar olduğunu göstermektedir. Durkheim, dinin toplumsal düzen üzerindeki kurucu rolünü keşfettikten sonra, temel kaygısını onun sosyolojik olarak nasıl açıklanabileceği üzerine yoğunlaştırır. 1899'da *L'Année*'de yayımladığı, dinsel olguların tanımlanması üzerine makalesinde bu ilgi açıkça görülmektedir: "Sosyoloji, dinsel olgularla ilgilendiğine göre, işe onları tanımlayarak başlamalıdır. Dini olgular diyoruz, din değil; çünkü din, dini olguların bir bütünüdür ve bütün ancak parçalardan sonra tanımlanabilir" (s. 1). Durkheim, dinsel olgular üzerine yürütülecek çalışmalara açık bir sosyolojik misyon yükler. Dini temsilleri, kolektif bilişimizin ve düşünme biçimlerimizin bir ürünü olarak tanımlar. Ona göre din sosyolojisi, 'toplumsal güçleri' bir başka deyişle doğrudan kolektif duyguların yansıması olan güçleri; kolektif varoluşun şartlarını araştırmalıdır (s. 35). Bu ilgi, Durkheim'ın akademik üretiminin son yıllarına dek sürdüreceği ve *Dini Hayatın İlk Biçimleri* çalışmasıyla doruğa ulaşacaktır. Din olgusu, Durkheim açısından birey ve toplum arasındaki ilişkinin merkezinde yer alan; toplumsal dayanışmayı işleten kolektif bir mekanizma olarak,

sosyolojinin başlıca araştırma alanlarından birine dönüşür. Durkheim, *L'Année*'de dinsel olgular üzerine makalelerin yanı sıra bu kapsamda eser analizleri gerçekleştirir.

1912 yılında, temel eserlerinin sonuncusu *Les Formes élémentaires de la vie religieuse* yayımlanır. Kavramsal olarak zengin ve çok sayıda alt hipotezden oluşan bu eser, özü itibarıyla dinin son derece önemli ve birincil düzeyde toplumsal olguların bütünü olduğunu göstermeye adanmıştır. Bu eser, Durkheim'in din üzerine *L'Année*'de başlayan ve yaklaşık on iki yıl süren uzun soluklu çalışmalarının birikimini yansıtır. Durkheim, en temelde dinin bireysel inançlardan oluşmadığını; aksine toplumsal olarak inşa edilen yönüne vurgu yapar. Bu nedenle, onun diğer toplumsal olgular gibi doğal şeyler olarak incelenmesi gerektiğini savunur. Ona göre, doğru ya da yanlış din yoktur. Bu sebeple, dinsel fenomeni incelemek için basit, ilksel (*élémentaire*) ve iptidai bir inanç sistemi olan Avusturalya kabilelerinin 'totemizm dinini' seçer. Kabilelere dair ayrıntılı etnografik kanıtlara dayanarak, bu dini sitemin ilksel biçimlerini inceler ve onu sadece toplumsal morfolojisiyle değil, aynı zamanda tören gibi ritüeller aracılığıyla sürdürülen pratikleriyle birlikte inceler.

Durkheim'in asıl din kuramı, dinin toplumsal bir ihtiyaç olduğu ve tapılan şeyin aslında toplumun kendisi olduğu düşüncesi etrafında şekillenir. Bu teorik ilgi, onun toplumsal düzenin sağlanmasına yönelik temel kaygısından bağımsız değerlendirilemez. Durkheim, modern dönüşümün yarattığı toplumsal dejenerasyonun ortaya çıkardığı ahlaki boşluğun ikame edilmesinde ve zayıflayan toplumsal bağların güçlendirilmesinde dinin bütünleştirici rolünü kavramak ve ondan yararlanmak niyetindedir. Durkheim'in Sorbonne'da verdiği ve *L'éducation morale*⁸⁸ adı altında derlenen ahlaki eğitim dersleri, ahlakın tesisinde dinsel olguların dönüştürücü etkisinin önemine dikkat çeker. Durkheim'a göre "insanların şimdiye kadar sadece dini alegoriler şeklinde temsil etmeyi öğrendikleri bu ahlaki güçleri keşfetmeli ve onları rasyonel çıplaklıkları içerisinde sunmalıyız" (1934, s. 14). Bu, en temelde Durkheim'in ahlakın kaynağı olan dini, doğa üstü ve mitolojik bir aracıya başvurmadan, tamamen rasyonel bir biçimde açıklama çabasını yansıtır. Tıpkı Tanrı'ya tapanların olduğu gibi, toplumun da üyeleri onları bir arada tutan ahlaki bağlara aynı

⁸⁸ Bkz. Émile Durkheim, *L'Education morale*, Paris, Librairie Félix Alcan, 1934.

şekilde bağlanabilmektedir. Büyük dönüşüm sürecinde kopma noktasına gelen bu bağları, Durkheim'a göre (1912) yeniden tesis etmek üzere üstlenilmesi gereken vazife, “uzun süredir en temel ahlaki fikirleri taşıyan dinsel kavrayışların yerine rasyonel ikamelerin yerleştirilmesidir” (s. 12). Bu noktada Durkheim, kurulacak ahlakın “sekülerleşme olgusu sayesinde yeni unsurlarla zenginleşmesini sağlamanın” (s. 14) ve bunun desteklemenin gerekliliğinden söz eder. Dinin mekanik dayanışma ile *ancien régime* üzerinde yarattığı bütünleştirici etkinin benzerini, seküler bir ‘ahlak’ inşa etmek suretiyle yeniden tesis etmek istemektedir. Seküler bir din kurma çabasını andıran bu yaklaşım, Comte’un yaptığı gibi bir insanlık dini kurma gayreti değildir. Durkheim, kaynağını ve esaslarını toplumsal norm ve değerlerinden alan bir ahlak teklif etmektedir. Bu ahlakın dayandığı temel ise laik yurttaşlık bilincidir. Toplumsal düzen, ekonomik hayatı dengeleyecek yeni bir düzene ihtiyaç duymaktadır.

Durkheim sosyolojisi, Sorbonne’da etkinliğini ve tanınırlığını artırmakta; daha geniş Fransız eğitim sistemi içerisinde hatırı sayılır bir etki ve nüfuz elde etmektedir. Durkheim’a muhalif isim Lassere (1913) “üniversitenin bilim şapelleri arasında Durkheimcı sosyolojinin herkes tarafından kabul gören bir katedral gibi yükselmekte” (s. 183) olduğunu yazar. Friedmann’a göre (1936) ise “Durkheim sosyolojisi, seküler ahlakla beraber, Üçüncü Cumhuriyet’in resmî ideolojisi” (ss. 33-4) olarak kendini kabul ettirmiştir. Bu dönemde sosyoloji, *écoles normales* okullarının müfredatlarında yer almaya ve Fransız eğitim sisteminde bir ders olarak kabul görmeye başlar. Bu aşamadan sonra sosyoloji, bir disiplin olarak kurumsallaşmasının nihai evresine geçer. Fransa’da ilk kürsüsüne kavuşmasıyla birlikte, sosyoloji yükseköğrenim otoritesinin kabul ettiği ve onayladığı bir boyuta taşınmaktadır. 1913 yılında, sosyolojinin ilk kürsüsünün kuruluşu, Edebiyat Fakültesi’nde bulunan Eğitim kürsüsünün adının ‘Eğitim Bilimi ve Sosyoloji’ olarak değiştirilmesiyle gerçekleşir (Clark, 1973, s. 164). Sosyoloji böylece Sorbonne’a ve Fransız yükseköğrenim sistemine resmen girmiş olur.

Fransa’da sosyolojinin kaydettiği ilerlemenin bir bilançosu niteliğindeki *La Sociologie* (1915) makalesi dışında, Durkheim’ın kürsünün kuruluşundan sonra 1914-1917 arası yaşamının son dört yılı, sosyolojik üretimleri açısından sessiz ve durağan

geçer. Bu dönemde Fransa'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki durumuna dikkat kesilmiştir. Sorbonne profesörleri Lavisse, Buisson ve Meillet ile Fransız halkına savaş yıllarında morallerini yüksek tutmalarını tavsiye eden destek yazıları kaleme almış; bunun dışında sosyoloji çalışmalarına ara vermiştir. 1916 yılında, Balkan cephesinden savaşa katılan oğlu André Durkheim'in ölüm haberi ulaşır. Bu kayıp, Durkheim için katlanılmaz derecede ağır gelir. Durkheim, Kasım 1917'de vefat eder. Geriye ise sunduğu benzersiz ve kurucu katkılarla, kurumsallaştırdığı sosyoloji disiplinini bir miras olarak bırakır. Durkheim ve ekolünün kolektif inşası olan Durkheim sosyolojisi, günümüz sosyolojisinin referans çerçevesi olmaya ve toplumsal olguların *sui generis* gerçekliğini temsil eden yaklaşımların mümessili olmaya devam etmektedir. Durkheim'in bir ekol ve onun sayesinde disiplini kurumsallaşmasının merkezi aracı olan *L'Année*, ölümünden sonra ve araya giren savaşın ardından Mauss'un editörlüğünde tekrar yayınlanmaya başlasa da, Durkheim'in direksiyonda olduğu etkiyi gösteremez. Bu durum, onun Fransız sosyoloji ekolünün oluşumunda ve gelişiminde oynadığı kurucu rolün etkinliğine işaret eder. Günümüzde halen yayımlanmaya devam eden *L'Année*'nin Durkheim editörlüğündeki ilk dönem serisi (1898-1913), onun sosyolojiyi kuran temel eserleri arasında yer almayı hak etmektedir. Onun diğer çalışmalarına karşın daha az incelemeye konu olan *L'Année*'nin bilimsel katkıları ve disiplinin kurumsallaşması üzerindeki rolünün, sosyolojinin bilgi alanının inşa edildiği; kavramsal ve metodolojik araçlarının gelişimini içeren yönleriyle incelenmesi gerekmektedir. Bu bağlam, çalışmamızın temel odağında yer alacaktır.

Durkheim'in entelektüel yolculuğu, sosyolojiyi bir bilim ve disiplin olarak inşa etme sürecinde; onun sosyolojisinin şekillendiği tarihsel bağlamı, beslendiği etkileşim hatlarının güzergâhını ve boyutlarını gözler önüne serer. Bu süreç, aynı zamanda sosyolojinin kurumsallaşma yolunda katettiği önemli aşamalara işaret etmektedir. Durkheim'in bilimsel ve kurumsal projesinin izini sürdükten sonra, kavramsal çerçevesinin analiz edilmesi; sosyolojisinin daha kapsamlı ve bütünlüklü bir anlayışını sunacaktır. Bu anlayış, onun eserlerine yansıyan dayanışma ve ahlak ekseninde gelişen toplumsal düşüncesinin izlerini sürmeye ve temel eserleri aracılığıyla şekillenen sosyolojik tahayyülünü görünür kılmaya imkân tanıyacaktır.

2.4. Durkheim'in Kavramsal Haritası

Durkheim, bilimsel sosyolojinin yanı sıra toplumsal düşüncenin önde gelen isimlerindedir. Tıpkı selefi Comte gibi, Durkheim'ı toplumsal meseleler üzerine düşünmeye sevk eden, dönemin dayattığı toplumsal sorunlar ve yol açtığı ahlaki yozlaşmadır. Durkheim, birçok çağdaşı gibi, yüzyılın sonuna doğru değişen dünyada bir şeylerin yolunda gitmediğinin farkındadır. *Fin-de-siècle* olarak adlandırılan 19. yüzyılın son çeyreği, yaşanan ruhsal kargaşayla Avrupa tarihinde –özellikle terimin yaygınlık kazandığı Fransa’da– toplumsal dejenerasyon ile anılan özel bir döneme işaret eder. Karamsar ve sinik bir kültürel atmosferin hâkim olduğu bu kriz döneminde “medeniyetin çöküşe doğru yol aldığı” (Meštrović, 2015[1991], s. 2) düşüncesi yaygınlık kazanmıştır. Bir taraftan, yüzyılın başında yaşanan büyük dönüşümün yarattığı sorunlar derinleşirken; diğer taraftan, 1870’te Almanlar karşısında alınan yenilginin ve felaketin ardından Fransız toplumu nevrotik bir görüntü sergilemektedir. Paris Komünü’nün kanlı sınıfsal çatışmaları, radikal sosyalizmin yükselişi, monarşist ve cumhuriyetçi çevreler arasındaki mücadeleler, ekonomik istikrarsızlık, laikliğin Katolik ve muhafazakâr kesimler üzerinde yarattığı rahatsızlık, bu dönemin başlıca çalkantıları arasındadır. Durkheim (1900), Fransa’da sosyolojinin 1870 sonrasında yeniden canlanmasını, bu sorunların işaret ettiği ve doğurduğu “temel nedenlerin enerjilerine” (ss. 609-13) bağlamaktadır.

Dönemin toplumsal sorunları vesilesiyle kendisini göstermeye başlayan sosyoloji, başlıca mesele olan ‘dayanışma’ sorununa yanıtlar üretme çabasıyla gelişecektir (Donzelot, 1984, s. 12). Durkheim’ın dayanışmayı merkeze alan çalışmaları, bu durumun açık kanıtıdır. Davy’ye göre (1973), Durkheim *École*’e girdiğinde, burada soyut (felsefi) düşüncelerin yerine, Comte’un savunduğu gibi, pozitif bilgiyle beslenen bir ‘zihinsel yeniden yapılanmanın’, düzeni yeniden tesis edileceğine inanan entelektüel bir atmosferle karşılaşır. Durkheim bu bilimsel anlayışı sınırlı yetki alanından kurtaracak ve ‘insan bilimini’ (*science de l’homme*) özerk bir bilim olarak kurmaya girişecektir (ss. 25-6). Durkheim, iş bölümünde keşfettiği toplumsal değişimin ve yeni örgütlenmenin esasını oluşturan ‘dayanışma’ kavramını ortaya koyduktan sonra yapılması gerekeni ilan eder: “Sözün özü, şimdi ilk vazifemiz

kendimize bir ahlak edinmektir” (1930[1893], s. 406). Bu çağrıyla, ‘ahlak’ bilimi olarak kuracağı sosyolojiye atıfta bulunmaktadır. Bir diğer yönüyle de toplumsal düşüncesinde yer alan temel kaygıya; toplumsal düzenin tesisine, toplumu bir arada tutan norm ve değerlere işaret etmektedir. Dayanışma ile ahlak, onun sosyolojisinin merkezi kavramlarıdır. Bu bölümde, Durkheim’in sosyolojinin bilimsel temellerinin şekillenmesine katkı sunan kavramsal güzergâhın bir incelemesine yer verilecektir. Bu sayede, onun sosyolojinin temel kavramsal çerçevesinin, sosyolojinin bir bilim ve disiplin olarak kuruluşuna sunduğu katkıları nasıl mümkün kıldığı daha belirgin bir biçimde ortaya konacaktır.

19. yüzyılın ortalarında, Spencer gibi toplumsal evrim kuramcıları toplumu, evrimsel çizgide gelişen, bireylerin her birinin bir organizmanın işleyişindeki biyolojik parçalar gibi işlev gördükleri bir sistem olarak görmektedir. Öte yandan, ekonomi politiğin öngördüğü; çıkarları maksimize etme peşinde olan bireylerin ürettiği etkileşimin görünmez el aracılığıyla ürettiği piyasa düzeninin işlevsel açıklaması yaygındır. Ancak yüzyılın sonuna doğru, merkezi üssü İngiltere olan ve Batı Avrupa’nın üzerine bütün ağırlığıyla çöken endüstriyel kapitalizm, beraberinde artan işçi sınıfı hareketleri (Örn. 1871 Paris Komünü) toplumsal düzenin karşı karşıya olduğu tehlikeyi derinleştirir; bu da evrimci ve ekonomik açıklamaları yetersiz bırakır. Bu gelişmeler, devlet müdahalesi ve düzenlemeyi zorunlu kılan ‘kolektivizm’ olarak anılan yaklaşımların önünü açar (Bkz. Callinicos, 2013). Fransa’da cumhuriyetçi solidarizm düşüncesiyle bertaraf edilmeye çalışılan bu mevcut koşullar karşısında, sosyo-ekonomik ve politik reform arayışları, bu doğrultuda çareler üretme çabasını yansıtır. Bu bağlamda Durkheim, organizmacı ve psikolojik açıklamalardan farklı olarak analizini, bireyi bütün içerisindeki rolüne indirgmeden ve onu göz ardı etmeden, toplumsal düzenin istikrarlı bir şekilde sürdürecekt mekanizmaların *işlevine* odaklanır. Bu yaklaşım, *iş bölümü*’nün açığa çıkardığı dayanışma esasıdır.

Durkheim, dönemin toplumsal sorunlarının ekonomik durumdan kaynaklandığının farkındadır. Zira, bireysel çıkar mücadelesi yürüten *homo economicus* ve yetersiz düzenlemenin yol açtığı, dayanışmanın ‘anomik’ zayıflaması, onun incelemesinin merkezindedir. Bu yönüyle, ekonomi politik onun çıkış noktasıdır.

Dönemin toplumsal örgütlenmesinin ve sorunlarının temelinde ekonomik ilişkilerden kaynaklandığını tespit eden Karl Marx da ekonomi politiğin eleştirisidir. Marx, bu eleştirisinden yola çıkmaktadır. Marx, bu eleştiriye tarihsel materyalizm ile geliştirerek, üretim güçleri ve ilişkileri arasındaki çelişkiden doğan *çatışmayı* toplumsal değişimin dinamiği olarak görür. Ancak Durkheim, toplumu bir arada tutan esasın çatışma değil, *dayanışma* olduğunu ileri sürer. Marx'ın toplumsal yaşamın ardında, bireylerin farkına varamadıkları kolektif yapıların olduğu anlayışını paylaşmakla birlikte, bu yapıların açıklanmasında belirleyici unsurun ekonomi değil, dayanışma olduğunu savunur. Durkheim, Marksist düşünür Labriola'nın eserini⁸⁹ incelediği yazısında (1897), “toplumsal yaşamın ona katılanların anlayışıyla değil; bilincimizin dışında işleyen yerleşik nedenlerle açıklanması gerektiğine” vurgu yapar. Bu nedenlerin açıklanmasında anahtar ekonomi değil, dindir. Durkheim bu noktada, dayanışmanın ilksel formu olan dine gönderme yapar: “Başlangıçta, ekonomik faktörün yetersiz olduğu, dinsel olanın ise güçlü olduğu inkâr edilemez. Bu durumda, ancak ekonominin dine tabi olması mümkündür” (ss. 645-651).⁹⁰

Durkheim'ın ekonomiyi görmezden gelmediği gibi, Marx'da dinin rolünü yok saymaz. Marx'ın din görüşüne kısaca değinecek olmamız, onun dinin toplumsal yapı üzerindeki etkisine işlevsel bir açıdan, yani ideolojik biçimde yaklaştığını göstermektir. Marx, dini toplumun vicdanı olarak değerlendirir ve Durkheim'ın kolektif bilinç kavramına yakınlaşır; ancak onu, bireyleri bilinç dışı bir konsensus etrafında birleştiren toplumsal yapının bir temeli olarak görmez. “Kalpsiz bir dünyanın kalbi” olarak nitelendirdiği dini, kitleler üzerindeki sakinleştirici etkisi açısından ele almakla yetinir. Žižek ve Gunjević (2013), *God in Pain* adlı eserlerinde Marx için dinin; adaletsizlikler karşısında vicdanı temsil ettiğini, ancak diğer taraftan tarihsel gerçekliğin üzerini örttüğünü ileri sürerler. Dolayısıyla dinin, sömürüye yol açan ve bilincin önüne geçen bir rol oynadığını ortaya koyarlar. Marx'ın din görüşlerine yer vermemizin bir amacı da, onun din analizine işlevleri açısından yaklaştığını

⁸⁹ Bkz. Antonio Labriola, *Essais sur la conception matérialiste de l'histoire*, Girard et Bierre, 1897.

⁹⁰ Durkheim, bu ifadeleri kullandığı 1897 yılında, 1895'te ilan ettiği gibi, dinin toplumsal yaşamın temellerini oluşturduğunun farkına vardığını ve bunun düşüncesinde bir dönüm noktası olduğunu ilan etmiştir. *İş bölümü* ise 1893'te yayınlanmıştır. 1896 yılında ise, toplumsal yaşamın kökenlerini ve esasını oluşturan din ile dayanışmayı bir tuttuğunu görmekteyiz.

göstermektedir. Oysa Durkheim, iş bölümünde olduğu gibi, ele aldığı toplumsal olgunun ‘işlevine’ odaklanmaktadır. Durkheim, bu noktada Marksizm eleştirisi içeren yöntemine dikkat çeker “Bu nedenle, olgular arasındaki gerçek bağlantıyı anlamak istiyorsak bu ideolojik yöntemi terk etmeliyiz” (1897, ss. 645-651). Böylelikle Durkheim, bu yüzyılda meydana gelen ekonomik dönüşümlerin, toplumsal sorunun kökeninde başlı başına yer almadığı sonucuna ulaşmaktadır.

Ekonominin merkezinde yer aldığı büyük dönüşüm; iş bölümünün yol açtığı yüksek düzeyde uzmanlaşma ve farklılaşma, bir taraftan dayanışmayı üretirken, öte yandan zayıf bütünleşmeyi ve ahlaki bir boşluğu beraberinde getirmektedir. Toplumsal sorun, dinsel karakterde ahlakidir. Thernborn’a göre (1976), “sosyolojinin en ayırt edici kavramlarının gelişimi aynı örüntüyü yansıtır. Bu, esasen ideolojik topluluğun – değer ve normlar topluluğunun– keşfi ve incelemesini oluşturur” (s. 224). Durkheim’a göre bu keşif, ahlaki yaşamın gerçeklerini pozitif bilimlerin yöntemiyle ele alma girişimidir. Bu doğrultuda amacını, “ahlaki bilimden çıkarmak değil, ahlakın bilimini kurmak” (1991[1893], s. xxxviii) olarak tanımlar. Durkheim’ın kurmak istediği ahlak bilimi, en temelde ahlaki olguların ayırt edici özelliklerle tanımlanabilen eylem kurallarına ve yasalara tabi olduğu temel kabulü üzerine gelişecektir. Tiryakian’ın “büyük dörtlü” (1978, ss. 188-9) olarak andığı; endüstriyel toplumu, sosyolojinin yöntemini, sapmayı, din sosyolojisi ve bilgiyi konu edinen çalışmaları, onun ahlak bilimini kurmaya yönelik bilimsel projesinin kavramsal güzergahını teşkil eder.

2.4.1. Modern Toplumsal Dönüşümün Dayanışma Esası

Durkheim’ın tezi ve ilk büyük eseri olan *De la division du travail social* (1893), ana teması onun düşüncesinin temelini oluşturan birey ve toplum ilişkisi üzerinedir. Bireyler topluluğu nasıl bir kolektivite üretmektedir? Birey daha özerk hale gelirken neden topluma daha fazla bağımlı olmaktadır? Nasıl aynı anda hem bireysel hem de dayanışmacı olabilir? Toplumsal varoluşun koşulu olan uzlaşma nasıl mümkün olmaktadır? Durkheim bu soruların cevabını tek bir olgu ve kavram ekseninde açıklamaya girişmektedir. Bu, iş bölümünün giderek artan gelişimine bağlı olarak toplumsal dönüşümün; eski ve yeni toplumsal yapılanmanın özünü oluşturan *dayanışmadır*. Eserin başlığının bizi yanılttığı ölçüde, endüstriyel organizasyonun

sağladığı ekonomik işlevler, onun ahlaki dayanışma üzerindeki etkisine kıyasla ikincil planda kalmaktadır.

Adam Smith, *The Wealth of Nations*'da (1776) iş bölümünün, bireylerin özel çıkar peşinde koşan rasyonel ekonomik faaliyetleri neticesinde ortak faydaya; uzmanlaşmaya, verimliliğe ve istikrara yol açtığını ortaya koyar. Bu noktada Smith, iş bölümünün toplumsal doğasına dolaylı olarak dikkat çeken ilk teorisyendir. İş bölümünü ekonomik faydacılık ilgisinden bütünüyle koparan Durkheim, onun toplumsal yaşamın bütünü üzerinde sahip olduğu baskılayıcı ve zorlayıcı etkileri üzerinden kendine özgü doğasını analiz eder. Giraud'nun (2019) deyiimiyle “faillerin oyununun” (ss. 74-5) sonucu olan bir fenomen olarak inceler. Bu sonuç, toplumsal örgütlenme biçimlerinin kökeninde karşılıklı bağımlılığa dayalı dayanışmanın yattığı keşfini doğurur. Durkheim, iş bölümüyle geçmişten kopuşla nitelendirilen modernitenin doğası hakkındaki ilk büyük teorisini ortaya koyar. Marx ve Weber'in aksine, moderniteye olumlu yaklaşır. Mükemmel değildir ancak geliştirilebilir. Parkin'e göre (1992), Durkheim moderniteye ilişkin “düzenli bir toplumsal değişim ve istikrarlı bir ahlaki ilerleme beklentisi içindedir” (s. 86). Durkheim, modernitenin açmazları ile ilgilenmektense, toplumsal dönüşümün motor gücüne ve modern toplumun karakteristik özelliklerinin analizine yönelir; işlevine odaklanır. Durkheim'a göre iş bölümünün gerçek işlevi “dayanışma duygusu yaratmaktır” (Swingewood, 1984, s. 113). Dolayısıyla iş bölümü, ileri (*supérieure*) toplumların uyumunun ana kaynağıdır. Bu önermeyi doğrulamak için onun temsilinin kendi cinsinden biçimlerini sınıflandırmak ve karşılaştırmak gerektirmektedir.

Toplumsal dayanışmayı ahlaki bir olgu olarak tanımlayan Durkheim, onun kendi başına gözlemlenmeye ve ölçülmeye elverişli olmadığına vurgu yapar. Bu nedenle dayanışmayı karşılaştırmak için dışsal bir göstergeye ihtiyaç duyar; “bu görünür sembol hukuktur” (Durkheim, 1991 s. 28). Hukuk kuralları –baskıcı (*répressive*) ve onarıcı (*restitutive*) yaptırımlara sahip kuralların ayrımı– dayanışma biçimlerinin sınıflandırılmasına imkân tanır. Bir dayanışma bağının koparılması suçtur; suç, kolektif vicdanı rencide eden bir eylem olduğu için karşılığında cezayı dpğurur. Durkheim suçu, “dürüst vicdanları bir araya getiren ve onları yoğunlaştıran”

(Durkheim, 1947. S. 102) yönüyle işlevsel ve normal kabul eder. Özellikle suç ve baskıcı yaptırımlar, *De la division du travail social*'in ikinci bölümünde, kolektif bilincin güçlü olduğu mekanik dayanışma tipinin analizinde odak noktasıdır.

Geleneksel olandan kopuşla ortaya çıkan modern toplumsal örgütlenmeye geçişi, iş bölümüne (dayanışmaya) bağlı mekanik ve organik ayrımının analiziyle inceler. Bu çözümlemenin merkezinde işlev (*fonction*) kavramı yer alır: bir yönüyle sonuçlarından bağımsız olarak yaşamsal hareketler sisteminin bütünü, diğer yönüyle bu hareketler ile organizmanın ihtiyaçları arasındaki ilişkiyi ele alır (Durkheim, 1991, s. 12). Bu yönüyle, eski ve yeni toplumsal yapılanma modellerinin yapısal işlevine odaklanmaktadır. Mekanik dayanışma benzerlikle karakterize edilir. Bireyler benzer görevleri yerine getirmektedir. Topluluğun ortak değer ve inançlarında farklılaşma az ve tutarlıdır. Sınırlı iş bölümü ve uzmanlaşmanın yer aldığı geleneksel, basit toplumlarda görülür. Topluluk homojen, birbirine bağlı ve güçlü bir kolektif bilince sahiptir. Karşıt bir biçim olan organik dayanışmada, farklılaşma ön plandadır ve bu farklılaşma dayanışmaya olan ihtiyacı doğurmaktadır. Bireyler benzerlikleriyle değil, iş bölümünden kaynaklanan rollerin karşılıklı bağımlılığıyla gelişen bir dayanışma içerisindedir. Bu iki dayanışma biçiminin karşılık geldiği toplumsal örgütlenmeler, 'parçalı' (*segmentaire*) yapılarının karşıtılığı ile açıklanır (Aron, 1967, ss. 319-21). Bu, tek parçalı ve çok parçalı karşıtılığı üzerinden açıklanır.

Arkaik toplumlar, inorganik maddelerin moleküllerinin tamamen birbirine benzeyen yapısında olduğu gibi, yüksek benzeşmeyle mekanik bir dayanışma sergilerler ve tek parçalı bir yapı arz eder. Öte yandan endüstri toplumu; iş bölümü ve uzmanlaşmaya dayalı yüksek farklılaşmayla çok parçalı bir yapıya sahiptir. Bu parçalar, organizmanın –bedenin işleyişine sunduğu işlevsel ve bütüncül katkıya benzer şekilde– organik dayanışmaya yol açar. Ancak organik dayanışmaya rağmen bu toplum türünde, Durkheim'ın tanımladığı biçimiyle 'toplumun üyeleri için ortak olan inançlar ve duygular bütünü' ifade eden kolektif bilinç zayıftır. Kolektif bilinç, bireysel bilinçler aracılığıyla var olur; ancak sadece bireysel bilinçlerin değil, kendine özgü, bireyler üstü, kapsayıcı ve dışsal bir gerçekliğe sahiptir.

Dayanışma olgusunu karşılaştırmalı bir biçimde inceleyen Durkheim, mekanik ve organik dayanışmacı toplumlarda suç ve sapma karşısında cezalandırma biçimlerini kıyaslayarak, kolektif bilincin ilkinde güçlü, ikincisinde zayıf olduğunu saptamaktadır. Bu yönüyle onun sosyolojisi modern toplumsal dönüşümün meydana getirdiği uyum krizine işaret etmektedir. Başka bir deyişle, modernitenin sosyolojisini yapmaktadır. Durkheim, *Eski Rejim*'den modern toplumsal yapılanmaya geçişte farklılaşmanın zayıflattığı dayanışma esasının tehlikede olduğunu farkındadır. Bu farkındalık, en başta sorduğumuz soruya bizi geri götürür: Toplumu bir arada tutacak tutkal nedir?

Toplum, ortak duygusal ve bilişsel birlikteliği sağlayan kolektif bilinç sayesinde dayanışma üretebilmektedir. Kolektif bilinci inşa eden ise, ortak inanışlarımızı ve kolektif temsilleri üreten ahlaktır. Daha önce işaret ettiğimiz üzere, Durkheim ancak 1895'ten sonra toplumsal ahlakın kaynağının din olduğunu; dinin kaynağının ise toplumun kendisi olduğunu vurgulamaktadır. Bu aşamada, Durkheim toplumsal düzeni ve dayanışmayı –dolayısıyla toplumu– tesis eden değer ve normlar alanının keşfi ile sosyolojisinin temel teorik çıktısını ortaya koymaktadır. Toplumu üreten bireyler değil, bireyleri üreten toplumdur. Toplumu kuran ise kolektif bilinçtir. Bu bilinç, inanışlarımızın ve yapıp etmelerimizin ahlaki kuralları inşa ettiği; bu inanç ve eylemlerimizin de dönüşümlü olarak birbirinden etkilendiği kompleks bir ilişki sistemi içinde gelişmektedir. Durkheim sosyolojisi, bu kozmolojik evreni, fiziğin nesnesini parçalardan başlayarak incelediği gibi, parçalardan bütüne doğru anlamaya çalışır.

Organik dayanışma, yüksek iş bölümü sayesinde kuvvetli bir dayanışma üretmektedir; ancak özerkleşen bireysel bilinçlerin eğilimleri, toplumsal uyum üzerinde aşındırıcı bir etkiye sahiptir. Endüstri ve bilimin ilerlemesiyle birlikte yaşanan dönüşüm, şayet ahlaki normlar ile düzenlenmezse, ahlaki bir boşluk durumunu temsil eden *anomi* durumu ile sonuçlanması kaçınılmazdır. “Bu aşırı ahlaki düzensizlik” (Swingewood, s. 115), iş bölümünün kendisinden değil, onu düzenleyen ahlaki bir uzlaşımın yokluğundan kaynaklanır. Ahlaki düzenleme bozulduğunda, toplumun bireyler üzerindeki kontrol mekanizması sekteye uğrar ve Durkheim'ın tanıladığı *anomi* durumu ortaya çıkar. “Anomi, bireysel arzuların artık ortak normlar

tarafından düzenlenmediği ve bireylerin ahlaki bir rehberlikten yoksun kaldıkları durumu karakterize eder” (Coser, 1971, ss. 132-3). Durkheim, *Ortak Bilincin İlerlemesinin Belirsizliği ve Nedenleri* başlığını taşıyan üçüncü bölümde, iş bölümünün artmasıyla bireysel değişkenliğin arttığını; ancak kolektif bilincin gerilediğini tespit eder. Bu nedenle, iş bölümünün dayanışma üretmediği anormal biçimlerinin incelenmesi gerektiğine işaret eder. Bu sapma türlerinin analizi, normal olanın varoluş koşullarını belirlememize ve neyin gerekli olduğu konusunda fikir sahibi olmamıza imkân tanır. Bu noktada, ‘fiziolojide olduğu gibi patoloji’, anormal durumu teşhis etmenin yoludur. (Durkheim, 1991, s. 342).

İş bölümünün anormal türlerinin ilki, endüstriyel ve ticari krizler, iflaslar ve grevlerle ilişkilendirilen; organik dayanışmadan kopuşun yaşandığı ve emek-sermaye arasındaki çatışmayla belirlenen ‘anomik’ iş bölümüdür. İkincisi, bireylerin çok az seçeneğe sahip olduğu ve yeteneklerinin yaptıkları iş ile uyumlu bir şekilde eşleşmediği durumlarda ortaya çıkar. Bu, rasyonel olarak organize edilmiş bir meritokrasi eksikliğini ve dolayısıyla toplumsal adaletin tesisine yönelik bir engeli gösterir. Üçüncü tür anormal biçim ise, her bir işçinin yeterli işe sahip olmadığı; yetersiz koordinasyonun, faaliyet eksikliğinin ve verimsizliğin ön planda olduğu, dayanışmanın bütüncül işlevine zarar veren iş bölümüdür. (Smith, 2020, ss. 17-8).

Durkheim, *İş Bölümü’nün Mesleki Gruplar* başlığını taşıyan önsözünde, dayanışmanın anomik zayıflamasına sebep olan iş bölümünün anormal türlerinin yarattığı sorunlara çözüm önerileri sunar. Bu görevin mesleki örgüt ya da gruplara ait olması gerektiğini savunur. Belirli bir meslek türünün bütün ihtiyaçlarını ve özel koşullarını bilen temsilcilerinin bir araya gelerek tek bir vücut halinde örgütlenmesi, tüm işçilerin bilincinde ortak bir dayanışma duygusunun gelişmesine mümkün kılacaktır (1991, ss. vi-vii). Bu yaklaşımıyla, endüstriyel toplumun iş bölümüne dayalı zayıf düzenlemeden kaynaklanan anormal biçimler, meslek gurupları aracılığıyla üretilecek kolektif mesleki bilinç ile düzenlenmelidir.

Durkheim, mekanik olandan organik olana geçişi sağlayan maddi faktörü, toplumda nüfusun ve etkileşimin miktarındaki artışı dinamik yoğunluk olarak tanımlar. İnsan sayısının ve aralarındaki etkileşimin yoğunluğunda yaşanan bu artışla

birlikte yaşanan dönüşüm, artan iş bölümü sayesinde bireylerin çıkarları arasında çatışmaya mahal vermeksizin organik dayanışmaya geçişi sağlar. Aron'a göre (1967), Durkheim, modern toplumların karakteristik özelliği olan toplumsal farklılaşmanın bireysel özgürlüğü doğurduğunu; ancak asgari düzeyde kolektif bilinç olmaksızın bu bireyci toplumun sürdürülemeyeceğini göstermektedir. Sözleşmenin ve bireylerin üstünde, onların bilinçlerinde; bireyleri bütüne tabi kılan “zorunlulukların, yasakların, değerlerin ve kutsallığın” ifadesi olan kolektif bilincin (ss. 329-30) tesis edilmesi gerekmektedir.

Modern toplumsal dönüşümün meydana getirdiği derin sarsıntılara ve bireyci karakterine rağmen, farklılaşmaya dayalı iş bölümünün ürettiği organik dayanışma toplumu mümkün kılmaya devam etmektedir. Bireyler, son derece uzmanlaşmış roller üstlenerek birbirine daha bağımlı hale gelmiştir. Ancak bu durum, kalıcı bir dayanışmanın ve toplumsal düzenin tesisi için yeterli değildir. Bireylerin tutkularına set çekecek, onları kendisine tabi kılacak bir dayanışma zeminine, dışsal norm ve değerlerin rehberliğine ihtiyaç vardır. Durkheim, on yıl süren tezinin son paragrafında “şimdi, ilk vazifemiz kendimize bir ahlak edinmektir” (1991, s. 406) sözüyle bu sonuca işaret eder.

Modern toplum, yetersiz düzenlemenin yol açtığı dayanışmanın anomik zayıflaması ile karşı karşıyadır. Toplumsal uzlaşmayı ve ahengi sağlayacak olan norm ve değerlerin; kolektif bilincin, ahlakın, dinin düzenleyici gücünü kaybetmesi, toplumsal çözülme tehlikesine yol açabilir. İntihar olgusunu incelediği eserinde, bu çözümlenin doğurabileceği sonuçların bir kesitini gözler önüne serecektir. Ancak öncesinde, iş bölümü ve dayanışma incelemesinin gösterdiği üzere, bireylerin dışında var olan ve onlara kendilerini zorla kabul ettiren ahlaki ve toplumsal olguların bilimsel olarak incelenmesine ilişkin kuralların kesinkes belirlenmesi gerekmektedir. Sosyolojinin metodolojik ilkelerinin bir çerçevesini çizecek eserinin yanı sıra, *L'Année*'nin bu ilkeleri kristalleştirmek üzere özgün makaleler aracılığıyla sunduğu katkıya da özellikle dikkat çekmek gereklidir. Bu bağlam, *L'Année*'nin sosyolojinin kurumsallaşmasına sunduğu katkı, ilerleyen bölümlerde detaylı olarak ele alınacaktır.

2.4.2. Toplumsal Olgunun Üstünlüğü ve Metodolojik Analizi

Sosyoloji, bir bilim olarak kuruluş evresine, Durkheim'in *Les règles de la méthode sociologiques* (1895) adlı eseriyle; sosyolojik yöntemin kurallarını bir manifesto olarak ilan etmesiyle girdiğini söyleyebiliriz. Nitekim bu eserle birlikte sosyoloji, araştırma nesnesine ve onu ele alma pratiğine dair ilkelere kavuşmaktadır. Bu, aynı zamanda disiplinin kapsam ve sınırlarını belirleme amacını taşır. Durkheim'in sadece sosyolojinin analiz edebileceği konusunu 'toplumsal olgu' olarak tanımlaması ve bu olguların ancak başka toplumsal olgularla açıklanabileceğini belirlemesiyle, onun diğer disiplinlerden belirgin bir biçimde ayrışmasını sağlar. Durkheim, yöntemin doğasını açıkladığı eserin ilk baskısının önsözünde, bilimsel rasyonalizmi sosyolojik araştırmanın kurallarına genişlettiğini vurgular "Pozitivizm ancak rasyonalizmin bir sonucudur" (1967[1895], s. ix) diyerek, bu yaklaşımın Comte ve Spencer'in pozitivist metafiziği ile karıştırılmaması gerektiğinin altını çizer. Bir kez daha, sadece rasyonel addedilmeyi kabul ettiğini ifade eder. *Les règles*'in 1904 tarihli ikinci baskısının önsözünde ise Durkheim, belirlediği yöntemin kurallarına yöneltelen sert eleştirilere verdiği bu yanıtta, toplumsal gerçekliği incelemeye dair deneyimler arttıkça, bu yöntemin de, tıpkı bilimin ilerlemesi gibi, gelişeceğinden söz eder. Bu noktada, tüm muhalefete rağmen sosyolojinin metodolojik gelişiminin kesintisiz bir şekilde ivme kazandığına ve bu süreçte bunda *L'Année sociologique*'in oynadığı role işaret eder.

L'Année, 'sosyolojinin ne olması gerektiği' konusundaki tartışmalara katkı sunmaya devam etmektedir. Durkheim'in önderliğinde gelişen bu platform, sosyolojiyi felsefenin bir dalı ve saf bilgelik olarak kalmaktan kurtaracak, kolektif girişimi sayesinde "olgular üzerinden kanıtlama" (1967, s. xii) ilkesine dayalı bilimsel bir çerçeveye oturtmayı amaçlar. Kuruluşundan itibaren *L'Année*, Durkheim'in belirlediği sosyolojik yöntemin kurallarını yaygınlaştıran bir platform görevi görmüştür. Durkheim'in sosyolojiyi kurumsallaştırma çabası, bu yöntemi *L'Année*'de gerçekleştirdiği analizler aracılığıyla sosyal bilimlerin farklı ve özel alanlarına aşılacaktır. *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, özgün makalelerin sosyolojik araştırmaya model teşkil eden örnekliliği aracılığıyla yaygınlaştırılmaktadır.

Durkheim'in sosyoloji yaklaşımı, toplumsal olgunun kavramsallaştırmasına dayanır. Ona göre, doğa bilimlerinin incelediği fenomenlerden belirgin bir biçimde ayrılan özel bir olgular kategorisi vardır. Toplumsal olgu, her şeyden önce toplum içindeki genelliğiyle tanımlanamaz. Onun başlıca ayırt edici nitelikleri, bireysel vicdanlara göre dışsallığı ve aynı vicdanlar üzerinde uyguladığı zorlayıcı güç ve etki kapasitesidir. Toplumsal olgular, bireysel tezahürlerden bağımsız bir yapıya sahiptir. Organik ya da psişik fenomenlerle karıştırılmazlar; çünkü doğaları gereği toplumsaldırlar. Durkheim, toplumsal olguyu “kendine özgü bir varlığı olan, birey üzerinde dışsal bir baskı uygulamaya muktedir, ancak belirli bir toplum çerçevesinde geçerli” (1964, ss. 11-14) bir olgu olarak tanımlar. Bu doğrultuda, toplumsal olgunun üç temel özelliği dışsallık, zorlayıcılık ve genelliktir. Bireylere ve bireysel bilinçlere dışsaldır; onlar üzerinde zorlayıcı etkiye sahiptir ve kolektif bilinçlere içkindirler. Bu yönleriyle, toplumsal olgular *sui generis* bir gerçeklik teşkil eder.

Vatandaşlık, eşlik, kardeşlik gibi toplumsal roller, bizim dışımızda belirlenen davranış kalıplarını bize dışsal bir biçimde dayatır. Tıpkı hukuk kurallarının üzerimizdeki yaptırım gücünde olduğu gibi, eğilimlerimiz de bireysel bilinçlerimizin dışında şekillenir. Durkheim, ikinci baskının önsözünde, toplum tarafından içselleştirilen “tüm inanç ve davranış biçimlerini kurum” olarak adlandırır ve sosyolojiyi bu “kurumların oluşumlarının ve işleyişlerinin bilimi” (1967, s. xxii) olarak tanımlar. Bu yaklaşım, onun yapısal-işlevselci yaklaşımının temelini oluşturur. Durkheim, toplumsal olguları maddi ve maddi olmayan olmak üzere iki sınıfa ayırır. Maddi olgular; kitle davranışları, hukuki ve yapılar ya da mimari gibi nesnel ve gözlemlenebilirken; maddi olmayan olgular, toplumun paylaştığı inançlar, normlar ve değerler ile bunların kapsayıcı temsili olan ahlakı içerir. Durkheim, özellikle maddi olmayan ve bireysel eylemi zorlayan ve bireysel zihinlerin yaşamına dahil olan kolektif temsillerin incelemesini öncelemektedir (Smith, 2020, ss. 22-3). Sosyolojinin inceleme nesnesinin kapsamını bu şekilde belirledikten sonra, Durkheim onun nasıl incelenmesi gerektiğine, temel yöntemsel düsturlarını ayrıntılandırmaktadır.

Durkheim'in toplumsal olguların gözlenmesine ilişkin temel kuralı, aynı zamanda onun saf ve derin bir tanımını da içerir “Toplumsal olgular şeyler gibi ele

alınmalıdır” (s. 15). Toplumsal olgunun bir şey olarak düşünülmesi, onu ele almadan önce onun *sui generis* bir varlığa ve gerçekliğe sahip olduğunu, ayrıca bu varlığın dışsallığını kabul etmemizi ve ona yaklaşımımızda buna uygun bir zihinsel tutum benimsememizi gerektirir. Bu tutum, sosyolojik analize tabi tutulacak toplumsal olguları başlı başına veri olarak kabul etmek ve onlara herhangi verili bir ön kabulle yaklaşmamak gerektiği anlamına gelir. Aron’a göre (1967), Durkheim’in toplumsal olguları şeyler gibi ele alan yaklaşımının çıkış noktasında ekonomi politiğin eleştirisi etkilidir. Çünkü toplumsal olgulara, onlara atfettiğimiz değer ya da soyut yargılamalar üzerinden anlam yüklenmesi, bilimsel nesnelliğe zarar vermektedir (s. 364). Toplumsal olgular, fiziksel şeyler gibi nesnel ve ampirik olarak incelenmelidir. Olguların gözlemlenmesi, sınıflandırılması ve analizinde bireysel önyargılar ile subjektif yorumlar devre dışı bırakılmalıdır. “Bu kural, bilimsel yöntemin temelidir ve Descartes’in metodik şüphesinin uygulamadaki karşılığıdır: “Bilimi, tüm ilk nosyonlardan sistematik bir biçimde arındırmak gerekir” (s. 31). Ancak bu kuralın uygulanması büyük zorluklar taşır; çünkü metafizik varsayımlar, onun uygulanmasını engellemektedir. Bu nedenle olguları “soğuk ve kuru bir analize tabi tutmak, zihinlerde isyana yol açar” (s. 33). Durkheim’in, bir din tarihçisinden aktardığı şu dizeler, yerleşik nosyonların ne denli kuvvetli ve kutsal addedildiğini ortaya koyar: “Vicdanın derinliklerinde Tanrı’nın şeylerine yaklaşan bilginin vay haline!” (Darmesteter, 1892, s. 9).⁹¹

Toplumsal olguların incelemesine ilişkin bir diğer temel kural, sosyoloğun ilk görevinin incelediği şeyi tanımlamak olduğudur. Bu, teorik doğrulama ve kanıtlamanın vazgeçilmez koşuludur. Tanımlama, araştırma nesnemizle kurduğumuz ilk teması oluşturur ve tanımın nasıl yapıldığı, araştırmanın ilerleyişini doğrudan etkiler. Bir önceki kuralla bağlantılı olarak, tanımlamanın nesnel olabilmesi için zihinsel bir fikirden değil, olgunun kendisine içkin unsurların işlevinden yola çıkmak gereklidir. Buradan çıkarılabilecek ilke şudur: araştırma konusu olarak sadece belirli ortak dış özelliklerle tanımlanmış bir gurubu değil, aynı tanıma uyan tüm olguları araştırmanın kapsamına dahil etmek gereklidir (s. 35). Bu inceleme metodu,

---

⁹¹ Bkz. James Darmesteter, *Les prophètes d'Israël*, Calman Lévy, 1892.

parçalardan önce bütününcü önceliğini esas almalıdır. Çünkü her bir parça, sadece parçalarda var olduğu için değil, bütünde var olduğu için anlam kazanır.

Durkheim, toplumsal olguların incelenmesinde öznel duyularımızın taşıdığı riskin farkındadır. ‘Sıradan kavrayış’ ile bilimsel bilginin, ortak akıl ile kesiştiği noktada ancak ‘elle tutulabilir verilerle’ yola çıkabileceğimizi belirtir; ancak bu duyular, sıcaklığın termometre ile ölçülebilir temsilinde olduğu gibi yeterli ölçüde nesnellik taşımamalıdır. Durkheim’a göre, sosyolojinin nesnesini mümkün olan en üst düzeyde nesnellikle ele almak, olguları bireysel tezahürlerden kurtarmakla mümkündür. Bu kuralı en iyi şekilde, toplumsal dayanışmanın çeşitli biçimlerini ifade eden hukuki normlar ve yaptırımlar üzerinden somutlaştırmaktadır (1967, ss. 44-45).

Üçüncü bölümde, Durkheim’ın normal ve patolojik fenomenlere ilişkin yaptığı ayırım, onun reformist yönüne işaret eder. Sosyoloji, toplumu iyileştirmeye çalışmalıdır; bu nedenle toplumsal düzen üzerindeki etkileri bakımından normal ve patolojik ayrımı önemlidir. Normal olgular, belirli bir gelişim aşamasında toplumda ortaya çıkan ve işlevi açısından toplumsal düzeni ve istikrarı bozmayan niteliktedir. Örneğin, belirli bir oranda suç, işlevsel dolayısıyla normal bir olgudur; ancak belirli bir seviyeden sonra, suç patolojik bir karakter kazanır. Patolojik olgu ancak belirli bir türe, normal olgunun genelliğine ve sıklığına kıyasla ayırt edilebilir. Normal olanı belirlemek, anormal olanı teşhis edebilmenin koşuludur. Şayet sosyoloji ahlaki bir rehberlik yapma iddiası taşıyorsa, toplumsal organizmanın sağlıklı ve hasta yönlerini doğru bir biçimde teşhis edebilmelidir. Aron’a göre (1967), Durkheim’ın bu ayrımı, onun toplumu iyileştirmeye adanmadığı takdirde hiçbir çabayı hak etmediğini düşüncesini taşır (s. 369). Dolayısıyla bu ayırım, sosyolojinin olgulara dayanan eylem önerileri üretme ifade eder. Toplumsal düzenin tesisini ve istikrarını sağlayacak reformların dayanağı, bu ayrımın sunduğu bilimsel teşhisle sağlanmalıdır.

Durkheim’ın, başından itibaren Comte’un evrensel tarih yaklaşımına karşı olduğu bilinmektedir. İnsanlık, bir bütün toplum olarak ele alınmayacağı gibi, her zaman aynı yönde ve doğrusal bir çizgide de gelişmez. Toplumsal gerçeklik ancak kabileler, uluslar ve devletler düzeyinde incelenebilir (Bkz. Durkheim, 1900) Durkheim, bu farklı türdeki toplumların ‘birbiriyle kıyaslanamayacak apayrı

kişiliklerinin' belirlenmesine ilişkin ayrımı, toplum tipleri olarak ifade eder. Doğa bilimlerine özgü canlı bir organizmayı andıran bir toplumsal morfoloji sınıflandırması geliştirir. Toplum tiplerinin ayrımında belirleyici olan, onların basitlik derecesidir ve bu basitlik, ancak parçalanmanın yokluğuyla kendini gösterir. İlkel topluluklar, kendisinden başka hiçbir bölünmenin izini taşımazlar; bireyler toplumsal yığın halinde atomik biçimde yan yana dururlar. Bu tek parçalı toplumsal tipoloji, “toplumsal yaşamın protoplazmasıdır” (Durkheim, 1967, s. 82). Bu basit topluluklar, klanlardır. Klanların yan yana gelmesiyle, basitlik derecesi yerini karmaşıklığa bırakır ve çok parçalı toplulukları, kabileleri meydana getirir. Toplumsal morfolojiye dayanan bu yaklaşımıyla Durkheim, toplumların aslında aynı kökenin farklı kombinasyonları olduğunu göstermektedir (s. 108). Durkheim’ın farklı toplum türlerini belirleme amacı, normal ilerlemenin kıstaslarını göreceleştirme amacı güder. Belirli bir toplum türü, ancak kendisi ile benzer bir toplum türünün belirli bir aşamadaki gelişmişlik düzeyi ile karşılaştırılabilir. Bu, normalin ve anormalin belirlenmesinde olduğu kadar toplumsal olguların gözlemi ve karşılaştırmalı yöntem açısından temel bir ilkedir.

Toplumsal bir olgunun açıklanmasına ilişkin kuralları detaylandığı bölümde Durkheim’a göre, bir olgunun yararını açıklamak, onun nasıl geliştiğini ve olmakta olduğu şey haline gelişini açıklamak demek değildir. Olguların özgül nitelikleri (*propriété spécifiques*) onları tanımlayıp karakterize eder; ancak bu nitelikler, olguların varlığının ispatı sayılamaz. Dolayısıyla, bir toplumsal olguyu açıklamaya giriştiğimizde, “onu üreten etkin nedeni” ve “yerine getirdiği işlevi” (s. 95) ayrı ayrı ele almak gerekir. Nedensel açıklama, zorunlu olarak toplumsal olguyu ortaya çıkaran olgunun nedeninin saptanmasıdır. Bu neden, olgunun içinde bulunduğu toplumun yapısında aranmalıdır. Ardından ikinci aşamada, bu olgunun toplumsal organizmanın ihtiyaçları açısından yerine getirdiği işlevin belirlenmesi ve açıklanması gereklidir. Bu, toplumsal olgunun konusu olduğu toplumsal yaşam ile içerisinde olduğu uyumdaki rolünü göstermekle mümkündür. Toplumsal bir olgunun işlevi her zaman toplumsal bir amaçla olan ilişkisinde aranmalıdır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken, etkin nedenin işlevden bağımsız olarak belirlenmesidir. Bu nedenle, nedensel araştırma işlevsel analizden önce gelmelidir (ss. 96-7).

Sosyolojik kanıtlamaya ilişkin olarak, bir olgunun diğerinin nedeni olduğunu göstermenin yolu, her ikisinin de aynı anda mevcut olup olmadığı durumları karşılaştırmak ve bu farklı kombinasyonların sergileyeceği birlikte değişimlerde, birinin diğerine nedensel açıklama sunduğu durumların kanıtlarını keşfetmektir. Durkheim'a göre bu eş zamanlılık yöntemi (*variations concomitantes*), nedensel bağlantıya içeriden ulaştığı ve seçkin, iyi analiz edilmiş kanıtlarla desteklendiğinde üstündür. Öte yandan, olgular yapay biçimde gözlemlenebiliyorsa deneysel yöntem; ancak kendiliğinden üretildikleri halleriyle bir araya getirilebiliyorsa dolaylı deney ve karşılaştırmalı yöntem kullanılmaktadır. Karşılaştırmalı yöntemi nedensellik ilkesine uygun ele almak istiyorsak, “aynı nedenin her zaman aynı sonuca karşılık geldiği” temel önermeyi akıldan çıkarmamalıyız. Bu durumu, örneğin intiharın birden fazla nedeni olması ve bu nedenlerin farklı intihar türlerine karşılık gelmesi örneğinde açıkça görebiliriz (s. 143). Toplumsal olguların incelenmesi, deney ve gözlem öncesinde ya da esnasında ortaya çıkabilecek ilk nosyonları açıkça dışladığından, karşılaştırmalı yöntem sosyoloji için en uygun yöntemdir.

Sosyolojik yöntemin kuralları, sosyolojinin kendine özgü inceleme nesnesini toplumsal olgular olarak belirlemesiyle birlikte “her türlü felsefeden bağımsız” (s.139) olma ve disipliner hüviyetini kazanma iradesini ortaya koyar. Bu, sosyolojinin doğrudan köken bulduğu felsefeden bütün bağlarını kopardığı anlamına gelmez. Kast edilen, felsefenin metafizik ve spekülatif yaklaşımları ile sosyolojinin nesnel ve özgül yöntemi arasına sınır çekmektir. Sosyolojiyi felsefeden ayıran temel fikir, toplumsal olguların şeyler gibi ampirik yöntemle ele alınması kaidesidir. Bu, olguların herhangi bir önyargı, kontrol ya da öznel etki olmaksızın; gözlem, deney ve karşılaştırma yoluyla dışarıdan incelenmesi gerektiği anlamına gelir. Toplumsal olguların *sui generis* gerçekliği, bireysel bilinçlere dışsal ve zorlayıcıdır. Durkheim, kuralların bütününe sosyolojisinin özünü –temel kaidesini– ekmiştir. Bu öz, toplumsal olguların bireysel bilinçlerden bağımsız ve onlar üzerindeki dışsal ve zorlayıcı bir varlık ve etkiye sahip olmasıdır. Durkheim'ın belirlediği kurallar, indirgemeciliğe (metodolojik bireycilik ve psikolojizm) karşı çıkmakta ve toplumsal gerçekliğin (*social realism*) bireyler üstü özgül karakterini ve üstünlüğünü ilkeleştirmektedir.

Durkheim, *Représentations individuelles et représentations collectives* (1898) makalesinde, toplumsal olguları –istisnasız olmasalar da– bireylere kendilerini dayatan zorunluluklar ve ahlaki güçler olarak tanımlar; onları kolektif temsillerle bir görür. Bu yaklaşım, Lockwood’un (1992) Durkheim’in sosyolojisini “normatif işlevselcilik” olarak tanımladığı “toplumun ahlaki ve dini bir varlık olduğu düşüncesi” (ss. 7-8) ile örtüşmektedir. Durkheim (1867), toplum tarafından içselleştirilmiş ve kurumsallaştırılmış tüm bilişsel ve davranışsal biçimleri ‘kurum’ olarak adlandırır. Bu durumda, onların işleyiş ve oluşumlarını inceleyen sosyolojiyi “kurumların bilimi” (s. xxii) olarak tanımlar. Durkheim’in, olgunun varoluşunu ve işlevini incelemeyi esas alan metodolojisi, onun yapısal-işlevselci yaklaşımının temelini oluşturur. Kurallar, toplumsal olguların nedensel olarak açıklamasını ve kanıtlamasını içeren yöntemsel çerçeveyi belirleyerek; sosyolojinin bilimsel bir disiplin olarak kurumsallaşması için gerekli temellerin standardizasyonunu sağlar. Tiryakian’a göre (1978), *Les règles*, Durkheim’in “araştırma ekibine”, ele aldıkları sosyolojik çalışmaları nesnellik ve titizlik içerisinde inceleme imkânı sunmaktadır. *İş Bölümü*’nde olduğu gibi *Yöntemin Kuralları* da, sosyolojinin alt disiplinlerini yapısal farklılaşmaya ve sosyolojik araştırma üretimine yönlendiren *L’Année* iş birlikçilerine hizmet etmektedir (ss. 215-6). Buraya dek Durkheim’in ahlakçı, sosyal teorisyen ve yöntem bilimci yönlerini keşfettik. Bundan sonraki aşamada, yöntemin kurallarını ilk kez bir sosyolojik araştırmada hayata geçirdiği eserinde, onun sosyolog sıfatıyla disiplinin araştırma sahnesine çıkışına tanıklık edeceğiz.

2.4.3. Dayanışmanın Anomik Zayıflaması

Durkheim, modern toplumsal dönüşümün “dünyanın büyüsunü bozduğunu” kanaatinde değildir. Daha ziyade, onun yol açtığı toplumsal dayanışmanın anomik zayıflamasının teşhisi ve tedavisiyle ilgilenmektedir. Şayet büyüsunü bozulması, doğal fenomenlerin metafizik güçler aracılığıyla mistik bir biçimde açıklanmasının reddiyle başlamışsa, Durkheim pekâlâ bu geleneğin temsilcileri arasında sayılabilir. O, ‘katı olan her şeyin buharlaştığı’ modern dünyada, ikincil bir önem atfettiği ekonomik dönüşümü görmezden gelmez; ancak onun netice verdiği, ideolojik ve sınıfsal olmaktan ziyade, toplumsal ahlakın bireyler üzerindeki bağlarını zayıflatan

yabancılaşmaya kayıtsız kalmaz. Kolektif bilinç çözülmektedir. Bu sebeple sosyolojik ilgisini, modernleşme ve sonuçlarının eleştirisi üzerine derinleştirmeyi değil, yeni toplumsal düzenin istikrarını sağlayan toplumsal bütünleşmenin incelemesine yöneltmektedir. Önceki eserlerinde olduğu gibi, dayanışma ve bütünleşme ekseninde birey ve toplum arasındaki ilişki ve denge, Durkheim’ın *Le Suicide* (1897) eserinin özünü oluşturur. Sosyolojik bir araştırma (*étude de sociologie*) alt başlığını taşıyan eserinde, dayanışmanın (bütünleşmenin) düşük ya da yüksek; birey-toplum (bağımlılık ve özerklik) ilişkisinin (düzenleme düzeyinin) güçlü ya da zayıf olmasına bağlı olarak intihar oranlarındaki farklılıkları inceler ve bu temelde intihar türlerinin bir tipolojisini ortaya koyar. Eserin önemli bir sonucu, intiharın başlıca nedenleri arasında kolektif bilincin zayıflayan doğası olduğunu göstermesidir. *İş Bölümü*’nün organik biçiminde bir ölçüde sağlanan dayanışmanın, ortak ahlaki norm ve değerlerin düzenleyici etkisi olmaksızın sürdürülemeyeceği açığa çıkar.

İntihar, Yöntemin Kuralları’nda belirlenen toplumsal olguların incelemesine ilişkin ilkelerin metodik bir çalışmada kesin ve özel bir biçimde uygulanmasını içerir. Ancak Berthelot’ya göre (1995), Durkheim, deneysel yönteminin merkezinde yer alan tümdengelim mantığından çok, “olgulardan fikirlere değil aksiyomlardan deneylere” (s. 32) yol almamız gerektiğini göstermektedir. Durkheim, intihar tipolojisine tümevarımsal bir yaklaşımla ulaşır. İstatistiki verilerden yola çıktığı için, deneyci ve deneyci olmayan yöntemler arasında *yarı-deneysel* sayılabilecek bir çerçeve de ilerler; nedensel açıklamayı önceleyerek sonuca ulaşmaktadır. Coenen-Hunter (2013), *Yöntemin Kuralları* ile tatbik edilen ilkeler arasındaki açıklığın ilk kez *İntihar* ile açığa çıktığına dikkat çeker. Bu durum, *İntihar*’ın başarısının bizatihi kaynağıdır. Deneysel ve kavramsal yaklaşımlar arasındaki denge arayışı, onu pozitivist idealden uzaklaşarak daha özgül bir sosyolojik çözümleme tarzına yöneltir (s. 89). İntihar gibi son derece bireysel görünen bir kararın, bireyin toplumla ilişkisi bağlamında; toplumsal güçler tarafından belirlenebileceğini göstermesi, Durkheim sosyolojisinin referans paradigmasını doğrulamaktadır.

Smith’e göre *İntihar* çalışması, sosyolojinin kurumsallaşmasında önemli bir işlev üstlenir. Durkheim’ın potansiyel rakipleri arasında psikolojizm yaklaşımıyla öne

çıkan Gabriel Tarde'ı alt etmeye yaramaktadır (Bkz. Smith, 2020) Durkheim bireyi yok saymamaktadır; ona atfettiği konum daha az önemli değildir, ancak bu konumunu çalışmalarında tutarlılık içinde sürdürür. Eserin giriş kısmında, neden bireysel intiharları araştırmanın kapsamına almadığını tartışarak açan Durkheim, Tarde'ı zikretmeden; psikolojik yaklaşımların bireyi, toplumu bilimsel incelemenin nesnesi olarak görme çabasını eleştirir. Bu çaba, onun elindeki tek nesnesini geri çevirmek anlamına gelmektedir. Durkheim, “Sadece bireylerin var olduğu bir durumda toplumun var olamayacağını, toplum olmaksızın, sosyolojinin de var olmayacağını” (1897, s. x) bir türlü idrak edilemediğine vurgu yapar. Bu sebeple, psikolojik ve biyolojik faktörlerin açıklayabileceği bireysel intiharları analizin dışında tutar. İntiharı, bir toplumsal olgu olarak ampirik biçimde inceler ve nedenlerini başka toplumsal olgularda arar.

İntihar oranlarını incelemeye geçmeden önce, *yöntemin kurallarına* uygun biçimde öncelikle intihar olgusunu tanımlar: “İntihar, doğrudan veya dolaylı, olumlu veya olumsuz bir eylemden kaynaklanan, kurbanın kendisi tarafından gerçekleştirilen ve bu sonucu doğuracağını bildiği her türlü ölüm vakasıdır” (Durkheim, 1897, s. 5) Durkheim, her toplumun intihar gibi gönüllü bir ölüm türüne ait oranlarının, bu toplumsal yatkinliğin ancak sosyolojiye ait özel bir çalışmanın konusu olabileceğini vurgular. İklim, akıl hastalığı, alkolizm, soyaçekim gibi nedensel faktörler ile intihar arasında anlamlı ve belirleyici bir korelasyonun bulunmadığı sonucuna varır. Durkheim'a göre, bireysel psikolojik bir olgu olan taklit, kendisine atfedilen toplumsal etkinliğe sahip değildir. İntihar oranları üzerinde kayda değer bir etkisi yoktur; ancak diğer faktörlerin etkisini güçlendirecek sınırlı bir etkisi olabilir ki bu etki de zaten toplumsal mekanizmaların yapısı altında şekillenir. Sosyolojinin kurumsallaşması bağlamında daha önce değindiğimiz üzere, Tarde'ın taklidin yasaları ve sosyal etki yaklaşımlarına Durkheim, eserinde cevap niteliğinde bütünlüklü bir bölüm ayırır.

Durkheim, intihar oranlarında olguya neden olduğu düşünülen değişkenin, kategorideki intihar oranını değiştirip değiştirmediğine bakar. Varsayılan bir neden ile etkileri arasında eş zamanlı değişimin olup olmadığına inceler. İstatistiklerde yer alan varyasyonları analiz ettikçe, öngörülebilir değişkenler saptamaya başlar. Bir guruptan

diğerine ya da zaman dilimine göre değişen intihar oranlarındaki farklılıklara içkin toplumsal eğilimleri keşfeder. Katolik ve Yahudilik gibi dinlerle karşılaştırıldığında, Protestan topluluklarda intihar oranları daha yüksektir. Kadınlara kıyasla erkeklerde; erkekler arasında bekârlarda ve kadınların içinde dul olanlarda intihar oranlarının daha yüksek olduğunu tespit eder. Kırsal kesimlere oranla kentte yaşayanlarda intihar oranları artış göstermektedir. Sonuç olarak, farklılaşan intihar oranları belirli ortak eğilimler sergiler. Bu farklılaşmalar, bireyin toplumla kurduğu bağların kuvveti ölçüsünde değişkenlik göstermektedir. Tüm bu bulgular, “sosyolojik tahayyülün ve istatistiksel yöntemin” (Smith, 2020, s. 30) gücünü birleştiren Durkheim’ı, kolektif bilinçte intihara yol açan ve bireylerin kapıldığı akımların var olduğu sonucuna götürür

Bireyler, bu ortak değer ve inanç sistemi ile kurdukları ahlaki bağların kuvveti ve değişim düzeyine bağlı olarak daha savunmasız ya da daha korunaklı olabilmektedirler. İntihara yol açan eğilimler, sahip oldukları bütünleşme ve düzenleme oranlarına göre şekillenir; bu da Durkheim’ın intihar tipolojisini belirler. *Bütünleşme*, bireyin gurupla paylaştığı aidiyet duygusu ve geliştirdiği bağlara işaret eder. *Düzenleme* ise, bireyin eylem özgürlüğü üzerindeki toplumsal kontrol seviyesidir. Protestanların her zaman ve her durumda Yahudilere göre daha yüksek intihar oranlarına sahip olmasının sebebi, dini topluluğun kolektif yapısına bağlı olarak bütünleşme ve koruyuculuk düzeyidir (Durkheim, 1897, ss. 172-3). Bu, toplumun birey üzerindeki belirleyici ve zorlayıcı etkisinin; paylaşılmalı ortak inanç ve değerlerin, kolektif bilincin varlığını göstermektedir.

Kolektif bilincin daha özel belirlenimlerine karşılık gelen ortak zihin durumları, kolektif temsilleri; aile, din ve devlet gibi kurumların değer ve normlarını ifade eder. Toplumsal eğilimler, belirli bir gurup üzerinde etkili olan toplumsal olgulardır. Kolektif bilinçte farklı düzeylerde ortaya çıkan bağlılıklar, kolektif temsilleri belirler; bu temsiller ise intihar oranlarında ve türlerinde farklılık yaratır (Ritzer, 2011, s. 93). Durkheim, bireyin toplumsal normları, değerleri ve kolektif temsilleri, *sosyalizasyon* olarak da anılan sosyalleşme sürecinde içselleştirdiğini göstermektedir. Bu bağlamda, bireyin topluma bağlılık düzeyini gösteren ve toplumun bireyler üzerindeki dışsal kısıtlayıcılığın derecesini temsil eden bütünleşme ve

düzenleme ilişkisinin dereceleri (aşırı-yetersiz, yüksek-düşük, güçlü-zayıf) doğrultusunda intihar türlerini sınıflandırmak mümkün olur.

Durkheim'ın intihar tipolojisinde, aşırı bütünleşme özgeci (*altruiste*), yetersiz bütünleşme ise bencil (*égoïste*) intihar olarak adlandırılır. Aşırı düzenleme kaderci (*fataliste*), yetersiz düzenleme anomik (*anomique*) intihar türleriyle ilişkilidir. Bütünleşmenin yetersiz olduğu, bireylerin toplumun ortak inanç ve değerlerine daha az bağlılık gösterdiği bencil intihar türünde, Durkheim'ın ifadesiyle “ölçüsüz bireyleşme” sonucu birey, toplumsal hayattan kopma derecesine gelir ve özel çıkarlarının dışında kural tanımaz (1897, ss. 224-5). Toplumla zayıf düzeyde bütünleşme, izolasyona yol açmakta ve intihar eğilimlerini (*suicidogène*) artırmaktadır. Yalnız yaşayan bireyler, bekar ya da çocuksuz kişiler örnek verilebilir. Dini bağlılığın; zayıf bireylerin mensup olduğu Protestan topluluklarda, Katolikler ve Yahudilere kıyasla intihar oranlarının daha yüksek olması, gurubun kolektif yapısı ile bireyin ona bağlılığı arasındaki ilişkinin belirleyici etkisini gerektirmektedir.

Özgeci intihar ise, aşırı bütünleşme ve yetersiz bireyleşme sonucunda ortaya çıkar; bireyin kimliğini kolektiviteyle eşdeğer görerek kendini feda etmekten çekinmediği durumda gerçekleşir. Bir başka deyişle, birey nefsini cemaatin nefesine değişmektedir. Bu aşırı fedakâr tutum, bir tür “kişiliksizlik” durumu üretir. Bu tür intihar, özellikle ilkel toplumlarda yaygın bir biçimde görülmektedir. Hinduların, Brahmanizm'in etkisi altında kendi yaşamlarından kolayca vazgeçebilmeleri bunun dikkat çekici bir örneğidir. Manou yasalarına göre, belirli bir yaşa gelmiş ve halihazırda bir erkek çocuğa sahip bir kişinin artık yaşaması için bir sebep yoktur (ss. 233-241). Öte yandan, Fransa-Prusya savaşı dönemi istatistiklerini inceleyen Durkheim, her iki ülkede de intihar oranlarının oldukça düşük olduğunu gözlemler. Savaş ve devrim gibi istisnai kriz dönemleri, bireyleri milliyetçi coşku aracılığıyla kolektiviteye bağlamaktadır. Diğer yandan, askerler arasında görülen yüksek intihar oranı, özgecil eğilimlerin bir sonucudur. Bencil ve özgeci intiharlar, dini ve siyasi bütünleşme dereceleriyle ters orantılı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu her iki türde de birey ve toplum bütünleşmesi, kolektif temsillerin ve eğilimlerin belirleyici rolünü açık biçimde gözler önüne sermektedir.

Anomik intihar, toplumun ahlaki yapısının bireyler üzerindeki düzenleyici gücü bozulduğunda ortaya çıkar. Bu bozulma; özellikle hızlı ekonomik değişimlerin yol açtığı zenginleşme ve yoksullaşma dönemlerinde görülür ve buna bağlı olarak intihar oranlarında artış gözlemlenir. Bireyler, bu ani değişim dönemlerinde, doyumsuz tutkularına gem vuracak ortak değerler ve normların ahlaki pusuladan yoksun oldukları için yetersiz düzenlemeye maruz kalırlar. Her iki durumda da kolektivite, bireyler üzerindeki kontrolünü kaybeder. Bu tür değişimler, eski normların artık geçerliliğini yitirdiği, yenilerinin ise henüz yerleşmediği ‘normsuzluk’ anomi durumunu doğurur. Koşullardaki ani değişiklik, beklentiler ile gerçeklik arasında uçurum yaratır. Bu ise bireyler üzerindeki düzenlemenin ortadan kalkmasına, bireylerde bir köksüzlük duygusu oluşmasına ve buna bağlı olarak intihar eğilimlerinin artmasına yol açar (Ritzer, 2011, s. 95). Örneğin, bir iş adamının bir anda tüm mal varlığını kaybetmesi sonucu, beklentileriyle yüzleştiği gerçeklik arasındaki uyumsuzluk, intihara sebep olabilmektedir. Bu yönüyle anomik intihar türü; modernite, toplumsal değişim ve ekonomi ile yakından ilişkilidir. Çoğunlukla sanayi toplumlarında ve güçlü düzenleyici normların yokluğu ile karakterize edilen toplumsal yapılarda görülür. Anomi, normların yokluğu ya da yetersiz düzenlemesi karşısında bireysel tutkuların savunmasız kalması olarak tanımlanabilir.

Durkheim (1897), kendilerine tanınan sınırları aşma konusunda tamahkar olan bireylerin, bu türden düzenleyici bir ahlaki otoriteyi kendiliğinden üretemeyeceğini; edemeyeceklerini, bu nedenle, üstün bir güçten bu düzeni almak zorunda olduklarını belirtir. Ona göre “sadece toplum bu düzenleyici rolü, doğrudan, bir bütün olarak ya da organları aracılığıyla oynayabilecek konumdadır; çünkü bireyden üstün olan ve bireyin üstünlüğünü kabul ettiği tek gerçek ahlaki güçtür” (1897, s. 275). Durkheim, *İş Bölümü*’nde işaret ettiği dayanışmanın anomik zayıflamasını, bu intihar türü üzerinden detaylandırır. Mekanik dayanışmadan organik olana geçiş sürecinde, kolektif bilincin zayıflayan ve çözülen yapısına dikkat çeker. İş bölümü, dayanışmayı mümkün kılmıştır; ancak ortak norm ve değerlerin (ahlakın), bireysel bilinçler üzerindeki dışsal ve zorlayıcı korumasının zayıflaması, bireyleri özgürleştirirken aynı zamanda tutkularının kölesi haline getirmekte ve intihar gibi yıkıcı eylemlere yöneltebilmektedir. Durkheim’ın sadece bir dipnotta kısaca değindiği kadercı intihar,

düzenlemenin aşırı düzeyde olduğu durumlarda görülür. Bu intihar türüne maruz kalan bireylerin tutkuları, anomik türün aksine, şiddetle bastırılmıştır. “Gelecekleri acımasızca ellerinden alınmış” olan bu kişiler “despotizmin aşırılıklarının” (s. 311) bir sonucu olarak intihara yönelirler. Eski dönemlerde köleler arasında görülen intiharlar buna örnektir. Bu türe modern toplumlarda pek rastlanmaz.

Durkheim’a göre intihar, ahlaki bir sefaletin göstergesidir. Bu soruna ilişkin ne tür çözümlerin dikkate alınabileceğine değindiği son bölümde, Durkheim intiharların toplumun işleyişinde yer alan toplumsal akımlardan kaynaklandığını belirtir. Özellikle modern toplumlarda görülen bencil ve anomik intihar oranlarındaki artış, patolojik bir durumun göstergesidir. Bireyin ekonomik hayata katılımı, karşılıklı bağımlılıktan ziyade bireysel izolasyona ve ahlaki erozyona yol açmaktadır. Aile, din ve devlet gibi birey ve toplumu birbirine bağlaması beklenen mevcut kurumlar, bu toplumsal akımları dengelemekte başarısızdır. Devlet bireye çok uzaktır; din kurumu ise ancak bireyin özgürlüğünü elinden alarak sosyalleştirmeye çalışmaktadır. Ailenin kendisi ise, intiharı artıran koşullardan muaf değildir. Durkheim’a göre, baskıcı tedbirler ya da eğitim çare değildir; zira eğitim toplumun ahlaki durumunu düzeltemez çünkü sadece onun bir yansımasıdır ve onu kendi başına iyileştiremez.

Durkheim, bu toplumsal soruna toplumsal bir çözüm önermesi geliştirerek yaklaşır. Birey ile toplum arasında bir bağ kuracak yeni bir sosyal örgütlenme biçimi olarak, meslek guruplarının oluşturulmasına yönelik ihtiyacı, *İş Bölümü* eserinden sonra bu çalışmasında bir kez daha gündeme getirir. Zira, modern dayanışmanın anomik zayıflaması, emeğin anormal bir biçimde bölünmesinden kaynaklanmaktadır. Bu işlevi üstlenecek ve köprü kuracak meslek gurupları, ulusal birliği zedeledikten ortak yaşam merkezleri çoğaltacak ve yeni bir örgütlenmenin temelini oluşturacaktır. Durkheim, bu yapıyı “mesleki adem-i merkezîyetçilik” olarak adlandırır. Bu yapılar, sınırlı faaliyet alanlarıyla birbirine sıkı sıkıya bağlı olacak ve bireyi bütünden koparmadan ona bağlayacaktır (1897, s. 449). Bu yolla, meslek gurupları ve onunla ilişkili meslek ahlakı, bireylerin toplumla yeni toplumsal bağlar kurmasının temel bir aracı olarak gerekli görülmektedir.

İntihar, Durkheim’ın sosyolojinin ne olması gerektiğine ilişkin ortaya koyduğu pratik bir çalışma olarak, disiplinin kurumsallaşmasına en büyük katkıyı sağlayan eser olduğu savunulabilir. Durkheim, sadece kendi kavramlarının geçerliliğini sınamakla kalmaz; aynı zamanda, o dönemde polemik bir tartışma içinde bulunduğu Gabriel Tarde’ın psikolojizm temelli yaklaşımlarını ampirik verilerle geçersiz kılar. Szacki’ye göre (1979), *İntihar* ile birlikte Durkheim, bireysel bilinçlerin ortak bir “bilinç alanı” içinde karşılaştırıldığını ve bu “kolektif psikolojinin” sosyolojiye karşılık geldiğini ortaya koymuştur (s. 298). Bu noktada, Durkheim’ın psikolojizme karşı çıkan sosyolojizm yaklaşımının, yanlış bir biçimde psikoloji karşıtlığı olarak yorumlanmasına ayrıca dikkat çekmek gerekmektedir.

Mucchielli’ye göre (1998), Durkheim sosyolojiyi psikolojiye karşıt değil; bilakis onun vazgeçilmez bir tamamlayıcısı olarak görmektedir. İlk yazılarından itibaren “toplumsal psikolojiye” atıfta bulunan Durkheim, psikolojinin toplumun düşünce ve duygulardan oluşan toplumun inceleme alanını sosyolojiyle paylaştığını kabul eder. Ancak burada söz konusu olan psikoloji, bireysel psikofizyolojiden farklıdır; çok daha soyut ve karmaşık bir yapı arz eder. İnsan davranışlarını belirleyen ve onu topluma bağlayan duygu ve inançlar, bireysel bilinçlerde biriken “kolektif temsiller” aracılığıyla oluşur (s. 175). Bu bilinç hallerine dışarıdan bakmayı esas alan Durkheim, ruhsal ve bilişsel alanın “psiko-fizyolojin” değil, “sosyal psikoloji” tarafından ele alınabileceğine inanır; çünkü bu psikik olguların kaynağında başka toplumsal olgular yer almaktadır (1991[1893], s. 341).

Durkheim, toplumu anlamaya çalışırken, bireye bütünüyle kayıtsız kaldıkları eleştirisini ise haksız bulur: “gerçek şu ki, bizim için insan, bir kalkış noktasından ziyade bir varış noktasıdır” (1909, s. 755). Durkheim’ın analiz birimi bireyin kendisinden, ziyade, ortak değerler, normlar ve inançların oluşturduğu ideolojik topluluktur. Bu topluluğa karşılık gelen bağlayıcı unsurun tözü ise ahlaktır. İntihar eğilimlerini açıklayan esas budur. Modern toplumu içinde bulunduğu ahlaki boşluk durumundan kurtaracak bir teşhis sunan ve düzenlemeye olan ihtiyacı vurgulayan *İntihar* eseri, bu aşamada Durkheim sosyolojisinin toplumsal sorunlarla başa çıkacak bilimsel bir kapasiteye ulaştığını açıkça göstermektedir.

2.4.4. Ahlakın Dinsel Kaynağı: Kolektif Temsiller

Durkheim, düşüncesinde bir kırılma noktası olarak işaret ettiği 1895'ten itibaren dini olgular üzerine uzun soluklu ilgisini, *Les formes elementaires de la vie religieuse* (1912)⁹² eseriyle taçlandırır. Dini olgu, toplumsal yaşamın kökenlerinde sahip olduğu belirleyici rolü ile Durkheim'ın ilgisini çeker. Onun temel toplumsal kaygısı ve sosyolojik ilgisi; modern toplumsal düzenin aksaklıkların giderilmesine imkân tanıyacak bir ahlakın yeniden tesis edilmesi ve bu yolla bütünleşmenin sağlanmasıdır. Bu eserinde Durkheim, dinin toplumu bir arada tutan işlevini açığa çıkarır. Süreklilik ve tutarlılık arz eden toplumsal düşüncesinin bu son kavramsal durağında, tıpkı dinin toplumun tutkalı olarak üstlendiği işlevinde olduğu gibi, çözülmekte olan modern toplumu, seküler bir ahlak bilinci ve bilimi etrafında birleştirmek istemektedir.

Durkheim, dinsel olguların toplumsal yaşamın kökenlerini oluşturan konumunu ve etkilerini, yaşamının son evresine kadar özel bir ilgiyle incelemeyi sürdürür. Ancak bu ilgede, Durkheim'ın dinsel olguların incelenmesi yaklaşımında belirgin bir farklılaşma gözlemlenmektedir. Coenen-Hunter'ın (2013), "gözlemlenebilir gerçeklikten aktörlerin tasarımına" adlandırdığı bu değişim, en temelde Durkheim'ın *Yöntemin Kuralları*'nda belirlediği toplumsal olgulara "dışsal" yaklaşma ilkesinde, *İlksel Biçimler*'de "dinin incelenmesinde ona müminin penceresinden bakma"⁹³ yönünde bir evrim yaşanmaktadır. Bu durum, bir kırılmadan ziyade, yukarıda zikredilen Smith ve Anglo-sakson etnologların çalışmalarının Durkheim üzerindeki "aydınlatici" etkisiyle gerçekleşen kuramsal bir derinleşme olarak yorumlanabilir (s. 94). Durkheim'ın, bilinç durumlarını kolektif bir biçimde incelemeyi esas alan yaklaşımı, bireylerin etkisi altında oldukları kolektif bir biçimde incelemeyi süreçlerin bizatihi farkında olamayacağı öngörüsüyle birleşir. Böylelikle, görevi görünmeyen nedenleri açığa çıkarmak olan sosyolog, doğrudan gözlemlenebilir 'şeyler' yerine, incelemeye dahil edilebilir tasarımları tercih edebilir (ss. 95-96).

⁹² Bkz. Émile Durkheim, *Les forme élémentaires de la vie religieuse*, PUF, 1912.

⁹³ Bkz. Émile Durkheim, *Le dualisme de la nature humaine et ses conditions sociales*, Scientia, XV, , ss. 206-221, 1914.

Parsons (1937), yaşanan teorik değişimi; toplumun incelemesinde doğa bilimlerinin pozitivist yöntemi benimseyen Durkheim'ın, son eserinde toplumsal değişimi kolektif temsiller üzerinden açıklamaya yönelmesiyle birlikte, bir idealiste dönüştüğü şeklinde yorumlar. Ancak Ritzer (2011), bu değişimin “eski ve yeni” Durkheim ayrımına sebebiyet verecek teorik bir hat değişikliğinden ziyade, daha çok bir odak değişikliği olduğuna vurgu yapar (s. 97). Smith'in *Religion of Semites* eserine tekrar başvurarak açıklayacak olursak, Durkheim da Smith gibi, karşılaştırmalı antropoloji yoluyla, bireysel bilinçlerin farkında olamayabileceği kolektif bilincin yansımalarını inceler. Smith'in tabu, totemizm, kurban gibi temel etnolojik olguların kabile yaşamı üzerindeki etkilerini incelediği yöntemi benimser. Benzer şekilde, Fustel de Coulanges da *La cité antique* eserinde inanç, kültür ve geleneklerin toplumsal evrim üzerindeki (toplumsal yaşam ve şehirlerin) kurucu rolüne dikkat çeker. Ancak Robert Alun Jones (1993), Durkheim'ın dinsel olgular üzerine bütünlüklü bir teori geliştirmesinde Coulanges'ten üzerinde, Smith'in dinsel olgu üzerine bir konsept geliştirmesinde ziyade Smith'in daha daha etkili olduğunun altını çizer. Zira Smith'in dini temsillere dayalı analizi, toplumsal yaşamla daha derin bir biçimde iç içe geçmiştir (s. 38). Sonuç olarak, dinsel olanın toplumsal olan ile aynı tözden olduğu fikri yeni değildir; ancak Durkheim bu fikri kendi yöntemiyle sistematikleştirmektedir.

Durkheim, *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*'nin esas amacını, bilinen en basit ve ilkel inanç sistemini açıklamak olarak belirler. Bir inanç sisteminin ilkel olmasının koşulu, onun ait olduğu toplumun basit yapısıdır. Bu yapının incelenmesi, söz konusu inancı herhangi bir dinsel unsurdan hareket etmeyen, onu doğrudan açıklamaya elverişli, iptidai karakteriyle ele almayı mümkün kılar. Bu koşulları sağlayan inanç sistemi olarak Avusturalya'nın ilkel yerli kabilelerine ait totemizm inancını seçer. Bu inanç sistemini seçmesini, arkaik olması bakımından insanın doğasını anlamaya en uygun olanı olarak gerekçelendirir. Durkheim'a göre bütün dinler aynı toplumsal işlevi gördüğü için “yanlış din yoktur”. Çünkü bilimin amacı, insan eylemlerini etkileyen gerçekliği; dolayısıyla insanın gerçekliğini açıklamayı esas almaktadır. (Durkheim, 1991[1912], ss. 1-3). Antropologların ve tarihçilerin sağladığı etnografik veriler ışığında Avusturya kabilelerinde yer alan klan sistemini ve totemizmi inceleyen Durkheim, dinin özüne ilişkin bir teori geliştirir. Ardından, insanın temel düşünce

biçimlerinin ve kategorilerinin de dini, dolayısıyla toplumsal bir kökene sahip olduğunu ileri sürerek bilgi sosyolojisine ilişkin özgün bir perspektif sunar. Durkheim, dinsel olguyu tanımladıktan sonra onu, bir başka olgu olan totemizm ile açıklamaya koyular. Böylece, dinin esasen toplumsal olan doğasını ortaya koyar.

Bu çalışmadan önce de dinin toplumsal düzenin harcı olduğu düşüncesini taşıyan Durkheim, dinsel olgunun bireysel olmaktan öte, ortak olan psişik yönünü öne çıkaran bir tanımlamasını yapar: “Bir din, kutsal şeylere, yani ayrı tutulan ve yasaklanan şeylere, ilişkin inanç ve uygulamalardan oluşan bileşik bir sistemdir; bu inanç ve uygulamalar kendilerine bağlı olanları; Kilise adı verilen ahlaki bir toplulukta birleştirir” (1991, s. 88). Durkheim bu tanıma, dünyevi ve kutsal arasında yaptığı ayrım ile ulaşır. Dünyevi olan, gündelik, olağan ve faydacı faaliyetlerin alanını; kutsal ise olağanüstü, aşkın (transandantal) ve yasaklayıcı bir alanı temsil eder. Ona göre, dini fenomenlerin ayırt edici doğası, bu iki alan arasındaki ayrımın tanınmasıyla ortaya çıkar. Bu noktada kutsal olan, insanların dünyevi alanın faydacı değerinden bağımsız olarak yüklenen anlamlar doğrultusunda ortaya çıkar. Örneğin, Mesih’in kanını sembolize ettiği düşünülen şarap, ona atfedilen kutsallık sebebiyle sıradan bir içecek olmaktan çıkar. Bu ayrım ise, ancak ortak semboller ve kutsal nesnelere etrafında birleştiğimizde gerçekleşir. Din, öncelikli olarak kutsal; kutsalla ilişkili inanışların örgütlenmesini ve bu inançlara bağlı ritüel ve uygulamaları içerir. Buradan hareketle Durkheim, dinin etimolojisinde taşıdığı gibi, “insanları birbirine bağlayan” yönüyle “son derece kolektif bir şey” (Coser, 1971, s. 138) olduğu sonucuna ulaşır.

Dinin var olabilmesi için aşkın bir Tanrıya inanmak zorunlu değildir. Nitekim Budizm’in çoğu mezhebinde olduğu gibi Tanrıya iman, dinlerin ortak bir şartı değildir. Bu noktadan yola çıkan Durkheim, animizm ve natürizm gibi –ruhlara ve doğal güçlere tapmayı temel alan– yaklaşımları eleştirerek çürütmeye yönelir. Onun amacı, dinin özünü oluşturan gerçekliğin, bireysel inanışların ötesinde, temsillere yüklenen psişik ve kolektif doğasını keşfetmektir. Dinin ve ilahi inanışların toplum tarafından kolektif biçimde üretildiğini göstermeye çalışır. Durkheim, dinsel ve toplumsallığı tek bir tözde eşitleyen yaklaşımını somutlaştırır. “İnananlar için Tanrı ne ise, toplum da üyeleri için odur” (1991, s. 295). Durkheim, Tanrı’nın varlığını veya yokluğunu

ispatlamaya, tartışmaya açmaya ya da bir seçimde bulunmayı önerme peşinde değildir. Esas ilgisi, dinin bireysel bilinçler üzerinde sahip olduğu belirleyici etkisini açıklamaktır. Çünkü bu etkinin kaynağı kolektif bilinçtir ve bu bilinç, toplumun kendisi tarafından yaratılmaktadır.

Durkheim'ın din teorisi, dini sahip olduğu kolektif güç ve etkisiyle açıklamayı esas alır. Totemizm, sadece kolektif bir temsilin ifadesidir. Mekanlar, nesnelere, bitki ve hayvanlar gibi varlıklar, ayinlere konu olan maddi temsiller tapınmanın yöneltildiği sembollerden başka bir şey değildir. Ancak Durkheim'ın incelemesine konu olan arkaik klanların totemizm inancı, maddi olmayan bir nitelik taşır. Bu, ortak vicdanın ve kolektif bilincin temsillerini içerir. Dolayısıyla, totemizmin kaynağı klanın kendisidir. Öte yandan Durkheim, dini ayinlerin ve törenlerin, inananların birlikte deneyimlediği duygusal yoğunluğa ve açığa çıkan yüksek enerjiye dikkat çeker. Kolektif coşku (*effervescence collective*) olarak tanımladığı bu anlar, bireylerin benliklerinin ötesinde; kolektif bilincin parçası olma hissine kapıldıkları özel anlardır. Bu durum, yoğun bir kolektif bilincin varlığını hissettirir ve toplumsal dayanışmayı pekiştiren bağları güçlendirir (ss. 323-4). Ritüeller sırasında ortaya çıkan bu kolektif coşku, bireyleri ortak bir toplumsal gerçekliğe bağlar. Coşkunun ritüeller aracılığıyla süreklilik kazanması, toplumsal gerçekliğin üretimini görünür kılar.

Aron'a göre (1967), bu otantik gerçeklik Tanrı tarafından değil, toplumdan kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda Durkheim, geleneksel dinlerin içeriğini dikkate almaksızın, inanç nesnesinin ardındaki gerçekliğini keşfetmeyi önerir. Geleneksel görüş, bilimsel rasyonalizmin dinleri geçersiz kıldığını öne sürerken; Durkheim, insanların esasında topluma tapmakta olduklarını göstererek “yok eder gibi göründükleri şeyi kurmaktadır” (s. 348). Durkheim, dinin toplumsal dayanışmayı sağlayan temel işlevinden hareketle, modern toplumun bütünleşme sorununa cesur bir çözüm önerir. Toplum, daha önce geleneksel dine yönelttiği bağlılığın kaynağının özünde kendisinin yer aldığını fark etmelidir. Bu farkındalık, kolektif bilincin etrafında şekillenen norm ve değerler dizgesiyle, modern dünyada yeni bir inanç sisteminin temelini oluşturacaktır. Durkheim (1961), uzun zamandır “en temel ahlaki fikirlerin aracı olarak hizmet eden bu dini kavramların yerine geçecek rasyonel ikameleri” (s. 9)

tesis etmenin yollarını aramaktadır. Bu yeni dinsellik, seküler bir ahlak biçimidir ve onu kuracak olan toplumsal reçete ise sosyolojidir. Dönemin sosyo-politik koşulları, gereksinimleri, acil ve kalıcı bir biçimde toplumu dayanışma içinde tutabilecek rehber acilen ihtiyaç duymaktadır. Durkheim sosyolojisi, bu ihtiyaca bütünlüklü bir cevap niteliği taşımaktadır.

Durkheim'ın ahlak anlayışı ile din yaklaşımı tutarlı bir paralellik arz eder. Dinin bireysel bilinçlere üstün olan yönü, onun bireyi kendisine tabi kılan özgüllüğü, her ne kadar ahlak anlayışında seküler bir karaktere bürünse de türdeş bir ideale tekabül eder. Eylemler, ancak bencil ve aşırı özgeci eğilimlerden uzak bir karaktere sahip olduğu ölçüde ahlaki olabilir. Tıpkı dinin, yasaklayıcı telkinlerle bireyi ortak yarara yönlendirmesinde olduğu gibi, bireyler ahlaki güçler karşısında boyun eğmelidir (Coenen-Hunter, 2012, ss. 138-9). Durkheim'ın bireyleri ortak yarar ekseninde birleştirme yaklaşımı, Kant'ın ahlaki eylemin yegâne gerekçesini ödev bilinci olarak gören tutumu ile örtüşmektedir.

Öte yandan onun din teorisi, bilginin doğası ve kaynaklarına dair bilgi felsefesine içkin değinilerde bulunmaktadır. Durkheim'ın din ve bilimsel düşünce arasında kurduğu ilişki, ortak akıl ve bilim kategorileri arasındaki sürekliliği ortaya koyar. Tarihsel olarak, temel düşünce kategorilerimizin kolektif temsillerden türemiş dini kökenleri bulunmaktadır. Durkheim'ın “zihnin çerçevesi olarak adlandırdığı bu anlam kategorileri, dini düşüncenin sonucudur (Callinicos, 2013, ss. 221-2). Bireylerin, ortak olarak paylaştığı bilişsel inanışlar sayesinde dünyayı anlamlandırmalarını sağlayan kolektif temsiller, bilginin toplumsal kaynağıdır. Bu çerçevede, bilginin bireyler arası değil toplumsal olarak inşa edildiğini öne sürer.

Fransız toplumsal düşüncesinde, dinin toplumsal hayattan gözle görülür bir biçimde çekilmesinin ardından, ortaya çıkan boşluğu doldurma arayışları adeta bir geleneğe dönüşmüştür. 1789 Devrimi sonrasında Katolikliği yerle bir eden Jakobenler, bu ahlaki boşluğu “Akıl dini” ile ikame etmeye çalışmışlardır. Bu tür çabalar, Saint Simon'un “Yeni Hristiyanlık” ve Comte'un “İnsanlık Dini” gibi ütöpik ve sekülerdinsel yaklaşımlarıyla devam etmiştir (Coser, 1977, s. 137). Bu geleneğin ardılı kabul edilebilecek Durkheim, bu boşluğu ahlak ve dayanışma ekseninde ikame etmeyi

önermektedir. Bu yönüyle onun yaklaşımı, dönemin sosyo-politik koşullarının dayattığı sorunlara verilmiş bir entelektüel bir cevap niteliği taşır. *Kamu fikri*, dönemin siyasal erkinin, toplumsal sorunlara solidarizm ekseninde çözüm arayışlarının Durkheim sosyolojisinde bulduğu yankının bir ifadesidir. Bu yönüyle sosyoloji, toplumsal ve siyasal bir mühendislik projesine hizmet etmektedir. Ancak Fransa’da bu durum, onun bilimsel projesine gölge düşürmez; aksine, siyaset-sosyoloji ilişkisi, disiplinin kurumsallaşmasına politik zemin sağlar. Durkheim sosyolojisi, özgün teorik yönelimleri ile dönemin sorunlarına teşhis ve çare üretmek üzere şekillenir. Durkheim’a göre (1991[1893]), yapılması gereken, “kötülüğün kaynağı olan dış eşitsizlikleri giderek azaltmak ve daha fazla adalet getirmektir”. Bu doğrultuda yeni bir ahlaki düzenin inşası gereklidir. Toplumsal çözülmenin (*relâchement*) sona ermesi ancak bu yeni disiplinin “kurulup, sağlamaştırılması” ile mümkündür (ss. 405-406). Bu, bir ahlak edinme vazifesiyle işaret ettiği sosyolojinin kurumsallaşması çağrısıdır.

Durkheim, kolektif ruhun zayıflamasından kaynaklanan toplumsal sorunlar karşısında; ahlak, hukuk ve eğitim yoluyla toplumsal düzenin korunabileceğini öne sürmektedir. Bu görüşler, Üçüncü Cumhuriyet’in seküler yurttaşlık esasına dayalı siyasal ve toplumsal reform ajandasıyla örtüşmektedir. Böylelikle, dönemin sosyo-politik koşulları, siyasal iradenin tutumu ve Durkheim’ın entelektüel ve bilimsel projesi –ideal bir tip olarak– Fransa’da sosyolojinin kurumsallaşması için elverişli bir zemin oluşturur. Sosyolojiye biçilen rol, başka bir deyişle ondan beklenen görev, Üçüncü Cumhuriyet ideolojisinin topluma aşılmasında bilimsel bir araç olmasıdır. Bunun için yeni doğmakta olan sosyolojinin bilimsel gelişiminin kesintiye uğramaması ve bir disiplin olarak icra edilebilir bir kapasiteye ulaşması gerekmektedir. Durkheim’ın Bordeaux’ya atanması, Sorbonne’a geçişi ve sosyolojinin ilk kez bir kürsüye kavuşması Fransa’da Yüksek Öğrenim Bakanı ve daha sonra Sorbonne Rektörü olarak görev yapan Louis Liard’ın himayesinde gerçekleşmiştir. Bu patronaj, sosyolojisinin kurumsallaşmaya giden yolda siyasal destek ve bilimsel kapasitesinin keşişimine işaret etmektedir. Bu kapasitenin inşasında *L’Année*’nin yürüttüğü kolektif bilimsel girişimler belirleyici olacaktır. Bu dergi, disiplinin bilgi alanının inşasına sunduğu katkıyla sosyolojinin kurumsallaşmasının düşünsel ve yapısal taşıyıcısıdır. Bu yönüyle *L’Année*, Fransız sosyolojinin kurumsallaşmasının kara kutusudur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

L'ANNEÉ SOCIOLOGIQUE (1898-1913)

3.1. Araştırmanın Tasarımı

Bu çalışma, Fransa'da sosyolojinin kurumsallaşmasında *L'Année sociologique*'in (1898-1913) sahip olduğu rolü ve etkiyi incelemektedir. Onun sahip olduğu işlevsel katkının incelemesini derinleştiren bu bölümü önceleyen ve onu destekleyen birinci bölümde; disiplinin kuruluş evresini önceleyen düşünsel, tarihsel ve bilimsel arka plan, onun gelişimi üzerinde sahip olduğu etkiler bakımından ele alınmaktadır. İkinci bölümde, sosyolojinin bir disiplin olarak kuruluşunun ortaya çıkacağı dönemde Fransa'nın özgül tarihsel koşulları, süreç üzerinde belirleyici etkileri açısından incelenmektedir. Bunu, bir disiplinin kurumsallaşmasının nasıl gerçekleştiğine dair kavramsal yaklaşımlar izlemektedir. Kurumsallaşmanın baş aktörü Durkheim'in entelektüel biyografisi; onun eğitim hayatının, etkilendiği isimlerin ve bilimsel katkılarının, disiplinin kuruluşu üzerindeki belirleyici rolü ve beraber gelişen akışı içerisinde, onun öncülük ettiği kurumsallaşma girişimlerinin güzergâhını sunmaktadır. Disiplinin bilimsel alt yapısına kılavuz rehberlik etmesi yönüyle, Durkheim'in temel eserlerine ve kavramsal çerçevesine yakından bakılmaktadır.

Üçüncü bölümde, *L'Année*'nin kurumsallaşma üzerindeki rolü; tarihçesi, kolektif oluşumu, organizasyonel ve yapısal özellikleri incelendikten sonra; onun ilk serisinde ürettiği bilimsel içerik ele alınmaktadır. Giriş bölümünde dikkat çektiğimiz üzere, onun incelemeleri içerisinde sahip olduğu role, işlevler ve katkılar çerçevesinde etkisini vurgulayan çalışmaların, onun bilimsel içeriğini ve çıktılarını bütünlüklü bir şekilde ilgi odağı tutarak incelemeyeği görülmektedir. *L'Année*'nin kurumsal rolünü, yapısal ve işlevsel yönlerini incelemeye bir öncül olarak dahil eden çalışmamız; onun disiplinin kurumsallaşmasına sunduğu katkıyı, *derginin sayfaları* üzerinden incelemektedir. Bu aşamada, araştırmanın tasarımına ve izlediği yola ilişkin bir izah yapılmaktadır.

Araştırma probleminin oluşturulması, kavramsal çerçevenin belirlenmesi ve mevcut bilgiyle bulguların karşılaştırılmasına imkân tanıyan literatür taraması; aynı zamanda araştırmayı destekleyen verilere zemin sağlamaktadır. Belgeler, yalnızca veri olarak değil, tarihsel-toplumsal süreçlerin anlaşılmasında etkin araçlar olarak kullanılmaktadır. Bu doğrultuda yürütülen nitel araştırmamız; tasarımında *doküman analizini* esas almaktadır. Çalışmamızın araştırma konusunu teşkil eden sosyoloji disiplininin kuruluşunu, onun gelişiminin ampirik kanıtları olarak görebileceğimiz tarihsel, düşünsel ve bilimsel kayıtlar (eserler) üzerinden ele almaktayız. Sosyolojinin kurumsallaşması en nihayetinde, editoryal pratiklerin ve sosyolojik metinlerin bir disiplin alanı olarak kristalleşmesiyle gerçekleşmektedir. Buna aracılık eden ve araştırmamızın ampirik odağında yer alan *L'Année Sociologique*, kamuya açık olarak arşivlenmiş, metin tabanlı bilimsel çıktılara sahiptir. Bu yönüyle, araştırma nesnemizin kendisi kurumsal faaliyetin belgesel izlerini taşımaktadır. Böylelikle belgeleri sistematik olarak incelemeye odaklanan doküman analizi, çalışmamıza dayanak teşkil etmektedir. Öte yandan bu incelemeye tarihsel-sosyolojik yaklaşım eşlik etmektedir. Bu yaklaşımın varyasyonları⁹⁴ içerisinde *süreç-tarihsel* yaklaşım (Elias, 1939) benimsenmektedir. Norbert Elias'ın uygarlıkların gelişiminde izlediği süreç temelli bu tarihsel yaklaşım; toplumsal ve tarihsel değişimin kesintisiz bir biçimde ürettiği *süreç* (prozeß) içerisinden meydana gelen büyük dönüşümlerin nasıl ortaya çıktığını açıklamayı esas almaktadır. Süreç yüzyıllar boyu akış hâlinindedir. Bu süreç, küçük, yavaş ve mikro ölçekli birikimlerin makro dönüşümleri netice verdiği ilişkisel ve dinamik değişimin doğasına, akış içerisindeki evrimine işaret etmektedir.

Tarihsel-sosyoloji kavşağında Elias'la beraber, uzun soluklu değişime benzer şekilde yaklaşan Fernand Braudel, farklı olarak toplumsal değişimin şekillendiği derin zaman katmanlarına odaklanmaktadır. *Annales* Tarih Okulunun temsilcilerinden Braudel (1949; 1958), uzun erimli (*longue durée*) tarihsel yaklaşımı ile onu sosyolojiye yaklaştıran (bütünleştiren) bir açıklama eğilimi içerisindedir. Ona göre, uzamsal-zamansal tikellikler (*particularités*) olarak adlandırabileceğimiz *şeylerin*

---

⁹⁴ Tarihsel Sosyoloji (Skocpol,1979; Abrams, 1982; Tilly, 1984); Karşılaştırmalı Tarihsel Sosyoloji (Moore, 1966, Bendix 1978); Analitik Tarihsel Yaklaşım (Sewell, 2005; Steinmetz, 2017); Süreç-Tarihsel Yaklaşım (Elias, 1939; Abbott, 2001); Annales Tarih Ekolü (Febvre, 1942; Braudel; 1949).

tarihini, ancak “genellikle sessiz olan ve anlamları ancak uzun zaman dilimlerini kucakladığımızda ortaya çıkan ve altında yatan büyük akımları belirledikten sonra incelemeliyiz. Yankı uyandıran olaylar genellikle bu geniş kaderlerin tezahürleri olan anlardan başka bir şey değildir ve ancak onlarla açıklanabilir” (1985, s. 13). Bu yaklaşımın ilk kuşak temsilcilerinden Lucien Febvre’in (1953) ifadesiyle, “tarih geçmişin olduğu kadar şimdiki zamanın bilimidir. Tarih, bir süreç diyalektiği olarak tüm gerçekliğiyle toplumsal olanın kendi tarzında bir açıklamasıdır.” (ss. 45-46). Bu noktada sosyolojinin bilimsel bir disiplin olarak ortaya çıkışı ve kurumsallaşmasının, toplumsal olgulara atfedebileceğimiz türden evrimsel bir oluşuma ve kendine özgü açıklamasına sahip olduğunu düşünebiliriz. Bu durum, kurumsallaşmanın tarihsel olarak olumsal doğasına işaret etmektedir.

Annales okulunun temsilcileri içerisinde özellikle Braudel’in tarihsel-sosyolojik ve yapısalcı kabul edilen yaklaşımında, Durkheim’in izlerine rastlanmaktadır. Durkheim’in (1893[1901]) sosyolojiyi bizzat “kurumların, oluşumlarının ve işleyişlerinin bilimi” (ss. ix-x) olarak tanımlaması; onların bugünkü işlevini anlamak için *genesis*’ini (*kökenlerinden itibaren oluşumunu*) açığa çıkarmanın gerekliliğine işaret etmektedir. İlerleyen bölümler içerisinde Durkheim’in bu yaklaşımı, disiplinin kapsam ve sınırlarını ele alan tema altında; *sosyoloji-tarih birlikteliği* ilgisiyle çalışmamızın bir bulgusu olarak detaylandırılmaktadır (Bkz. Bölüm 3.3.2.). Yukarıdan hareketle, araştırmamızın birinci ve ikinci bölümlerinin bu bütünlüklü yaklaşım doğrultusunda sosyolojinin soy kütüğünü çıkarmaya çalıştığını ve bunu *L’Année*’nin bütünlüklü incelemesine dahil ettiğini ifade edebiliriz.

Sosyoloji disiplinin oluşumunu incelediğimiz bu süreklilik içerisinde, kırılmalarla ve evrelerle işaretlenen süreç esasında onun katmanlarına işaret etmektedir. Bir benzetme ile ifade edecek olursak, asırlık bir ağacın gövdesinden alacağımız bir kesit, dairesel hatlar şeklinde onun gelişiminin zamansal ve yapısal değişimini gösteren katmanlara işaret etmektedir. Bu kesitin dairesel çemberinin merkezinde yer alan noktayı, çalışmamız bağlamında ilk insan topluluklarının kendi bir aradalıkları üzerine düşünme biçimleri olarak tasvir edebiliriz. Böylelikle düşüncede nüve bulan sosyoloji, tarihsel ve toplumsal olayların izinde, savaşlar,

devrimler, politik ve ekonomik krizler, eğitim reformları gibi zincirin birbirine bağlı halkaları gibi dizilmekte ve yine düşünceden bir bilim olarak neşet etmektedir. Bu silsilenin ve mirasın izinde gelişen sosyoloji, bir düşünce okulu aracılığıyla gelişimini bir disiplin formunda sürdürmektedir. Bu durum, araştırma nesnemiz olan *L'Année sociologique*'in incelemesini oturtacağımız geniş bağlamı ortaya çıkarmaktadır. Heilbron (2015), disiplinin kurumsallaşmasını bir önceki tarafından şekillendirilen dönüşümler zincirinin bir başka halkası olarak görmektedir. Disiplinin kurumsallaşması söz konusu olduğunda, onun entelektüel, politik ve kurumsal boyutları beraber değerlendirilmelidir. Bu, disiplinin gelişimine sosyolojik olarak yaklaşmanın gereğidir. Böylelikle çalışmamız, tarihsel sosyoloji perspektifiyle yürütülen, nitel belge incelemesine dayalı bir çalışmadır.

L'Année'nin editoryal içeriğinin incelenmesinde ise tematik analiz tekniği kullanılmaktadır. *L'Année*'nin ilk serisinde yer alan sayıların toplam hacmi, tam olarak 8.000 sayfaya tekabül etmektedir. Araştırmamızın kapsam ve sınırları içerisinde bu devasa korpusun içerik analizine tabi tutulması mümkün görünmemektedir. Buna karşın tematik analiz, bu hacmin incelenmesini tolere etmektedir. Bu noktada, *L'Année*'nin sahip olduğu içeriğin bütününe tematik analize tabi tutmadığımızı, daha sonra detaylandırmak üzere not düşmek gereklidir. Tematik analiz; metinde yer alan anlam örüntülerini tanımlamak, düzenlemek ve yorumlamak için kullanılan sistematik ancak esnek bir araçtır (Bkz. Braun & Clarke, 2006; 2012; 2013). Bu tematik analiz sürecinin aşamaları içerisinde, öncelikle veriye aşına olmak gerekmektedir. Araştırma ilgisine uygun ve sistematik bir şekilde verinin içerisinde yer alan anlam örüntüleri tespit edilerek kodlanmaktadır. Bu kodlar, esasında araştırmanın amacına uygun saptamalara ve ilk bulgulara işaret etmektedir. Metnin içerisinde yer alan anlamın muhtevası, bu kodlarla beraber muhafaza edilmektedir. Bu kodların temsil ettiği anlam parçaları, potansiyel temalar altında toplanmaktadır. Bu temaların kodlarla uyumu tekrar değerlendirilmektedir. Temaların kendi arasında ve bütünlüklü olarak analizinin ardından ortaya çıkan tematik harita bütünlüklü olarak analiz edilmektedir. Bu teknik, sistematik ve titiz bir yol sunmanın yanı sıra, analizi özet aktarım düzeyinin ötesine taşımaktadır. Bu süreçte araştırmacıya sağladığı refleksif düşünme imkânıyla öne çıkmaktadır. Bu teknik, araştırmamızın temel sorusuna cevap arayacağımız;

L'Année'nin kurumsallaşması üzerinde sahip olduğu işlevlerin ve katkının nasıl gerçekleştiğine dair bir *anlam haritası* çıkarmamıza olanak tanımaktadır. Tematik analiz sürecinin bu kısa değinisinin ardından, onun adaptif bir şekilde uygulandığı *L'Année*'nin incelemesinin gerçekleştirildiği detaylı aşamalara geçebiliriz. Öncesinde, veri setinin yapısal unsurlarının ve ona nasıl ulaştığımızın ve ele aldığımızın bir izahını yapmak gerekmektedir.

L'Année'nin 1898-1913 yıllarında yayımlanan sayılarına dijital ortamda iki yolla ulaşılabilir. Bunların ilkinde, Fransız Ulusal Kütüphanesi (*Bibliothèque nationale de France*) açık erişim sunmaktadır. Ancak derginin orijinal sayılarının görsel olarak taranmış bu versiyonu, düşük optik kalitesi sebebiyle doğru bir okuma imkânı tanımamaktadır. Bunun dışında *L'Année*'nin sayılarına erişim imkânı sağlayan JSTOR (*Journal Storage*), ona ait sayıların her birinin içeriğini bütün halinde sunmamaktadır. Derginin içeriğinde yer alan önsözler, makaleler ve eser analizlerinin her biri parçalar halinde sunulmaktadır. Bu durumda, tek bir sayının bütün içeriğine çok sayıda parça hâlinde erişim sağlanmaktadır. Örneğin, son sayısındaki içerik 250'den fazla taşınabilir belge formatında ayrı ayrı yer almaktadır. Bu yolla eriştiğimiz derginin sayılarına ait içerik, ilkinde göre gözden geçirilmiş olmasına rağmen düşük optik kalitesine sahiptir. Bu durum, derginin içeriğinin yeni bir formata aktarılmadığı ve ilk orijinal sayılarındaki sayfa düzeni üzerinden iyileştirildiği şartlardan kaynaklanmaktadır. Bu versiyon da yer alan içerik, Fransızcanın ortografik yazımını hatasız bir şekilde yansıtmamaktadır. Yanı sıra, metinler taramaya, düzenlemeye ve aktarmaya müsait bir yapıda değildir. Bu durumda, verilerin araştırmamızda etkin bir şekilde incelenebilmesi için *L'Année*'nin sayıları; profesyonel bir program aracılığıyla optik karakter tanınması ve görsel iyileştirilme yapılmak üzere yeniden taranmış ve geliştirilmiştir. Ancak bu uzun soluklu işlemin ardından metinler doğru bir şekilde okunabilir ve dijital ortamda içeriği üzerinde kelime araması yapılabilir düzeye gelmiştir. Bu aşamadan sonra metinlerin incelemesine geçilmiştir.

Derginin sahip olduğu içerik organizasyonu ve ona ait bölümlerin yapısı, araştırmamızın benimseyeceği yaklaşım ve uygulayacağı tematik analiz ve onun biçimleri üzerinde belirleyici olmaktadır. *L'Année*, temel olarak iki bölüme sahiptir.

Bunlar; özgün makaleler ve analizler olarak adlandırılmaktadır. Bunların haricinde bir bölüm olarak tasnif edilmeyen ancak ilgili sayıların hemen girişinde yer verilen önsözler yer almaktadır. Önsözlerle beraber diğer bölümlerin içerik yapısına yer vereceğimiz bu aşamada, onları neden ayrı ayrı ele almamız gerektiğinin bir izahı yapılmaktadır. Durkheim tarafından kaleme alınan önsözler incelendiğinde, *L'Année*'nin kurumsal misyonunun ve editoryal ajandasının aktarıldığı görülmektedir. *L'Année*'nin öncelikli amacının ne olduğu ve daha özelde, ona ait bölümlerin ayrı ayrı hangi amaç, işlev ve katkılara sahip olduğuna işaret edilmektedir. Önsözlerin, bir yol haritası niteliğinde, *L'Année*'nin neyi nasıl yapmak istediğini gösteren bir yapıya ve içeriğe sahip olduğu görülmektedir. Bunun da ötesinde; sosyolojinin benimsemesi gereken metodolojik ilkeleri, disiplinin kapsam ve sınırları gibi ona temel ve yön tayin eden bir işlev görmektedir. Bu yönleriyle önsözler, derginin incelemesinde bir bölüm olarak değerlendirilmektedir. Böylelikle sadece belirli sayılarda yer alan önsözler ayrıca kendi içerisinde incelenmektedir. Sonuç olarak, *L'Année*'nin içeriği kendi içerisinde üç bölüm hâlinde; önsözler, özgün makaleler ve analizler olarak ayrı ayrı incelenmektedir. Bu bölümlere ait içerikler, 12 sayı boyunca kendi içerisinde bütünlüklü olarak ele alınmaktadır. En nihayetinde, bu parçalardan yola çıkarak, onların sahip olduğu özgül işlevlerin *L'Année*'ye sunduğu bütünlüklü katkı tespit edilmektedir.

Bu bölümleri ayrı ayrı nasıl incelediğimizi göstereceğimiz aşamaların ilkinde, önsözler üzerinde yürüttüğümüz *temalaştırma* nasıl gerçekleştirdiğimizi detaylandırılmaktadır. Böylelikle, aynı yaklaşımı benimsediğimiz ikinci bölüm olan özgün makaleler için bir örneklik sunulmaktadır. Bu noktada, önsözler ve özgün makaleler bölümlerinin içeriğinin kodlanması sürecinde nitel veri analiz programından yararlanılmadığını not düşmek önemlidir. Bu bilgiye; bir yönüyle temaları araştırmacının kodlardan hareketle kendisinin belirlediğine işaret etmek, diğer yönüyle de nitel veri analiz programından sadece *L'Année*'nin analizler bölümünde yararlanıldığına bu erken aşamada dikkat çekmek için yer verilmektedir. Böylelikle önsözler, *L'Année*'nin disiplininin kurumsallaşması projesi üzerinde sahip olduğu işlev ve katkıyı tespit etmek üzere detaylı bir şekilde okunmuştur. Bu okuma esnasında ortaya çıkan anlam örüntüleri kodlanmış ve not edilmiştir. Kodlamalar bittikten sonra,

bütünlüklü olarak kendi içerisinde ve aralarında tekrar değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme esnasında, kodların birleşerek ortaya çıkarabileceği; daha üst seviyede onları kapsayacak ve temsil edecek tematik anlamlar etkin bir biçimde ifade edilmeye çalışılmıştır. Örneğin, sosyolojinin metodolojik ilkelerine atıfta bulunan muhtelif kodlar (toplumsal olguları inceleme yöntemi; karşılaştırmalı tarihsel yaklaşım gibi), öncelikli olarak *metodolojik temeller* şeklinde; temanın tasarım aşamasında bir üst kapsama işaret edecek şekilde gruplandırılmaktadır. Bu örnekte olduğu gibi, kodların bütünü değerlendirildiğinde; *L'Année*'nin öncelikli olarak disiplinin bilgi alanının inşasına, kapsam ve sınırlarının belirlenmesine ve sosyolojinin benimsemesi gereken metodolojinin çerçevesine ilişkin çeşitli perspektifler sunduğu saptanmaktadır.

Bu belirgin perspektifler, temaların ilk görünümünü vermektedir. Tüm kodlar, ortaya çıkan bu ilk tematik ilgilere uygun bir şekilde tasnif edildikten sonra, kodlar ve temalar beraber analiz edilmektedir. Böylelikle bu tasnifler, kendi içerisinde tekrar incelenmekte ve tematik analizin ilk çıktısı olan temaları netice vermektedir. Bu tematik analiz prosedürü, veri-odaklı tümevarımsal (indüktif) bir yönelimle yürütülmektedir. Bu aşamada temalar, kendi içerisindeki anlam bütünlüğünü en iyi şekilde ifade edecek bir biçimde; araştırmacının refleksif ve yaratıcı katkısını belirginleştirecek şekilde adlandırılmaktadır. Önsözler özelinde bu temalar: *sosyolojik bilginin inşası* (örn. kaynağı, niteliği ve sınıflandırmasını içeren), *disiplinin kapsam ve sınırları* ve *sosyolojik yöntemin ruhu* olarak belirlenmektedir. Temaların bir çıktı olarak değerlendirildiği bu durumda, onların ifadesi özgün ve kapsayıcı bir şekilde belirlenmektedir. Örneğin, önsözlerde sosyolojinin metodolojik ilkelerine yer verirken Durkheim, disiplinin metodolojisine sık sık *sosyolojinin ruhu* olarak atıfta bulunur. Bu ifadeyi tanımlamak için kullandığı ifade ilgili bölümde bir tema olarak seçilmiş ve adlandırılmıştır.

Ortaya çıkan temalar ise metinlerin, yani önsözlerin yapısal olarak sahip olduğu ve işaret ettiği işlev göz önünde tutularak beraber değerlendirildiğinde, bir üst kategoriye belirlemektedir. Özünde daha kapsayıcı üst bir temayı temsil eden bu kategori, önsözlerin bütünlüklü olarak işlevini ve katkısını belirlemektedir. *Sosyolojinin kurumsallaşma manifestosu* olarak belirlediğimiz bu tematik kategori;

tematik analizin bir çıktısı olarak önsözlerin, *L'Année*'nin kurumsallaşması üzerinde sahip olduğu bütünlüklü role ve etkiye sunduğu katkının (bir parçası olarak) ilkini belirlemede ve açıklamaktadır. Birer bulgu olarak ortaya çıkan temaların analizi raporlaştırılmakta ve metne aktarılmaktadır. Bu noktada yazım, gerek görüldüğünde kavramsal çerçeve ile; çoğunlukla Durkheim'ın kendi eserleri ve *L'Année*'ye ait diğer bölümlerde yer alan verilerle desteklenmektedir. Böylelikle, *L'Année*'nin bütünlüklü incelemesinin ilk aşaması olarak belirlenen onun doğal bölümleri içerisinde, önsözlerin tematik incelemesi tamamlanmaktadır. Bu bölüm özelinde detaylı biçimde izahına yer verdiğimiz tematik analiz süreci, *L'Année*'nin özgün makaleler bölümü için de geçerli olduğundan; tekrara düşmemek için özgül yönlerine yer verecek şekilde izah edilecektir.

Özgün makaleler olarak adlandırılan bölümde, *L'Année*'nin ilk serisinde toplam 22 makale yer almaktadır. Bu makaleler, 1349 sayfa ile *L'Année*'nin ilk serisinin toplam hacminin 16,8%'ini oluşturmaktadır. Araştırmamızın bu ikinci kısmında benimsenecek yaklaşımda, önsözlerin ortaya koyduğu yol haritası yönlendirici olmaktadır. Önsözlerde Durkheim, özgün makalelerin temel olarak iki şeyi hedeflediğini açıklar. *L'Année*'nin disiplinin temellerini inşa etmeyi hedefleyen kapsamlı vizyonu içerisinde özgün makalelerden teorik bir yönelime sahip olmaları ve metodolojik olarak gerçekleştirilmiş olmaları beklenmektedir. Bu sayede, sosyolojinin henüz gelişmekte olan bilginin ilerletilmesinde (araştırma pratiğinde), bu makalelerin model örnekler teşkil etmesi beklenmektedir. Durkheim'ın bu bölüme yüklediği bu belirli misyon doğrultusunda, derginin ilk serisi boyunca yer alan 22 özgün makale incelenmektedir. Bir taraftan makalelerin teorik ilgileri, yönelimleri ve çıktıları kodlanmakta; diğer taraftan, bu çalışmaların araştırma konularına ve nesnelere doğasına bağlı olarak izledikleri yöntem ve bu doğrultuda öne çıkan metodolojik yaklaşımlar kodlanmaktadır.

Önsözlerin analizinde uyguladığımız tematik süreç, parçalardan bütüne varmak üzere makalelerden elde edilen kodlar üzerinden işletilmekte ve anlam örüntüleri ortaya çıkmaktadır. Böylelikle, öncelikle daha alt temalara ulaşılmaktadır. Bu alt temaların analizi, üst temaları doğurmaktadır. Başta ifade edildiği üzere,

makalelerden beklenen teorik ve metodolojik yönelimler temalara dönüşmektedir. Bunlar; *toplumsal düzenin kurucu kodları* ve *sosyolojinin metodolojik temelleri* olarak adlandırılmaktadır. İlki, makalelerin benimsediği teorik araştırma ilgisini ve ortaya çıkan sosyolojik tahayyülün tematik bir ifadesini taşımaktadır. İkincisi ise, makalelerde yürütülen ve ortaya konan metodolojik yaklaşımların çeşitliliğine, bütünlüklü doğasına ve toplumsal gerçekliğin analizinde onun farklı veçhelerine nasıl yaklaşılacağına ilişkin alt temaların kapsayıcı bir analizini; çıktısını temsil etmektedir. Bu her iki tema bir araya gelerek bir üst tematik kategoriye belirlemektedir. (Bkz. Bölüm 3.4.). Böylelikle, detaylarına analizlerin gerçekleştirileceği bölümde nüfuz edebileceğimiz ikinci bölümün analizi tamamlanmaktadır.

L'Année'nin incelememiz kapsamında bir bölümü olarak ele aldığımız, eser analizlerini içeren üçüncü ve son aşamada bu kez tematik analizin tümdengelimsel (dedüktif) yolu izlenmektedir. Analizler kısmı, editörlerin zaten tümevarımsal olarak geliştirdiği tarihsel sınıflandırma çerçevesini kullanır; dolayısıyla bu kısımda dedüktif kodlama, tarihsel özgünlüğü korumanın en doğrudan yolu olarak belirlenmektedir. Bu bağlama tekrar dönmek üzere, *L'Année*'nin bu bölümünün ne içerdiğine yakından bakmak gerekmektedir. Bu bölüm, sosyal bilimlerin diğer özel alanlarında yayınlanan eserlerin, elliye yakın iş birlikçi tarafından gerçekleştirilen analizlerini içermektedir. Bu analizler aracılığıyla, sosyolojinin bilgi alanının inşası hedeflenmektedir. *L'Année*'nin önsözlerinde öncelikli olarak belirlenen bu amaç doğrultusunda, sosyolojinin bilgi alanına veri aktarımı sağlanmaktadır. Bu analiz sürecinin detayları, çalışmamızın ilgili bölümünde ayrıntılı bir biçimde izah edilmektedir. *L'Année*'nin ilk serisi boyunca toplam 2521 eser analiz yer almaktadır. Bu sayı, esasında bu bölümde gerçekleştirdiğimiz incelemenin çıktılarında biridir. Eser analizleri, *L'Année*'nin ilk serisinde toplam 6651 sayfa ile toplam hacmin 83,2%'sini oluşturmaktadır. Bu devasa hacmin içeriksel bir analizinin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi hem zorluğu hem de çalışmanın kapsam ve sınırlılığı açısından gerek duyulmayan bir adımdır. *L'Année*, belirlediği ve ortaya koyduğu amaç doğrultusunda, analizler aracılığıyla sosyolojinin bilgi alanına aktarmak üzere devşirdiği verileri bir sınıflandırmaya (*classification*) tabi tutmaktadır. Başta ifade ettiğimiz üzere, kendi araştırma nesnesinin analizinden sosyolojik bilgi kategorileri üretmektedir. Bu bilgi kategorilerini, sınıflandırma

çerçevesine bir çıktı olarak aktarmaktadır. Tümdengelimsel bir şekilde inşa edilen bu sınıflandırma sistemi, sosyolojinin temel alt araştırma bölümlerine tekabül eden tarihsel olarak verili kategorilere ve temalara sahiptir.

Bu durumda, analizlere yaklaşımımız bu bölümün mevcut yapısına uygun olarak belirlenmektedir. Tümdengelim yoluyla belirlediğimiz temaların ilkinde, analizlerin özgün stratejisi, yöntemi, yapısal unsurları; içeriği ilgi tutularak analiz edilmektedir. Böylelikle, onun amaç ve işlevini temsil eden sosyolojik *bilginin madeni* teması belirlenmektedir. Bu tema altında, analizlerin sınıflandırma sistemini netice veren sürecin nasıl yürütüldüğü ve onun nasıl belirlendiği incelenmektedir. İkinci aşamada ise eser analizlerinin tasnif edilmesiyle *L'Année*'nin periyodik olarak inşa ettiği sınıflandırma sisteminin kendisi incelenmektedir. Eser analizlerinin, bu verili bilgi kategorilerine sunduğu katkı aracılığıyla; sosyoloji disiplinin kuruluşunda onun epistemolojik alanının, alt dallarının ve araştırma alanlarının belirlenmesinde bir araç ve çıktı olan sınıflandırmanın bilgi kategorilerinin hiyerarşisi ortaya konmaktadır. Bu hiyerarşinin temel bölümleri verili olarak belirlenmektedir. Ancak, bu bölümlerin altında yer alan sınıflandırmanın alt kategorileri ilk seri boyunca dinamik bir şekilde değiştiği için belirli bir hiyerarşi sergilememekte ve dağınık olarak yer almaktadır. Bu doğrultuda, analizlerin ilgili bilgi kategorilerine sunduğu katkının hacmini belirlemek suretiyle, sınıflandırmanın dinamik çerçevesinin statik bir görünümü elde edilmektedir. Böylelikle, *L'Année*'nin sınıflandırma sisteminin kapsamlı ve analizlerin dağılım hacmine göre belirlenen hiyerarşik bir bilgi haritası çıkarılmaktadır.

Bu doğrultuda, *L'Année*'nin ilk serisi boyunca gerçekleştirilen eser analizlerinin başlıkları tespit edilmektedir. Bu başlıklar derginin içerik bölümünde yer almaktadır; ancak analiz edilen her dört eserin üçünün yabancı dilde eserler olduğu durumlarda, bunların verili Fransızca karşılıkları, derginin içeriğinden ve JSTOR'da her biri ayrı erişime sunulan bağlantılardan temin edilmektedir. Bu yolla tespit edilen analiz başlıkları, sınıflandırmanın ve sosyolojinin öncelikli alt alanlarına tekabül eden temel bölümleri altında yer alan ilgili bilgi kategorileriyle eşleştirilmekte ve kodlanmaktadır. Bu süreçte nitel veri analiz programı MAXQDA'dan yararlanılmaktadır. Böylelikle, analizlerin 12 sayı boyunca ürettiği sınıflandırmanın

çerçevesinde yer alan ilgili kategorilere sunduğu hacimsel katkı dağılımı belirlenmektedir. Bu yolla *L'Année*'nin sınıflandırmasının temel bölümlerinin bütünlüklü yapısı analiz edilmeye hazır hâle gelmektedir. Bu kapsamda, analizler bölümünün ikinci teması, sınıflandırma sistemini incelemek üzere belirlenmektedir.

Bu bölümün girişinde, sınıflandırma sisteminin yapısal bir analizi gerçekleştirilmektedir. Analizlerin tek tek yer aldıkları ilgili kategorilerle kodlandırıldıkları durumda, bilgi kategorilerinin bütünlüklü çerçevesini elde etmek için kategoriler olduğu gibi korunmaktadır. Ancak bu bilgi kategorileri, analizlerin sunduğu periyodik katkılar aracılığıyla inşa edildiği için sayıdan sayıya dinamik değişim göstermektedir. Bu değişimin incelemesi, ise bu bölümün girişinde ilk sayı ile son sayı da yer alan sınıflandırma sisteminin karşılaştırması aracılığıyla ele alınmaktadır. Bu aşamadan sonra *L'Année*'nin sınıflandırmasının verili bölümleri, birer alt tema niteliğinde alt bölümlere dönüşmektedir. Bu her bir bölüm içerisinde, bilgi kategorilerine ilişkin elde edilen kapsamlı ve bütünlüklü sınıflandırma sistemi ele alınmaktadır. Bu bölümlere ait bilgi kategorilerinin hacimsel dağılımı sayesinde belirlenen alt kategorilerin hiyerarşisi ortaya çıkmaktadır. Bu hiyerarşik yapı, nitel veri analiz programının yardımıyla görselleştirilmektedir. Her bir görsel, ilgili bölüm altında incelenmektedir. Bu bölümlerin incelemesinde betimsel bir analize yer verilmektedir. Ayrıca, ilgili bölümlerin sosyolojinin alt alanlarının teşekkülünde, Durkheim sosyolojisinin teorik yönelimlerinden yararlanılmaktadır. *L'Année*'nin ilk serisi boyunca analiz edilen her bir eserin başlığı tespit edilerek bir araya getirilmesiyle ortaya çıkan korpus üzerinden sık tekrarlanan kelimelerin frekansı belirlenmektedir. Böylelikle, iki ayrı kelime bulutu elde edilmekte ve bunlar ayrı ayrı incelenmektedir.

Önsözlerin ve orijinal makalelerin tematik mimarisi oluşturulduktan; analizlerin yapısal ve işlevsel değişiminin ardından, sınıflandırma sisteminin bütünlüklü çerçevesi incelenmektedir. Böylelikle *L'Année*'nin üç temel organın bütünlüklü katkısı açığa çıkmaktadır. Sonuç olarak, bu bölümlerin ayrı ayrı ve bütünlüklü işlevlerinin ve sunduğu katkının incelenmesi, sosyolojiyi kurumsallaştırmak üzere bütünlüklü bir strateji ve amaç doğrultusunda birbirine kenetlendiğini göstermektedir.

3.2. Bir Ekol ve Disiplinin Doğuşu: Uzmanlık Çağı

Sosyal bilimler tarihinde çığır açan ve bir dönüm noktasını işaretleyen *L'Année sociologique*, bir disiplin olarak sosyolojinin kurumsallaşmasında oynadığı kurucu rolü ve işleviyle, büyük bir katkıya ve eşsiz bir konuma sahiptir. Durkheim'ın ifadesiyle “Fransa’da sosyolojinin, Comte’un adlandıracağı şekliyle Uzmanlık Çağı’nı açmaya çalıştıklarına” (1900, s. 611) işaret ettiği kolektif oluşum *L'Année*’dir. Émile Durkheim’ın 1896’da Paris Felix Alcan’da kurduğu *L'Année*, Fransız sosyoloji okulu olarak anılan Durkheim ekolünü kuran bilimsel bir dergidir. *L'Année*, bilimsel bir dergi olmanın ötesinde, gördüğü işlevler açısından Fransa’da sosyolojinin akademik bir disiplin olarak kurumsal kimliğini kazanmasında oynadığı araçsal rol ile bir *platform* görevi görür. Fransa’da sosyolojik araştırmayı bir disiplin olarak belirlemeye yönelik –daha önce değindiğimiz– paradigmatik bir bütünlük arz etmeyen dağınık girişimlerin aksine, Durkheim’ın *L'Année*’si, sosyolojinin entelektüel misyonunu, teorik ilgisini, metodolojisini, kapsamını ve sınırlarını tanımlamayı; sosyoloji alanının içeriğini, alt disiplinlerini, araştırma alanlarını ve konularını inşa etmeyi amaçlayan kolektif ve bütünlüklü bir çabayı temsil eder. *L'Année*, Durkheim ekolünü oluşturan çok sayıda öğrenci ve takipçisini, işbirlikçileri olarak etrafında bir araya getirerek, Durkheim’ın öngördüğü iş bölümü ve organik dayanışmanın somut bir örneğini teşkil eder. Grup, parçaların toplamı değildir. Bireysel katkıların ötesinde, gücünü ve etkisini ortak bir bilimsel misyon etrafında birleştiren kolektif yapısından almaktadır. Bu misyon, sosyolojinin bir disiplin olarak kuruluşunu tamamlama; kurumsallaşmasını sağlama projesidir. Durkheim’ın entelektüel ve editoryal liderliği, işbirlikçilerin ortak çabaları ve derginin kusursuz organizasyonel yapısı, sosyolojinin bir disiplin olarak kurumsallaşması için ihtiyaç duyulan bilimsel alt yapıyı inşa etmektedir.

Durkheim, *L'Année*’nin ilk sayısının önsözünde ona yüklediği temel misyonu açıkça ilan eder. *L'Année*’nin amacı kesinlikle sosyoloji literatürünün yıllık bir değerlendirmesini sunmak değildir. Durkheim’a göre (1898), bu türden derlemelere duyulan gereksinim henüz yeterince güçlü değildir; zira sosyoloji alanında gerçekleştirilen araştırmaların sayısı henüz oldukça sınırlıdır. Tam olarak bu sebeple, sosyologların acilen ihtiyaç duyduğu şey: “hukuk tarihi, ahlak, din, ahlaki istatistik ve

ekonomi gibi özel alanlardan düzenli olarak haberdar olmaktır, çünkü sosyolojinin inşası için gerekli malzeme bu alanlarda bulunmaktadır. Her şeyden önce bu ihtiyaca cevap vermek, bu yayının amacıdır” (s. i). Sosyologların kullanabileceği tüm kaynakların yıllık bir envanterini periyodik olarak çıkarmanın ve bu çalışmaların metodik analizlerinin birbirini tamamlayacak şekilde bir araya getirilmesinin, kolektif gerçekliğin anlaşılmasında, toplumsal felsefe üzerine yapılan incelemelerden çok daha fazla, sosyolojiye katkı sağlayacağına işaret eder. Felsefeye yaptığı bu vurguyla birlikte Durkheim, “hem kendilerine hem bize zarar veren” olarak nitelendirdiği, tarih başta olmak üzere diğer özel alanlar ile “sosyolojiyi yakınlaştırmayı” (s. ii), bir başka ifadeyle sınırlarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda *L'Année*, sosyolojinin kurumsallaşmasında hem stratejik bir araç hem de bilimsel bir referans noktası olarak işlev görür. Sosyolojik bilginin ve araştırmanın tanımlanması yoluyla; felsefe, tarih ve psikolojiden bağımsız, özgün, ampirik ve sistematik bir disiplin olarak kurumsallaşmasına hizmet eder.

Sosyoloji, bilimsel gelişimini gösterdiği erken dönemde, toplumsal hayatı bütünüyle kapsayan ve kavrayan sentetik formüller sunmayı amaçlayan bir tür felsefi düşünce biçimi olarak varlık göstermekteydi. Durkheim’ın temel amacı, sosyolojiyi bu felsefi spekülasyon aşamasından çıkarıp, onu bilimler arasında hak ettiği konuma taşımaktır. Bu amaca hizmet eden *L'Année*, sosyolojiyi entelektüel iş bölümü temelinde organize ederek disiplinin içeriğini ve sınırlarını tayin etmeye ve ona bilimsel kimliğini kazandırmaya girişmektedir.

L'Année, az sayıda makale içeren ancak çoğunlukla diğer alanlardaki önemli eserlerin bibliyografik analizlerini içeren bir yapıya sahiptir. Durkheim (1904), “sosyolojinin felsefenin bir dalı olduğu, sorunları sadece en genel yönleriyle ele aldığı ve herhangi bir özel yetkinliğe sahip olmadığı şeklindeki yaygın anlayışla mücadele etmek için” (s. 169) bu stratejiyi uygulamaktadır. Bu yolla *L'Année*, dönemin pozitivist bilgi üretimiyle uyum içinde, farklı disiplinlerden seçtiği verileri; sistematik bir biçimde denetleyerek ve aktararak, sosyolojinin nesnel bir disiplin olarak alan inşasına katkı sunmaktadır. Ancak bu çaba, bireysel olmaktan uzak, kolektif bir gücün ve emeğin sayesinde amacına ulaşabilir. Durkheim, sosyolojik bilginin gelişiminde öne

çıkan bu kolektif niteliği bir ilke düzeyine taşır. “Bilim, nesnel olduğu için, özünde kişisel olmayan bir alandır ve yalnızca ortak bir çaba sayesinde ilerleyebilir.” (1898, s. vii). Sosyolojiyi gerçek bir bilim statüsüne kavuşturmak ve amatörlükten uzaklaştırmak; ancak organize bir kolektif çaba ile mümkündür. Durkheim, *L'Année* ile oluşturacağı bu bilim kolektifinden, Bouglé'ye yazdığı mektubunda “dogmatizm korkusuyla bizi takip etmeyi reddedenlerin, uzaklaşmalarından ve ihmallerinden utanacakları zamanın yaklaştığına” (Besnard, 1976, s. 169) yaptığı vurguyla atıfta bulunur. Bu bağlamda *L'Année*, bilimsel nesnellik ve uzmanlık gerektiren özel alanlar üzerinde ancak takım çalışmasıyla yürütebileceği çalışmalar gerçekleştirerek, sosyolojik araştırmanın gelişeceği alt araştırma alanları için ihtiyaç duyulan sosyolojik bilgiyi (malzemeyi) belirleme ve araştırma alanları olarak kategorize etme işlevini üstlenmektedir.

Durkheim sosyolojisinin merkezi entelektüel organı olarak işlev gören *L'Année*'nin içerik organizasyonu; özgün makaleler ve analizler olarak iki temel bölümden oluşmaktadır. Ayrıca belirli sayıların hemen girişinde, derginin yapısı içerisinde kritik öneme sahip, Durkheim'a ait önsözler yer almaktadır. Böylelikle, *L'Année* Durkheim'ın ajandasını, dolayısıyla sosyolojinin disiplinler yönünü ele alan önsözler, sosyolojik araştırmanın teorik ilgisini ve metodolojik standartlarını belirleyen özgün makaleler, titizlikle yürütülmüş hacimli ve kapsamlı eser analizleri ve onun sosyolojik bilginin rasyonel ve sistematik bir sınıflandırmasına imkân tanıyan üç temel yapı taşına sahiptir. Özellikle eser analizleri, sosyolojinin epistemolojik alanını kurma girişimiyle, kurumsallaşması aşamasında sosyolojinin diğer disiplinlerle mesafesini belirginleştirmektedir. Bu sayede neyin sosyolojik bilgi olarak kabul edilebileceğini tayin eden ve denetleyen bir mekanizma işlevi görür. Bu çerçevede *L'Année*, yalnızca sosyolojik bilginin inşasını ve birikimini sağlayan bir platform değil, aynı zamanda sosyolojik araştırmanın standartlarını belirleyerek, sosyolojinin bilimsel meşruiyetini pekiştiren ve disiplinin yaygınlaşmasını sağlayan merkezi bir yapı olarak konumlanır. *L'Année*'nin kritik önemi, sosyolojinin sınırlarını ve kapsamını salt içerik üretimiyle değil, metodolojik, teorik ve entelektüel çerçevesini belirlemeyi amaçlayan bütünlüklü yapısında ve stratejisinde yatmaktadır. Bu yönüyle *L'Année*, yalnızca bilimsel bir dergi değil, sosyolojinin kurumsallaşmasını sağlayan

bir *laboratuvar* olarak öne çıkmaktadır. *L'Année*'nin kuruluşu, kurumsal yapısı ve organizasyonel işleyişinin betimsel bir incelemesi, sosyolojinin kurumsallaşmasına sunduğu işlevsel katkıların nitelikli bir analizi için gereklidir.

3.2.1. Tarihçesi ve Kurumsal Yapısı

Durkheim'ın sosyolojiyi bağımsız bir disiplin olarak kurma yönündeki niyetinin izleri, 1885'te Almanya'da bulunduğu dönemde Wundt'un ahlak bilimi yaklaşımlarından etkilendiği ve bu bağlamda kaleme aldığı ilk makalelere kadar sürülebilir. Daha yakın bir dönemde, sosyolojik araştırmanın öncülerinden ve klasiklerinden olan ve toplumsal olgunun ilk kavramsal örneğini teşkil eden *İş Bölümü* (1893) eserinin sonuç bölümünde, dayanışma ve kolektif bilinç vurgusu üzerinden, toplumsal düzeni inşa eden normatif gerçeklikleri inceleyecek bir ahlak bilimi kurma amacını açık bir şekilde ilan eder. Sosyolojiyi bilimsel bir disiplin olarak inşa etme çabasını, *Sosyolojik Yöntemin Kuralları* (1895) ile metodolojik bir çerçeveye oturtur. Aynı yıl içerisinde, 1895 tarihli İtalyanca makalesinde, bir disiplin olarak doğmakta olan sosyolojiyi kurumsallaştırma projesine dair bir oluşumun gelişmekte olduğundan bahseder. Durkheim bu oluşumdan, “kesinlikle yüzeysel olmayan bir hareket” ve “ilgilendiğimiz ve kurulmak üzere olan ekolumüz” (1895, 607-622) sözleriyle bahseder. Görüldüğü üzere Durkheim, sosyolojiyi bir ahlak bilimi olarak kurumsallaştırma hedefini, onu bilimsel ve disiplinler bir ekolün kuruluşu çabasıyla birlikte anmaktadır. Bu bağlamda, sosyolojinin kurumsal gelişimine eşlik edecek ve onu gerçekleştirecek kolektif bir akademik oluşumun gerekliliğine dikkat çekmektedir. Durkheim'ın doğmakta olduğuna işaret ettiği oluşum hiç şüphesiz Fransız Sosyoloji Okulunun zeminini hazırlayan Durkheim ekolü ve onu oluşturan *L'Année sociologique* olacaktır.

Durkheim, işaret ettiği oluşumun kurumsal olarak neye tekabül ettiğine ilişkin henüz o dönemde açık bir beyanda bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Durkheim'ın dikkatinden, 1895 yılında Alfred Binet tarafından psikoloji disiplinine özgü bilimsel bir dergi olarak kurulan *L'Année psychologique*'in kaçmadığını not düşebiliriz. Bu noktada, *L'Année sociologique*'in adlandırılmasında ve ona model teşkil etmesinde bu derginin etkisinin olup olmadığı bilinmemekle beraber, iki dergi arasında

organizasyonel benzerlik bulunmaktadır. Özgün makalelerin yanı sıra bir önceki yıl yayınlanan eserlerin incelemelerini içeren bibliyografik bölümleri ile *L'Année psychologique*, bir Fransız modeli olarak dikkate değerdir (Besnard, 1976, s. 10). *L'Année sociologique*'in 'sosyolojik yıllık' olarak adlandırılmasında, disiplinlere ve özel alanlara özgü o döneme dek yayımlanan ve yıllık başlığını taşıyan dergilerden esinlendiği düşünülebilir.⁹⁵ Daha önce değindiğimiz üzere bilimsel dergiler, genel olarak disiplinlerin kurumsallaşmasında ve bu bağlamda farklı akımların kurumsallaşma çabalarında ve rekabetlerinde önemli bir yer tutmaktadır.

L'Année'nin kökenlerine ilişkin, Durkheim'in düşüncesinde şekillenmeye devam eden ancak kuruluşu gerçekleşmemiş ve henüz adı konmamış bu oluşumun ilham kaynağının belirli ölçüde Alman kökenli olduğu düşünülebilir. Nitekim onun Almanya'da Leipzig üniversitesinde bulunduğu dönemde, Wundt'un enstitüsünün kolektif araştırma anlayışından büyük ölçüde etkilendiği bilinmektedir (Alpert, 1939, s. 35). Bir araştırma enstitüsü olan bu Alman modeli, araştırmanın sistematik ve kolektif bir biçimde yürütülen organizasyonu ve doğasıyla öne çıkmaktadır. Bu durum, Clark'ın *L'Année*'yi bir araştırma enstitüsü olarak değerlendirdiği tezini (Clark, 1968) destekleyen bir unsurdur; ancak *L'Année* yalnızca bu modele indirgenemez. *L'Année*'nin Durkheim'in deyimiyile kendine özgü '*sui generis*' bir olgu olduğu düşünülebilir. Bu durum, onun kolektif yapısından kaynaklanmaktadır; hatırlayacağımız üzere nesnellik kolektif bir doğaya sahiptir. Kendine özgü bu bütünlük, onu oluşturan parçalara ve salt toplamına indirgenemez bir doğaya sahiptir. Bu yönüyle *L'Année*, bizzat sosyolojik bir olgu olarak incelenebilecek niteliktedir. Bu sebeple, sosyolojiye özgü yöntemlerle, tarihsel ve toplumsal bağlamı ve onu üreten dinamikler göz önünde bulundurularak sosyolojik olarak açıklanmalıdır. Sosyolojinin epistemolojik sınırlarını çizen ve sosyolojik bilgi üretimini gerçekleştiren, denetleyen mekanizmasıyla *L'Année*'nin, Fransız sosyolojisinin teorik ve metodolojik kuruluşuna katkı sağlayan bir fenomen olarak analizi ilerleyen bölümlerde derinleştirilecektir.

---

⁹⁵ *L'Année philosophique* (1867), *L'Année artistique* (1878), *L'Année médicale* (1878), *L'Année archéologique* (1879), *L'Année épigraphique* (1888), *L'Année cartographique* (1890), *L'Année biologique* (1897).

Durkheim, *L'Année*'nin kurulması fikrinden ilk kez, bu adımı atmaya yönelik davetin, ileride işbirlikçisi olacak Célestin Bouglé'den geldiğini aktarırken bahseder. Uluslararası sosyolojik bir derginin kurulması teklifini Durkheim ile paylaşan Bouglé, onu bu adımı atmaya ikna eder. 1896'nın Nisan ayında Paris'te buluşan Durkheim ve Bouglé, yayınevi ile aynı ismi taşıyan Félix Alcan (1841-1925) ile görüşerek ilk girişimde bulunurlar. Uzun süren görüşmeler neticesinde Durkheim yayınevini ikna etmeyi başarır. *L'Année*'yi yayına hazırlamak için vakit kaybetmeden, işbirlikçilerini dergi etrafında toplamak üzere harekete geçer (Fournier, 2007, s. 404-405). 1896'da başlayan derginin kurulması girişimi, 31 Ekim 1897'de Alcan ile imzalanan sözleşme ile resmiyete kavuşur (Béra, 2019, s. 61). 1897'de başlayan editoryal hazırlık, 1898'in şubat ayında *L'Année*'nin ilk sayısının basılmasıyla netice verir. Böylelikle, 1913 yılına ait son sayısına kadar, 15 yıl sürecek ve 12 sayıdan oluşacak yayın serüveni başlar.

Yıllık periyodlar halinde çıkarılması planlanan *L'Année*, 1907 yılından itibaren 2 kez (1910; 1913) olmak üzere birden fazla yılı kapsayacak şekilde yayımlanır. Esasında bu durum, 1902'de derginin özgün makaleler ve analizler olmak üzere birbirinden ayrı iki yayın olmasını öneren Durkheim'ın teklifine dayanır. Yakın editoryal çevresine danışan Durkheim, fikir birliğine uyum sağlayarak statükoyu korur. Ancak, 1907 yılında derginin ikiye ayrılma önerisi kabul edilir. Özgün makaleler bu tarihten sonra, bağımsız bir biçimde *Travaux de L'Année Sociologique* adında ayrı bir seri ve yayın olarak yayımlanır. Bu düzenleme uygulamaya başlandıktan üç sene sonra 1910 tarihli 11. sayının önsözünde Durkheim, bu kararını iki temel nedenle gerekçelendirir. İlki, *L'Année*'ye katkı sunan araştırmacıların, bireysel çalışmalarına daha fazla zaman ayırmalarına imkân tanımaktır. Bu, aynı zamanda sosyolojik çalışmaların yürütülmesi ve gelişmesi için gereklidir. İşbirlikçiler zamanlarının büyük bir bölümünü eser analizlerine ayırmaktadır. İkincisi ise, sosyolojik araştırmalar, doğası gereği makaleden çok kitap formatında yayınlanmaları gerektiğidir (Durkheim, 1910, ss. i-ii). Böylelikle, *L'Année*'nin son iki sayısı (1910; 1913) sadece analizlerden ve bibliyografik notlardan oluşmaktadır. Derginin yapısal organizasyonu üzerinde yapılan bu değişiklikle birlikte, *L'Année* yayın hayatına sadece eser analizlerini sunan bölüm ile devam etmiştir. Bu durum, Durkheim'ın *L'Année* aracılığıyla

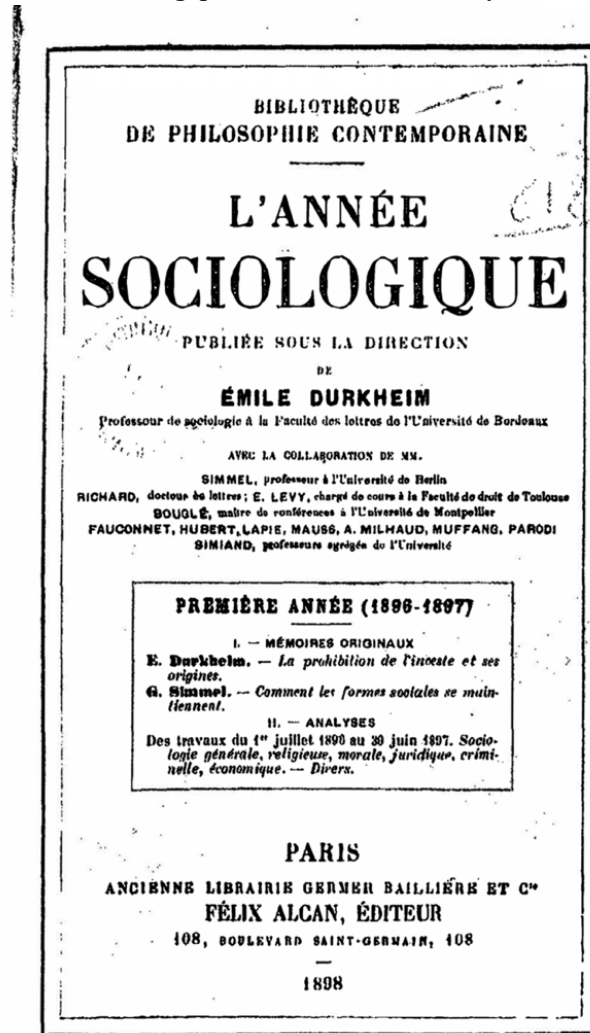
gerçekleştirdiği analizlere atfettiği öneme ve onun sosyolojik bilginin kurumsallaşmasındaki vazgeçilemez işlevine işaret etmektedir.

L'Année'nin basım ve yayın için ihtiyaç duyduğu mali finansman, yayınevının katkılarının yanı sıra dergiye yapılan aboneliklerin gelirleri sayesinde karşılanmaktadır. Bunun dışında, büyük ölçüde Durkheim'in işbirlikçilerinin gönüllü çabalarına dayanması yönüyle *L'Année*, önemli bir kurumsal ve finansal desteğe ihtiyaç duymadan faaliyet göstermiştir (Barberis, 2021). Clark (1968), *L'Année*'nin mali açıdan kendi kendini finanse ettiğini onaylamaktadır (s. 38). Durkheim'in kuruluşunda olduğu gibi, yayına hazırlanmasında harcadığı yoğun mesai ve iş bölümü ile kolektif iş gücünü seferber etmede gösterdiği üstün beceri, *L'Année*'nin etkin bir biçimde yayın hayatını sürdürmesinde kritik bir rol oynar.

L'Année'nin Durkheim'in hayatta kaldığı süre içerisinde yayınlanan ilk serisi 1898-1913 yılları arasında çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın araya girmesi ve 1917'de Durkheim'in ölümüyle kesintiye uğrayan *L'Année*'nin yeniden yayın hazırlıklarına başlaması ancak 1923'te Mauss tarafından sağlanmıştır. Ancak Mauss'un editörlüğü, Durkheim liderliğinin sağladığı etkinliği gösterememiştir. Bunda, savaş yıllarının getirdiği yoksulluk, derginin aboneliklerinin azalması ve mali zorluklar etkili olmuştur (Kando, 1976, s. 152). Bu ikinci seri, ancak iki yıl sürmüş ve iki sayıyla (1925; 1926) sınırlı kalmıştır. *L'Année*'nin üçüncü serisi, iki savaş arası dönemde, 1934' yılından itibaren yeni adıyla *Annales sociologiques* olarak Bouglé'nin editörlüğünde tekrar yayınlanmaya başlamıştır. Özgün makaleler içeren bu seri, *L'Année*'nin ilk serisinde yer alan analizlerin temel alt bölümlerini oluşturan kategoriler üzerine ayrı ayrı çıkarılan ve seri olarak sınıflandırılan fasiküller (Örn. *Annales sociologiques, Fascicule 1, Serie A, Sociologie générale*, 1934) formatında 1941 yılına dek sadece 4 sayı olarak yayınlanmıştır. 1941-1948 yıllarını çalışma yılı olarak belirleyen dördüncü ve son serisi, tekrar *L'Année sociologique* ismiyle 1949 yılında yayınlanmaya başlamıştır. Günümüzde halen yayın hayatını sürdüren *L'Année*, 1995 yılından itibaren yılda iki sayı olmak üzere, 2024 yılı itibariyle 74 cilde ulaşmıştır.

L'Année, periyodik olarak yayımlandığı yılın öncesinde yer alan yıl ve yıllar içerisinde seçtiği eserlerin analizlerini yayına hazırlamaktadır. Buna, özgün makaleler de dahildir. Bu yönüyle, 1896-1897 yıllarını kapsayan çalışmaların tamamlanması ile ilk sayısı 1898'de çıkmıştır. Bu doğrultuda özgün makaleler ve analizler; derginin yayım yılını önceleyen yıl ve yıllar içerisinde tamamlandığından, bu eserlerin yayım yılları gerçekleştirildiği tarihlere atıf yapmaktadır. Durkheim'ın 1896'da yayınevî nezdinde bulunduğu girişimin ardından 1898 tarihli yayımlanan ilk sayısı, aynı zamanda derginin ilk kez yayımlandığı tarih olmasıyla, kuruluşu olarak nitelendirilebilmektedir.

Şekil 1: *L'Année sociologique*'in 1898 Tarihli İlk Sayısının Kapak Görşeli

Kaynak: Gallica (Bibliothèque numérique de la BnF)

Derginin kapak sayfası, *L'Année sociologique* adını ve Émile Durkheim'in editörlüğünde yayımlandığı bilgisini içermektedir. Ayrıca, derginin temel bölümleri olan özgün makalelerin yazarlarının ve analizlerin alt bölümlerinden sorumlu olan editörlerin isimlerine, 'iş birliği içerisinde' ibaresiyle yer vermektedir. Derginin ilgili sayısının yayımlanmasını önceleyen ve yayın hazırlığına işaret eden yıl aralığı belirtilmektedir. Bu yıl aralığı, aynı zamanda analizlere konu olan eserlerin yayımlandığı yıla işaret etmektedir. Örneğin, *L'Année*'nin 1898 tarihli ilk sayısında analiz edilen ilk eser; Gabriel Tarde'nin 1897 tarihli *L'opposition universelle* eseridir. *L'Année*, yayım yılını önceleyen yıl ve son sayılarına doğru yıllar içerisindeki eserleri analiz ederek yayına hazırlamaktadır. *L'Année*'nin kapağında derginin sayıları, 10. sayısına kadar birinci, onuncu şeklinde ifade edilirken, son iki sayısı 11 ve 12. cilt (XI; XII *tome*) şeklinde adlandırılmaktadır.

İlk bölüm özgün makaleler (*mémoires originaux*), ikinci bölüm ise analizler (*analyses*) olarak ayrılmıştır. Belirli sayılarda (1898, 1899, 1910), özgün makalelerin öncesinde derginin hemen girişinde Durkheim tarafından yazılan önsözler (*introductions*) yer almaktadır. Ayrıca, analizler bölümünü oluşturan alt bölümlerin içerisinde, az sayıda olmakla birlikte, bölüme katkı sunan editör tarafından kaleme alınmış, doğrudan ilgili bölümün analiz içeriğine düşülmüş notlar niteliğinde kısa önsözler bulunmaktadır. İkinci bölüm, eser analizlerinin yanı sıra, kategorik alt bölümlere tekabül eden ve seçilen eserlerin oldukça kısa bir biçimde tanıtıldığı ancak analiz edilmediği bibliyografik notlar (*notices bibliographiques*) içermektedir. Bu notlar, çoğunlukla eserin sadece künyesini ya da birkaç satır ile bir paragrafı geçmeyen uzunlukta betimsel açıklamalar sunmaktadır. Durkheim'in editörlüğünde yayımlanan *L'Année*'de yer alan giriş yazıları, derginin organizasyonel yapısı ve işleyişi yönüyle oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bu önsözler, her bir sayının yol haritasına ilişkin rehberlik etmenin yanı sıra, *L'Année*'nin sosyolojinin bilimsel çerçevesine yön veren entelektüel ajandasını belirlemektedir. Sosyoloji disiplininin kurumsallaşması vizyonunu sunmaktadır. Sosyolojinin diğer disiplinler karşısındaki konumunun yanı sıra, *L'Année*'nin amaç, kapsam ve işlevlerini yansıtan unsurları barındırmaktadır. Böylelikle *L'Année*'nin temel bölümleri: önsözler, özgün makaleler ve analizlerden

oluşan üç temel bölüm ve yapı taşı etrafında ele alınabilir. *L'Année*, ilk dönem serisi boyunca, her bir sayısı 550 ile 900 sayfa aralığında değişen hacme sahiptir.

Çizelge 1: *L'Année sociologique*'in (1898-1913) Sayfa Sayıları

Sayı	Çalışma Yılı	Yayın Yılı	Sayfa Sayısı
1	1896-1897	1898	563
2	1897-1898	1899	596
3	1898-1899	1900	618
4	1899-1900	1901	626
5	1900-1901	1902	634
6	1901-1902	1903	614
7	1902-1903	1904	718
8	1903-1904	1905	656
9	1904-1905	1906	617
10	1905-1906	1907	669
11	1906-1907-1908-1909	1910	811
12	1909-1910-1911-1912	1913	878
			8.000

Durkheim, kurucusu olduğu ve editörlüğünü yürüttüğü *L'Année*'de yer alan her bir üretimi titizlikle incelemiş ve gerektiğinde düzeltmeler için öneriler de bulunmuştur (Davy, 1960, s. 11). *L'Année* bütünüyle Durkheim'in titiz incelemesinden ve onayından geçerek yayına hazırlanmaktadır. Bu yönüyle, kolektif bir çalışmanın ürünü olmanın yanı sıra *L'Année*, Durkheim'in mührünü taşımaktadır; onun sosyolojisinin özgüllüğünü yansıtmaktadır. Derginin ilk serisinin taşıdığı 8.000 sayfalık devasa hacmin editoryal iş yükünü göğüsleyen Durkheim'in bireysel katkısı, ilk sırada gelmektedir. Durkheim toplam 3 önsöz, 6 makale ve 500'den fazla eser analizi ile katkı sunmuştur. Aynı zamanda çok sayıda bibliyografik not katkısı bulunmaktadır ancak eserlerin künyeleri ile sınırlı bu notlar, onları kaleme alan iş birlikçilerin adlarını taşımamaktadır. Bibliyografik notlar, çoğunlukla analizlerin yer aldığı ilgili alt bölümlerden sorumlu editörler tarafından not düşülmektedirler ancak istisnai durumlar sıkça işlemektedir. Bu sebeple onların kime ait olduğunu tespit etmek oldukça güçtür. Buna rağmen Lukes (1972) en az 94 bibliyografik notun Durkheim'a ait olduğuna işaret etmektedir (ss. 553-555).

Öte yandan Béra (2012) Durkheim'in analizlere yaklaşık 1000 sayfaya yakın katkı sunduğunu not düşmektedir (s. 2). Durkheim'in *L'Année*'de yer alan altı

makalesi, 270 sayfaya yakın bir hacme sahiptir. Bu yönüyle, derginin ortalama sayfa sayısı üzerinden düşündüğümüzde (665 sayfa) Durkheim'ın *L'Année*'ye sunduğu katkı, on iki sayı içerisinde, iki sayının hacmine eşit katkı sağladığı görülmektedir. Bu durum, Durkheim'ın bir ekol olarak temsil edilen *L'Année*'nin lideri ve editörü olmasının yanı sıra, sıkı bir iş birliği olduğu göstermektedir.

Çizelge 2: *L'Année sociologique*'e (1898-1913) Durkheim'ın Katkıları

Sayı	Yıl	Önsöz	Özgün Makale	Analiz
1	1898	1	1	17
2	1899	1	1	58
3	1900	--	--	62
4	1901	--	1	78
5	1902	--	1	88
6	1903	--	1	57
7	1904	--	--	39
8	1905	--	1	41
9	1906	--	--	42
10	1907	--	--	25
11	1910	1	--	29
12	1913	--	--	32
		3	6	568

Kaynak: (Béra, 2012)

Durkheim'ın *L'Année*'nin analizler bölümüne sunduğu katkının tespiti, öncelikli bir ayrımı gerektirmektedir. Bu ayrım, çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde benimseyeceğimiz bir tercihi de belirlemektedir. Bibliyografik notlar sadece eserin künyesi ile yer aldığı, analizlerden ayırt etmek mümkündür. Ancak, kısa açıklamalar içeren bu notlar çoğu zaman analizler ile aynı uzunluğa sahip olabilmektedir. Bu durumda, Lukes (1973) altı satırı geçen katkıları analiz olarak belirlerken; benzer şekilde Karady (1975) altı satırı geçmeyen katkıları bibliyografik not olarak görmektedir. Besnard (2003) bir sayfadan uzun katkıları analiz, daha azını kısa notlar olarak sınıflandırmaktadır. Ancak dikkat edildiğinde, bu ayrımlar katkının içeriğine değil, hacmine işaret etmektedir. Buna karşın Müller (1993) ve Béra (2012), betimlemenin ötesine geçen ve incelenen esere ilişkin kritik bir yargı ve değerlendirme içeren katkıları analiz olarak sınıflandırmaktadır. Çalışmamızda, analizlerin tespitinde bu yaklaşım benimsenmektedir.

3.2.2. İş Birlikçilerin Ekip Oluşumu

Durkheim'ın, sosyolojinin ancak kolektif bir çaba ile ilerleyebileceği düşüncesine yaptığı vurguya erken dönemden itibaren tanıklık etmekteyiz (1970 [1886], s. 214). Durkheim, *İş Bölümü*'nde sosyal bilimlerin bireysel eğilimlere hapsediğine ve kolektif doğasının kavranması için gerekli birliktelikten mahrum olduğuna işaret eder (1984 [1893], s. 306). Bilimin ilerlemesi için bilim insanlarını birleştiren bağlara ve dayanışmaya ihtiyaç vardır. Onun sosyoloji disiplini kurumsallaştırma ideali göz önüne alındığında, bu kolektif dinamiği yaratacak ekibi nasıl oluşturacağı kritik bir öneme sahiptir. *L'Année*, iş birliğine dayalı bir araştırma hareketi olarak, sosyolojik bilginin ilerletilmesinde, bu büyüklükte bir dayanışmanın ilk örneğini teşkil eder. Bu tür kolektif dayanışmayı beraber üreteceği iş birlikçilerinin ortak bir fikir temeli etrafında oluşturulması gerekmektedir. Bu fikir temeli, doktriner bir birlik etrafında bütünüyle homojen bir grup oluşturmaktan öte, belirli bir amaç etrafında birlikteliği mümkün kılan bir idealdir. Bu ideal amaç ise, sosyolojiyi bağımsız ve bilimsel bir disiplin olarak kurumsallaştırma projesidir.

L'Année'nin iş birlikçilerin, diğer disiplinlere yönelik yaklaşımlarında Durkheim ile aynı tutuma ya da farkındalığa sahip olmadıkları görülmektedir. Örneğin, Lapie'nin sosyolojinin psikoloji ile bağlarını mutlaka koruması gerektiğini ilettiği mektubuna Durkheim, “sosyolojide, kendine özgü (*sui generis*) psikolojiden başka bir şey görmediği” (1979, s. 37) yanıtını verir. Lapie ile yazışmasının devamında, “sosyolojiyi sosyolojik olarak ve kendisinden başka bir şeye dayandırılmadan yapılmasının” gerekliliğine vurgu yapar. Sosyolojinin olmazsa olmaz bilimsel gereksinimlerini sağlamayı, görüş ayrılıklarının önüne koyan Durkheim için vazgeçilmez ilke, sosyolojinin bilimsel, metodolojik titizlikle yürütülmesi gerekliliğidir.

L'Année'ye katılacak isimlerin sosyolojinin kurumsallaşması projesine gerçekten inanması, istekli ve gönüllü olması gerekmektedir. Bilimin kişisizlik (*impersonnalité*) ve kolektiflik (*collectivité*) ilkesine sıkı sıkıya bağlı olan Durkheim, bir arkadaşını *L'Année*'ye katılmaya ikna etmeye çalışan Hubert'e, ne pahasına olursa olsun işbirlikçi aramadığını, eğer inanmıyorsa, katılmamasının daha iyi olacağını ifade

eder. “Ortak çalışmamız, ortak bir inancı ve büyük bir karşılıklı güveni gerektirir” (1975 [1897], s. 495). *L'Année*, Bouglé tarafından ‘klan’ olarak tasvir edilen homojen bir grup olarak karakterize edilir. Ancak *L'Année*'nin bu homojen yapısı, onun kurumsal yapısı ve misyonu etrafında gerçekleşen birlikteliğidir. Durkheim'ın sosyolojik yaklaşımlarını bütünüyle benimseyen ve ona mutlak sadakat duyan bir topluluk olmadığını ileri süren yaklaşımlar bulunmaktadır (Bkz. Besnard, 1976). Az sayıda olmakla birlikte, *L'Année*'de yer alan belirli isimler, Durkheim'ın sosyoloji anlayışını tartışmaya açmaktan geri durmazlar. Durkheim'ın psikoloji yaklaşımına temkinli ve eleştirel bir tutum sergileyen Bouglé ve sonradan büyük oranda Durkheim'ın yaklaşımını benimseyen Lapie ve Parodi dışında fikir ayrılığını sürdüren üyeler bulunmaktadır.

Durkheim'ın *Le Suicide* eseri, eleştirilerin çıkış noktasıdır. Durkheim'ın bu eseri üzerine değerlendirme yazıları bulunan isimler arasında Fauconnet, onun eserini onaylamayan, sadece özetleyen nötr bir konumlanmayı tercih eder. Buna karşın, Richard ve Simiand eleştirel bir yaklaşım sergiler. Simiand, bir adım öne çıkarak, eserde yer alan istatistiklerin güvenilirliğini sorgular (Besnard, 1976, ss. 11-13). *L'Année*'nin analizlerinde ekonomi sosyolojisi bölümünden derginin ilk serisi boyunca sorumlu olan Simiand, *Revue de métaphisique et de morale*'de, Durkheim'ın sosyolojiye getirdiği kuramsal çerçeveyi, “sosyolojinin metafiziği ve sosyolojik realizm” (1898, s. 649) olarak nitelendirir ve reddeder. Buna rağmen Simiand, *L'Année*'ye yaptığı atıfla, bu girişimin sosyolojinin gerçek bir bilim olarak kabul edilmesine imkân tanıyacağı düşüncesine sahiptir (s. 653).

L'Année'nin ilk cildinde (1898), Bouglé'nin, Tarde'nin eserinden övgüyle söz etmesi ise ayrıca dikkat çekicidir. Ekip üyelerinin sahip olduğu düşünsel ayrışmalar, Durkheim'ın doktrinlerini bütünlüklü bir şekilde savunan bir ekol oluşturmaktan öte, *L'Année*'nin bilimsel ve kurumsal projesi etrafında gösterdikleri entelektüel uyumu vurgulamak açısından önemlidir. Bouglé, *L'Année*'nin ilk sayısında, Giddings'in eserini incelediği analizinde, tür bilincinin bireysel ve sosyal etkileşimlerden kaynaklandığını savunan davranışçılığı reddeder ve kolektif bilincin bireysel bilinçlerden önce geldiğini kıyasıya savunur (1898, s. 144). Bu durum, üyelerin kısmi

fikir ayrılıklarına rağmen, Durkheim'ın bireylerin üzerinde bir gerçeklik olarak toplumsal olguların üstünlüğünü temel alan sosyolojik paradigmasını benimsediklerini gösterir. Durkheim'ın dogmatik olmayan, entelektüel çeşitliliğe saygı duyan ve *L'Année*'nin işbirlikçileri için 'ortak' olan bilimsel kolektivizmi ve kurumsallaşma misyonu üstün tutan tavrı, grup bütünlüğünün öne çıkan karakteristik özelliğidir.

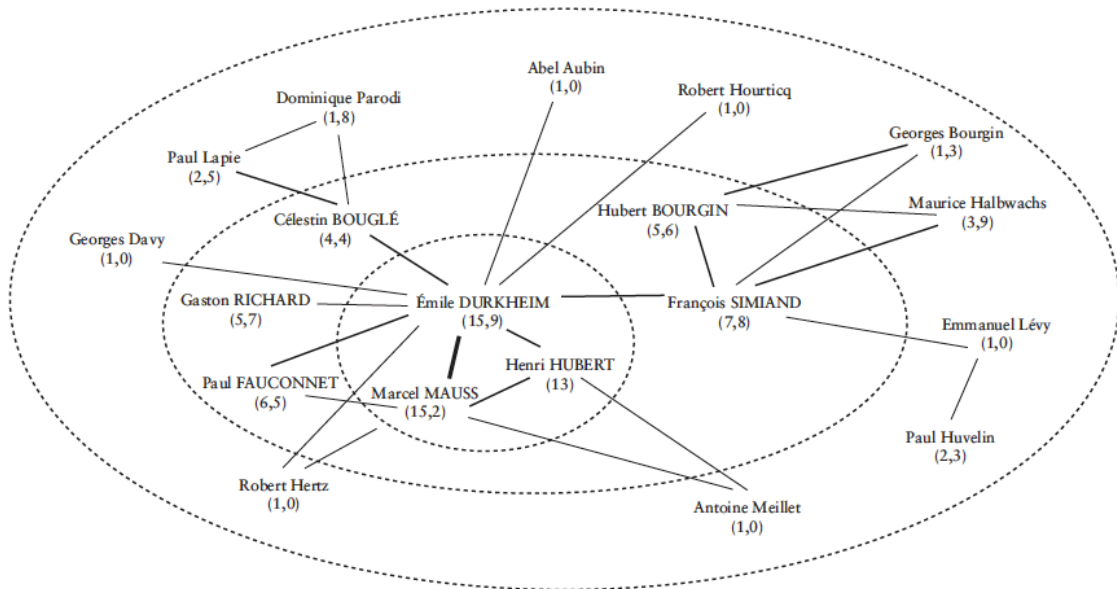
Durkheim ekolünün grup bütünleşmesini sağlayan bir diğer unsur, Dreyfus olayının siyasi konjonktür üzerinde yarattığı entelektüel atmosferdir. Durkheim işbirlikçilerinin tamamına yakını, Dreyfus davasının karşıtlarından oluşmaktadır. *Notes critiques-sciences sociales* dergisi (1900-1906) ve *L'Humanité* (1904) gazetesi etrafında birleşerek Dreyfus'un suçsuzluğunu savunan ortak entelektüel tutumlarını ortaya koymaktadırlar (Bkz. Prochasson, 1993). *L'Année*'yi oluşturan grubun Dreyfus davası karşısında gösterdiği sivil ve siyasi tutumun tutarlılığı ve davanın Dreyfus lehine sonuçlanması, daha önce ifade ettiğimiz üzere, *L'Année* ekibine ve sosyolojinin kurumsallaşmakta olan konumuna entelektüel prestij kazandırmıştır. Durkheim için toplumsal meseleler ahlakidir, bu yönüyle Dreyfus davası toplumsal bütüne olan ilişkisi bağlamında bir olgu olarak bu ahlaki ve siyasi kaygıyı dayatmaktadır. *L'Année* ekibinin bu konudaki tutumunun grup bütünlüğü ve etkisi, üyelerinin üniversitelerde pozisyonlar elde etmesine imkân tanıyan entelektüel ağına oluşumunda etkiye sahiptir. Bu durum, *L'Année*'nin epistemik birlikteliğinin yanı sıra, siyasal pozisyonları barındıran bir grup olduğunun göstergesidir.

L'Année'ye katkı sunan işbirlikçilerin eğitim nitelikleri göz önüne alındığında, ilk sayıda Durkheim dahil, katkı sunan 12 ismin 8'i felsefe, 2'si tarih, biri gramer *agrégation*'una, bir diğeri ise hukuk alanında doktora sahiptir. Durkheim'ın kendisi gibi işbirlikçilerin 6'sı *École Normale Supérieure* mezunudur. *L'Année*'nin ilk serisi boyunca toplam 46 işbirlikçi katkıda bulunmuştur (Nandan, 1980, s. 501). Ancak bu sayı içerisinde, tek bir sayıya tek seferle sınırlı olmak üzere katkıda bulunanlar da yer almaktadır. 16 kişi sadece tek bir sayıya katkı sunmuştur. Lukes'un (1972) dergiye katkı sunanları listelediği 46 kişilik ekip içerisinde 3 sayıdan fazla olmak üzere süreklilik arz eden bir biçimde katkı sağlayanlar 20 kişiden oluşmaktadır (s. 655). Besnard'ın (1983) sağladığı veriler, işbirlikçilerin analizlere sağladığı katkıların oranı

üzerinden çekirdek ekibi ve bu merkeze yakın isimleri belirlemektedir. Aşağıda yer alan diyagramda, parantez içerisinde verilen rakamlar, *L'Année* üyelerinin en az 1% olmak üzere eser analizlerine sunduğu katkının oranını göstermektedir.

Görselde yer alan 19 kişi, analizler bölümüne sunulan katkının toplam %91,9'unu gerçekleştirmiştir. İç içe geçen dairesel çizgiler, *L'Année*'de yer alan iş birlikçileri, katkıları oranında gruplandırmaktadır. Merkezde yer alan çekirdek ekip toplam katkının %44,1'ine sahiptir. Bu yönüyle, Durkheim, Mauss ve Hubert neredeyse analizlerin yarısına yakın bir katkı oranına sahiptir ve çekirdek ekip olarak öne çıkmaktadır. İkinci dairede yer alan isimler %30 oranında katkı sağlamıştır. Son dairede yer alan üyeler ise, %17,8 katkıya sahiptir. Bu 19 kişilik merkezi kadronun dışında, katkıları %1'den az olan 20 kişi bulunmaktadır. Bu isimlerin, *L'Année*'nin etkinliğinde ve yaygınlaştırılmasında oynadığı rol göz ardı edilmemelidir. Diyagramda, isimler arasında yer alan çizgiler ise, ekip üyeleri arasındaki iş birliğinin yoğunluğuna ve yakın ilişkilere dikkat çekmektedir. Sonuç olarak, Durkheim ekolü ve Fransız sosyoloji okulu ile özdeşleştirilebilecek bu isimler, *L'Année*'nin merkezi kadrosunu oluşturmaktadır.

Şekil 2: *L'Année sociologique*'in (1898-1913) İş Birlikçiler Ağı

Kaynak: Veriler Besnard'a (1983, ss. 27-32), ağın görselleştirmesi Steiner'e (2005, s. 12) aittir.

3.2.3. Editoryal Organizasyonu

L'Année, özgün makaleler ve analizler olarak iki temel bölüm içermektedir. Bunların yanı sıra, ilk serisi boyunca sadece üç kez yayınlanan ancak derginin organizasyonel yapısı açısından kritik öneme sahip, Durkheim tarafından yazılan önsözler bulunmaktadır. Bu yönüyle *L'Année* üç temel bölüm etrafında değerlendirilebilir. Bir sonraki bölüm olan özgün makaleler ilk 9 sayıda yayınlanmıştır. *L'Année*'nin ilk serisinde toplam 22 özgün makale yer almaktadır. Bunların sadece 3'ü yabancı yazarlara (Simmel, Steinmetz ve Ratzel) aittir. Durkheim'ın 6 makale ile katkıda bulunduğu bu bölüm, Analizler bölümünün önemli ölçüde yabancı eserlerin incelemesini içerdiğini göz önüne aldığımızda, özgün makaleler bölümü ağırlıklı olarak, Fransız sosyoloji okulunu oluşturan isimlerin çalışmalarını içermektedir. Özgün makaleler ilk seri boyunca, toplam 1.349 sayfa ile dergi içeriğinin %16,8'ini oluşturmaktadır. Buna karşın, analizler bölümü %83,2'lik bir hacme sahiptir. Bu durum, *L'Année*'nin baskın bir biçimde analizlerden oluşan bibliyografik yapısına işaret etmektedir.

L'Année'nin ilk serisinin analizler bölümleri yaklaşık 5000 analiz ve bibliyografik not içermektedir. Bunların içerisinde, toplam 2521 eser analizi yer almaktadır. İncelemeye konu olan eserlere atfedilen sosyolojik ilgi ve önemle orantılı bir şekilde analizler; bir paragraftan oluşabildiği gibi sayfalarca uzunlukta olabilmektedir. Analizlerin büyük bir bölümü, farklı dillerden eserlerin incelemelerini içermektedir. Analiz edilen eserlerin üçte birine yakını Fransızca menşeli iken; yabancı dillerde analiz edilen eserler üçte ikisinden fazlasını oluşturmaktadır. Bu oransal dağılım analizlerin konu edildiği bölümde daha ayrıntılı incelenecektir. Analiz edilen eserlerin yaklaşık yarısını Almanca eserler oluşturmaktadır. Bu dikkat çekici oran, Fransa'da sosyal bilimlerin gelişiminin tarihsel bağlamında Alman akademisi ile arasında gerçekleşen etkileşimi ve rekabeti yansıtmaktadır. *L'Année*'de ayrıca, İngilizce, İtalyanca ve İspanyolca ve oldukça küçük paylara sahip diğer dillerden eserlerin analizleri yer almaktadır. Avrupa'nın farklı coğrafyalarında gelişen ve farklı dillerde yayımlanan sosyal bilimler çalışmaları uzun soluklu ve sıkı bir analize tabi tutulmaktadır. Bu durum Fransız sosyoloji okulu ile anılan *L'Année*'nin uluslararası

karakterini ve oryantasyonunu belirginleştirmektedir. Ayrıca, Fransız sosyolojisinin farklı ülkeler karşısındaki konumunu keskinleştirmesine hizmet etmektedir.

L'Année'nin analizler bölümü, eserlerin tanıtımından öte amacına matuf metodolojik bir yapıya ve işleyişe sahiptir. Bibliyografik notlar ise, sosyolojiyi ilgilendirdiği düşünülen eserlerin künyesini vermektedir. Bu künyelere, kimi zaman birkaç satırlık açıklayıcı notlar eşlik etmektedir. Analizler ise eserlerin sosyolojik tahlillerini yapmaktadır. Durkheim'ın ifade ettiği üzere, analizlerin amacı “övgü, suçlama, iyi ve kötü puanlar dağıtmak değildir” (1998, s. 87). Durkheim'ın *L'Année*'ye atfettiği temel amaç doğrultusunda, diğer alanlardaki akademik eserlerden, sosyolojik malzeme ve kavrayışlar çıkarmaktır. Ona göre, bir eserin kötü olduğunu söylemek için “tek bir sayfayı bile boşa harcamak faydasızdır” (1898, s. x). Esas olan, diğer alanlardaki eserlerin metodolojik analizi ile sosyolojik bilgi devşirmek ve sosyolojinin araştırma alanını inşa etmektir.

Durkheim, *L'Année*'de üretilen analizleri kendi içerisinde temel ve alt bölümlerden oluşan bir kategorizasyon içerisinde tasnif etmektedir. Bu tasnif, *L'Année*'nin temel misyonu olan sosyolojik bilginin inşasında ve organizasyonunda önemli bir işleve sahiptir. *L'Année*'nin analizlerinin kategorize edildiği yedi temel bölüm sırasıyla; genel sosyoloji, din sosyolojisi, ahlak ve hukuk sosyolojisi, suç sosyolojisi ve ahlaki istatistikler, ekonomi sosyolojisi, sosyal morfoloji ve çeşitli (*divers*) başlıkları altında sınıflandırılmaktadır. Bu bölümlerin başında yer yer kısa önsözler (*introduction; avant-propos*) ve uyarılar (*avertissement*) yer almaktadır. Bu kısa önsözler ve uyarılar, ilgili bölümün eser analizlerine veya daha alt tematik bölümlerine ilişkin yürütülen analizler hakkında alana özgü açıklamalar içermektedir. Yanı sıra, bizim çalışmamız açısından, derginin amacına ve işlevine ilişkin önemli veriler barındırmaktadır. Çalışmanın saha kısmı olarak nitelendirebileceğimiz analiz bölümünde, bu veriler yeri geldikçe tematik bir şekilde işlenecektir.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında dergi, üç kategori halinde ele alınacaktır. Birinci kategori önsözler, ikincisi özgün makaleler, üçüncüsü ise eser analizlerini içerecektir. İlk ve ikinci kategoriler, içeriğinin ortaya çıkardığı temalar eşliğinde analiz edilecektir. Üçüncü kategori ise, doğrudan analiz edilen eserlerin başlıklarının

analizini ele alacaktır. Araştırmanın tasarımında belirtildiği üzere, bu kategoride seçilen eserlerin bizatihi kendileri analize konu olacaktır.

L'Année'de yer alan özsözler (*préfaces*) sosyolojik bilginin inşasında nasıl bir yöntemin izleneceğini sunmaktadır. Bu sebeple, önsözler sosyolojik bilgi sürecinin inşasına dair kısa ancak özlü ve kapsamlı bir yol haritası olarak değerlendirilebilir. Özgün makaleler ise (*mémoires originaux*) bu inşa sürecinin gerçekleştirildiği örneklikleri teşkil etmektedir. Özgün makaleler ve eser analizleri bölümleri, ayrıntılı bir şekilde inceleneceği üzere, söz konusu yol haritasında; sosyolojik bilginin inşa edileceği iki temel bölümü teşkil etmektedir. Çünkü bu bölümler, önsözde ortaya konan *L'Année*'nin sosyoloji disiplini kurumsallaştırma programının uygulama alanı şeklinde düşünülebilir. Şu hâlde, önsözlerin sosyolojik bilginin inşasına, sosyoloji disiplinin sınırlarına ve metoduna ilişkin perspektif sunduğunu, makalelerin bu perspektife ilişkin model teşkil ettiğini ve eser analizlerinin, *L'Année*'nin hedeflediği bu perspektiflerin icrası niteliğinde olduğunu ifade edebiliriz. Bu bütünlük yapıyı ve iç içe geçişleri göz önünde tutarak dergiyi analiz etmek gerekmektedir.

3.3. Sosyolojinin Kurumsallaşma Manifestosu: Önsözler (Préfaces)

Bilimsel dergilerde yer alan editoryal önsözler, söz konusu yayınların amaç ve kapsamalarının belirlendiği, entelektüel vizyonlarının ortaya konduğu bölümleri teşkil etmektedir. Bu metinler, bir giriş niteliği taşımaktan öte, editörlerin derginin bilimsel misyonunu, kurumsal stratejilerini ve araştırma gündemini aktardığı, derginin ayrıcalıklı kimliğine dair sembolik önem taşıyan unsurları öne çıkardığı; varoluşsal önem taşıyan bir araç olarak hizmet eder. Bu işlevler, bilimsel bir araştırma mekânı olmanın ötesinde, henüz gelişmekte olan bir disiplini kuracak bir platform olarak tasarlanmış *L'Année* bağlamında düşünüldüğünde, ayrıcalıklı bir önem atfetmeyi gerektirir. Fransız sosyolojisini kurumsallaştırma projesinin kolektif organı olan *L'Année* için bu önsözler, disiplinin inşasını gerçekleştirmeyi hedefleyen taahhütlerin ilanını içermektedir. Bu yönüyle önsözler, perspektif iddiasında bulunmaktadır. Bu sebeple, sosyoloji disiplini kurumsallaştırma aygıtı olarak rol oynayacak *L'Année*'nin, onun meşruiyetini nasıl kuracağını manifestosu niteliğindedir. Durkheim tarafından kaleme olan bu önsözler, bu doğrultuda *L'Année*'nin kolektif

ıcrasının *sui generis* doğasını yansıtmaktadır. Sosyoloji disiplinin alanının şekillenmesinde, *L'Année*'nin stratejik ve epistemolojik işlevlerini, kolektif düşünsel vizyonunu içermektedir. Disiplin kuran; bir başka deyişle oyunun kurallarını (*règles du jeu*) belirleyen *L'Année*'de yer alan önsözlerin, çalışmamız kapsamında, saha verisi olarak kabul edilmesinin ve müstakil bir başlık eşliğinde incelenmesinin gerekçesi, bu noktaya dayandırılabilir.

Durkheim ve arkadaşlarının *L'Année* dergisi etrafında ürettikleri yayın faaliyetlerinin kaşımıza çıkardığı ilk sonuç, derginin yeni şekillenmekte olan bir disiplinin sınırlarını, kapsamını ve bilgisini inşa ettiğidir. Bunun ipucunu Durkheim *L'Année*'de yer alan ilk önsözün hemen başında verir. Derginin varoluş gerekçesini ve misyonunu ifade ederken öncelikli amacını; sosyolojinin bilgi inşası olarak belirtir. Bu durum, henüz gelişmekte olan disiplinin epistemolojik zeminini üretme çabası olarak değerlendirilebilir. Ona göre ancak bu sayede, disiplinin sınırları ve kapsamı belirginleştirilebilir ve bilimsel meşruiyeti sağlanabilir. İlk önsözde yer alan derginin amacı, dergide yer alan makalelerle ve eser analizleri ile gerçekleştirilmeye çalışılır.

Önsözlerde yer alan önemli vurgulardan birisi bilimin kolektif doğasıdır ve esasında *L'Année* bunu gerçekleştirmeyi hedeflediğidir. Çünkü Durkheim'a göre bilimin nesnel olması için bireysel çabaları aşması gerekmektedir. Ancak kolektif girişimler nesnel dolayısıyla bilimsel bilgiler üretmeye imkân sağlamaktadır. Durkheim bu durumu, derginin ilk önsözünde *L'Année*'nin ayrıcalıklı niteliğini ifade ederken şu şekilde sunar:

“Yukarıda ortaya konan ilkelere göre anlaşılan bir grup araştırmacı, çabalarını birleştirdi. Belki de bu ortak girişim doğrultusunda kendiliğinden oluşan bu uzlaşma, önemsiz bir olgu değildir. Şu ana kadar sosyoloji, genellikle son derece bireysel bir alan olarak kaldı; doktrinler bilim insanlarının bireyselliğine sıkı sıkıya bağlıydı ve ondan ayrılmaları mümkün değildi. Oysa bilim, nesnel olduğu için esasen kişisel olmayan bir alandır ve yalnızca ortak bir çaba sayesinde ilerleyebilir.” (1898, s. viii).

Bu alıntıdan anlaşılacağı üzere *L'Année* bir dergi olmanın çok ötesinde bir amaçla kurulmuştur. Esasında bir *epistemik cemaat* oluşturmaktadır. Bu, yeni bir bilim inşa etmeye çalışan, kendiliğinden uzlaşmış bir grup düşünürün *ekolleşme* serüveninin ürünüdür. Bu ürün, her şeyden önce yeni bir disiplini inşa etmekle kendini mesul tutmaktadır. Bu sebeple, önsözlerin tamamı bütüncül bir gözle incelendiğinde sosyolojik bilginin inşasının nasıl gerçekleştirileceği, bir disiplinin kapsamının ve sınırının nasıl belirleneceği ve yeni şekillenen disiplinin nasıl bir metodik zemine oturacağını; temel meseleler olarak işlendiği görülmektedir. Bu meseleler müstakil tartışmalar olarak önsözlerde bulunmamaktadır. Daha ziyade, özgün makalelerin ve eser analizlerinin nasıl bir mantıkla ve Durkheim'ın deyimiyle 'yeni bir ruhla' üretildiğine dair bilgiler içermektedir. Önsözlerde yer alan, özgün makaleler ve eser analizlerine ilişkin değiniler, manifesto niteliğinde kabul edilecek üç meseleyi karşımıza çıkarmaktadır.

3.3.1. Sosyolojik Bilginin İnşası

Bir disiplinin kullanacağı bilgiyi inşa etmesi, o disiplinin şekillenişinin öncül koşulu olarak kabul edilebilir. Müstakil bir disiplin ortaya koymak, diğer disiplinlerden farklı bir bilgi üretiminin, kullanımının ve yaygınlaştırılmasının kabulü ile mümkündür. Söz konusu disiplin sosyoloji olduğunda da ilk ve temel soru bu yeni şekillenmekte olan bilginin kaynağının, niteliğinin ve tasnifinin nasıl olacağı ve bu unsurların diğer disiplinlerden nasıl farklılaşacağıdır. Durkheim ve arkadaşları bu durumun farkındalığında sosyolojik bilginin nasıl inşa edileceğini temel bir mesele olarak gündemine almıştır. Bu sebeple dergiyi tematik bir analize tâbi tuttuğumuzda, önsözler kısmında karşımıza çıkan öncelikli tema, sosyolojik bilginin inşasıdır. Bu tema üç ana başlıkta sunulmaktadır. Bunlar; *sosyolojik bilginin kaynağı*, *sosyolojik bilginin niteliği* ve *sosyolojik bilginin kategorizasyonudur*.

Sosyolojik Bilginin Kaynağı: Sosyolojik bilginin inşası, sıfırdan üretilmeyecektir. Zira, sosyal evrene ilişkin bilme girişimlerimiz, toplumsal yaşamın farklı veçhelerini ele alan özel bilimler tarafından dağınık ancak verili bir biçimde yürütülmektedir. Bu doğrultuda, sosyolojik bilginin kaynağını teşkil edecek malzemeler, bu diğer özel alanlardan çekilip alınmalı, bir başka deyişle devşirilmelidir.

Sosyoloji, diğer disiplinlerden elde edilecek kolektif gerçeğin doğasına ilişkin olguların bilgisine ihtiyaç duymaktadır.

“Sosyologların acilen ihtiyaç duyduğuna inandığımız şey, özel bilimlerde yapılan araştırmalardan—hukuk tarihi, ahlak, dinler, moral istatistik, ekonomi bilimleri, vb.—düzenli olarak haberdar olmaktır, zira sosyolojinin inşa edilmesi gereken malzemeler burada bulunur. Bu ihtiyaca yanıt vermek, öncelikle bu yayının amacıdır.” (Durkheim, 1898, s. i).

Bu alıntıdan anlaşıldığı üzere, sosyolojinin bilgi kaynağı, mevcut diğer özel bilimlerde hali hazırda bulunmaktadır. *L'Année*, bu özel alanlarda yürütülen çalışmaların periyodik analizleri aracılığıyla, metodik olarak denetlediği ve dönüştürdüğü ham verileri düzenleyerek, sosyolojinin bilgi kaynağına aktaracak ve tasnif edecektir. Makaleler ile de bu bilgi kaynaklarının sosyolojik bilgiye dönüştürülmesi örneklendirilecektir. Bu yönüyle Durkheim ve arkadaşları, *L'Année*'yi salt bilimsel bir araştırma dergisi olarak değil, sosyolojiyi disiplininin kurumsallaşması için gerekli epistemolojik alanı üreteceği bir araç (laboratuvar) olarak konumlandırır. Sosyolojinin mevcut bilimsel durumunda, sosyolojik araştırmaların azlığı göz önüne alındığında, henüz doğmakta olan disiplinin öncelikli ihtiyacı, bu araştırmaların gelişimini hızlandırmaktır. Bunun için belirlenen yol, diğer özel alanlarda yer alan verilerin, sosyologların kullanımına sunulmak üzere metodik bir biçimde seçilip ayıklanması ve aktarılmasıdır. Bu yolla, sosyoloji diğer disiplinlerde yer alan dağıntık verileri, sosyolojik bilginin niteliğine uygun bir biçimde kendi alanına aktarmaktadır. Sosyoloji, veri tabanı olarak belirlediği bu özel bilimlerden sosyolojik olguları devşirerek, beslenmelidir. Bu ise ilerideki temalarda ayrıntılı bir şekilde görüleceği üzere farklı disiplinlerle yaklaşmayı veya uzaklaşmayı gerektirmektedir.

Sosyolojik bilginin inşasında bilginin kaynağı kadar bilginin niteliği de önemlidir. Hangi niteliklerdeki bilgilerin devşirileceği ve bunların sosyolojik bilgi olarak kullanılacağı bilginin niteliğini kapsamaktadır. Önsözler, söz konusu niteliğin belirlenmesi açısından oldukça önemlidir. Çünkü makaleler ve eser analizleri ile

sosyolojinin kurumsallaşması ve sınırları inşa edilirken, hangi nitelikteki bilgilerin işlevsel olduğu önsözlerde bir perspektif olarak sunulmaktadır.

Bilginin Niteliği: Sosyolojik bilginin niteliği, sosyolojinin ilgileneceği olguların bilgisinin nasıllığı ile ilgilidir. Sosyoloji, kolektif gerçekliğin veçheleri olan tüm toplumsal olgularla ilgilenmektedir. Durkehim’a göre bu olgular “sadece birbirlerinden soyutlanarak anlaşılamayacak kadar birbirlerine bağlı olmakla kalmazlar, aynı zamanda temelde aynı doğaya sahiptirler; aynı gerçekliğin, yani sosyal gerçekliğin farklı tezahürleridirler” (1899, s. ii). Sosyolojik olguların birbiriyle toplumsal yaşamın kolektif gerçekliğinin doğası gereği, onun diğer alanlarda yansımaları olan aynı cinsten farklı biçimlerinin bilgisine nüfuz etmek gereklidir. Örneğin, bir iktisatçı, ahlak biliminde (*science des moeurs*) yer alan kendi inceleme nesnesi ile türdeş olguların bilgisine sahip olmalı, yanı sıra bu ortak nesne için aynı yöntemi uygulamalıdır. Dolayısıyla sosyal bilimlerin bütün alanları, sosyolojik bilginin inşası için kullanılabilirlerdir. Bu sebeple, sosyolojik bilginin öncelikli niteliği kolektif gerçekliğin doğasına ilişkin olmasıdır ki, sosyal bilimlerin tüm verileri bu doğa ile organik olarak iç içe geçmiş haldedir. Önsözlerde, sosyolojik bilginin niteliğinin bu denli kapsamlı ve kuşatıcı bir biçimde tanımlanması, Durkheim’ın sosyolojiyi sosyal bilimlerin tüm alanlarını kapsayan şemsiye bir bilim olarak gören vizyonu ile ilintilidir.

L’Année, önsözlerde eser analizleri aracılığıyla mümkün olduğunca kapsamlı bir biçimde inceleyeceğini taahhüt ettiği sosyal olgular içerisinde, dinsel olgulara öncelikli bir konum ve önem atfetmektedir. Eser analizlerinin, sosyolojik bilginin kategorizasyonunu içeren temel bölümler, içerisinde din sosyolojisi, kapsam ve hacim bakımından ilk sırada gelmektedir. Durkheim, dinsel olgulara verdikleri bu önceliğin nedenini açıklar.

“İnsanlar bu tür bir olguya verdiğimiz önceliğe şaşkınlıkla, ancak bunun nedeni diğerlerinin -ya da en azından neredeyse tüm diğerlerinin kendisinden türettiği mikrop olmasıdır. Din, başlangıçtan beri, ancak karışık bir halde, ayrışarak, belirlenerek ve kendileriyle binlerce şekilde

birleşerek kolektif yaşamın çeşitli tezahürlerini doğuran tüm unsurları içinde barındırır” (1898, s. iv).

Diğer bütün toplumsal olguların kaynağı olarak görülen dinsel olgulara,⁹⁶ ilksel biçimlerinden günümüze ulaşan formlarına değin, toplumsal yaşamın tüm kolektif gerçekliği sinmiştir. Bu yönüyle, kolektif temsillerin, toplumsal olarak inşa edilen inanışların, değer ve anlam sistemimizin kaynağıdır. Durkheim’ın bir ahlak bilimi yaratma (sosyolojiyi kurumsallaştırma) düşüncesinin temelinde, yeni toplumsal düzenin inşası için gerekli ahlakın tesisi yer almaktadır. Bu bağlamda, dinsel olguların kolektif bilinci oluşturan ve toplumsal yaşamımızı düzenleyen ortak norm ve değerlerin kaynağı oluşu ve günümüzdeki biçimleri üzerindeki etkisi, onun öncelikli konumunu ve niteliğini belirlemektedir.

Durkheim sosyolojisinin merkezi entelektüel kaygısını oluşturan *dayanışma* ve *toplumsal düzenin tesisi* için dinsel olguların incelemesi hayati önem taşımaktadır. Bu durum esasında Durkheim’ın düşüncesinde bir dönüm noktasına işaret eder. 1895’te, dinin toplumsal yaşamın temellerini oluşturduğunun, bir *keşif* olarak, farkına vardığını ilan eder. *Le suicide*’in (1897) ardından Durkheim’ın bireysel ve *L’Année*’ye eşlik eden kolektif çalışmaları, dinsel olgular üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmalar en nihayetinde, *Les formes élémentaires* (1912) eseriyle bir birikim olarak netice verir. Bu ilgi, göreceğimiz üzere, *L’Année*’de yer alan özgün makalelerin teorik ve eser analizlerinde verdiği öncelikli konuma ve geniş kapsama yansımaktadır.

Kollektif gerçekliğe ilişkin tüm bilimlerden kapsamlı ve kuşatıcı bir şekilde bilgi devşirilmesi kendisini en somut haliyle eser analizlerinde göstermektedir. Gerek eser analizlerinin hacmi gerekse niteliği, sosyolojinin ne olduğuna ve sosyolojik bilginin niteliğine ilişkin yol haritası sunmaktadır. Nitekim *L’Année*, eser analizleri aracılığıyla inceleme nesnesi olan sosyal olguları diğer alanlarda tespit etme girişiminde bulunmaktadır. Daha önce ifade ettiğimiz üzere, bu onun çok yönlü işlevinin bir

---

⁹⁶ Durkheim, dinsel olguların toplumsal yaşamın bütününe kapsayan kolektif gerçekliğin kökenini oluşturduğunu ileri sürerken, bir hususta temkinli olunması gerektiğine dikkat çeker. “Sorabileceğimiz en fazla şey, ekonomik örgütlenmenin bir istisna olup olmadığı ve başka bir kaynaktan türeyip türemediğidir; böyle düşünmesek de, sorunun saklı tutulması gerektiğini kabul ediyoruz” (1898, s. iv).

çıktısıdır. Sosyolojik bilgi arayışı, onun niteliğini belirlemeyi gerekli kılmaktadır. Diğer özel bilimlerde yer alan tüm olgular, alanın gelişmişlik derecesine bağlı olarak, incelemeye hazır ‘bilimsel bir olgu’ olarak hazır halde bulunmamaktadır. Bu sebeple, bu niteliğe sahip olgular seçilmeli, mümkün olduğunca düzenlenmeli, nesnel ve anlamlı olgulara dönüştürülmelidir (1898, s. vii).

Sosyolojik bilginin inşasında bilginin kaynağının ve niteliğinin çeşitliliği, ayrıca onun aynı türden olguları bir arada inceleme gereksinimi, bu bilgi türünün ve birikiminin kategorizasyonunu zorunlu kılmaktadır. Bu noktada önsözlerde, baskın bir şekilde vurgulanan bir üçüncü unsur karşımıza çıkmaktadır. Bu, sosyolojik bilginin kategorizasyonudur.

Sosyolojik Bilginin Kategorizasyonu: Sosyolojik bilginin inşasına yönelik, bilginin kaynağını ve niteliğini belirleme aşamaları, *L’Année*’nin analizler aracılığıyla rafine ettiği ve kendi alanına aktardığı sosyolojik bilginin kategorizasyonu girişimi ile tamamlanmaktadır. Durkheim bu girişimi, *L’Année*’nin temel görevlerinden biri olarak tanımladığı “sosyolojinin doğal çerçevelerini aşamalı olarak belirlemek” (1901, s. 434) olarak ifade eder. Bu görev, sosyolojinin alt dallarının *teşekkülü*, sosyolojinin *uzmanlaşması* ve *istikrarı* açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çerçeveler (sınıflandırmalar) ampirik verilerle inşa edilmektedir ve ‘bu ilkel sınıflandırma’⁹⁷ her geçen yıl iyileştirilmeye çalışılmaktadır. *L’Année*’nin analizler bölümünde yer alan bu kategorizasyon, sosyal bilimlerin bütününe kapsayan ve bölümlere ayıran bir yapıyı temsil etmektedir. Bunun ilk adımı, taşıdıkları ilgi ve sorunlara karşılık gelen eserlerin analizlerini aynı cins ve türden sınıflandırmalara tabi tutmaktır. Durkheim’ın ifadesiyle bu ‘gruplamalar’, olguların bilgisini taşıyan analizleri, “birbirini tamamlayacak ve aydınlatacak şekilde bir araya getirmekte ve bu yakınlaştırmalar başlı başına faydalı olabilecek karşılaştırmalar oluşturmaktadır” (1898, s. vii). Bu tasnif, olguları kendi türünden olgularla açıklamayı ilke edinen sosyolojinin, vazgeçilemez bulduğu karşılaştırma yöntemini kolaylıkla uygulamasına imkân tanıyacak zemini sağlamaktadır.

---

⁹⁷ İlkel sınıflandırma tabiri Durkheim’ın ifadesi olduğu için olduğu gibi korunmuştur.

L'Année'nin, sosyolojik bilginin niteliğini tanımlama girişimlerinde ortaya koyduğu üzere, diğer disiplinlerde yer alan tüm bu farklı olgular arasında yakın bir akrabalık bağı vardır. Bu bağ, kolektif gerçekliğin kendisidir. Ancak bu disiplinlerin çoğu, olguların sosyal sisteme sıkı sıkıya bağlı doğasına kördür. Örneğin, din bilimi ele aldığı inanç ve ritüelleri, politik ekonomi ise üretim ve değer gibi olguları basit güdülerin birer ürünü olarak görür ve kolektif biçimlerden bağımsız bir biçimde onların sadece kaydını tutmaktan öteye geçemez. Bu nedenle, Durkheim'a göre (1898) "üstlenilmesi gereken acil ve gerçek anlamda sosyolojik bir görev vardır: tüm bu özel bilimleri sosyolojinin dalları haline getirmek için çalışılmalıdır" (s. ii). Sosyolojinin kapsamını ve sınırlarını belirleme amacını taşıyan bu görev ancak sosyolojik bilginin tanımlanması ve kategorizasyonu sayesinde gerçekleşebilir. Bunu yapmak için ise, olguların ayrıntılarına nüfuz etmek ve onları "mümkün olduğunca yeterli bir şekilde ifade eden tiplere ve yasalara indirgemek ve bunu sosyolojik bir ruhla" (s. iii), bir başka deyişle, *sosyolojik olarak yapmak* gerekmektedir.

Sosyolojik bilginin kategorizasyonu, Durkheim'ın başlangıçtan itibaren sosyolojiyi, sosyal bilimlerin bir sentezi olarak tasarlayan vizyonu ile beraber düşünüldüğünde, sosyolojinin ve ona bağlı 'özel bilimlerin' (alt dalların) ilişkisini keşfetmek açısından ayrıca önem kazanmaktadır. Sosyolojinin uzmanlaşması için bu özel alanlarla birleşmesi, en azından onları dönüştürdükten sonrası birleşmesi gerekmektedir. Durkheim'ın *yeni bir ruh* olarak ifade ettiği bu birlikteliğin gerçekleşmesi için ilişkiler kurmaktan ziyade "cinsler ve türler oluşturmak" (1899, s. i) gerektirmektedir. *L'Année*'de belirlenen bu doğal çerçevelerin, sosyolojinin bu özel bilimlerle bağına kendine özgü türler cinsinden tasnifi, sosyolojinin alt dalları ve araştırma alanlarını haritalandırmaktadır. Sosyal bilimlere evreninde yer alan toplumsal olguların sistematik bir biçimde incelenmesine imkân tanıyan bu kategorizasyonun, sosyolojik bilginin alt alanlarının kurumsallaşmasını sağlamaktadır. Örneğin, derginin ilk cildinde analizlerinde yer alan temel bölümlerin (genel, din, ahlak ve hukuk, suç ve istatistik, ekonomi ve çeşitli) içerisinde genel sosyoloji altında, sosyal ve özel psikoloji alt bölümü, derginin son iki sayısında sırayla, sosyal psikoloji ve kolektif psikoloji olarak yer almaktadır. Bu durumun, din sosyolojisi ve ekonomi

sosyolojisi gibi günümüzde halen sosyolojinin alt disiplinlerini teşkil eden belirgin örnekleri bulunmaktadır.

Sosyolojik bilginin örgütlenmesine imkân tanıyan sınıflandırma sistemi, aynı zamanda birbirlerinden bağımsız olarak gelişen özel bilimleri, ‘mantıksız ayrımlardan’ kurtarmaktadır. Durkheim, özel alanlarda bulunan birbiriyle uyumsuz olguların bir arada bulunabildiğinden, aynı türden olguların ise farklı alanlarda dağınık bir biçimde bulunduğuna dikkat çeker. Örneğin, Almanya’da *Völkerkunde* (etnoloji) gelenek ve dini inanışlardan konut ve ekonomi gibi birbirinden çok farklı olguları içermektedir. Öte yandan, demoloji ve coğrafya gibi birbiriyle çok yakın ilişkide bulunması gereken alanlar, birbirine uzak konumlara sahiptir. Bu sebeple, “yeni sınıflandırmanın mevcut olanların yerini alması önemlidir. Çünkü bilimin ilerlemesine, ele aldığı sorunların yanlış sınıflandırılmasından daha zararlı bir şey olamaz” (ss. iii-iv). Ancak Durkheim’in ikinci sayıda (1899) bahsettiği üzere rasyonel olarak organize edilmiş çerçevelere ulaşmak, tatmin edici bir şekilde düzenlemek için henüz erkendir. Çünkü sosyoloji kurumsallaşma safhasının ilk evresindedir. İkinci sayının ilk sayıya göre kaydettiği ilerlemeyi hatırlatan Durkheim, “mümkün olduğunca rasyonel bir şekilde kategorize” (s. vi) etmeye çalıştıklarına dikkat çeker. Daha önce ifade ettiğimiz üzere, bu kategorizasyonu her geçen sene mükemmelleştirmektedirler. İkinci sayıda yer alan yeni temel bölüm sosyal morfoloji bunun bir göstergesidir. Bu ayrımların sınıflandırmasını her geçen yıl geliştiren *L’Année*’nin 10. sayıdan itibaren her 3 yılda bir yayınlanan formatı, analiz edilen eserlerin yayın aralığını ve çalışma yılını daha geniş tutmaya imkân tanımaktadır. Durkheim, şimdiye kadar uygarlık türlerini tipleştirmek için tek bir yıl içinde yeterince geniş kapsamda akraba halklarını inceleme fırsatı bulamadıklarından yakınmaktadır. Ancak bu yeni cildin formatı sayesinde, daha fazla sayıda uygarlığı bir arada tartışma imkânı elde ettiklerinden bahseder (1910, s. ii). Bu noktada, *L’année*’de ilk sayıdan itibaren bu ‘ilkel sınıflandırmanın’ tarihsel süreçte nasıl evrildiği dikkat çekicidir. Bu evrime, sahanın analizlere konu olan kısmında tanıklık edeceğiz.

Önsözlerde ifade edilen sosyolojik bilginin kategorizasyonunu, bir diğer yönüyle sentezini sağlayan, sosyolojinin “metodik benzerlik arayışını dışlamayan” bu

yeni ruh “olguların ancak türlere ve yasalara gruplandırdıklarında anlam kazandığını” (1898, s. iv) göstermektedir. Henüz yeni doğmakta olan sosyoloji disiplinin standartlaşmış alt alanlara sahip olmadığını düşündüğümüzde, bunu tanımlamaya çalışan *L'Année*'nin yetenekli iş birlikçilerden oluşan ekibin kolektif mücadelesi yerindedir. Bu yönüyle, sosyolojinin bilgi alanını biçimlendiren entelektüel bir hareketi temsil etmektedir. Bu girişimin en nihayetinde sosyal bilimler alanındaki keyfi sınırları ortadan kaldırarak sosyolojinin bilgi alanının rasyonel, analitik ve sosyolojik araştırmanın doğasına elverişli bir biçimde yeniden yapılandırılmasını içeren dolaylı katkısı sayesinde doğrudan sosyolojinin disiplinler kapsamını ve sınırlılıklarını belirlediği unutulmamalıdır.

Önsözlerde yer alan *sosyolojik bilginin inşası* teması, yeni şekillenen disiplinin sınırlarını ve kapsamını belirlemede hayati bir rol üstlenmektedir. Çünkü, şekillenmekte olan bu yeni disiplinin mevcut disiplinlerden hangi yönleriyle ayrışacağı ve benzeşeceği, doğrudan sosyolojik bilginin kaynağı, niteliği ve kategorizasyonu doğrudan ilintilidir. *L'Année*'de yer alan önsözleri dikkatli bir şekilde incelediğimizde, bu ilişki kendisini açıkça göstermektedir. Bu nedenle, bir sonraki tema *disiplinin sınırlarını ve kapsamı* olarak belirlenmiştir.

3.3.2. Disiplinin Kapsam ve Sınırları

Bir disiplinin kurumsallaşması, epistemolojik ve metodolojik gelişimlerinin yanı sıra, diğer disiplinlerle kuracağı stratejik ilişki *sayesinde* şekillenmektedir. Bu ilişki, disiplinin diğer disiplinlerle yakınlaşmasını ve ayrışmasını gerektirmektedir. Nitekim, ancak bu sayede disiplinin kurumsal kimliğini oluşturabilir; kendine özgü alanının sınırlarını ve kapsamı belirleyebilir. Disiplinlerin sınırlarının statik olmadığını, tarihsel olarak kendi aralarındaki ilişkilermeler aracılığıyla oluşturulduğunu ifade etmek gereklidir. Söz konusu disiplin sosyoloji olduğunda, bu sınırların belirlenmesini netice verecek, diğer disiplinlerle teması daha incelikli bir stratejiyi gerekli kılmaktadır. *L'Année*'nin benimsediği ve icra ettiği bu strateji, sosyolojinin bilgi kaynağı olarak belirlediği diğer özel alanları –sosyal olguların incelenmesinde– onlardan ödünç almaya gerek kalmayacak şekilde, kendi çatısı altına (alt dalları olarak) dâhil etmeyi hedeflemektedir.

Bu bağlam, Durkheim’in sosyolojiyi başlangıçtan itibaren ‘tüm sosyal bilimlerin ana matrisi’ ([1887]1970) olarak tasarladığı ve olması gerektiği yönünde öne sürdüğü vizyonu ile örtüşmektedir. Sosyolojinin diğer disiplinlerle paylaştığı ortak epistemolojik zemini –dahası, bunu kendi doğal alanı olarak belirleyen kapsayıcı konumu– göz önüne alındığında, disiplinin sınırlarını ve kapsamını belirlemek üzere izlenecek yol, “diğer özel disiplinlerin sosyolojinin meşruiyetini kabulüne olanak sağlayacak farkındalığı üretecek” (Durkheim, 1910, s. i) şekilde izlenmelidir. Bu bağlamda, Durkheim ilk sayının önsözünde *L’Année*’nin, disiplinin sınırlarını ve kapsamını belirleyecek işlevini ortaya koymaktadır. “Girişimimiz (*L’Année*) bir şekilde daha faydalı olabilir: sosyolojiden fazla uzak duran ve bu nedenle hem kendilerine hem de bize zarar veren bazı özel bilimleri sosyolojiye yaklaştırabilir. Bu sözleri söylerken özellikle tarihi kastediyoruz.” (1898, s. ii).

Durkheim’in, diğer özel disiplinleri ‘yakınlaştırmak’ olarak ifade ettiği bu perspektif, *L’Année*’yi sosyolojinin diğer disiplinlerle *mesafesini* belirlemenin bir aracı olacağını göstermektedir. Bu bağlamda, Durkheim tarih disiplinini öncelikli olarak zikretmektedir. Tarih disiplini, Durkheim’in ifadesinde dikkat çektiği üzere, ‘hem kendisine hem bize zarar veren’ olarak nitelendirdiği disiplinlerin başında gelmektedir. Ancak bu noktada, önsözlerin bütünü incelendiğinde, tarih ve felsefe dışında sosyolojinin diğer disiplinlerle olan ilişkisine yer verilmemiştir. *L’Année*’nin çalışmanın sahasını teşkil eden önemli yapı taşlarından birini teşkil eden önsözlerde, sosyolojinin diğer disiplinlerle sınır ilişkisine yer verilmemesi, bir veri olarak dikkat çekicidir. Bunun iki nedeni olduğu düşünülebilir: İlki, *L’Année*’nin disiplinin sınırlarını; epistemolojik alanı inşa etmek suretiyle belirleme stratejisi, ancak bu konuda ortak bir alanı paylaştığı ve sorunlu gördüğü özel disiplinlerle ilişkisini gündemine çekmektedir. Felsefe ile ilişkisinin –göreceğimiz üzere– yöntemin doğasına ilişkin olduğunu göz önüne aldığımızda, Durkheim’in ‘özellikle kastettiği’ ve tartışmaya açtığı tek disiplin tarihtir. Sosyoloji, tarih disiplini ile sahip olduğu ontolojik bağ sebebiyle, onunla paylaştığı ve ayrıştığı noktada bu ortak konuma itiraz etmektedir. Durkheim’in, tarihten daha özel olarak bahsetmesinin nedeni, “mevcut durumda onun sosyolojik araştırmanın kaynağı olması ve ayrıca karşılaştırmalı yöntemin doğasına daha fazla direnç göstermesidir” (1898, s. ii). İkinci bir neden ise,

tarih ile ilişkisinin (olguların ve yöntemin birliği), diğer disiplinlerle kuracağı ilişkiye bir model teşkil ettiği düşüncesidir.

Sosyoloji-Tarih Birlikteliği: Durkheim’ın, sosyoloji-tarih ilişkisini belirlemek üzere öne sürdüğü temel yaklaşım, tarih disiplinin bilimsel konumuna ve yöntemine itiraz taşımaktadır:

“Oysa tarih ancak açıklama getirdiği ölçüde bir bilim olabilir ve açıklama da ancak karşılaştırmayla mümkündür. Aksi takdirde, basit bir betimleme bile başka türlü pek mümkün değildir; çünkü tek bir olguyu, onun benzersiz veya nadir bulunan örneklerini tanımlayamazsınız *çünkü onu iyi göremezsiniz*” (s. ii).⁹⁸

Görüldüğü üzere, tarih bir bilim olarak gözlemediği olguların basit bir kaydını bile, onların ortaya çıkardığı genel sorunlarla ilişkisini ele alarak inceleyebilir. Bu durum, Durkheim’ın sosyolojik araştırmayı, edebi ve bilgelik (*érudition*) kültüründen kurtarma perspektifiyle örtüşmektedir. Esasında bilim iddiası taşıyan disiplinler, olguların kaydını tutmaktan öteye geçmelidir. Bunun yolu, en temelde karşılaştırmalı yöntemi uygulamaktan geçmektedir. Tarihsel olguların kolektif doğasının keşfi için *karşılaştırmalı* vazgeçilmezdir. Durkheim, *École*’den hocası Coulanges’in tarihsel olguları derinlemesine anlamasına rağmen, incelediği olguların etnografik benzerlerini bilmediği için, onları anlayamadığına dikkat çekmektedir. Bunu açıkladığı örnekte olduğu gibi, Roma’daki *sacer* (kutsal; dinsel) olgusunu, Polinezya *tabusu* ile karşılaştırılmadıkça *gerçek karakterini* görmek imkânsızdır. Bu noktada, şayet tarih karşılaştırmalı yöntemi benimser ve kolektif gerçekliğin doğasını keşfetmeyi başarır, “sosyolojiden ayrılmaz hale gelir” (s. iii). Ancak başından itibaren, tarih disiplinin karşılaştırmalı yöntemin doğasına ilişkin gösterdiği ‘direnç’ hesaba katıldığında, iki disiplin arasındaki bu karşıtlığı aşmak zor görünmektedir. Durkheim, bu durum karşısında çözümü, sosyoloji ve tarih disiplini arasında ‘birliktelik’ kurmakta bulmaktadır. Burada Durkheim’ın, tarihle olduğu gibi diğer disiplinlerle

---

⁹⁸ Önsözlerden doğrudan alıntılanmak suretiyle yer verdiğimiz ifadelerde yer alan italik vurgular, Durkheim’a aittir ve metnin aslında italik olarak yer almaktadır.

kuracağı ilişkinin temel perspektifi belirlemektedir. Hatırlayacağımız üzere, bu diğer özel disiplinleri sosyolojinin alt dalları haline getirme strajesidir.

Sosyoloji ve tarih disiplinleri arasında kurulacak bu birliktelik, tek taraflı olmak zorundadır. Bu, sosyolojinin kapsayıcı olacağına işaret etmektedir. Fransa’da 19. yüzyılın sonlarına doğru, tarih disiplininin sosyal bilimler üzerindeki hegemonik konumu göz önüne alındığında, sosyoloji ile sahip olduğu bu bağın farkında olan tarihçilerin sayısı oldukça azdır. Bu sebeple, sosyoloji tarihe bağımlı olmayan, “aynı zamanda tarihçi de olan sosyologlara ihtiyaç duyar” (s. iii). Böylelikle sosyoloji, tarihsel olguları ödünç almak zorunda kalmadan incelemelidir. Bu noktada, sosyoloji ile tarih disiplini arasındaki sınırlar daha da belirginleşmektedir.

“Bu iki disiplin arasında bir karşıtlık olmaktan çok, birbirine doğal olarak yönelmektedirler ve her şey, onların birbirine karışarak, her iki alanın unsurlarının birleşip bütünleşeceği ortak bir disiplin haline gelmek üzere olduklarını göstermektedir. Tarihsel olguları, sosyolog gibi görebilen tarihçiler, ya da tarihsel tekniğin tüm bilgisine sahip sosyologlar yetiştirmek, her iki alanın da ulaşması gereken amaç budur” (s. iii).

Durkheim’in yönelimi zorunlu olarak ikinci yönde olacaktır. Bu, sosyolojik yöntemle yapılan tarih lehinedir. Sosyoloji, tarihin ruhunu benimsemeli ve kendi bakış açısını ona aşılmalıdır. Bu noktada, *L’Année*’nin analizler aracılığıyla yapmaya ve göstermeye çalışacağı şeyin, bu olduğuna tekrar dikkat çekmek gereklidir. Tarih disiplini ile ilişkisinin gösterdiği üzere, sosyolojinin ilgilendiği kolektif gerçekliğin doğası gereği, diğer tüm disiplinlerle kuracağı ilişki bir *ortaklık* ekseninde şekillenmektedir. Tarih, sosyolojik bir ruhla yapıldığında toplumsal olguların kolektif ve karmaşık yapısını ele alacak nitelikte kapsayıcı olabilir ve insanlığın sorunlarını çözmeye yardımcı olabilir. Tarih disiplini için söylenenlerin tümü, karşılaştırmalı yöntemi benimsedikleri takdirde, diğer disiplinler için de geçerlidir.

Tarih ile sosyoloji disiplininin iç içe geçmiş sınır ilişkisini birbirini kapsayacak (öncelikle ikincisinin ilkini) bir birliktelik içerisinde belirleyen Durkheim, bu dalgalı hatta sosyolojinin ilgileneceği tarihsel olguların belirlenmesine (analizler aracılığıyla)

ilişkin bir kural ortaya koyar. Sadece karşılaştırmaya konu olabilecek tarihsel olgularla ilgilenilmelidir. “Bu ilke, tarihsel kişiliklerin (yasama yapıcılar, devlet adamları, peygamberler vb. gibi her türden yenilikçi kişiliklerin) rolünün araştırmanın ana veya tek konusu olduğu çalışmaları elemeye yeterlidir” (s. v). Bununla birlikte, bir ulusun tarihinde gerçekleşen hanedanlıklar ve savaşlar gibi olaylar dizisini kronolojik bir biçimde elen alan çalışmalar kapsam dışında tutulmalıdır. Anlaşıldığı üzere, sosyolojinin ele alacağı olgular, kolektif gerçekliğin doğası gereği karşılaştırmaya elverişli olmalıdır. Aynı zamanda Durkheim’ın, tarihin kronik (metafizik ve teleolojik) yaklaşımına üstü kapalı atıfta bulunduğu düşünülebilir. Burada, onun tarih anlayışını tartışmaya açmayacağız ancak, *İş Bölümü*’nde işaret ettiği üzere tarih tek bir yönde değil, dayanışma yönünde ilerlemektedir. Bu husus, tarihsel olguların karşılaştırmalı, başka bir deyişle, dayanışma içerisinde kolektif gerçekliği açıklayabileceğine işaret etmektedir.

Sonuç olarak, sosyolojik açıklamanın tarihsel olgulara duyduğu ihtiyaç, sosyolojinin tarihi yardımcı bir disiplin olarak benimsemesini ve kapsamasını zorunlu kılmaktadır. Nihayetinde Durkheim, tarihin karşılaştırmadan yoksun yöntemini ve tarihsel olguların kolektif doğasını ıskalayan yönlerini eksik bulmaktadır. Sosyolojik bir ruhla yapılacak tarih hem tarihi hem sosyolojiyi tamamlayacaktır. Tarih açısından mevcut olan bu eksiklik (sosyolojik ruh) onun bilimsel konumunu tartışmaya açarken, sosyoloji için tarih, disiplinin var olma mücadelesidir. Bu mücadele, sosyoloji disiplinin kurumsallaşmasıdır. Sosyolojinin bu doğrultuda sınırlarını kesinleştireceği bir diğer disiplin ise felsefedir.

Sosyoloji-Felsefe Ayrışması: Sosyolojinin felsefeden ayrılarak bir disiplin haline geldiği, bu bilimin tarihinde sıklıkla lakonik bir biçimde anılmaktadır. Bu, en nihayetinde sosyolojinin diğer sosyal bilimler disiplinleri gibi, onun eteğinin altından çıktığı kabulüne dayanmaktadır. Ancak sosyoloji ve felsefe ilişkisi çok daha köklü, ontolojik bir kökeni paylaşmaktadır. Birinci bölümde ele aldığımız üzere, sosyoloji adıyla anılmadığı dönemde felsefe, sosyal evreni anlamlandırma çabalarımızın yegâne kaynağı ve aracıdır. Montesquieu tarafından ilk kez sosyolojik bir ruhla (karşılaştırmalı ve ampirik bir biçimde) yürütülen felsefe pratiği, sosyolojinin bilimsel

temellerine ilk harcı koyar. Ardından sosyoloji, Comte ile başlatılan bilim olma iddiasını, bunu tam anlamıyla gerçekleştiremediği –özerk meşruiyetini kazanamadığı– durumda neredeyse yüzyılın sonuna dek, felsefe ile beraber anıldığı bir yolculukta sürdürür.

Sosyolojik araştırmaların yüzyılın ilk yarısında kesintiye uğramasının ardından tekrar filizlenmeye başlayan çalışmaların büyük bir çoğunluğu, toplumsal yaşamı oldukça sentetik bir biçimde aşırı genellemelere hapseden, ampirik kanıtlara dayanmayan felsefi spekülasyonlar içermeye devam eder. Kendisi de felsefe *agrégation*'una sahip Durkheim, spekülasyon içeren bu çalışmalara, doğrudan itiraz etmek yerine, sosyoloji için ilgi çekici veriler barındırabileceğine işaret eder. Nihayetinde, sosyolojinin bilgi alanına dahil edilebilecek kapsamı belirlemek suretiyle disiplinin sınırlarını belirginleştirme stratejisini belirlemektedir. Bu noktada, felsefe ile sosyoloji arasındaki yakınlaşmayı belirleyecek temel kuralı açıklar. “Felsefe açısından bu sınırı belirlemek kolaydı. Ahlak, hukuk ve dini inançlarla ilgili tüm doktrinler, eğer sistemli bir şekilde yürütülen düşünce yoluyla keşfedilebilecek yasaların varlığını kabul ediyorlarsa, bizi ilgilendirir” (s. v). Bu ilke, felsefe ile sosyoloji arasındaki incelikli disiplinler sınır ilişkisini ifşa etmektedir. Sosyoloji, bilim öncesi tarihindeki ilk formundan; sosyal felsefe geleneğinin devam ettirdiği, metafizik soyutlamalardan ve spekülasyondan arınmalıdır. Bu ayrışma, kolektif gerçekliğin metodik analizi sayesinde olabilir. Bu yönüyle, sosyolojinin felsefeden, yönteminin doğası gereği kopması gerektiği açıktır. Sosyolojinin henüz kurumsallaşmakta olduğu aşamada, onun felsefi bir disiplin olarak anılmasına itiraz eden Durkheim’a göre (1898) “bizim (*L’Année*) amacımız tam da sosyolojinin bu şekilde anlaşılmasına ve uygulanmasına tepki göstermektir” (s. i).

Durkheim’ın sosyolojinin felsefeden bütünüyle kopması gerektiğini öne sürdüğünü –sıklıkla ifade edildiği üzere– iddia etmek mümkün görünmemektedir. Ancak bunun aksi daha mümkündür. Buraya dek, *L’Année*’nin diğer disiplinlerle sınırlarını ve kapsamalarını belirleme stratejisinin, onların bilgi alanlarını kapsayıcı bir biçimde kendi alanına dahil etmek ve uzmanlaşması açısından alt alanları olarak tanımlama girişiminde bulunduğunu görmekteyiz. Benzer şekilde Durkheim, felsefeyi

sosyolojinin kapsamında ve daha özeldede genel sosyolojinin içerisine yerleştirmektedir: “Bilimimizin felsefi kısmı gibi olacak genel bir sosyolojinin varlığını inkâr etmeyi düşünmüyoruz. Hatta sosyolojinin başlangıcında başka bir karaktere sahip olamayacağını ve olmaması gerektiğini kabul ediyoruz” (1899, s. i). Durkheim felsefeyi, kendi alanına dahil ettiği diğer özel bilimlerin bir sentezi ve onlardan çıkabilecek en genel yasaları içeren genel sosyolojinin kapsamında konumlandırmaktadır.

Sonuç olarak, *L'Année*'nin felsefeye yönelik ortaya koyduğu temel yaklaşım, ondan bütünüyle kopmak değil, onunla aynı konumu paylaşmamak ya da onu geride bırakmaktır. Bu açık ve net bir biçimde “girişimimizin, sosyolojiyi felsefi aşamadan çıkarıp nihayet bilimler arasında yerini alması gerektiğini hak ettiğini düşünüyoruz” (1898, s. viii) ifadesinde görülmektedir. Sosyolojiyi, bilimler arasındaki yerine taşımak tarih ve felsefe ile olduğu gibi diğer alanlarla belirlenecek mesafe, o alanlarla kuracağı epistemolojik ve metodolojik bağ sayesinde gerçekleşebilir. *L'Année*, önsözler de yer alan ve disiplinin sınırlarını belirlemeyi içeren programında, öncelikli olarak diğer alanların sosyoloji alanına dahil olacak bir biçimde yapılandırılması gerektiğine dikkat çeker: “çabalarımızın daha çok daha dar konuları ele alan ve sosyolojinin özel dallarına katkıda bulunan çalışmalarını teşvik etmeye yöneleceğini itiraf ediyoruz. Zira genel sosyoloji, ancak bu özel bilimlerin sentezi olabilir” (1898 s. iv). Bu sentez, sosyolojinin kapsam ve sınırlarını belirlemeyi içeren, epistemolojik alanın inşası ile mümkündür. Bu alanın bilgi kaynağının niteliği, ortak bir metodolojiyi benimsemeyi gerektirmektedir. Bu noktada, önsözlerde sosyolojik bilginin niteliğiyle yakından ilişkili üçüncü bir tema karşımıza çıkmaktadır. Sosyolojinin metodolojisini tanımlamaya yönelik, *L'Année*'de bilginin inşasında ve sosyolojik araştırmaların yürütülmesinde benimsenmesi gereken yöntemle ilişkin ayrıcalıklı hususlara dikkat çekmektedir.

3.3.3. Sosyolojik Yöntemin Ruhunu

L'Année'de yer alan önsözler, Durkheim'in pozitif sosyolojinin metodolojik temellerini koruma çabasıyla doğrudan bağlantılıdır. Sosyolojik yöntemin doğası ve onu belirleyen sosyolojik olguların niteliği birbiriyle yakın ilişki içerisindedir.

Sosyolojik olguların bu niteliği en temelde; kolektif gerçekliğin aynı doğaya sahip farklı tezahürlerini teşkil etmeleridir. Birbirlerinden soyutlanarak anlaşılamayacak kadar birbirlerine bağlıdırlar. Bir önceki bölümde incelediğimiz üzere, *L'Année* disiplinin inşasına yönelik ortaya koyduğu temel perspektifler içerisinde, diğer özel disiplinleri, sosyolojinin sınırları ve kapsamı içerisinde, alt dalları olarak konumlandırmaktadır. Bunun en temel gerekçesi ise, tüm bu farklı bilimlerin nesnesinin aynı türden toplumsal olgular olmasıdır. Bu sebeple, Durkheim bu ortak inceleme nesnesine sahip bilimlerin aynı yöntemi uygulaması gerektiğine işaret eder. Bu ortak yöntem, sosyal gerçekliğin sosyolojik incelemesi olmalıdır. “Bu yöntemin ilkesi, dini, hukuki, ahlaki ve ekonomik olguların hepsinin doğalarına uygun olarak, yani toplumsal olgular olarak ele alınması gerektiğidir” (1899, s. ii).

L'Année'de yer alan önsözlerde Durkheim'in *Les règles*'de (1895) belirlediği sosyolojik yöntemin temel kurallarına kapsamlı bir şekilde yer verilmemektedir. Örneğin, en temelde sosyolojik olguların şeyler olarak (*comme des choses*) ele alınması ilkesine doğrudan atıfta bulunmamaktadır. Bunun bir sebebi de, bu kuralların yeterince bilinmesi ancak pratiğe dökülmesi ihtiyacıdır. *L'Année*, bu ihtiyacı karşılamaktadır. Öte yandan, Durkheim, temel eserleriyle, özellikle *Le Suicide* (1897) ile, sosyolojik yöntemin nasıl uygulanması gerektiğinin eşsiz bir modelini sunmaktadır. Benzer şekilde, *L'Année*'de yer alan özgün makaleler doğrudan bunu hedeflemektedir. Sosyolojik yöntemin örneklik teşkil eden bir izlencesini sunmaktadır. Bu çalışmaların, “bir amaca sahip olmaları ve yöntemle yapılmış olmaları” (1898, s. iv) beklenmektedir. Yukarıdan hareketle ve önsözleri incelediğimizde, *L'Année* daha çok sosyolojik yöntemin doğasına ve ruhuna ilişkin öncelikli hususları içeren bir perspektif sunmaktadır.

Sosyolojik bilginin kaynağının, niteliğinin ve ona yaklaşacak yöntemin etkileşim içerisinde belirlendiği bu durumda; *L'Année*, sosyolojinin metodolojisini tanımlamaya yönelik öncelikli perspektifini ileri sürer. “Olguların ayrıntılarına yaklaşmalı, onlara felsefi hipotezleri çağrıştıran özet bir bakış açısıyla değil, onları kendi içlerinde incelemeli, anlamaya çalışmalı, onları mümkün olduğunca yeterli bir şekilde ifade eden tiplere ve yasalara indirgemeli ve bunu sosyolojik bir ruhla

yapmalıyız” (1898, s. iii). Durkheim’in ‘sosyolojik ruhla yapmalıyız’ ifadesinin, bir yönüyle ortaya konan kuralların bütününe, onu önceleyen ilkelerin tabiatıyla atıfta bulunduğu düşünülebilir. Diğer yönüyle, Durkheim’in ‘yeni bir ruh getirecektir’⁹⁹ şeklinde işaret ettiği *L’Année*’nin sosyolojiyi kurumsallaştırma misyonuna ve vizyonuna işaret eder. Bunu “sosyolojinin uzmanlaşmasının zamanı gelmiştir” (1899, s. i) ifadesiyle tamamlamaktadır. Bu noktada, sosyolojinin ve *L’Année*’nin benimsediği metodolojinin aynılığı açığa çıkmaktadır. *L’Année*’nin ilk yayın hazırlığı sırasında Lapie, Bouglé’ye yazdığı 1897 tarihli mektubunda, Durkheim’in *L’Année* ekibinden “sosyolojiyi sosyolojik olarak yapma, yani bu bilimi kendisinden başka bir şeye indirgememe” (1979, s. 37) konusunda hemfikir olmaları gerektiği yönündeki beyanını aktarır. Bu ifade, sosyolojinin epistemolojik özerkliğini tesis etmeye yönelik, Durkheimci metodolojik yaklaşımın özlü bir yansımasıdır. Önsözlerden anlaşıldığı üzere, *L’Année* sosyolojik bilgiyi sosyolojik olarak inşa etmektedir. Bu yönüyle hem özgün makaleler hem de analizler bunun icra edildiği yerlerdir.

L’Année’nin sosyolojinin yöntemine ilişkin ortaya koyduğu bir diğer perspektif, bilimin ilerlemesinin koşulunu ilkeleştirmektedir. “Bilim, nesnel olduğu için esasen kişisel olmayan bir alandır ve yalnızca ortak bir çaba sayesinde ilerleyebilir” (1898, s. viii). Bilimin (sosyoloji) şu ana dek arzu ettiği ilerlemeyi sağlayamayışının nedeni, bireysel yaklaşımlarla ve öznel öğretilerle sınırlı kalmasıdır. Buna verilebilecek en iyi örnek, Comte’un bilimsel çabalarının, ölümünden sonra öğrencileri ya da takipçileri tarafından devam ettirilememesi ve kesintiye uğramasıdır. Çünkü onun çabaları, aynı amaç doğrultusunda hareket eden kolektif bir ekipten ve süreklilikten, dahası *ekolleşmeden* mahrum kalmıştır. Bu noktada, bilimin ön şartının nesnel olması gerekliliği; onun yasalaşacak (kurallaşacak) düzeyde tekrara ve kabule; *genellenebilirlik* seviyesine ulaşmış örüntüleri tespit etmesi gereklidir.¹⁰⁰ Ancak bu

⁹⁹ Durkheim’in *L’Année*’ye atıfta dile getirdiği ‘yeni bir ruh getirecektir’ ifadesi geçtiği bağlam irdelendiğinde; disiplinin diğer özel tekniklerle (disiplinlerle) birleşemeyeceği olduğu durumda, ancak bu alanları dönüştürdükten sonra birleşeceği duruma işaret etmektedir. Böylelikle sosyoloji, kendi ruhunu bu disiplinlere aşılacaktır; onları kendi alanına dahil edecek ve bu sayede uzmanlaşacaktır.

¹⁰⁰ *L’Année*’nin 15 yıl süren ilk dönem serisinde, 2500’ü aşkın eseri sosyal olguları belirlemek üzere yöntemli bir şekilde tarama girişimi, bu duruma örneklik teşkil etmektedir.

doğrultuda kolektif bir biçimde yürütülecek bilimsel pratik, onun ilerlemesini sağlayabilir. *L'Année*'nin yaptığı da tam olarak budur.

Sosyolojik bilginin kaynağı ve niteliği temalarında gördüğümüz üzere, dinsel olgular diğer tüm toplumsal olguların genetik kökenini (*genèse*), kaynağını teşkil eder. Sosyal kurumlar özü itibariyle dinden türemektedir. Bu olguların ele alınma biçimi, toplumsal yaşamın kadim ve yalın biçimlerine, antropolojinin nesnesine yönelmeyi gerekli kılar. Bu yönüyle sosyoloji, antropolojik ilgiyi ve pratiği; *duyarlılığı* kendi yöntemine entegre etmektedir. Bu yöntem ve onun bilgisi, en nihayetinde toplumsal olguların evrimlerini yönlendirebilmek için gereklidir. Toplumsal gerçekliği sadece dışarıdan gözlemlemek yeterli değildir. “Nasıl yapıldığını bilmek için, nasıl yapıldığını bilmeniz gerekir, başka bir deyişle, aşamalı olarak nasıl oluştuğunu izlemiş olmanız gerekir.” (1899, s. v). Durkheim, bu yöntemin bilgisiyle, Avusturalya yerlilerinin totem inancı üzerinden, dinin en yalın haline, *ilksel biçimine* ulaşmaya çalışmıştır. Bu ilginin kaynağı ise, sosyolojinin toplumsal yaşamın koşullarını yönlendirme; toplumsal düzeni tesis etme kaygısından ileri gelmektedir. “Yarının toplumunun ne olacağını ne olması gerektiğini herhangi bir başarı şansıyla söyleyebilmek için, en uzak geçmişin toplumsal biçimlerini incelemiş olmak şarttır” (s. v). Bugünü anlamak için, onun dışına çıkmak, *geçmişin bilgisiyle geleceğe bakmak* zorunludur.

“Bilim ve şiir, mitlerden ve efsanelerden doğmuştur; estetik sanatlar, dinsel süsleme ve ibadet törenlerinden türemiştir; hukuk ve ahlak ise ritüel uygulamalardan ortaya çıkmıştır. Ruh, ölümsüzlük ve yaşam üzerine felsefi tasavvurlarımızı; dünyayı temsil etme ve dünyayı kavrama biçimlerini, bunlara yol açan dini inançları bilmeden anlayamayız” (s. iv).

Sosyolojik yöntem ele aldığı olguları, cinslere ve türlere ayırdıktan sonra kendi içerisinde incelemeyi ve karşılaştırmayı esas almaktadır. “Tek bir olguyu ya da nadir bulunan örneklerini iyi görmek” (1898, s. ii), karşılaştırma olmaksızın neredeyse imkansızdır. Durkheim, önsözlerde karşılaştırmalı yönetime atıfta bulunurken literal anlamda ‘karşılaştırmak’ (*comparér*) fiilinin yanı sıra ‘yakınlaştırmak’ (*rapprocher*) kelimesini aynı anlamda ve bir arada kullanmaktadır. Olguların cinslerini sınıflandırmalara tabi tutarak onları türleştirmek, onları yakınlaştırmaktadır. Bu

noktada, eser analizlerinin, bu karşılaştırmalara imkân tanıyacak yakınlaştırmaları sınıflandırdığı hatırlatılmalıdır. Karşılaştırmalı yöntem, tarihsel ve etnolojik olguların gerçek karakterini görmenin ön şartıdır. Nitekim tarih ve sosyoloji, karşılaştırmalı yöntemi benimsediklerinde, birbirlerinin yerine geçerler. Sosyolojik yöntemin *karşılaştırmaya* duyduğu ihtiyaç, disiplinin sınırları ve kapsamına ait bir önceki tema içerisinde daha detaylı gerekçelendirildiğinden, burada kısaca yer vermekle yetinebiliriz.

Önsözlerden hareket ederek *L'Année*'nin sosyolojik yöneme ilişkin konumlanmasına baktığımızda; öncelikli olarak sosyolojik olguların ruhu ve bu ruhun diğer disiplinlerle olan ilişkisi karşımıza çıkar. Burada antropolojinin geçmişi bugüne getirmeye ilişkin yaklaşımı ve tarih disiplininin olguların karşılaştırılmalı analizine imkân tanıyan veri setlerini, yöntemsel ilginin temel bileşeni olarak kodlar. Sosyolojinin kurumsallaşma sürecinde bu bileşenlerin kollektif bir çabanın varlığı ile bakış açısına kavuşması, sosyolojik yöntemin ruhunu teşkil eder. Bu konumlanma gerek makaleler ile gerek kitap analizleri ile gerekse Durkheim'ın müstakil eserleri ile izaha kavuşur. Çalışmamızın sahasının ilk bölümünü teşkil eden önsözlerde, sosyolojik bilginin inşasına yönelik ortaya konan temel perspektifler (temalar); *sosyolojik bilginin inşası*, *sosyolojinin kapsam ve sınırları* ile *sosyolojik yöntemin ruhu* bütünleşik bir biçimde *L'Année*'nin disiplinin kurumsallaşmasına yönelik izlediği özgün pratiğin temel bileşenlerini oluşturmaktadır.

Böylelikle, *L'Année*'nin programatik çerçevesi, özlü bir biçimde 'sosyolojiyi sosyolojik olarak yapmanın' ve aynı ilkeyle onu kurumsallaştırmanın vizyonunu detaylandırmaktadır. Durkheim'ın sosyolojiye ilişkin teorik ve metodolojik yaklaşımlarının tamamını önsözlerde görmek mümkün değildir. Esasında böyle bir beklentide söz konusu değildir. Fakat onun sosyolojiyi ve sosyolojik bilgiyi nasıl konumlandığını kavramaya ilişkin önemli ip uçları sunmaktadır. Dolayısıyla önsözler, *L'Année*'nin sosyoloji anlayışına açılan bir penceredir. Bu pencere olmadığı müddetçe sosyoloji anlayışına nüfuz etmek mümkün değildir. Bu açıdan derginin önsözleri, hacim olarak diğer bölümlerden daha az olmasına rağmen nitelik olarak *L'Année*'yi ve Durkheim'ı, dahası sosyolojinin kurumsallaşma vizyonunu anlamak

açısından hayati derecede öneme sahiptir. Durkheim'ın önsözlerde ortaya koyduğu perspektifin uygulama alanı özgün makalelerdir.

3.4. Sosyoloji Pratiğinin Vitrini: Özgün Makaleler (*Mémoires originaux*)

L'Année'nin sosyoloji disiplini kurumsallaştırma amacı doğrultusunda, teorik, metodolojik ve epistemolojik temellerinin atıldığı iki temel bölümden ilkinin özgün makaleler oluşturur. Bu makalelerin; *mémoires originaux* olarak ifadesi, taşıdıkları *sui generis* niteliği etimolojik olarak yansıtmaktadır. Latince *origin* ve *memoria* kökenleri, bir şeyin başlangıcını ve kaynağını hatırlama yetisine ve aslının muhafazasına işaret etmektedir. Bu ifade, kopyaları ve benzerleri bulunmayan, muhafaza edilen niteliğin ilk halini yaşatan özgün makalelerde karşılığını bulmaktadır. Durkheim sosyolojisinin rafine edilmiş, kristal örneklerini teşkil ederler. Durkheim'a göre (1898) özgün makalelerin taşıdığı özgül karakteristikler; “yalnızca belirlenmiş bir amaca sahip olmaları ve yöntemle yapılmış” (1898, iv) olmalarıdır. Bu yönleriyle makalelerden, özü itibarıyla *neyi* ele aldığı ve onu *nasıl* açıkladığını göstermesi beklenmektedir. Bu makalelerin, sosyoloji disiplininin kurumsallaşması ile eş zamanlı bir dönemde, bu amaca adanmış *L'Année*'de yer almaları, onları sosyolojik bilginin ve araştırma pratiğinin kaynağı ve özgün modelleri olarak belirlemektedir.

Özgün makaleler, sosyolojik araştırmanın öz (*quintessence*) modellerini ve mükemmel örneklerini taşımakla kalmazlar. Sosyolojinin bir bilim ve disiplin olarak doğuşunun lokomotifini taşıyan tarihsel ve toplumsal dönüşümlerin ortaya çıkardığı temel sosyal sorunu, sosyolojinin merkezi entelektüel kaygısı olarak belirlemektedir. Bu en nihayetinde, Fransız sosyolojisinin muhafazakâr geleneğinin bir bakiye olarak taşıdığı, Durkheim sosyolojisinin merkezi teorik ilgisini oluşturan; *toplumsal düzen* meselesidir. Daha önce değindiğimiz üzere dayanışma, Durkheim'ın entelektüel üretiminin merkezi kavramıdır. Siyasal, ekonomik ve toplumsal –seküler dinsel karakteri baskın– dönüşümlerin netice verdiği modern toplumsal organizasyonun dayanışma esaslı kırılgandır. Büyük değişimlerin netice verdiği toplumsal düzensizlik, Durkheim'ın bir ahlak bilimi kurma projesinin temel entelektüel paradigmasını belirler. Özgün makalelerde çok yönlü bir şekilde keşfedilmeyi bekleyen bu temel mesele, sosyolojinin doğuşunu ihtiyaç olarak belirlemekte ve ona öncelikli bir misyon

tain etmektedir. Bu, tarihsel ve toplumsal olguların kökenlerine inmek, kolektif doğasının bilgisine nüfuz etmek, ampirik kanıtlar ışığında yasalaştırmak ve bu sayede bilimsel olarak toplumsal değişimin yönünü belirlemektir. Bu doğrultuda makaleler, geçmişin bilgisiyle geleceğe ışık tutmaktadır.

Çizelge 3: L'Année Sociologique'de (1898-1913) Yer Alan Özgün Makaleler

1. <i>Ensest Yasağı ve Kökenleri</i> (Durkheim, 1896)
2. <i>Sosyal Biçimler Nasıl Korunur</i> (Simmel, 1896)
3. <i>Dinsel Olguların Tanımı Üzerine</i> (Durkheim, 1897)
4. <i>Kurbanın Doğası ve İşlevi Üzerine Deneme</i> (Hubert&Mauss, 1897)
5. <i>Toprak, Toplum ve Devlet</i> (Ratzel, 1898)
6. <i>Sosyal Krizler ve Suçun Koşulları</i> (Richard, 1898)
7. <i>Sosyal Tiplerin Sınıflandırılması ve Halkların Kataloğu</i> (Steinmetz, 1898)
8. <i>Kast Rejimi Üzerine Gözlemler</i> (Bouglé, 1899)
9. <i>Ceza Hukukunun Evrimine Dair İki Kural</i> (Durkheim, 1899)
10. <i>Ortak Mülkiyetin Yok Olma Nedenleri Üzerine İnceleme</i> (Charmont, 1899)
11. <i>19. Yüzyılda Fransa'da Kömür Fiyatı Üzerine İnceleme</i> (Simiand, 1900)
12. <i>Totemizm Üzerine</i> (Durkheim, 1900)
13. <i>İlkel Sınıflandırma Biçimleri: Kolektif Temsillerin İncelenmesine Katkı</i> (Durkheim & Mauss, 1901)
14. <i>İş Bölümü Üzerine Güncel Teorilerin Genel Bir İncelemesi</i> (Bouglé, 1901)
15. <i>Genel Bir Büyü Teorisi Taslağı</i> (Hubert & Mauss, 1902)
16. <i>Bir Endüstri Dah Üzerine Deneme: 19. Yüzyılda Paris'te Kasaplık Endüstrisi</i> (Bourgin, 1903)
17. <i>Avustralya Toplumlarının Evlilik Organizasyonu Üzerine</i> (Durkheim, 1903)
18. <i>Kelimelerin Anlamları Nasıl Değişir</i> (Meillet, 1904)
19. <i>Mevsimsel Değişimler: Eskimo Topluluklarının Sosyal Morfoloji İncelemesi</i> (Mauss & Beuchat, 1904)
20. <i>Büyü ve Bireysel Hukuk</i> (Huvelin, 1905)
21. <i>Ölümün Kolektif Temsili Üzerine İncelemeye Katkı</i> (Hertz, 1905)
22. <i>Hindistan'da Hukuk ve Kast Üzerine İnceleme</i> (Bouglé, 1905)

Özgün makaleler, önsözler ve eser analizleri arasında köprü pozisyonunda merkezi bir bölüm teşkil etmektedir. Sosyolojinin manifestosu niteliğini taşıyan önsözlerde yer alan perspektifler makalelere yansımaktadır. Bu yönüyle sosyoloji disiplinin kurumsallaşmasına yapısal ve işlevsel bir katkı sunmaktadır. Durkheim ve işbirlikçileri, yeni doğmakta olan disiplinin teorik ve metodolojik gücünü test etmektedir. Sosyolojik araştırmanın içermesi gereken sınıflandırma, karşılaştırma ve ampirik titizlik gibi başlıca standartlarını keskinleştirmektedir. Bunu yaparken, sosyolojinin ilgilendiği toplumsal olguların çeşitliliğini göstermektedir. Totemizm gibi ilkel dinlerden ceza hukukunun evrimine, Eskimo toplumlarının morfolojik değişimler

karşısında gösterdiği toplumsal uyum biçimlerine ve Paris'te kasaplık zanaatının bir yüz yıl boyunca geçirdiği endüstriyel dönüşüme dek, sosyolojinin toplumsal yaşamın farklı veçhelerini ve dinamiklerini açıklamak üzere yola çıktığını göstermektedir. Bu yönleriyle özgün makaleler, sosyolojik bilginin laboratuvarını; teorik ve metodolojik madenini teşkil ederler.

Makaleler tek tek incelenerek ve bir bütün olarak değerlendirildiğinde, süreklilik arz eden iki temel kapsayıcı tema belirlemektedir. Bunların ilki, toplumsal düzenin özünde nasıl kurulduğu ve sürdürüldüğü ile ilişkilidir. Kurumsal yapılar; dayanışma üreten mekanizmalar, dinsel olguların kökeni ve işlevi, kolektif temsiller, normlar, sapma ve modern toplumsal dönüşümlerin doğası gibi toplumsal yaşamın statik ve dinamik yönlerini ele almaktadır. İkincisi ise, toplumsal yaşamın temelinde yer alan bu olguların, sosyolojik araştırmanın doğasına uygun incelenmesine ilişkindir. Gözlem, sınıflandırma, karşılaştırma, nicelleştirme gibi sosyolojik metodolojinin temel araçları titizlikle uygulanmaktadır. Bunların dışında, üçüncü bir dürtünün, baskın bir eğilimin; epistemolojik alana katkı olarak işlediğini ve aksettiğini not düşebiliriz. Ancak nasıl bildiğimizin bilgisi olan epistemoloji, ona nasıl ulaştığımızın bilgisi olan metodoloji ile sıkı bir ilişki içerisindedir.

Metodoloji, kendi içerisinde epistemolojik bir konumlanmayı baştan varsayar ve içerir. Durkheim'ın toplumsal olguların *şeyler* olarak incelenmesi kuralı, epistemolojik bir iddiayı beraberinde taşır. Bunu en başta sistematik sınıflandırma aracılığıyla gerçekleştirilir. Bu noktada, analizler bölümünde tekrar daha ayrıntılı değinmek üzere, Durkheim'ın ve *L'Année*'nin şeylerin doğasına yaklaşımının; kökenleri Aristoteles ve Kant'a dayanan düşünmeye dayalı rasyonel kategorilerin yer aldığını hatırlatmak yerinde olacaktır. Sosyolojik araştırmanın yürütülmesinde ve bilgisine giden yolda kategoriler; analizin (yargılamanın) rasyonel mantığın *a priori* zorunluluğudur.

L'Année'nin sosyolojik bilgiyi tipleştirme (*taxonomie*) ve araştırma nesnesine bu doğrultuda yaklaşma gereksinimi kökenleri itibariyle köklü bir geçmişe sahiptir. *L'Année* bunu sosyolojinin disipliner mantığına aşılarda ve pratiğe dökmektedir. Bu doğrultuda, etnografik ve tarihsel ham veriler sosyolojinin yöntemi aracılığıyla işlenmekte ve ancak bu sayede sosyolojik araştırma kategorilerine ve bilgiye

dönüştürmektedir. Bu sebeplerle özgün makalelerin, epistemolojik alana sunduğu katkı ve onun kaynağını oluşturan Antropolojik olguların önemini ayrı bir aksta ele almak yerine, sosyolojinin metodolojik temelleri teması altında öncelikli bir alt tema olarak yer vermek mümkün görünmektedir.

Fransız sosyolojisinin kurucu metinleri olarak değerlendirebileceğimiz *L'Année*'de yer alan özgün makaleler aynı zamanda Fransız antropolojisinin erken metinlerini oluşturmaktadır. Makalelerin çoğunluğunda sistematik saha gözlemi ve karşılaştırmalı etnografi aracılığıyla toplumsal olguların *ilksel* biçimleri ele alınmaktadır. Aynı zamanda tarihsel olguların bilgisi ve onların karşılaştırmalı analizi bu incelemelere eşlik etmektedir. Makalelerin konularının baskın bir biçimde teorik olarak toplumsal düzen meselesinin farklı veçhelerini ele alması yönüyle beraber düşünüldüğünde bu dikkat çekici durum, insanlığın toplumsal gerçekliğinin yalın, saf kökenleri üzerinden değişmeyen yönlerini belirleme girişimi olarak okunabilir. Bu onun değişen ve evrim geçiren doğasını çözümlenmenin ön koşuludur. Bu bağlamda göreceğimiz üzere *L'Année*, tarih ve antropolojiyi, ele aldığı araştırma nesnelere ve yöntemlerinin kolektif doğası ve birlikteliği gereği sosyoloji ile beraber konumlandırmaktadır.

Özgün makaleler, *L'Année*'nin sosyolojiyi kurumsallaştırması bağlamında yapısı ve işlevi doğrultusunda bütünlüklü olarak tematik analize tabi tutulduğunda, iki kapsayıcı ana temayı öne çıkarmaktadır: i) *toplumsal düzenin kurucu kodları* ve ii) *sosyolojinin metodolojik temelleri*. Bu ana temalar, *L'Année*'nin önsözlerde makalelere attığı iki sütunlu misyon ile; teorik ve metodolojik perspektifler ile örtüşmektedir. Bu iki tema, sosyolojinin *neyi* ve *nasıl* ele aldığını; özgün makalelerin sunduğu kavramsal izlek ve ampirik verileri analiz mantığı üzerinden yakalamaktadır. *L'Année*'de yer alan makalelerin teorik ve metodolojik perspektifleri, aynı anda birden fazla temaya katkı sunmaktadır. Bu durum makalelerin ele aldıkları konuları, sosyolojinin teorik, epistemolojik ve metodolojik yönlerini model örnekler olarak her makalenin dokusuna beraber işlediğini göstermektedir. Bu yönüyle makaleler, her biri kendi içerisinde ve bütün bir bölüm olarak, önsözlerde gördüğümüz sosyolojinin kurumsallaşma manifestosunu ve yönteminin ruhunu bir künye olarak taşımaktadır.

3.4.1. Toplumsal Düzenin Kurucu Kodları

Özgün makaleler, temel teorik bir ilgiyle toplumsal yaşamın düzenini ve sürekliliğini sağlayan yapıların *tutkal* görevi gören işlevlerine ışık tutmaktadır. Böylelikle onları teşhis etmekte, haritalandırmakta ve sonuçları üzerinden modern dönüşümler karşısında toplumsal düzen reçetelerine zemin hazırlamaktadır. Bu noktada, Durkheim'ın temel eserlerinin benzer şekilde bu temel ilgiyi ve yönelimi taşıdığını hatırlatmak yerinde olacaktır. Bunların içerisinde *La Division du Travail* (1893) karakteristik olarak ekonomik bir görünüme sahip olan mesleki uzmanlaşmayı; modern toplumsal organizasyonu bütünüyle etkileyen bir olgu olarak incelemekte, onun kolektif yaşam üzerindeki etkisini ve gizil dinamiklerini; kurucu ve düzenleyici kodlarını çözüme girişiminde bulunmaktadır. Eserin sonuç kısmında bu ilgiyi sosyolojinin öncelikli görevi olarak addetmekte ve bu sayede bir ahlak edinebileceğimize işaret etmektedir.

Durkheim'ın çağrısı, çift yönlü bir biçimde modern toplumsal düzenin ihtiyaç duyduğu ahlaka ve onu tesis edecek ahlak bilimine atıfta bulunmaktadır. Çökmekte olan ahlaki düzenin ve dayanışmanın yeniden tesisi, ancak ahlakın bilimsel incelemesi olabilir. Bu doğrultuda ahlaki kodlar; bir bütün olarak toplumu bir arada tutan görünmez birlikteliğin; içkin kurallarına, normlara ve yaptırımlara, bir diğer yönüyle kurumsal yapısına ve işlevlerine, *sembolik* olarak işaret etmektedir. *L'Année*'nin kolektif doğasının ve bilim pratiğinin bütünlüğü itibariyle iç içe geçmiş bu kurucu kodlar, baskın bir tema olarak özgün makalelerin dokusuna işlenmiştir. Bütün makalelerde istisnasız bulunan bu kurucu kodlar, sistematik ve karşılaştırmalı tematik analize tabi tutulduğunda, öncelikli alt temalar belirlemektedir. Taşıdığı ilgi itibariyle bu kurucu kodların ortaya çıkardığı tematik sınıflandırmalar: *i)* kutsal olanın normatif yapısı ve dönüştürücü işlevi, *ii)* yaptırımların yasal zemini, *iii)* dayanışmanın ve iş bölümünün iç içe geçmiş dokusu, *iv)* bütünleşmenin kurumsal yapıları ve *v)* modern ahlaki düzenleme projeksiyonu olarak karşılık bulmaktadır. Toplumsal düzenin kurucu kodlarının ilk ve öncelikli teması; dinsel olguları toplumsal düzenin genetik yapı taşı, temel baskılayıcı ve düzenleyici mekanizmaları olarak öne çıkarmaktadır.

3.4.1.1. Din Sosyolojisi: Kutsalın Yapısal ve İşlevsel Gücü

Toplumsal olgular içerisinde dinsel olanların öncelikli ve ayrıcalıklı konumu nereden kaynaklanmaktadır? Bir toplumsal olgunun ilksel biçimi neden bu denli önemlidir? Bu sorular, içerdiği temel varsayımları birer önerme olarak sunmaktadır. *L'Année*'de yer alan makaleler, dinsel fenomenlerin temelinde bireysel inançların değil, daha derin inanç sistemlerinin ve onların bilişsel olarak yapılandığı kolektif temsillerin yattığını göstermektedir. Bu yönüyle, özü itibariyle toplumsaldırlar ve göreceğimiz nitelikleri itibariyle toplumsal olguların kaynağı hükmündedirler. Dinsel olguların bu niteliği, sosyolojik yöntemin ruhuna uygun olarak yalın ve ilksel formlarının incelemesi ile açığa çıkarılmaktadır. Toplumsal alan üzerinde sahip olduğu baskılayıcı ve zorlayıcı etkiyle dinsel olgular, normatif düzenin çekirdeği hükmündedir. Örneğin, bir ağacın yapısal ve evrimsel her safhasında; kökünden gövdesine ve dallarına uzanan, meyvelerine yansıyan gelişiminin merkezinde onun çekirdeği yer almaktadır. İlkel dönemlerden itibaren insanın hilkati (yaratılışı) ve toplumların organizasyonu kutsal alanla ilişkilendirilmekte ve dinsel olguların etkisi altında gerçekleşmektedir. Bu yönüyle ilksel biçimleri, onun kolektif doğasının gelecekteki tezahürlerinin çekirdeğini ve hafızasını taşır. Toplumsal dayanışmanın en güçlü katalizörü olan kutsal ve onun uzamında yer alan olguların genetik formunda, geleceğin toplumsal organizasyonunun dönüştürücü bilgisi yatmaktadır.

L'année'de dinsel olguların tanımı üzerine yer alan müstakil makalesinde Durkheim (1897) bu olguları “kolektif ve zorunlu inanışların yanı sıra bu inanışların nesnelere yansıtıldığı pratikler” olarak tanımlar (s. 21). Daha spesifik bir biçimde, bu inanışları dogmalar, mitler ve efsaneler; pratikleri ise ritüeller olarak belirtir. Tüm bu kolektif temsiller, ortak ve ayırt edici bir biçimde, onları paylaşan toplumun üyelerinin bu inanışları inkâr etmesine izin vermez. Dinsel olguların, belirgin biçimde yasaklama ve yaptırım içeren kolektif yapısı her zaman cezalandırmaya başvurmaz ancak suç teşkil etmeyen durumlarda bile “ortak inançtan sapmaları önlemek için toplum tarafından üyeleri üzerinde her zaman baskı uygular” (s. 18). Böylelikle dinsel olguların toplum üzerindeki baskılayıcı karakteri, sosyoloji açısından onun epistemik ve teorik önemini belirler. Bu baskılayıcı zorunluluk esası, bir olgu olarak toplumsal bir kökene sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

Durkheim dini, dinsel olguların bütünü olarak tanımlar ancak öncelikli olarak onu oluşturan parçaların tanımlanmasının önemini vurgular. Bütün ancak parçaları iyice tanımlandıktan sonra anlaşılabilir. Dinin metafizik olarak kaynağı ve içeriğiyle değil, onun yapısı ve toplumsal yaşam üzerindeki işleviyle ilgilenmektedir. Onun işlevi, bireyin davranışlarını belirli kurallara uyduran ve onları dayatan ahlaki bir otorite teşkil etmesidir. Durkheim dinin toplum üzerindeki bu otoritesini ‘iradeleri bükme yetkisi’ olarak ifade eder. Bu doğrultuda Durkheim’in din teorisinin prototipi ve özü açığa çıkmaktadır: “Bireyin üzerinde ait olduğu grup dışında ahlaki güç yoktur” (s. 23). Toplumsal olarak inşa edilen din, toplumsal ahlakın kaynağıdır ve grubun ahlaki disiplinini sürdürmesine hizmet eder.

Dinsel olgular, sonsuzluk algısı, kutsal ve doğa üstü güçlerden korku gibi öznel duygulara ve bireysel psikolojilere değil, toplumsal inanışların kolektif doğasına bağlıdır. Bu durum, kutsal ve profan (gündelik yaşama ait kamusal alan) ayrımında kendisini göstermektedir. Kutsal alan temsillerini toplumun kendisine borçludur. Ortak duyguları ve inanışları, toplumsal zihniyetin yasaları olarak birleştirir. Profan ise, bireylerin duygu ve deneyimleriyle inşa edilir ve kutsal olan ile aynı saygınlığa ve kendisine atfedilmiş ritüel değere sahip değildir. İlki kolektif, diğeri bireysel zihinler tarafından üretilen bu fenomenlerin arasındaki ilişkinin önemi, dinin toplumsal düzen üzerindeki etkisini anlamlandırmak açısından kritiktir. Profan sadece bireysel bir üretim alanı değildir ancak kolektif bilinci şekillendiren kutsal temsillerden muaf gündelik yaşam alanıdır. Durkheim, bireyin dini inanışlarının ve pratiklerinin varlığını inkâr etmez. Ancak bu bireysel yönelişlerin zorunlu olarak kolektif dinsel olgulardan kaynaklandığını; bireysel zihinlerin esasında toplumsal dini yaşamı yeniden yorumladığını ve içselleştirdiğini ileri sürer. Budizm ve totemizm gibi tanrısal bir varlığa sahip olmayan dinler vardır. Tanrısallık bir kriter teşkil etmez, kutsal ve profan ayrımı esastır. “Bu ikilik, sembolik bir dille bireysel ve toplumsal olanın, tam anlamıyla psikolojinin ve sosyolojinin ikiliğini ifade eder” (s.26). Bireysel ve kolektif yaşam arasındaki bağlar etkileşimin merkezindedir. Modern toplumsal dönüşümlerin netice verdiği yetersiz düzenlemenin çarpıcı örneği *Le Suicide* (1897) bu bağlama ışık tutmaktadır.

Dayanışmanın esasını ve birey üzerindeki düzenleyici etkisini sağlaması öngörülen seküler ahlakın tesisine duyulan gereksinimi göz önünde bulundurduğumuzda, bireyin profan alan ile kutsal alan arasında kurduğu etkileşim anlam kazanmaktadır. Dinin toplumsal yaşam üzerindeki esas konumu, kökeninde yer alan kutsalın, profandan ayırt edildiği noktada belirginleşir. Kolektif inanışlar kutsala bağlıdır ve pratikler (ayinler) bu inanışlara göre şekillenir. Bu yönüyle dinsel olgular, tanrı ya da doğa üstü güçlere inanmakla gibi içeriği yönüyle değil, ritüeller ve pratikler üzerindeki tekrarı sağlayan doğasıyla kolektif normları temsil etmekte ve otoritesini kurmaktadır. Durkheim, sosyolojik bir din teorisi geliştirmekle kalmaz, kutsalın yeniden bir tanımını yapar. Bütün bu yönleriyle kutsal; kapsamında yer alan dinsel olgular toplumsal düzenin kurucu kodlarıdır ve toplumsal olarak inşa edilen kolektif temsiller bireye, toplum tarafından dayatılmaktadır.

Dinsel olguların içerdiği inanışlar ve pratikler birbirinden ayrılamaz. “Ayinsiz, mit yoktur” (s. 22) Bir bütün olarak din, dayattığı kolektif temsiller ve pratikler aracılığıyla bireylerin toplumsal grup nezdinde birleşmesinde bir uyum mekanizması olarak işlev görür. Dinsel olguların toplumsal yaşam üzerindeki kurumsal ve işlevsel ahlaki düzenleyici etkisi ve yaptırım gücü, *L'Année*'de yer alan ilk makalede karşılık bulur. Durkheim'ın temel tezi (1896) ensest yasağının biyolojik bir zorunluluk; psikolojik ve rasyonel bir akıl yürütmenin neticesinde ortaya çıkmadığını; totemik sistemlere sahip ilkel toplumların yarattığı dinsel ve toplumsal bir kural olduğunu gösterir. İnsan toplumunun ilk ahlaki birimlerini teşkil eden ilkel klanlar, totemik semboller (bitki ve hayvan temsillerinin atadan kalma ruhla bağlantılı olduğu inancı) aracılığıyla ortak soy etrafında birleşirler ve organizasyonlarını sürdürürler.

Totemizm, ilkel bir din olarak klanın ahlaki düzeninin ve kozmolojisinin kaynağıdır. Totemik klanlar, egzogami aracılığıyla (seçilen eşin akraba grubunun dışından olması kuralı) ensesti bir tabu olarak yasaklamaktadır. Ensest tabusu, ilkel bir olgu olarak ahlaki düzenlemenin ve hukukun kökeninde yer almaktadır. Böylelikle Durkheim, ensesti içgüdüsel tiksinti (Westermack) ya da akraba grubu dışında sosyal birliktelikler kurmanın aracı olduğunu ileri süren (Spencer) teorik yaklaşımları elemektedir. *Ensest, sembolik ahlaki sistemin dinsel yaptırımlar ve kolektif temsiller*

aracılığıyla düzenlediği pratiklerin toplumsal ürünüdür. Bir tabu olarak onun yasaklama işlevi, evlilik birlikteliklerini düzenlemekte, kutsalın sürdürülmesini sağlamakta ve grup içerisinde bütünleşmeyi, gruplar arasında ise farklılaşmayı beslemektedir. Dinsel olguların zorlayıcı karakteri ve kolektif inanışların gücü, enest tabusunun bir kolektif yaptırım olarak cezalandırma tezahüründe açıkça görülmektedir.

Dinsel ve organik bir toplumsal olgu ve bir inşa olarak tabu, norm belirleyen işleviyle ahlaki düzenlemenin kolektif temsilidir. Örneğin, iffetsizlik olarak “enest yasağının çiğnenmesi durumunda Navajolar, kemiklerinin erimeye başlayacağına ve ölümün kaçınılmaz olacağına inanırlar” (Durkheim, 1896, s. 4). Bu doğa üstü inanış, kolektif temsillerin fiziki güçler gibi işlediğini göstermektedir. Öte yandan çoğu durumda, suçlar fiziksel olarak ölüm cezasına çarptırılmaktadır. Ancak enest sembolik bir suç olarak çoğu zaman kutsalın cezalandırmasına bırakılır. “Cezadan kaçınılamayacağı inancı o kadar mutlaktır ki [...] suç hafif olduğu için değil aksine ciddi oldukları için doğal sonuçlarına bırakılırlar ve bu nedenle kefaretin kendiliğinden ve mekanik olarak gerçekleşmesi beklenir” (s. 5). Bu durum, dinin doğa üstü karakterinin, rasyonel legal sistemlerin üzerinde ve ötesinde bir yaptırım gücüne sahip olduğunu göstermektedir. Cezaların şiddeti ve boyutu ne olursa olsun, kolektif yaptırımlar gücünü dinden almaktadır. Dini yaptırımlar, hukuki yaptırımları öncelemektedir. Din, ahlaki inanışları; onlarda dini var eder. Ahlak toplumsal olarak dini yaratır. Bir başka deyişle, kilise toplumun kendisidir. Modern toplumsal düzen bu esasın keşfini dönüşümlerin düzenlenmesinde temel kaide olarak belirlemesi gerektiği yorumunda bulunmak Durkheim sosyolojisinin paradigmatik yaklaşımı çerçevesinde mümkündür. Modern toplumu, dinin ve kilisenin yitip gitmekte olan etkisi karşısında yeni bir kutsallığa, seküler vatandaşlık ahlakının tesisine; adalet ve ortak yarar ekseninde buluşturmak gerekmektedir. Bu örtülü ilgiyi akılda tutarak, bu doğrultuda kurucu kodların incelemesine devam edebiliriz.

Durkheim (1900) totemizm üzerine kapsamlı çalışmasında, onun toplumsal organizasyonun uyumuna katkı sunan ve akrabalığı dönüştüren işlevini açıklar. İlkel bir din olarak totemizm, Arunta kabilesinde grubun toplumsal uyumu üzerinde

merkezi bir role sahiptir. Kolektif inanışları belirleyen ve temsil eden totemik sistemin unsurları komünal yaşamı kuşatmaktadır. Kutsal ağaçlar, ormanlık alanalar, mistik mağaralar gibi tapınma nesnelere ve ibadet yerleri kutsal alanlar olarak korunur. “Bir kimse, bu alanlara dinsel bir korku (*terreur*) taşımadan yaklaşamaz” (s. 87). Totemik sistemin bu kutsal ve baskılayıcı karakteri, aynı zamanda evlilik düzenlemeleri üzerinden kendisini gösterir. Enesti; kişinin kendi totemik grubu içerisinde evlilik yapmasını yasaklayan ekzogami, totemik grupların; klanların ve patrielerin toplumsal uyumlarını sürdürmesini sağlar. Totemik sistem, akrabalık ilişkilerini düzenlemekte, babadan oğula soy aktarımı aracılığıyla, farklı totemik üyeleri kabilenin yapısına evlilik yoluyla uyumlu bir şekilde dahil etmektedir (s.107). Böylelikle, toplumsal farklılaşmayı ve uyumu sağlayan totemik sistem, içsel ve gruplar arası organizasyonların bütünleşmesinin nasıl işlediğini, dini yaşamın ilksel biçimleri üzerinden örneklendirir. Bunların içerisinde kurban, ritüellerin başında gelmektedir.

Hubert ve Mauss (1897) dinsel bir olgu olarak kurbanın (adak ve ayin), adağı profan bir sunudan (hediye, yiyecek, akit) kutsal bir objeye nasıl dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır. Kurbanın doğası ve işlevi onun ayin olarak dönüştürücü gücünü açığa çıkarır. Kurban edilecek nesne her ne ise, adanır ve kutsal alandan çıkarılarak, kutsal ile ilişki kurmak için yok edilir. Bu yönüyle arbulucu bir işleve sahiptir ve çift yönlü olarak aynı anda kutsallaştıran ve kutsallıktan arındıran, ayıran ve birleştiren bir tören olarak işlemektedir. “Kurban, bir adağın kurban edilmesi yoluyla, onu yerine getiren ahlaki kişinin veya onun ilişki kurduğu belirli nesnelere durumunu değiştiren dini bir eylemdir” (s. 41). Bu dini eylem aracılığıyla kurban veren kimsenin adak üzerindeki kutsaması, metafizik olarak nesnenin ötesine geçer ve kurbanı gerçekleştiren kişiye manevi olarak geri döner. “Başlangıçta olduğu gibi değildir. Sahip olmadığı dini bir karakter kazanmıştır ya da maruz kaldığı olumsuz bir karakterden kurtulmuştur” (s. 37). Bireyin profan alandan kurban aracılığıyla hem adağını hem de kendisini kutsal alana taşıyan dinsel eylemi, onun ahlaki yapısı üzerinde doğrudan etkilidir. Bu yönüyle, profan ve kutsal ayrımını imleyen kurban, kutsalın doğasını ve birey üzerinde sahip olduğu dinsel enerjiyi açığa çıkarır. Kurban sadece dinsel bir tören değil toplumsal bir kurum olarak işlemektedir. Bu kurumsal işleyiş, “kendilerini gözleme dayatan doğal ayin sistemlerinin tarihsel değil mantıksal

bir öncelik meselesi” (s. 35) olarak incelenmesi gerektiğini göstermektedir. Kurban olgusunda olduğu gibi, dinsel fenomenlerin bütüncül kolektif doğasının yapısına ve işlevine odaklanmak gereklidir. Bu en nihayetinde, dinsel fenomenlerin toplumsal yaşam üzerindeki dönüştürücü gücüne, dolayısıyla düzenleyici işlevine gönderme yapmaktadır.

Hubert ve Mauss (1902) bir diğer makalelerinde büyüün kendine özgü kutsal karakterinin sosyolojik bir açıklamasını yaparlar. Bireysel ve illüzyonist görünümüne rağmen büyü, dinsel ayinlerden ayırt edici özelliklere sahiptir ancak özü itibarıyla kutsallığa içkindir. “Kutsal şeylerin, son derece özel ve son derece çeşitli etkiler üretebilen tükenmez bir kaynak olduğunu gördük” (s. 2) ifadesiyle büyüün karakterine işaret etmektedirler. Bu sonuçtan hareketle, bu sistemlerin yanılsamalar içermeyen toplumsal gerçeklikler olduğunu ortaya koymaktadırlar. Kolektif bir doğaya sahiptirler ve toplumsaldırlar. Diğer tüm ritüellerin incelemesi de aynı şekilde bizi kutsalın ve onunla bağlantılı pratiklerin rasyonel bir açıklamasına götürebileceğini ileri sürmektedirler.

Durkheim’ın (1896; 1897; 1900) dinsel olguların toplumsal hayat üzerindeki kurucu etkilerini ele alan makaleleri kümülatif bir tahayyülün; *Les formes élémentaires de la vie religieuse* (1912) eserinde geliştireceği ahlaki düzenleme teorisinin ve kolektif temsillerin bilgi sosyolojisinin temel yapı taşı olduğunu ileri süren taklaşımının temellerini atar. Yanı sıra Mauss ve Hubert (1897; 1902), sosyolojinin entelektüel yönelimi ekseninde, toplumsal düzenin tesisi ve onu işleten kurumsal yapıların dini kökenlerini göstermekle kalmaz, sosyolojinin bu ahlaki temelleri ve düzenleyici mekanizmaları ele alan bilimsel kapasitesini gösterir. Bir başka makalede Hertz (1905) ölümün temsilleri üzerine incelemesinde, ölünün geçici olarak gömülmesini ve ayinden sonra ikinci kez defnedilmesini, ölünün temsili bir biçimde dirilti olarak yeniden kutsanması olarak açıklar. Bu durum, zorunluluk dayatan kolektif temsillerin; kozmolojik inanışlarımız ve toplumsal uyum üzerindeki etkisine işaret etmesi açısından dikkate değerdir.

Bouglé’nin (1905) kast ve hukuk sistemleri üzerine incelemesi, dinin ve hukukun iç içe geçmiş yapısını, Hindistan’daki kast sistemi üzerinden açıklar. “Manou

yasası her şeyden önce dindar davranışların bir özdeyişidir” (s. 139). Yasal otorite üzerindeki Brahmanik hakimiyet bunun bir diğer kanıtı ve göstergesidir. Buraya kadar incelemesine yer verdiğimiz makaleler, dinsel olgulara atfettiği öncelikli konumu gerekçelendirmekte ve bu doğrultuda, modern toplumsal dönüşümün toplumsal düzen sorununun teşhisinde ve tedavisinde teorik ilginin merkezine yerleştirmektedir. Bu durum, analizler bölümünde disiplinin alt alanlarını belirleyen epistemolojik kategorizasyonun içerisinde genel sosyolojiden sonra ikinci sırada gelen din sosyolojisinin ayırt edici konumu ile tamamlanmaktadır. Durkheim sosyolojisinde dinin esası ve din sosyolojisinin konumu, Mauss’a yönelttiği satırlara çarpıcı bir şekilde yansımaktadır. “*L’Année sociologique*, nesnelci eğilimine rağmen, kaba ve basit tarihsel materyalizme tam karşıt olarak, toplumsal olguların matrisini artık ekonomi değil din haline getirecek bir teori çıkaracaktır” (1998[1897], s. 71).

3.4.1.2. Suç ve Ceza: Hukuk

L’Année’de yer alan makaleler, temel teorik ilgileri çerçevesinde inceledikleri hukuku, sadece yasal yaptırımlarla sınırlı olmayan, toplumun ahlaki yapısının iskeleti ve aynı zamanda bir aynası (ifadesi) olarak düzenin görünür bir sembolü olarak değerlendirmektedir. Yaptırımlar en nihayetinde toplumsal dayanışmayı sağlayan ve çözümlenin önüne geçen mekanizmaları işletmektedir. Suç, aksini göreceğimiz üzere, her ne kadar bireysel ve psikolojik saiklerle ortaya çıkan bir fenomen görünümünde olsa da esasında dinin toplumsal yaşam üzerinde kolektif temsiller aracılığıyla iradeleri bükme gücünde olduğu gibi, kolektif bir varlık olan toplumun kutsal doğasından ve koşullarından etkilenmektedir. Bu bağlamda Richard (1899), sosyal çevrenin ve koşulların suç ve sapma üzerindeki etkisini ortaya çıkartmaktadır. “Ekonomik krizler, mülkiyete ve sözleşmeye dayalı iş birliğine karşı işlenen suçların oranını artırmaktadır. İç ve uluslararası savaşların insan hayatına yönelik saldırıların oranını artırdığı kanıtlanmıştır. Ani sosyal dönüşümler, dini ve siyasi devrimler suç faaliyetlerinin artışını teşvik etmektedir” (s. 17). Görüldüğü üzere suçun, doğası itibarıyla toplumsal bir karakter taşıdığı ve toplumsal bir kırılmayı temsil ettiği anlaşılmaktadır. Bu bağlama ve incelemeye tekrar dönmek üzere, bu ilgi bizi öncelikli olarak Durkheim’in (1899) toplumsal kırılmanın önlenmesine ilişkin onarıcı yasaların gelişimine vurgu yaptığı makalesine götürmektedir.

Durkheim (1899), ceza hukuku sistemlerinin gelişiminin, toplumsal düzenin doğasında meydana gelen değişikliklerden, bir başka ifadeyle kurucu kodların dinamik dönüşümünden etkilendiğini ortaya koymaktadır. Suçu kolektif ve bireysel olarak iki kategoriye ayıran Durkheim, bu suç türlerini “başlıca kamu otoritesi, onun temsilcileri, gelenek ve görenek, din; diğerlerini şiddet, cinayet, hırsızlık gibi” (s. 86) bireylere yönelik olarak tanımlar. Dinsel suçlar (*criminalité religieuse*) olarak adlandırdığı ilk tür, aşağı toplumların ceza hukukunun içeriğini teşkil etmektedir. Ancak toplumlar geliştikçe ve ilerledikçe, bireye yönelik işlenen suçlar baskın hale gelmektedir ve esasında hukukun evrimi bu uzamda gerçekleşmektedir. Toplumların organizasyon seviyesi yükseldikçe, kolektif yaptırımların ilksel biçimlerinden, birey odaklı ceza sistemlerine doğru bir geçiş yaşanmaktadır. Bu dönüşüm, cezaların şiddetinde ve boyutunda, nicel ve nitel değişimlere yol açar. Ceza hukukunun evrimine dair nicel değişkenler kuralına göre; toplumun gelişmişlik seviyesinin düşüklüğü ve otoriter merkezi yönetimin varlığı cezanın (çoğu zaman beden üzerinde) şiddetini artırmaktadır. İkincisi, nitel değişkenler kuralına göre, cezanın evrimi suçun şiddetinin hafiflemesiyle karakterize edilir ve acının şiddeti yerini gözaltı gibi daha ılımlı yaptırımlara bırakır. “Özgürlük kısıtlayıcı cezalar, süresi cezaya göre değişiklik gösterecek şekilde, giderek normal önleme yöntemi olmaktadır” (s. 78).

Ceza hukukunun normları statik değildir ve yasal kurumlar olarak toplumsal değişimin dinamik işleyen süreçlerini bir ayna gibi yansıtırlar. Bu durum, Durkheim’ın mekanik-organik ayrımında, toplumların karakteristik özelliklerinde belirgin bir biçimde gözlemlenen baskıcı ve onarıcı hukuk ayrımına işaret eder. Cezanın şiddeti, toplumların kolektif kapasitesine göre değişmektedir. Ceza hukukunun evrimi ise, sorumluluğun kolektif olmaktan çıkıp bireysel seviyeye gelmesiyle, dolayısıyla suçun değişen karakteri ile açıklanabilir. “Ceza suçtan kaynaklandığına ve kamu vicdanını etkileme biçimini ifade ettiğine göre, cezanın evrimini belirleyen nedeni suç devriminde aramalıyız” (s. 86). Suç devrimiyle kastedilen evrim, modern toplumun dönüşümünü imlemektedir. Suçun yapısına bağlı olarak gelişen ceza hukukunun incelemesinin teorik önemi, onun kolektif dayanışmayı, daha özeldede kolektif duygu ve inanışları; temsilleri belirleyen, dolayısıyla toplumsal düzeni tehdit eden ve tesis eden kurumsal yapısıdır.

Durkheim cezai sorumluluk düzeyinin bireyselleşmesi ile ceza hukukunun geçirdiği dönüşümün karakterini; suç işleyen bireyin toplumla kurduğu kolektif bağları ve yaraladığı kolektif vicdanın doğasının açıklanmasında kritik bir işlev görür. Suç işleyen kimsenin eylemi, kolektif normlardan saptığı için cezalandırılmakta ve düzenlenmektedir. Suçun, kriminal bir sapma olarak biçimleri, evriminde içkin olduğu kolektif yaşamın koşulları ile karşılıklı etkileşim içerisinde. Richard (1898) bu bağlama sosyal koşullar ve kriminal davranışlar arasındaki ilişkinin sosyolojik incelemesiyle ışık tutmaktadır. Kriminal sosyoloji, temel olarak sosyal çevrenin suçu nasıl şekillendirdiğini araştırmaktadır. Suçluluk, biyolojik ve etnolojik etmenlere bağlı indirgemeci yaklaşımların ötesinde, ancak kolektif bilinçte yaşanan iniş çıkışların incelemesi ile açığa kavuşturulabilir. Sosyal çevre çift yönlü bir biçimde suçluluk üzerinde belirleyici bir rol oynar. Sosyal koşullar bir taraftan kolektif vicdana yönelik tehditlere karşı gelecek ceza hukukunun teşkilini, diğer taraftan özellikle toplumsal kriz durumlarında artan suçluluğun koşullarını üretmektedir (s. 16). Bu çift yönlü etki suç ve cezanın toplumsal kolektif uyumun kapasitesinden ve derecesinden kaynaklandığını göstermektedir. Toplumsal alt üst oluşlar düzenlemenin yetersiz olduğuna işaret eder.

Sosyal koşulların içerisinde yasal ve kurumsal yapılar, sabit koşullarda sapmayı hafifletebilir ancak kriz dönemleri, toplumsal vicdanın ani ve yıkıcı bir biçimde yaralandığı, suçu teşvik eden olağanüstü koşullar yaratır. Örneğin, 15. yüzyılda Almanya’da yaşanan eşkıyalık ve barbarlık, İmparatorluğun ve Hristiyan cumhuriyetinin parçalanmasını takiben patlak verir. “Bu kriz, yarattığı vahşet bir tarafa, daha ziyade yeni bir uygarlık ile onunla bağdaşmayan eski bir toplumsal disiplin arasındaki mücadeleden kaynaklanmaktadır” (s. 26). Görüldüğü üzere yapısal dönüşüm ahlaki uçuruma sebep olmaktadır. Richard’ın bu sosyal kriz açıklaması bizi, Fransa’da sosyolojinin ortaya çıkışı ve kurumsallaşmasının tarihsel bağlamına götürmektedir. 1870 Fransa-Prusya savaşı; toplumsal düzenin çöküşüyle imparatorluk ve cumhuriyet, Katolik ve seküler kozmolojiler, endüstriyel kapitalizm ve sosyalizm arasında mücadeleye ve krize sahne olmuştur. Bu kargaşa halinin 1871’te Paris’te patlak verdiği iç savaş, toplumsal düzen ihtiyacının had safhaya çıktığı kritik bir aşamayı imler. Bu durumun bir yönüyle eskilerle yenilerin savaşı olarak görülebilecek

modernite krizine atıfta bulunduğunu hatırlatmakla yetinebiliriz. Neticede kolektif ahlakın çözülmesiyle ortaya çıkan toplumsal kriz durumu, seküler bir vatandaşlık ahlakının tesisi projesine ve bir ahlak biliminin doğuşuna zemin hazırlamaktadır. Sosyal düzenin ve adaletin sağlanmasını zorunlu kılmaktadır.

“Toplumsal krizler, yaşamsal rekabetin daha keskin ve ani bir izlenimini verir, bireyin kişisel polisliğini ve ego içgüdüsünü aşırı heyecanlandırır. Normal zamanlarda çıkar mücadelesini dengeleyen duyguları tehlikeye atarlar [...] Ahlaki vicdanda çok geç ancak kesin bir biçim almış adalet fikrine karşı duyarsızlığa sebep olurlar” (Richard, 1898, ss. 34-35).

Böylelikle toplumsal ve ekonomik krizler, sözleşme ve mülkiyet gibi kolektif yaşamın devamlılığını sağlayan ahlaki duyarlılığı yıkarak; hırsızlık, dolandırıcılık, zimmete para geçirme gibi parazit ve insan yaşamına kasteden ağır suçların artmasına sebep olur. Sonuç olarak suç, bireysel ahlaki düzenlemenin, kolektif bilincin erozyona uğraması ve onun gerisine düşmesiyle ortaya çıkar. Normal şartlarda kolektif disiplini düzenleyen bağların gevşemesi ve çözülmesiyle sosyal gerileme meydana gelir ve suçta artış yaşanır. Böylelikle, suç ve cezanın temellerinde yer alan suçluluk, *toplumsal kırılmanın* katalizörüdür. Suçluluğun toplumsal koşulların kökeni ve sonuçları oluşu, Durkheim’in (1897), bu koşulların yarattığı anomik durumu onaylamaktadır. Onarıcı yaptırımlara geçiş, toplumsal dokudan kaynaklanan ancak bireylere yönelik bir biçim alan hukukun nicel ve nitel evrimini gerektirmektedir.

Kolektif vicdanın sembolik bir biçimde kırılmasıyla tanımlanabilecek suç ve cezanın evrimi, sadece bireysel yaptırımları değil kurumsal yasal düzenlemeleri de beraberinde getirir. Charmont (1899), ortak mülkiyetin (lonca, vakıf, şirket gibi tüzel kişiliğe ait mülkiyet) yok olma nedenleri üzerine incelemesinde, onun ekonomik ve hukuki evriminin tarihsel analizini birleştirerek, kaderini belirleyen toplumsal güçlerin ve hukuki düzenlemelerin etkisine vurgu yapmaktadır. Kurumların kendilerine ait tüzel mülkiyeti; kolektif amacının yitirilmesi, ortaklar arasında çözülme ve yasal güç tarafından sindirilmesi sebepleriyle varlığını yitirmiştir (ss. 98- 104). Bunların içerisinde devlet otoritesini temsil eden politik ve hukuki sitemin, ortak mülkiyeti tehdit olarak algıladığı durumlarda onu kamusal bir varlığa ya da bireysel mülkiyete

dönüştürmesi, onun düzenleyici işlevinin kolektif yapıları dönüştüren gücünü gösterir. Reformasyon dönemindeki laikleştirmeler ve Fransız Devrimi sonrası tüzel ve kilise mülkiyetinin kamulaştırılması bu önermeleri destekleyen örneklerdir. Tapınak şövalyelerinin mallarına adil olmayan bir biçimde el konulması, “bu, adli adaletsizliğin tipik bir örneği olan en dokunaklı örtülü kamulaştırma vakalarından biridir” (s. 105). Böylelikle, siyasal otoritenin hukuki yaptırımları toplumsal düzenin sağlanmasında çift yönlü; yıkıcı ve onarıcı bir merkezi güç teşkil eder. Kolektif yaptırımlar, grup haklarının yitirilmesine yol açabilecek manipülatif güce sahiptir. Charmont kolektif kurumsal yapıların, daha güçlü olanlar karşısında yasal yaptırımlarla çözüldüğünü gösterirken; Huvelin (1905), hukuki yaptırımların kaynağının özünde kutsal olduğuna dikkat çekmektedir.

Hukukun ayinsel bir otoritenin ürünü olarak ortaya çıktığını gösteren Huvelin, büyü ve bireysel hukukun aynı kurumsal ve kozmik kaynaktan beslendiğine dikkat çeker. Bu kaynak; yasal kurumların temelini oluşturan büyüsel-dinsel ayinlerdir. Büyü pratikleri, hukuk sistemlerinin ilk cezai uygulamalarından çok daha önce bireysel mülkiyeti, dolayısıyla toplumsal düzeni korumak için icra edilmiştir. “Hırsızları cezalandırmak için kullanılan basit ya da karmaşık büyü uygulamaları ve lanetler hakkında çok çeşitli uygarlıklardan tanıklıklara sahibiz” (s. 13). Büyünün bu ilkel işlevi, hukuki yaptırımlara aracılık etmektedir. Hırsızın yakalanması her durumda mümkün olmadığından, büyü aracılığıyla cezalandırma, anında ya da gecikmeli olarak gerçekleştirilebilmektedir. Bununla birlikte, büyü ve lanetleme içeren ‘profilaktik yazıtlar’ çalınmasını önlemek için objeler üzerine uygulanmaktadır. Roma hukukunda yer alan çalıntı malların mülk edinilmesinin yasaklanmasının, taşıdıkları büyüden kaynaklandığı düşünülmektedir (ss. 19-20). Böylelikle büyü, sadece bir cezalandırma aracı olarak değil bireysel mülkiyetin korunması için de kullanılmaktadır. Büyü pratikleri; etkinlikleri ve organizasyonları aracılığıyla ilksel yaptırımların kökeninde ve bireysel hukukun evriminin temellerinde yer alır. Kutsal alanın ve dinsel olguların ayinler aracılığıyla toplumsal yaşam üzerindeki düzenleyici etkisi bir kez daha açığa çıkmaktadır.

Büyünün ritüelden hukuka füzyonu, Bouglé'nin (1905) kast sisteminin (dinsel karakterde) hukuk sistemi ile iç içe geçmiş yapısının incelemesiyle örtüşmektedir. Cezalar ve şiddeti kast sisteminde belirlenen hiyerarşik seviyelere göre düzenlenmektedir (s. 141). Hukuk, toplumsal organizasyonu üzerinde belirleyici olan kolektif temsillerin ifadesi ve icrasıdır. Kast sisteminin kuralları; ritüel pratiklerden ve Manou'nun (anayasa) dinsel karakterinden ayırt edilemez. Örneğin, rahipler hem yasama hem de aforoz yetkisini elinde bulunduran yargı yetkisiyle, toplumsal yaşamın hukuki zemini üzerinde Brahmanik dolayısıyla dinsel bir hakimiyet kurarlar (s. 143). Kast sisteminin hukuki ve dinsel yapısı, seküler devletin yokluğu ve kamu fikrinin ademi mevcudiyetiyle yakından ilişkilidir. Siyasi otorite, dini hiçbir zaman kast matrisinden koparamamıştır. “Evrensel çöküşe karşı duran tek örgütlü güç, dini yaşam anlayışının haklarını korumakla yükümlü olan rahiplik kurumudur” (s. 150). Böylelikle Bouglé, Hindu hukuk sisteminin, kastın toplumsal organizasyonun kutsal karakteri ile birleşerek toplumsal düzenin sürdürülmesinde oynadığı rolü ortaya koyar.

3.4.1.3. İş Bölümü ve Toplumsal Dayanışma

Modern toplumsal dönüşüm, siyasi ve ekonomik olmak üzere büyük değişimlerin netice verdiği yeni bir tür dayanışma biçimi ve onun toplumsal organizasyon üzerindeki etkisiyle karakterize edilir. Bu etkinin yansıması, Durkheim'in temel eserleri içerisinde ilk sırada yer alan öncelikli bir teorik ilgiye işaret etmektedir. İş Bölümü (1893) ve mekanik olan karşısında ortaya çıkan organik dayanışma esası ve onun analizi, Durkheim'in sosyolojik olarak modern dönüşümü nasıl okuduğunu ortaya koyar. Toplumlar geliştikçe ve içsel organizasyonları giderek farklılaştıkça, aynılık ve bütünlük arz eden dayanışma yapıları (mekanik), karşılıklı bağımlılık (organik) ve yüksek düzeyde farklılaşma yönünde değişmektedir. Bunun bir toplumsal olgu olarak kolektif yansıması, kolektif bağları yeniden şekillendiren mesleki uzmanlaşmanın teşekkülüdür. Toplumsal dayanışmanın ve düzenin bu temel ilgisi *L'Année*'ye, Bouglé'nin (1901) iş bölümü üzerine güncel teorilerin genel bir incelemesi ile derinleştirilmektedir. Bouglé, Durkheim'in toplumsal düzenin temel kurucu kodu olarak gördüğü dayanışmanın geçirdiği dönüşümün karakterini ve önemini onaylamakta ve kristalize etmektedir. Ekonomik uzmanlaşma ve rollerin, toplumsal uyumu nasıl ürettiğine odaklanmaktadır.

Bouglé'ye göre (1901), iş bölümünün getirdiği “uzmanlaşmanın gerçek işlevi, ekonomik olarak daha fazla şey üretmek değil, insanları daha fazla ve yakın bir şekilde birbirine bağlamaktır” (s. 99). Bireyler arasında aynı anda ayrıma ve sıkı bir yakınlaşmaya dayalı toplumsal organizasyonun dayanışma esası üzerine kurulan bu farklılaşmanın ürettiği birliktelik, modern dönüşümün ve iş bölümünün evrimsel ve tabii bir sonucudur. Ancak bu doğal durumun düzenlenme ihtiyacının, bu bağlama tekrar dönmek üzere, hayati bir önem arz ettiğini not düşmek gereklidir. Durkheim'ın izinden giden Bouglé, iş bölümünün modern dönüşüm üzerindeki etkisinin sosyolojik ve bilimsel gözleminin; onun sahip olduğu ahlaki işlevi açığa çıkaracağını vurgular (s. 100). Bouglé'nin incelemesi Durkheim'ın teorik yaklaşımını bütünüyle onaylamakta, yanı sıra farklı olarak iş bölümü üzerine var olan diğer teorik yaklaşımların kapsamlı bir incelemesini yürütmektedir.

Sosyolojinin metodolojik temellerinde göreceğimiz üzere, sistematik gözden geçirmeye ve karşılaştırmaya tabi tutmaktadır. Adam Smith'in iş bölümünün insanda doğuştan bulunan mübadele eğiliminden kaynaklandığı yaklaşımını sığ bulur ve onun tek bir tarihsel biçiminin evrenselleştirilemeyeceğini ileri sürer (ss. 75-76). Endüstriyel uzmanlaşmanın etnik sınıfların oluşumuna yol açtığını ileri süren biyolojik açıklamaları ve materyalist Marksist sınıf yaklaşımlarını reddetmektedir. Sınıf ayrımları sadece ekonomik değil, politik ve daha birçok faktörün etkisi altındadır (ss. 95- 96). Bouglé'nin analizi tek taraflı belirlenimci ve indirgemeci yaklaşımların ötesine geçerek, iş bölümünün bir bütün olarak ekonomik ve kurumsal yapısını içeren toplumsal doğasına ve işlevine yoğunlaşmaktadır. İş bölümünün nesnel ekonomik bir karşılıklılık ilişkisi yarattığı doğrudur ancak özü itibariyle öznel ahlaki yükümlülükleri ve bu sayede bireyler arasında karşılıklı bağları ve saygıyı zorunlu kılmaktadır. Ancak bu sonuç garanti değildir. Bu dayanışma esasının teşkil edilmesi ve sürdürülmesi için öncül koşullar sağlanmalıdır. Daha önce dikkat çektiğimiz düzenlemeye gereksinim vardır. Bouglé, ekonomik koşullara eşit şartlarda erişim, meslek seçiminde özgürlük ve iyi organize edilmiş mesleki korporasyonların gerekliliğini ileri süren Durkheim'ı yineler. Bu koşullar tesis edilmediği takdirde, beklenen huzurun yerini çatışma ve uyumsuzluğun alması kaçınılmazdır.

“Sözleşme taraflarından biri, tam bir özgürlük içinde tartışmadığı maddeleri kalbinden değil, sadece dudaklarından kabul edecektir. Bu noktada iş bölümünün yol açtığı ilişkilere hâkim olacak olan kendiliğindenlik değil zorlamadır ve sonuç olarak, toplumsal barış durumundan ziyade, ilan edilmiş ya da gizli bir savaş durumuna yol açacaktır” (s. 105).

Görüldüğü üzere iş bölümü, toplumsal düzenin sembolik kurucu sözleşmesidir. Mesleki uzmanlaşmanın toplumsal organizasyonu; iş bölümünün getirdiği yüksek farklılaşma yeterli bir biçimde düzenlenmediğinde ahlaki bir tutkal görevi görmekten çok çözücü bir etki yaratabilir. Bu en nihayetinde, modern toplumunun dayanışma esasının kırılmağını ortaya koymaktadır. Buradan hareketle *L'Année*'nin teorik ilgisinin, dayanışmanın esaslarını modern ahlaki dokuya işlemek üzere incelemekte olduğunu tekrar ifade edebiliriz.

Toplumsal farklılaşmanın doğasını yansıtan toplulukların tipolojisine baktığımızda, uzmanlaşmanın azdan çok gelişmişe doğru; mekanikten organik bütünleşmeye doğru bir evrim çizgisini takip ettiğini görmekteyiz. Steinmetz (1898), insan topluluklarının ve uygarlıkların tipolojik olarak katalogunu çıkardığı çalışmasında özü itibariyle mesleki uzmanlaşmaya dayalı farklılaşmanın toplumların basit olandan daha karmaşık olana evriminde oynadığı role dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda halkların tipik özelliklerinin sınıflandırmalar aracılığıyla incelenmesi, farklı toplumsal organizasyonların sahip olduğu gerçeklikleri (dayanışma biçimlerini ve düzeylerini) karşılaştırmaya imkân tanımaktadır. Toplumsal farklılaşmasının mantığı; dayanışma ekseninde gerçekleşmektedir. Farklı medeniyetler ve halklar, kendine özgü toplumsal organizasyonlarında, çeşitli varyasyonlarla az ya da çok organik dayanışmaya doğru evrim geçirmektedirler. Bu çok çeşitli toplumsal tiplerin dayanışma mekanizmalarının anlaşılması bir ilgi olarak öne çıkmaktadır. “Her feodal halkın belirli bir mülkiyet sistemi, belirli bir ordu örgütlenmesi, Devlet ve Kilise arasında belirli bir ilişkisi, belirli bir savaş işlevi ve belirli bir ahlakı vardır” (s. 69). Ahlaki dayanışma biçimlerinin çeşitliliği başta olmak üzere farklı toplulukların, toplumsal olgulara yansıttıkları kendine özgü karakteristiklerin incelemesinin ortaya

çıkaracağı olgusal çeşitlilik, toplumsal uyumun ve düzenin genellenebilir benzerlik esasını; yasalarını belirlemek için vazgeçilmezdir. Bir yandan ampirik bir kaynak teşkil ederler, diğer taraftan sosyolojik yöntemin ruhuna uygun sınıflandırmaya ve karşılaştırmaya imkân tanırırlar. Toplumsal organizasyonların bu farklı biçimleri, onların uyum motoru olarak işleyen yapılarını yansıtmaktadır.

Toplumsal dayanışmanın iş bölümü üzerinden sembolik bir biçimde verilen teorik koordinatları, Bourgin'in (1903) kasaplık zanaatının bir endüstri dalına dönüşümünü tarihsel olarak incelediği çalışmasında somut bir vaka olarak açığa çıkar. Endüstriyel dönüşümün bu incelemesi, modern toplumun siyasal, ekonomik ve sosyal organizasyonunun mekanikten organiğe nasıl evrildiğini göstermektedir. 19. Yüzyıl boyunca Paris'te kasaplığın, terminolojik bir ayırmadan hareketle; onun ticari (*commerce*) bir aktiviteden bir endüstriye (*industrie*) dönüşümünün dinamiğinde iş bölümünün giderek artan uzmanlaşması yer almaktadır (s. 115). Bu en nihayetinde yüksek düzeyde düzenleme ihtiyacının netice verdiği organik dayanışmanın pratik yansımasıdır. Başta küçük müesseselerin homojen yapısı, yerel şubeler ve onların üzerinde tedarik zincirlerinin yer aldığı heterojen ve hiyerarşik bir ağa dönüşmektedir.

Kasaplığın zanaatkar bir ticaret türünden organize endüstriyel bir sistemin parçası olmasında devlet kontrolünün ve düzenlemesinin etkisi belirleyicidir. 1858 tarihli *Vendémiairean XI* kararnamesi Paris'teki kasapların polis idaresinden izin almasını ve teminat yatırmasını gerektiriyordu. 1811 tarihli kararname ise daha kısıtlayıcıydı; kasapların sayısı 300'ü geçemezdi" (s. 5). Yasal düzenlemelerin belirli bir endüstri dalının hangi durumlarda ve hangi koşullarda işleyebileceğini gösteren tarihsel verileri, merkezi otoritenin modern toplumsal dönüşümler üzerindeki düzenleyici gücünü göstermektedir. İstatiksel ve sayısal verilerle desteklenen modern ekonomik organizasyonun geçirdiği mutasyon gözler önüne serilmektedir. Böylelikle, modern toplumsal düzenin endüstriyel uzmanlaşma üzerinden işleyen dayanışma mekanizmasının kodları çözümlenmektedir.

Bourgin giderek artan uzmanlaşma üzerinden organik uyumun doğasına ışık tutarken, Bouglé (1908) bizi, onun zıt bir formuna, Hindistan'daki kast dayanışmasına götürmektedir. Kast sistemi; doğuştan gelen hak ve önceliklerin dağılımını içeren,

hiyerarşik olarak avantajlı ve dezavantajlı toplumsal statüleri inşa eden bir organizasyon biçimidir. “Kast kelimesi akla sadece eşitsiz dağıtılmış hakları değil, kalıtsal iş bölümünü getirir” (s. 3). Oğul, babasının mesleğinden başka bir mesleği sürdüremez. Kast sisteminin kutsal karakterinde yer alan dinsel güç, bu kuralı işletmektedir. Birebir aynı keskinlikte olmasa da Batı medeniyetlerinde, Antik Yunan ve Orta Çağ Avrupası’nda iş bölümünün kalıtsal ve hiyerarşik biçimlerinin izlerine rastlamak mümkündür (s. 7). Kast sisteminin içerdiği kalıtsal uzmanlaşmanın mümkün olan benzerleriyle karşılaştırmalı incelemesi, bu olgunun farklı toplumsal örgütlenmeler için de geçerli olabileceğini göstermektedir. Bu yönüyle, kast sistemi karşılaştırmalı bir vaka analizine imkân tanımaktadır.

Evrensel olarak toplumsal tabakalaşmanın farklı biçimlerinin incelenmesi, *L’Année*’nin teorik ilgisini açığa çıkarmaktadır. “Medeniyetimiz attığı her adımda kast sisteminden uzaklaşmaktadır. Modern çağdan bu yana gerçekleştirdiği hukuki, siyasi ve ekonomik reformları incelediğimizde, eşitlikçi fikirlerin taleplerine az ya da çok yavaş ama emin adımlarla itaat ettiğini görmek mümkündür” (s. 6). Böylelikle, modern toplumsal dönüşüm katı ve kalıtsal zorlama içeren mekanik biçimlerden kurtulmalı, toplumsal uyum ve organik dayanışma esasına dayalı eşitlikçi politikalar ve mekanizmalar eşliğinde düzenlenmelidir. Nitekim, sosyolojinin kurumsallaştığı dönemde, sosyalizm sorununu geride bırakmayı ve aşmayı amaçlayan Üçüncü Cumhuriyet’in vatandaşlık ahlakına dayanan seküler ve eşitlikçi reformları incelemesi, bu düzenleme ihtiyacının politik ve toplumsal tezahürüdür.

3.4.1.4. Toplumsal Kurumların Statik Mimarisi

Normatif kodların teşkili ve dayanışmanın farklı biçimlerinin çimentosunu dayanaklı kurumsal yapılar oluşturmaktadır. Bu kurumların modernite öncesi ilksel biçimleri, toplumsal hayatın statik yönünü; süreklilik arz eden dayanışma esasının sağladığı birlikteliklerin ve karşılıklı zorunlulukların yapısal mimarisini açığa çıkaran saf ve yalın kökenlerine işaret eder. *L’Année*’nin özgün makaleleri, antropolojik bir ilgiyle toplumsal düzenin bu temel yapısal zeminini geleneksel toplumların kurumsal organizasyonları üzerinden incelemektedir ve bu ilgiyi sosyolojik araştırmanın vazgeçilmez bir parçası olarak belirlemektedir. İlkel toplumlar, toplumsal uyumlarını

ve dayanışmalarını, devlet ve piyasa gibi modern kurumsal yapılar üzerinden değil; akrabalık sistemleri, evlilik düzenlemeleri, ilkel sınıflandırmalar ve ritüeller gibi sembolik düzenlemeler aracılığıyla sağlamaktadır. Bunların dışında ayrıca, bu statik yapıların temel morfolojik ögesi olarak fiziksel organizasyonlarının yerleşim (*établissement*) aracılığıyla demir attığı toprak yer almaktadır.

Bu materyal zemin üzerinde inşa edilen sosyal yapıların içerisinde evlilik ve akrabalık sistemleri, toplumsal kurumların bütünlüklü mimarisinde, aileden başlayarak toplumu meydana getiren süreçlerin temel yapısal mekanizmaları olarak başı çekmektedir. Toplumsal kurumların kökenini oluşturan aile; evlilik düzenlemeleri ile kan ve soy aktarımı aracılığıyla, bireyleri kolektif yapılara entegre eden temel yapısal organizasyondur. Encest yasağının totemik, dinsel incelemesinde değindiğimiz, onun bir tabu olarak dayattığı egzogami kuralı; grup içi (*klan*) ve gruplar arası (*phatrieler*) dayanışmayı üretmektedir. Yasakların kökeninde yer alan bu kural, üyelerine grup dışında sosyal birliktelikler kurmayı zorunlu kılmaktadır. (Durkheim, 1898, s. 28). Böylelikle evlilik kurumu, kan bağının ötesinde toplumu yaratmaktadır. Durkheim, toplumsal yaşamın bu temel organizasyonunun doğasını, Avusturalya kabilelerinin akrabalık sistemleri üzerinden incelemektedir.

Durkheim (1903), bu toplulukların akrabalık ve evlilik sistemlerinin yapısının, toplumsal uyumu sağlayacak şekilde düzenlendiğini açığa çıkarır. En temelde bu ilksel toplulukların kolektif grup aidiyetleri, klanları oluşturan totemik grupların dinsel karakteri ile belirlenmektedir. Daha geniş *phatrieler* iki bölümden oluşan totemik klanın bir araya gelmesiyle oluşmakta ve iki *phatrie* bir araya gelerek kabileyi oluşturmaktadır. Böylelikle, kabile en temelde 4 sınıflı bir sistemden oluşmaktadır (ss. 119-120). Kolektif bir aidiyete ve uyuma sahip bu organizasyonel birimlerin teşekkülü, evlilik sınıflandırmalarını işleten kurallar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Kimin kiminle evleneceği dört temel evlilik sınıfı arasında düzenlenmekte ve kurallar çerçevesinde belirlenmektedir. Bu sınıflandırmalar, bir taraftan toplumsal bağları genişletirken ve güçlendirirken, yıkıcı birlikteliklerin önüne geçmekte, toplumsal uyumu korumaktadır. Bu evlilik düzenlemesinin temelinde, soy aktarımının anneden babaya geçen yapısındaki değişiklik yer almaktadır. “Erkek nesebinin rahim nesebinin

yerine ikame edilmesi, evlilikleri imkânsız kılan bir etkiye sahipti. Rahim sisteminde kişinin babasının soyuyla evlenmesi mümkündü, ancak yeni sistemde ise babanın soyu yasaklandı. Bu sürdürülemez duruma son vermenin tek yolu toplumu yeniden organize etmek oldu” (s. 135). Böylelikle yeni evlilik sınıflarının gelişimi ile dört sınıflı yapı; sekiz sınıflı yapısal bir adaptasyona uğrar. Totemik aidiyet ve soy aktarımının belirleyici olduğu kabileler arası evlilikte eşdeğerliliği öngören ve normatif olarak düzenleyen evlilik organizasyonu; sembolik olarak toplumsal düzeni ve devamlılığı sağlamaktadır.

Durkheim, evlilik organizasyonunun bireylerin kolektif yaşam içerisinde sürdürdükleri uyuma ne denli temel kurumsal bir katkı sunduğunu göstermektedir ancak bu organizasyonun temelinde totemik sistemin toplumsal yaşam üzerindeki bilişsel etkisi, sosyoloji açısından daha önemli bir incelemenin bağlamını açığa çıkaracaktır. Bu en nihayetinde toplumsal yaşamı organize eden kolektif temsillere işaret etmektedir. Bu bağlamda Durkheim ve Mauss (1901) ilksel biçimlerin sadece toplumsal yaşamı değil, bu sayede grupların toplumsal düzenin bilişsel mantığını nasıl inşa ettiklerini ve içselleştirdiklerini inceler. Ortak duygu ve inanışlarımızın toplumsal bir karaktere büründüğü kolektif temsillerin inşası; toplumsal yaşamın ilksel biçimleri tarafından yaratılmaktadır. Bu noktada, sosyal yaşamın sosyal düşünceyi öncelemesi kritik bir keşiftir. Ortak yapıp etmelerimiz, ortak düşüncelerimizin kaynağıdır. Akrabalık ve klan organizasyonu gibi ilksel biçimler, düşünce kategorilerimizi şekillendirmektedir. “İlk mantıksal kategoriler toplumsal kategorilerdi; şeylerin ilk sınıfları, bu şeylerin içine dahil edildiği insan sınıflarıydı” (s. 67). Bu kategoriler, toplumsal yapıların sembolik aynası hükmündedir. Durkheim ve Mauss’un *ilkel sınıflandırma biçimleri* adını verdiği bu bilişsel kodlar sayesinde toplumlar uyumlarını sağlamakta ve sürdürmektedir. Bu ortak temsiller, paylaşılan ortak kimliği güçlendirmektedir. Kökenlerini, toplumsal organizasyonun kutsal ve ritüel kaynağından aldığı hatırlanmalıdır (Bkz. Durkheim, 1898). Modern dönüşümün bireyi ön plana çıkarması karşısında dayanışmanın yetersiz kaldığı, ahlaki normların onun yıkıcı doğasının ve eylemlerinin önüne geçemediği durumda, düzensizlik kolektif bilişlerimizi geri dönüşü zor bir biçimde yapılandırmadan, toplumsal yaşamın

işleyişini normatif bir biçimde düzenlememiz gerektiği çıkarımında bulunabiliriz. Bizi kuran kolektif temsilleri, kaotik yapıp etmelerden önce biz kurmalıyız.

Kolektif temsiller yaşamın her alanında ve anında olduğu gibi ölümün temsilinde de açığa çıkar. Hertz (1905), cenaze ritüelleri aracılığıyla ölünün sembolik olarak diriltildiği ve kutsandığı ayinsel pratiğin kolektif temsiller üzerindeki etkisini inceler. Bu çift yönlü bir etkileşimi içerir. Ölümü anlamlandırma biçimlerimiz, onu ritüeller aracılığıyla nasıl inşa ettiğimizle bağlantılıdır. Toplumsal bir gruba aidiyet, bizi çevreleyen toplumsal yaşamı anlamlandırma ve bilgiyi sınıflandırmamızı gerekli kılmaktadır. Bu sayede inşa edeceğimiz bilişsel birliktelik (kolektif temsillerin homojenliği), grup dayanışmasını güçlendirir. Bu kategorilerin incelenmesi, dayanışma esasının doğasını kavramak açısından sosyolojinin öncelikli teorik ve metodolojik yaklaşımları içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla “ilkel sınıflandırmalar, en kültürlü halklar tarafından kullanılanlarla hiçbir benzerliği olmayan istisnai özellikler değildir; aksine, ilk bilimsel sınıflandırmalarla sorunsuz bir şekilde bağlantılı görünmektedirler” (Durkheim& Mauss, 1901, s. 66). Böylelikle toplumsal yapıların ilksel biçimlerinin bilişsel olarak yapılandığı ilkel sınıflandırmalar, bu yapıların anlaşılmasına imkân tanıyan rasyonel çerçeveleri oluşturmaktadır.

Bu bağlam, *L'Année*'nin analizler aracılığıyla sosyolojinin epistemolojik temellerini oluşturmasında sosyolojik bilginin kaynağına, inşasına ve onun kategorizasyonuna atıfta bulunmaktadır. İlkel sınıflandırmalar neticede antropolojik olguların incelemesiyle yapılabilmektedir ve bu rasyonel bilişsel temsillerin kökeninde dinsel fenomen yer almaktadır. Durkheim (1900), totemizmin klan bölünmelerini kutsayan doğasıyla bunu temellendirmektedir. Dini yaşamın ilksel biçimi olan totemizm çok sayıda kurumun kökeninde yatmaktadır. Durkheim bu nedenle, sosyolojinin tüm alanlarında kapsamlı yansımalara sahip bu dinsel olgunun reform niteliğinde incelenmesinin önemine dikkat çeker. “Akrabalığın, evliliğin, cinsel ahlakın ve hatta toplumsal örgütlenmenin kökenlerine ilişkin tüm sorular yeni terimlerle ortaya atılacak ve yeniden incelenmek zorunda kalacaktır” (s. 83).

Bu ilkel yapıların sadece pratiği değil düşünceyi belirleyen bilişsel etkisinin ardından Bouglé (1899), entegrasyonun aşırı derecede düzenlendiği kast sistemini gözlemlemektedir. Bireylerin doğuştan gelen toplumsal konumlarını sabit ve katı sınırlarla belirlenmiş kast sınıflarına hapsederek, mekanik bir istikrar sağlanmaktadır. Kalıtsal mesleki uzmanlaşma ve hiyerarşik eşitsizliklere dayalı iş bölümü bu sosyal entegrasyon biçiminin merkezi unsurlarıdır. Belirsizliği ve rekabeti ortadan kaldıran bir tür dayanışma mekanizması olarak işlemektedir. Ancak, “bize öyle geliyor ki, nüfuz ettiği toplumlara parçalamak için tasarlanmıştır; onları yalnızca üst üste binmiş birkaç katmana değil, çok sayıda karşıt parçaya böler; temel gruplarını karşılıklı itmeyle ayrılmış olarak birbirlerinin karşısına yerleştirir” (s. 3). Her ne kadar tabakalaşma istikrar sağlasa da gruplar arası karşılıklı itme (*répulsion mutuelle*) durumu organik dayanışmanın önündeki en büyük engeldir. Bunun önüne geçilmelidir. Sembolik kurumsal yapıların ardından kolektif yaşamın statik temelleri arasında insan varoluşunun morfolojik bağlamı yer almaktadır.

Toprak, toplumsal yapıların kökeninde yer alan ailenin daha büyük sosyal birimlere dönüşmesinde kurucu zemini teşkil eder. Ratzel (1898), toplumsal ve politik organizasyonun ve kurumlarının teşekkülünde belirli sınırlara sahip toprak bütünlüğünün ve onun uğradığı değişimlerin esas faktör olduğunu ileri sürer. Toprak (*le sol*), toplum ve devletin çapa attığı ortak zemindir. “Toprağı dikkate almazsanız neler olup bittiğini anlayamazsınız” (s. 3). Toprak varlığı, politik düzenin temel koşulu olduğu kadar, fiziksel sınırlarla çevrilmiş toplulukların uyumunun incelenmesinde öncelenmelidir. Göçebe ve yerleşik tüm toplumlar, yerleşim ve geçim yönünden toprağa bağlıdır. Ancak bu bağlılık ancak siyasi bir varlığın mevcudiyetiyle sürdürülebilir. Bu toprak bütünlüğünün kontrolünü elinde bulunduran devletin siyasi yapısı ve toplumun içsel organizasyonu arasında sıkı bir etkileşim bulunmaktadır. “Toprak eşit biçimde paylaşıldığında toplum homojendir ve demokrasiye meyillidir; dengesiz bir paylaşım ise toplumsal örgütlenmeye engel olur” (s. 10). Bu örnekte olduğu gibi, toprak, toplum ve devlet arasındaki ilişki toplumsal düzenin materyalistik zemini oluşturur. Kolektif varoluşumuzun yapısal-fiziksel unsurları sosyal morfolojinin kapsamında yer almaktadır. Kökeni toprak olmak üzere, nüfus, yoğunluk,

yerleşim örüntüleri ve düzenlemeleri içerir. Durkheim'a göre (1895), sosyal morfolojinin amacı toplumların mekân üzerindeki dışsal biçimlerini incelemektir.

Buraya dek dayanıklı toplumsal yapıların ilksel biçimlerinin analizi merceğinde, toplumsal organizasyonun kurucu kodları olarak işleyen mekanizmalarının incelemesine yer verdik. Bu statik kodlar geleneksel toplumların uyumlarını temel yapı taşlarıdır. Ancak modern toplumsal dönüşüm bu kurucu mekanizmaları sekteye uğratan köklü değişimleri meydana getirir. Toplumsal yaşamın yeniden organizasyonu, toplumsal değişimin dinamik yönünü düzenleme ihtiyacı belirir. Toplumsal değişimin karşı karşıya kaldığı türbülans, toplumsal gerçekliği meydana getiren toplumsal olguların incelemesini gerektirir. Modern krizlerle başa çıkmak için sosyolojinin bu doğrultuda teşhis ve düzenleme ihtiyacına cevap üretme misyonu, onun bir disiplin olarak kurumsallaşmasında merkezi entelektüel kaygısını oluşturur.

3.4.1.5. Modern Toplumsal Dönüşümün Düzenlenmesi

Endüstriyel ve siyasal devrimlerle tetiklenen modern toplumsal değişim, toplumsal yaşamın ekonomi, hukuk, din, politik düzen ve kentleşme gibi uyumunu etkileyen tüm veçhelerini dönüştürmektedir. Bir başka deyişle modernite, yerleşik geleneksel yapıları istikrarsızlaştırmaktadır. Daha önce kapsamlı bir incelemesine yer verdiğimiz bu köklü değişim, neticede yeni sosyal düzenin tesisini zorunlu kılmaktadır. Sosyoloji esas olarak bu ihtiyacı bilimsel olarak karşılamak üzere ortaya çıkar. *L'Année* ise bu doğrultuda disipliner bilginin ve yöntemi kurumsallaştırma platformudur. Toplumsal yaşamın mekanikten organiğe dönüşümüyle karakterize edilen bu değişimin düzenlenmesi gereksinimi, buraya dek gördüğümüz üzere, kurulmakta olan ve düzenlenmesi gereken sistemin statik kodlarını ve dinamik evrimini belirlemeyi gerektirmektedir. Önsözlerden hatırlayacağımız üzere, kolektif yaşamın ilksel ve yapısal biçimlerinin bilgisine geleceğe bakmak ve onu dönüştürmek için ihtiyaç duyarız. Bu gereksinim Durkheim'ın *Le Suicide* (1897) çalışmasında ve anomi kavramında kolektif temsilini bulmaktadır. Yanı sıra, toplumsal krizler bu durumun en belirgin göstergeleridir. Yüzyılın sonunda Fransa'nın imparatorluktan cumhuriyete geçişi; savaş, ağır ekonomik koşullar ve hızlı kentleşmeyle işaretlenen

ahlaki çözüme neticesinde mevcut ahlaki normlar düzen ve istikrarı sağlayamaz hale gelmiştir. Bu doğrultuda toplumsal krizler, *L'Année*'nin özgün makalelerine bu ahlaki dokunun teşhisi ve tedavi ilgisiyle yansımaktadır.

Ahlaki normların modern dönüşüm karşısında yetersiz kalması, en belirgin ifadesini toplumsal koşullar üzerindeki etkisinde, suçun oluşumunda ve artan oranlarında karşılık bulur. Richard (1898), toplumsal ve ekonomik krizlerin, sapmanın katalizörü olduğunu ortaya koyar. Suç eylemi bireysel bir karaktere sahiptir ancak ahlaki istatistikler onun toplumsal süreçlerin etkisinde gerçekleştiğini göstermektedir. Suçun sebeplerinin aranacağı nihai yer toplumsal çevre ve onun ürettiği koşullardır. Toplumsal bir fenomen olarak suç, normal ve istikrarlı sosyal bir çevrenin birey üzerinde hâkim kılacağı davranış biçimleri ile uyumlu değildir. Belirli bir düzeyde ve miktarda suç, patolojik olanın ayrımı için gerekli ve normal kabul edilebilir. Ancak ani değişimler karşısında ortaya çıkan kolektif duyguların yoğunluğu, geçici olarak bireyin sorumluluk vicdanını ve kişisel kontrol kabiliyetini devre dışı bırakmaktadır. Yaşamsal rekabet, korumacı içgüdüleri fazlasıyla tahrik etmekte, üreme ve beslenme iştahlarını zapt edilemez kılmaktadır. Böylelikle, toplumsal krizlerin sebebiyet verdiği ahlaki yoksunluk suç; suç ise geri dönüşümlü bir şekilde ahlaki gerilemeyi netice vermektedir. Bu döngü, kaynağı ve sonucu itibarıyla eski ahlaki yapının işlemediğini göstermekte ve “toplumsal disiplinin dönüştürülmesi gerekmektedir” (s. 42). Bu dönüşüm, hukuki sistemlerin evrimine işaret etmektedir.

Durkheim (1899), ceza hukukunun geçirdiği yapısal değişimler aracılığıyla toplumsal dayanışmayı tesis edecek kurumların evrimine odaklanmaktadır. Cezai sorumluluk esas itibarıyla bireysel ve suçun kolektif ahlakın bir yansıması olduğunu düşündüğümüzde, ceza hukuku, suç ve toplum arasındaki ilişkiyi yansıtmaktadır. Bu doğrultuda, cezanın nicel (şiddet) ve nitel (boyut) değişkenleri toplumsal organizasyonun gelişmişliğine bağlı olarak değişmektedir. Netice itibarıyla onarıcı hukuk, baskıcı düzenlemelerin yerini almaktadır. Ceza hukuku dayanışmanın doğasına göre evrim geçirdiğine göre, toplumsal düzeni sağlayacak şekilde düzenlenmelidir (s. 94). Hukukun evrimi yasal yapıların gelişimini gösterirken, Simiand (1900),

sosyolojinin merceğini ekonomik alana kaydırır ve endüstriyel kapitalizmin ve ekonomik olguların toplumsal doğasına çevirir.

19. yüzyılda Fransa’da kömür fiyatları üzerine incelemesinde Simiand, fiyatların keyfi bir biçimde belirlenmediğini ve piyasanın baskın toplumsal koşulların etkisinde şekillendiğini gösterir. İstatistiksel veriler ışığında kömür fiyatlarının 70 yıllık (1825-1895) nicel değişim grafiği, onun işçilik ücretleri, grevler ve ekonomik krizler gibi değişkenlerle korelasyon içerisinde değiştiğini ve belirlendiğini göstermektedir. “Fiyatlar üzerindeki bu belirlenim bize toplumsal olgunun içerdiği karakteristikleri dayatmaktadır” (1900, s. 2). Onun işleyişinin incelemesi bu yönüyle grupların uyum ve denge göstergelerinin bir barometresidir. Piyasa ekonomik anlamda kendisinin düzenleyicisi olmadığına ve ekonomik alt üst oluşlar toplumsal dengeyi bozduğuna göre, bu iniş çıkışların stabilizasyonu kamusal düzen için bir gereksinimdir. Bu noktada devlet müdahalesi ve düzenlemesi şarttır. Bu bağlam Bourgin’in (1903), kasaplık zanaatının ticaret formundan bir endüstri dalına dönüşümünde, iş bölümünün düzenlenmesinde kendisini gösterir. Kanunlar aracılığıyla düzenleyici müdahaleler ekonomik faaliyeti dengede ve gözetim altında tutmaktadır. Ancak endüstriyalizmin yıkıcı etkileri dayanışmanın kırılğan yapısını tehdit etmektedir. Kapitalizmin bireyseliği ön planda tutan doğası, devlet otoritesi gibi merkezi güçlerle birleşerek kolektif faydayı ve ortaklıkları sindirebilmektedir.

Charmont (1899) ortak mülkiyetin daha güçlü yapılar karşısında çözülmesini ve mülkiyetin bireysele ya da kamuya kayan değişiminde onun yok olma (işleyişini bozan) sebepleri açığa çıkarır. Yasal düzenlemeler, aksi bir etkiyle kolektif yapıların çöküşünü hızlandıran bir etkiye yol açabilmektedir. Durkheim (1893) ve Bouglé (1901), iş bölümü organizasyonun organik dayanışmayı pekiştirecek esasının mesleki korporasyonların tesisi ile bu yıkıcı etkilerin önüne geçilebileceğini savunurlar. Sonuçta bu oluşumlar, anomik bir biçimde ortaya çıkan yetersiz düzenlemeyi tersine çevirebilecek, mesleki standartların belirlenmesi ve yaygınlaştırılmasında olduğu kadar, dayanışmayı esas alan toplumsal normların ahlaki dokuya nüfuz etmesini sağlayacak mekanizmalardır. Mesleki uzmanlaşmayı düzenleyen loncalar esasında modern endüstriyel dönüşümlerin parazit etkilerine karşı sosyal bedeni koruyan bir

organ işlevine sahiptir. Ekonomi, hukuk, iş organizasyonu ve korporatif yapılar derin dönüşümler geçirirken, toplumlar kentleşme gibi hızla değişen fiziki koşullara ve çevre karşısında morfolojik değişimlere uğramaktadır.

Mauss ve Beuchat (1904), Eskimo toplumlarının mevsimsel değişimler karşısındaki adaptasyonlarının incelemesi ile fiziksel mekânın toplumsal yaşamın zemini teşkil eden yapısal prensiplerini anlamaya çalışmaktadır. Yerleşim organizasyonunun değişmeyen statik özelliklerinin (aidiyet ve dil birliği gibi) istikrarlı yönünü, mekânın özelliklerine göre değişkenlik gösterebilen dinamik faktörlerle (göç ve ikamet süreleri) karşılaştırır. Bu sosyal morfoloji çalışmasının esas amacı, *établissement* olarak kavramsallaştırdıkları, toplumsal organizasyonun durağan fiziksel yapısının karakterini ve kolektif yaşam üzerindeki statik ve dinamik etkilerini incelemeyi hedeflemektedir. Eskimo topluluklarının mevsimlere göre adaptasyonları; kış mevsiminde dini ve ahlaki güçlü bilişsel bir uyum sergilemekte ancak yaz mevsimiyle birlikte ahlaki yoksulluk baş göstermektedir (s. 124). Bu ve benzeri değişkenlerin incelemesi “toplumsal yaşamın ahlaki, dini tüm biçimleri maddi alt katmanın yani insan gruplarının kütesine, yoğunluğuna, biçimine ve bileşimine göre değiştiği bir yöntem kuralı olarak belirlenmiştir” (s.129). Böylelikle sosyoloji modern dönüşümlerin düzenlenmesinde normatif ve materyal dönüşümleri incelemelidir.

L'Année'de yer alan makaleler, dinsel ve antropolojik olgular başta olmak üzere ilksel biçimlerden modern evrimlerine değin toplumsal yaşamın temel toplumsal düzenini sağlayan yapısal unsurları ve işlevlerini incelemektedir. Bununla birlikte, bu düzeni sekteye uğratan, sapmaya ve toplumsal ahlakın gerilemesine yol açan normatif ahlaki dokunun yetersiz kaldığı noktada düzenleme ihtiyacına ve bunun için gerekli bilimsel bilginin gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Toplumsal düzenin kurucu kodlarını teşkil eden alt temalar bütünlüklü olarak, *L'Année*'nin sosyolojinin kuruluşuna içkin entelektüel projesi; toplumsal düzenin tesisine ve korunmasına bilimsel rehberlik etmektedir. Bu teorik ilgi ve gaye ancak sosyolojiye özgü bir metodolojinin icrasıyla mümkündür. Buraya dek tanıklık ettiğimiz üzere, sosyolojik tahayyülün karmaşık görünen olguları çözümlenme ve toplumsal gerçekliği gösterme kabiliyeti neticede onun yönteminin bir maharetidir. *L'Année*'nin makaleleri, ustalıkla ve titizlikle

gerçekleştirdiği sosyoloji pratiğine model teşkil etmesi beklenen yöntemin ruhunu ve inceliklerini içermektedir. Bu doğrultuda, disiplinin epistemolojik zeminin inşasında ve teorik yönelimlerinin sonuca ulaşmasında, sosyolojiye bilimsel hüviyetini ve meşruiyetini sağlayan *L'Année*'nin metodolojik temellerinin tematik analizlerini makalelerin icra ettiği yöntemin temel esaslarını incelemesi üzerinden gerçekleştireceğiz.

3.4.2. Sosyolojinin Metodolojik Temelleri

L'Année'nin özgün makaleleri, temel teorik ilgisi ekseninde toplumsal düzenin statik ve dinamik yapısını gözler önüne sermektedir. Sosyolojinin toplumsal gerçekliği analiz etme becerisi test edilmekte ve neticede sosyolojik tahayyülün gücü açığa çıkmaktadır. Sosyoloji bu gücü, bilimsel meşruiyetinin sac ayakları içerisinde metodolojik temellerinden almaktadır. Modern toplumsal dönüşümün yol açtığı sosyal krizler karşısında spekülâtif yaklaşımlar, toplumsal olguların kolektif doğasını açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Tam olarak bu ihtiyacı karşılamak üzere *L'Année*, toplumsal gerçekliğin yasalarını keşfetmenin aracı olan yöntemin kendine özgü yasalarını belirlemeye girişmektedir. Makalelerde gözlem, tipleştirme, sınıflandırma, karşılaştırma, ölçme gibi pratikler sosyolojinin ruhuna uygun bir biçimde icra edilmektedir. Nesnel, rasyonel, ampirik ve pozitif etütler titizlikle yürütülmektedir. Bu süreçler en nihayetinde sosyolojinin epistemolojik kaynağını ve yönelimini belirleme amacını beraberinde taşır. Tüm bu yönleriyle *L'Année*, özgün metodolojik bir bütünlük sergilemekte ve sosyolojinin bilimsel etosunu kurmaktadır. Her bir makale, araştırma nesnesinin doğasına uygun metodolojik araçları kullanmaktadır ancak belirli yaklaşımlar belirli makalelerde özellikle öne çıkmakta ve bir tür model teşkil eden uygulaması gösterilmekte ya da izah edilmektedir.

Durkheim'ın *La Division du travail* (1893), *Les Règles* (1895) ve *Le Suicide* (1897) eserleri, sosyolojinin özgül metodolojik ilkelerini ve uygulamasını ortaya koyar. Ancak makaleler ile sosyolojinin yönteminin ilk kez kolektif bir biçimde tanımlanmaya ve gösterilmeye çalışıldığının altını çizmek önemlidir. Makalelerin içerdiği kavramsal ve metodolojik çeşitlik; yöntemin esaslarını ve inceliklerini sosyolojinin metodolojik madeni ve vitrini olarak sunmaktadır. Bu doğrultuda,

L'Année'nin öncelikli olarak sosyolojinin bilgi kaynağını ve alanını belirlemek üzere temel metodolojik yönelimi; etnografik ve tarihsel veriler ışığında dinsel olgular başta olmak üzere ilksel biçimlerin bilgisine antropoloji aracılığıyla nüfuz etmeyi esas almaktadır.

Sosyolojinin yönteminin özgüllüğüne ilişkin kısa bir girizgâh ve hatırlatma yapmak yerinde olacaktır. Toplumsal olguların *sui generis* doğası, biyolojik ve psikolojik olandan farklı, kolektif temsillerden oluşan bir sosyal aleme sahiptir ve bu alem bireysel ve kolektif bilinçlerin kimyasal bir sentezidir. Grup zihniyetinin, bireysel inanç ve uygulamaların basit bir uzantısı ve toplamı olmadığını; bireye dayattıkları dışsal ve zorlayıcı üstünlük, *toplumsal olgunun keşfi* sosyolojinin buluşudur. Bu olguların üstünlüğü kanıtlamanın yöntemi sadece sosyolojik olmalıdır. Bu yöntemin özgül doğası Durkheim'a göre (1900), "doğa bilimlerinde geçerli olan zihinsel tutumu sosyoloğa da empoze ettiği için natüralisttir ancak kelimenin sıradan anlamında natüralist değildir, sosyal alemi diğer alemlere indirgemeye çalışmaz, bu yüzden uyguladığı sosyolojik natüralizmdir" (s. 611). Bu noktada sosyolojinin objektif; nesnel yöntemine vurgu yapılmaktadır. Sosyolog bir fizikçi ya da kimyager gibi sosyal şeylerin doğasını; bireysel duygu ve düşüncelerin bileşimi olarak görmemelidir. Sosyolojik yöntemin kaidelerine ruhunu verecek yöntemin esası budur.

3.4.1.1. Antropoloji: İlksel Biçimlerin Kaynağı

İnsan yaşamının ilkel organizasyonları toplumsal gerçekliğin en yalın biçimlerini yansıtmaktadır. Bu toplumsal biçimlerin incelemesi onun kolektif doğasının keşfine imkân tanımaktadır. Bunların içerisinde dinsel olgular, bireyler üzerindeki kutsal ve zorlayıcı etkisi sebebiyle öncelikli bir konuma sahiptir. Dinsel fenomenlerin sosyolojik açıklaması; toplumsal düzenin (*règne social*) demistifikasyonu için vazgeçilemez bir gerekliliktir. Sosyoloji sahneye çıkana dek toplumsal yaşamın gerçekliği, metafizik spekülasyonlar üzerinden ancak bükülebilmiştir.¹⁰¹ Kutsal olanın, kolektif temsilleri yapılandıran dolayısıyla düşünce

¹⁰¹ Kutsal alanın toplumsal yaşam üzerindeki etkisi, Reformasyon'la birlikte geri dönülemez bir biçimde azalmaya başlar. Bilimsel Devrimlerin, metafiziğin karşısında fiziksel güçleri yasalaştırması ile bilimin yükselişi; Aydınlanma ile aklın merkeze yerleşmesi, Kilise'nin gücünü ve etkisini giderek zayıflatır. Siyasal ve ekonomik devrimlerin toplumun doğasını dönüştürmesi ise bireyselleşme ve sekülerleşme

ve eylemlerimizi belirleyen etkisi uzunca bir süre keşfedilmeyi beklemiştir. Daha önce değindiğimiz üzere *L'Année*, toplumsal olguların ana matrisinin dinsel olgular olduğunu göstermektedir.

Modern toplumsal dönüşümün dini boşa çıkarmasıyla ortaya çıkan ahlaki boşluk, aynı işlevsellikte bir otoritenin (dinsel karakterde) ikamesini gerektirmektedir. Sosyolojinin bilimsel ve entelektüel olarak yanıt arayacağı bu ahlaki ikame projesi; bunu ilksel biçimlerin değişmeyen kolektif doğasının (değişen ve dönüşen yapıları ayrıca incelemektedir) gizil yapısını ve işleyişini çözerek yapabilecektir. Durkheim'ın *La vie religieuse* (1912) ile bir bilgi kuramına dönüştürdüğü; dini yaşamın ilksel biçimlerinin bilgisi, neyi nasıl bildiğimizi tayin eden kolektif temsillerimizin yalın formlarını gösterirler. Bu yönüyle sosyolojinin epistemolojik kökenlerine işaret etmektedir. Bu bilgi kaynağı, antropolojinin sağladığı etnografik ve tarihsel verilerle kurulmaktadır. Bu bağlam makalelerde baskın bir biçimde belirgindir. 22 makalenin 11'i teorik olarak din sosyolojisi yönelimini antropolojik ilgiyle beraber taşımaktadır. Sosyolojik kavramsallaştırma özü ve kökenleri itibariyle etnografik verilerden yararlanmaktadır.

Durkheim (1896), ensest yasağının kökenlerini incelediği makalesinde ilksel biçimlerin bilgisinin önemine vurgu yapar. “Bir uygulamayı ya da kurumu, yasal ya da ahlaki bir kuralı anlamak için mümkün olduğunca orijinal kökenlerine kadar geri gitmek gerekir, çünkü şu anda ne olduğu ile eskiden ne olduğu arasında yakın bir bağlantı vardır” (s. 1). Bu köken bilgisi, ilkel ve yerli toplulukların gözlemine dayanan etnografik ve antropolojik yaklaşımla elde edilmektedir. Klan yapısı, totemik sistemler ve egzogami gibi evliliğe ilişkin kurallar ve daha özelde ensest tabusu Avusturalya kabileleri üzerine yapılan gözlemler aracılığıyla incelenmektedir. Durkheim'ın çalışması, bu olgulara ait etnografik gözlemlerin ötesine geçmekte ve ensest yasağının kökenlerini ve evrimini rasyonel çıkarımlara tabi tutmaktadır. Örneğin Durkheim,

---

süreçlerini netice verir. Elbette seküler dönüşüm, bu kısa ifadeye indirgenemeyecek bir doğaya sahiptir. Bu noktada, eski ile yeni arasında açılan ahlaki boşluğun ikame ihtiyacına işaret edilmek istenmektedir. Bu dinsel karakterdeki değişim karşısında spekülative açıklamalar yetersiz kalmaktadır. Dönüşümlerin doğasını açıklayabilecek seküler bilimsel akıl yürütmeye duyulan ihtiyaç, modern ahlaki krizle birlikte kendisini dayatmaya başlar. Sosyoloji, tam da bu ihtiyacı karşılamak üzere bilimsel olarak gelişmektedir.

anneden babaya geçen soy aktarımının; totemik sistemin ve egzogami kuralının etkisinde gerçekleştiğini gösterir (ss. 21-23). Bu yönüyle, antropolojik gözlem veri teşkil etmekte, karşılaştırma gibi yöntemin diğer bileşenleri aracılığıyla olgular analiz edilmektedir.

Durkheim (1899; 1900; 1903), dinsel olguların epistemolojik zeminini, totemik sistemlerin etnografik verileri üzerinden inşa eder. Arunta (Avusturalya) kabilesi içerisindeki klan yapısı, tabu, evlilik ve akrabalık organizasyonları (sınıflandırma), Hubert ve Mauss (1897; 1902) kurban ve büyü olguları üzerinden; yapısı ve işlevleri itibariyle kolektif yaşamı düzenleyen toplumsal inşalar olduğunu gösterirler. “Ensest yasağı, bağımsız ahlaki bir kural değildir, toplumsal organizasyonun temel ilkesidir” (Durkheim, 1897, s. 9). Bu doğrultuda, Durkheim’in düşüncesi rasyonel ve metodolojiktir. İlkel toplumlar, karmaşık organizasyonların en sade ve yalın biçimlerini yansıtır. Durkheim’in (1899) din teorisinin epistemolojik zemini bu metodolojik yaklaşıma dayanmaktadır. Kutsal şeylere dayanan düşünce temsillerimiz ve ritüeller, yasal kurumlar ortaya çıkmadan önce toplumsal yaşamın ilksel formlarını kurucu kodlar olarak belirlemektedir.

Hubert ve Mauss (1902), büyü ritüelinin, mantık dışı ve batıl olmanın ötesinde kurullarla yönetilen toplumsal olarak tutarlı yapısının altında yatan düzenlilikleri etnografik veriler ışığında açıklamaktadır. Hertz (1905) cenaze törenlerinde bir ritüel olarak açığa çıkan yasın; vefat eden bireyle değil, grupla ahlaki birlikteliğini simgeleyen bir uyum meselesi olduğunu gösterir (ss. 121-122). Etnografik veriler, toplumsal yaşamın fiziksel unsurlarının toplumsal boyutlarıyla beraber değerlendirmesine imkân tanırlar. Mauss ve Beuchat (1904), Eskimo topluluklarının mevsim değişiklikleri karşısındaki adaptasyon biçimleri, nüfusun mekân üzerinde artan ve azalan yoğunluğunun toplumsal uyuma yansımalarını incelerler. *L’Année*’nin makaleleri, yer verdiklerimizle sınırlı olmamak üzere, antropolojik verileri sosyolojik araştırmanın ve veri kaynağının temeli olarak belirlemektedir. Etnografik ve tarihi veriler sadece gözlemin kayıtları değil, sosyolojik bilginin temelidir. Sosyoloji bu epistemik temel üzerinden araştırma nesnesini tanımlamakta, metodolojisinin geçerliliğini kanıtlamakta ve bilimsel meşruiyetinin temellerini atmaktadır.

3.4.2.2. Sistematik Sınıflandırma ve Tipoloji

Sosyolojik bilginin inşasında, önsözlerde gördüğümüz üzere bu bilginin kategorizasyonu; toplumsal olguların çeşitliliğine ve ayrıntılarına nüfuz etmek ve onları “mümkün olduğunca yeterli bir şekilde ifade eden tiplere indirgemek ve bunu sosyolojik bir ruhla yapmak” (Durkheim, 1898, s. iii) şeklinde ifade edilmektedir. Sosyolojik bilginin kurumsallaşmayla birlikte ilk kez inşa edilmekte olduğunu düşündüğümüzde, onun epistemolojik alanı ancak toplumsal olguların çeşitliliğinin organize edilmesiyle kurulabilir. Bu ise, çeşitliliğin tiplendirilmesi ve kategorizasyonu ile mümkündür. Örneğin Durkheim’ın din sosyolojisi bağlamında incelediği olgular arasında rasyonel bir ilişkilendirme ve sınıflandırma vardır. İlkel dinler içerisinde totemik sistemler klanın yapısını belirlemekte; bu yapı ile ilişkili bir biçimde tabular ve evlilik organizasyonları şekillenmekte, nihayetinde toplumsal organizasyonun ahlaki dokusunu ve onun yapılandığı kolektif temsilleri netice vermektedir. İncelenen olguların kendine özgü kolektif doğaları karşılaştırmak üzere tiplendirilmekte ve sınıflandırılmaktadır. *L’Année*’de yer alan makaleler, çalışma konuları üzerine ve sonuçları itibarıyla dağınık ampirik gerçeklikleri yapılandırılmış bir biçimde sosyolojik bilgiye entegre etmektedir. Böylelikle sınıflandırma ve tipoloji; sosyolojinin soyutlama ve analiz araçlarına dönüşmektedir.

Steinmetz (1898), insan toplumlarının ilkel ve daha gelişmiş biçimlerinin sosyolojik bilgisinin (etnoloji ile karıştırılmamalıdır), henüz karşılaştırmalı aşamaya geçmediğini ileri sürer. “Bilimimizin bu eksikliği, evrensel olarak kabul edilmiş bir kategorizasyonun bulunmayışı ve üzücü sonuçlarıdır” (s. 45). Bu doğrultuda *L’Année*’nin sosyolojik bilgiyi kategorizasyon çabasına katkı sunmak üzere halkların kataloğunu; farklı toplulukların ve medeniyetlerin ilksel biçimlerini, akrabalık ve evlilik gibi kendine özgü karakteristiklerini karşılaştırılabilir sosyal tipler olarak sınıflandırmaktadır. Halkların toplumsal gelişmişlik seviyelerine göre bir kataloğunun teşekkülü, toplumsal gerçekliğin ampirik çeşitliliğini karşılaştırmaya imkân tanır ve kolektif düzen biçimliliklerini açığa çıkarır.

Durkheim ve Mauss (1901), ilkel biçimlerin sınıflandırmasının esasında kolektif bilinci yapılandıran ‘şeyleri’ açıkça belirleme amacı taşıdığını ileri sürer.

Bu kolektif bilişsel yapılandırmalar bireysel psikolojilerden ve şeylerin doğasından kaynaklanmaz, sadece toplumsal olarak inşa edilirler. Bu sebeple insan zihninin temel bir yetisi olan sınıflandırma, toplumsal gerçekliği inşa eden kolektif temsilleri anlamlandırmanın temel aracıdır. Ancak bu kategorileri analiz ederek grubun dünya görüşüne ve temel mantığına nüfuz edebiliriz (s. 8). Bu noktada Durkheim (1900), toplumları fiziksel organizmalardan farklı olarak onları “yaşayan bilinçler, fikirlerin organizmaları” (s. 612) olarak görmektedir. Onun deyimiyle, “bireyin ve toplumun bilincinin aynı doğaya sahip olduğu koalisyon bütününe” (s. 613) ait bilişsel temsiller sınıflandırılmalıdır. Bu doğrultuda karşılaştırma ve yasalaştırma öncesi yapılacak bu nesnel sınıflandırma; sistematik gözlem, tanımlama ve tiplendirme gerektirmektedir. *L'Année* bu unsurları tamamlayan kategorizasyonu, metodolojik bir inovasyon olarak belirlemektedir.

Bouglé (1901), kast rejiminin sahip olduğu katı toplumsal sınıfların meslekleri ve doğuştan hakları eşitsiz bir biçimde dağıttığı tabakalaşma sistemini inceler. Hint toplumuna özgün gibi görünen bu sistem, esasında insan organizasyonlarının kolektif doğasına içkin ortak temsilleri taşımaktadır. Grup dayanışmasını sağlayan mekanizmalar içerisinde kurallar ve yasalar, kalıtsal uzmanlaşma gibi olguların bilgisine karşılaştırma için ihtiyaç duyulmaktadır. Farklı toplulukların ve kültürlerin sınıflandırması sayesinde soyut eğilimlerin önüne geçilebilir kolektif yaşamın farklı organizasyonları arasında toplumsal biçimlerin farklılaşmasının analizi yapılabilir. “Bu farklı biçimlerin tanımlanmasını ve karşılaştırmasını başarabilirsek, *L'Année*'nin iki yönlü hedefini gerçekleştirmiş olacağız: sosyologlara tarihsel araştırmaya olan ihtiyacı, tarihçilere ise sosyolojik yöntemin yararlılığını göstermek” (s. 64). Görüldüğü üzere, sınıflandırma toplumsal yaşamı anlama, karşılaştırma ve açıklama süreçlerinin metodolojik bir bileşeni, ampirik gözlemin rasyonel mantığının bir parçasıdır. Yöntemsel bir teknik olmanın yanı sıra, kurucu bir epistemolojik girişimdir. Ancak onun iki yönlü işleyen mantığı göz ardı edilmemelidir. Bir yandan analizin nesnesi olabilmekte, diğer yandan toplumların kolektif bilişlerini yapılandıran normatif sistemleri rasyonel olarak sınıflandırmaktadır.

3.4.2.3. Karşılaştırmalı Tarihsel Yaklaşım

Durkheim' göre (1900), sosyoloji bir gözlem bilimidir. Bu doğrultuda sosyoloji “mümkün olduğunca kapsamlı tarihsel olgular dizisini kaydederek insanlığın hangi yönde ilerlediğini gösterecektir. Bu nedenle yeni bilimin yöntemi esasen tarihsel olacaktır” (s. 612). Durkheim'ın önsözlerde üzerinde ısrarla durduğu üzere bu tarihsel yöntemin esası ise karşılaştırmalı sosyolojik bir ruh taşımalıdır. Daha önce, tarihin olguların sadece betimsel kayıtlarını tutmakla yetindiği, edebiyatın, bilgelik kültürünün ve felsefenin ampirik kanıtlardan yoksun spekülasyonlara saplanıp kaldığı durumlara itiraz eden Durkheim, sosyolojinin karşılaştırmalı tarihsel yaklaşımı sosyal bilimlere aşılması gerektiğine vurgu yapar (1896; 1898). Yöntemin bu kaidesi, sınıflandırmayla birlikte *L'Année*'nin makalelerinde baskın bir biçimde işlenmektedir. Öncelikli teorik ilgisi doğrultusunda modern toplum öncesi, sonrası ve dönüşümü esnasında toplumsal düzene ve uyuma ilişkin yapısal kurumların sergilediği evrimsel örüntüler; düzenlilikler ve sapmalar karşılaştırmalı bilimsel bir strateji ile incelenmektedir.

Durkheim (1899), ceza hukukunun evrimini istatistiksel ve tarihsel verilere dayalı ampirist ve karşılaştırmalı bir yöntemle inceler. Ceza hukukunun nicel ve nitel değişkenleri içerisinde ilki istatistiksel şemalar, ikincisi ise belirli bir gelişmişlik seviyesine ulaşmış farklı toplulukların cezai müeyyidelerini karşılaştırır. Bu karşılaştırma sayesinde, farklı kurumsal yapılara ilişkin bilgilerin bir yığını oluşturulmaktansa “değişkenlerin içerisindeki düzenlilikleri” ve “süreklilik arz eden gelişimsel” (s. 70) boyutunu sosyolojik olarak açıklamayı esas almaktadır. Örneğin politik organizasyonu gelişmiş bir düzeyde olan Roma'da ölüm cezası uygulanmazken, nispeten bir şehir devleti olarak klanın genetik yapısını üzerinden atamamış Atina'da ölüm cezası az sayıda da olsa görülmektedir (s. 73). Bu karşılaştırma, cezai sistemlerin evrimini; toplumların sosyal koşulların etki ettiği değişimin niceliğini ve niteliğini açığa çıkarmaktadır. Cezaların şiddeti ve boyutundaki değişiklikler politik organizasyonların ürettiği uyum derecelerine bağlı olarak değişmekte ve gelişmektedir. Mekanik-organik ve baskıcı-onarıcı düzenleme biçimleri; karşılaştırmalı tarihsel incelemenin analitik çıktılarıdır. Ceza ile organik bağ

taşıyan ve kolektif bir fenomen olan suça ilişkin tarihsel veriler normsuzluk durumunun göstergesi olarak *L'Année*'de karşılaştırmalı yöneme konu olmaktadır.

Richard (1898), suçun biyolojik ya da bireysel bir saptımdan öte toplumsal koşulların bir yansıması olduğunu gösterdiği makalesinde, suç oranlarının toplumsal krizler tarafından tetiklenen ve artan doğasını karşılaştırmalı veriler ışığında inceler. Suç örüntülerinin Avrupa'nın farklı bölgelerinde ve farklı tarihsel zaman dilimlerinde incelemesi, suçun ataya çeken (*atarique*) bir karaktere sahip olmadığını (s. 19); Almanya, Hindistan ve Fransa'daki suçluluğun politik, ekonomik ve dinsel krizlerden (ss. 20-23) kaynaklandığını gösterir. "Şimdi, hukuka, dine, siyasi, yerel ya da mesleki örgütlenmeye baktığımızda, Avrupa'da Güney'e değil Doğu'ya yaklaştıkça daha da çoğalan kalıntılar buluyoruz. Doğu'nun bugününün Batı'nın geçmişi olduğu söylenebilmektedir" (s. 21). Görüldüğü üzere toplumsal koşullar suç üzerinde belirleyicidir. Sosyal krizler, kolektif disiplinin gerilemesinde dinamik faktördür.

Charmont (1899), benzer bir gerilemenin tahlilini ortak mülkiyetin yok olma nedenleri üzerinden yapar. Tüzel; kolektif mülkiyetin uzun vadede kurumsal erozyonu, yasal mekanizmalar karşısında sindirilen dayanışma esasının yitirilmesiyle ortadan kalkar. Bu noktada, karşılaştırmalı tarihsel yaklaşım hukuki ve ekonomik analizi birleştirmektedir. Haçlı birliklerin, Tapınak şövalyelerinin, Töton (germen) devletinin yanı sıra dini kefaret emirlerini içeren tarihsel vakaların incelemesi, ortak mülkiyetin yok olma sürecinin karmaşık yapısını karşılaştırmalı analize tabi tutmaya imkân tanımaktadır (ss. 99-102). Tarihsel karşılaştırma, bu kolektif ortaklığın uğradığı değişimin mekanizmalarını belirlemeye imkân tanır.

Karşılaştırma yöntemin esasını teşkil ederken, diğer yöntemsel araçları tamamlamakta ve onlar tarafından tamamlanmaktadır. Bunların içerisinde istatistiksel veriler ve nicel yöntem tarihsel verileri karşılıklı olarak desteklemektedir. Simiand (1900), 19. yüzyıl boyunca Fransa'da kömür fiyatlarının değişimini incelediği makalesinde, "yüzyılın ilk ve ikinci yarısındaki fiyatların karakter farkını" (s. 30), fiyatların düzenliliğini ve geçirdiği anormal düzensizliği karşılaştırmalı bir biçimde gösterir. Fiyatların keyfi olarak belirlenmediği ve sosyal koşullardan etkilendiği durumda, istatistik sayısal verileri ortaya koyarken; tarihsel karşılaştırma fiyat

dinamiklerinin değişiminin altında yatan toplumsal etkileri açığa çıkartmaktadır. Simiand, “bu çalışmanın bugüne kadarki ekonomik bilginin türediği yöntemin farkına varmamızı amaçladığımı” (s. 81) ifade eder. Farkına varılması gereken bu yeni yöntem sosyolojik metodolojinin karşılaştırmalı esasına işaret etmektedir. Karşılaştırmanın mantığı sadece toplumsal yaşamın gözle görünür veçheleri ile sınırlandırılmamaktadır.

Durkheim ve Mauss (1901), kolektif temsillerin kategorizasyonunun, toplumların uğradığı bilişsel değişimlerin karşılaştırması ile açığa çıktığını gösterir. İlkel sınıflandırmalar içerisinde totemik sistemlerden rasyonel olana doğru tanımlanabilecek toplumsal ve bilişsel değişme, tarihsel bir inşa sürecidir. Sınıflandırmalar en nihayetinde genellikleri belirlemek için gereklidir (s. 21). Bu ise, ilkel biçimlerin tarihsel gelişiminin ve dönüşümünün doğasını açıklamakla; karşılaştırma ile mümkündür. *L'Année*'de yer alan makalelerin gösterdiği üzere, karşılaştırmalı tarihsel yöntem, olguların niteliğini belirlemek ve değişimi tespit etmek için sosyolojinin temel aracıdır. Yöntemin diğer tüm bileşenlerinin merkezinde bağlayıcı ve tamamlayıcı bir konuma sahiptir. Sosyolojinin tarih disiplini ile paylaştığı derin bağı göstermektedir.

3.4.2.4. Ahlaki İstatistik ve Nicel Ölçülebilir Kanıtlar

Toplumsal olguların ancak kökenlerinin izini sürerek; farklı zaman, mekân ve toplumlardaki ampirik yansımaları karşılaştırma aracılığıyla analiz edilebilmektedir. Bu bağlamda, sayısal veriler ve istatistikler bu yansımaların ölçülebilir verilerini analize tabi tutarak; sosyolojik yöntemin diğer bileşenlerini desteklemektedir. Sosyolojik yöntemin içerisinde nicelleştirme, salt pozitivist ve indirgemeci bir biçimde yer almamaktadır. Sayısal veriler tarihsel bağlamları içerisinde kavramsal olarak desteklenmektedir. Gözlemlenebilir düzenliliklerin nicel göstergeleri; toplumsal yaşamın karmaşık doğasını açıklamak için destekleyici unsurlardır. Buraya dek gördüğümüz üzere, Durkheim ekolünün temel teorik yönelimi doğrultusunda statik ahlaki normların (kurucu kodların) incelenmesi dinamik değişimlerin incelemesinin ön koşuludur. Nihayetinde yapıların ve değişimin incelemesi metodolojik olarak onları kuran ve etki eden kolektif temsillerin toplumsal yansımalarını incelemeyi gerektirmektedir.

L'Année'nin bu bağlamda yer verdiği makaleler içerisinde toplumsal koşulların bilişsel olarak yapılandığı kolektif temsillerin etkisini (anomi bu etkinin sembolik ifadesi ve örneğidir) suç ve sapma üzerinden görmekteyiz. Durkheim (1897), ahlaki normların yetersiz düzenlemesinin çarpıcı bir biçimde intihar istatistiklerine yansımaları gösterir ve açıklar. Toplumsal düzenin kurucu kodları; statik toplumsal uyumun değişen dinamik doğasını ve ona etki eden faktörlerin incelemesinde ahlaki istatistiklerden faydalanmaktadır. Nitekim *L'Année*'nin analizler bölümünde; sosyolojinin alt alanları içerisinde hukuk sosyolojisi ve ahlaki istatistikler beraber aynı başlıkta yer almaktadır. Bu durum, ahlaki istatistiklerin toplumsal düzenin kurucu kodlarının işlerliğinin incelemesinde temel bir unsur olduğunu göstermektedir. Sosyoloji doğası gereği soyutlama içermektedir ancak bu soyutlama her durumda ampirik kanıtlara dayanmaktadır. Bunların içerisinde ölçülebilir nicel veriler ahlaki bir barometre görevi görebilmektedir. Bir kontrol değil teşhis işlevi görmektedir.

Richard (1898), toplumsal krizlerin toplumsal sapmaya sebep veren doğasını; suç oranlarının artıran etkisinin görüldüğü istatistiksel veriler ışığında incelemektedir. Avrupa'da çok sayıda ülkesine ilişkin cinayet oranları karşılaştırmalı bir biçimde analiz edilmektedir (ss. 21-22). Daha geniş bir bağlamda suç istatistiklerinin karşılaştırmalı incelemesi, Fransa ve İtalya gibi ülkelerde belirli suçların belirli zaman dilimlerinde gözle görülür artışını ortaya koymaktadır. Bu boyamsal veriler toplumsal krizlerin suç üzerindeki etkilerini açığa çıkartmaktadır. İstatistikler, İtalyan Devrimi (1848-1870) geride bırakıldıktan sonra suç oranlarının giderek azaldığını, Fransa'da ise 1830'den itibaren düşük bir grafik çizen suç oranlarının 1870'te yaşanan savaş sonrası takip eden iç karışıklıklarla birlikte artış gösterdiğini ortaya koymaktadır "Suç oranlarındaki bu metamorfoz, ulusal kültürdeki herhangi bir dönüşümün yaratabileceğinden çok daha hızlı gerçekleşmektedir" (s. 26). Ahlaki gerilemenin göstergesi olan kriminoloji ancak ahlaki istatistiklerin sağladığı ölçülebilir veriler sayesinde incelenebilir. Ancak bu inceleme, toplumsal fenomenlerin altında yatan tarihsel ve toplumsal faktörlerin suçu şekillendiren dinamiklerini incelemeye dahil etmelidir. İstatistiksel veriler sadece toplumsal sapmayı değil, ekonomik düzenlemenin ritmini ölçmek için de kullanılmaktadır.

Endüstriyel dönüşümün kalbinde yer alan ekonomi ve ona ait değişkenler toplumsal olarak inşa edilen kolektif yapılardan ve koşullardan etkilenmektedir ve bu etki nicel veriler aracılığıyla analiz edilmektedir. Simiand (1900), Fransa’da bir yüz yıl boyunca kömür fiyatlarında yaşanan değişimlerin sayısal verilere dayalı kesitlerini, ekonomik olgunun toplumsal ritimlerden bağımsız olmayan doğasıyla bağdaştırarak açıklar. Nesnel ve gözlemlenebilir nicel verilere dayandırdığı çalışmasını ‘pozitif bir çalışma’ (*étude positive*) olarak niteler. Bu metodolojik yaklaşımın geçerliliği ancak gözlem ve açıklama ile tamamlanabilir. Bu bilimsel yaklaşım öncelikle kesinlik (*exactitude*) içeren nicel gözlemi esas almalıdır. Bir şeyin pozitif etüdü, doğrudan ölçülebilir gözlemlerle yapılmalıdır. İkinci aşamada açıklama; nedenleri belirlemeye yönelmelidir (ss. 1-3). Bu doğrultuda çalışma belirli bir toplum, zaman dilimi ve nesne ile sınırlı olmak üzere, 19. yüzyılda Fransa’da kömür fiyatlarını incelemektedir. Bu sınırlandırma sayısal verilerin keskinliği için bir zorunluluktur. Fiyatların doğrudan gözlemi için gerekli şartlar sağlandıktan sonra ortaya çıkan sayısal veriler nedenlerin belirlenmesini içeren açıklama için bir zemin teşkil edebilir. Bu noktada sosyolojik deneyin tamamlanabilmesi için geriye, değişkenlerin ilişkisi üzerinden spesifik bir hipoteze cevap aramak kalmaktadır. Bu sayede, kömür fiyatlarının üretimden çok tüketim dinamiklerinden etkilendiği gösterilmektedir. Simiand’ın pozitif etüdün ‘yöntemsel meşruiyeti’ olarak adlandırdığı bu çalışması, nicel yöntemin nitelikli bir modelini teşkil etmektedir.

Benzer şekilde Bourgin (1903), endüstriyel dönüşümün iş bölümü organizasyonu üzerindeki etkilerini, kasaplık endüstrisi üzerindeki düzenlemelerin istatistiksel verileri aracılığıyla incelemektedir. İş bölümünün ahlaki dayanışmayı esas alan incelemelerine katkı sunmakla birlikte, onun yeni bir yönünü; ekonomik ve devlet düzenlemesini içeren kurumsal mekanizmalarını sayısal veriler üzerinden inceler. Tüketim verileri, kasap işletmelerinin sayısı ve kurumsal düzenlemelere ait ölçülebilir veriler karşılaştırmalı bir biçimde incelenmekte ve değişkenler arasındaki korelasyon analiz edilmektedir (ss. 64- 68). Örneğin, belirli bir mekân üzerindeki (Paris) işletmelerin (kasaplık) yoğunluğu, ekonomik düzenlemeyi gerektiren temel faktördür. İstatistiksel analiz bu ve bunun gibi çok sayıda çıkarıma imkân tanımaktadır. Bourgin’e göre, bu çalışma “olgusal değere; açıklayıcı değere ve hipotetik değere sahip” (s. 112)

sonuçlar vermektedir. Bir bütün olarak bu sonuçlar; kasaplık endüstrisinin işleyişinin nicel değişkenlerinin incelemesi üzerinden onun mekanik bir birimden makro düzeyde bir endüstri dalına dönüşümünün dinamiklerini yansıtmaktadır. Görüldüğü üzere, nicel istatistiksel veriler yardımcı olduğu kadar analizin dayandığı yöntemin temel araçları arasında yer alabilmektedir ancak her durumda yöntemin diğer unsurları ile uyum içerisinde gözlemlenen fenomeni genellenebilir düzenliliklere dönüştürmektedir.

3.4.2.5. Sosyal Yapının Morfolojik Analizi

Kolektif yaşamın temel dayanağını teşkil eden morfolojik özellikler; başta fiziksel mekân olmak üzere, ona ait yapısal biçimler toplumsal uyum üzerindeki etkileri açısından sosyolojik analizin ayrılmaz bir parçasını teşkil eder. Bu bağlamda morfolojik yapıların analizi; bireylerin ve grupların mekânsal yerleşimle etkileşimlerinin nasıl somutlaştığını ve toplum için ne tür bir kaynak teşkil ettiğini açıklamayı hedeflemektedir. Durkheim'a göre (1901), sosyal morfoloji toplumun mekânsal, demografik ve yapısal boyutlarını temsil etmektedir. Toplumsal yaşam, coğrafi mekân üzerindeki nüfusun yoğunluğu, kentsel ve kırsal alanlarda yoğunlaşması, genişliği ve sınırları gibi fiziksel özelliklerden etkilenmektedir. "Herhangi bir öneme sahip her toplumsal sürecin kökeni, toplumsal çevrenin içsel oluşumunda aranmalıdır" (s. 18). Bu bağlamda toplumsal birimlerin hacmi ve nüfus miktarının derecesine işaret eden Durkheim'ın "dinamik yoğunluk" (1893) ilgisi coğrafya ve demografi alanlarının kesişim noktasında kalmaktadır.

Durkheim, *L'Année*'de metodolojik bir yenilik olarak mekânı ve nüfusu sosyolojik bir biçimde bir arada inceleyecek sosyal morfolojiyi bir köprü olarak konumlandırmaktadır. Biyolojide morfoloji, anatomide olduğu gibi, organizmaların yapısını ve biçimlerini inceler. Fizyoloji ise organizmaların birbirine bağımlı parçalarının işlevlerine odaklanmaktadır. Sosyal morfoloji ise bu yapıların ve işlevlerin üzerinde işlediği temel alt katmanı (*substratum*) jeolojik özelliklerin diğer tüm sosyal yapılarla ilişkisini incelemektedir. Bu doğrultuda sosyal morfoloji, *L'Année*'nin ikinci sayısından itibaren analizler bölümünde temel alt bölüm olarak konumlandırılmaktadır. Mekânda karşılık bulan temsillerin grupların toplumsal yaşamı üzerindeki etkileri *L'Année*'nin makalelerinde de karşılık bulmaktadır.

Bunların içerisinde model teşkil eden çalışma Eskimo toplumlarının fiziksel mekanla kurdukları bağın kolektif temsiller üzerindeki etkisinin incelemesi, bu metodolojik yeniliğe model teşkil etmektedir.

Mauss ve Beuchat (1904), Eskimo toplumlarının mevsimler varyasyonları üzerine incelemelerinde, sosyal morfolojinin; “toplumların materyal temellerini; kolektif yaşamın koltuğu olan toprağı ve üzerindeki nüfus dinamiğini sadece betimlemeyi değil açıklamayı esas aldığını” (s. 39) ifade ederler. Antropo-coğrafya fiziksel çevrenin rolüne fazla odaklanmakta ve materyal koşulların toplumsal organizasyonla etkileşimini ıskalaktadır. Bu boşluğu doldurmayı amaçlayan sosyolojik yaklaşım; “temel tabakanın doğasını, kompozisyonunu ve kolektif aktiviteyi etkileyen biçimlerini” (s. 40) irdelemektedir. Bu bağlamda bu ayrıcalıklı araştırma alanı için özel bir araştırma birimi belirlenmektedir. Bu metodolojik yenilik; yerleşim (*établissement*) olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram, bir adlandırmaya, dile ve ahlaki bütünlüğe sahip topluluğun bölgesel olarak sınırlandırılmış yerleşimini nitelendirmektedir (ss. 50-51). Bu birimin karşılık bulduğu Eskimoların mevsim değişiklikleri karşısındaki adaptasyon organizasyonlarını; yerleşimin karakteristik değişkenlerinin kolektif yaşamları üzerindeki etkileri analiz edilmektedir. Yaz ve kış dönemlerinde yaşam alanları ve nüfus yoğunluğu, temel ihtiyaçlara ve fiziki koşullara göre değişmektedir. Bu değişimlere neden olan koşulların bütünü detaylı bir biçimde incelenmektedir (ss. 65-96). İkinci planda bu koşulların din, hukuk ve mülkiyet üzerindeki etkileri incelenmektedir. Bunların içerisinde yerleşimin dinsel pratikler ve ahlaki temsiller üzerindeki etki incelemesi, “deyim yerindeyse bir yaz dini ve bir kış dini olduğunu ya da daha doğrusu yazın dinin olmadığını” (s. 96) göstermektedir. Yazın sadece doğum, ölüm ve sınırlı sayıda tabu ekseninde dinsel ritüeller nispeten bireysel ve özel bir kapsamda gerçekleştirilirken; kışın dini heyecan yükselmekte, kolektif ritüellerin sayısı artmaktadır. Örneğin, kıtlığı kovmayı hedefleyen özel ritüeller icra edilmektedir (s. 96-100). Eskimolar, yaz döneminde dağınık ve nispeten düşük bir ahlaki uyum sergilerken; kış döneminde dayanışmanın derecesi artmaktadır. Benzer şekilde yerleşim (*établissement*) ve ona ait özellikler yasal düzenlemeler üzerinde etkilidir ve örnekler çoğaltılabilir. Görüldüğü üzere, etnografik veriler, coğrafi gözlem ve morfolojik analiz aracılığıyla karşılaştırmanın esas olduğu

interdisipliner bir yaklaşım benimsenmektedir. Morfolojik unsurların dinamik toplumsal etkilerini gösterdikten sonra, toprağın (politik) statik morfolojik biçiminin kurumsal yapılar üzerindeki etkilerini incelemeye devam edebiliriz.

Kabilelerin ve ulusların coğrafi sınırlarla belirlenmiş fiziki yerleşimini temsil eden toprak, devletlerin temel yapısal mimarisinin üzerine kurulduğu morfolojik unsurdur. Doğası itibariyle politik ve toplumsal organizasyonun temelidir. Ratzel (1898), toprağın devlet organizasyonunu tıpkı bir canlı beden iskeleti gibi ayakta tuttuğuna işaret eder (s. 8). Toplumun toprakla ilişkisi, toplumsal ve siyasal organizasyonun değişimini anlamada kritik önem taşımaktadır. “Toplum, devleti toprakla birleştiren arabulucu bir role sahiptir” (s. 10). Örneğin, toprak bütünlüğünün çok geniş olması durumunda, toplumun yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayacak ekonomik faaliyetler yetersiz kalabilmekte, bu da toplumsal yaşamın dayanışma seviyesini olduğunu kadar devletin istikrarını da etkilemektedir. Toprak biriminin üzerindeki dinamik yoğunluğun eşitsiz dağılımı, siyasal yapının yönetim organizasyonuna da etki etmektedir. Eşitsiz dağılım, toprak sahiplerinin elinde yoğunlaşan oligarşik biçimlere; eşit bir dağılım ise homojen bir uyuma ve demokratik biçimlerin gelişimine etki etmektedir (s. 14).

Devletin ortaya çıkışının kökenlerinde, insan topluluklarının belirli bir toprak parçası üzerinde yaşamlarını sürdürme faaliyetlerinin bir müddet sonra onu siyasal bir düzenle koruma altına alma ihtiyaçları yatmaktadır. Bu yönüyle, toprağın ve devletin bütünleşmesinin kökeni ve aracısı toplumdur. Devlet, toplumun toprak üzerindeki materyal ve ekolojik temellerini korumakla yükümlüdür. Toprak, toplum ve devlet eksenindeki bu çalışma, toplumsal organizasyonların fiziksel mekanla bağlarının temel teşkil ettiğini ortaya koymaktadır. “Çoğu sosyolog insanı, sanki havada var olmuş gibi, yeryüzüyle kurduğu bağı hesaba katmadan incelemektedir” (s. 1). Bu doğrultuda *L'Année*, toplumsal tabakanın materyal kökenlerine ve onun kapsamlı etkilerine ışık tutacak analitik ve morfolojik; metodolojik bir yaklaşım geliştirmektedir.

Morfolojik analizin ve materyal temellerin önemine işaret eden başlıca makalelerin yanı sıra, Steinmetz (1898), etnografik tipolojilerin; grupların mekânsal

biçimlerinin sadece çevresel olmayan morfolojik öğelerden etkilendiğini, toplulukların sahip olduğu gelişmişlik seviyesi üzerinden gösterir. İlkel formlardan modern yapılara morfoloji, istikrarlı olmayan kurumsal yapılar üzerindeki etkileri açığa çıkarır. Bu doğrultuda Charmont (1899), mekânsal boyut içeren tüzel mülkiyetlerin zaman içerisinde yok olan evrimini incelemektedir. Mülkiyet, morfolojik bir unsur olarak grup dayanışmasının doğasını yansıtmaktadır. Buraya dek incelediğimiz *L'Année*'de yer alan makaleler, morfolojik biçimlerin toplumsal düzen üzerindeki etkisini incelemesinin metodolojik çerçevesine yerleştirmektedir. Bu metodolojik inovasyon, fiziksel güçlerin toplum üzerindeki görünmez etkisini açıklanabilir kılmaktadır.

Sonuç olarak *L'Année*'nin özgün makaleleri, sosyolojik metodolojinin özgül bileşenlerini modellemektedir. Tematik analiz; ilksel biçimlerin Antropolojik bilgisine dayalı sistematik sınıflandırma, tarihsel karşılaştırma, ampirik ve ölçülebilir kanıtlarla destekleme ve sosyal yapının morfolojik analizini içeren bütünlüklü yöntemin bir incelemesini ortaya koymaktadır. Makalelerin analizi bu noktada önemli bir hususu açığa çıkartmaktadır. Araştırma nesnesi olan toplumsal olguların kolektif doğası gereği, toplumsal yaşamın çok yönlü yapısal ve işlevsel yönlerinin incelemesi, sosyolojik yöntemin çeşitli bileşenlerini ve araçlarını bir arada bütünlüklü bir uyum içerisinde uygulamayı gerektirmektedir. *L'Année*, teorik ilgisi doğrultusunda ürettiği sosyolojik tahayyülün ortaya çıkmasına imkân tanıyan ampirik kaynağı ve kavramsal derinliği; sahip olduğu metodolojik kapasiteye ve geçerliliğe, bir başka ifadeyle meşruiyetine borçludur. Bu yönüyle makaleler, sosyolojinin ilk ve orijinal örneklerini temsil etmenin ötesinde, sosyolojinin kurumsallaşmasında icracı bir konuma ve işleve sahiptir.

Makalelerde ortaya çıkan teorik ve metodolojik perspektifler; toplumsal düzenin kurucu kodları ve metodolojik temeller, analizler aracılığıyla sosyolojinin epistemolojik kaynağını, kapsamını ve sınırlarını belirleme çabasıyla uyum içerisinde. Makalelerde açığa çıkan teorik perspektifler, analizler bölümünde farklı alan ve disiplinlerden eserlerinin incelemesinin ortaya çıkardığı; sosyolojik bilginin sınıflandırma sistemi ile örtüşmektedir. Örneğin, toplumsal yaşam üzerinde dinsel

olguların kurucu etkisi ve öncelikli konumu; sınıflandırma sistemi içerisinde din sosyolojisine, genel sosyolojiden sonra ilk sırada gelen hiyerarşik konumda karşılık bulmaktadır. Bununla birlikte, din sosyolojisi bölümünün analizlerin yaklaşık üçte birini oluşturan hacmi ve makalelerin yarısına yakınında dinsel olguları içeren incelemelere yer verilmesi bu bağlamı desteklemektedir. Genel sosyoloji, ilerleyen bölümde göreceğimiz üzere diğer bölümlerin bir sentezi niteliğindedir. Bu yönüyle, olgular hiyerarşisinin ilk sırasında dinsel olanlar gelmektedir.

Toplumsal düzenin kurucu esaslarını belirleme ve modern toplumsal dönüşümü düzenleme ilgisi taşıyan özgün makalelerin tematik analizinde açığa çıkan teorik ve metodik yönelimler; kendi içerisinde belirgin bir sıraya ve öneme sahip unsurların hiyerarşik yapısını sergilemektedir. Bu hiyerarşik yapı, dikkat çekici bir biçimde *L'Année*'nin analizler bölümünde inşa ettiği; sosyoloji disiplinin alt dallarını temsil eden kategorizasyonun hiyerarşik yapısıyla tutarlı bir uyum sergilemektedir. Bu sınıflandırma sırasıyla; i) *Genel Sosyoloji*, ii) *Din Sosyolojisi*, iii) *Hukuk Sosyolojisi*, iv) *Suç ve Ahlaki İstatistikler*, v) *Ekonomi Sosyolojisi*, vi) *Sosyal Morfoloji* ve vii) *Çeşitli* başlıkları altında kategorize edilen sosyolojinin epistemolojik alanını yansıtmaktadır. Bu temel bölümlerin sınıflandırmasının sergilediği sıralama; özgün makalelerin teorik ve metodolojik ilgisini yansıtan temaların sıralamasıyla örtüşmektedir. Bu yönüyle özgün makalelerin ele aldığı öncelikli teorik ve metodolojik ilgiler; sosyolojinin kurumsallaşması aşamasında inşa edilen sosyolojik bilginin hiyerarşik sınıflandırma yapısı ile tutarlı ve bütünlüklüdür. Bu bağlam, analizlerin sunduğu sınıflandırma sisteminin incelemesinde ayrıntılı bir biçimde ele alınacaktır.

3.5. Sosyolojik Bilginin İnşası ve Disiplinin Kataloğu: Analizler (Analyses)

Sosyolojinin bir bilim ve disiplin olarak buraya dek izini sürdüğümüz serüveni; düşünsel ve bilimsel öncüllerin geliştirdiği ve aktardığı; süregelen bir silsilenin mirası olduğunu göstermektedir. Durkheim, Latince tezinde bilimin bu kesintisiz katkıların yardımıyla geliştiğine ve tam olarak hangi anda ortaya çıktığını söylemenin zorluğuna dikkat çeker. “Bu hiçbir şekilde şimdiye kadar keşfedilmemiş disiplinleri sıfırdan icat etme ve yaratma meselesi değildir. Büyük ölçüde yapmamız gereken, mevcut bilimleri kendiliğinden eğilim gösterdikleri yönde geliştirmektir” (1966[1893], s. 154). Bilimin

kolektif ilerlemesinin, onun nesnel gelişimine içkin olduğunu ve önünü açtığını düşündüğümüzde, yeni gelişmelerin esasında eskilerin yeniden yapılandırıldığı bir geleneğin ve yöntemin sürekliliğini taşıdığını söyleyebiliriz. Bu noktada Muchielli, Durkheim’ın bir çıkış noktasından çok bir varış noktasını temsil ettiğini ifade eder. “Sosyoloji, entelektüel bir boşluk üzerine kurulu değildir [...] Kurucusu bir sistematize edicidir” (2004[1995], ss. 37; 41). Bilimin sürekliliğine ve birikimine vurgu yapan bu öncül; insan yaşamının en erken biçimlerinden itibaren *toplumsal olguların* dağılık bilgisinin, *L’Année* tarafından sistematik bir biçimde taranması, yapılandırılması ve kategorize edilmesi girişimine işaret etmesi açısından yerindedir.

Durkheim’ın 1887’de Bordeaux’da yaptığı açılış dersinde sosyolojiyi, ‘sosyal bilimlerin ana matrisi’ olarak gördüğünü ilan ettiği vizyonu; doğmakta olan disiplinin sosyal bilimlerin diğer alanlarıyla sıkı bir etkileşim içerisinde olacağını erken bir habercisidir (Bkz. 1970, ss. 77-110). Bu doğrultuda “sosyoloji, kendine özgü alt disiplinlerden oluşan yek pare bir bütün haline gelmelidir” (1904, s. 167). Bu disiplinler; tarih, hukuk, ahlak, dinler ve ekonomi üzerine araştırmalar içeren özel alanlara işaret etmektedir. *L’Année*’nin öncelikli amacı; sosyolojinin inşası için gereksinim duyduğu malzemeleri, bu alanlarla kuracağı temas sayesinde temin etmektir. Bu temas ise, bu alanlarda yayınlanan eserlerin periyodik olarak analiz edilmesi aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu doğrultuda Durkheim’ın başından beri sosyolojiyi, sosyal bilimlerin diğer disiplinlerini içerecek bir kapsamda kurma projesi, en belirgin karşılığını ve çıktısını; *L’Année*’nin analizler aracılığıyla gerçekleştireceği sosyolojik bilginin inşasında ve sınıflandırmasında (*classification*) gösterecektir.

3.5.1. Sosyolojik Bilginin Madeni: Epistemik Genetiği

Durkheim’ın önderliğinde *L’Année*’nin kolektif bir biçimde yürüttüğü analizler aracılığıyla sosyolojinin bilgi alanını yapılandırma girişiminin merkezinde; insan zihninin kendi türünün gelişimine dair taşıdığı olguların bilgisinin karmaşıklığını, karşılaştırmaya konu olacak düzeyde sistematikleştirme ihtiyacı yer almaktadır. Durkheim’a göre (1915) “sosyoloji, toplumsal gerçekliğin tamamını kucaklamak yerine, özel sorunlara konu olabilecek parçaları, unsurları, farklı yönleri analiz ederek ve aşamalı olarak ayırt ederek gerçekten pozitif bir bilim haline gelebilir” (s. 7).

Durkheim, iş birlikçileriyle beraber kendisini bu göreve adanmış ve bu sayede sosyolojinin uzmanlık çağını başlattıklarını ilan eder. *L'Année*'nin ilk serisinin yayın hayatını tamamlamasının ardından 1915 yılında Fransa'da sosyolojinin kaydettiği ilerlemeyi ele aldığı makalesinde yaptığı değerlendirmede Durkheim, *L'Année*'nin kuruluş amacını “sosyolojiyi özel alanlarla birbirine yakınlaştırmak ve verimli bir evlilikte birleştirmek; böylece ilkinde eksik olan malzemeyi, ikincisine ise sosyolojik fikri aşılıyarak gerçek sosyal bilimlere dönüştürmek” (s. 8) olarak değerlendirir.

Sosyolojik bilginin inşa edileceği yer olarak Durkheim'in işaret ettiği eser analizlerinin disiplinin inşası ve Durkheim ekolünün oluşumunda oynadığı rol, *L'Année*'nin nispeten daha kapsamlı incelemelerine karşın göz ardı edilmektedir. Literatürde yer alan bu boşluğa giriş bölümünde işaret edilmektedir. *L'Année*'nin iki sütunlu temel bölümleri içerisinde özgün makalelerin ardından *analizler* bölümü; sosyolojik bilginin inşasının yanı sıra onun rasyonel bir sınıflandırmasını hedeflemektedir. Bu yönüyle analizler, göreceğimiz üzere sosyoloji disiplininin kurumsallaşmasına sunduğu kurucu katkı ve işleviyle; eşsiz bir stratejinin işletildiği bölümdür. Durkheim editörlüğünde sosyal bilimlerde yayınlanan eserlerin analizleri, *L'Année*'nin kendine özgü yöntemiyle icra edilmektedir. Bu yolla, geniş bir kapsamda ve özel alanlarda taranan sosyolojik olgular; sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır. Bu yönüyle sadece sosyolojik bilgi ihtiyacını karşılamakla sınırlı kalmayan bu analiz yöntemi; basit bir eser kritiği hiç olmayan kapsamlı ve incelikli bir stratejiyi işletmektedir. Bu strateji; özgün bir yöntem, çok yönlü işlevlere ve çıktılara sahiptir. 1897 tarihli Mauss'a mektubunda Durkheim, analizlerin benimsemesi gereken bu yöntemle değinmektedir.

“Amacımız övgü ve yergi; iyi ve kötü puanlar dağıtmak değil, kitaplarda korunabilecek kalıntıları aramaktır [...] Bir kitabın kötü olduğunu söyleyerek bir sayfayı boşa harcamak bana anlamsız geliyor. Belgelemenin yetersizliğine işaret edebiliriz [...] Ancak eserlerin hataları ile ancak bunu hak ettiklerine karar verirsek mücadele edilmelidir” (Besnard & Fournier, 1998, s. 87-88).

Görüldüğü üzere Durkheim, eser analizlerinin sunacağı kalıntıların korunmasını incelemektedir. Bu değerli kalıntılar; sosyolojinin bilgi alanına aktarılacak ve sosyolojik araştırmanın altyapısını oluşturacak malzemelerin; olguların ve kolektif temsillerin bilgisine işaret etmektedir. Durkheim'ın önsözlerde sıklıkla üzerinde durduğu bu analiz yöntemi, bilimsel bir sosyolojinin üzerine inşa edileceği epistemolojik temellerin kuruluşunu esas almaktadır. Bu noktada yöntemin esasına ilişkin Durkheim, eserlerin önemine ve içeriğinin betimlemesine; yergisine ve övgüsüne dayanan mevcut yaklaşımları terk etmenin gerekliliğini vurgular. Sosyolojik üretimin mevcut durumunun bir resmini çekmek esastır. “Bu bağlamda, vasat üretimler de not edilmelidir; onlar da bütünün bir parçasıdır” (1975[1897], ss. 397-398). Analizi gerçekleştiren işbirlikçiler, yazara minnettar olmalıdır çünkü bir eserden ne kadar az şey kalırsa kalsın, bu bilim için büyük bir kazanımdır (1898, s. vii).

Durkheim'ın eser analizlerinde benimsediği metodolojik yaklaşım, başta ifade ettiğimiz üzere değerli sosyolojik kanıtların; olguların bilgisine ve çeşitliliğine erişim sağlamayı hedeflemektedir. Ancak Béra'ya göre (2012), analizler kendi içerisinde çift yönlü bir süreci işletmektedir. Her ne kadar *L'Année*'nin analizler aracılığıyla temel gayesi öncelikli olarak incelediği eserlerin doğrudan bilimsel ve sosyolojik bir tahlilini yapmak değilse de bu süreç doğal olarak işlemekte ve “iyi tohumu ayırık ottan ayırmaya” (s. 2) yaramaktadır. Bu yönüyle analizler bilimsel tartışmalara sahne olabilmektedir. Bu çerçevede kimi eserlerin yaklaşımları ve yöntemleri reddedilmekte; itibarsızlaştırılmaktadır. Böylelikle analizler, Durkheim'ın metodolojik ve teorik ilkelerini teyit etmeye ve belirginleştirmeye yarayan bir araç işlevi görmektedir.

Analizler sayesinde eserlerin sunduğu temel yaklaşımlar, editörlerin teorik ve metodolojik süzgecinden geçmektedir. Ancak esas amacın bu olmadığına tekrar vurgu yapmak gereklidir. Durkheim'ın ifade ettiği üzere şayet eserlerin hataları ile mücadele edilmesi gerektiği durumlarda, eleştirilerin esas olarak *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*'nda ortaya konan ilkelere dayandırıldığını söyleyebiliriz. Nitekim Durkheim'ın kavramsal ve metodolojik çerçevesinin belirgin esasları, Durkheim'ın işbirlikçileri tarafından benimsenmektedir. Bu noktada Béra (2012), Durkheim'ın analizler aracılığıyla eleştirdiği hataların büyük çoğunluğunun olguların doğasına

yönelik yanlış yaklaşımlarla ilişkili olduğuna işaret eder. Bununla bağlantılı bir diğer değerlendirme kriteri olan teorik kesinlik; tüm toplumsal olguların dini temellere dayandığı ve buradan türediği, toplumu dinsel bir yapı olarak değerlendiren kavramsallaştırmasına dayanmaktadır.

Durkheim’ın analizlerde benimsediği metodolojik ve teorik ilkelere; çalışmamızın ikinci bölümünde ve özgün makalelerin tematik analizlerini içeren bölümlerde büyük ölçüde değinilmektedir. Daha önce özgün makalelerin analizi bölümünde işlediğimiz toplumsal düzenin kurucu kodları ve metodolojik temellerinin ortaya çıkardığı tematik hususlar; Durkheim’ın analizlerde benimsediği yöntemin teorik ve metodik ilkeleriyle örtüşmektedir.¹⁰² Bu yönüyle esas işlevinin yanı sıra denetleme aracı gören analizler, sosyolojik çalışmalardan neyin beklenmesi gerektiğine dair; özgün makalelerin benimsediği model ve standardizasyon belirleme çabasını, analizler aracılığıyla da sürdürmektedir.

Durkheim, analizlere konu edilecek eserlerin seçimini belirleyen kriteri; yetersiz kalmaktansa, mümkün olduğunca geniş tutmayı göze aldığı bir kapsamda işletmektedir. Eserlerin belirlenmesine ilişkin “[...] üzerine sosyolojik düşünmeyi gerektiğini düşündürten sorularla ilgilenen eserler” (1899, s. iii) ifadesiyle kapsamlı bir stratejiye işaret eder. Önemli olan mümkün olduğunca eksiksiz olmaktır. Analiz edilecek eserler, *L’Année*’ye ait sayıların basım yılını önceleyen çalışma yılı içerisinde yayınlanan eserleri kapsamaktadır. Bu tarih aralığı, her yılın ilk Temmuz gününden bir sonraki yılın ilk Temmuz gününe tekabül etmektedir. Ancak bir istisna olarak, 1898 tarihli ilk sayının analizleri, birkaç eserle sınırlı olmak üzere geriye dönük 1895 yılına dek uzanmaktadır. Durkheim, ilk sayıda yer alan ve bu gibi istisnai durumların, “yapmak istenilenin bir göstergesi ve denemesi olan ilk sayı” (1898, s. vii) için kabul edilebilir olduğunu öngörmektedir.

Analizlerin benimsediği amaç ve yöntemin değişiminin ardından onun çok yönlü stratejisinin incelemesine devam edebiliriz. Toplumsal olgular; kolektif doğası

---

¹⁰² Béra (2012) analizlerde benimsenen eleştirel yaklaşımların dayandırıldığı teorik ve metodolojik ilkelerin kapsamlı bir incelemesini sunmaktadır. Bkz. Matthieu Béra, *Les comptes rendus de Durkheim à L’Année sociologique, CONTEXTES*.

gereği toplumsal yaşamın farklı yönlerini inceleyen alanlarda dağınık bir biçimde bulunmaktadır. “Bu bilgi birikimi o kadar geniş ve çeşitlidir ki, birçok yönden dağılmış olan bu kadar çok olguya erişim oldukça zordur. Bu nedenle, ön hazırlık niteliğinde bir çalışmanı bunları ilgilenenlerin kullanımına sunması arzu edilmektedir” (Durkheim, 1898, s. i). Böylelikle toplumsal olgular; sistematik bir biçimde taranmakta ve sosyolojik olgu düzeyinde tanımlanmaktadır. Sosyolojik araştırma için yeniden yapılandırılmakta ve hazır hale getirilmektedir. Bu süreç, eş zamanlı olarak sosyolojinin alanını; kapsam ve sınırlarını belirlemeyi esas almaktadır. Bu aşamada eser analizleri; sosyolojinin alt disiplin dallarını ve araştırma alanlarını; sosyolojik bilginin morfolojisini ve anatomisini belirleyen hiyerarşik bir sınıflandırma sistemine dönüştürmektedir.

Sınıflandırma sistemi, içerdiği temel bölümler ve daha alt tematik alanlar ile sosyoloji disiplinin kapsamında yer alan alt dalların hiyerarşik bir haritasını; sosyolojik bilginin taksonomisini çıkarmaktadır. Bu strateji, Durkheim’in sosyolojik natüralizm yaklaşımının bir yansıması olarak düşünülebilecek bir biçimde, sosyolojinin ihtiyaç duyduğu bilgiyi, doğal olarak mevcut bulunan bilgi alanından çekmektedir. Analizler aracılığıyla elde ettiği bu bilgi en nihayetinde disiplinin mevcut durumunda ihtiyacı olan gelişmeyi sağlamayı amaçlamaktadır. Bu bilgi ancak kendi içerisinde bir ayırım ve tasnif sayesinde bilimin gelişimine katkı sunabilir. Özgün makalelerin içerisinde sistematik (ilkel) sınıflandırma ve tipoloji temasında gördüğümüz üzere, toplumsal olguların dağınık çeşitliliğini, mümkün olduğunca yeterli bir biçimde tanımlayan tiplere indirgemek, sosyolojiyi sosyolojik olarak yapmanın gerekliliğidir.

Durkheim önsözlerde, buraya dek işaret ettiğimiz üzere, *L'Année*'nin analizler aracılığıyla kademeli olarak sosyolojinin ‘doğal çevrelerini’ belirlemeye çalıştığını ifade eder. Sınıflandırmayı netice verecek bu sürecin işlettiği yöntem, “sosyolojik araştırmaya tanımlanmış nesnelere atamanın ve bilimi içinde sıkışıp kaldığı belirsiz genellemelerden kurtarmanın en iyi yoludur [...] Bu yüzden ilkel sınıflandırmamızı mükemmelleştirmeye çalışmadığımız hiçbir yıl olmamıştır.” (1901, s. 434). Ona göre, bu sınıflandırma doğanın önceden belirlenmiş kategorilerini yansıtmalı ve bu nedenle

kendi ifadesiyle “rasyonel” (1898, s. vii) olmalıdır. Sosyolojinin nesnesine ve doğasına uygun bilgi kategorilerini belirlemeye yönelik bu girişim; toplumsal olguların doğal, nesnel, rasyonel keşfini ve sınıflandırmasını gerektirmektedir. Bu yöntem, Kant’ın bilgi kategorilerini zihnin *a priori* yapısı içerisinde ele alan yaklaşımını çağrıştırmaktadır. Kolektif temsillerin keşfi ile toplumsal olarak inşa edilen sosyolojik bilginin doğal kategorilerini belirleme girişimi; Kant’ın zihinsel şemalar aracılığıyla bilgiyi düzenleyen kategorileri arasında benzerlik taşımaktadır.

Durkheim (1901) bu noktada büyük bir ayrıma işaret etmektedir. “Ahlaki bir ilkeyi ortaya çıkaran zihinsel durumlar, onun nasıl uygulandığını belirleyen ve gösteren faktörler arasındadır” (s. 435). Bu ahlaki temsiller en nihayetinde insan yaşamının ilksel ve dinsel biçimleri tarafından şekillendirilmektedir. Bu doğrultuda *L’Année*, antropolojik bir ilgiyle temsilleri yaratan olgu kategorilerinin geçmişine; ilksel biçimlerinden itibaren ahlaki ilkelerin ortaya çıkış ve işleyiş koşullarının genetik bilgisini çıkarmaktadır. Bu, onların gerçek anlamını bilmemiz için kökenlerine, uygulama ve anlaşılma biçimlerine bakmayı zorunlu kılmaktadır. Bu yönüyle *L’Année*’nin sınıflandırma sistemi analizlerin tematik bir tasnifinden öte, sosyolojik bilgi üretiminin rasyonel bir zihinsel inşasını içermektedir.

Sosyolojik bilginin diğer özel disiplinlerde sistematik olarak tarandığı, yapılandırıldığı ve haritalandırıldığı analizler ve özgün makaleler bölümü arasındaki etkileşim, *L’Année*’nin sosyolojik araştırmaların gelişimini ve kurumsallaşmasını hedefleyen *bütünlüklü* stratejisinin gözle görülür bir çıktısı olarak dikkate değerdir. Analizler bölümünde diğer disiplinlerden eserlerin incelemesinin açığa çıkardığı sosyolojik bilgi dağarcığı ve sınıflandırmanın sağladığı karşılaştırma imkânı; teorik ve metodolojik örneklikler teşkil eden özgün makalelere veri sağlamaktadır. Uzmanlık alanlarına göre analizlerin ilgili temel bölümlerinden sorumlu editörler, sosyolojinin ve antropolojinin kurucu metinleri olarak görebileceğimiz özgün makalelerin üretiminde; sorumluluklarında ortaya çıkan analizlerin sağladığı sosyolojik bilgiden faydalanmaktadır. Örneğin, Durkheim, Mauss ve Hubert’in din sosyolojisi bölümü altında gerçekleştirdiği analizlerin sağladığı bilgi ve sınıflandırmanın sunduğu karşılaştırma imkânı (ilkel dinler, totemizm, ritüel, mit kurban, büyü gibi) özgün

makalelerin içeriğine konu olmaktadır (Bkz. Durkheim, 1897, 1900; Hubert & Mauss, 1897, 1902). Böylelikle, *L'Année*'nin analizler aracılığıyla ortaya çıkardığı ve kategorize ettiği sosyolojik bilgi eş zamanlı olarak sosyolojik araştırmaya ve tahayyüle dönüşmektedir. *L'Année*'nin ilk serisi boyunca sosyal bilimlerin farklı özel alanlarında çok sayıda eserin analizini ve bibliyografik notlarını içermesi yönüyle analizler bölümü sosyolojik bilginin gelişimine devasa bir katkı sunmaktadır. Bu katkı nihayetinde sosyolojinin teorik, metodolojik ve epistemolojik temellerini inşa eden disiplinin gelişimini temsil etmektedir. *L'Année*'nin bibliyografik yapısı ilk serisi boyunca gerçekleştirilen analiz sayılarının giderek artan bir grafiğe sahip olduğunu göstermektedir. Bunda, editoryal bir kararla onuncu sayısı itibarıyla özgün makalelerin derginin içerik yapısından çıkarılması ve sadece bibliyografik analizleri içerecek şekilde yayın hayatını sürdürmesinin etkili olduğunu hatırlatmak gereklidir.

Çizelge 4: *L'Année Sociologique*'in (1898-1913) Analiz Sayıları

Sayı	Yıl	Analizler
1	1898	125
2	1899	144
3	1900	138
4	1901	138
5	1902	127
6	1903	252
7	1904	237
8	1905	240
9	1906	245
10	1907	221
11	1910	252
12	1913	402
		2521

L'Année'de ilk serisi boyunca toplam 2521 eser analizi¹⁰³ gerçekleştirilmiştir. Öte yandan bu sayıyla birlikte toplamda 5000'i geçmeyen; yaklaşık bir o kadar bibliyografik not bulunmaktadır. Bibliyografik notlar, çoğunlukla eserlerin sadece

¹⁰³ Bu sayıya, yazar tarafından iki yolla ulaşılmıştır. İlk olarak, JSTOR platformu, *L'Année*'nin eser analizlerinin her birine sayılar özelinde ayrı ayrı erişim imkânı sunmaktadır. Bu erişim sayesinde elde edilen her bir analiz başlığı, *L'Année*'nin içindekiler kısmında analiz olarak belirtilen ve sınıflandırılan başlıklar ile tek tek karşılaştırılarak eşleştirilmiştir. Bu eşleşmelerin sonucunda söz konusu sayıya ulaşılmıştır. Ayrıca, ilerleyen bölümlerde yer verdiğimiz üzere, her bir analiz başlığı nitel veri analiz programı aracılığıyla kodlanmış, bu yolla da sağlanması yapılmıştır. Bu nedenle, bu sayının oldukça yakın ve güvenilir bir sonuca işaret ettiğini ancak mutlak bir keskinlik iddiası taşımamaktadır.

künyesini içermektedir. Bir kısım notlar ise bir paragraf ile bir sayfayı aşan uzunluklarda ilgili esere ilişkin betimsel bir tanıtım bilgisi içermektedir. Bibliyografik notlar, eserlerin içerik yönünden bir analizini taşımadığı için sosyolojik bilginin inşasına katkı sunmamaktadır. Sınıflandırmanın yapısı içerisinde her bir alt bölümün sonuna bilgi, not (*notice*) şeklinde eklenmektedir. Bilimsel bir tahlil ve kritik olarak değerlendirilebilecek bir yaklaşım içermemektedirler. Daha önce ifade ettiğimiz üzere, analizler ve bibliyografik notlar arasındaki temel fark; eserden analiz olarak sayılabilecek kritik bir çıkarım ve tahlil içerip içermediği ile belirlenen ayrımdır. Bu ayırım, analizlerin en az bir sayfa ile en fazla on beş sayfa arasında değişen hacimlerinde açıkça belirgindir. *L'Année*'nin özgün makalelerinin 1349 sayfa ile ilk serinin toplam %16,8'ini oluşturan hacmine karşın analizler; 6651 sayfa ile %83,2'lik içeriğini oluşturmaktadır. Bu yönüyle *L'Année*, ağırlıklı olarak bibliyografik analizler içeren bir yapıya sahiptir.

L'Année'de ilk serisi boyunca analiz edilen eserlerin sadece %28'i Fransızca menşelidir. (Karady, 1974; Müller, 1993). Bu yönüyle her dört analizden biri yabancı dillerde eserlerden oluşmaktadır. Eserler büyük oranda Almanca, İngilizce, İtalyanca, İspanyolca ve çok düşük oranlarda diğer dillerden eserler içermektedir. Béra'ya göre analizlerin %44'ü, Rocquin'e göre (2022) %47'si, Besnard'a (1979) göre en az %40'ı Almanca kökenli eserlerden oluşmaktadır. Hemen hemen her iki analizden birinin Almanca eserlerden oluşması, Fransa'da sosyolojinin henüz kurumsallaşmaya başladığı 1890'larda, Almanya'da sosyal bilimlerin gelişmiş konumu ve birikimi ile etkileşim kurma ihtiyacından kaynaklandığı düşünülebilir. Savaş sonrası iki ülke arasında her alanda olduğu gibi sosyal bilimler alanında da bir rekabetten söz edilebilir.

Durkheim'ın Almanya'ya gerçekleştirdiği araştırma ziyaretlerinde başta Wundt'un *völkerpsychologie* yaklaşımlarından etkilendiği bilinmektedir. Bu doğrultuda *L'Année*'nin Almanca ağırlıklı eser analizleri yönelimi Durkheim'ın, daha önce gördüğümüz üzere Fransa'nın Almanya'da gelişmekte olan ahlak biliminden öğreneceği çok şey olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Bu bağlamda analizlere konu olan Almanca eserler; etnoloji, hukuk tarihi, kolektif psikoloji ve ekonomi gibi başlıca alanlarda taranmaktadır. *L'Année*, başta Almanya olmak üzere Avrupa merkezli diğer

ülkelerde sosyal bilimlerin gelişimini sıkı bir şekilde takip etmekte ve bu gelişimi seçici bir biçimde Fransız sosyolojisine aktarmaktadır. Bu süreç aynı zamanda Fransız sosyolojisinin özgül konumunu belirginleştirmeye yardımcı olmaktadır. Fransızca eserlerin nispeten düşük bir paya sahip olması, *L'Année*'nin odağının hali hazırda Fransızca literatüre erişimin bulunmadığı uluslararası literatürün Fransız sosyolojisine sunacağı malzemeyi ve katkıyı öncelediğini göstermektedir.

L'Année'nin ilk serisi boyunca 50'ye yakın işbirlikçi, Durkheim'ın sosyolojinin ana matrisi olarak işaret ettiği sınıflandırma sisteminin içerdiği temel ve daha alt bölümlerde yer alan analizlere katkı sunmaktadır. İlk seri boyunca toplam yedi temel bölüm bulunmaktadır. Bu bölümlerin büyük bir çoğunluğunda, kimi zaman birden fazla olmak üzere, sorumlu editörler bulunmaktadır. Sırasıyla ilk bölüm olan genel sosyoloji, Célestin Bouglé'nin sorumluluğundadır. Bu bölümde ve birçok bölümde göreceğimiz üzere, Durkheim biri hariç tüm bölümlere farklı oranlarda katkı sunmaktadır. İkinci bölüm din sosyolojisi, esas olarak Marcel Mauss ve Henri Hubert'in editörlüğünde yürütülmektedir. Ayrıca Durkheim din sosyolojisi bölümün önde gelen editörleri arasındadır ve bu bölüme atfettiği öncelikli önem ve konum doğrultusunda en çok bireysel katkıyı sunduğu bölümdür.

Üçüncü bölüm ahlak ve hukuk sosyolojisine, Lapie'nin başını çektiği, aralarında Fauconnet, Parodi ve Durkheim'ın da yer aldığı isimler eşlik etmektedir. Dördüncü bölüm suç sosyolojisi ve ahlaki istatistiklere ayrılmıştır. Bu bölüm Gaston Richard'ın sorumluluğundadır. Beşinci bölüm olan Ekonomi sosyolojisi başından itibaren kesintisiz bir biçimde tek bir editörün; François Simiand tarafından yürütülmektedir. Ekonomik sosyoloji, Durkheim'ın hiç katkı sunmadığı tek bölümdür. Altıncı bölüm sosyal morfoloji, dokuzuncu sayıya kadar Durkheim, daha sonra Maurice Halbwachs tarafından idare edilmektedir. Yedinci bölüm çeşitli (*divers*); belirli bir ismin sorumluluğunda yürütülmeyen tek bölümdür. Estetik, dil ve eğitim gibi birbirinden farklı alanları içeren bu bölümün içerik yapısı oldukça çeşitlidir. Bu bölüm bünyesinde dil ve dil bilimi gibi spesifik alt alanlara sürekli bir biçimde Antoine Meillet katkı sunmuştur.

L'Année'nin analizler üzerindeki editoryal iş bölümü organizasyonu, *L'Année*'nin geniş işbirlikçi ağının içerisinde başı çeken çekirdek ekibin kolektif bilimsel çabalara öncülük ettiğini göstermektedir. Ayrıca editoryal sorumluluğa sahip isimlerin katkı sundukları analizler bölümlerinin aynı zamanda uzmanlık alanları olduğu görülmektedir. *L'Année* bu yönüyle, sosyal bilimlerin çok çeşitli alanlarını sadece sosyolog olamayan isimlere emanet etmektedir. Örneğin, Mauss antropolog, Lapie hukukçu, Simiand ekonomist ve Meillet dil bilimcidir. Örnekler çoğaltılabilir. Bu durum, bu alanların özel bilgisine sahip uzman isimlerin, bu alanları sosyolojiyle bütünleştirme projesinde istihdam edilmeleri *L'Année*'nin kurumsal stratejisinin bir parçasıdır.

Analizlerin bütünlüklü bir bölüm olarak işlevlerine öncül olarak yer verdiğimiz ve onun sosyolojik bilginin madeni olmanın yanı sıra bu bilginin kategorik olarak sınıflandırmasına sunduğu katkının görünümüne geçmeden önce, sınıflandırmanın metodolojik işlevine ve katkısına dikkat çekmek gerekmektedir. Durkheim ve Mauss *İlkel Sınıflandırma Biçimleri ve Kolektif Temsillerin İncelemesine Katkı* (1901) makalesinde, *L'Année*'nin yapılandığı sınıflandırma sistemini, miras olarak geriye bırakabilecekleri unsurların başında görmektedir. Analizlerin ve onun sınıflandırma sisteminin anlaşılmasında kritik önemde anahtar işlevi taşıyan bu makale, rasyonel sınıflandırmanın gerekliliğini ve mantığını açıklamaktadır. Sınıflandırma, insan zihninin kolektif temsiller aracılığıyla şekillenen temel bilişsel özelliğidir. İnsan zihni, yaşamın dışsal görünümüne sahip fenomenlerinin kolektif bilgisini; temsillerini, içsel bir biçimde sınırları olan gruplar içerisinde organize etmektedir. Bu yönüyle sınıflandırma sistemi kolektif temsillerin, dolayısıyla insan zihninin toplumsal olgulara içkin bir haritasını çıkarmaktadır.

Durkheim'a göre (1901), bu sınıflandırma fikri, tanımlanmış ve bölümlenmiş sınıflara sahip bir alana (*circonscription*) işaret etmektedir. Ona göre, esasında “bu sınıflandırma anlayışının Aristoteles'ten öteye gitmediği söylenebilir” (s. 3). Hatırlayacak olursak, Aristoteles *Organon* eserinin *Categorias* bölümünde, *idea* yaklaşımını içeren mantıksal kategorileri; hiyerarşik bir biçimde soyutlamaya ve sınıflandırmaya dayanan ve yarayan bölümlenmeler olarak görmektedir. Şeylerin

sınıflandırmasını içeren bu rasyonel sistem sosyal bir üründür. Bu doğrultuda Durkheim ve Mauss (1901) *şeylerin* sınıflandırmasına, toplumların ilkel organizasyonlarının; sınıflandırma sisteminin kaynaklık ettiğini ileri sürmektedir. Totemizm inancına sahip toplulukların tümelden tikele; kabile, phatrie ve klan yapısı bunu göstermektedir. Sınıflandırmanın bu ilksel çerçevesini, insan zihninin doğuştan taşıdığını gösteren bir kanıt bulunmamaktadır. Ancak Durkheim'a göre bir bütün olarak sınıflandırmanın sahip olduğu hiyerarşik bölümlene yapısına ne duyularla ne de sadece zihnimizle nüfuz edilebilir. Sınıflandırmaya tabi tutulan "bütün bu mantıksal nosyonlar, mantık dışı bir kaynağa sahiptir; tek ve aynı bir cinsin türleri olarak ailevi bir ilişki (*parenté*) taşımaktadır" (s. 6).

Sınıflandırmanın, insanların doğal olarak veya bireysel olarak kavrayışının bir gereksinimi olduğunu kanıt olarak sunmaktan ziyade onların düşünce temsillerini bu belirgin yapı içinde kategorize etmeye iten şeyin ne olduğu sorusunu sormaktadırlar. Bu noktada, toplumsal yaşamı kuşatan olguların sınıflandırılmasının kaynağını ve izlerini; insan yaşamının ilksel organizasyonlarında (kabilenin sınıflandırma yapısı) ve ritüeller temelinde (törenselle pratiklerde) sürmektedirler (s. 11). İlksel biçimlerimiz ve yapıp etmelerimiz; kolektif temsillerin genetik arketiplerini oluşturmada ve kaynaklık etmektedirler. Bu doğrultuda analizler bölümü; bu bilişsel sınıflandırmaya içkin toplumsal olguların dağılık bilgisini sistematik bir biçimde taramakta ve sosyolojinin epistemolojik kapsam ve sınırları içerisinde özgün bir sınıflandırmaya tabi tutmaktadır. İnsan zihninin incelenebilir bir haritasını çıkarma girişimi olarak tanımlanabilecek bu sınıflandırma yapısı, sosyoloji disiplininin olgular ve temsiller düzeyinde bir kataloğuna işaret etmektedir.

3.5.2. Rasyonel Sınıflandırma: Sosyolojinin Ana Matrisi

Sosyolojinin doğal, nesnel ve rasyonel çerçevesini temsil eden analizler bölümünün sınıflandırma sistemi, *L'Année*'nin sosyolojinin epistemolojik alanını radikal bir şekilde yapılandırma girişiminin temel çıktısıdır. Daha önce ifade ettiğimiz üzere, insan yaşamının ilksel biçimlerinin sınıflandırma yapısı, disiplinin bilimsel ve

ilksel sınıflandırma çerçevesinin mantığını oluşturmaktadır.¹⁰⁴ Toplumsal yaşamın ilkel (*primitif*) aynı zamanda ilksel (*élémentaire*) kolektif temsilleri, insan zihninin evrene ve ona ilişkin taşıdığı bilişsel kategorileri yansıtmaktadır. İnsan zihninin bu bilişsel şemaları; doğrudan toplumsal organizasyondan ve kutsal inanışlardan beslenmektedir. Bir cins (*genres*) olarak *phatrie* ve tür (*espèce*) olarak klan, kendi cins ve türlerinin ilksel biçimleri olarak bunun başlıca örnekleridir. Bu yönüyle insan yaşamının ilksel biçimleri dolayısıyla antropolojik bilgisi, sosyolojinin epistemolojik alanının temelinde yer almaktadır.

Kant'ın saf akıl kategorilerinin yerine, Durkheim'in rasyonel ampirik kategoriler inşa etme girişimi, deyim yerindeyse sosyolojik epistemolojiyi ayaklarının üstüne oturtmaktadır. Durkheim'in sınıflandırma sisteminin oluşum mantığı içerisinde, insanın sosyal evrene ilişkin sahip olduğu temsiller özü itibarıyla kutsal ve dinsel bir kökene sahip olduğunu; sınıflandırma sistemini kuran bilgi organizasyonuna temel teşkil etmesi yönüyle tekrar değinilmektedir. Bu durum, göreceğimiz üzere din sosyolojisi bölümünün en hacimli ve kapsamlı bölüm olmasının yanı sıra sınıflandırmanın olgular hiyerarşisinde ilk sırada yer almasında karşılık bulmaktadır. Bu hiyerarşik sınıflandırmanın temel bölümleri bizzat Durkheim tarafından belirlenmektedir. *L'Année*'nin ilk serisi boyunca toplam yedi temel bölüm (*section*) yer almaktadır.

Çizelge 5: *L'Année sociologique*'in (1898-1913) Analiz Sayıları Bölüm Dağılımı

Bölüm	Analiz Sayısı	Yüzde*
I. Genel Sosyoloji	290	11,5
II. Din Sosyolojisi	737	29,2
III. Ahlak ve Hukuk Sosyolojisi	623	24,7
IV. Suç Sosyolojisi ve Ahlak İstatistikleri	192	7,6
V. Ekonomi Sosyolojisi	458	18,2
VI. Sosyal Morfoloji	103	4,1
VII. Çeşitli	118	4,7
	2521	100%

*Bir ondalık basamakla yuvarlama yapılmıştır.

¹⁰⁴ İlkel sınıflandırmanın *kabile-phatrie-klan* yapısı ile *L'Année*'nin sınıflandırma sisteminin üç aşamalı hiyerarşik yapısı benzerlik göstermektedir. Örneğin, *din sosyolojisi-dini temsiller-ilkel dinler*, üç düzeyli bir hiyerarşiye sahiptir. İlki çok kapsamlı bir sistemi, ikincisi birden fazla bölümlü bir yapıyı, son olarak üçüncü düzey ise daha tipik bir türü (klanın kök aile yapısı gibi) temsil etmektedir.

L'Année'nin sınıflandırma yapısının temel bölümleri altında gerçekleştirilen ve tasnif edilen analizlerin hacimsel dağılımı, *L'Année*'nin teorik ve metodolojik kaygılarını yansıtan pratik yönelimi ve onun bileşenlerinin hiyerarşik yapısı ile büyük oranda uyum göstermektedir. Hatırlayacak olursak, modern toplumsal dönüşümle başa çıkmayı hedefleyen Durkheim sosyolojisi öncelikli olarak düzenin kurucu kodlarını çözümlemeyi ve modern dönüşümü düzenlemeyi esas almaktadır. Metodolojik temellerinde ise ilksel biçimlerin bilgisi, sınıflandırma ve karşılaştırma aracılığıyla düzenlemenin mümkün olduğuna dikkat çekmektedir. Bu bağlamda normatif düzen ilgisi bölümlerin hacimsel dağılımlarına ve sınıflandırmanın verili hiyerarşik yapısına yansımaktadır.

Bu bölümler içerisinde sınıflandırmanın ilk sırasında yer alan genel sosyoloji; Durkheim'in işaret ettiği üzere diğer alanlarla kurulan temasın çıktılılarıyla ve aynı zamanda sosyolojiye özgü araştırmaların analizleri neticesinde; disiplinin genel kavramsal ve metodolojik çerçevesini temsil eden bölümdür. "Zira genel sosyoloji, ancak bu özel bilimlerin sentezi olabilir" (1898 s. iv). Bu yönüyle sosyolojinin metodolojik bir iskeletini taşıyan *genel sosyoloji* bu yönüyle sınıflandırmanın ilk sırasında konumlanmaktadır. Bu doğrultuda genel sosyolojinin kapsayıcı konumu ile ilk sırada yer aldığını düşündüğümüzde, sınıflandırmanın ikinci sırasında yer alan *din sosyolojisi* bölümü; sahip olduğu hacim (29,2%) ile ilk sırada yer almaktadır. *Ahlak ve hukuk sosyolojisi* (24,7%) ile hemen ikinci sırada gelmektedir. Bu aşamada, Durkheim'in temel teorik meselesi olan toplumsal düzensizlik sorununa yaklaşımında; dini ve ahlaki düzenleme ekseninde yaklaştığını görmekteyiz. Bu doğrultuda; din, ahlak ve hukuk başlıklarını taşıyan bölümler sahip oldukları normatif odak ile analizlerin yarısından fazlasını (53,9%) teşkil etmektedir. Bu iki bölüm, toplumsal düzenin kurucu kodları üzerindeki yapısal-işlevsel gücü ve konumuyla öne çıkmaktadır.

Üçüncü sırada yer alan *suç sosyolojisi ve ahlak istatistikleri* bölümü, normatif düzenin işleyişini gösteren bir ilgiyi muhteva etmesi bakımından kendisini önceleyen bölümün tamamlayıcısı olarak düşünülebilir. Analizlerin dağılım oranına göre üçüncü büyük hacme sahip *ekonomik sosyoloji* bölümünün sınıflandırmadaki konumu beşinci

sırada gelmektedir. Bu ekonominin üretim-dağıtım temelli bölümü, modern toplumsal dönüşümün ekonomik düzenlenme ilgisini taşımaktadır. Altıncı sırada *sosyal morfoloji* bölümü; düşük hacmi ve hiyerarşide daha alt sırada yer almasına rağmen, özgün makalelerin tematik analizinde gördüğümüz üzere yerleşimin (*établissement*) yapısal analizin tamamlayıcı bir unsuru olduğunu göstermesi ve sosyolojinin temel alt bölümleri içerisinde kendisine yer bulması açısından dikkate değerdir. Son sırada yer alan *çeşitli* bölümü; sanat, dil, eğitim ve teknoloji gibi disiplinin bütünlüklü teşekkülü içerisinde sahip oldukları küçük pay sebebiyle tek bir kategoride sınıflandırılabilir ancak vazgeçilemez unsurlar olarak korunması gereken analizleri ve konuları içermektedir.

L'Année'nin ilk serisi boyunca analiz edilen eserlerin başlıklarının tek tek bütün sayılar özelinde kodlanarak, ilgili temel bölümler altında tasnif edilmesiyle ulaşılan hacimsel dağılımı, *L'Année*'nin bilgi üretimindeki merkezi alanların; din, hukuk-ahlak ve ekonomi ekseninde toplumsal yaşamın normatif düzenleme esasını teşkil eden epistemolojik omurgasına işaret etmektedir. Nitekim Durkheim (1915), *L'Année*'nin analizler aracılığıyla gerçekleştirdiği iş bölümü organizasyonunun üç grup olguya: “dini, ahlaki-hukuki ve ekonomik olgulara özel ilgi gösterdiğini” (s. 9) ifade etmektedir. Bunların dışında genel sosyoloji, bu bütünlüklü sınıflandırma sisteminin karargâhı niteliğindedir. Diğer bölümler ise nispeten toplumsal yaşamın statik ve dinamik yönlerini içeren sosyolojik bilginin inşasında ve metodolojik analizinde tamamlayıcı unsurları temsil etmektedir.

Bütün olarak sınıflandırma (*classification*) kendi içerisinde üç aşamalı hiyerarşik bir bölüm (*division*) yapısına sahiptir. Ana kategoriler olarak görebileceğimiz ve disiplinin öncelikli alt alanlarını belirleyen temel bölümler, sınıflandırmanın organizasyonu içerisinde yazıyla numaralandırılmaktadır (örn. Birinci Bölüm Genel Sosyoloji). Her bir bölümün altında ilk düzeyde yer alan alt kategoriler; Roma rakamıyla, daha alt kategoriler ise alfabetik harf ile sıralanmaktadır. *L'Année*, sınıflandırma sisteminin bu üç temel düzeye sahip kategori yapısını derginin ilk serisi boyunca korumuştur. Eser analizleri bu sınıflandırma sisteminin kategorileri altında tasnif edilerek sunulmaktadır. Sınıflandırmanın kategorileri, ilgili alanının

inşasına katkı sunan eserlerin tasnifiyle, aynı zamanda araştırmacılar için ilgili alanların bibliyografik kaynağına doğrudan erişim imkânı sunmaktadır.

Şekil 3: *L'Année sociologique* (1898) İçindekiler Kısmı Tasnif Görseli

DEUXIÈME PARTIE	
ANALYSES ET NOTICES BIBLIOGRAPHIQUES	
PREMIÈRE SECTION. — Sociologie générale, par M. BOUGLÉ.	
Introduction	111
I. — SOCIOLOGIE PHILOSOPHIQUE	
G. TARDE. — <i>L'Opposition universelle. Essai d'une théorie des contraires.</i>	111
P. BARTH. — <i>Die Philosophie der Geschichte als Sociologie</i> (La Philosophie de l'histoire du point de vue sociologique)	116
FUNCK BRENTANO. — <i>La science sociale</i>	123
VIGNES. — <i>La science sociale d'après les principes de Le Play</i>	124
STUART-MILL. — <i>La logique des sciences sociales</i> (traduction Belot).	125
RIGOLAGE. — <i>La Sociologie par Aug. Comte.</i>	126

Görüldüğü üzere eser analizleri, her bir bölümün içerisinde yer alan daha alt sınıflandırma sistemi içerisinde tasnif edilmektedir. Analiz edilen eserlerin yazarları ve eserlerin başlığı bilgisi yer almaktadır. Derginin içeriğinde her bir eser analizinin sonunda özellikle belirtilmediği durumlarda analizler ilgili bölümün sorumlu editörü tarafından gerçekleştirilmektedir. Yabancı eserlerin yayınlandıkları dildeki orijinal başlıklarına yer verilmektedir. Bu eserlerin Fransızca karşılıkları parantez içerisinde verilmektedir. İçindekiler kısmında Fransızca karşılıklarına yer verilmeyen eserlerin bu bilgisi analizlerin gerçekleştirildiği derginin içerik kısmında yer almaktadır.

Analizler aracılığıyla inşa edilen sınıflandırmanın daha alt kategorileri, *L'Année*'nin her sayısı itibarıyla analiz edilen eserlerin sunduğu sosyolojik malzemenin; olguların bilgisinin çeşitliliğine bağlı olarak dinamik bir değişim ve dönüşüm göstermektedir. Bu sınıflandırma yapısının temel bölümleri derginin ilk serisi boyunca iki kez değişikliğe uğramıştır. İkinci sayı itibarıyla sosyal morfoloji eklenmiş ve altıncı sıraya yerleşmiştir. Dördüncü bölüm olan suç sosyolojisine, ahlak istatistikleri eklenmiştir. Buna karşın alt kategoriler sabit değildir ve her sayıda gelişim göstermektedir. Clammer (2000), sınıflandırmanın yapısında gerçekleşen değişimin disiplinin oluşumu üzerinde doğrudan etkili olduğuna dikkat çeker. Belirli kategoriler zaman içerisinde çevreden merkeze doğru taşınmakta ve sosyolojik bilginin temel çerçevesine yakınlaşmaktadır (ss. 33-34). Bu değişimin genel bir resmini çekmek için

sosyolojik bilgi organizasyonunun ilk taslağını sunan *L'Année*'nin ilk sayısı ve sosyolojinin ilk kürsüsüne kavuştuğu 1913 yılına ait son sayısının sınıflandırma sistemlerinin karşılıklı görünümünün bir resmini çekebiliriz.

Şekil 4: *L'Année sociologique* (1898) Sınıflandırma Çerçevesi

1. Genel Sosyoloji I. Felsefi Sosyoloji II. Biyolojik Sosyoloji III. Psikolojik ve Özgül Sosyoloji 2. Din Sosyolojisi I. Genel İncelemeler, Felsefe ve Yöntem II. İlkel Dinler Üzerine Genel Çalışmalar III. Ev İçi Tapınma IV. Ölümlere Dair İnanç ve Uygulamalar V. Halk Kültürleri, Özel olarak Tarımsal VI. Ritüel VII. Mitler VIII. İbadetin Örgütlenmesi. Manastır Sistemi 3. Ahlâk ve Hukuk Sosyolojisi I. Hukuk ve Ahlâka İlişkin Genel Teoriler II. Âdetler Üzerine Nesnel Çalışmalar III. Aile IV. Evlilik V. Ceza VI. Toplumsal Örgütlenme VII. Mülkiyet Hakkı VIII. Çeşitli	4. Suç Sosyolojisi I. Ahlaki İstatistikler II. Kriminal Antropoloji A. Suç ve Irklar B. Suça Özgü Faktörler C. Özel Suç Türleri D. Argo E. Çeşitli Konular 5. Ekonomik Sosyoloji I. Ekonomik Teoriler A. Değer ve Ölçüm Değeri B. Sosyalizm ve Ekonomi Bilimi C. Toplumsal Ekonomi Yaklaşımı D. Çeşitli II. Mesleki Gruplaşmalar III. Emek Tarihi IV. Ticaretin Evrimi 6. Çeşitli I. Antropososyoloji II. Sosyocoğrafya III. Demografi Konuları

L'Année'nin sosyolojik bilgi inşası girişiminin hem bir aracı hem de bir çıktısı olduğunu görmekte olduğumuz sınıflandırma sisteminin temel bölümleri içerisinde yer alan daha alt kategorilerin organizasyonu; ilk serisi boyunca her sayıda periyodik analizlerin sunduğu katkının eklenmesiyle dinamik ve kümülatif bir şekilde gelişmektedir. Çalışmamızın bu bölümünde *L'Année*'nin analizler aracılığıyla sosyolojinin kurumsallaşmasına sunduğu bütünlüklü katkının; onun sosyolojinin epistemolojik alanını belirleyen girişiminin bütünlüklü ve statik bir analizi öncelenmektedir ve hedeflenmektedir. Ancak her bir sayıda gelişim gösteren bilgi kategorilerinin dönüşümünü; ilk ve son sayıya ait sınıflandırmanın genel görünümü üzerinden okumak hem mümkün hem yararlı görünmektedir. *L'Année*'nin 15 yıl süre ile yayınlanan 12 sayısının kolektif girişimleri ile kurumsallaştırmaya çalıştığı sosyolojinin bilgi alanı; bir keşif taslağından bilgi kategorilerinin kristalize olduğu bir yapıya evrildiğini ve sosyolojik ruh kazandığını göstermektedir.

Şekil 5: *L'Année sociologique* (1913) Sınıflandırma Çerçevesi

I. Genel Sosyoloji

Sosyolojinin Genel Kavramları, Metodoloji
Genel İncelemeler, Çeşitli Genel Konular
Kolektif Psikoloji
Bilginin Sosyolojik Koşulları
Uygarlık ve Uygarlık Türleri

II. Din Sosyolojisi

Genel İncelemeler, Dini Felsefe
İlkel Toplamların Dini Sistemleri
Ulusal Dini Sistemler
Evrensel Dini Sistemler
İkincil Grupların Dini Sistemleri
Özel Kültürler
Halk İnanışları ve Pratikleri
Ölümlere Dair İnanışlar ve Ritüeller
Büyü
Ritüel
İbadet nesnelere ve Mekânları
Dini Temsiller
Dini Topluluklar, Hukuki ve Ahlaki Yapıları

III. Ahlak ve Hukuk Sosyolojisi

Genel Ahlak ve Hukuk
Hukuki Sistemler
Aile ve Evlilik Organizasyonu
İkincil Grupların Organizasyonu
Siyasal Organizasyon
Mülkiyet Hukuku
Sözleşme Hukuku, Borçlar Hukuku
Ceza Hukuku
Yargı Organizasyonu ve Yargılama Süreci
Uluslararası Hukuk

IV. Suç Sosyolojisi ve Ahlak İstatistikleri

Genel Ahlaki İstatistikler
Evlilik Oranları, Boşanmalar
Genel Suç
Suçun Ülkelere ve Mezheplere Dağılımı
Suçun Yaş ve Cinsiyet Dağılımı
Çeşitli Suç ve Ahlaksızlık Türleri
Cezalandırma Sistemi

V. Ekonomik Sosyoloji

Genel Çalışmalar, Yöntem
Ekonomik Sistemler
Üretim Türleri
Üretim Rejimleri
Üretim Biçimleri
Değer, Fiyat, Para
Ekonomik Sınıflar (Dağılım)
Dağıtım Organları
Dağılımın Morfolojisi
Dağılımın Unsurları
Ekonomik ve Sosyal Fenomenlerin İlişkileri
Özel Ekonomiler, Tarım, Ticaret, Sanayi

VI. Sosyal Morfoloji

Toplumsal Yaşamın Coğrafi Temeller
Genel olarak Nüfus
Göç Hareketleri
Kentsel ve Kırsal Grupların
Konut Düzenlemeleri

VII. Çeşitli

Estetik Sosyoloji
Dilbilim
Teknoloji

L'Année'nin son sayısına ait görselde yer alan sınıflandırma sistemi, temel bölümlerin 12 sayı boyunca içerdiği alt alanların eksiksiz ve bütünlüklü yapısını yansıtmadığı not düşülmelidir. Bölümlerin içerdiği bilgi alanının şekillendiren bütünlüklü kategoriler ilerleyen bölümlerde analize konu olacaktır. Ancak 1898 tarihli ilk ve 1913 tarihli son sayının analizler kısmının temel bölümleri; sosyal morfolojinin bir bölüm olarak, ahlak istatistiğinin, suç sosyolojisine eklenmesi dışında süreklilik arz etmektedir. Esas değişim, daha alt kategorilerin zaman içerisinde geçirdiği dönüşümdür. Alt bilgi kategorileri derinleşmekte, farklılaşmakta; kavramsal içeriği zenginleşmekte ve keskinlik kazanmaktadır. İlk sayıda 28, son sayıda 56 alt kategorinin yer alması; iki kat artışı göstermektedir. Bu artış ve genişleme bölümler özelinde karşılaştırmalı bir biçimde incelendiğinde, yeni bilgi kategorileri filizlenmekte; ilave alanların yanı sıra mevcut olanlar konumunu bir başka kategori içerisinde sürdürmektedir. Her ne kadar ilgili bölümlerin bilgi alanında başı çeken kategoriler, önceki yıllara ait kategorileri içerse de bu kategorilerin bilgi inşası içerisindeki rolünü ve konumunu göz ardı etmemek gerekmektedir. Bu sebeple,

L'Année'nin ilk serisi boyunca bölümlerin altında yer alan birinci seviyede alt kategoriler eksiksiz ve bütünlük içerisinde incelenmelidir.

Sınıflandırmanın genel evrimine dönecek olursak, ilk sayının din sosyolojisi bölümünün son kategorisi olan manastır sistemi esasında dini sistemler altında sınıflandırılabilir bir unsur iken, sınıflandırmanın ilksel versiyonunda bir alt başlık olarak yer almaktadır. Durkheim'ın editoryal ayrımına dayanan bu kararının; daha önce ifade ettiğimiz üzere mümkün olduğunca cinslere ve türlere ayırt etme ihtiyacıyla örtüşen; sosyolojiyi içerisinde sıkışıp kaldığı genellemelerden kurtarmanın yanı sıra araştırma için ihtiyaç duyulan sınıflandırma ve karşılaştırma gereksinimi karşılama çabası olarak görülebilir. Örneğin, son sayıda yer alan dini sistemler; kendi içerisinde ilkel, ulusal, evrensel ve ikincil gruplar gibi daha alt alanları içermektedir. Bu yönüyle ilgili bölümlere ait bilgi organizasyonunda yaşanan gelişmenin hem dikey hem yatay olduğu görülmektedir. Her geçen yıl geliştirilen ve Durkheim'ın ifadesiyle 'mükemmelleştirilen' ilkel sınıflandırmanın bilgi organizasyonu; ilk serinin son sayısı itibarıyla rafine hale gelmektedir. Ancak son sayı ilgili bölümün bilgi kategorilerinin bütünlüklü sınıflandırma sistemini temsil etmektedir. Bu bütünlük, bölümler özelinde her bir bölümün ilk seri boyunca içerdiği kategorilerin bir araya getirilmesiyle incelenecektir.

Genel sosyoloji bölümünün ilk sayıda içerdiği felsefi, biyolojik ve psikolojik sosyoloji gibi alt kategoriler sosyolojinin henüz kurumsallaşmaya başladığı yıllarda rakip sosyolojik yaklaşımların ve eserlerin analizlerini içerdiğine işaret etmektedir. Son sayıya gelindiğinde, bu alt kategorilerin yerine genel sosyolojinin ilk sırasında sosyolojinin temel kavramları ve metodoloji başlığının yer aldığı görülmektedir. Böylelikle genel sosyoloji; felsefi, organizmacı ve psikolojik yaklaşımların analizinden; kendine ait kavramların ve yöntemin pekiştirildiği aşamaya geçmektedir. Psikolojik sosyoloji ise sosyal ve kolektif bir yapıya bürünmektedir. Bu yönüyle, ilgili bölümlerin geçirdiği tematik dönüşüm; kavramsal derinlik, kapsayıcılık ve yeniden konumlandırma gibi çok yönlü değişimleri içermektedir. Alt kategorilerin değişen ve gelişen yapısı; sosyolojik bilginin evriminde bu kategorilerin taşıdıkları sembolik

öneme ve hiyerarşik konuma dikkat çekmektedir. Bunun da ötesinde, sosyoloji ve özel disiplinler arasındaki ilişki sisteminin bir haritasını sunmaktadır.

Ekonomik sosyolojinin ilk sayısında henüz sınırlı bir gelişim göstermeye başlayan bilgi inşası ve organizasyonu, son sayı itibariyle alt alanların sayısının üçe katladığını göstermektedir. Bu niceliksel artış çeşitli bölümü istisna olmak üzere diğer tüm bölümler içinde geçerlidir. Ancak Durkheim'ın, sosyolojiye uzak duran ve zarar veren olarak nitelediği bu özel alanlara nitelik yönüyle sosyolojik ruh aşılanmaktadır. Bunun en dikkat çekici örneği, ekonomik sosyoloji bölümünün editörü Simiand'ın uzun süre incelediği ekonomik ve toplumsal olgular arasındaki ilişkinin; son sayıda bir alt kategoriye dönüşmüş olmasıdır. Temel bölümlerin alt kategorilerinin sosyolojik bilgiye dönüşümü, diğer bölümler için de geçerlidir. Bu yönüyle *L'Année*, önsözlerde sosyolojinin kurumsallaşma manifestosu olarak ilan ettiği; esas ve çok yönlü amacını eş zamanlı gerçekleştirmektedir. Öncelikli olarak diğer alanlardan sosyolojinin bilgi alanına malzeme taşımakta, aynı zamanda sosyolojik yaklaşımı (toplumsal olguların üstünlüğü başta gelmek üzere) bu özel alanlarla bütünleştirmektedir. Bunu gerçekleştirdiği analizler aracılığıyla son aşamada disiplinin bilgi alanını; içeriğini, kapsam ve sınırlarını belirleyen bilgi haritası çıkarmaktadır.

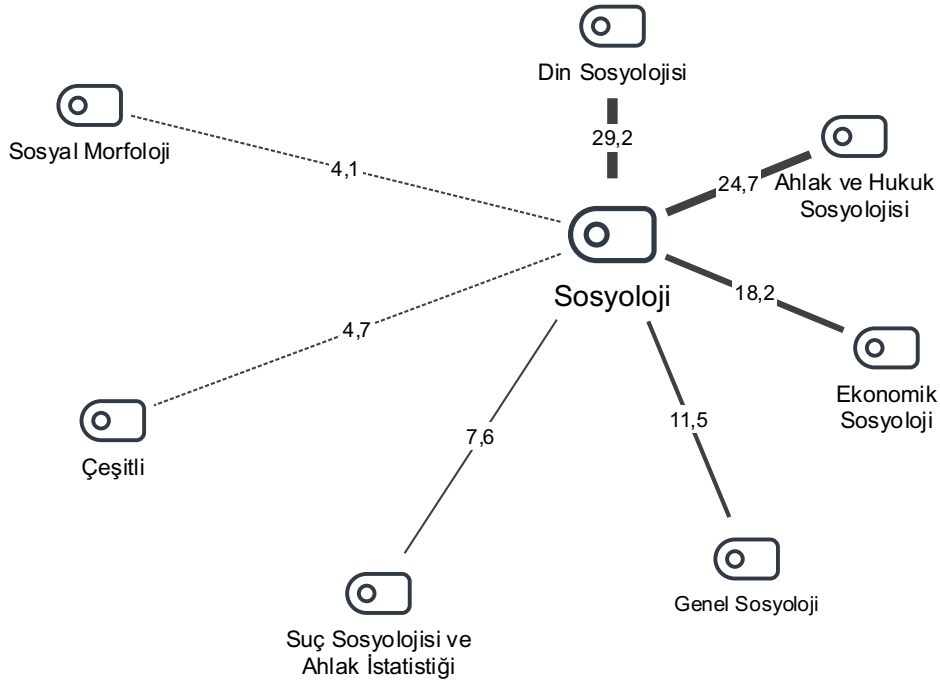
Sınıflandırma yapısının geçirdiği dönüşüme ilişkin başta ifade ettiğimiz bilgi alanlarının bir keşif olarak başlayan serüveninin bilgi kategorilerinin kristalleşmesiyle kesinlik ve keskinlik kazanması; ilgili alanların soyut genellemelerden türleştirilmiş ve ayırt edilmiş ampirik alt alanlara dönüşümünü ortaya koymaktadır. Öte yandan, sosyolojik bilginin alt kategorilerini temsil eden bölümler ve içerdiği alt başlıklar, eş zamanlı olarak *L'Année*'nin yürüttüğü sosyolojik araştırmaların gündemini belirlemektedir. Özgün makalelerde gördüğümüz üzere, Halbwachs'ın yerleşim, Mauss'un büyü ve Simiand'ın ücret üzerine çalışmalarının teorik yönelimleri, birer kategori olarak sınıflandırma sistemi içerisinde yer almaktadır. Bir bilgi paketi niteliği taşıyan sınıflandırmanın unsurları, disiplinin araştırma alanlarının önünü açmaktadır. Bu bağlamda Lukes (1973), sınıflandırma sisteminin toplumsal olguları baskılayıcı bir güç ve araç olarak sosyolojinin meşru otoritesini kurmak üzere dayattığına dikkat çekmektedir. "Sınıflandırma tarafsız değildir, sınıflandırmak deneyim üzerinde otorite

kurmadır” (s. 33). Bu noktada, sınıflandırmanın yapısı içerisinde en alt düzeyde yer alan bir kategorinin sunacağı örneklik dikkat çekicidir. Din sosyolojisi bölümünün dini temsiller kategorisinin altında yer alan *azizler* başlığı altında ilk seri boyunca tek bir eser analizi gerçekleştirilmiştir. Tek bir eser analizine sahip olmasına rağmen, sınıflandırmanın bu ögesine bilgi organizasyonu içerisinde bir kategori atanmaktadır. Bu durum, eser analizlerinin Durkheim ve *L'Année*'nin sosyolojik bilginin kapsamını belirlerken, ampirik verileri ve sınıflandırma sistemini; araç olarak kullandığını göstermektedir. Bu yönüyle *L'Année*'nin sosyolojinin bilgi alanı üzerinde otorite ve meşruiyet inşa ettiği düşünülebilir. Diğer yönüyle, sınıflandırma sistemi içerisinde analiz edilen eserlerin düşük niceliksel oranları bu kategorilerin önemsiz olmadığını göstermektedir. Belirli kategorilerin içerdiği analizlerin hacminin daha geniş oluşu, bölümlerin içerdiği kategorilerinin hiyerarşik önem sırasına işaret etmektedir. Böylelikle, Durkheim ve *L'Année*'nin sınıflandırma sistemi ile disiplinin bilimsel meşruiyetini inşa etme çabası, kurumsallaşma projesine işaret etmektedir. Sonuç olarak ilk ve son sayıların sınıflandırma sistemleri bütünlüklü olarak okunduğunda; Durkheim ekolünün sosyolojik bilgi organizasyonunu, taslak bir programdan tam teşekküllü epistemik bir alana dönüştürdüğünü göstermektedir.

Sınıflandırmanın alt kategorilerinin her bir sayıda geçirdiği dönüşüm, *L'Année*'nin ilgili temel bölümlerinin altında yer alan alt başlıkların gelişimsel evrimine ve çeşitliliğine dikkat çekmektedir. Görüldüğü üzere bilgi kategorileri, sınıflandırmanın ilksel biçimlerinden gelişmiş bir korpusa doğru evrilmektedir. Her bir sayıda yer alan kategoriler; ortaya çıkan bütünlüklü matrisin alt yapısını oluşturan korpusun çeşitli unsurlarını içermektedir. Sosyolojinin alt alanlarına tekabül eden bu bilgi kategorileri en nihayetinde eser analizlerinin sunduğu katkı sayesinde gerçekleşmektedir. Bu bilgi inşasının ve sınıflandırma sisteminin bölümler özelinde kapsamlı bir haritasını çıkarmak, bu evrimin nasıl gerçekleştiğini ve sınıflandırmanın sosyolojik bilginin kategorilerini belirleyen inşasının alt unsurlarını göstermesi açısından incelemeye değerdir. Araştırmanın tasarımında detaylı bir biçimde ifade edildiği için, bu temel bölümlerin analizine nasıl yaklaşılabileceğini hatırlatmakla yetinebiliriz.

L'Année'nin ilk serisinde yer alan 2521 eser analizi, temel bölümlerin altında yer alan ve *L'Année* tarafından belirlenen sınıflandırmanın tarihsel-verili kategorileri ile tek tek kodlanmıştır. Böylelikle her bir bölümün bilgi inşası ve organizasyonu içerisinde yer alan alt kategorilere; eser analizlerinin sunduğu katkı ve her bir kategorinin ilgili temel alan içerisinde sahip olduğu hiyerarşik konum belirlenmektedir. Bu yolla, analizlerin sosyolojik bilginin kategorik inşasında sahip olduğu hacimsel dağılımın yanı sıra; her bir bölümün sınıflandırma yapısının eksiksiz ve bütünlüklü bir haritasına ulaşılmaktadır. Bu analiz iki sonucu doğurmaktadır. İlki analizlerin bilgi kategorilerine sunduğu katkı oranı, sınıflandırma sisteminin hiyerarşik ilişkisini ortaya çıkarmaktadır. İkincisi bilgi alanının inşasında alt kategorilerin bütünlüklü bir haritasını ortaya çıkarmaktadır.

L'Année'nin ilk serisi boyunca her bir temel bölümün alt kategorileri altında gerçekleştirilen analizlerin hacimsel dağılım oranları; ilk seviyede yer alan bilgi kategorilerinin temel bölümlerin bilgiyi organize ederken kendi içerisinde kurulan hiyerarşik ilişkiyi açığa çıkartmaktadır. Her bir temel bölümün kendisi birincil düzeyde yer almak üzere, sınıflandırmanın üç seviyeye sahip kod-alt kod hiyerarşisi ikinci seviyede birleştirildiğinde, ilgili bölümlerin temel bilgi kategorileri belirlenmektedir. Öte yandan, elde edilen analizlerin kategorilere dağılımını gösteren alt-kod frekans istatistiği (her bir kategorinin içerdiği hacim); olguları temsil eden sınıflandırmanın kolektif kategorilerinin sahip olduğu öncelikli hiyerarşik konumunu göstermektedir. Bu hiyerarşik ilişki, ilerleyen bölümlerde sınıflandırmanın temel bölümlerinin içerdiği ilk düzeyde kategorilerin görselleştirildiği şekillere yansımaktadır. İlk düzeyde kategorilere yer verilmesi, ilgili bölümün öne çıkan bilgi alanlarını belirlemek için gereklidir. Örneğin, ritüel kategorisinin altında dokuz ayrı kategori bulunmaktadır. Bu alanlar ilgili bilgi kategorisinin bileşenlerini teşkil etmeleri yönüyle sınıflandırmanın vazgeçilmez unsurlarıdır. Ancak sınıflandırmanın bilgi kategorilerinin inşasında öncelikli alanları gösteren hiyerarşik organizasyonun analizi için ilk düzeyde yer alan kategoriler, doğal olarak alt kategorilerin hacmini ve daha üst temsilini içerdiği için yeterli görülmektedir.

Şekil 6: *L'Année sociologique*'in Temel Sınıflandırma Şeması

Analizler bölümünün temel düzeyde sınıflandırması; sosyoloji disiplinin epistemolojik hudutlarını ve alt dallarını belirlemektedir. Bu yönüyle sınırlarını ve kapsamını içermektedir. Sınıflandırmanın temel bölümlerinin daha önce gördüğümüz verili hiyerarşik yapısının ardından, şekil 6'da bu kez bölümlerin içerdiği hacimsel dağılım oranını gösteren matris sunulmaktadır. Sosyolojik bilgi alanının mimari yapısını temsil eden bu sınıflandırma, *L'Année*'nin esas amacı olan bilgi inşasının çift yönlü işlevini ve çıktısını görünür kılmaktadır. Öncelikli olarak özel alanların bilgisi sosyolojik korpusa dahil edilmekte; ikinci aşamada sınıflandırma ile epistemik alanın içeriği yapılandırılmaktadır. Kurumsallaşmasının öncelikli gereksinimi olan epistemik alanın inşasını belirleyen editoryal program, yukarıda yer alan görselde karşılık bulmaktadır. Rakamla ifade edilen hacimsel dağılım, *L'Année*'nin ilk serisi boyunca ilgili bölümlerde gerçekleştirilen 2521 analizin yüzdelik (%) oranını göstermektedir.

Hacimsel dağılımın ilk iki sırasını paylaşan bölümlerin hacmi dikkat çekici bir biçimde toplam korpusun yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Ahlaki düzenlemeyi ve kolektif inanışları temsil eden din ve ahlak-hukuk bölümleri, toplumsal yaşamın incelenmesinde sosyolojik bilginin temel katmanlarını; kurucu zeminini teşkil

etmektedir. Ekonomik sosyoloji, modern toplumsal yapının sorunlu alanlarından birini düzenleme esasını ele almasıyla hiyerarşide başı çeken alanlar arasındadır. Genel sosyoloji, nispeten düşük oransal hacmine karşın, diğer tüm bölümlerle kavramsal ilişki içerisindedir. Sosyolojinin metodolojisi ve diğer disiplinlerle mesafesinin kavramsal olarak ele alındığı yer burasıdır. Suç sosyolojisi ve ahlak istatistiği, normatif düzenlemenin ihtiyaç duyduğu bilgi alanıdır. Sosyal morfoloji, toplumsal yaşamın coğrafi temellerinin incelemesini esas almaktadır. Çeşitli bölümü, sosyolojik bilginin diğer temel bölümler içerisinde sınıflandırılmayan ancak toplumsal yaşamın bütünlüklü analizi içerisinde önem teşkil eden bilgi kategorilerini içermektedir. Sınıflandırmanın bütünlüklü yapısı, Durkheim sosyolojisinin yapısalcı-işlevselci çerçevesine işaret etmektedir. Durkheim'in sosyal bilimlerin matrisi olarak gördüğü bu sınıflandırma, *sosyolojik ilginin* hiyerarşisini kurmaktadır. Yanı sıra, sosyolojinin pedagojisi perspektifinden “kolektif gerçekliğe dair, sosyal felsefe genellemelerinden daha canlı ve doğru bir fikir sunmaktadır” (1898, s. v).

Sosyolojik olarak icra edilen sınıflandırma, eser analizlerinin sunduğu doğal ve nesnel bilgi sayesinde kurulmaktadır. Bu yönüyle etnoloji, hukuk, istatistik ve politik ekonomi gibi alanlarda yayınlanan eserler, *L'Année*'nin sınıflandırma sisteminde birer alt kategoriye ve başlığa dönüşmektedir. Örneğin totemik dinlerle ilgili bir eser; dini sistemler ve onun altında yer alan ilksel dini sistemler başlığı altında analiz ve tasnif edilmektedir. Böylelikle kavramsal olarak kendisine konum bulan kategori, analizlerin sunduğu katkı sayesinde; bir başka ifadeyle *L'Année*'nin ilgili bilgi kategorisine atfedeceği öneme göre konum elde etmektedir. Bu sürecin nötr ve tarafsız işlediğini iddia etmek mümkün görünmemektedir. Özel alanlarda bulunan verilere sosyolojik değer ve etiket atfedilmektedir. Bu sayede kıyaslanamaz olguların mahiyeti dönüştürülmekte ve karşılaştırmaya hazır kategorilere tasnif edilmektedir. Bu noktada Bourdieu'nün (1984) sınıflandırma şemalarının bilgiyi yönettiğini ve gücü temsil ettiğini ileri sürdüğü yaklaşımı açıklayıcıdır. Editörler bir alanın adını koymak ve yönetmek için analizleri bir tür sembolik sermaye olarak biriktirmekte ve sınıflandırmakta; böylelikle bilgi üzerinde meşru söz sahibi olmaktadırlar (s. 478). Sınıflandırmanın, güç ve otorite içeren bu bağlamı göz önünde tutulmalıdır.

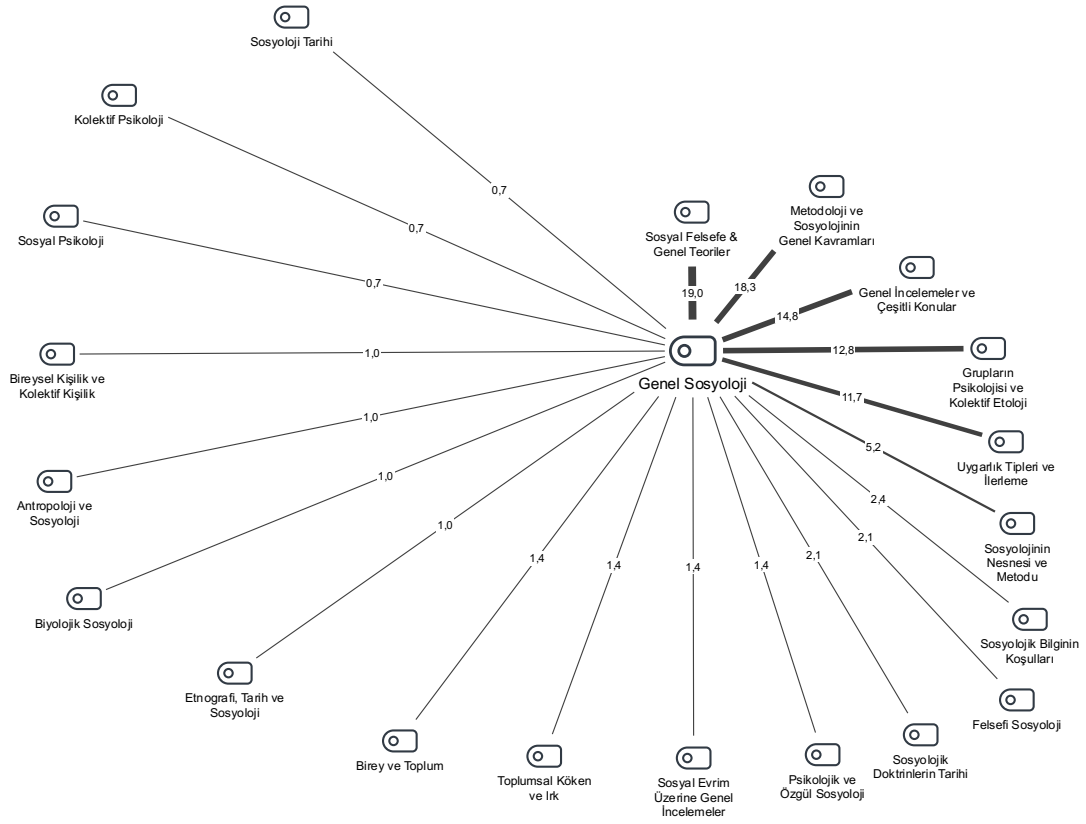
L'Année'nin on beş yıl süreyle üzerinde çalıştığı disiplinin topoğrafyasının ilk düzey katmanlarını temsil eden temel bölümlerin içsel bilgi organizasyonu onun inşasının genetiğini taşımaktadır. Her bir temel bölüm sahip olduğu alt kategorileri gösteren şekiller eşliğinde incelenecektir. Böylelikle bölümlerin sosyolojik bilgi organizasyonu içerisindeki konumu ele alınacaktır. Bu yolla, *L'Année*'nin disiplinin bilgi alanını inşa ve sınıflandırma pratiğinin; Fransız sosyolojisinin kurumsallaşması ve kimlik kazanması üzerindeki etkisi, sahip olduğu rol ve sunduğu katkının analizi bir katman daha derinleştirilecektir. Sosyolojinin bu doğal bölümleri; iç organizasyonu ve sosyolojiyi özel bilimlerle bütünleştiren ilişkisi açısından keşfedilmelidir.

3.5.2.1. Genel Sosyoloji

Genel sosyoloji, disiplinin kanonik bilgi organizasyonunun alt dalları içerisinde sosyolojinin karargâhı konumundadır. Durkheim'a göre (1975[1905]), genel sosyoloji; disiplinin kavramsal iskeletini oluşturmalı ve araştırmacıların diğer disiplinlerden aktardığı mantıksal araçları içermesi gereklidir (s. 22) *L'Année*'nin sınıflandırma sistemi içerisinde; nispeten düşük hacmine rağmen ilk sırada yer alan konumuyla, sosyolojik bilginin hiyerarşisinde tepe noktada yer almaktadır. Onun bu doğal konumu; toplumsal olgunun keşfini temsil etmesi yönüyle, diğer tüm bilgi kategorileri üzerindeki üstünlüğü ile açıklayabiliriz.

Sosyolojinin nesnesinin ve metodolojisinin, Durkheim'ın şahsi eserleri dışında bir laboratuvar olarak geliştirildiği ve depolandığı yer burasıdır. Sosyolojinin soyut bir biçimde gelişmekte olan nosyonları; din, ahlak, ekonomi ve demografi gibi özel araştırma alanlarında yapılacak araştırmaları yürütecek kapasiteye uygun bir şekilde bu bölüm kapsamında derlenmektedir. *L'Année* kapsamında genel sosyoloji bölümünde, felsefi ve metodolojik kavramsallaştırmalar yer almakta; rakip yaklaşımlar tahlil edilmekte ve sosyolojik araştırmaya yön veren Durkheim sosyolojisinin çerçevesine uygun bir şekilde tasnif edilmektedir. Şekil 7'de görüldüğü üzere genel sosyolojinin ilk üç sırasında yer alan bilgi kategorileri bu bölümde analiz edilen korpusun yarısından fazlasını (52,1) oluşturmaktadır.

Şekil 7: *L'Année sociologique*'in Genel Sosyoloji Sınıflandırma Şeması

Sosyolojinin felsefi ve teorik arka planını ve metodolojik çerçevesini belirleyen ilk iki kategori, genel sosyolojin epistemik çekirdeğini oluşturmaktadır. Bu çekirdeğin içerisine beşinci sırada yer alan *sosyolojinin nesnesi ve metodu* dahil edilebilir. Durkheim (1895) sosyolojinin öncelikle nesnesini tanımlaması ve bu nesnenin nasıl bilineceğini açıklaması gerektiği üzerinde durmaktadır. *Genel incelemeler* ise bir takas alanı oluşturmaktadır. Bu kapsamda yer alan analizler; sosyolojik açıklamaya fayda sağlayıp sağlamadığı yönüyle değerlendirilmektedir. Örneğin, Troeltsch'nin medeniyet felsefesi ve Fouillet'nin psikolojik faydacılık üzerine eserleri, sundukları teorik fayda ve katkı açısından daha spesifik bir kategori yerine bu kapsamda ele alınmaktadır. *L'Année*'nin sınıflandırma sisteminin on iki sayı boyunca dinamik bir şekilde geliştiğini düşündüğümüzde, belirli bir sayı itibarıyla tasnif edilen analizlerin ilerleyen sayılarda ortaya çıkacak sınıflandırmanın yeni kategorilerinin alt yapısını oluşturduğu ya da var olan bir kategoriye dahil edilebildiğini hatırlatmak gereklidir.

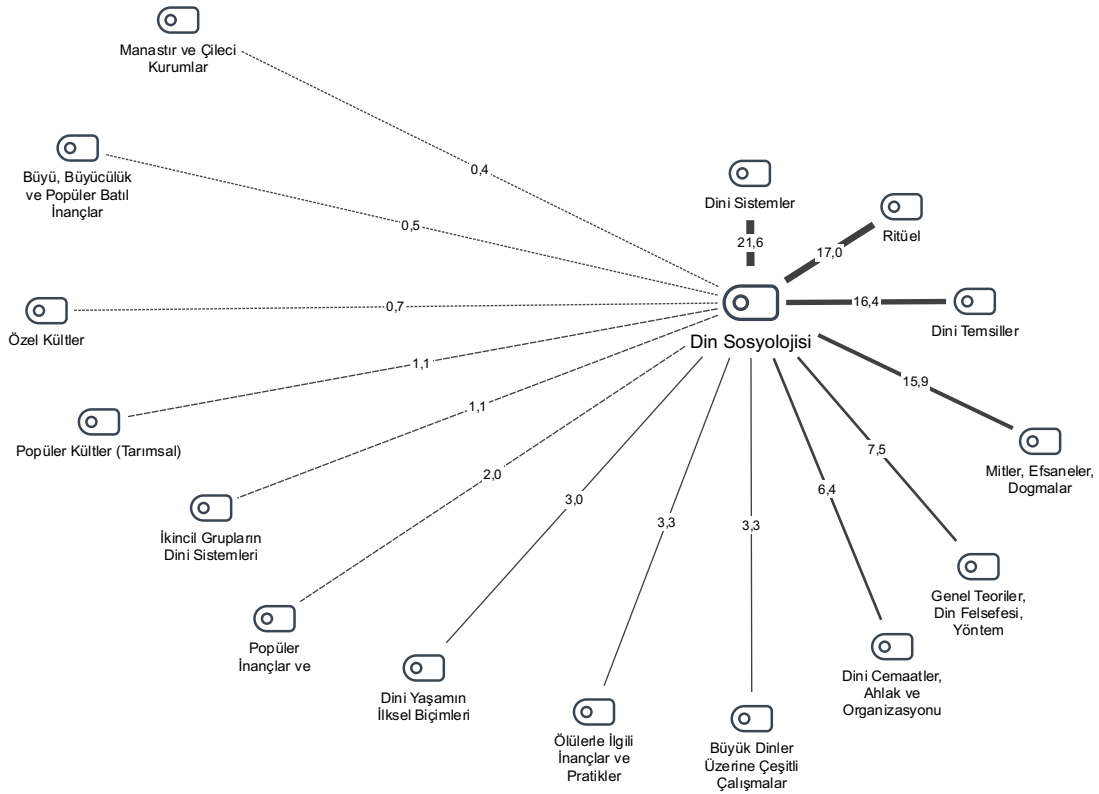
Genel sosyoloji içerisinde grupların psikolojisi, bireysel zihinlerin bağlı olduğu kolektif psikolojik mekanizmaların açıklamasını içermektedir. *Grup psikolojisi* kapsamında yer alan analizler, kolektif güçlerin varlığını ve gerçekliğini kabul ettiği müddetçe kabul görmektedir. Örneğin Mauss (1902) Le Bon'un sosyalizmin psikolojisi üzerine eserinde, kitlelerin psikolojisi gözleminin yerinde olduğunu onaylar ancak muğlak ve bilimsel olmayan kalıtsal içgüdülere güvenilemeyeceğini ileri sürer. Durkheim'ın psikoloji yaklaşımına daha önce sık sık yer verdiğimiz üzere, bu noktada onun bireysel psikolojilerde; kendine özgü kolektif bir psikolojiden başka bir şey görmediğini hatırlatmakla yetinebiliriz. Toplumsal olguların bireysel bilinçlere indirgenemez oluşu ilkesiyle uyumlu bir şekilde psikoloji ilgisini taşıyan kategoriler; son sayı itibariyle kolektif psikoloji kategorisine evrilmektedir.

Genel sosyolojinin ilk üç sırasını paylaşan başlıca kategoriler, bu bölümün bilgi organizasyonunun merkezi mimarisini ortaya çıkarmaktadır. Yanı sıra, merkezden uzak çevrede yer alan kategorilerin, *L'Année*'nin analizlerin ilk serisi boyunca (1898-1913) kümülatif katkılarla giderek belirginleştirdiği sınıflandırmanın çerçevesi kapsamında, bu gelişimi gösteren birer unsur ve yapı taşı olduğunu ifade edebiliriz. Bu ve ilerleyen bölümlerde sınıflandırmanın bu boyutuna bir örneklik teşkil etmek üzere, bunların içerisinde *uygarlık tipleri ve ilerleme*; evrimsel ve gelişimsel yaklaşımlara işaret etmektedir. Bu kategori sosyal evrim gibi ereksel ve spekülatif yaklaşımları içermektedir. Bu noktada, Durkheim'ın insanlığın çizgisel gelişimini toplumsal dayanışma ekseninde farklılaştırdığı yaklaşımını bu kategori kapsamında öne çıkarmasını örnek olarak sunabiliriz. Felsefe, biyoloji, antropoloji, etnografi, tarih ilgilerini taşıyan kategoriler, sosyolojik bilginin inşası, kapsam ve sınırları temalarında gördüğümüz üzere; sosyolojinin özel alanlarla yakınlaştığı ve uzaklaştığı bağlamda teorik ve metodolojik perspektiflerin işlendiği kategorilerdir. Sosyolojinin tarih, antropoloji ve etnografi ile kurduğu yakınlık ve birliktelik bunu desteklemektedir. Sınıflandırmanın görselde yer alan haritası, *L'Année*'nin sınır çalışmasının; öncelikli bilgi alanlarının hiyerarşisini belirlediğini göstermektedir. Çevrede yer alan kategoriler, mümkün olduğunca dahil etme stratejisini korumaktadır. Bu durum, bütün bölümler için geçerlidir. Bütün olarak okunduğunda genel sosyoloji, disiplinin merkezi sinir sistemini oluşturmaktadır.

3.5.2.2. Din Sosyolojisi

Din, toplumsal yaşam üzerine sosyolojik soruşturmaların merkezi ilgisini teşkil etmektedir. Kolektif yaşamın kurucu arkaik katmanını oluşturmasıyla, toplumsal olguların kaynağıdır. Durkheim, dinsel yaşamı disiplinin inceleme ilgisinin merkezine yerleştirmeden önce sosyal teorisyenler; onun toplumsal evren içerisindeki konumuna dikkat çekmektedir. Comte, teolojik aşamayla ilişkilendirdiği kolektif yaşamın kökenlerinin; ortak düşünceler sistemi üzerine inşa edildiğini öne sürer. Weber (1904), dünya dinlerini, modern toplumu şekillendiren ekonomik rasyonalitenin başlıca kültürel itici gücü olarak konumlandırmaktadır. Öte yandan Marx (1844), dini; materyal koşulların bir örtüsü, halkın afyonu; bir tür ideolojik sakinleştirici olarak görmektedir. Durkheim'a göre (1912) din, toplumsal yaşamın ve onun kolektif temsillerinin esas gücü ve kaynağıdır. Dinin ilkel biçimlerinin incelemesi; toplumsal yaşamın ilksel biçimlerini anlamının bütün unsurlarını içerir. Böylelikle sosyolojik bilginin genetik hiyerarşisinin ilk sırasına dinsel olguları yerleştirmektedir.

Şekil 8: *L'Année sociologique*'in Din Sosyolojisi Sınıflandırma Şeması

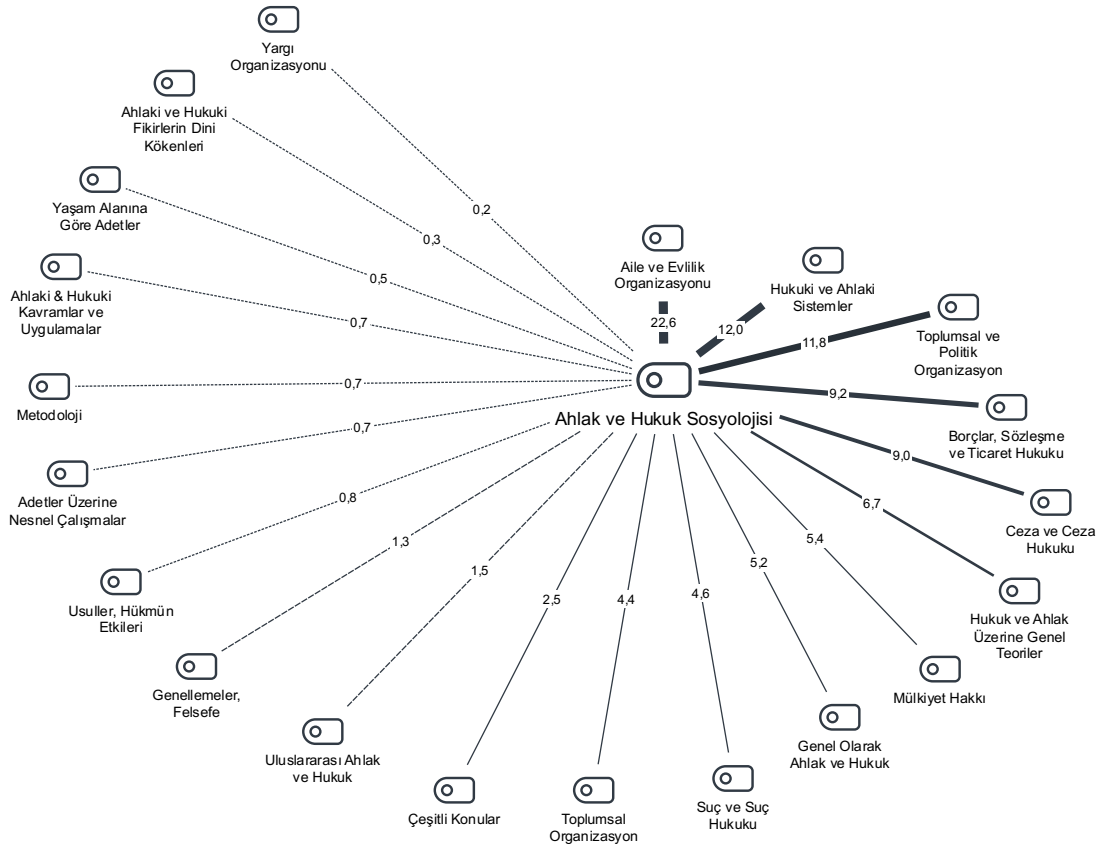
L'Année'nin din sosyolojisine ilişkin sınıflandırma sisteminin ilk dört sırasında yer alan bilgi kategorileri, hacmin üçte ikisinden fazlasını (70,9) karşılamaktadır. Bu öncelikli kategoriler, analizlerin tasnifinden öte analitik ve rasyonel bir çıktı olarak; kolektif dini yaşamın katmanlarını açığa çıkartmaktadır. *Dini sistemler*; totemizm gibi ilkel, ulusal ve evrensel kültürlerin karşılaştırmalı biçimlerini ele almaktadır. Bunların içerisinde Smith'in (1899), semitik dinleri temel bir kurum olarak gören eseri örnek olarak verilebilir. Çeşitli tören ve ayin türlerini içeren ritüel; kolektif dayanışmayı ve coşkuyu üreten dinsel mekanizmaları temsil etmektedir. *Ritüel*, inanç sistemlerinin somut gözlemlenebilir pratiklere dönüşen gücünü göstermektedir. *Dini temsiller*, ritüeller tarafından yapılandırılan ve kolektif olarak paylaşılan sembolik inanışlara işaret etmektedir. Din, bu temsiller ve ritüeller sisteminin sembolik ifadesidir. Dinin toplumsal yaşamın bir ürünü olduğu yaklaşımın kökeninde; birbirini üreten bu karşılıklı ilişkide bulunmaktadır. *Mitler, efsaneler ve dogmalar*; ritüelin ve temsillerin sembolik dünyasının mistik, kalıcı anlatılara ve doktrinlere dönüşmüş biçimleridir. Bu ikincil kategorinin içerdiği geleneksel inançlar, ahlaki düzen üzerindeki kurucu etkisiyle, sosyolojik incelemenin vazgeçilmez bir parçasını teşkil ederler. Pratiğin ve sembolün bu kategoriyi öncelmesi, anlatının türevsel rolüne vurgu yapmaktadır.

L'Année'nin sosyolojik bilgi organizasyonu içerisinde din sosyolojisi; kutsal sistemlerin kaynaklık ettiği ritüellerin kolektif temsilleri biçimlendirdiğini ve ikincil planda geleneksel inançları şekillendirdiği dinsel yaşamın döngüsünü ortaya koymaktadır. *L'Année*'nin kategoriler arasında kurduğu kavramsal ilişki, Durkheim'in bütünlüklü din yaklaşımı ile uyumludur. Kutsal yaşamın, pratiklerin icrasını belirlediği işleyiş; düşünceyi kurmakta ve bu temsiller hafızada yaşatılmaktadır. Böylelikle bu sembolik yaşamsal ve bilişsel döngü; daha önce gördüğümüz üzere Durkheim'in ilkel sınıflandırma sistemine ve bilgi sosyolojisinin özüne işaret eden; dinsel olguların toplumsal yaşamın kaynağını teşkil eden esas yaklaşımını temellendirmektedir. Diğer kategorilerin varlığı, din sosyolojisinin bilgi alanının sınırlarını ve kapsamını belirginleştirmenin yanı sıra kolektif yaşamın beslendiği dinsel temsillerin farklı veçhelerine dikkat çekmektedir. Antropolojik yöntemin sağladığı verilerin ortaya çıkardığı dinsel hayatın ilksel biçimleri, sosyolojinin bütünlüklü bilgi alanının, sosyolojik araştırmanın üzerinde yükseleceği çıkış noktasını temsil etmektedir.

3.5.2.3. Ahlak ve Hukuk Sosyolojisi

Toplumsal yaşamın sahip olduğu ahlaki ilkelerin ve normatif kuralların yasal kodlara dönüştüğü ve düzenleme üzerinde sahip olduğu yaptırım gücünün işlerlik kazandığı biçimlerin incelemesi; karşılığını bu bölümde bulmaktadır. Durkheim'ın kavramsal güzergahında (1893) ahlak ve hukuk, toplumu bir arada tutan tutkalın temel harcıdır. Durkheim ahlakı, bireyin bağlı bulunduğu baskılayıcı ve zorlayıcı yükümlülüklerin bütünü olarak görmektedir. Hukuk ise bu ahlaki yaşamın ve düzenin görünür bir sembolüdür. İlkel yaşamın tabu gibi baskılayıcı ve modern ceza hukukunun onarıcı biçimleri; toplumun ahlaki entegrasyonuna işaret etmektedir. Ahlak ve hukuk sosyolojisi; normlar, yaptırımlar ve dayanışma eksenindeki bu entegrasyon ilişkisini ele almaktadır. *L'Année*'nin ahlaki ve hukuki düzenin kurucu kodlarına işaret ettiği bu bölümde, dağılımın ilk beş sırasını paylaşan ve yaklaşık üçte ikisini (64,6) teşkil eden bilgi kategorileri; alanın omurgasını oluşturmaktadır.

Şekil 9: *L'Année sociologique*'in Ahlak ve Hukuk Sosyolojisi Sınıflandırma Şeması

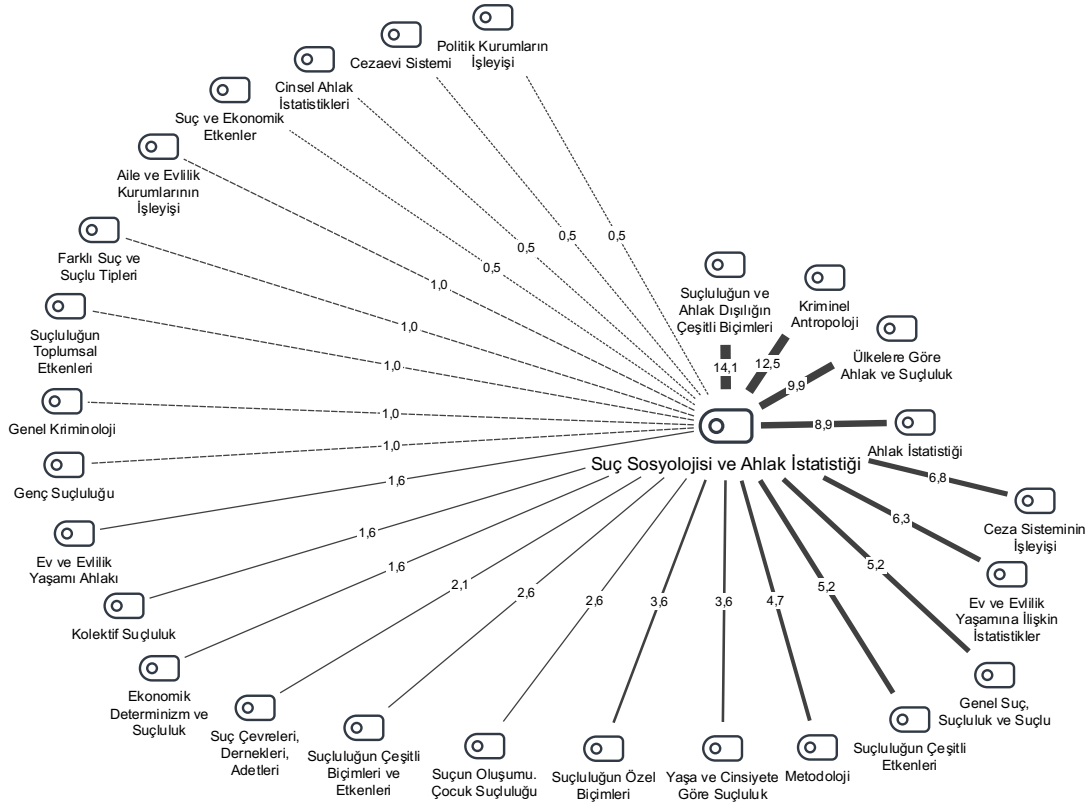
Aile ve evlilik organizasyonu, ahlaki sistemin kök yapısı olan aile ve sözleşmenin en erken biçimi olan evliliğin toplumsal yaşam organizasyonu içerisindeki öncelikli bilgi konumunu temsil etmektedir. *Hukuki ve ahlaki sistemler*, kolektif değerlerin yasal kodlar çerçevesinde cisimleştiği kurallar bütününe farklı biçimlerini incelemektedir. *L'Année*'nin bu kategoride gerçekleştirdiği analizlerin, yargı organizasyonları içerisinde toplumsal ahlakı ve onunla uyumlu biçimlere öncelikli önem atfettiğine dikkat çekebiliriz. *Toplumsal ve politik organizasyon*, hukukun devletin siyasal güvencesinde bulunduğu kurumsal yapısına işaret etmektedir. Kamusal otorite sahip olduğu yasal yetkiyi toplumsal olarak paylaşmaktadır. Bu noktada, Üçüncü Cumhuriyet'in politik ajandası üzerinde etkili olduğunu gördüğümüz; Bourgeois'nin solidarizm fikri toplumsal ve politik dayanışmanın birlikteliğinin önemine dikkat çekmekte ve bir analiz olarak bu bölümde yer almaktadır. *Ticaret hukuku*, modern dönüşümün ortaya çıkardığı kompleks ekonomik sistemin düzenleme ihtiyacını sağlayacak biçimleri içermektedir. *Ceza ve ceza hukuku*, Durkheim'in ceza hukukunun evrimi üzerine makalesinde (1899) gördüğümüz üzere, ahlaki düzenlemenin kolektif kapasitesine işaret etmektedir. *Suç ve suç hukuku* kategorisiyle birlikte ahlaki düzenlemenin yasal biçimlerinin ve yoğunluğunun göstergelerini oluşturmaktadır.

Başlıca kategoriler beraber okunduğunda, en küçük ahlaki birimden başlamak üzere kamusal düzenin sağlandığı norm ve hukuk temelli ahlaki sistem; kolektif yaptırımlar aracılığıyla düzenlenmektedir. Normatif düzenin garantörü konumunda olan politik organizasyon, Durkheim'in profesyonel korporasyonlar olarak işaret ettiği ahlaki örgütlenmeler ile kolektif otoriteyi paylaşması gerektiğini vurguladığı ilgiyi taşımaktadır. Çevrede yer alan kategoriler, sınıflandırmanın temel mantığı içerisinde; toplumsal olguların kolektif doğasının incelemesi için karşılaştırmalı materyal sunmaktadır. Ahlaki ve hukuki fikirlerin dini kökenleri kategorisinde temsil bulan; ilksel biçimlerin bilgisi, antropolojik bir ilgiyle kategorilerin kapsamına veri sağlamaktadır. Özetle bu bölüm, *L'Année*'nin dini temsillerin ardından hukuku, ahlakın bir yansıması; biçimlerini ise onun farklılaşan yapısına uyum sağlayan ve düzenleyen mekanizmalar olarak gören sosyolojisinin merkezi kavramı *dayanışmanın* tesisini sağlayacak ahlaki ve hukuki bilgi organizasyonunu içermektedir.

3.5.2.4. Suç Sosyolojisi ve Ahlak İstatistiği

Bu bölüm, bireysel bir sapma olarak görünen suçu ve sapkınlığı toplumsal bir olgu olarak incelemesiyle özgün bir bilgi alanı haline gelmektedir. Sosyolojinin bilimsel gelişimi içerisinde toplumsal fizik teriminin ilk sahibi Quetelet'nin (1831) istatistikler aracılığıyla cinayet ve intihar oranlarını incelemesi; suç ve sapma içeren olguların ampirik düzenlilikler taşıdığını bir keşif olarak ortaya çıkarmış; sosyal verilerin fiziksel güçler gibi ölçülebilir ve gözlemlenebilir analizinin temellerini atmıştır. Durkheim'ın (1897) suçu belirli bir düzeyde normal ve kolektif yaşamın normatif işleyişinin gerekli bir göstergesi olarak kabul eden yaklaşımı; bu bilgi alanını ahlak ve hukuk bölümünün tamamlayıcısı olarak belirlemektedir. Bu doğrultuda ahlaki istatistikler; sapmanın zaman içerisinde ve toplumsal yapılara özgü karşılaştırmalı değişimini; ahlaki, ekonomik ve kentsel koşullar gibi değişkenlere göre incelemeyi esas almaktadır. *L'Année*, analitik laboratuvarının bir çıktısı olarak sapmanın geniş bir çerçevede analizini; temel bir bilgi ve araştırma alanı olarak sınıflandırmaktadır.

Şekil 10: *L'Année sociologique* Suç Sosyoloji ve Ahlak İstatistiği Sınıflandırma Şeması

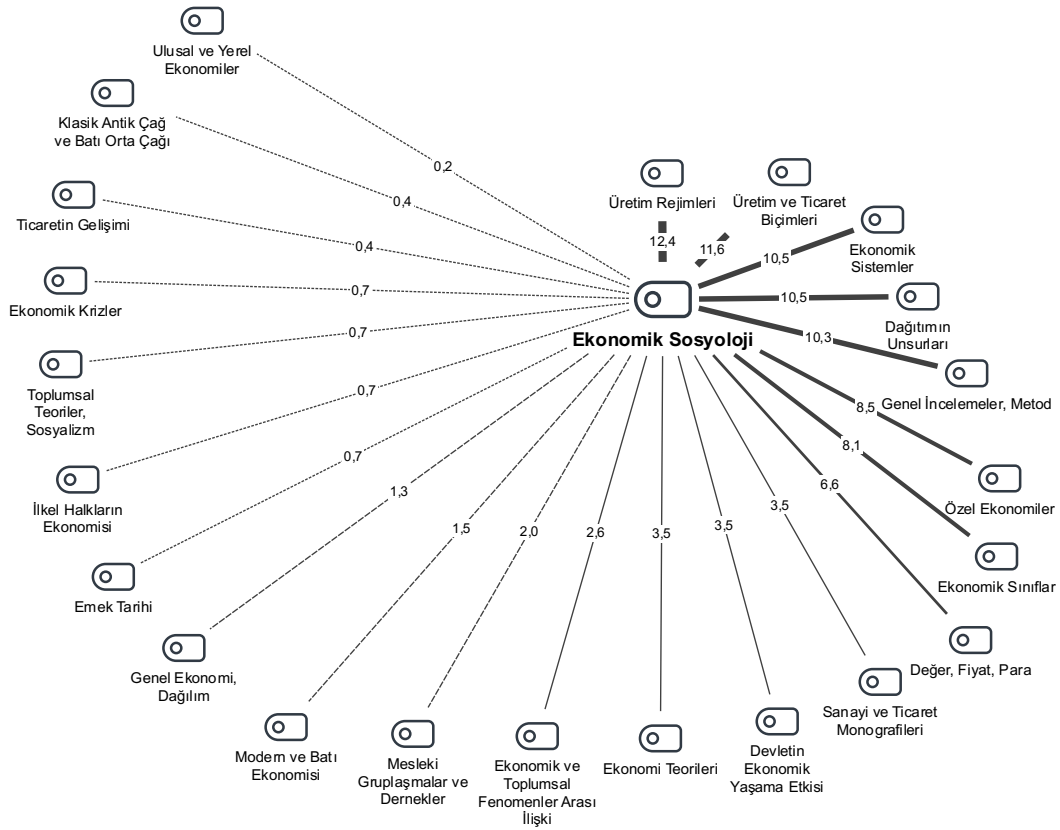
Lombroso'nun (1887) antropolojik-biyolojik kalıtsal yaklaşımının temsil ettiği pozitivist krimonolojinin *L'Année* tarafından reddedilmesiyle suç sosyolojisi, sosyolojik gelişim göstermeye başlamaktadır. Durkheim'ın suçu; toplumsal olguların dışsal ve baskılayıcı etkisi altında ele almasıyla; sapma, yaptırımlar ve ahlaki ölçümlerin incelemesi, sosyolojik bilginin kapsamında yer bulmaya başlar. Bu kavramsal yaklaşımla uyumlu bir biçimde bu ölümün içerdiği hacmin yarıdan fazlasını (52,2) ilk beş kategori oluşturmaktadır. Bunların içerisinde suçluluğun, cinayet ve sapmanın, alkolizm gibi çok çeşitli biçimleri incelenmektedir. *Kriminal antropoloji*, suçluluğun kökenlerine ilişkin karşıt yaklaşımların reddedildiği; Durkheim'ın suçluluğun toplumsal ahlakın bir yansıması olduğu; sosyal çevrenin, morfolojiyi geçersiz kıldığı yaklaşımının pekiştirildiği kategoridir. Ükelere göre suçluluğun karşılaştırmalı boyutu, suç oranlarının ancak toplumsal yapıya ve koşullara göre değiştiği durumların incelemesinin ahlaki entegrasyonun katkı sunabileceğine dikkat çeker. *Ahlak istatistiği*, patolojik olguların ölçülebilir olduğunu göstermekte ve pozitif sosyolojik bilginin kesinlik arz eden nicel bilgi alanını temsil eder. *Ceza sisteminin işleyişi*, istatistiklerin ortaya çıkardığı sapmanın kolektif vicdanda karşılık bulan ve toplumsal kontrole gereksinim duyan biçimlerini ele alır. Suçun önlenmesi ve cezaevi sistemi bu kapsamda örnek verilebilir. Çevrede yer alan kategorilerin her biri, fizik kuralları gibi ahlaki ilkeler ile sapma arasındaki anlaşılabilir ilişkiye işaret etmektedir.

Bu bölümün editörü Richard (1899), suç sosyolojisinin ahlaki kuralların sağlığını ölçmede *aracı* olduğunu vurgular. Ahlaki istatistikler, gelecekte bizi bekleyen toplumsal sorunlara yönelik belirsiz sezgilerin yerine ölçülebilir ve öngörülebilir uyarılar taşımaktadır (s. 394). Böylelikle suç istatistikleri, toplumsal düzensizliğin altında yatan semptomatik etkenleri gün yüzüne çıkarmasıyla, Durkheim'ın anomi ile işaret ettiği yetersiz düzenlemenin incelemesini; sosyolojik araştırmanı vazgeçilmez bir pratiğine dönüştürür. *L'Année*'nin sosyolojik bilgiyi yapılandıran entelektüel programı içerisinde; dinin ritüeller aracılığıyla sürdürdüğü dayanışma, ahlaki-hukuki yükümlülüklerle koruma altına almaya çalışılmaktadır. Bunu, suç ve ahlaki istatistiklerin incelemesi aracılığıyla dayanışmanın kırılma yapısını koruma çabası izlemektedir. Benzer doğrultuda bir sonraki bölümde, dayanışmayı tesis ve sürdürme ilgisinin; sosyolojik bilginin teşekkülüne içkin olduğunu göreceğiz.

3.5.2.5. Ekonomik Sosyoloji

19. yüzyıldan itibaren üretim ve dağıtım temelli ekonomik ilişkiler üzerine rasyonel piyasa ekonomisiyle sınırlı yaklaşımların karşısında, Marx'ın Endüstri devriminin meydana getirdiği büyük değişimi; bir sınıfın başka bir sınıf üzerindeki tahakkümünü olarak okuyan ekonomi politiginin eleştirisi; ekonominin sosyolojik yaklaşımlarının öncüsüdür. Durkheim'ın (1893) toplumsal koşulların ekonomik sözleşme üzerindeki etkisine yaptığı vurgu Fransız sosyolojisinin ekonomi yaklaşımının çıkış noktasıdır. Simiand'ın (1900) ücret, para ve ticaretin kolektif temsiller olarak incelenmesi gerektiğini ve (1903) ekonomistlerin soyut arz-talep eğrilerinin toplumsal olguların gerçekliğini ıskaladığını ileri sürmesiyle ekonomi, toplumsal olgu sosyolojisinde temsilini bulur. Piyasa ekonomisi, ahlaki normlardan ve toplumsal koşullardan etkilenmektedir. Böylelikle, ekonomik olguların toplumsallığı kabulüne dayanan toplumsal yaşamın ekonomik boyutu, *L'Année*'nin analizleri aracılığıyla sosyolojik bilgi organizasyonu içerisinde gelişim gösterir.

Şekil 11: *L'Année sociologique*'in Ekonomik Sosyoloji Sınıflandırma Şeması

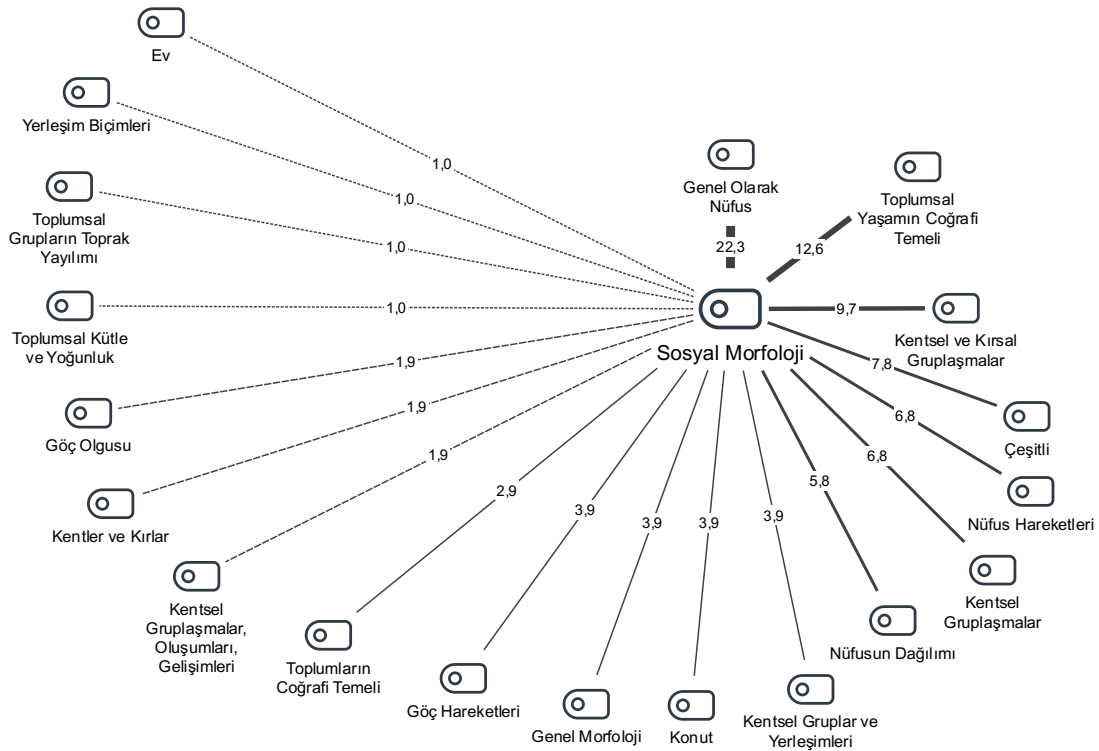
Görüldüğü üzere sınıflandırmanın ilk beş kategorisi; yarıdan fazlasını (55,4) teşkil ettiği ekonomik sosyoloji bölümünün ana aksını belirlemektedir. *Üretim rejimleri* ve biçimleri, sermaye ve üretimin iş bölümü organizasyonunu temsil etmektedir. Dayanışmanın mekanikten organiğe evrimi; ekonominin teknik *üretim biçimleri* için de geçerlidir. İkinci sırada bu biçimlerin ve ekonomik değişim ilişkisinin karşılaştırmalı incelemesi, ahlaki düzenlemeyi göstermesi açısından merkezi konumdadır. Ekonominin toplumsal sistem içerisindeki konumunu ve entegrasyon sorununu ele alan *ekonomik sistemler*, sosyalizm ve liberalizm gibi doktrinel yaklaşımların incelemesini içermektedir. *Dağıtımın unsurları*; ücret, kar, vergi ve fiyat indeksleri gibi eğriler, ahlaki düzenlememenin nicel göstergelerini sosyolojik bilgiye ve onun analizine dahil etmektedir. Özellikle ücret dağılımında yaşanan değişimler, kolektif müzakere kapasitesini göstermesi açısından analizin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. *Genel incelemeler ve metot*, toplumsal boyutu ıskalayan ve ekonomiyi sosyolojik açıklamanın merkezi unsuru olarak görmeyen teorilerin kritik edildiği kategoridir. *L'Année*, ekonomiyi toplumsal veri kaynağı olarak görmektedir.

Bu bölümün editörü Simiand (1898), veriyle inşa edilen ekonomik teorilerin yanı sıra bu bölümün kapsamında üç temel ilginin karşılık bulduğuna dikkat çeker. Bunlar; değer doğası ve ölçümü, ekonomik kapasitenin mevcut sistemlerle uyumu ve ekonominin sosyoloji içerisindeki öncelikli konumunun incelemesidir (s. 457). Bu doğrultuda, merkezde yer alan kategoriler içerisinde *üretim rejimleri* materyal temelleri; teknik biçimler ekonomik ilişkiler ağını, *ekonomik doktrinler* ise sistemlerin yapısal mantığını incelemektedir. *Dağıtımın unsurları*; ahlaki örüntüleri ve *metot*, *L'Année*'nin bütünlüklü ekonomi yaklaşımını keskinleştirmektedir. Çevrede yer alan *emek tarihi*, *ticaretin gelişimi*, *ilkel hakların ekonomisi* gibi başlıklar, kavramsal incelemenin çeşitliğine işaret etmektedir. Böylelikle *L'Année*, ekonomik yaşamı; bağımlılık ilişkisinin toplumsal fizyolojisi bağlamında ele almaktadır. Ekonomik yapının, toplumu bir arada tutan ahlaki bağlar üzerindeki etkisinin incelemesine duyulan gereksinim, ekonomiyi sosyolojinin bir alt dalı olarak vazgeçilmez kılmaktadır. Bu bölümün analitik mantığını kolektif temsiller ışığında açıklayan Simiand'a göre ekonomik olgular "bütüncül anlaşılabilirliğini ancak zaman ve çevrenin toplumsal koşullarıyla ilişkisi bağlamında kazanmaktadır" (s. 458).

3.5.2.6. Sosyal Morfoloji

Sosyal morfoloji, kolektif yaşamın materyal temellerini; demografik unsurları, yerleşimin coğrafi ve yapısal özelliklerini, göç gibi nüfus hareketlerini inceleyen bir alt alan olarak sosyolojinin kapsamında yer almaktadır. *L'Année*'de bu bölümde yer verdiği girişte Durkheim (1899), toplumsal yaşamın büyüklüğü ve biçimlerinden etkilendiği temel bir katman üzerin inşa edildiğine dikkat çeker. Bu katmanı oluşturan bileşenler; kitlelerin yoğunluğu, coğrafi bölge üzerindeki yerleşim biçimleri ve bu örüntülerin kolektif yaşamı düzenleyen etkilerini içermektedir. Tarih, coğrafya ve demografi; bu katmanın farklı kesitlerini incelemektedir. Bu izole alanlar; toplumsal yaşam üzerindeki niceliksel ve mekânsal koşulların etkilerini incelemek üzere sosyal morfolojinin bütünlüklü kapsamında birleştirmektedir (s. 520). Özgün makalelerde gördüğümüz Mauss'un (1904), yerleşimin yoğunluğunda yaşanan değişikliklerin farklı kolektif biçimlere ve kapasitelere yol açtığını ortaya koyduğu incelemesi bu alana referans teşkil etmektedir. Durkheim'in işaret ettiği üzere (1895), kolektivitelerin morfolojik oluşumu sosyolojik soruşturmaların görmezden gelemeyeceği bir alandır.

Şekil 12: *L'Année sociologique*'in Sosyal Morfoloji Sınıflandırma Şeması

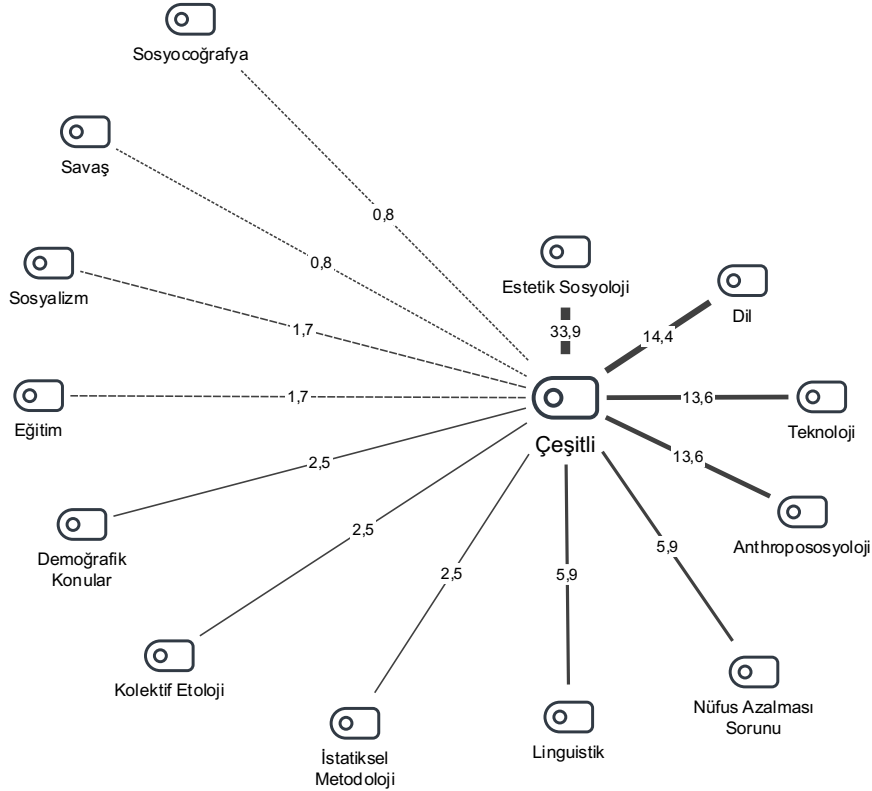
Bu bölümün bilgi organizasyonunda analitik çekirdeğin yaklaşık üçte ikisini (59,2) ilk beş kategori oluşturmaktadır. *Genel olarak nüfus*, yerleşim üzerindeki kitlesel hacmin ve yoğunluğun dayanışma üzerindeki etkisini öncelikli olarak ele almaktadır. *Toplumsal yaşamın coğrafi temeli* ve onun toprağa, mevsimsel ve iklimsel özelliklerini içeren morfolojik yapısı, fiziksel nedenler olarak kolektif organizasyon üzerinde etkilidir. Sosyal morfolojinin genel incelemeleri, metodolojik yaklaşımları içermektedir. Coğrafi fiziksel özellikler ancak üzerinde gerçekleşen etkileşimin sıklığını ve yerleşimin morfolojisini etkilediği müddetçe Durkheim sosyolojisinin metodolojik süzgecinden geçmektedir. Örneğin, bu bölümün editörlerinden Halbwachs (1908), toplumsal yoğunluk üzerine metodolojik incelemesinde, günlük ortalama sosyal temas sayısının; kilometre birim başına düşen nüfus miktarından daha doğru bir şekilde yoğunluğu temsil ettiğini ileri sürmektedir (s. 602). *Kentsel ve kırsal gruplaşmalar*, grup yapısını gösteren yerleşimin yoğunlaştığı alanları incelemektedir. Bu bağlamda Bourgin'in (1904) Paris'te lonca mahallerinde bir araya gelen ticari korporasyonların korporatif dayanışma içerisinde olduğunu gösteren çalışması örnek verilebilir. Nüfus hareketleri; morfolojinin statik olmayan dinamik yönüne dikkat çekmektedir. Mauss'un (1904) Eskimo incelemesinde dikkat çektiği üzere, yoğunluktaki değişimler ahlaki birlikteliğin dayanışma düzeyini etkilemektedir.

Bu bölümün merkezi bilgi kategorileri; coğrafi katmanı, demografik yoğunluğu, kırsal ve kentsel yerleşimin dağılımını, nüfusun dinamik yapısını ve morfolojinin bu kesitleri üzerine kavramsal yaklaşımları içermektedir. Materyal zemindeki toplumsal birlikteliğin bu farklı açılardan ve bütünlüklü incelemesi, aynı zamanda sosyolojinin din, ekonomi ve suç gibi diğer alanlardaki analizlerine dahil edilmelidir. Durkheim'in erken dönemde işaret ettiği üzere ahlaki, yasal ve ekonomik örüntülerin incelemesi öncelikli olarak toplumsal yaşamın bu sessiz katmanını incelemelidir (1982[1895], s. 136). Çevrede yer alan kategorilerin her biri, bu yeni gelişmekte olan bilgi alanının inşasına sundukları verilerle bilgi madenleri konumundadırlar. Sosyolojik bilginin kapsamında morfolojiye ayrı ve temel bir bölüm tahsis eden *L'Année*; toplumun fiziksel bedeninin, ruhsal sağlığı olarak ifade edilebileceğimiz dayanışma ile karşılıklı bağımlılığını; birbirini etkileyen karşılıklı koşullarının incelemesine verdiği önemi göstermektedir.

3.5.2.7. Çeşitli

L'Année'nin bu bölüme dek incelediğimiz temel bölümleri içerisinde yer alan alt kategoriler arasında *çeşitli* başlıkları; toplumsal olguların çeşitliliğine *dahil etme* stratejisi ile yaklaşmaktadır. Benzer şekilde temel bir bölüm olarak çeşitli; sosyolojik bilginin sınırları içerisinde temel bölümler içerisinde sınıflandırılmayan ancak korunması tercih edilen kategorileri kapsamaktadır. Analizlerin sosyal evrene ilişkin ortaya çıkaracağı tüm biçimlerini öngörmek mümkün olmadığından, bu bölümün bir tür takas ve tampon bölge konumunda olduğu düşünülebilir. Örneğin, *L'Année*'nin ilk sayısında bu bölüm kapsamında yer alan nüfus azalması, demografik konular ve sosyo-coğrafya; ikinci sayıda sosyal morfolojinin alanına dahil edilmektedir. İkinci planda, temel bölümlerin sosyolojik bilginin hiyerarşisinde sahip oldukları konumlar, bu bölüm sayesinde keskinlik kazanmaktadır. Ancak sınıflandırmanın temel bölümleri içerisinde çevrede yer alan bu bölüm kendi içerisinde incelendiğinde, içerdiği başlıca alt kategoriler; toplumun kendisini ifade etme ve temsil biçimlerine işaret etmektedir.

Şekil 13: *L'Année sociologique*'in Çeşitli Bölümü Sınıflandırma Şeması

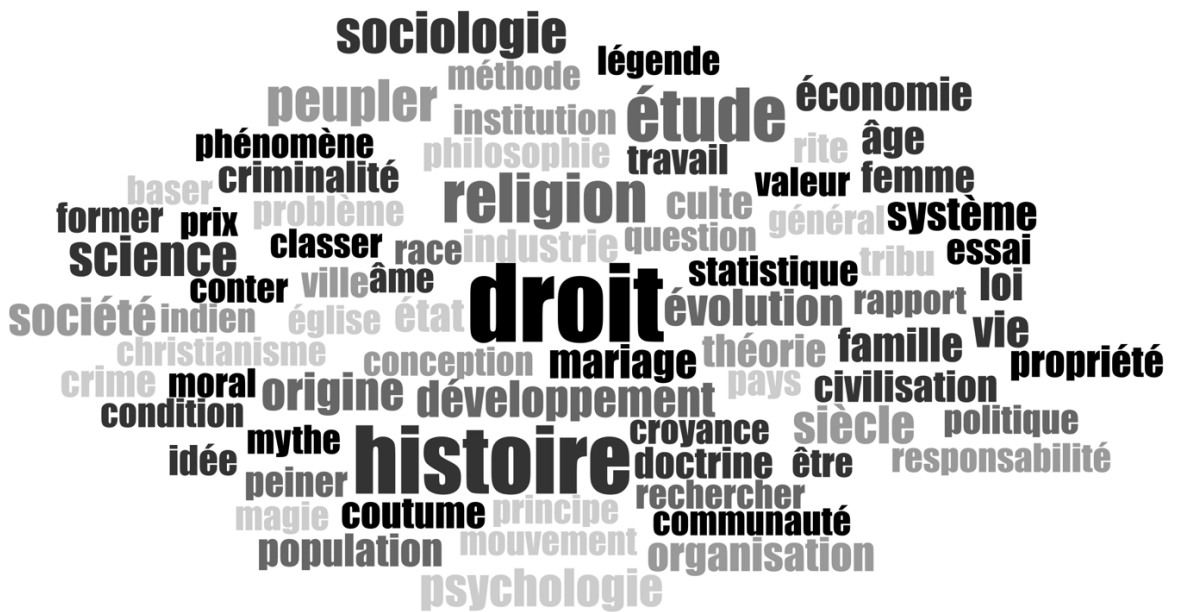
Görselde yer alan ilk dört kategoriye, dil ile ilişkisi bakımından linguistiği eklediğimizde, ilk beş kategori hacmin beşte dördünü (81,4) oluşturmaktadır. *Estetik sosyoloji*, kolektif temsillerin sanat, müzik ve edebiyattaki ifade edilme biçimlerini içermektedir. Sanat, ahlakın gözlemlenebilir bir biçimidir. Mauss (1909), estetik formların ritüel gibi paylaşılan ortak duyguları nesnelleştirdiğine vurgu yapar. *Dil* kategorisi, dilin geçirdiği değişimleri, diyalektik farklılıkların karşılaştırmalı değerlendirmelerini; semantik ve sosyo-linguistik incelemeleri içermektedir. Bu kategoriye yakın duran *linguistik*; dilin filolojik ve morfolojik unsurlarının toplumsal inşasına odaklanmaktadır. *Teknoloji*, ekonomik morfolojinin tamamlayıcısı olarak düşünülebilecek endüstriyel ve teknik gelişmelerin iş bölümü dayanışması üzerindeki kolektif etkilerini ele almaktadır. *Antropo-sosyoloji*, insan toplumlarının varoluş biçimlerinin ilksel koşullarını ilgi tutan analizleri birleştirmektedir. Bu bölümde daha çok antropolojinin biyolojik temellerini ele alan eserlere yer verilmektedir. Bu editoryal seçim biyolojik determinizmi; sınıflandırmanın temel kategorilerinde oldukça yoğun bir biçimde yer verilen ve kolektif düzenlemeyi muhteva eden antropolojik ilginin kapsamı dışında tutulduğunu göstermektedir. Çeşitli bölümü düşük hacmine rağmen, sınıflandırmanın kavramsal zenginliğini korumaktadır. Mevcut bilgi mimarisini korumanın yanı sıra, disiplinin geleceğine yön verecek ampirik çeşitlilik; bir sınır eşiği olarak bu bölümde muhafaza edilmektedir.

Sonuç olarak *L'Année*'nin en başta sosyolojinin bilgi alanını diğer özel disiplinlerle kuracağı çift yönlü etkileşimle belirlemek üzere yola çıktığını hatırladığımızda, analizler aracılığıyla inşa edilen sınıflandırma; bu temel amacın somut çıktısı olarak karşımızda durmaktadır. *L'Année*, sosyal bilimlerin keyfi sınırları içerisinde sosyolojiye özgü bir bilgi alanı tayin etmektedir. Buraya dek incelediğimiz sosyolojik bilginin inşası, onun kapsam ve sınırlılıklarını belirleme girişimlerinin bütünlüklü çerçevesine dayanarak, *L'Année*'nin sosyolojik bilginin alt alanlarının kurumsallaşmasını sağladığını güçlü bir şekilde savunabiliriz. Bunu, toplumsal olguların dağınık bilgisini; sistematik, analitik, rasyonel ve araştırmaya elverişli bir biçimde tasnif eden kategorizasyon sayesinde gerçekleştirmektedir. Bu durum aynı zamanda *L'Année*'nin sadece bilimsel bir dergi olmadığını; sosyolojinin modern bir bilim olarak inşasının *entelektüel projesi* ve *aygıtı* olduğunu göstermektedir.

Lemert (1981), *L'Année*'nin sosyolojinin bilgi alanını şekillendiren görünür etkisinin; disiplinin yaşamı üzerinde halen egemen ve derin bir kurumsal boyuta sahip olduğuna dikkat çekmektedir. Sınıflandırmanın detaylı çerçevesine işaret eden Durkheim'a göre (1898) "bu gruplamaların kendisi bile, faydalı olabilecek karşılaştırmaları oluşturmaktadır" (s. vii). Ancak sınıflandırma ve karşılaştırma sayesinde toplumsal gerçekliğin kolektif doğası incelenebilir ve sosyolojik araştırmalar toplumun geçmişine ve geleceğine ışık tutabilir. Bu durum, özgün makalelerin bu temsillerin bilgisinden faydalanarak ortaya çıkardığı sosyolojik tahayyülde görülebilmektedir.

Sosyolojik bilginin genetiğini ve anatomik yapısını gözler önüne seren incelemenin ardından, sınıflandırma sisteminin kategorilerini belirleyen analizlere konu olan eserlerin başlıklarında yer alan sözcüklerin, nitel veri analiz programı sayesinde üretilen kelime bulutlarına göz atabiliriz. Bunların ilki, *L'Année*'nin ilk serisi boyunca analiz edilen 2521 eserin taşıdığı Fransızca başlıkların içerdiği *isimler* dışında kalan kelime türleri hariç tutulduğunda elde edilen kelime bulutudur. Sosyoloji disiplinin inşasında kullanılan malzemelerin sinoptik bir panoramasını ortaya çıkarmaktadır. Bu kelime dağarcığı ve bulutu, içerdiği isim türünden kelimelerin tekrarlanan sıklık frekansını yansıtmaktadır.

Şekil 14: *L'Année sociologique*'in Eser Analizleri İsimler Kelime Bulutu

Görüldüğü üzere, analizlere konu olan eserlerin başlıklarının içerdiği kelimelerin tekrar frekansı, semantik olarak baskın öğeleri boyutları itibariyle öne çıkarmaktadır. Sırasıyla ilk beş sırada; *hukuk, tarih, din, sosyoloji* ve *toplum* gelmektedir. Bu sırlamada başı çeken kelimeler özellikle *L'Année*'nin sosyolojik bilginin sınıflandırma sisteminin temel bölümlerini yansıtmaktadır. Sosyolojinin kurumsallaşma manifestosu olarak gördüğümüz önsözlerde Durkheim'in sosyolojinin bilgi alanını inşa edeceğine işaret ettiği hukuk, tarih ve din; dikkat çekici bir biçimde ifadesinde bulunduğu sıralamayla yansımaktadır. Hukuk mevcut normatif sistemin ifadesini ve aynı zamanda toplumsal yaşamın düzenleme ihtiyacını karşılayacak boyutunu temsil etmektedir. Sosyoloji geçmişin bilgisini tarihten devşirmekte; karşılaştırmalı yöntemin ruhunu onunla paylaşmaktadır. Din ise toplumsal yaşamın kaynağıdır ve toplumsal olguların genetik formunu taşımaktadır.

İlk beş sıranın ardından; *etüt, psikoloji, ekonomi, gelişim* ve *evrim* kelimeleri tekrar sıklığını yansıtan zincirin devamında gelmektedir. Bunların içerisinde *etüt*, sosyolojinin gelişimini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Deneme (*essai*) kelimesi; ilgili alanların henüz gelişmekte olan aşamasına dikkat çekerken, *etüt (étude)* bu denemelerin nitelikli çalışmalara dönüştüğü evrime dikkat çekmektedir. Sosyolojinin kavramsal gelişiminde psikoloji özgün çerçevesinin belirlenmesinde incelediğimiz ilişkisine işaret etmektedir. Ekonomi, toplumsal yaşam üzerinde belirleyici olmaktan uzak ancak düzenlemeye ihtiyaç olan ilgiyi temsil etmektedir. Gelişim ve evrim; eserlerin muhtevasının değişimi açıklayan ilgisine atıfta bulunmaktadır. Öğelerin bütünlüklü görünümü; *L'Année*'nin bilişsel bir motor olarak icra ettiği işlevi görünür kılmaktadır. Sınıflandırmanın kategorilerinin bir tür aynası olan bu kuşbakışı görünüm, bu bölümün metodolojik çıktısına işaret etmektedir. Bilgiyi sınıflandırma biçimimiz, neyi nasıl gördüğümüzü belirlemekte; karşılaştırmaya ve açıklamaya imkân tanımaktadır.

Tematik isimlerin ardından elde edilen ikinci bir kelime bulutu; *özel isimlerin* tekrarlayan sıklığını haritalandırmaktadır. İlk sırada yer alan *Fransa*, analiz edilen eserlerin öncelikli olarak disiplinin kurulmakta olduğu *L'Année*'nin kendi ülkesindeki gelişmeleri önelediğini göstermektedir. İkinci sırada yer alan *Almanya*, Fransız

SONUÇ

Sosyoloji, düşüncede her zaman var olan bir ilgiyle kolektif yaşamımızın gizli kapaklı doğasını ve bizi birbirimize bağlayan görünmez bağları anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır. Bu çaba, en nihayetinde bir aradalığımızı düzen içinde sürdürme arayışıdır. Sosyolojinin ontolojik kaygısını yansıtan bu arayış; toplumsal düzen ve uyumun mayasının *dayanışma* olduğunu bir keşif ve kavrayış olarak ortaya koymaktadır. Toplumsal dayanışmanın harcı olan ahlak, kolektif vicdanda karşılık bulan toplumsal gerçekliğin bireyler üzerindeki zorlayıcı otoritesini temsil etmektedir. Sosyolojinin bu varoluşsal odağı, ilişkisel bir biçimde inşa edilen bu gerçekliğin varlığını ve doğasını (ahlakı) incelemeyi ve tesis etmeyi esas almaktadır. Bu entelektüel ilgi ve pratik kaygının izinde gelişen sosyoloji, bizi başlı başına *toplumsal* ifadesinde karşılığını bulan *özümüzü*, kurumsal yapılarımızı ve krizlerimizi anlamaya davet etmektedir. Bu çağrı, onun neolojizminde *yoldaşlığımızın mantığını (socius-logia)* inceleme vaadi olarak saklıdır.

Avrupa’da, yüzyıllar boyunca kesintisiz bir biçimde gelişen tarihsel *süreç*, büyük bir değişimi netice vermiştir. Bu değişim her ne kadar modern toplumun ortaya çıkışıyla işaretlense de, onu mümkün kılan uzun erimli öncül gelişmeler, dönüşümü meydana getiren enerjilerin kaynağını oluşturmuştur. Aydınlanmanın akli bilmenin merkezine yerleştirmesiyle rasyonel ve ampirik bilim anlayışının önü açılmıştır. Ansiklopedist gelenek sistematik bir sosyal bilim ihtiyacını onaylamış ve ilk kez onun bilgi alanının inşasına girişmiştir. Dönüşümün ahlaki boyutunda Kilise’nin ve dinin toplum üzerindeki otoritesini yitirmesi, bireyi özgür, ancak dayanışmayı zayıf kılmıştır. Çifte devrimle birlikte, ekonomik-siyasal organizasyonun yeni konfigürasyonu eski yapıları derinden sarsmış ve ortaya çıkan ahlaki boşluk *sosyal sorunu* doğurmuştur. Bu ahlaki dejenerasyonu izale etme ihtiyacı ve zorunluluğu, neticede sosyolojinin bir teleoloji ve bilim olarak gelişiminin yolunu açmıştır. 19. yüzyılın başında ilk kez bir bilim olma iddiası taşıyan sosyoloji, bireysel çabaların ötesine geçen kolektif bilimsel bir pratik ve kurumsal süreklilikten yoksun kalmıştır. 20. yüzyılın başında Durkheim ve kolektif girişimi, *L’Année sociologique* etrafında birleşen disiplinler bir ekol sayesinde sosyolojiyi kurumsal bir yapıya kavuşturmuştur.

L'Année sociologique, Fransa'da sosyolojinin bir disiplin olarak kurumsallaşmasına sunduğu bütüncül katkıyla, bilimsel bir dergi olmanın ötesine geçmiş ve disiplinin inşa aygıtı olarak işlev görmüştür. Bir ekolü taşıyan kurumsal çatısı altında Durkheim ve işbirlikçileri, bilimsel araştırma yayınlamaktan daha fazlasını yapmıştır. Sosyolojinin gereksinim duyduğu bilgi inşası başta olmak üzere bilimsel alt yapısını kurmuş, geliştirmiş ve özerk bir disiplin olarak üniversite sistemine entegre olmasını sağlamıştır. Bu süreç, *L'Année*'nin editoryal pratiği ve kolektif etosu sayesinde kurumsal bir gerçekliğe dönüşmüştür. Periyodik analizler aracılığıyla yürütülen ritüel bilgi inşası, sosyolojinin epistemolojik alanını, kapsam ve sınırlarını belirlemiş ve araştırmanın ilerlemesine, sürdürülebilir kılınmasına imkân tanıyan sınıflandırmanın çerçevesini çizmiştir. Bu bilgi kataloğunun sosyolojik araştırmaya –özellikle karşılaştırmalı çalışmalara– sunduğu imkân, araştırma pratiğine model teşkil eden *L'Année*'nin bilgi üretimine katkı sunmuştur. Özgün makaleler aracılığıyla sosyolojik tahayyülün gücü ispat ve ilan edilmiştir. Bu sayede disiplinin teorik yönelimleri ve metodolojik temelleri keskinleştirilmiştir. Bu bütünleşik editoryal organizasyonun uyum içinde gerçekleştirdiği pratik etkinlik, disiplinin kurumsallaşmasını sağlayacak sembolik sermayeyi üretmiştir. Böylelikle sosyoloji, *ritüel ve sembolik* bir inşa pratiğiyle bir disiplin konumu elde etmiştir.

Sosyoloji disiplininin, *L'Année* aracılığıyla gerçekleşen kuramsallaşmasına tanıklık eden çalışmamızın teorik çıktıları, onun kurumsal doğasına ve işlevsel yapısına ışık tutmaktadır. Fransa'da toplumsal düzenin yeniden tesisini ahlaki bir misyon olarak benimseyen *L'Année*, Ansiklopedist geleneğin çağdaş bir temsilcisi olarak rasyonel ve ampirik bilgiyi, bilimsel normlara uygun biçimde sosyolojik tahayyüle dönüştürmektedir. Bu sayede sosyoloji, sosyal sorunlarla başa çıkabilecek bilgi üretiminin gücünü ve bilimsel kapasitesini göstermektedir. *L'Année*'nin bunu başarısında anahtar rol oynayan ve üyelerinin toplamından fazlasına işaret eden ekip oluşumu ile sahip olduğu sinerji, bilimsel ve nesnel ilerlemenin ancak kolektif bir pratik ve bütünlük etrafında gerçekleştiğini göstermektedir. *L'Année*, geniş işbirlikçi ağını Durkheim ekolü çatısı altında bir düşünce okulu bütünlüğü içinde, ortak amaç, program ve pratik etrafında bir araya getirerek *epistemik kümelenme* oluşturmaktadır.

Epistemik birlikteliğin kurumsallaştığı ekolleşme süreci, kurucu bir lider, takipçi ağı, paradigmatik bütünlük, özgün bir araştırma pratiği, düzenli bir yayın organı ve kolektif bir kimlikten oluşan bir yapıyı ifade etmektedir. *L'Année*, bu unsurların tamamına sahip kurumsal yapısıyla bir ekolün tüm ayırt edici özelliklerini taşımaktadır. *L'Année*, bu unsurların organik bütüncül uyumu ile işlevsel etkileşimi aracılığıyla kurumsallaşmaya katkı sunmaktadır. Bu durumda ekolleşme dinamiği ile disipliner kurumsallaşma arasında simetrik bir etkileşim ve birbirine koşut bir gelişme gözlemlenmektedir. Böylelikle, Durkheim ekolüyle bütünleşen *L'Année* sosyolojiye bir disiplin hüviyeti ve kimlik kazandıran, Fransız sosyoloji okulu olarak anılan kurumsal geleneği temsil etmektedir.

Fransa'da sosyolojinin kurumsallaşması, özgül tarihsel, siyasal ve toplumsal koşulların kesişimi ve etkileşimi sonucunda gerçekleşmektedir. Toplumsal altüst oluşların meydana getirdiği anomik koşullar karşısında Üçüncü Cumhuriyet, çareyi seküler-cumhuriyetçi bir yurttaşlık ahlakı (*morale civique*) inşa etmekte bulmaktadır. Bu ideolojik topluluk yaratma vizyonu, siyasal bir akım olan solidarizm fikriyle desteklenmektedir. Buna paralel olarak, toplumsal olgunun kâşifi Durkheim, modern toplumsal dönüşümün ortaya çıkardığı yeni dayanışma biçiminin kırılğan doğasını teşhis etmektedir. Bu doğrultuda, söz konusu toplumsal gerçekliği inceleyecek bir ahlak bilimi önermektedir. Siyasal ve entelektüel alanın kesişim hattında buluşan bu iki proje –seküler ahlak ve ahlak bilimi– kurumsallaşma üzerinde tarihsel ideal bir tip olarak belirleyici olmaktadır. Böylece sosyoloji, ahlaki-ideal düzenin üreticisi ve ürünü hâline gelmektedir.

L'Année ve sosyoloji, bu elverişli konjunktürde politik himaye görmekte ve kurumsal gelişim göstermektedir. Esasen bir otorite krizine işaret eden toplumsal düzen sorunu, Fransa'da siyasal-entelektüel iş birliğiyle aşılmaktadır. Bu durumun Durkheim'ın rakip yaklaşımlar karşısında öne çıkmasında payı vardır, ancak onun sosyolojisi başından itibaren dayanışmayı bilimsel temelde tesis etme gayesini özgün ve tutarlı bir entelektüel bir kaygı olarak taşımaktadır. Bu ahlaki krizin aşılmasında sosyolojinin oynayacağı rol onaylandıktan sonra, yeni dayanışma biçiminin düzenlenmesi ihtiyacı, sosyolojik tasavvurun merkezine yerleşmektedir.

Tarihsel koşullar ve siyasal-entelektüel idealler, sosyolojinin Fransa'daki kurumsallaşmasının dinamiği üzerinde etkili olmaktadır. Ancak disiplinin oluşumu tarihsel belirlenimciliğe indirgenemez; *praksise* dayalı bir biçimde inşa edilmektedir. *L'Année*'nin teorik çıktıları arasında gördüğümüz üzere, 'ayinsiz mit olmadığı' gibi, ritüelsiz bir sembol ve kurumsal bir gerçeklik inşa edilemez. Tam bu noktada, *L'Année*'nin fiilen disiplin kuran bütüncül operasyonu, kurumsallaşmayı sağlayan etkiyi üreten işlevsel mekanizmaları görünür kılmaktadır. *L'Année*'nin editoryal pratiği, eşzamanlı yürütülen bütünlüklü bir stratejiyle disiplinin oluşumunu şekillendirmektedir. Onun kolektif iş birliği ve yüksek iş bölümü organik dayanışma üretmektedir. Durkheim'ın şefliğinde bu editoryal bölümler, ortak bir pratik etrafında bir orkestra gibi ahenk içinde işlemektedir. Bu yönüyle bir sosyal kurum gibi işleyen *L'Année*, tıpkı bir organizmanın organları gibi bedenin sıhhatini sağlamaktadır.

Durkheim'ın bize miras bıraktığı sosyolojik ilkelere sadık kalarak bu bütüncül yapıyı, onu oluşturan *parçalardan bütüne* doğru incelediğimizde *L'Année*'nin disiplin inşa eden mekanizması ifşa olmaktadır. İlk serisinde yer alan temel bölümler ve bilimsel çıktıların tematik olarak mercek altına alınması sonucunda onun i) sosyolojinin disiplinler vizyonunu çizdiği, ii) teorik ve metodolojik yönelimlerini kristalleştirdiği ve iii) bilgi inşasının yanı sıra epistemik kapsam ve sınırlarını tayin eden işlevsel katkılar sunduğu görülmektedir. Böylece, disiplini kurumsallaştıran editoryal pratiğinin anlam haritası ortaya çıkmaktadır. Sosyoloji disiplininin kurumsal suretini çerçeveleyen *L'Année*'nin işlevsel katmanları belirginlik kazanmaktadır.

L'Année'de yer alan önsözlerin formüle ettiği stratejik vizyon, sosyolojinin henüz gelişme aşamasındaki bilgi alanını kurmak üzere diğer disiplinlerde üretilmiş verileri –özellikle tarih, din, hukuk, ahlak ve istatistik alanlarında– sistematik bir analize ve sınıflandırmaya tâbi tutmayı öngörmektedir. Bu perspektif, toplumsal olguların üretildikleri bağlamdan koparılmadan analiz edilmesini, kolektif temsiller düzeyinde yeniden yapılandırılmasını ve bir çıktı olarak sosyolojik bilginin kendi doğal çerçevesine aktarılmasını hedeflemektedir. Bu yönüyle önsözler, disiplinin kurumsallaşmasını sağlayacak taahhütlerin *manifesto* niteliğinde bir ilanını taşımaktadır.

Özgün makalelerin asli niteliği, sağlam bir teorik üretime kaynaklık etmeleri ve sosyolojik yöntemle yürütülmüş olmalarıdır. Bir başka ifadeyle, bu metinler sosyolojik tahayyülün ufkunu genişletmekte ve sosyolojinin toplumsal gerçekliği kavrayacak metodolojik kapasiteye sahip olduğunu göstermektedir. Bu yönleriyle makaleler, sosyolojinin bir bilim ve disiplin olma iddiasını sınayan bir laboratuvar işlevi görmektedir. Bu kurucu metinlerin teorik çıktıları, toplumsal düzenin normatif yapısını teşkil eden kurucu kodları belirlemektedir. Bu teorik ilginin odağı, eşzamanlı biçimde sosyolojik araştırmanın yürütülmesinde metodolojik araçların nasıl kullanılacağına ilişkin referans modeller sunmaktadır. Sosyolojik araştırmanın yüksek standartlarını belirleyen bu özgün çalışmalar, kavramsal üretim ile ampirik yaklaşımlar arasındaki tutarlılığın açığa çıkarabileceği sosyolojik tahayyülün kolektif bir temsilini oluşturmaktadır.

Analizler, sosyolojik bilgiyi sıfırdan üretmek yerine, halihazırda sosyal bilimlerde mevcut bulunan –sosyal evrende dağınık hâlde bulunan toplumsal olguların bilgisini içeren eserler– envanteri süzgeçten geçirdikten sonra, rafine hale gelen verileri, sosyolojinin bilgi alanına aktarmaktadır. Böylece *L'Année*'nin sayfalarında eşi benzeri olmayan bir yöntemle işlemde geçirilen ham malzeme, onun hiyerarşik olarak belirlediği temel bölümler altında sınıflandırılmaktadır. Sınıflandırmanın kolektif temsiller hâlinde bilgi kategorilerine aktardığı toplumsal olguların hiyerarşisinde *dinsel olgular* ve onların ilksel biçimleri ilk sırada gelmektedir. Sosyolojinin epistemolojik genetiğinin kurucu matrisinde din sosyolojisi bölümü, hiyerarşinin ilk sırasında yer almaktadır. Toplumsal gerçekliğin derin kodlarını açığa çıkarma kapasitesi nedeniyle *L'Année*'nin teorik öncelik piramidinde tepe noktada yer konumlanmaktadır. Bu durum, toplumsal olgular arasında açıklayıcı güçlerine göre bir hiyerarşinin kurulduğunu göstermektedir. Analizlerin ortaya çıkardığı sınıflandırmanın temel mantığı, sosyolojinin araştırma nesnesinin detaylı bilişsel bir haritasını çıkarmaktır. Bu sınıflandırma, sosyolojik bilginin dönüştürücü bir madeni olarak işlev görmektedir. Bu bilgi inşa süreci, toplumsal kökenli rasyonel-ampirik bilgiye *L'Année*'ye özgü bir epistemolojik zemin kazandırmaktadır. Sosyolojinin bu bilgi mimarisi, Durkheim'ın elliye yakın işbirlikçiyi bu amaç etrafında örgütleme kabiliyeti ve kolektif editoryal pratiği sayesinde kurulmaktadır.

Sonuç olarak, *L'Année sociologique*'in ritüel pratiği kurumsallaşmaya sunduğu bütüncül sembolik katkıyı görünür kılmaktadır. Bu kurumsal gerçeklik, 1913'te Fransa'da Sorbonne Üniversitesi'nde sosyolojinin ilk kürsüsüne kavuşmasıyla bilimsel otorite tarafından tanınmıştır. Ancak belirli bir aşamayı işaret eden bu kurumsal gelişmenin öncesinde *L'Année*, on beş yıl süren ilk serisi boyunca bir ekol bütünlüğü içerisinde yürüttüğü bilimsel faaliyetler sayesinde sosyolojinin bilgi alanını, metodolojik temellerini ve otoritesini biçimlendirmiştir.

L'Année gibi bir kurumsal fenomenin, herhangi bir araştırmaya ya da hem cinsleriyle karşılaştırmaya konu olabilmesi için tanımlanması gerekmektedir. Bu çalışma, *L'Année*'nin sosyoloji disiplininin inşasına sunduğu katkıyı ve onu üreten mekanizmaları belirli düzeyde tanımlayıp açıkladığı ölçüde gelecekteki araştırmalar için bir ufuk sunmaktadır; diğer ülkelerde sosyoloji disiplininin kurumsallaşmasında rol oynayan dergiler karşılaştırmalı analize konu edilebilir ve farklı sosyolojilerin oluşumuna ve ayırt edici doğalarına ışık tutulabilir.

Sosyolojinin tarihsel serüveninin belirli bir aşamasında, nihai bir epistemik sıçramayla işaretlenen kurumsallaşmasının özgül gerçekliği ve hikâyesi sadece Avrupa'ya, özelde ise Fransa'ya mahsustur. Durkheim'in bize gösterdiği üzere, sosyolojinin ilgilenebileceği tek toplumsal gerçeklik ancak kabilelere ve uluslara ait olabilir. Bu durum, toplumların sahip olduğu çeşitli kolektif tekilliklere işaret etmektedir. İnsan toplulukları, her yerde aynı yönde hareket etmemektedir. Bu nedenle, yüzyıllar boyunca farklı coğrafyalarda işleyen tarihsel süreçlerin doğurduğu gerçeklikler, kendi toplumsal örgütlenmesinin ve doğasının en erken biçimlerinden itibaren, özgül bağlamı içinde açıklanmalıdır. Ancak bu yolla sosyolojiler ait oldukları gerçekliğin ontolojik, epistemolojik ve teorik yönelimlerini tayin edebilir. Başka sosyolojilerin bilimsel birikiminden yararlanmak elbette mümkündür; ancak sosyolojinin kendisi, coğrafyalar arasında basitçe ithal edilebilecek ya da kopyalanabilecek bir gerçeklik değildir. Durkheim ve *L'Année sociologique*'in kurumsallaştırdığı sosyoloji, Fransa'nın kendine özgü tarihsel bağlamında yoğrulmuş, o toprakların toplumsal deneyimine içkin bir *içtihat*tir. Her toplum, kendi sosyolojisini kendi kolektif dokusundan ve davasından yola çıkarak yazmalıdır.

KAYNAKÇA

- Adamson, Peter (Ed.). (2005). *The Cambridge Companion to Arabic Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Agathon [Henri Massis & Alfred de Tarde]. (1911). *L'esprit de la nouvelle Sorbonne: La crise de la culture classique, la crise du français*, Paris: Mercure de France.
- Alpert, Harry. (1939). *Émile Durkheim and his sociology*. New York, NY : Columbia University Press.
- Althusser, Louis. (1959). *Montesquieu, la politique et l'histoire: De la Monarchie française*. Paris: PUF.
- Aquinas, Saint T. (1861). *Somme théologique* (ed. F. Lachat). Paris: Librairie de Louis Vivès.
- Arendt, Hannah. (1958). *The Human Condition*. Chicago: University of Chicago Press.
- Aristote. (1960). *Politique: Livres I et II* (ed. Jean Aubonnet). Paris: Les Belles Lettres.
- Aron, Raymond. (1967). *Les étapes de la pensée sociologique*. Paris: Gallimard.
- Ashton, Thomas S. (1948). *The industrial revolution, 1760–1830*. Oxford: Oxford University Press.
- Attar, Samar. (2010). *The vital roots of European Enlightenment: Ibn Tufayl's influence on modern Western thought*. Lanham, Maryland: Lexington Books.
- Augustine, Saint. (1984). *The city of God*. London: Penguin Books.
- Barberis, Daniela S. (2021). The Année sociologique as training ground for sociology: Durkheim, Mauss, and the art of book reviewing in *fin de siècle* France. İçinde *History of Universities*, Ku-Ming (Kevin) Chang & Alan Rocke (Eds.), (108 – 129). Oxford: Oxford University Press.
- Beck, Robert N. (1979). *Handbook in social philosophy*. New York: MacMillan Publishing.
- Bentham, Jeremy. (1789). *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. London: T. Payne and Son.
- Bentham, Jeremy. (2007). *An introduction to the principles of morals and legislation*. New York: Dover Publications.
- Benton, Ted. (1977). *Philosophical foundations of the three sociologies*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Béra, Matthieu. (2012). Les comptes rendus de Durkheim à *L'Année sociologique* : Entre certitudes et incertitudes, polémiques et controverses. *CONTEXTES*, 10.

- Berger, Peter L. (1967). *The sacred canopy: Elements of a sociological theory of religion*. Garden City, New York: Doubleday.
- Bernal, John D. (1954). *Science in history*, vol. 2. London: Penguin Books.
- Berthelot, Jean-Michel. (1991). *La construction de la sociologie*. Presses Universitaires de France.
- Bertillon, Jacques. (1880). *La statistique humaine de la France: Naissance, mariage, mort*. Paris: Bibliothèque nationale de France.
- Besnard, Philippe. (1976). Lettres à Célestin Bouglé. *Revue française de sociologie*, 17 (2), 165–180.
- Besnard, Philippe. (1979). La formation de l'équipe de *L'Année sociologique*. *Revue française de sociologie*, 20(1), 7–31.
- Besnard, Philippe (Ed.). (1983). *The sociological domain: The Durkheimians and the founding of French sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Besnard, Philippe. (1998). Le centenaire d'une entreprise fondatrice. *L'Année sociologique*, 48 (1), 9–25.
- Bhambra, Gurminder K. (2007). *Rethinking modernity: Postcolonialism and the sociological imagination*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Bhambra, Gurminder K. (2014). *Connected Sociologies: Social Theory and the Global—After the Colonial Turn*. London: Bloomsbury Academic.
- Bhambra, Gurminder K. (2017). *Colonialism and Modern Social Theory*. Cambridge: Polity Press.
- Bierstedt, Robert. (1978). Sociological thought in the eighteenth century. İçinde T. Bottomore & R. Nisbet (eds.), *A history of sociological analysis* (3–38). New York: Basic Books.
- Bottomore, Tom, & Robert Nisbet. (1978). *A history of sociological analysis*. New York: Basic Books.
- Bottomore, Ton., & Nisbet, Robert A. (1990). *Sosyolojik çözümlemenin tarihi*. (M. Tunçay, çev.). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Bouglé, Célestin. (1899). *Les idées égalitaires: Étude sociologique*. Paris: Félix Alcan.
- Bouglé, Célestin. (1899). Remarques sur le régime des castes. *L'Année sociologique*, 4, 1–64.
- Bouglé, Célestin. (1901). Revue générale des théories récentes: Sur la division du travail. *L'Année sociologique*, 6, 73–122.
- Bouglé, Célestin. (1930). L'œuvre sociologique d'Émile Durkheim: Quelques souvenirs. *Europe*, 22 (85–86), 281–304.

- Bouglé, Célestin. (1938). *Humanisme, sociologie, philosophie: Remarques sur la conception française de la culture générale*. Paris: Hermann.
- Bourdieu, Pierre. (1972). *Esquisse d'une théorie de la pratique*. Paris: Droz.
- Bourgeois, Léon. (1896). *Solidarité*. Paris: Armand Colin.
- Bourgin, Henri. (1903). Essai sur une forme d'industrie: L'industrie de la boucherie à Paris au dix-neuvième siècle. *L'Année sociologique*, 8, 1–117.
- Bouthoul, Gaston. (1930). *Ibn Khaldoun: Sa philosophie sociale*. Paris: Librairie Orientaliste Paul Geuthner.
- Bouthoul, Gaston. (1971). *Histoire de la sociologie*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Boutroux, Émile. (1874). *De la contingence des lois de la nature*. Paris: Germer Baillière.
- Braudel, Fernand. (1949). *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*. Paris: Armand Colin.
- Braudel, Fernand. (1958). Histoire et sciences sociales: La longue durée. *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 13 (4), 725 – 753.
- Braun, Virginia, & Clarke, Victoria. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2), 77–101.
- Braun, Virginia, & Clarke, Victoria. (2012). Thematic analysis. În: H. Cooper (Ed.), *APA handbook of research methods in psychology* (Vol. 2, 57–71). Washington, DC: American Psychological Association.
- Braun, Virginia, & Clarke, Victoria. (2013). *Successful qualitative research: A practical guide for beginners*. London: SAGE.
- Brogan, Denis William. (1967). *The development of modern France, 1870–1939*. London: Hamish Hamilton.
- Brotton, Jerry. (2006). *The renaissance: A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Burckhardt, Jacob. (1860). *The civilization of the Renaissance in Italy*. Basel: Verlagsbuchhandlung.
- Burke, Edmund. (1790). *Reflections on the revolution in France*. London: J. Dodsley.
- Burke, Edmund. (1901). *The writings and speeches of the Right Honourable Edmund Burke* (cilt VII). Boston: Little, Brown and Company.
- Burke, Edmund. (1951). *Reflections on the French Revolution*. London: J. M. Dent & Sons Ltd.

- Burke, Edmund III. (1984). The institutionalization of sociology in France: Its social and political significance. *International Social Science Journal*, 36(4), 643–655.
- Burke, Peter. (1986). *The Italian Renaissance: Culture and Society in Italy*. New Jersey: Princeton University Press.
- Burke, Peter. (1987). *The Renaissance*. London: Longman.
- Burrow, John. (1966). *Evolution and society: A study in Victorian social theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Callinicos, Alex. (2013). *Toplum kuramı: Tarihsel bir bakış* (Yasemin Tezgiden, çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Candea, Matei. (2008). The debate between Tarde and Durkheim. *Environment and Planning D: Society and Space*, 26(5), 761–775.
- Casabianca, Delphine. (2008). *Montesquieu: De l'étude des sciences à l'esprit des lois*. Paris: Honoré Champion.
- Cassirer, Ernst. (1951). *The philosophy of the Enlightenment*. New Jersey: Princeton University Press.
- Castel, Robert. (1995). *Les métamorphoses de la question sociale: Une chronique du salariat*. Paris: Fayard.
- Castel, Robert, & Haroche, Claudine. (2001). *Propriété privée, propriété sociale, propriété de soi : Entretiens sur la construction de l'individu moderne*. Paris: Fayard.
- Cevizci, Ahmet. (2000). *Orta çağ felsefesi*. Bursa: Asa Kitabevi.
- Charmont, M. (1899). Note sur les causes d'extinction de la propriété corporative. *L'Année sociologique*, 4, 96–105.
- Christman, John. (2002). *Social and political philosophy: A contemporary introduction*. London: Routledge.
- Cicero, Marcus Tullius. (1959). *Traité des Lois (De Legibus)* (ed. Georges de Plinval). Paris: Les Belles Lettres.
- Cicero, Marcus Tullius. (1874). *De Re Publica* (ed. Émilie Auguste Charles). Paris: Librairie Hachette.
- Clammer, John. (2000). The categories of knowledge in the “Année sociologique”. *Durkheimian Studies / Études Durkheimiennes*, 6, 27–42.
- Clark, Terry N. (1968a). Émile Durkheim and the Institutionalization of Sociology in the French University System. *European Journal of Sociology / Archives Européennes de Sociologie*, 9(1), 37–71.

- Clark, Terry N. (1968b). The Structure and Functions of a Research Institute: The *Année sociologique. European Journal of Sociology / Archives Européennes de Sociologie*, 9(1), 72–91.
- Clark, Terry N. (1968c). Institutionalization of innovations in higher education: Four models. *Administrative Science Quarterly*, 13(1), 1–25.
- Clark, Terry N. (1969). *On communication and social influence: Selected papers*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Clark, Terry N. (1971). Le patron et son cercle: Clef de l'Université française. *Revue française de sociologie*, 12(1), 19–39.
- Clark, Terry. N. (1972). Community power and decision-making. *Current Sociology*, 20(2), 6–53.
- Clark, Terry N. (1973). *Prophets and patrons: The French university and the emergence of the social sciences*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Coenen-Huther, Jacques. (2013). *Durkheim'i anlamak* (Serra Akyüz Gönen, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Collins, Randall & Makowsky, Michael. (1972). *The discovery of society*. New York: Random House.
- Comte, Auguste. (1822). *Plan des travaux scientifiques nécessaires pour réorganiser la société*. Paris: Aubier-Montaigne.
- Comte, Auguste. (1830–1842). *Cours de philosophie positive* (6 cilt). Paris: Bachelier.
- Comte, Auguste. (1911). *Early essays on social philosophy* (H. D. Hutton, Çev.). London & New York: Routledge.
- Comte, Auguste. (1944). *Discours sur l'esprit positif*. Paris: Librairie Garnier Frères.
- Comte, Auguste. (1963). *Discours sur l'esprit positif*. Paris: Union Générale d'Éditions.
- Comte, Auguste. (1967). *Système de politique positive ou Traité de sociologie instituant la religion de l'humanité*. Osnabrück: Otto Zeller.
- Comte, Auguste. (1969). *Sociologie: Textes choisis* (éd. par J. Laubier). Paris: Presses Universitaires de France.
- Condorcet, Nicolas. (1795). *Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain*. Paris: Agasse.
- Constant, Benjamin. (1819). *De la liberté des Anciens comparée à celle des Modernes*. Discours prononcé à l'Athénée royal de Paris.
- Coulanges, Fustel. (1864). *La Cité antique: Étude sur le culte, le droit, les institutions de la Grèce et de Rome*. Paris: Librairie Hachette.

- Coser, Lewis A. (1971). *Masters of sociological thought: Ideas in historical and social context*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Coşkun, İsmail. (2003). Modernliğin kaynakları: Rönesans üzerine bir değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(6), 45–70.
- Çiğdem, Ahmet. (1997). *Aydınlanma düşüncesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dante. (2011). *The divine comedy: Inferno, Purgatorio, Paradiso* (Henry W. Longfellow, Çev.). Washington, DC: Wilder Publications.
- Davy, Georges. (1919). Émile Durkheim: l'homme. *Revue de métaphysique et de morale*, 26 (2), 181–198.
- Davy, Georges. (1973). *L'homme; le fait social et le fait politique*. Paris: Écoles des Hautes Études & Mouton Co.
- Delbos, Victor. (1905). *La philosophie pratique de Kant*. Paris: Félix Alcan.
- Descartes, René. (2000). *Discours de la méthode* (7 éd.). Paris: Librairie générale française.
- Deschanel, Paul E. L. (1898). *La question sociale*. (2 éd.). Paris: Calmann-Lévy.
- Digeon, Claude. (1959). *La crise allemande de la pensée française (1870-1914)*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Donzelot, Jacques. (1984). *L'invention du social: Essai sur le déclin des passions politiques*. Paris: Fayard.
- Ducros, Louis. (1900). *Les encyclopédistes*. Paris: Honoré Champion.
- Durkheim, Émile, & Mauss, Marcel. (1903). De quelques formes primitives de classification : Contribution à l'étude des représentations collectives. *L'Année sociologique*, 6, 1–72
- Dufour, Éric (Ed.). (2012). *Histoires et définitions de la philosophie sociale*. Paris: Librairie Philosophique J. Vrin.
- Durkheim, Émile. (1887a). La science positive de la morale en Allemagne. *Revue philosophique de la France et de l'étranger*, xxiv, 113–142, 275–292.
- Durkheim, Émile. (1887b). La science sociale et l'action. *Revue internationale de l'enseignement*, 14, 604–620.
- Durkheim, Émile. (1888). *Cours de science sociale: leçon d'ouverture*. *RIE*, xv, 23–48.
- Durkheim, Émile. (1892). *La contribution de Montesquieu à la constitution de la science sociale* [Latince doktora tezi].
- Durkheim, Émile. (1893). *De la division du travail social: étude sur l'organisation des sociétés supérieures*. Paris: Félix Alcan.

- Durkheim, Émile. (1895a). Lo stato attuale degli studi sociologici in Francia. *La Riforma Sociale*, 3(8–9), 607–707.
- Durkheim, Émile. (1895b). *Les règles de la méthode sociologique*. Paris: Félix Alcan.
- Durkheim, Émile. (1896). La prohibition de l'inceste et ses origines. *L'Année sociologique*, 1, 1–70.
- Durkheim, Émile. (1897a). De la définition des phénomènes religieux. *L'Année sociologique*, 2, 1–28.
- Durkheim, Émile. (1897b). *Le suicide: Étude de sociologie*. Paris: Félix Alcan.
- Durkheim, Émile. (1898a). Préface. *L'Année sociologique*, 1, i–vii.
- Durkheim, Émile. (1898b). *L'individualisme et les intellectuels*. *Revue bleue*, 4(1), 7–13.
- Durkheim, Émile. (1898c). Représentations individuelles et représentations collectives. *Revue de Métaphysique et de Morale*, 6, 273–302.
- Durkheim, Émile. (1899a). Préface. *L'Année sociologique*, 2, i–vi.
- Durkheim, Émile. (1899b). Deux lois de l'évolution pénale. *L'Année sociologique*, 4, 65–95.
- Durkheim, Émile. (1899c). Fustel de Coulanges sociologue. *Revue internationale de l'enseignement*, 38, 109–136.
- Durkheim, Émile. (1900a). Sur le totémisme. *L'Année sociologique*, 5, 82–121.
- Durkheim, Émile. (1900b). La sociologie en France au XIXe siècle. *Revue bleue*, 4e série, 13(20), 609–613; 13(21), 647–652.
- Durkheim, Émile, & Mauss, Marcel. (1901). De quelques formes primitives de classification: Contribution à l'étude des représentations collectives. *L'Année sociologique*, 6, 1–72.
- Durkheim, Émile. (1903). Sur l'organisation matrimoniale des sociétés australiennes. *L'Année sociologique*, 8, 118–147.
- Durkheim, Émile. (1910). Préface. *L'Année sociologique*, 11, i–iii.
- Durkheim, Émile. (1912). *Les formes élémentaires de la vie religieuse: Le système totémique en Australie*. Paris: Félix Alcan.
- Durkheim, Émile. (1914). Le dualisme de la nature humaine et ses conditions sociales. *Scientia*, 15, 206–221.
- Durkheim, Émile. (1915). La sociologie. *La Science française* 1(5–14). Larousse et ministère de l'Instruction publique et des Beaux-Arts.
- Durkheim, Émile. (1918). *Le «contrat social» de Rousseau*. Paris: Felix Alcan.

- Durkheim, Émile. (1922). *Éducation et sociologie* (Fauconnet, Ed.). Paris: Félix Alcan.
- Durkheim, Émile. (1924). Fustel de Coulanges sociologue. In *Sociologie et philosophie* (367-399). Paris: Alcan.
- Durkheim, Émile. (1925). *L'éducation morale: Cours de Sorbonne, 1902–1903*. Paris: Félix Alcan.
- Durkheim, Émile. (1930). *De la division du travail social*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Durkheim, Émile. (1934). *L'éducation morale*. Paris: Librairie Félix Alcan.
- Durkheim, Émile. (1947). *De la division du travail social* (10e éd.). Paris: Presses Universitaires de France.
- Durkheim, Émile. (1952). *Leçons de sociologie: Physique des moeurs et du droit*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Durkheim, Emile. (1965). *Montesquieu and Rousseau: Forerunners of Sociology*. Ann Arbor Paperback.
- Durkheim, Émile. (1966). *Montesquieu et Rousseau: Précurseurs de la sociologie*. Paris: Librairie Marcel Rivière et Cie.
- Durkheim, Émile. (1975a). L'état actuel des études sociologiques en France. Înainte Victor Karady (Éd.), *Éléments d'une théorie sociale. Textes I* (73–108). Paris: Éditions de Minuit.
- Durkheim, Émile. (1975b). *Textes: Éléments d'une théorie sociale* (Ed. Victor Karady). Paris: Éditions de Minuit.
- Durkheim, Émile. (1998). Lettre à Marcel Mauss, 3 janvier 1896. Înainte *Lettres à Marcel Mauss (1896-1917)*. (Philippe Besnard, Éd.), (45). Paris: Presses Universitaires de France.
- Durkheim, Émile. (2007). *Le Suicide: Étude de sociologie*. Paris: Presses Universitaires de France
- Durkheim, Émile. (2002). Représentations individuelles et représentations collectives. Înainte *Sociologie et philosophie*. Paris: PUF.
- Elias, Norbert. (1939). *Über den Prozeß der Zivilisation: Soziogenetische und psychogenetische Untersuchungen*. Basel: Haus zum Falken.
- Epstein, Steven A. (2009). *An Economic and Social History of Later Medieval Europe, 1000–1500*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Espinas, Alfred V. (1877). *Des sociétés animales: Étude de psychologie comparée*. *Revue Philosophique de la France et de l'Étranger*, 4(?), 327–334.

- Espinas, Alfred V. (1882). Les études sociologiques en France. *Revue philosophique de la France et de l'Étranger*, 14, 337–367.
- Espinas, Alfred V. (1898). *La philosophie sociale du XVIIIe siècle et la Révolution*. Paris: Félix Alcan.
- Farr, Robert M. (1996). *The roots of modern social psychology: 1872–1954*. Oxford: Blackwell.
- Fauconnet, Paul. (1925). Introduction. Œuvre de *L'éducation morale* (i–xiv). Paris: Félix Alcan.
- Febvre, Lucien. (1953). Histoire, science du présent. Œuvre de *Combats pour l'histoire* (45–46). Paris: Armand Colin.
- Ferguson, Adam. (1767). *An essay on the history of civil society*. Edinburgh.
- Ferréol, Gilles. (1994). *Histoire de la pensée sociologique*. Paris: Armand Colin.
- Figgis, J. N. (1960). *Political thought from Gerson to Grotius, 1414–1625*. New York.
- Filmer, Robert. (1949). *Patriarcha and other political works* (Peter Laslett, ed.). Oxford: Blackwell.
- Fink, Hans. (1981). *Social philosophy*. Lanham, Maryland: University Press of America.
- Fouillée, Alfred. (1880). Vues synthétiques sur la sociologie. *Revue Philosophique de la France et de l'Étranger*, 9, 369–396.
- Foucault, Michel. (1966). *Les mots et les choses : Une archéologie des sciences humaines*. Paris: Gallimard.
- Foucault, Michel. (1984). Qu'est-ce que les Lumières? Œuvre de *Dits et écrits*, Cilt 4, 562–578. Paris: Gallimard.
- Fournier, Marcel. (2007). *Émile Durkheim, 1858–1917*. Fayard
- Friedmann, Georges. (1936). *La Crise du progrès: Esquisse d'une histoire des idées (1895–1935)*. Paris: Gallimard
- Furet, François. (1985). *Penser la révolution française*. Paris: Gallimard.
- Gambetta, Léon. (1883). *Léon Gambetta*. (Joseph Reinach, Éd.) Paris: G. Charpentier.
- Gauchet, Marcel. (1985). *Le désenchantement du monde: Une histoire politique de la religion*. Paris: Gallimard.
- Gellner, Ernest. (1983). *Nations and nationalism*. Oxford: Blackwell.
- Gide, Charles. (1887). Schaeffle et la sociologie allemande. *Revue philosophique de la France et de l'étranger*, 24, 77–90.

- Gierke, Otto V. (1950). *Natural law and the theory of society, 1500–1800*. Cambridge: University Press.
- Goldberg, Harvey. (1962). *The life of Jean Jaurès*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Goriely, George. (1962). *Le pluralisme dramatique de Georges Sorel*. Paris: Éditions de la Fondation nationale des sciences politiques.
- Gouhier, Henri. (1931). *La vie d'Auguste Comte*. Paris: Gallimard.
- Gouhier, Henri. (1933). *La jeunesse d'Auguste Comte et la formation du positivisme*. Paris: Vrin.
- Gough, J. W. (1936). *The social contract: A critical study of its development*. Oxford: Clarendon Press.
- Greenberg, Louis M. (1981). Architects of the New Sorbonne: Liard's purpose and Durkheim's role. *History of Education Quarterly*, 21(1), 77–94.
- Grice, Geoffrey R. (1967). *The grounds of moral judgement*. Cambridge: University Press.
- Gurvitch, Georges. (1965). Introduction. İçinde H. Saint-Simon, *La physiologie sociale: Œuvres choisies*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Guyau, Jean-Marie. (1887). *L'irréligion de l'avenir: étude sociologique*. Paris: Félix Alcan.
- Haines, Nicolas. (1967). Philosophy as social philosophy. *Philosophy*, 42(159), 37–52.
- Hamilton, Peter. (1996). The Enlightenment and the birth of social science. İçinde Stuart Hall & Bram Gieben (Eds.), *Formations of modernity (17-71)*. Cambridge: Polity Press.
- Hawthorn, Geoffrey. (1976). *Enlightenment and despair: A history of social theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hazard, Paul. (1999). *Batı düşüncesindeki büyük değişim: 1680–1715* (Erol Güngör, Çev.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Heilbron, Johan (Ed.). (2004). *Pour une histoire des sciences sociales*. Paris: Fayard.
- Heilbron, Johan. (2006). *Naissance de la sociologie*. Paris: La Découverte.
- Heilbron, Johan. (2015). *French sociology*. Ithaca & London: Cornell University Press.
- Hertz, Robert. (1905). Contribution à une étude sur la représentation collective de la mort. *L'Année sociologique*, 10, 48–137.

- Hobbes, Thomas. (1996). *Leviathan: Or the matter, forme and power of a common-wealth ecclesiasticall and civil* (J. C. A. Gaskin, Ed.). Oxford: Clarendon Press.
- Hobsbawm, Eric. (1962). *The age of revolution: 1789–1848*. New York: New American Library.
- Hobsbawm, Eric. (1969). *Industry and empire: From 1750 to the present day*. London: Penguin Books.
- Hubert, Henri, & Mauss, Marcel. (1897). Essai sur la nature et la fonction du sacrifice. *L'Année sociologique*, 2, 29–138.
- Hughes, John A., Martin, Peter, & Sharrock, Wes. (1995). *Understanding classical sociology: Marx, Weber and Durkheim*. London: Sage.
- Huvelin, Paul. (1905). Magie et droit individuel. *L'Année sociologique*, 10, 1–47.
- Isambert, François A. (1990). Durkheim: une science de la morale pour une morale laïque. *Archives de sciences sociales des religions*, 69(1), 129–146.
- Jayat, Marc. (2000). *Introduction à la sociologie*. Paris: Hachette Éducation.
- Jensen, Howard E. (1957). Developments in analysis of social thought. İçinde Howard Becker, & Alvin Boskoff (Eds.), *Modern sociological theory in continuity and change*. New York: Dryden Press.
- Johnson, Harry M., & Maus, Heinz M. (1998). *A short history of sociology*. London: Routledge.
- Jones, Robert A. (1999). *The development of Durkheim's social realism*. Cambridge University Press.
- Kabakçı, Enes. (2023). *Sosyolojiyi kurmak: Montesquieu, Tocqueville, Comte, Durkheim*. İstanbul: Vakıf Bank Kültür Yayınları.
- Kando, Thomas M. (1976). L'Année sociologique: From Durkheim to today. *Pacific Sociological Review*, 19 (2), 147 – 174.
- Kant, Immanuel. (1967). *Fondements de la métaphysique des mœurs* (Victor Delbos, Çev.). Paris: Librairie Delagrave.
- Kant, Immanuel. (1992). *Dreams of a spirit-seer* (Frank Sewall, Ed.). Bristol: Thoemmes Press.
- Kant, Immanuel. (1994). *Idée d'une histoire universelle au point de vue cosmopolitique* (réponse à la question Qu'est-ce que les Lumières?). Paris: Nathan.
- Karaarslan, Faruk. (2021). *Bir Müslüman modernleşme ve modernizm'e nasıl bakmalı?*. İstanbul: Beyan Yayınları.

- Karaarslan, Faruk & Topal, Said. (2024). Neokolonyal hafıza inşası ve Abd el-Kader müzeciliği. *İnsan ve Toplum Dergisi*, 14(4), 139–170.
- Karady, Victor. (1976). Durkheim, les sciences sociales et l'Université : bilan d'un semi-échec. *Revue française de sociologie*, 17(2), 267–311.
- Karady, Victor. (1979a). Stratégies de réussite et modes de faire-valoir de la sociologie chez les durkheimiens. *Revue française de sociologie*, 20 (1), 49–82.
- Karady, Victor. (1979b). Scientists and class structure: Social recruitment of students at the Parisian École Normale Supérieure in the nineteenth century. *History of Education*, 8 (2), 99–108.
- Kimmel, Michael S. (1990). *Revolution: A sociological interpretation*. Philadelphia: Temple University Press.
- Kuhn, Thomas S. (1962). *The structure of scientific revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Labriola, Antonio. (1897). *Essais sur la conception matérialiste de l'histoire* (J. Molitor, Çev.). Paris: Girard et Brière.
- Landes, David S. (1969). *The unbound Prometheus: Technological change and industrial development in Western Europe from 1750 to the present*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lasserre, Pierre. (1913). *La doctrine officielle de l'Université: Critique du haut enseignement de l'État; défense et théorie des humanités classiques* (3e éd.). Paris: Mercure de France.
- Le Goff, Jacques. (1964). *La civilisation de l'Occident médiéval*. Paris: Arthaud.
- Le Play, Frédéric. (1855). *Les ouvriers européens: Études sur les travaux, la vie domestique et la condition morale des populations ouvrières de l'Europe*. Paris: Imprimerie Impériale.
- Le Play, Frédéric. (1864). *La réforme sociale en France déduite de l'observation comparée des peuples européens*. Paris: Imprimerie Impériale.
- Lefebvre, Georges. (1951). *La Révolution française*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Lefranc, Georges. (1963). *Le mouvement socialiste sous la Troisième République (1875–1940)*. Paris: Payot.
- Lenoir, Raymond. (1930). Souvenirs sur Émile Durkheim. İçinde Célestin Bouglé, L'œuvre sociologique d'Émile Durkheim: quelques souvenirs. (Eds. Georges Davy vd.) *Europe*, 22 (85-86), 281–304.
- Léon, Xavier. (1893). Avant-propos. *Revue de métaphysique et de morale*, 1(1), i–iv. Paris: A. Colin.

- Léon, Xavier. (1918). Le Contrat Social de Rousseau. *Revue de Métaphysique et de Morale*, 25, 1–23; 129–161.
- Levasseur, Émile. (1892). *La population française: Histoire de la population française avant 1789 et démographie de la France comparée à celle des autres nations au XIXe siècle*. Paris: Arthur Rousseau.
- Lévi-Strauss, Claude. (1973). J. J. Rousseau, fondateur des sciences de l'homme. *Œuvre Anthrologie structurale deux (cilt 2)*. Paris: Plon.
- Lévy-Bruhl, Lucien. (1903). *La philosophie d'Auguste Comte*. Paris: Félix Alcan.
- Liard, Louis. (1883). *La science positive et la métaphysique*. Paris: Germer Baillière.
- Locke, John. (1988). *Two Treatises of Government*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lukes, Steven. (1973). *Émile Durkheim: His life and work: A historical and critical study*. Allen Lane.
- Luther, Martin. (1984). *The 95 Theses*. Seedsowers Publications.
- MacCulloch, Diarmaid. (2003). *Reformation: Europe's house divided, 1490–1700*. London: Allen Lane.
- Malherbe, Michel, & Pousseur, Jean-Marie (eds.). (1985). *Francis Bacon: Science et méthode*. Paris: Librairie philosophique J. Vrin.
- Mann, Michael. (1993). *The sources of social power: The rise of classes and nation-states, 1760–1914*. (vol. II) Cambridge: Cambridge University Press.
- Marcus Aurelius. (1894). *The meditations of Marcus Aurelius* (ed. Alice Zimmern).
- Marcuse, Herbert. (1954). *Reason and revolution: Hegel and the rise of social theory* (2nd ed.). London: Routledge.
- Maublanc, René. (1930). Durkheim, professeur de philosophie. *Europe*, 22 (86), 296–303.
- Mauss, Marcel, & Beuchat, Henri. (1904). Essai sur les variations saisonnières des sociétés Eskimos : Étude de morphologie sociale.
- Mauss, Marcel. (1925). Notice sur la vie et l'œuvre d'Émile Durkheim. *Œuvre Les règles de la méthode sociologique*, (Émile Durkheim), (5 – 26). Paris: Félix Alcan.
- Mayeur, Jean-Marie. (1984). *La vie politique sous la Troisième République, 1870–1940*. Paris: Le Seuil.
- McClelland, J. C. (1996). *A history of western political thought*. London: Routledge.
- McKirahan, Richard D. (1994). *Philosophy Before Socrates: An introduction with texts and commentary*. Indianapolis: Hackett Publishing Company.

- Meillet, Antoine. (1904). Comment les mots changent de sens. *L'Année sociologique*, 9, 1–38.
- Mendham, M. D. (2009). Gentle savages and fierce citizens against civilization: Unraveling Rousseau's paradoxes. *American Journal of Political Science*, 53(1), 105-123.
- Meštrović, Stjepan G. (1991). *21. Yüzyлда Durkheim: Durkheim sosyolojisinin modernite ve postmoderniteye uygulanması*. Ankara: Matbu.
- Meriç, Cemil. (1980). *Kırk Ambar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Meriç, Cemil. (1993). *Sosyoloji notları ve konferansları* (2. baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, Cemil. (1995). *Bu Ülke* (10. baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, Cemil. (2006). *İlk sosyolog, ilk sosyalist: Saint Simon*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Michel, Henri. (1890). Renouvier et la morale de la solidarité. *Revue philosophique de la France et de l'étranger*, 29, 643 – 659.
- Michel, Christian. (1987). *Charles-Nicolas Cochin et le livre illustré au XVIIIe siècle: Avec un catalogue raisonné des livres illustrés par Cochin, 1735–1790*. Genève & Paris: Librairie Droz.
- Michelet, Jules. (1868). *Histoire de la Révolution Française*. Paris: Le Vasseur.
- Michelet, Jules. (1877). *Histoire de France*, vol. 18. Paris: Librairie internationale, A. Lacroix & Cie.
- Mill, James. (1820). *Essay on Government*. London: Baldwin, Cradock, and Joy.
- Mill, John Stuart. (1859). *On liberty*. London: John W. Parker and Son.
- Mokyr, Joel. (1990). *The lever of riches: Technological creativity and economic progress*. Oxford: Oxford University Press.
- Monteil, Vincent. (1964). *L'islam noir*. Paris: Éditions du Seuil.
- Montesquieu. (1748). *De l'esprit des lois*. Genève: Barrillot & Fils.
- Mucchielli, Laurent. (1998). *La découverte du social: Naissance de la sociologie en France (1870–1914)*. Paris: La Découverte.
- Müller, Bertrand. (1993). Critique bibliographique et stratégie disciplinaire dans la sociologie durkheimienne. *Regards sociologiques*, 5, 9 – 23.
- Nagle, D. Brendan. (1979). *The ancient world: A social and cultural history*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Nisbet, Robert A. (1943). The French Revolution and the rise of sociology in France. *American Journal of Sociology*, 49(2), 156–164.

- Nisbet, Robert A. (1952). Conservatism and Sociology. *American Journal of Sociology*, 58(2), 167–175.
- Nisbet, Robert A. (1967). *The sociological tradition*. New York: Basic Books.
- Nandan, Yash. (1998). *Contributions to L'Année Sociologique*. New York: Free Press.
- O'Grady, Patricia F. (2008). *The sophists: An introduction*. Bristol: Bristol Classical Press.
- Ozouf, Mona. (1963). *L'École, l'Église et la République, 1871-1914*. Paris: Armand Colin.
- Özlem, Doğan. (2001). *Tarih felsefesi*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Parodi, Dominique. (1919). *Le néo-criticisme français: Charles Renouvier et l'esprit républicain*. Paris: Bloud & Gay.
- Pécaut, Pierre-Félix. (1918). Émile Durkheim (note biographique). *Revue pédagogique*, 72(1), 1–20.
- Pinault, Madeleine. (1993). *L'encyclopédie*. Paris: Presses universitaires de France.
- Platon. (1951). *Œuvres complètes: Les lois, Tome XI* (çev. Édouard des Places). Paris: Les Belles Lettres, Collection Guillaume Budé.
- Platon. (2005). *Criton*. Paris: Flammarion.
- Polanyi, Karl. (1957). *The great transformation: The political and economic origins of our time*. Boston: Beacon Press.
- Ponting, Clive. (1991). *A green history of the world: The environment and the collapse of great civilizations*. London: Penguin Books.
- Porter, Roy. (1990). *The enlightenment*. Basingstoke: Macmillan Education.
- Pousseur, Jean-Marie, & Malherbe, Michel (eds.). (1985). *Francis Bacon: Science et méthode*. Paris: Librairie philosophique J. Vrin.
- Prochasson, Christophe. (1993). *Les intellectuels, le socialisme et la guerre, 1900 – 1938*. Paris : Seuil.
- Quesnay, François. (1758). *Tableau économique*. Versailles.
- Quetelet, Adolphe. (1827). *Recherches sur la population, les naissances, les décès, les prisons, les dépôts de mendicité, etc., dans le royaume des Pays-Bas*. Bruxelles: Imprimerie de Weissenbruch.
- Quetelet, Adolphe. (1835). *Sur l'homme et le développement de ses facultés, ou essai de physique sociale*. Paris: Bachelier.
- Quetelet, Adolphe. (1869). *Physique sociale, ou Essai sur le développement des facultés de l'homme*. 2e éd. augmentée sous le titre *L'homme moyen*. Paris: Librairie Hachette.

- Rahe, Paul A. (2009). *Montesquieu and the logic of liberty*. London: Yale University Press.
- Ratzel, Frédérick. (1898). Le sol, la société et l'État. *L'Année sociologique*, 3, 1–14.
- Renouvier, Charles. (1869). *Science de la morale*. Paris: Librairie Philosophique de Ladrance.
- Renouvier, Charles. (1896). Les catégories de la raison et la métaphysique de l'absolu. *L'Année philosophique*, 7, 1–62.
- Richard, Gaston. (1898). Les crises sociales et les conditions de la criminalité. *L'Année sociologique*, 3, 15–42.
- Riutort, Philippe. (1990). Sosyolojiye giriş dersleri. (Ertuğrul Cenk Gürcan, Çev.) İstanbul: DoğuBati.
- Ritzer, George. (1999). *Enchanting a Disenchanted World: Continuity and Change in the Cathedrals of Consumption*. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.
- Ritzer, George. (2011). *Sociological theory* (8th ed.). New York, NY: McGraw-Hill.
- Robertson, John. (2015). *The enlightenment: A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Roche, Daniel. (1993). *La France des Lumières* (2e éd.). Paris: Fayard.
- Rousseau, Jean-Jacques. (1755). *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes*. Amsterdam: Marc-Michel Rey.
- Rousseau, Jean-Jacques. (1952). On the origin of inequality; On political economy; The social contract. İçinde *Great Books of the Western World* (cilt 38). Chicago: Encyclopaedia Britannica.
- Rousseau, Jean-Jacques. (1964). *Du Contrat Social*. İçinde *Œuvres complètes* (Bernard Gagnebin ve Marcel Raymond, Eds.). Paris: Gallimard.
- Rousseau, Jean-Jacques. (1992). *Discourse on the origin of inequality* (D. A. Cress, Çeviri). Indianapolis: Hackett Publishing.
- Rudé, George F. E. (1988). *The French Revolution*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Sachau, Edward C. (2015). *Alberuni's India: An account of the religion, philosophy, literature, geography, chronology, astronomy, customs, laws and astrology of India about A.D. 1030*. New Delhi: Rupa Publications.
- Saliba, George. (2007). *Islamic science and the making of the European Renaissance*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Saint-Simon, Claude H. (1803). *Lettres d'un habitant de Genève à ses contemporains*. Lausanne: Bibliothèque de Lausanne.

- Saint-Simon, Claude H. (1808). *Introduction aux travaux scientifiques du XIXe siècle*. Paris.
- Saint-Simon, Claude H. (1810). *Esquisse d'une nouvelle encyclopédie*. Paris.
- Saint-Simon, Claude H. (1813). *Mémoire sur la science de l'homme*. Paris.
- Saint-Simon, Claude H. (1825). *Nouveau christianisme: Dialogue entre un conservateur et un novateur*. Paris: Bossange père.
- Schmaltz, Tad M. (2002). *Radical Cartesianism: The French reception of Descartes*. New York: Cambridge University Press.
- Seidman, Steven. (1983). *Liberalism and the origins of European social theory*. Berkeley: University of California Press.
- Seignobos, Charles. (1897). *Histoire politique de l'Europe contemporaine: Évolution des partis et des formes politiques, 1814–1896*. Paris: A. Colin et Cie.
- Simiand, François. (1900). Essai sur le prix du charbon en France au XIXe siècle. *L'Année sociologique*, 5, 1–81.
- Simmel, Georg. (1896). Comment les formes sociales se maintiennent. *L'Année sociologique*, 1, 71–109.
- Skinner, Quentin. (1978). *The Foundations of Modern Political Thought: The Age of Reformation* (vol. 2.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, Adam. (1759). *The theory of moral sentiments*. London: Andrew Millar.
- Smith, Philip. (2020). *Durkheim and after*. Cambridge: Polity Press.
- Smith, William R. (1882). *The prophets of Israel and their place in history to the close of the eighth century B.C.* London: A. & C. Black.
- Smith, William R. (1885). *Kinship and marriage in early Arabia*. London: Adam and Charles Black.
- Smith, William R. (1889). *The religion of the Semites: The fundamental institutions*. Edinburgh: A. & C. Black.
- Soyer, Mehmet, & Gilbert, Paul. (2012). Debating the origins of sociology: Ibn Khaldun as a founding father of sociology. *Sociology and Criminology*, 1(1), 26–27.
- Sorokin, Pitirim A. (1925). *The sociology of revolution*. Philadelphia: J. B. Lippincott Co.
- Spinoza, Benedictus. (2024). *Teolojik politik inceleme* (Cemal Bali Akal & Reyda Ergün, çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Steinmetz, Sebald Rudolf. (1898). Classification des types sociaux et catalogue des peuples. *L'Année sociologique*, 3, 43–147.

- Swingewood, Alan. (1984). *A short history of sociological thought*. London: Macmillan Education.
- Szacki, Jerzy. (1979). *History of sociological thought*. Connecticut: Greenwood Press.
- Tarde, Gabriel. (1884). Qu'est-ce qu'une société? *Revue philosophique de la France et de l'Étranger*, 18, 489–510.
- Tarde, Gabriel. (1890). *Les lois de l'imitation: Étude sociologique*. Paris: Félix Alcan.
- Tarde, Gabriel. (1895). *La logique sociale*. Paris: Félix Alcan.
- Tarde, Gabriel. (1897). *L'opposition universelle: Essai d'une théorie des contraires*. Paris: Félix Alcan.
- Tarnas, Richard. (1993). *The passion of the western mind: Understanding the ideas that have shaped our world view*. New York: Ballantine Books.
- Taylor, Charles. (2003). *Modern Social Imaginaries*. Durham: Duke University Press.
- Therborn, Göran. (1976). *Science, class and society: On the formation of sociology and historical materialism*. London: New Left Books.
- Tiryakian, Edward A. (1978). Émile Durkheim. İçinde Tom Bottomore & Robert A. Nisbet (Eds.), *A history of sociological analysis* (187–236). New York: Basic Books.
- Tocqueville, Alexis de. (1835). *De la démocratie en Amérique*. Paris : Gallimard, 1992.
- Tocqueville, Alexis de. (1856). *L'ancien régime et la révolution*. Paris: Michel Lévy frères
- Toynbee, Arnold. (1884). *Lectures on the industrial revolution in England*. London: Rivingtons.
- Toynbee, Arnold. (1935). *A study of history: The geneses of civilizations* (Vol 2). Oxford: Oxford University Press.
- Turner, Bryan S. (Ed.). (2006). *The Cambridge Dictionary of Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ünsaldı, Levent (2021). *Sosyoloji tarihi: Dünya'da ve Türkiye'de*. Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Véral, Maurice. (2014). Vous avez dit « sociétal » ? *Humanisme*, 304, 10–12. <https://doi.org/10.3917/huma.304.0010>
- Wallerstein, Immanuel. (1974). *The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. New York: Academic Press.
- Wallerstein, Immanuel. (1984). *The Capitalist World-Economy: Essays*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Weber, Max. (1905). Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus. *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, 20, 1–54; 21, 1–110.
- Weisz, Georges. (1979). L'idéologie républicaine et les sciences sociales : les durkheimiens et la chaire d'économie sociale à la Sorbonne. *Revue française de sociologie*, 20(1), 5–28.
- Wetzell, James (ed.). (2012). *Augustine's City of God: A critical guide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wolin, Sheldon S. (1961). *Politics and vision: Continuity and innovation in Western political thought*. London: George Allen & Unwin.
- Worms, René. (1896). *Organisme et société*. Paris: V. Giard & E. Brière.
- Wuarin, Louis. (1885). *Examen critique des principes et des fondements sur lesquels reposent les théories désignées de nos jours sous le nom de sociologie*. Lausanne: Georges Bridel, Libraire-Éditeur.
- Wundt, Wilhelm. (1886). *Ethik: Eine Untersuchung der Thatsachen und Gesetze des sittlichen Lebens*. Stuttgart: Enke.
- Young, Robert J. C. (2011) Post-kolonyalizm. İstanbul: İletişim.
- Zeitlin, Irving M. (1968). *Ideology and the development of sociological theory*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Žižek, Slavoj., & Gunjević, Boris. (2013). *God in pain: Inversions of apocalypse*. New York: Seven Stories Press.